ROMANUL SECOLULUI

MIHAIL
ȘOLOHOV

Traducere de:
CEZAR PETRESCU
și ANDREI IVANOVSKI

Donul liniștit

****

Editura
UNIVERS
București • 1967

CARTEA A PATRA

1

RĂSCOALA DIN ŢINUTUL DONULUI DE SUS, atrăgînd asupră-i însemnate forţe ale trupelor roşii de pe Frontul de sud, îi îngăduise comandantului Armatei Donului nu numai să execute nestingherită regruparea unităţilor de pe frontul care acoperea Novocerkasskul, ci îi mai dăduse şi răgaz să concentreze chiar în regiunea staniţelor Kamenskaia şi Ust-Belokalitvenskaia o puternică grupare de izbire, alcătuită din cele mai dîrze şi mai de nădejde regimente, îndeosebi trupe din ţinutul de jos şi unităţi de calmuci, cu misiunea să acţioneze în legătură cu unităţile generalului Fitzhalaurov şi să dea peste cap la timp potrivit Divizia 12, care făcea parte din Armata a 8-a roşie, iar după asta, prin acţiuni în flancul şi în spatele Diviziei 13 şi a Diviziei „Ural", să răzbească spre nord, pentru a se uni cu răsculaţii din ţinutul de sus.

Planul pentru concentrarea grupării de izbire, întocmit din vreme de către generalul Denisov, comandantul Armatei Donului, împreună cu şeful statului său major, generalul Poleakov, fusese realizat aproape în întregime spre sfîrşitul lunii mai. La Kamenskaia se aflau concentrate cam 16.000 baionete şi săbii, cu 36 tunuri şi 140 mitraliere ; tot într-acolo veneau ultimele unităţi de cavalerie şi regimentele alese din aşa-zisa tînără oaste, alcătuită în vara anului 1918 din tinerii cazaci cărora le venise rîndul la încorporare.

În acest timp, încolţiţi din patru părţi, răsculaţii continuau să respingă atacurile trupelor roşii de represiune. La sud, pe malul stîng al Donului, două divizii de răsculaţi se apărau cu îndîrjire pe poziţiile lor şi nu lăsau inamicul să treacă peste apă, cu toate că numeroasele baterii roşii, in-

stalate pe toată întinderea frontului, trăgeau strașnic și aproape neîntrerupt asupra lor. Celelalte trei divizii înconjurau ținutul stăpînit de răsculați dinspre vest, nord și est, sufereau pierderi îngrozitoare, mai ales în sectorul de nord-est, dar nu dădeau îndărăt și se mențineau tot timpul la hotarele districtului Hopiorski.

Sotnia de tătăreni, care se nimerise chiar în dreptul satului său și se plictisea de moarte din pricina inactivității silite, a făcut o dată o zarvă nemaipomenită în tabăra trupelor roșii : apărați de bezna nopții, cîțiva cazaci s-au oferit de bunăvoie să treacă fără zgomot în dreapta Donului cu bărcile, atacară pe neașteptate un pichet roșu, omorîră patru ostași și puseră mîna pe o mitralieră. A doua zi, roșii au adus acolo în grabă o baterie de la Vioșenskaia, și ea deschise un foc năprasnic asupra tranșeelor de cazaci. Cînd cele dintîi șrapnele explodară printre cazacii din pădure, sotnia se grăbi îndată să părăsească tranșeele și se dădu îndărăt, cît mai departe de Don și cît mai adînc în pădure. Peste o zi, bateria fu dusă în altă parte, iar tătărenii se înapoiară din nou în tranșeele părăsite. Tirul bateriei le-a pricinuit ceva pierderi : schijele unui obuz au omorît doi tineri cazaci, dintre cei proaspăt sosiți, și au rănit pe vistavoiul comandantului de sotnie, un cazac venit din Vioșenskaia.

Urmase un răstimp de relativă acalmie, iar viața din tranșee se scurgea pe vadul obișnuit. Muierile veneau destul de des, aduceau noaptea pîine și rachiu, și cazacii nu prea duceau lipsă de mîncare : tăiaseră două junci de pripas și mai pescuiau zilnic prin laturi. Hristonea era socotit căpetenia treburilor pescărești. Avea în seama lui un năvod de zece stînjeni, părăsit de vechiu-i stăpîn chiar la mal și căzut în mîinile sotniei. Trăgînd năvodul, Hristonea începea totdeauna de la locurile mai adînci și se lăuda că nu se mai găsește nici un lac de pe cîmpie pe care să nu-l fi străbătut el cu năvodul. După o săptămînă de pescuit fără nici o zi de răgaz, cămașa și nădragii lui largi s-au împuțit de izul umed de pește în așa măsură, încît în cele din urmă Anikuška refuză cu îndîrjire să mai doarmă în același bordei cu dînsul, spunîndu-i :

— Răspîndeşti o duhoare de somn putred ! Dacă mai stau o zi aici, cu tine, toată viaţa n-am să mai pot pune o bucată de peşte în gură...

Şi de atunci, cu toată urgia ţînţarilor, Anikuşka dormea lîngă bordei. Înainte de culcare, strîmbîndu-se scîrbit, mătura cu un tîrn solzii şi măruntaiele de peşte care puteau, împrăştiate pe nisip, iar în fiece dimineaţă, întors de la pescuit, Hristonea se aşeza la intrarea bordeiului şi trebăluia tot acolo, cu figura nepăsătoare şi gravă, curăţind şi spintecînd carasii. Roiuri de muşte verzi şi lacome de mortăciune se roteau în jurul lui ; pîlcuri de furnici galbene, bătăioase, veneau să-şi ia partea din pradă. Apoi sosea în goană Anikuşka, gîfiind şi ţipînd din depărtare :

— Alt loc n-ai ? Fir-ar al naibii şi dare-ar dracu să te îneci cu un os de peşte ! Mai du-te şi în altă parte, pentru dumnezeu ! Eu dorm aici, şi tu mi-ai umplut tot locul cu maţe de peşte, ai adus furnici din tot ţinutul şi ai împuţit toate, cale de o poştă, leit ca la Astrahan !

Hristonea îşi ştergea de nădragi cuţitul făcut tot de mîna lui, se uita gînditor şi îndelung la mutra fără mustăţi, aprinsă de mînie, a lui Anikuşka şi-i spunea liniştit :

— Păi asta înseamnă, Anikei, că ai viermi în tine, dacă nu poţi răbda miros de peşte ! Ce ar fi să mănînci usturoi pe inima goală, hai ?

Şi Anikuşka pleca, scuipînd şi drăcuind.

Asemenea ciocniri se iscau în fiecare zi. Totuşi, luată în întregime, sotnia ducea o viaţă paşnică. Cazanul plin avea darul să-i ţină pe cazaci veseli şi voioşi, pe toţi, în afară de Stepan Astahov.

Că va fi aflat el ceva de la cazacii din sat, sau, poate, să-i fi şoptit inima că Axinia şi cu Grigori se văd la Vioşenskaia — oricum va fi fost treaba, destul că se lăsase pradă chinului din el, se luase la gîlceavă cu comandantul plutonului din senin şi strigase în gura mare că nu vrea să se mai ducă în post.

Rămase aşa două zile, tolănit în bordei, pe o cergă neagră cu matricola lui, tot oftînd şi fumînd cu nesaţ tutun sălbatic. Numai cînd află că Anikuşka urma să fie trimis de comandantul sotniei la Vioşenskaia, după cartuşe, abia atunci ieşi din bordei. Mijindu-şi ochii, înlăcrimaţi şi umflaţi de nesomn, privi cu nedumerire parcă la frunzişul

răsfirat și viu al copacilor legănați de vînt, la nourașii cu coamele albe rotindu-se sus pe cer, mai trase cu urechea la freamătul tulburător al codrului și o luă de-a lungul șirului de bordeie ca să-l caute pe Anikușka.

Se feri de cazaci ; îl luă la o parte și-l rugă :

— Caut-o pe Axinia în Vioșki și spune-i din partea mea să vie să mă vadă. Mai spune-i că m-am umplut de păduchi, că izmenele și cămășile mi-s nespălate și... mai spune-i... Stepan tăcu o clipă, ascunzîndu-și pe sub mustăți zîmbetul încurcat, apoi sfîrși : Spune-i că i s-a urît bărbatului fără dînsa și că o așteaptă să vie curînd.

Noaptea, Anikușka ajunse la Vioșenskaia și într-adevăr o găsi pe Axinia. După ce se certase cu Grigori, stătea tot la mătușă-sa. Anikușka îi repetă cuvînt cu cuvînt toate spusele lui Stepan și, ca să fie mai convingător, mai adăugi de la dînsul că Stepan amenințase să vină el la Vioșenskaia, dacă Axinia nu se va înființa la sotnie.

Axinia ascultă porunca și începu să se pregătească. Mătușă-sa puse în grabă aluat la dospit și făcu niște lipii. Iar peste două ceasuri, ca o nevastă ascultătoare, Axinia plecă împreună cu Anikușka spre locurile unde se afla sotnia din Tatarski.

Stepan își întîmpină soția cu o tulburare zăvorîtă în el. Se uită iscoditor la chipul ei slăbit, încercă s-o descoasă pe departe, dar nu spuse nici o vorbă despre Grigori. N-o cercetă dacă l-a văzut sau nu. Numai o dată o întrebă, cu privirea plecată și ascunzîndu-și fața :

— Dar de ce ai mers la Vioșki prin partea de dincolo ? De ce n-ai trecut încoace chiar în dreptul satului ?

Axinia îi răspunse cu răceală că nu era chip să treacă Donul cu lumea străină, iar pe Melehovi n-a vrut să-i roage s-o ia cu dînșii. Și abia după ce rosti aceste vorbe, își dădu seama că, într-altfel tălmăcite, lăsau prea lesne de înțeles că nu-i socoate pe Melehovi de loc străini. Se încurcă : Stepan tocmai aceasta ar fi putut să înțeleagă. Și, pesemne, tocmai asta înțelesese. Sprîncenele îi tresăriră ușor și o umbră îi întunecă fața.

El își ridică ochii cu un aer întrebător și — bănuind această întrebare mută — ea se înroși de tulburare, supărată pe sine.

Cruțînd-o, Stepan s-a prefăcut că n-a înțeles nimic; schimbă vorba, întrebînd-o despre gospodărie, interesîndu-se de lucrurile pe care ea izbutise să le ascundă înainte de a-și părăsi casa și voind să știe dacă le pusese într-un loc sigur.

Axinia prețui această mărinimie a bărbatului și, răspunzîndu-i la întrebări, se simțea tot timpul stînjenită, apăsată de ceva și — dorind să-l convingă că îndoiala ce se iscase între ei nu era vrednică de luat în seamă — îi vorbea dinadins rar și cu glasul cît mai stăpînit și rece, pentru a-și ascunde tulburarea.

Stăteau în bordei și vorbeau. Cazacii îi stinghereau mereu : ba unul, ba altul intra înăuntru. Veni și Hristonea și se tolăni îndată, să tragă un pui de somn. Văzînd că tot nu vor putea schimba nici măcar două vorbe între patru ochi, Stepan, deși cu inima strînsă, o lăsă baltă.

Mulțumită de această împrejurare, Axinia se sculă, dezlegă grăbit bocceluța și-și ospătă bărbatul cu lipiile aduse din staniță, apoi scoase rufele murdare din sacul lui de campanie și se duse să le spele la gîrla din apropiere.

Tăcerea clipelor din preceasul revărsatului de zori și ceața azurie pluteau deasupra pădurii. Îngreunate de rouă, ierburile se plecau la pămînt. Prin bălți, broaștele orăcăiau în cor dezordonat, iar undeva, la cîțiva pași de bordei, în dosul unei tufe vînjoase de arțar, un cristei scotea țipete scîrțîitoare.

Axinia trecu pe lîngă o tufă acoperită toată cu fire de păienjeniș, din creștet și pînă la trunchiul ascuns în iarba deasă ca peria. Firișoarele de păienjeniș cu picături mititele de rouă sclipeau cu scînteieri de diamant. Cristeiul tăcu o clipă, apoi, înainte ca iarba călcată de picioarele goale ale Axiniei să fi apucat a se înălța, începu iarăși ; un nagîț ce-și luă zborul din gîrlă îi răspunse cu un țipăt jalnic.

Axinia își scoase bluza și pieptarul, care o stînjeneau în mișcări, intră pînă la genunchi în apa caldă ca laptele proaspăt muls și începu să zolească. Un roi de musculițe dănțuia deasupra capului, țînțarii țiuiau subțirel. Din cînd în cînd, ea își trecea peste față mîna plină și arsă de soare, gonind țînțarii. Gîndul îi era mereu la Grigori, la cearta lor cea din urmă, în preajma plecării lui la sotnie.

„Te pomenești că s-a și apucat să mă cate ? Chiar în noaptea asta mă-ntorc în staniță !", își zise cu hotărîre și zîmbi la gîndul întîlnirii cu Grigori, închipuindu-și cît de repede va veni împăcarea între dînșii.

Și, ciudat lucru ! În timpul din urmă, gîndindu-se la Grigori, fără să știe de ce, nu și-l mai închipuia tocmai așa cum era, îndeajevea. În închipuirea ei nu mai răsărea Grigori din anii din urmă : un cazac zdravăn, plin de bărbăție, care văzuse și îndurase atîtea și atîtea, un om cu pleoapele apăsate de oboseală, cu vîrfurile roșcovane ale mustăților negre, cu tîmplele atinse de cărunțeala pretimpurie și cu fruntea brăzdată de zbîrcituri aspre — neștersele urme ale grelelor pătimiri din anii de război — ci același Grișka Melehov din trecut, cu grosolănia lui tinerească, cu mîngîierile lui stîngace, cu gîtul rotunjor și subțirel de om tînăr și cu buzele-i nepăsătoare, veșnic zîmbitoare.

Și aceasta o făcea pe Axinia să și-l simtă și mai drag și să-l iubească cu o duioșie aproape de mamă.

Uite și acum, după ce i-au înviat în amintire trăsăturile chipului drag cu o limpezime chinuitoare, începu să răsufle greu, surîzînd, se îndreptă din șale și, aruncînd la picioarele ei cămașa bărbatului pe care o spăla, șopti, luptîndu-se cu nodul cald și dulce de plîns ce i se ridica năvalnic în gît :

— Ai intrat în mine pentru toată viața, afurisitule !

Lacrimile o ușurară, dar străvezia lume a dimineții de azur își pierduse parcă toate culorile. Axinia își șterse lacrimile cu dosul palmei, aruncă înapoi părul ce-i cădea pe fruntea jilavă și privi îndelung și fără nici un gînd, cu ochii împăienjeniți, urmărind zborul unui pescăruș mititel, cenușiu, căutîndu-și prada, dispărînd în spuma trandafirie a ceții destrămată de vînt.

După ce isprăvi cu spălatul, întinse rufele pe tufe și se întoarse în bordei.

Hristonea nu mai dormea : ședea lîngă ieșire, mișcîndu-și degetele de la picioare, noduroase și strîmbe, și mereu încerca să intre în vorbă cu Stepan, dar acesta, tolănit pe cergă, fuma și nu scotea nici un cuvînt, încăpățînîndu-se să nu-i răspundă la întrebări.

— Care va să zică, crezi tu că roşii nu vor trece încoace ? Taci ? Ei, poţi să tot taci. Dar eu cred că au să încerce să treacă prin vaduri... Neapărat, prin vaduri ! Că nu mai au pe unde. Sau crezi că poate or să-şi trimită cavaleria să treacă înot ? De ce tot taci, mă Stepan ? Te pomeneşti că sîntem la un pas de lucruri hotărîtoare, şi tu zaci ca un buştean !

Stepan sări în sus de necaz şi răspunse mînios :

— De ce mă tot tehuieşti ? Măi, ce oameni ! A venit nevasta la bărbat, şi nu mai am pace de voi... Vă tot băgaţi cu întrebări năroade, nici nu mă lăsaţi să stau de vorbă cu muierea !

— Mi-am şi găsit cu cine să vorbesc... mormăi bosumflat Hristonea ; se sculă, îşi vîrî picioarele goale în încălţările scîlciate şi ieşi afară, izbindu-se zdravăn cu capul în pragul de sus al uşii.

— Tot n-au să ne lase în pace, zise Stepan. Hai la pădure.

Şi se îndreptă spre ieşire, fără să aştepte învoirea Axiniei, care, supusă, îl urmă.

Se întoarseră la bordei pe la amiază. Cazacii din plutonul doi, care stăteau culcaţi la umbra unei tufe de arin, îşi lăsară cărţile de joc zărindu-i, încetară vorba clipind cu înţeles, rîzînd şi suspinînd cu prefăcătorie.

Axinia trecu pe lîngă ei, ţuguindu-şi dispreţuitor buzele şi potrivindu-şi din mers tulpanul alb cu horboţă, cam mototolit. O lăsară să treacă, fără a-i zice ceva, dar îndată ce Stepan, care mergea în urma ei, ajunse în dreptul cazacilor, Anikuşka se sculă în picioare şi se depărtă de cei culcaţi. Cu un respect făţarnic, îi făcu lui Stepan o temenea adîncă şi zise în gura mare :

— Să-ţi fie de bine !... Te-ai înfruptat de dulce !

Stepan zîmbi măgulit. Nu-i displăcea că oamenii l-au văzut întorcîndu-se din pădure, împreună cu nevasta. Într-o măsură, aceasta spulbera numai bine zvonurile despre dînşii, că n-ar fi ducînd o viaţă de pizmuit... Dădu chiar voinicește din umeri, cu o sumeţire făloasă, lăsînd să i se vadă cămaşa încă udă de sudoare şi lipită de spinare.

Şi abia atunci, încurajaţi, cazacii izbucniră în hohote şi se porniră să vorbească voioşi :

— A dracului muiere, măi fraţilor ! Cămaşa lui Stiopka, s-o storci, nu altceva... I s-a lipit de spate !

— Praf l-a făcut ! A scos spumă dintr-însul !

Iar un flăcău tinerel, care nu-şi luă ochii vrăjiţi de la Axinia pînă cînd dispăru în bordei, rosti cu voce pierdută :

— Să tot cutreieri lumea-n lung şi-n lat, că nu mai găseşti aşa frumuseţe de femeie, doamne iartă-mă !

Cuvinte care-l aţîţară pe Anikuşka să-l aducă pe pămînt :

— Dar măcar încercat-ai s-o cauţi prin lume ca s-o găseşti ?

Chipul Axiniei pălise uşor la auzul deşănţatelor răstălmăciri ; ea intră în bordei, strîmbîndu-se scîrbită la amintirea clipelor petrecute adineauri cu bărbatul şi a vorbelor destrăbălate ale tovarăşilor săi. Stepan pricepu îndată ce se petrece în sufletul ei şi-i zise împăciuitor :

— Să nu te superi, Xiuşa, pe armăsarii ăştia. Vorbesc şi dînşii aiurea, să le treacă de urît.

— Nici n-ai pe cine să te superi, zise Axinia cu voce surdă, scotocind în traista de pînză şi scoţînd tot ce-i adusese bărbatului. Şi apoi, cu un glas şi mai stins : Pe mine ar trebui să mă supăr, dar n-am inimă...

Tăceau. Nu mai aveau nimic să-şi spună. Peste vreo zece minute, Axinia se sculă în picioare. „Îl vestesc acum că plec la Vioşki", îşi zise în gînd şi deodată îşi aduse aminte că nu strînsese primenelile spălate şi uscate ale lui Stepan.

Şezu mult timp la intrarea bordeiului, cîrpind cămăşile şi nădragii lui Stepan, arşi de sudoare, tot uitîndu-se la soarele care trecea de amiază.

Aşa s-a făcut că nu mai plecă în ziua aceea. N-avu destulă tărie. A doua zi însă, de îndată ce răsări soarele, începu să se pregătească de drum. Stepan încercă s-o oprească, rugînd-o să mai rămînă măcar o zi cu el, dar ea se împotrivi cu atîta îndîrjire în glas, încît nu mai căută s-o înduplece şi se mărgini numai s-o întrebe înainte de despărţire :

— Ai de gînd să stai la Vioşki ?

— Deocamdată la Vioşki.

— De ce nu te-ai întoarce să rămîi la mine ?

— Nu prea face să stau aci... cu atîția bărbați.

— Așa e... încuviință Stepan, despărțindu-se însă de ea cu răceală.

Bătea un vînt puternic dinspre sud-est. Venise în zbor de la o mare depărtare, ostenise de atîta drum străbătut noaptea, dar tot mai aducea pe aripile dimineții dogoarea pustiului de peste Marea Caspică și, rostogolindu-se pe cîmpia înverzită de la stînga Donului, zvîntă roua, topi ceața și îmbrăcă crestele de cretă ale dealurilor de pe mal într-o pîclă trandafirie și grea.

Axinia își scoase încălțările și, cu poala fustei prinsă în mîna stîngă — pe iarba din pădure mai rămîneau stropi de rouă — mergea sprinten pe un făgaș de codru părăsit de căruțe. Pămîntul jilav îi răcorea plăcut picioarele goale — și buzele fierbinți, lacome, ale vîntului uscat de stepă îi sărutau gîtul, ca și pulpele dezvelite și pline.

Într-un luminiș de poiană, se așeză să se odihnească lîngă o tufă de măceș înflorit. Undeva, în apropiere, pe un iaz cruțat de arșiță, măcăiau ascuțit rațele sălbatice ascunse în stufăriș, și un rățoi își chema răgușit tovarășa. Dincolo de Don țăcăneau mitralierele — nu tocmai des, dar aproape necontenit — și, din cînd în cînd, bubuia tunul. Pe cestălalt mal, exploziile obuzelor păreau numai ecouri prelungi.

Apoi detunăturile se potoliră și lumea i se dezvălui Axiniei prin toate sunetele-i tainice. Foșneau în tremur frunzele verzui de frasin cu tivuri albe și frunzele de stejar, sculptate parcă în metal greu, iar dintr-un desiș de plopi se ridica un vuiet adînc, ca de mare. Departe-departe, un cuc număra cuiva, nelămurit și melancolic, anii cîți îi mai avea de trăit ; deasupra iazului trecu, fîlfîind din aripi, un nagîț moțat, întrebînd : „Cine-i ? Cine-i ?“ La doi pași de Axinia, o păsăruică sură bea apă din făgașul drumului, răsucind căpșorul pe spate și închizînd pe rînd cîte un ochișor, de alintată plăcere. Bîzîiau bondarii acoperiți de polen catifelat ; în cupele florilor din luncă se legănau oacheșele albine sălbatice, adunînd polenul miresmat să-l ducă în zbor spre scorburile umbroase și umede. De pe ramurile de plopi picura seva. Din tufișul de păducel se înălța, răsfirîndu-se și plutind, un miros putred de frunziș vechi și mucegăit, de anul trecut.

Nemișcată, Axinia sorbea cu nesaț în piept feluritele miresme ale codrului. Asculta tainicele răsunete ale minunatelor și fără de număr zvonuri, cu care pădurea își trăia viața de totdeauna, slobodă și uriașă. În pămîntul mănos al luncii, înviorat de îmbelșugatele ape ale primăverii, încolțise și creștea atîta prinos de flori și de ierburi, încît ochii Axiniei rătăceau de la una la alta, nemaiștiind la care să se oprească.

Cu amestec de zîmbire și suspin înăbușit pe buzele mute, dezmierdă încetișor cu degetele frunzulițele unei floricele albastre, sfioase, fără nume, apoi se îndoi de mijlocul care începea să nu mai fie așa de mlădiu ca odinioară, să le miroasă — și deodată simți pe undeva, pe aproape, aroma dulce-înțepătoare a lăcrămioarelor. Le-a căutat cu mîinile printre ierburi și le-a găsit. Erau chiar alături, sub umbra nepătrunsă a unei tufe. Frunzele late, răsucite, mai apărau încă de soare, cu dîrzenie, firicelul puțin încovoiat, cu micii clopoței albi ca neaua atîrnînd jalnic în jos. Pe moarte erau frunzele stropite de rouă și de rugina gălbuie ; suflul morții pătrunsese pînă și la floare. Cei doi clopoței mai de jos erau zbîrciți și negri. Numai în vîrf, cîteva albe mărgăritare, umede de rouă, sclipeau în soare ca într-o vrajă.

Și iată că în scurta clipă cît Axinia privi floarea, printre lacrimi, și-i sorbi trista mireasmă, iată că-și aminti deodată tinerețea dusă și toată viața-i întreagă, atît de săracă în bucurii. Se vede că îmbătrînise Axinia... Pe care femeie tînără ar fi mîhnit-o întîmplător amintirile, s-o doară inima și să plîngă ?

Așa, cu fața în jos, cu chipul înlăcrimat și îngropat în palme, rămase îndelung și adormi, alipindu-și obrazul ud și umflat de tulpanul făcut ghem.

Tot mai aprig sufla vîntul, aplecînd spre apus crestetele de plopi și de sălcii. În bătaia lui, trunchiul palid al frasinului se legăna, învăluit într-un nouraș alb de frunziș în vijelioasa fierbere. Vîntul se lăsa tot mai jos, se năpustea asupra tufei de măceș, cu florile pe jumătate veștede, sub care dormea Axinia, și atunci, asemenea unui stol de păsări

verzi ca din basme, frunzele țîșneau în sus, foșnind neliniștit, și petalele se scuturau ca niște fulgi trandafirii. Acoperită de ninsoarea lor roză, dormea Axinia și nu auzea nici vuietul surd al pădurii, nici bubuitul tunurilor de peste Don, cum nu simțea nici soarele, ajuns deasupra capului său descoperit și dogorind-o fără cruțare. Se trezi numai la auzul unui glas străin lîngă ea și la sforăitul unui cal, și se ridică pe jumătate, în grabă.

Alături stătea un tînăr cazac cu mustățile bălane și cu dinții ca spuma. Ținea de dîrlogi calul cu nările albe, zîmbea larg, mișca din umeri, țopăia și rostea cu o voce de tenor, ușor răgușită, dar plăcută, vorbele unui cîntec vesel :

Am căzut, nu m-am sculat
Și în jur m-am tot uitat.
Și încolo,
Și încoace,
N-are cin' mă ridica !
Înapoi cînd am privit
Un cazac eu am zărit...

— Las' că mă scol și singură ! zise Axinia, zîmbind, și sări sprintenă în picioare, potrivindu-și fusta mototolită.

— Să-mi trăiești, puicuțo ! Nu te mai țineau piciorușele, sau te-a furat, așa, pîrdalnica de lene ? o salută cazacul vesel.

— M-a doborît somnul, răspunse Axinia, cam rușinată.

— La Vioșki te duci ?

— La Vioșki.

— Vrei să te duc eu ?

— Dar cu ce ?

— Urcă-te-n șa, iar eu, pe jos. O să-mi faci cinste... Și căzăcelul îi făcu din ochi cu înțeles șăgalnic.

— Nu, du-te sănătos ! Pot să merg și singură.

Dar cazacul dovedi o mare pricepere în dragoste și, pe deasupra, multă cutezanță. Folosind clipa în care Axinia își lega tulpanul, o cuprinse cu brațul scurt, dar vînjos, o trase cu putere spre el și încercă s-o sărute.

— Lasă prostiile ! strigă Axinia și-l izbi din tot năduful cu cotul între ochi.

— Mîndruța mea, de ce lovești ? Uite ce rai e peste tot... Toate jivinele se iubesc... Hai, că nu-i păcat, într-o zi ca asta ! șoptea cazacul, cu ochii micșorați de rîs, gîdilînd cu mustățile grumazul Axiniei.

Cu brațele întinse, apăsînd fără mînie, însă puternic, cu palmele, chipul ars de soare și asudat al cazacului, Axinia încercă să scape din strînsoarea lui, dar el o ținea zdravăn.

— Prostule ! Am o boală lumească... Lasă-mă ! îl rugă ea, gîfîind și nădăjduind că această naivă viclenie o va scăpa de îndîrjirea lui.

— Nu se știe... care are o boală mai veche !... mormăi cazacul, de astă dată printre dinți, și deodată o ridică cu ușurință în sus.

Dîndu-și seama că nu-i vorba numai de glumă și că totul ia o întorsătură urîtă, Axinia îl izbi și mai vîrtos cu pumnul în nasul pîrlit de soare și se smuci din brațele care o țineau încleștată.

— Sînt nevasta lui Grigori Melehov ! Mai apropie-te o dată, neam de ciine spurcat ce ești !... Las' c-o să te spui și ai să vezi ce pățești...

Fără să se bizuie numai pe puterea vorbelor, Axinia apucă un băț uscat și gros. Dar cazacul își pierdu îndată tot focul. Ștergîndu-și cu mîneca bluzei verzi mustățile de sîngele care-i curgea șiroaie din amîndouă nările, strigă cu părere de rău :

— Năroado ! Muiere bezmetică ! De ce nu mi-ai spus-o de la început ? Uite ce sînge mi-ai scos pe nas... Nu ni-l vărsăm destul, bătîndu-ne cu dușmanul ? Acum, uite, ni-l mai varsă pînă și muierile noastre...

Chipul i se încruntă îndată, plictisit și neprietenos. Lăsîndu-l să se spele cu apa luată în pumni dintr-o băltoacă de lîngă drum, Axinia grăbi să se abată din potecă și străbătu repede poiana. Peste vreo cinci minute, cazacul o ajunse din urmă, îi aruncă o privire piezișă, nu zise nimic, îi zîmbi, apoi, potrivindu-și cu grijă cureaua armei de la piept, se așternu la drum în trap săltat.

În aceeași noapte, lîngă satul Malîi Gromcionok, un regiment al trupelor roșii trecu Donul pe plute de scînduri și de bîrne.

Sotnia lui Gromok fu surprinsă pe nepregătite de ivirea lor, întrucît cei mai mulți cazaci se încinseseră la o petrecanie de pomină. În ajun, de cu seară, nevestele veniseră pe poziția sotniei, aducînd cu ele merinde, cofițe și vedre de rachiu de casă. Spre miezul nopții, toți se întărîtară la o beție cumplită. Bordeiele se cutremurau de cîntece, de chiotele femeilor bete, de rîsetele și fluierăturile bărbaților... Pînă și cei douăzeci de cazaci din pichet luară parte la chef, lăsînd la mitralieră doar doi servanți și o căldărușă de campanie plină de rachiu.

În liniște deplină, plutele ticsite de ostași roșii se desprinseră de malul drept al Donului. Ajunși la celălalt țărm, se răspîndiră în trăgători și porniră în tăcere spre bordeiele săpate la vreo cincizeci de stînjeni de Don.

Pionierii care construiseră plutele vîsleau de zor, ducîndu-se după un nou transport de ostași roșii, care-și așteptau rîndul la îmbarcare.

Timp de vreo cinci minute, de pe malul stîng nu se auzi nimic, afară de cîntecele căzăcești urlate de beți. Dar iată că văzduhul se cutremură de bubuiturile grenadelor, mitraliera începu să latre, focuri de armă pîrîiră deodată vălmășite, și strigătele : „Ura-a-a ! Ura-a-a ! Ura-a-a !“ se rostogoliră pînă departe.

Sotnia din Gromok fu dată peste cap și, dacă scăpă de nimicirea desăvîrșită, aceasta se datora numai faptului că întunericul nopții făcea urmărirea cu neputință.

Cei din sotnie se aleseră cu pierderi neînsemnate și, împreună cu muierile lor, fugiră în bezmetică neorînduială spre Vioșenskaia. Între timp, plutele aduceau mereu din dreapta Donului alte transporturi de ostași roșii, și două plutoane din batalionul I al Regimentului III, cu două puști-mitraliere, acționau de zor la flancul sotniei de răsculați din Bazki.

Noile întăriri trecute peste Don năvăliră în golul deschis. Înaintarea lor a fost însă foarte mult îngreunată,

fiindcă nici un ostaș roșu nu cunoștea regiunea, unitățile n-aveau călăuze și, mergînd orbește, dădeau mereu în bezna nopții peste lacuri și peste rîpe adînci, pline cu apă, fără vaduri de trecere.

Comandantul brigăzii, care conducea lupta, luă hotărîrea să înceteze urmărirea pînă-n zori, pentru ca dimineața să aducă rezerve, să le concentreze pe căile de acces spre Vioșenskaia și să reia înaintarea, după o pregătire de artilerie.

Dar la Vioșenskaia se și luau măsuri grabnice pentru lichidarea spărturii. Ofițerul de serviciu de la statul-major trimise după Kudinov și Melehov, de îndată ce sosise în galop un agent, raportînd despre trecerea roșilor. Din satele Ciornîi, Gorohovka și Dubrovka fură chemate sotniile călări din Regimentul „Karghinski". Grigori Melehov preluă conducerea generală a operației. Trimise în grabă trei sute de călăreți în satul Erinski, cu misiunea de a întări flancul stîng și de a ajuta sotniilor din Tatarski și Lebeajenski să stăvilească năvala inamicului, dacă acesta ar fi întreprins cumva o manevră dinspre est, pentru a ocoli Vioșenskaia. Dinspre vest, în jos de-a lungul Donului, trimise detașamentul de necazaci din Vioșenskaia și una din sotniile pedestre din Cirski, ca să vină în ajutorul sotniei din Bazki ; instală opt mitraliere în punctele amenințate și rămase cu două sotnii călări la marginea Pădurii Arse, așteptînd revărsatul zorilor și avînd de gînd să-i atace pe roșii călare.

Stelele din Cloșca cu Pui mai sclipeau încă pe cer, cînd detașamentul de necazaci din Vioșenskaia, care mergea încet prin pădure spre cei din Bazki, dădu peste dînșii tocmai în clipa cînd erau în plină retragere și, crezîndu-i inamici, o luă la sănătoasa după un scurt schimb de focuri. Oamenii din detașament trecură înot lacul larg ce desparte Vioșenskaia de cotul Donului, aruncînd în grabă pe mal încălțămintea și hainele. Zăpăceala se lămuri repede, dar vestea că roșii se apropie de Vioșenskaia se răspîndi cu o uluitoare iuțeală.

Fugarii, care se adăposteau prin pivnițele din Vioșenskaia, se năpustiră spre miazănoapte, ducînd pretutindeni zvonul că roșii ar fi trecut Donul, că ar fi rupt frontul și că ar fi în plină ofensivă împotriva staniței...

Abia mijeau zorile, cînd Grigori, primind raportul despre fuga detașamentului de necazaci, se repezi în galop spre Don. Pușcașii din detașament își dăduseră seama de buimăceala fără temei și se întorceau la tranșee, vorbind în gura mare. Grigori se apropie de un grup de pușcași, întrebîndu-i batjocoritor :

— Ei, cîți v-ați înecat, înotînd să treceți lacul ?

Un pușcaș, ud leoarcă, răspunse incurcat, storcîndu-și cămașa din mers :

— Am înotat ca peștii ! Ce să ne mai înecăm ?

— Se poate întîmpla oricui, rosti firoscos altul, care n-avea nimic pe el, în afară de izmene. Dar comandantul nostru de pluton, ăla da, era cît p-aci să se-nece. N-a vrut să se descalțe că ține mult pînă cînd să desfacă moletierele. A înotat așa cum era, o moletieră i s-a desfăcut în apă și i-a încurcat picioarele... Ce mai urla ! Cred că s-a auzit pînă la Elan...

După ce-l găsi pe Kramskov, comandantul detașamentului, Grigori îi dădu ordin să-și ducă pușcașii la marginea pădurii și să-i orînduiască în așa fel, ca să poată lovi la nevoie, cu foc din flanc, lanțurile de trăgători roșii ; apoi grăbi spre sotniile sale.

La jumătatea drumului, se întîlni cu un curier de la statul-major. Omul își struni calul, care răsufla greu, și oftă cu ușurare :

— În sfîrșit, bine că v-am găsit !

— Ce-i cu tine ?

— Am ordin de la statul-major să vă comunic că sotnia din Tatarski și-a părăsit tranșeele. Le e teamă să nu rămînă încercuiți și se retrag spre movilele de nisip... Kudinov mi-a dat ordin să vă spun să vă duceți pe dată acolo.

Luînd cu el vreo jumătate de pluton de cazaci cu cei mai buni cai, Grigori străbătu pădurea și ieși în drumul mare. După douăzeci de minute de goană, erau lîngă lacul Golîi Ilmen. În stînga lor, cuprinși de spaimă, tătărenii fugeau care încotro. Veteranii și cazacii mai încercați se mișcau fără grabă, ținîndu-se cît mai aproape de lac și ascunzîndu-se în păpurișul de pe mal ; cei mai mulți însă, mînați pesemne de singura dorință să ajungă cît mai re-

pede la pădure, tropoteau drept înainte, fără să le pese de focul rar de mitralieră.

— Pe ei ! Croieşte-i cu biciuşca ! răcni Grigori, cu ochii strîmbaţi de turbare, şi o luă cel dintîi la goană în urma fugarilor.

În coada tuturor alerga în buiestru Hristonea, şchiopătînd şi făcînd sărituri ciudate : în ajun, la pescuit, îşi spintecase călcîiul într-o trestie şi de aceea nu mai putea goni cu toată iuţeala picioarelor sale de lungan. Grigori galopa în urma lui, cu biciuşca ridicată în sus, deasupra capului. Auzind tropotul de copite, Hristonea privi îndărăt şi mai slobozi o icneală de avînt picioarelor.

— Unde fugi ? Stai !... Stai, îţi zic ! ţipă Grigori.

În zadar. Hristonea nici gînd să se oprească. Dimpotrivă, îşi înteţi goana, trecînd într-un fel de galop caraghios de cămilă.

Şi atunci, în culmea turbării, Grigori slobozi o îngrozitoate înjurătură de mamă, răcni sălbatic la cal şi, ajungînd în dreptul lui Hristonea, îi croi cu o nespusă sete una peste spinarea udă de sudoare. Hristonea sări în sus, făcu un uriaş salt într-o parte — leit un iepure gonit de ogari — apoi se aşeză pe pămînt şi începu să-şi pipăie spinarea, cu grijă şi fără grabă.

Cazacii, care veneau cu Grigori, treceau înaintea fugarilor, îi opreau, dar nu puneau în lucrare biciuştile.

— Arde-i !... Arde-i !... urla răguşit Grigori, vînturîndu-şi biciuşca frumos împletită.

Calul se învîrtea sub el, se ridica în două picioare şi nu voia să alerge înainte. După ce izbuti cu greu să-l îndrepte în partea voită, Grigori galopă spre acei care fugeau în fruntea tuturor. Îl observă din treacăt pe Stepan Astahov : se oprise lîngă o tufă şi zîmbea tăcut. Îl văzu pe Anikuşka : acesta se lăsase pe vine, prăpădindu-se de rîs, şi, făcînd palmele pîlnie, guiţa cu o voce ascuţită, de muiere :

— Fraţilor ! Scăpaţi, dacă puteţi ! Roşii !... Pe ei ! Prinde-i !

Grigori ajunse din urmă încă un consătean, îmbrăcat cu o scurtă vătuită : acesta alerga neobosit, grozav de sprinten. Făptura lui puţin adusă de spate îi păru ciudat

de cunoscută, dar n-avea timp să-şi cerceteze amintirile şi de aceea răcni la el din depărtare :

— Stai, neam de cîine !... Stai, că te hăcuiesc !...

Deodată omul cu scurta vătuită îşi încetini fuga, se opri, şi atunci, în clipa cînd el se întorcea, arătîndu-şi nemăsurata tulburare cu gesturi caracteristice ce-i erau cunoscute din copilărie, Grigori, uluit la culme, înainte de a-i zări chipul, îl recunoscu pe tătîne-său.

Obrajii lui Pantelei Prokofievici erau scuturaţi de spasmuri.

— Care va să zică, eu, tatăl tău, îs neam de cîine ? Pe mine vrei să mă căsăpeşti ? Pe mine, tatăl care te-am făcut ? strigă el cu un glas subţire şi întretăiat.

În ochii lui fierbea atîta mînie nestăpînită şi atît de cunoscută, încît toată furia lui Grigori pieri îndată şi, strunindu-şi cu putere calul, îi strigă :

— Nu te-am recunoscut de la spate ! De ce urli, tată ?

— Cum asta, nu m-ai recunoscut ? Pe tat-tău ? !

Această explozie de supărare bătrînească era aşa de caraghioasă şi aşa de nelalocul ei, că Grigori începu să rîdă şi, venind în dreptul unchiaşului, îi zise împăciuitor :

— Nu te supăra, tată ! Ai pe tine un surtuc cu care nu te-am văzut niciodată şi pe deasupra zburai leit un cal de curse, de nici nu se mai cunoştea că eşti şchiop ! Cum vrei tu să te recunosc ?

După care, Pantelei Prokofievici, se domoli ca de atîtea ori în certurile casnice, gîfiind şi încuviinţînd cu o voce ceva mai liniştită :

— E adevărat, am alt surtuc... Mi-am dat dulama pe el... E greu să umbli cu coşcogea dulamă pe tine. Iar cît priveşte piciorul... cum să mai fii şchiop, mă băiatule, cum ? Spune şi tu, cînd vezi moartea cu ochii ? Ce-mi vorbeşti tu de picioare ?

— Ei lasă, că mai avem pînă la moarte. Ia-o-ndărăt, tată !... Nu cumva ţi-ai lepădat cartuşele ?

— Cum, îndărăt ? se oţărî bătrînul.

Dar Grigori ridică glasul şi, apăsînd asupra fiecărui cuvînt, dădu comanda :

— Îţi ordon să te-ntorci ! Ştii ce capeţi pentru nesocotarea comandantului, în faţa inamicului ?

Vorbele lui parcă l-ar fi vrăjit pe bătrîn. Pantelei Prokofievici își săltă arma la spate și porni înapoi. Ajungînd din urmă un alt bătrîn, care pășea și mai încet tot într-acolo, rosti cu un oftat :

— Uite ce feciori lepezi pe lume ! În loc să se poarte cu smerenie fiindcă ești tatăl lui, sau spre pildă, să te scutească de luptă, el mai întîi pe tine vrea să te vîre de-a dreptul în fundul iadului !... Da-a-a... Nu, vericule, răposatul Petro, dumnezeu să-l ierte, a fost un om de aur ! Și ce suflet bun avea !... Dar smintitul ăsta de Grișka, măcar că este și comandant de divizie, și dicorat de atîtea ori, și altele, dar e cu totul altceva. Parc-ar fi căptușit de buboaie, să nu te-atingi cumva de nici unul ! Aista, la bătrînețele mele, are să mă sprijine cu furca-n... !

Tătărenii fugari au fost potoliți, fără prea multă bătaie de cap...

Peste puțin timp, Grigori adună toată sotnia, o duse într-un loc adăpostit și, rămînînd în șa, lămuri în puține cuvinte :

— Roșii au trecut dincoace și dau zor să ocupe Vioșki. Acum au început o luptă lîngă Don. Nu-i de glumit, și vă spun dinainte : să nu vă gîndiți la fugă ! Iar dacă veți mai fugi, să știți că dau ordin cavaleriei din Erinski să vă spintece cu săbiile, ca pe niște trădători ! Grigori cercetă cu privirea gloata pestriță de consăteni, îmbrăcați fiecare în ce a dat dumnezeu, și-și încheie cuvîntarea, fără să-și ascundă disprețul : Prea mulți terchea-berchea sînt în sotnie la voi, și, uite, numai ăștia vă bagă în sperieți ! Ați spălat putina și v-ați scăpat în nădragi ! Halal de viteji !... Și vă mai ziceți cazaci ! Mai ales voi, cei bătrîni. Băgați de seamă ! Dacă ați venit ca să vă bateți, nu vă mai ascundeți capul între picioare !... Gata, pe plutoane, trap pînă la răzoare, apoi, de la tufe, spre Don. De acolo, drept la sotnia din Semionovski. Împreună cu ea, să mi-i izbiți pe roșii în flanc. Mișcă-te ! Înainte-marș !

Tătărenii îl ascultară în tăcere și se îndreptară spre tufe, fără să mai rostească o vorbă. Moșnegii oftau cu necaz, uitîndu-se din cînd în cînd la Grigori, care galopa ca vîntul, însoțit de cazacii săi. Bătrînul Obnizov, care mergea cot la cot cu Pantelei Prokofievici, îi zise cu încîntare :

— Măi, ce fecior viteaz ţi-a mai hărăzit dumnezeu ! Un vultur, zău ! Ai văzut cum l-a croit pe Hristonea, cum i-a ars una la spate ? Şi uite, îndată a făcut rînduială !

Măgulit în simţirile lui de părinte, Pantelei Prokofievici se grăbi să încuviinţeze :

— Nici vorbă ! Aşa feciori — poţi să-i cauţi ziua în amiaza mare cu lumînarea ! Are toate dicorăţiile — te pui cu dînsul ? Uite şi Petro, fie-i ţărîna uşoară, tot fecior mi-a fost, şi chiar cel dintîi născut, dar — nici o asemănare ! Prea moliu, domnul să-l ştie, un neisprăvit ! Avea un suflet de muiere în el !... Dar aista, da : e la fel cu mine ! Chiar m-a întrecut în vîrtute !

Însoţit de cele două grupe de cazaci, Grigori înainta încet spre Vadul Calmucului. Se credeau scăpaţi de orice primejdie odată ajunşi la pădure, dar fuseseră zăriţi de la postul de observare de pe celălalt mal. Două tunuri de-ale roşilor deschiseră focul. Primul obuz zbură deasupra creştetelor de sălcii şi se înfundă undeva în pămîntul mlăştinos, fără să se spargă. Al doilea căzu în apropiere de drum, în rădăcinile dezgolite ale unui plop negru ; o flacără orbitoare ţîşni, un bubuit îi asurzi pe cazaci, împroşcîndu-i cu bulgări de pămînt gras şi cu aşchii de lemn putred.

Ameţit, Grigori duse mîna la ochi şi se aplecă pe oblînc, simţind o izbitură surdă şi moale, ca şi cum ceva ar fi lovit în crupa calului.

Zguduind pămîntul, explozia sili caii cazacilor să se oprească pe loc şi apoi să se repeadă înainte. Calul lui Grigori se ridică însă greoi în două picioare, se dădu îndărăt şi alunecă încet, prăvălindu-se pe o parte. Grigori sări grăbit din scări şi-l apucă de dîrlogi. Două obuze mai trecură în zbor şi după ele se aşternu o binecuvîntată tăcere. Un nouraş fumuriu de pulbere se întindea pe iarbă, de-a lungul marginii pădurii ; mirosea a pămînt reavăn şi răscolit, a ţăndări, a lemn măcinat de putregai ; undeva în desişuri, departe, ţipau de zor coţofenele speriate.

Calul lui Grigori sforăia, îndoindu-şi picioarele dindărăt zguduite de un tremur. Dinţii galbeni se încleştară

într-un spasm chinuitor ; gîtul și-l ținea întins. Pe botul cenușiu, catifelat, se iviră clăbuci de spumă trandafirie. Tot trupul se cutremură într-un icnet puternic ; spasmele îi unduiau pielea sub părul murg.

— S-a isprăvit cu sărmanul de el ? întrebă cu glas tare un cazac, venind în goană.

Fără să-i răspundă, Grigori privea țintă la ochii calului, care se împăienjeneau treptat. Nu se uită la locul rănii și se feri doar puțin la o parte cînd calul făcu cîteva mișcări zvîcnite, încercă să se ridice și deodată căzu în genunchi, cu capul înclinat, ca și cum și-ar fi cerut iertare stăpînului pentru o vină necunoscută de amîndoi. Apoi se culcă cu un geamăt surd, se chinui să-și salte capul, dar se vedea că îl părăseau și ultimele puteri, trupul îi tremura tot mai rar, ochii i se întunecau de noaptea morții, gîtul i se scălda în valuri de sudoare.

La chișițe, deasupra copitelor, mai băteau vinișoarele frămîntate de agonie, și pulpana roasă a șeii tresălta tot mai slab.

Grigori aruncă o privire piezișă spre burta calului : zări în partea stîngă o rană adîncă și lată și șuvoaie de sînge fierbinte și negru, țîșnind ca dintr-un izvor ; apoi spuse cazacului descălecat, bîlbîind, fără să-și mai șteargă lacrimile :

— Cu un singur glonț ! Ai înțeles ? Și-i dete *mauserul* său.

Încălecă un cal căzăcesc și grăbi spre locul unde își lăsase sotniile. Lupta era acolo în plină desfășurare.

La revărsatul zorilor, roșii porniră la ofensivă. Lanțurile lor de trăgători se ridicară în nori de ceață și se îndreptară în tăcere spre Vioșenskaia. Zăboviră un minut la flancul drept, lîngă o rîpă plină de apă, apoi își continuară drumul, cu valurile pînă la piept, ținînd sus cartușierele și armele. Peste puțin timp, cele patru baterii de pe colnicul din dreapta Donului începură să detune într-un cor măreț și unit. Cînd obuzele lor prinseră să cadă în semicerc în pădure, răsculații au deschis focul. Ostașii roșii nu mai mergeau, ci alergau, cu armele în cumpănire. La o jumătate de verstă în fața lor, se spărgeau cu un zgomot sec șrapnelele, se prăbușeau copa-

cii despicați de obuze, rotocoalele de fum albicios se înălțau către cer. Două mitraliere căzăcești piriiră în rafale scurte. În lanțul de trăgători din față căzură primii oameni ; gloanțele doborau tot mai des ostașii cu mantalele puse în bandulieră, îi aruncau la pămînt, prăvăliți pe spate sau pe burtă, dar cei rămași nu se culcau, și depărtarea dintre ei și pădure scădea mereu.

În fața celui de al doilea lanț de trăgători, aplecat ușor înainte, cu poalele mantalei strînse și vîrîte sub centură, alerga sprinten și cu pași mari comandantul, un om înalt, cu capul descoperit. Pentru o clipă, lanțul își încetini mișcarea, dar comandantul se întoarse din mers, le strigă ceva, oamenii se năpustiră tot înainte și strigătele lor de „ura !" începură să răsune din nou, răgușite și din ce în ce mai cumplite.

Atunci izbucniră toate mitralierele căzăcești, și focurile de arme de la marginea pădurii se dezlănțuiră într-un necurmat vuiet de iad... Mitraliera sotniei din Bazki începu să bată în rafale lungi, de undeva, din spatele lui Grigori, care stătea cu sotniile lui la ieșirea din pădure. Lanțurile șovăiră, se așternură la pămînt, încercară să răspundă cu focuri. Lupta ținu cam un ceas și jumătate, dar focul răsculaților, bine ochit, era atît de ucigător, încît lanțul al doilea nu-l mai putu îndura, se ridică în picioare și se amestecă cu lanțul al treilea care se apropia în salturi... Curînd, tot cîmpul forfoti de ostași roșii fugind care încotro. Și atunci Grigori își scoase în trap sotniile din pădure, le înșirui pentru șarjă și porni în urmărire. Drumul spre plute fu tăiat de sotnia din Cirski, care veni în galop și se înfipse între ele și ostașii roșii. Lîngă pădure, chiar pe malul Donului, se încăieră o luptă corp la corp. Numai o parte din roșii izbutiră să mai răzbească la plute. Le umplură pînă peste margini și le desprinseră de mal. Ceilalți, înghesuiți înspre Don, continuau să se bată.

Grigori dădu ordin sotniilor să descalece, spuse oamenilor de la cai să nu iasă din pădure, și-și duse cazacii spre mal. Alergînd de la copac la copac, cazacii înaintau tot mai aproape de Don. Vreo sută cincizeci de ostași roșii respingeau infanteria răzvrătiților, primind-o cu grenade și cu focuri de mitralieră. Plutele se îndreptară din nou

spre malul stîng, dar trăgătorii din Bazki nimiciră cu focurile lor aproape pe toți vîslașii. Soarta celor rămași pe cestălalt mal era pecetluită. Unii, mai slabi de înger, își aruncau armele și încercau să scape înot, dar erau împușcați de răsculații culcați pe mal, lîngă locul de trecere ; mulți se înecară, nemaiavînd puteri să treacă Donul din cauza apei repezi. Numai doi izbutiră să ajungă cu bine la malul de dincolo : unul, fără îndoială un minunat înotător, cu un tricou vărgat de matroz, se repezi cu capul în jos de pe malul înalt, se cufundă în apă și ieși deasupra aproape de mijlocul albiei.

Ascuns în dosul unei sălcii cu crengi dese, Grigori vedea matrozul înotînd în salturi lungi spre malul drept. Încă unul îi urmă pilda : stînd în apa ce-i ajungea pînă la piept, își trase mai întîi toate cartușele, apoi strigă ceva, amenințînd cu pumnul spre cazaci, și o luă de-a curmezișul fluviului. Gloanțele împroșcau apa în jurul lui, dar nici unul nu-l atinse pe norocosul înotător. Ieși pe mal într-un loc unde fuseseră pe vremuri niște grajduri de vite, se scutură și începu să urce fără grabă povîrnișul, spre case.

Cei rămași lîngă Don se pitulară după o movilă de nisip. Mitraliera lor răpăia neîncetat, pînă cînd apa din manșon începu să fiarbă.

— După mine ! ordonă înăbușit Grigori, îndată ce mitraliera tăcu, și o luă spre movilă, scoțîndu-și sabia din teacă.

În spatele lui, răsuflînd greu, tropoteau cazacii.

Pînă la ostașii roșii nu mai erau decît vreo cincizeci de stînjeni. Mai traseră trei salve de focuri din spatele movilei de nisip ; apoi comandantul lor — un om înalt, oacheș și cu mustața neagră — se ridică în picioare cît era de lung. O femeie în scurtă de piele îl sprijinea de braț. Comandantul era rănit. Trăgîndu-și piciorul rupt, el coborî de pe movilă, își îndreptă arma cu baioneta pusă și dădu răgușit comanda :

— Tovarăși ! Înainte ! Moarte albilor !

Cîntînd „Internaționala", grupul de viteji porni la contraatac. La moarte.

Toți cei o sută șaisprezece căzuți în urma tuturor, lîngă Don, erau comuniști din Compania Internațională.

3

Noaptea tîrziu, Grigori veni de la statul-major la el acasă. Prohor Zîkov îl aştepta la portiţă.

— Despre Axinia nu se aude nimic ? îl întrebă Grigori, cu o nepăsare prefăcută în glas.

— Nu. Cine ştie pe unde se ascunde, răspunse Prohor cu un căscat, dar îndată se gîndi cu groază : „Fereşte-mă, doamne, că iar mă pune s-o caut... Mi-am găsit beleaua !"

— Adă-mi apă să mă spăl. Sînt leoarcă de sudoare. Hai, mişcă-te ! spuse Grigori, de astă dată cu glasul răstit.

Prohor se duse în casă după apă şi-i turnă îndelung lui Grigori în palmele făcute căuş. Grigori se ghilosi, cu vădită plăcere, apoi îşi scoase bluza duhnind de sudoare şi-i ceru :

— Toarnă-mi pe spinare.

Apa rece îi arse spinarea năduşită şi-l făcu să scoată un strigăt. Sforăi, frecîndu-şi îndelung şi vîrtos umerii roşi de curele şi pieptul păros. Ştergîndu-se apoi cu un prosop curat, îi vorbi lui Prohor cu o voce mai îmbunată :

— Mîine dimineaţă au să-mi aducă un cal. Ia-l în primire, curăţă-l, găseşte-i ceva grăunţe. Pe mine să nu mă scoli, pînă cînd n-am să mă trezesc singur. Mă scoli numai dacă vine cineva de la statul-major. Ai înţeles ?

Se duse sub şopronul grajdului, se culcă în căruţă şi se cufundă pe dată într-un somn adînc. În zori de zi, răcoarea îl sili să-şi zgîrcească picioarele şi să se învelească mai bine cu mantaua jilavă de rouă. Iar după ce răsări soarele aţipi din nou, şi fu trezit cam pe la ceasurile şapte de un bubuit de tun, plin şi răsunător. Deasupra staniţei, pe cerul senin de peruzea, dădea tîrcoale un aeroplan lucind mat ; tunuri şi mitraliere de peste Don trăgeau asupra lui.

— Să ştii că-l doboară ! zise Prohor, frecînd furios cu peria un armăsar înalt şi roşcat legat de conovăţ. Ia uite, Panteleevici, ce drac de cal ţi-au trimis să te poarte !

Cu o privire fugară, Grigori cercetă armăsarul şi întrebă :

— Nu m-am uitat cîţi ani are... O fi avînd cinci ?

— Merge pe şase.

— He-hei ! Bunişoară marfă ! Picioruşe subţirele şi cu ciorapi. Frumos căluţ... Hai, pune şaua pe el, mă duc să mă uit cine a venit cu aeroplanul.

— Că arată bine pe dinafară, n-am ce zice. Să-l mai vedem și cum aleargă. Dar, după toate semnele, pare să fie iute de picior, mormăi Prohor, strîngînd chinga.

Încă un nouraș de șrapnel spart apăru lîngă aeroplan.

După ce-și alese un loc pentru aterizare, pilotul coborî scurt spre pămînt. Grigori ieși pe portiță și porni în galop către grajdurile staniței, lîngă care ateriza aeroplanul.

În grajdul pentru armăsarii staniței, o clădire lungă, de piatră, așezată la barieră, se aflau înghesuiți peste opt sute de ostași roșii, luați prizonieri. Santinelele nu-i lăsau afară nici măcar să-și facă nevoile ; în toată clădirea nu era nici un hîrdău. O duhoare grea și îmbîcsită de excremente plutea în jurul grajdului ; șuroaie puturoase de urină se scurgeau de sub uși ; roiuri de muște de culoarea smaraldului se roteau deasupra lor...

Închisoarea celor sortiți pieirii răsuna zi și noapte de gemete surde. Sute de prizonieri mureau de istovire, de tifosul și de dizenteria care făceau prăpăd ; morții nu erau scoși afară cu zilele.

Grigori ocoli grajdul și dădea să descalece, cînd un nou bubuit de tun răsună de peste Don. Vîjiitul unui obuz se apropia în zbor, crescu și isprăvi cu detunarea grea a exploziei.

Pilotul și ofițerul sosit cu dînsul săriseră jos din carlingă ; cazacii îi înconjurară. Deodată toate tunurile bateriei de pe deal începură să urle, aruncîndu-și obuzele chiar în jurul grajdului.

Pilotul se urcă iute din nou în carlingă, dar motorul nu voi să pornească.

— Pune mîna ! comandă cu voce tare ofițerul sosit de peste Doneț și apucă cel dintîi de aripă.

Legănindu-se pe roți, aeroplanul porni ușor spre pini. Bateria îl petrecea cu un foc susținut. Un obuz nimeri în grajdul ticsit de prizonieri. Un colț se prăbuși, învăluit în fum gros și în norii pulberii albe de var. Grajdul se cutremură de strigătele prizonierilor cuprinși de groază. Trei din ei săriră afară prin spărtură, dar au fost făcuți ciur pe loc de gloanțele cazacilor, care alergară spre grajd, doborîndu-i cu focurile trase în plin.

Grigori cu calul său sări la o parte.

— Te omoară aici ! Ia-o spre pini ! strigă un cazac cu fața speriată, holbindu-și ochii albicioși și fugind pe lîngă el.

„Are dreptate : poate să mă dea gata. De unde dracu poți să mai știi ?", se gîndi Grigori și o luă fără grabă spre casă.

În aceeași zi, ferindu-se să-l invite și pe Melehov, Kudinov convocă la statul-major o consfătuire strict secretă. Ofițerul din Armata Donului, sosit cu aeroplanul, comunică răspicat că în cel mai scurt timp frontul roșu va fi rupt de unitățile din gruparea de izbire concentrată lîngă staniţa Kamenskaia și că o divizie de cavalerie din Armata Donului, de sub comanda generalului Sekretiov, va porni ca să facă joncțiunea cu răzvrătiții. Ofițerul propuse să se pregătească imediat mijloacele de trecere necesare pentru ca, îndată după ce vor face joncțiunea cu divizia lui Sekretiov, regimentele călări ale răsculaților să treacă în dreapta Donului ; mai sfătui ca unitățile din rezervă să fie aduse cît mai aproape de Don. Cînd consfătuirea se apropia de sfîrșit, după ce au chibzuit planul de trecere și de înaintare a unităților însărcinate cu urmărirea, ofițerul întrebă :

— Dar de ce țineți prizonierii în Vioșenskaia ?

— Nu mai avem unde să-i ținem. În sate nu sînt case destul de mari, răspunse cineva de la statul-major.

Ofițerul își șterse tacticos cu batista capul ras și asudat, se descheie la gulerul vestonului kaki și spuse cu un fel de oftat :

— Trimiteți-i la Kazanskaia.

Kudinov ridică mirat din sprîncene :

— Și apoi ?

— Și apoi, iar la Vioșenskaia, îl dumiri protector ofițerul, mijindu-și ochii reci și albaștri. Își țuguie buzele și sfîrși pe un ton mai aspru : Domnilor, nu înțeleg de ce îi mai păstrați și-i cruțați ? Trăim cu totul alte vremuri. Bestiile astea purtătoare de tot soiul de boli fizice și sociale trebuiesc stîrpite. Și nu mai are nici un rost să-i menajați ! Eu, în locul dumneavoastră, n-aș fi procedat așa.

A doua zi, un prim convoi de două sute de prizonieri fu scos afară, pe drumul nisipos. Istoviți, palizi-vineți, ostașii roșii păşeau ca niște umbre, abia tîrîndu-și picioarele. O escortă de călăreți înconjură din toate păr-

326.042

ţile gloata lor învălmăşită... Pe drumul de zece verste cîte sînt între Vioşenskaia şi Dubrovka, toţi prizonierii fură măcelăriţi cu săbiile. Mai pe seară a fost scos un al doilea convoi. Escorta avea consemn sever să nu tragă cu armele decît la extremă nevoie şi să omoare pe cei rămaşi în urmă numai cu săbiile. Din o sută cincizeci de oameni, abia optsprezece ajunseră la Kazanskaia... Unul din ei, un tînăr ostaş roşu, cu chipul negricios, a înnebunit pe drum : mergea cîntînd, jucînd şi plîngînd, strîngînd la inimă un mănunchi de cimbrişor înmiresmat. Căzu de mai multe ori cu faţa în nisipul încins de soare, vîntul îi destrăma zdrenţele cămăşii murdare, şi atunci cei din escortă îi vedeau spinarea osoasă sub pielea întinsă şi tălpile negre, crăpate, ale picioarelor desfăcute. Îl ridicau, îl stropeau cu apă din bidoane, şi el îşi deschidea ochii negri, aprinşi de flacăra nebuniei, rîdea încetişor şi iar îşi vedea de drum, cu paşi şovăitori.

Într-un sat, un grup de femei miloase făcu cerc în jurul escortei, şi o bătrînă trupeşă, cu chipul mîndru, rosti poruncitor comandantului :

— Dă-i drumul ăluia negricios ! Nu mai este în minţile lui, stă mai aproape de dumnezeu ! Să nu-l omorîţi că intraţi în mare păcat !

Comandantul escortei, un chipeş horunji cu mustăţile roşcate, zîmbi :

— Noi, băbuco, n-avem frică de un fleac de păcat mai mult. Din noi, greu să mai faci sfinţi !

— Dă-i drumul, nu te împotrivi ! stărui bătrîna. Moartea stă cu aripa ei deasupra fiecăruia din voi...

Celelalte femei săriră şi ele, iar comandantul se lăsă înduplecat :

— Pe mine tot nu mă costă parale, luaţi-l de aici. Nu mai poate face nici un rău. Dar daţi-ne şi nouă cîte un ulcioraş de lapte nesmîntînit de căciulă, pentru bunătatea noastră.

Bătrîna duse nebunul în căsuţa ei, îi dădu să mănînce, îi aşternu pe jos în odaie. Dormi o zi şi o noapte, fără să se trezească, apoi se sculă, se aşeză cu spatele la fereastră şi începu să cînte încetişor. Bătrîna intră în odaie, se aşeză pe un cufăr, îşi sprijini obrazul în palmă,

privind îndelung și cu luare-aminte chipul supt al flăcăului, apoi îi zise cu voce groasă :

— Cică ai voștri n-ar fi departe...

Nebunul tăcu o clipă, apoi își reluă îndată cîntecul, dar ceva mai încet.

Atunci bătrîna glăsui cu asprime :

— Ian ascultă, dragă băiețele, nu mai cînta, nu te mai preface și nu mai încerca degeaba să mă prosteşti ! Mi-am trăit viața și n-are să mă tragă pe sfoară unul ca tine, fiindcă nu-s așa de toantă cum mă crezi ! Ești în toate mințile, știu... Te-am auzit cum ai grăit în somn, ești un om în toată firea !

Flăcăul tot cînta, dar din ce în ce mai încet. Bătrîna urmă :

— De mine să nu-ți fie teamă, că n-am să-ți fac nici un rău. Am avut doi feciorași, omorîți în războiul cu nemții, iar cel mai mic a murit acum, la Cerkassk. Pe toți i-am purtat sub inima mea... I-am hrănit, i-am crescut, și cîte nopți n-am închis ochii din pricina lor... De aceea mi-e milă de toți tinerii care fac slujbă la oștire și se bat în război... Ea tăcu o clipă.

Ostașul roșu nu mai cînta. Stătea cu ochii închiși și o roșeață ușoară i se ivi pe umerii obrajilor negricioși : o vinișoară albastră zvîcnea cu tărie pe gîtu-i subțire și slab.

Stătu un minut așa, așteptînd ceva în tăcere, apoi își deschise ochii negri. Privirea lor era ageră și ardea de atîta nerăbdare, încît bătrîna zîmbi cu colțurile buzelor.

— Cunoști drumul spre Șumilinskaia ?

— Nu, băbuco, răspunse flăcăul, abia mișcîndu-și buzele.

— Și cum ai să mergi ?

— Nu știu...

— Vezi ? Spune, ce să fac cu tine ?

Bătrîna așteptă îndelung un răspuns, apoi întrebă :

— Dar de mers, poți merge ?

— O să merg cumva.

— Nu, acum nu ai să mergi cumva. Trebuie să mergi noaptea, și iute, of, cît mai iute ! Mai stai o zi aci, iar mîine

am să-ţi dau de mîncare pentru drum şi un nepoţel, ca să-ţi arate calea, şi — să fie într-un ceas bun ! Ai voştri, roşii, sînt dincolo de Şumilinskaia, o ştiu bine. Ai să ajungi pînă la dînşii. Pe drumul mare însă nu-i chip să mergeţi, ci mai mult prin stepă şi prin ripe, prin pădure şi în afară de drumuri, ca să nu vă prindă cazacii şi să nu vă găsiţi beleaua. Aşa, puiule !

A doua zi, în amurg, bătrîna făcu semnul crucii asupra nepoţelului său, un băiat de doisprezece ani, şi asupra ostaşului roşu îmbrăcat cu sumanul căzăcesc, vorbindu-le cu asprime :

— Mergeţi cu dumnezeu ! Şi căutaţi să nu daţi ochi cu cazacii noştri !... N-ai pentru ce, puiule, n-ai pentru ce ! Nu te-nchina mie, ci domnului sfînt ! Nu sînt numai eu — noi, mamele, toate sîntem aşa bune... Ne e milă de voi, afurisiţilor ! Ei, mergeţi sănătoşi, dumnezeu să vă aibă în pază !

Şi bătrîna închise cu vuiet uşa căsuţei, strîmbă, spoită cu lutişor galben.

În fiecare zi, Ilinişna se scula în zori, mulgea vaca şi începea să gătească mîncarea. Nu mai folosea cuptorul din casă, ci făcea foc în bucătăria de vară, gătea ce avea de gătit şi pleca în casă, la nepoţi.

Natalia îşi venea anevoie în fire după tifos. A doua zi după rusalii, se sculă pentru întîia dată din pat, străbătu odăile, abia mişcîndu-şi picioarele subţiri şi slăbite, stătu mult timp cu copiii, căutîndu-le în cap, şi chiar încercă să le spele hăinuţele, aşezată pe un scăunel.

Zîmbetul nu-i părăsea nici o clipă faţa suptă ; obrajii scofîlciţi se învăluiră într-o îmbujorare, iar ochii, atît de mari după boală, străluceau de o căldură tremurătoare şi senină ca după naştere.

— Poliuşka, puica mamei ! Nu te necăjea Mişatka, cît am zăcut de boală ? întrebă ea cu voce slabă, rostind cuvintele prelung şi nesigur şi mîngîind cu mîna căpşorul negru al fetiţei.

— Nu, mămuţo ! Mişatka m-a bătut numai o dată. M-am jucat straşnic de bine cu dînsul, răspunse fetiţa, strîngîndu-şi faţa de genunchii mamei.

— Da' bunica a avut grijă de voi ? urmă zîmbind Natalia.

— A avut grija grijilor !

— Da' oamenii străini, soldaţii roşii, nu v-au făcut nimic ?

— Ne-au tăiat o viţelușă, afurisiţii ! răspunse cu glăscior gros Mişatka, leit ca taică-său.

— Să nu ocărăşti, Mişenka ! Ia uită-te la el, ce mai gospodar ! N-ai voie să vorbeşti urît despre oameni mari! zise povăţuitor Natalia, înăbuşindu-şi zîmbetul.

— Aşa spunea bunica ! Întreab-o şi pe Polka, dacă nu crezi, se apără bosumflat micul Melehov.

— E adevărat, mămuţo ! Ne-au tăiat şi toate găinile !

Poliuşka se învioră şi, clipind din ochişorii negri, începu să povestească cum veniseră nişte ostaşi roşii, cum prindeau găini şi raţe, cum bunica Ilinişna îi rugase să-i lase măcar cocoşul cel galben cu creasta degerată şi cum un ostaş vesel îi răspunse, vînturînd cocoşul în mînă : „Cocoşul ăsta, babo, a strigat cucurigu împotriva Puterii sovietice şi noi l-am osîndit pentru asta la moarte ! Nu ne ruga degeaba că tot îl facem rasol, iar ţie o să-ţi lăsăm pentru el nişte pîslari vechi !"

Poliuşka desfăcu larg braţele, arătînd :

— Uite ce pîslari a lăsat ! Mari, mari şi plini de găuri !

Rîzînd cu lacrimi în ochi, Natalia îşi mîngîia copilaşii şi, fără să-şi ia privirile înduioşate de la chipul fetiţei, şopti fericită :

— Ah, Grigorievna mea, Grigorievna ! Semeni cu tăticul tău, ca două picături de apă !

— Dar eu ? întrebă cu gelozie Mişatka şi se lipi sfios de maică-sa.

— Şi tu semeni cu dînsul. Numai... vezi ! Numai cînd ai să creşti mare, vezi, să nu fii aşa fluşturatic ca tăticu tău !

— E fluşturatic ? Şi de ce-i fluşuratic ? se interesă Poliuşka.

O umbră de tristeţe se aşternu pe chipul Nataliei. Nu dădu nici un răspuns şi se ridică cu greu de pe laviţă.

Ilinişna, care era de faţă, îşi întoarse obrazul nemulţumită. Iar Natalia nu mai ascultă ciripitul copiilor ; se opri la fereastră şi se uită îndelung la obloanele trase de la casa lui Astahov ; stătea şi suspina, jucîndu-se tulburată cu volănaşul bluzei sale vechi şi ieşite de soare...

A doua zi, se trezi în zori, se ridică încetişor, ca să nu scoale copiii, se spălă, scoase din cufăr o fustă curată, o bluză şi un tulpan mare alb. Era vădit tulburată — şi, văzînd-o cum se îmbrăca, păstrînd o tăcere mîhnită şi întunecată, Ilinişna ghici că noră-sa vrea să meargă la mormîntul lui moş Grişaka.

— Unde vrei să te duci ? o întrebă Ilinişna, numai ca să se încredinţeze dacă ghicise într-adevăr.

— Mă duc să văd mormîntul bunicului, răspunse scurt Natalia, fără să-şi întoarcă faţa, de teamă să nu izbucnească în plîns.

Aflase de sfîrşitul lui moş Grişaka şi de isprava lui Koşevoi, care le mai arsese casa şi acareturile.

— Eşti tare slabă şi nici nu te văd cum ai să ajungi pînă acolo.

— Am să mă odihnesc pe drum. Mamă, dă-le de mîncare copiilor că poate zăbovesc ceva mai mult.

— Şi la ce bun să mai zăboveşti acolo ? Doamne fereşte, mai nimereşti peste afurisiţii ăia. Mai bine nu te duce, Nataliuşka !

— Ba mă duc ! Natalia se încruntă şi apucă cu mîna clanţa uşii.

— Mai stai niţel, cum să pleci aşa, flămîndă ? Hai, să-ţi dau nişte lapte acru !

— Nu, mamă, bogdaproste, nu vreau... Cînd mă-ntorc, atunci am să mănînc.

Văzînd că nora rămînea nestrămutată în hotărîrea ei, Ilinişna o sfătui :

— Să o iei mai bine de-a lungul Donului, prin livezi, ca să te vadă mai puţină lume.

O perdea de ceaţă deasă se aşternea deasupra apelor. Soarele nu se ivise încă, dar la răsărit se aprinsese în văpăi purpurii o fîşie de cer întretăiată de plopi ; un

vîntuleț răcoros adia încetișor de sub nor, vestind apropierea dimineții.

Natalia trecu peste gardul răsturnat, prins în mrejele volburii, și intră în grădina părintească. Strîngîndu-și mîinile la piept, se opri lîngă o moviliță de pămînt proaspăt.

Grădina se ascundea sub năvala urzicilor și a buruienilor. Mirosea a brusturi uzi de rouă, a pămînt jilav, a ceață. Un graur se zgribulea pe o ramură de măr bătrîn, uscat după pojar. Moviliția mormîntului începea să se scufunde în pămînt. Printre bulgărașii de lut uscat apăruseră pe alocuri ace verzi de iarbă biruitoare.

Copleșită de puzderia amintirilor, Natalia se lăsă în genunchi și, fără nici un cuvînt, își lipi fața de pămîntul nepăsător, cu izul lui veșnic de putregai și de moarte...

După un ceas, ieși furișîndu-se din grădină și se uită pentru cea din urmă oară, cu inima strînsă în ghearele durerii, privind locurile unde trecuse pe vremuri tinerețea ei: ograda pustie se întindea acoperită de bîrnele înnegrite și arse ale magaziilor, de dărîmăturile fioroase ale sobelor și ale temeliei; apoi o luă încet pe ulicioară.

Natalia se întrema cu fiecare zi ce trecea. I se înzdrăveneau picioarele, i se rotunjeau umerii, trupul i se împlinea de sănătate. Curînd începu să-i ajute soacrei la gospodărie. Dereticînd pe lîngă cuptor, întîrziau îndelung de vorbă.

Într-o dimineață, Natalia se tîngui cu glas necăjit:

— Dar cînd au să ia sfîrșit toate astea? Mă doare sufletul de nu mai pot!

— Mai stai! Ai să vezi cît de curînd au să treacă încoace ai noștri de peste Don! răspunse Ilinișna, cu o hotărîre care nu îngăduia îndoială.

— Dar de unde știi, mamă?

— Inima mea o simte.

— Numai de-ar da dumnezeu ca toți cazacii noștri să se întoarcă teferi. Doamne ferește, să nu cadă vreunul ucis ori rănit! Grișa, îl știi cum nu se ferește de loc! oftă Natalia.

— Fii fără teamă, n-au să pățească nimic! O să ne ferească dumnezeu de năpastă. Bătrînul nostru a făgăduit

c-o să se mai repeadă pe la noi, dar se vede treaba că i-a fost frică de ceva. Dacă ar fi venit, te-ai fi dus și tu cu el, să nu ți se-ntîmple ceva. Ai noștri din sat stau și luptă chiar aci, în dreptul nostru. Mai înainte, cînd zăceai tu în nesimțire, m-am dus în zori la Don să iau apă, și — ce aud ? Anikuşka strigă de acolo, de pe malul celălalt : „Noroc, băbuțo ! Multă sănătate de la moșu !"

— Dar Grișa pe unde-o fi ? întrebă încetișor Natalia.

— El are comanda peste toți, de departe, răspunse Ilinișna.

— Dar de unde îi comandă ?

— Trebuie să fie în Vioșki. Că nu mai are de unde aiurea.

Natalia tăcu îndelung. Ilinișna îi aruncă o privire și o întrebă speriată :

— Dar ce ai ? De ce plîngi ?

Fără să-i răspundă, Natalia își apăsa în obraji șorțul murdar și plîngea încet.

— Nu mai plînge, Nataliuşka ! Lacrimile n-au să ajute la nimic. Dacă vrea dumnezeu, are să se-ntoarcă și o să-i vedem pe toți sănătoși și teferi. Dar să te ferești a ieși pe afară, că au să te zărească antihriștii ăia și au să-și pună ochii pe tine.

Bucătăria se făcu mai întunecoasă : un chip de afară astupă geamul. Ilinișna se întoarse spre fereastră și scoase un țipăt :

— Ei sînt ! Roșii ! Nataliuşka ! Culcă-te mai iute în pat, prefă-te bolnavă... Doamne ferește, ceasul cel rău... Ia-ți o pătură, învelește-te !

Tremurînd de spaimă, Natalia abia avu timp să cadă pe pat, cînd clanța ușii zăngăni și un ostaș roșu, înalt, intră, aplecîndu-se, în bucătărie. Copiii se agățară de fusta Ilinișnei. Aceasta, albă ca varul, nu se depărtă de lîngă sobă, dar se lăsă fără puteri pe laviță, răsturnînd o oală cu lapte cald.

Ostașul cercetă repede cu ochii bucătăria și rosti în gura mare :

— Nu vă speriați. N-am să vă mănînc. Noroc !

Scoțînd gemete prefăcute, Natalia se înveli toată cu pătura, pînă peste cap, iar Mișatka se uită de sub sprîncene la musafir și aminti cu bucurie :

— Bunicuţo ! Uite, chiar el ne-a tăiat cocoşul ! Ţii minte ?

Ostaşul îşi scoase şapca, plescăi din limbă şi zîmbi.

— M-ai recunoscut, urîtule ! Şi ce plăcere ai tu să-ţi mai aminteşti de acest cocoş ? Ascultă, gospodino, uite ce treabă avem cu tine : poţi să ne faci ceva pîine ? Avem noi făină.

— Se poate... De ce nu ? Fac... zise grăbită Ilinişna, fără să se uite în ochii musafirului şi ştergînd laviţa de laptele vărsat.

Iar ostaşul se aşează lîngă uşă, îşi scoase punga de tutun din buzunar şi, răsucindu-şi o ţigară, intră în vorbă :

— Faci pînă la noapte ?

— Pot să fac şi pînă la noapte, dacă vă grăbiţi.

— La război, băbuco, totdeauna-i grabă ! Iar în ce priveşte cocoşelul vostru, să nu vă fie cu supărare.

— N-avem nici o supărare ! se sperie Ilinişna. Copilul e prost... Şi-a adus aminte ceea ce nu trebuie !

— Dar tare mai eşti zgîrcit, mă flăcăule ! zîmbi blajin oaspetele vorbăreţ, adresîndu-se lui Mişatka. Şi de ce te uiţi ca un lupşor ? Vino-ncoace, să mai stăm de vorbă despre cocoşul tău.

— Du-te la el, puiul babei ! îl rugă în şoaptă Ilinişna pe nepoţel, împingîndu-l uşor cu genunchiul.

Dar Mişatka se şi desprinse de fusta bunicii şi căuta să se strecoare afară din bucătărie, furişîndu-se încetişor spre uşă. Cu mîna sa lungă, ostaşul îl trase spre el şi-l întrebă :

— Tot eşti supărat ?

— Nu, şopti Mişatka.

— Ei, aşa mai merge treaba ! Ce mare lucru e un cocoş ? Dar unde ţi-e tata ? Peste Don ?

— Peste Don.

— Face război, adică, împotriva noastră ?

Ademenit de vorba blajină a musafirului, Mişatka îi dezvălui şi ce mai ştia :

— El are comanda peste toţi cazacii !

— Nu mai spune, flăcăule !

— Dacă vrei, întreab-o şi pe bunica.

Dar bătrîna dădu din mîini și gemu, zdrobită cu desăvîrșire de flecăreala nepotului.

— Are comanda peste toți ? rosti ostașul, nedumerit.

— Poate nu chiar peste toți, urmă Mișatka cu o voce mai puțin sigură, zăpăcit de privirile deznădăjduite ale bunicii.

Ostașul tăcu puțin, apoi, privind piezîș la Natalia, întrebă :

— E bolnavă greu nevasta, nu ?

— Zace de tifos, răspunse oțărît Ilinișna.

Doi ostași aduseră în bucătărie un sac plin cu făină și îl așezară lîngă prag.

— Fă foc la cuptor, gospodino ! zise unul. Pe seară venim după pîine. Dar vezi să fie bine coaptă, fără lipsă, că ai s-o pățești !

— Fac cum mă pricep, răspunse Ilinișna, nespus de bucuroasă că cei doi veniți cu făină au curmat discuția atît de primejdioasă, iar Mișatka o zbughi afară din bucătărie.

Unul întrebă, făcînd o mișcare din cap spre Natalia :

— Are tifos ?

— Da.

Ostașii mai vorbiră ceva între ei cu voce scăzută și părăsiră bucătăria. Cel din urmă n-avu timp s-o ia după colț, cînd focuri de arme trosniră de pe malul de dincolo.

Aplecîndu-se, ostașii roșii alergară la zidul de piatră, pe jumătate dărîmat, se culcară și începură să răspundă și ei cu foc, lucrînd de zor cu închizătoarele.

Speriată, Ilinișna sări afară să-l caute pe Mișatka. Cineva de lîngă zid o strigă :

— Hei, babo ! Fugi în casă ! Au să te omoare !

— Băiețelul nostru e afară ! Mișenka ! Vino, puișorule ! strigă, cu lacrimi în glas, bătrîna.

Ajunse în fugă la mijlocul ogrăzii, și focurile de peste Don încetară îndată. Cazacii de pe malul celălalt trebuie s-o fi zărit ; dar, îndată ce-l luă în brațe pe Mișatka și se repezi cu el în bucătărie, focurile răsunară din nou și se opriră numai cînd ostașii roșii părăsiră ograda Melehovilor.

Vorbind în şoaptă cu Natalia, Ilinişna făcu plămada, dar nu mai avu cînd să facă şi pîinea.

Pe la amiază, ostaşii mitraliori din pichetele roşii instalate în sat goliră în grabă curţile şi începură să urce dealul rîpos, trăgînd mitralierele în urma lor.

Compania care ocupa tranşeele de pe deal se adună şi porni repede spre Şleaul Hatmanilor.

O măreaţă tăcere se aşternu de îndată peste toată valea Donului. Tăceau tunurile şi mitralierele. Pe drumuri, pe potecile de vară năpădite de buruieni, ducînd de la sate spre Şleaul Hatmanilor, se întindeau şiruri nesfîrşite de căruţe şi de baterii ; infanteria şi călărimea mergeau în coloane.

Ilinişna, care privea de la fereastră cum ostaşii roşii rămaşi în urmă se căţărau pe crestele de cretă ale dealului, îşi şterse mîinile de şorţ şi îşi făcu cruce, cu ochii în lacrimi :

— A dat dumnezeu, Nataliuşka ! Pleacă roşii !

— Vai, mamă, mă tem că pleacă din sat numai pînă în tranşeele de pe deal şi că la noapte au să vină îndărăt.

— Da' de ce fug atunci cu atîta grabă ? I-au îmbrîncit ai noştri ! Dau îndărăt, afurisiţii ! Fug antihriştii !... se bucură Ilinişna şi se apucă din nou să frămînte aluatul.

Natalia ieşi în tindă, se aşeză în prag şi, cu palma streaşină la ochi, privi îndelung dealul de cretă, scăldat în lumină, şi pîrjolitele creste cafenii.

Norii albi îşi arătau de peste deal culmile, înălţîndu-se în tăcerea măreaţă din preajma furtunii. Soarele de amiază încingea zdravăn pămîntul. Ţiştarii ţiuiau pe pajişti, şi acest ţiuit încet şi puţin trist se îmbina ciudat cu cîntecul vesel şi plin de viaţă al ciocîrliilor. Liniştea ce venise după bubuiturile de tun era atît de dragă inimii Nataliei, încît stătea nemişcată, ascultînd cu nesaţ şi cîntecele simple ale ciocîrliilor, şi scîrţîitul unei cumpene de fîntînă, şi foşnetul vîntului plin de mireasma amară de pelin.

Era amar şi aromat acest vînt înaripat al stepelor de răsărit. Sufla cu dogoarea ţărînei fierbinţi, cu miresmele îmbătătoare ale tuturor ierburilor pălite la pămînt de soare, dar se simţea de pe acum apropierea unei ploi : de la Don venea o adiere de umezeală, rîndunelele despicau fulgerător aerul cu aripile lor ascuţite, şi departe-departe, pe cerul

albastru, se rotea un hultan de stepă, fugind de furtuna ce se apropia.

Natalia dădu o raită prin ogradă. Pe iarba călcată de lîngă zid, zăceau grămezi aurii de cartuşe trase. Geamurile şi zidurile văruite ale casei erau ciupite de gloanţe. O găină, care scăpase cu viaţă, o zări pe Natalia şi zbură cu un ţipăt, sus, pe acoperişul hambarului.

Liniştea mîngîietoare nu ţinu mult. Vîntul suflă mai tare, obloanele şi uşile caselor părăsite se izbiră zgomotos de pereţi. Un nor cu piatră, alb ca zăpada, acoperi triumfător soarele şi-şi urmă drumul către apus.

Ţinîndu-şi părul răvăşit de bătaia vîntului, Natalia se apropie de bucătăria de vară, iar de acolo se uită din nou la deal. Învăluite în ceaţa liliachie de colb, în zare, căruţele mergeau la trap, călăreţii răzleţi galopau. „Va să zică, e adevărat : pleacă !", se gîndi uşurată Natalia.

N-apucă să intre în tindă, cînd undeva, departe, dincolo de deal, bubuiră surd salvele de tun şi — parcă răspunzîndu-le — porni deasupra Donului dangătul vesel al clopotelor celor două biserici din Vioşenskaia.

Pe celălalt mal al Donului, se iviră din pădure o mulţime de cazaci. Tîrau sau purtau pe braţe luntri, ducîndu-le la Don ; le lăsau pe apă. Stînd la pupă, vîslaşii lopătau de zor. Vreo treizeci de bărci se avîntară pe-ntrecute spre sat.

— Natalişka ! Puiculiţă ! Vin ai noştri !... strigă plîngînd cu hohote Ilinişna, sărind afară din bucătărie.

Natalia îl apucă pe Mişatka în braţe şi-l ridică în sus. Ochii ei aveau licăriri de febră, iar vocea i se tăia, cînd spuse, pierzîndu-şi răsuflarea :

— Uită-te, drăguţul mamei că ai ochişori ageri... Poate că vine şi tăticu cu cazacii... Nu-l vezi ? Nu cumva o fi dînsul, uite, în barca din faţă ? Of, dar unde te uiţi ?...

Pe mal nu-l întîlniră decît pe Pantelei Prokofievici. Slăbise neînchipuit. Bătrînul întrebă, înainte de toate, dacă boii au rămas pe loc, ce s-a făcut cu avutul, cu grînele ; apoi plînse, îmbrăţişîndu-şi nepoţeii. Pe urmă, cînd intră şchiopătînd cu mersul lui grăbit, în ogradă, se îngălbeni, căzu în genunchi, făcu larg semnul crucii şi, aplecîndu-se într-o smerită metanie către răsărit, rămase îndelung cu capul cărunt lipit de pămîntul fierbinte şi ars de soare.

Pusă sub comanda generalului Sekretiov, gruparea de cavalerie din Armata Donului, numărînd trei mii de săbii, cu şase tunuri de artilerie călăreaţă şi optsprezece mitraliere pe samare, rupse la 10 iunie frontul printr-o lovitură nimicitoare în apropierea staniţei Ust-Belokalitvenskaia şi o luă de-a lungul liniei ferate spre staniţa Kazanskaia.

A treia zi, în zori, o patrulă de ofiţeri din Regimentul 9 „Don" dădu lîngă rîu peste un pichet înaintat al răsculaţilor. Zărind un grup de călăreţi, cazacii se repeziră spre rîpe, dar esaulul, care era în fruntea patrulei, îi recunoscu după haine, flutură în aer o batistă pusă în vîrful săbiei şi strigă tare :

— Ai noştri !... Nu fugiţi, stăniceri !...

Patrula ajunse fără nici o teamă în trap la poalele dealului. Comandantul pichetului de răsculaţi, un bătrîn vagmistru cu părul cărunt, ieşi în faţă, încheindu-şi din mers mantaua udă de rouă. Cei opt ofiţeri descălecară, şi esaulul se apropie de vagmistru, îşi scoase şapca de campanie, cu o cocardă de ofiţer albă, strălucitoare, şi zise zîmbind :

— Ei, noroc, stăniceri ! Hai să ne sărutăm, după vechea noastră datină căzăcească. Se îmbrăţişară de trei ori ; apoi esaulul îşi şterse cu îngrijire buzele şi mustăţile cu o batistă şi, simţind privirile însoţitorilor aţintite asupra lui, întrebă răspicat, zîmbind cu înţeles : Ei, v-aţi băgat mintile în cap ? Ai noştri s-au dovedit a fi mai buni decît bolşevicii, aşa-i ?

— Aşa e, blagorodnicia voastră ! Ne-am răscumpărat păcatul... Am luptat trei luni, mereu aşteptîndu-vă !

— Bine că măcar cu întîrziere dar tot v-a venit mintea la cap. Ce-a fost a fost, iar cine îşi aduce aminte de ce-a fost, afară cu el !... Din ce staniţă ?

— Kazanskaia, blagorodnicia voastră !

— Unitatea voastră se află peste Don ?

— Întocmai, blagorodnicia voastră !

— Pe unde au apucat-o roşii de la Don ?

— În sus ; trebuie să fie spre slobozia Donetkaia.

— Dar cavaleria voastră n-a trecut încă ?

— Nu.

— De ce ?

— Nu pot să știu, blagorodnicia voastră ; pe noi ne-a trimis cei dintîi încoace.

— Au avut și artilerie aci ?

— Două baterii.

— Cînd au plecat ?

— Aseară...

— Trebuia să-i urmăriți ! Of, gură-cască ce sînteți ! zise cu reproș esaulul și, apropiindu-se de calul său, scoase din porthartă un carnet și o hartă.

Vagmistrul stătea smirnă, cu mîinile la vipușca pantalonilor. La doi pași de el se îmbulzeau grămadă cazacii, cercetînd din priviri, cu un sentiment tulbure de bucurie și de tainică neliniște, pe ofițeri și șeile de pe caii de rasă, dar istoviți de marș.

Îmbrăcați în vestoane englezești, bine turnate pe corp, cu epoleți, cu pantaloni largi bufanți, ofițerii își dezmorțeau picioarele, umblînd pe lîngă cai și aruncîndu-le cazacilor priviri piezișe. Nimeni nu mai avea epoleți desenați pe umeri cu creionul chimic, ca în toamna lui 1918. Încălțămintea, șeile, cartușierele, binoclurile, carabinele prinse de șei, toate erau noi-nouțe și fabricate în străinătate. Numai un singur ofițer, cel mai în vîrstă, purta o *cerchezkă* [1] de postav subțire albastru, căciulă teșită de caracul auriu de Buhara și cizme caucaziene, fără tocuri. Pășind moale, se apropie cel dintîi de cazaci, scoase din porthartă un pachet frumos de țigări, împodobit cu portretul lui Albert, regele Belgiei, și le oferi :

— Fumați, fraților !

Cazacii își întinseră mîinile lacome la țigări. Ceilalți ofițeri veniră și ei mai aproape.

— Ei, cum ați trăit sub bolșevici ? întrebă un ofițer lat în spate și cu capul mare.

— Nu tocmai dulce... răspunse cumpătat un cazac cu sumanul vechi, trăgînd cu nesaț fumul în piept, fără să-și ia ochii de la jambierele înalte pînă la genunchi și cu șireturi, care strîngeau pulpele pline ale ofițerului.

Încălțările rupte, scîlciate, abia se țineau în picioarele cazacului. Ciorapii albi, cîrpiți de nenumărate ori, cu nădragii vîrîți în ei, erau de asemenea numai găuri — iată de ce cazacul nu-și mai lua privirile vrăjite de la bocancii

[1] Un fel de caftan lung și îngust, fără guler, strîns în talie.

englezeşti, care îl încîntau prin grosimea pingelelor, făcute parcă pentru veşnicie, şi prin strălucirea copcilor de alamă. Nu se mai putu stăpîni să nu-şi mărturisească făţiş încîntarea :

— Dar faini bocanci mai aveţi !

Ofiţerul n-avea însă chef de taifas prietenos. Cu răutate şi cu acreală în glas, zise :

— Dacă vi s-a făcut să daţi echipamentul străin pe opinca moscovită, apoi să nu vi se mai scurgă ochii după lucrurile altuia !

— Am călcat greşit. E vina noastră... răspunse încurcat cazacul, uitîndu-se la ai săi şi aşteptînd un sprijin.

Iar ofiţerul îşi urmă dojana batjocoritoare :

— Aţi dovedit că aveţi minte de bou. Aşa e boul : întîi merge, apoi stă şi gîndeşte. Aţi călcat greşit ! Dar astă-toamnă, cînd aţi lăsat frontul descoperit, la ce v-aţi gîndit ?... Aţi vrut să vă faceţi comisari ? Halal apărători ai patriei !...

Un sotnic tinerel îi şopti încetişor ofiţerului care se cam întrecea cu măsura : „Lasă, destul !“ Acesta îşi strivi ţigara cu piciorul, scuipă şi se duse cu mers legănat la cai.

Esaulul îi dădu o notă şi-i spuse ceva cu jumătate de glas.

Cu o uşurinţă surprinzătoare, ofiţerul, cam greoi la trup, sări în şa, întoarse aproape pe loc calul şi o luă în trap spre apus.

Cazacii tăceau încurcaţi. Apropiindu-se de ei, esaulul îi întrebă vesel, cîntîndu-şi notele joase ale vocii sale de bariton :

— Cîte verste sînt de aici pînă la satul Varvarinski ?

— Treizeci şi cinci, răspunseră cîteva glasuri de cazaci.

— Bine. Uite ce, stăniceri. Duceţi-vă şi spuneţi comandanţilor voştri ca unităţile călări să treacă încoace, fără să mai zăbovească o clipă. Împreună cu voi o să meargă la locul de trecere ofiţerul nostru şi va lua comanda cavaleriei. Iar infanteria să pornească în marş spre Kazanskaia. Aţi înţeles ? Şi acum, cum se spune, stînga-mprejur şi cu dumnezeu înainte — marş !

Cazacii o luară grămadă la vale. Străbătură vreo trei sute de paşi, fără nici o vorbă, ca şi cum s-ar fi înţeles, apoi un căzăcel mai prăpădit, cu sumanul ponosit, cel pe care-l beştelise ofiţerul, clătină din cap şi oftă cu necaz :

— Iată-ne și uniți, fraților...
Altul se grăbi să adauge :
— Același drac !
Și-i trase o înjurătură deocheată.

6

Cînd la Vioșenskaia sosi vestea despre retragerea grăbită a trupelor roșii, Grigori Melehov, cu două regimente de călăreți, trecu îndată Donul înot. Trimise înainte patrule puternice și se îndreptă către sud.

Se dădeau lupte în spatele dealului de la Don. Bubuiturile de tun se contopeau, vuiau surd, ca de sub pămînt.

— Au obuze cadeții, nu le cruță ! Trag numai vijelii ! rosti încîntat unul din comandanți, venind mai aproape de Grigori.

Grigori nu răspunse. Mergea în fruntea coloanei, uitîndu-se cu luare-aminte de jur împrejur. Cale de trei verste, de la Don pînă la satul Bazki, se vedeau mii de briști și harabale părăsite de răsculați. În pădure zăcea împrăștiat avutul oamenilor : cufere sparte, scaune, veșminte, hamuri, vase, mașini de cusut, saci cu grîu, felurite lucruri, care fuseseră apucate de marea lăcomie gospodărească și aduse pînă aici, în retragerea spre Don. Pe alocuri drumul era acoperit cu un strat de grîu auriu în care se scufunda piciorul pînă la genunchi. Și tot acolo, alături de drum, zăceau hoituri de boi și de cai, umflate, hîde, putrezind și otrăvind aerul cu o cumplită duhoare.

— S-au gospodărit pînă le-a ieșit pe nas ! strigă Grigori, zguduit de această priveliște, își scoase șapca și, silindu-se să nu răsufle, ocoli cu grijă o movilită de grîu bătătorit, cu un bătrîn mort, lungit deasupra. Avea șapcă de cazac ; sumanul îi era mînjit de sînge.

— Bine a mai păzit moșul avutul ! Dracul l-a pus să rămînă aici ? întrebă cu părere de rău un cazac.

— Nu-l lăsa inima să se despartă de grîul lui...

— Hai, dă drumul la trap ! Ferească dumnezeu ce pute ! Hei, dă-i drumul ! răsunară strigăte îndîrjite din rîndurile din urmă.

Sotnia trecu la trap. Vorbele amuțiră ; nu se auzea prin pădure decît tropotul nenumăratelor copite de cai și zăngănitul surd al echipamentului căzăcesc.

...Se dădeau lupte în apropiere de moșia lui Listnițki. Prin valea stearpă, mai încolo de Iagodnoe, fugeau ostașii roșii. Deasupra capetelor lor se spărgeau șrapnele, mitraliere îi secerau din spate, iar pe deal se rostogolea puhoiul Regimentului Calmuc, tăindu-le retragerea.

Cînd Grigori sosi cu regimentele sale, lupta luase sfîrșit. Două companii roșii, care acopereau retragerea peste creasta de la Vioșenskaia a trupelor răzlețe și a convoaielor de căruțe ale Diviziei 14, au fost zdrobite de Regimentul 3 Calmuc și nimicite pînă la cel din urmă om. Ajuns pe deal, Grigori se grăbi să predea comanda lui Ermakov, zicîndu-i :

— Au făcut isprava și fără noi. Du-te și fă joncțiunea cu ceilalți, iar eu dau o fugă la conac.

— Ce treabă ai acolo ? se miră Ermakov.

— Cum să-ți spun ? Am fost pe vremuri argat acolo, cînd eram tînăr, și uite acum am o poftă să mă uit la locurile pe unde am stat...

Luîndu-l pe Prohor cu el, Grigori se îndreptă spre Iagodnoe și, după ce străbătu vreo jumătate de verstă, zări cum deasupra sotniei din cap se înălță și începu să fîlfîie în vînt o pînză albă, luată pentru orice întîmplare de un cazac mai prevăzător.

„Parcă se predau !", se gîndi Grigori cu îngrijorare și cu o strîngere de inimă, privind cum coboară coloana în vale — încet, parcă în silă — iar un grup de călăreți din detașamentul lui Sekretov îi vine grăbit în întîmpinare, de-a dreptul peste lanurile verzi.

Un suflu de jale și de pustietate îl izbi pe Grigori cînd intră pe porțile dărîmate în curtea conacului, năpădită de lobodă. Iagodnoe era de nerecunoscut. Pretutindeni se vedeau fioroasele urme de izbeliște și de pustiire. Casa, atît de arătoasă pe vremuri, se spălăcise și părea mai scundă. Acoperișul, care nu mai fusese vopsit de atîta timp, era tărcat cu pecingini galbene de rugină ; smulse din locurile lor, burlanele pentru scurgerea apei zăceau lîngă treptele casei, obloanele desprinse din balamale atîrnau strîmb, vîntul năvălea șuierînd prin geamurile sparte și scotea din încăperi un iz amărui de mucegai și de casă nelocuită.

Colțul dinspre răsărit al casei și intrarea principală cu treptele fuseseră dărîmate de un obuz. Un arțar doborît de schije își vîrîse creștetul prin fereastra spartă din coridor și rămăsese culcat, cu rădăcinile într-un morman de cărămizi sărite din temelie. Iar pe crengile lui veștede se urca șerpuind hameiul sălbatic, atît de iute și vioi, împletind cu măiestrie geamurile care mai rămăseseră în fereastră, întinzîndu-se în sus, spre cornișă.

Vremea și urgiile își îndepliniseră măcinarea nimicitoare. Acareturile se dărăpănaseră și arătau în așa hal, ca și cum ar fi fost lăsate de amar de vreme fără nici o îngrijire. Surpat pe dedesubt de ploile primăverii, un zid de piatră al grajdului se năruise în afară ; acoperișul șopronului de trăsuri fusese smuls de furtună, și numai ici, colo, pe căpriori albicioși și pe costoroabe, se mai zăreau șomoioagele de paie înnegrite de putreziciune.

Pe treapta de la sălașul slugilor stăteau culcați trei ogari sălbăticiți. La ivirea oamenilor, săriră în picioare și dispărură cu un mîrîit surd în tindă. Grigori își îndreptă calul spre fereastra întredeschisă a casei, se aplecă din șa și întrebă cu glas tare :

— Este vreun suflet viu pe aici ?

Nimeni nu răspunse ; abia după cîtva timp, o voce hodorogită de femeie zise :

— Stați o clipă, pentru dumnezeu !... Ies îndată.

Tîrșindu-și picioarele desculțe, Lukeria, îmbătrînită, ieși afară pe trepte, privind îndelung la Grigori.

— Nu mă recunoști, țață Lukerio ? o întrebă Grigori descălecînd.

Abia atunci tresări ceva pe chipul ciupit de vărsat al Lukeriei, și expresia de nepăsare făcu loc unei puternice tulburări. Izbucni în lacrimi și plînse îndelung, neînvrednicindu-se să scoată o singură vorbă.

Grigori își legă calul și așteptă cu răbdare.

— Vai ce spaimă am mai tras ! Doamne ferește și păzește-ne... începu să se tînguie Lukeria, ștergîndu-și obrajii cu șorțul murdar. Credeam că iarăși au venit ei... Of, Grișenka, numai de-ai ști ce a fost pe aici !... Nici n-am cum să-ți povestesc !... Singură, mă vezi că-s singură pe lume !...

— Dar moș Saşka unde-i ? A plecat și el în bejenie cu boierii ?

— Dac-ar fi plecat, poate ar fi scăpat cu viață...

— Vrei să zici că a murit ?

— L-au omorît... E a treia zi de cînd zace lîngă pivniță... ar trebui îngropat, dar m-a doborît și pe mine boala... Abia am izbutit să mă scol... Și apoi mor de frică, mi-e teamă să mă duc acolo, la mort...

— Dar ce-a făcut ? întrebă surd Grigori, fără să-și ridice ochii din pămînt.

— Pentru o iapă i-au luat viața... Boierii noștri, știi, au plecat în grabă. Au luat cu dînșii numai banii, iar avutul l-au lăsat aproape în întregime pe seama mea. Urmă în șoaptă : Am păstrat totul, pînă la un fir de ață ! Sînt și acum toate îngropate în pămînt... Iar din cai, au luat numai trei armăsari Orlov, pe ceilalți i-au lăsat în grija lui moș Saşka. De cînd cu răzmerița, veneau să-i ia pe alesele, cînd cazacii, cînd roșii. Pe armăsarul cel negru, Vifor — îl mai ții minte ? — l-au luat roșii, cam cînd s-a desprimăvărat. Ce bătaie de cap au mai avut cu dînsul, că el nu purtase șaua de cînd era pe lume. Dar n-au avut parte roșii să-l călărească și să se fălească cu el. După o săptămînă, au venit niște cazaci din Karghin și-au povestit cum s-au încăierat cu roșii pe deal și au început să împuște unii într-alții. O iepușoară proastă de la cazaci numai ce nechează o dată și — ce să vezi ? N-o ia Vifor la goană spre cazaci, cu roșul său în cîrcă, cu tot ? S-a repezit la iapă cît îl țineau picioarele, iar omul zgrebțănat pe el nu l-a mai putut opri. Vede el că n-are putere să-l oprească, și hai atunci să sară jos din șa. De sărit a sărit, dar nu i s-a slobozit piciorul din scară. Vifor l-a tîrît așa pînă la cazaci.

— Măi, al dracului ! strigă cu încîntare Prohor.

— Și acum îl călărește un horunji din Karghin, își depăna Lukeria firul povestirii. A făgăduit, că dacă se întoarce boierul, cică are să-l aducă îndată pe Vifor înapoi în grajdul lui. Și iaca așa, ne-au luat pe rînd toți căișorii, și a rămas numai trăpașa Săgeata, aia din Fruntaș și din Ursita. Trebuia să fete, d-aia nu s-a atins nimeni de dînsa. Nu după mult fată — și nici nu poți să-ți închipui cît de mult s-a legat moșul Saşka de acel mînz ! Îl purta pe brațe, îi dădea lapte din sticlă și niște fierturi de

buruieni, ca să se înţineze mai bine pe picioare. Poţi însă să ştii de unde are să vină nenorocirea ?... Alaltăieri, pe-nserate, ne pomenim cu trei inşi călări. Moşul cosea iarbă în grădină. Strigă dinşii de colo : „Ia fă-te-ncoace, aşa şi pe dincolo !“ El azvîrle coasa, vine la dînşii, le dă bună ziua, iar dînşii nici nu-l bagă în seamă, beau lapte şi-l întreabă : „Cai sînt ?“ Iar dinsul : „O iapă, dar nu-i bună pentru slujba voastră militărească, abia acum a fătat, e cu mînz !“ Atunci unul, cel mai ciinos, strigă la el : „Nu-i treaba ta ! Adu iapa încoa, diavol bătrîn !... Calul meu are toată spinarea numai răni, trebuie să-l schimb !“ Ar fi trebuit să se supună moşul şi să nu facă atîtea vorbe pentru o iapă, dar el, ştii şi tu, era un moşneag îndărătnic... Chiar cînd vorbea cu boierul, tot nu-l ierta... Mai ţii minte ?

— Şi cum, n-a dat iapa ? se amestecă Prohor.

— Ei, cum să nu le-o dai ? Le-a zis numai atîta : „Cîţi inşi au mai fost înaintea voastră, zice, au luat toţi caii, dar de iapa asta au avut milă, şi voi...“ Atunci dînşii îşi ies cu totul din sărite. Strigă : „Aha, lichea boierească, o păstrezi pentru stăpînu-tău ? !“ Ei, şi l-au luat... Unul scoate iapa afară şi se apucă să pună şaua pe ea, iar mînzul se vîră la ţîţa mă-si, dînd să sugă. Moşul se roagă de dînşii : „Aveţi milă, n-o luaţi ! Ce să facem cu mînzul ?“, „Uite ce !“ zice altul, şi cu această vorbă îl goneşte pe mînzişor hăt-departe de mamă-sa, scoate arma de pe umăr şi trage în el. Eu nu mai puteam de lacrimi... Am alergat, mă rog de dînşii, îl apuc de mînecă pe moş, vreau să-l tîrăsc în casă, să n-o păţească urît, dar el, cînd s-a uitat la mînzişorul ucis, i-a tremurat bărbuţa, s-a făcut alb ca varul şi zice : „Dacă-i aşa, împuşcă-mă şi pe mine, neam de cîine !“ A sărit la soldat, s-a agăţat de iapă, nu-l lăsa să-i pună şaua. După care, de ciudă şi de îndîrjire, i-au luat şi lui viaţa. Am înnebunit de spaimă, cînd au tras cu arma într-însul... Şi acum, nici nu mai ştiu ce să mă fac cu el. I-ar trebui un coşciug, dar asta-i treabă de femeie ?

— Dă-ne două cazmale şi o bucată de pînză, ceru Grigori.

— Vrei să-l îngropi ? îl întrebă Prohor.

— Da.

— La ce bun să te osteneşti, Grigori Panteleevici ? Uite, mă duc îndată după cazaci. Au să-i facă dinşii şi coşciugul, şi groapa, aşa cum se cuvine...

Prohor, pesemne, n-avea nici o poftă să-şi bată capul cu înmormîntarea unui moşneag necunoscut, dar Grigori rosti cu hotărîre :

— Nu ! Chiar noi îi vom săpa groapa şi îl vom îngropa. Moşul ăsta a fost un om cumsecade. Mergi în grădină şi aşteaptă-mă lîngă iaz ; eu mă duc să-l văd.

Sub acelaşi plop bătrîn cu crengile răşchirate, pe malul iazului cu apa înverzită de lintiţă, acolo unde moş Saşka îngropase pe vremuri fetiţa lui Grigori şi a Axiniei, îşi găsi şi el cel din urmă lăcaş. Trupul său uscăţiv, învelit într-o pînză de sac curată, cu miros de hamei, fu pus în pămînt şi acoperit cu ţărînă. Alături de întîia moviliţă mai crescu una, de argilă galbenă, proaspătă şi jilavă, bătătorită cu grijă de tălpile cizmelor.

Copleşit de mîhnite amintiri, Grigori se lungi pe iarbă, în apropiere de acest mic cimitir atît de scump şi privi îndelung cerul azuriu ce se întindea măreţ deasupra lui. Acolo, undeva, în înaltul fără margini, jucau vînturile, pluteau norii reci auriţi de soare, iar pe pămîntul, care înghiţise cu cîteva clipe în urmă pe veselul prieten al cailor, pe beţivanul moş Saşka, viaţa fierbea mai departe în clocote : în stepa care se revărsa pînă la grădină, asemenea unei mări de verdeaţă, în desişul de cînepă sălbatică de lîngă clăile de fîn de la aria veche, peste tot răsuna necontenit bătaia pîtpalacilor, ţiuiau ţiştarii, bîzîiau bondarii, foşnea iarba, alintîndu-se sub mîngîierile vîntului, ciocîrliile cîntau în abisul de aer tremurător şi, ca să statornicească atotstăpînirea omului asupra firii, o mitralieră răpăia undeva, în valea seacă, surd, cu minioasă îndîrjire.

•

7

Generalul Sekretiov, care sosise la Vioşenskaia împreună cu ofiţerii din statul-major şi o sotnie de cazaci de escortă personală, fu întîmpinat cu pîine şi sare, în sunete de clopote. La cele două biserici clopotele au sunat

toată ziua, ca de paşti. Pe uliţe, călăreau cazacii din ţinutul de jos, cu caii slabi şi istoviţi de marş. Pe umerii lor se răsfăţau cu semeţie epoleţii albaştri. În piaţă, lîngă casa unui negustor unde era găzduit Sekretiov, curierii stăteau grămadă, ronţăind seminţe şi agăţînd cu vorba fetele în trecere, gătite în straiele cele mai bune.

Pe la amiază, trei calmuci călări aduseră la casa generalului vreo cincisprezece prizonieri roşii. O căruţă cu doi cai venea în urma lor, plină cu alămuri de fanfară. Ostaşii roşii purtau uniforme ciudate : aveau pantaloni de postav cenuşiu şi vestoane la fel, cu vipuşti roşii la mîneci. Un calmuc mai în vîrstă se apropie de curieri, descălecă şi-şi vîrî în buzunar luleaua mică de pămînt.

— Al nostru adus muzicanţi roşu. Pricepi ?

— Mare lucru ! răspunse alene un curier cu mutra grasă, scuipînd cojile de seminţe pe cizmele prăfuite ale calmucului.

— Mare, mic, ia în primire ! Ţi-ai făcut botul ca la porc, vorbeşti ce nu trebuie !

— Mă-ăi, coadă de cîrlan ! Tu să-mi vorbeşti mai puţin ! se supără curierul, dar se duse să raporteze despre sosirea prizonierilor.

Un esaul puhav, cu *beşmetul* [1] cafeniu strîns la mijloc, ieşi în poartă. Într-o poză impunătoare, cu picioarele răşchirate, cercetă din ochi prizonierii adunaţi cîrd şi mirîi cu voce groasă :

— I-aţi des-sfă-tat pe comisari cu muzica voastră, prăpădiţilor de la Tambov ! De unde aveţi uniformele acestea cenuşii de pe voi ? Le-aţi scos de pe nemţi, hai ?

— Nu ! răspunse clipind des un ostaş roşu, care stătea mai în faţă, şi lămuri grăbit : Încă sub Kerenski, li s-au făcut muzicanţilor aceste uniforme. Înainte de ofensiva din iunie... De atunci le purtăm...

— Ai să le porţi ! Stai să vezi ! O să le purtaţi ! Esaulul trase pe ceafă căciula teşită de Kuban, descoperindu-şi pe capul ras o cicatrice de culoarea zmeurei, încă nu pe deplin vindecată, apoi se întoarse repede în călcîie, cu faţa de calmuc. Şi tu, putoare de păgîn, de ce i-ai adus pînă aici ? La ce dracu ? N-ai putut să-i achiţi pe drum ?

[1] Haină scurtă vătuită.

Calmucul luă poziția, își apropie sprinten picioarele strîmbe și, tot cu mîna la cozoroc, răspunse :

— Comandantul sotnie poruncit : trebuie dus aici.

— „Trebuie dus aici" ! repetă în bătaie de joc esaulul ferches, ţuguindu-și cu dispreț buzele subțiri ; apoi, păşind greoi pe picioarele groase, cu şezutul rotund tremurînd ritmic, trecu prin fața prizonierilor, cercetîndu-i îndelung și cu băgare de seamă, ca un geambaș.

Curierii zîmbeau pe ascuns. Pe chipurile calmucilor din escortă se citea aceeași nepăsare de totdeauna.

— Deschide poarta ! Bagă-i în curte ! ordonă esaulul.

Prizonierii și căruța cu alămurile claie peste grămadă se opriră în fața scării.

— Care e capelmaistrul ? întrebă esaulul, aprinzîndu-și o ţigară.

— Nu avem, răspunseră îndată mai multe voci.

— Dar ce-i cu el ? A fugit ?

— Nu, l-au omorît.

— Bine i-a făcut ! O să meargă și fără el... Hai, puneți mîna pe instrumente !

Prizonierii se apropiară de căruță. Sfioase și nesigure, glasurile de alamă ale instrumentelor răsunară în ogradă, împletindu-se cu dangătul sticiitor al clopotelor.

— Pregătiți-vă ! Hai, dați drumul la „Doamne, ocrotește-l pe ţar".

Muzicanții schimbară priviri între dînșii. Nu începea nici unul. După un minut de tăcere apăsătoare, unul, desculț, dar cu moletierele răsucite cu îngrijire, răspunse privind în pămînt :

— Nici unul dintre noi nu cunoaște imnul vechi...

— Nici unul ? Interesant... Hei, să vină două secții de curieri cu arme !

Cu vîrful cizmei, esaulul bătea tactul unei melodii mute. Zăngănind din carabine, curierii se înșiruiau pe coridor. În frunzișul des al salcîmilor de peste gard ciripeau vrăbiile. În curte plutea un miros cald de acoperiș încins de soare și de sudoare iute de om. Esaulul trecu la umbră, și atunci, privindu-și cu durere tovarășii, muzicantul desculț zise încet :

— Blagorodnicia voastră ! La noi toţi sînt muzicanţi tineri. N-am avut cînd să cîntăm bucăţi vechi... Mai mult marşuri revoluţionare... blagorodnicia voastră !

Esaulul se juca distrat cu capătul cingătorii sale bătute în argint şi nu-i răspunse.

Curierii se aliniară lîngă treptele casei, aşteptînd ordine. Dînd la o parte prizonierii, din rîndurile din urmă ieşi un muzicant mai în vîrstă, cu o albeaţă pe ochi ; tuşi şi zise :

— Îmi daţi voie ? Eu pot să cînt...

Şi, fără să aştepte încuviinţarea, îşi puse fagotul încins de soare la buzele cuprinse de tremur.

Sunetele tînguitoare şi răguşite, ţîşnind singuratice în întinsa ogradă negustorească, îl făcură pe esaul să se strîmbe mînios. Dînd din mînă, răcni :

— Încetarea ! Parcă tragi un cerşetor de... ! Ce fel de muzică e asta ?

La ferestre se iviră chipurile zîmbitoare ale ofiţerilor de stat-major şi ale aghiotanţilor.

— Comandaţi-le marşul funebru ! strigă cu o voce de tenor un tînăr sotnic, aplecîndu-se afară aproape pînă la brîu.

Dangătul grav al clopotelor se potoli o clipă, şi esaulul, mişcîndu-şi sprîncenele, întrebă cu glas blajin :

— Sper că ştiţi să cîntaţi „Internaţionala" ? Ia daţi-i drumul ! Nu vă temeţi ! Daţi-i drumul, dacă vă ordon.

Şi în tăcerea nămiezii dogoritoare, ca o chemare la luptă, izbucniră deodată sunetele tunătoare de revoltă, măreţe şi armonioase, ale „Internaţionalei".

Esaulul stătea ca un taur în faţa unui obstacol, cu capul aplecat, cu picioarele desfăcute. Stătea şi asculta. Gîtul lui musculos şi albul siniliu al ochilor micşoraţi se injectară.

— Înceta-rea ! urlă el cu furie, nemaiputînd să se stăpînească.

Fanfara amuţi îndată, şi numai un corn mai întîrzie, făcînd să-i răsune prelung chemarea neterminată în văzduhul învîlvorat.

Muzicanţii îşi umezeau cu limba buzele uscate, le ştergeau cu mîneca şi cu palmele murdare. Chipurile lor erau obosite şi nepăsătoare. Numai unuia îi scăpă o lacrimă

trădătoare, prelungindu-se pe obrazul pudrat de colb și tîrînd o dîră jilavă pe urmă-i...

Între timp, generalul Sekretiov luase masa în familia unui fost camarad de oaste, cu care a luptat în războiul ruso-japonez, și, sprijinit de un aghiotant beat, ieși în piață. Căldura și rachiul de casă îl amețiră de-a binelea. La o cotitură, în dreptul clădirii de cărămidă a liceului, generalul, cu balamalele bîțiite de băutură, se poticni și căzu cu fața în jos pe nisipul fierbinte. Zăpăcit de această întîmplare, aghiotantul încercă să-l ridice, dar nu izbuti. Ajutorul sosi din mulțimea îngrămădită în apropiere. Doi cazaci bătrîni ridicară cu tot respectul de subsuori pe generalul care începuse să verse opintit în văzul tuturor. Totuși, chiar între două icnituri din adîncul măruntaielor, mai încercă să țipe ceva, agitîndu-și amenințător pumnii. Cu chiu, cu vai, izbutiră să-l înduplece a se lăsa dus acasă.

Cazacii îl urmăriră cu privirile lungi, vorbind cu voce scăzută :

— E băut, nu glumă ! General, general, dar numai ca un general nu se ține !

— Rachiul nu bagă în seamă gradele și dicorățiile...

— Nu trebuia să bea tot ce se afla pe masă...

— Mă, cusere, parcă toată lumea știe cum să se păzească de pileală ? Care n-a jurat în viață că n-are să mai pună un strop în gură, după rușinea pătimită la băutură ?... Dar vorba ceea : a jurat porcul că n-o să mai mănînce treaba aia, dar alergînd pe drum dă de două...

— Zău că așa e ! Ian strigă la ploduri să se care de aici. Ce-i asta ? Merg alături de el, se zgîiesc afurisiții, de parcă n-au mai văzut om cherchelit.

...Dangătul de clopote și beția țină în staniță pînă în amurg ; iar seara, comandantul forțelor de răsculați oferi un banchet în cinstea oaspeților, poftindu-i într-o casă mai mare, orînduită pentru popota ofițerilor.

Înalt și bine legat, Sekretiov, cazac sadea, băștinaș dintr-un sat din staniția Krasnokutskaia, era un amator pasionat de cai, călăreț excelent și brav general de cavalerie. Nu era însă și orator. Cuvîntarea rostită la banchet se dovedi plină de lăudăroșenie de bețiv și spre sfîrșit

mai cuprinse şi mustrări directe şi aspre ameninţări la adresa celor din ţinutul de sus.

Grigori, care se afla la acest banchet, ascultă cu o luare-aminte încordată şi mînioasă vorbele lui Sekretiov. Neavînd timp să se dezmeticească după beţia de la prînz, generalul stătea proptit cu degetele în masă, vărsîndu-şi rachiul cu miros iute din pahar şi rostind fiecare frază cu o răspicare nepotrivită ceasului şi locului :

— ...Nu, nu noi trebuie să vă mulţumim pentru ajutor... Dimpotrivă ! Voi ne datoraţi recunoştinţă, fără discuţie. Dacă nu eram noi, roşii v-ar fi nimicit pe toţi. O ştiţi perfect de bine şi voi. Iar noi, tot am fi strivit aceste bestii, chiar şi fără ajutorul vostru. Le strivim şi le vom mai strivi — ţineţi minte ce vă spun — pînă cînd vom curăţa toată Rusia ! Toamna trecută aţi părăsit frontul, aţi lăsat pe bolşevici să încalce pămîntul căzăcesc... Aţi vrut să cădeţi la pace cu ei, dar nu v-a mers ! Şi atunci v-aţi răsculat, ca să vă salvaţi pielea şi avutul. Sau, mai simplu, pielea voastră şi a boilor voştri. Dacă vă amintesc trecutul, n-o fac ca să vă dojenesc pentru păcatele voastre. Să nu fie cu supărare, dar nu strică niciodată să ne înţelegem asupra adevărului adevărat. Trădarea voastră v-am iertat-o. Am venit la voi ca nişte fraţi, în clipele cele mai grele pentru voi, v-am sărit în ajutor. Dar trecutul vostru ruşinos trebuie ispăşit în viitor. M-aţi înţeles, domnilor ofiţeri ? Aveţi datoria să-l ispăşiţi prin faptele voastre de arme şi prin credinţa cu care veţi sluji Donul liniştit. E limpede, nu ?

— Hai, pentru ispăşire ! zise un voiskovoi starşina cam în vîrstă, care se afla la masă în faţa lui Grigori, fără să se adreseze cuiva anume şi zîmbind uşor ; apoi, fără să aştepte răspunsul, bău cel dintîi.

Chipul său avea o expresie de bărbăţie, cu pielea uşor ciupită de vărsat şi cu ochii castanii, ascunzînd în pupile un sclipet de ironie. Pe cînd vorbea Sekretiov, buzele lui tremurară de mai multe ori într-un zîmbet fugitiv şi vag, iar ochii i se întunecau şi păreau negri. Urmărindu-l, Grigori observă că voiskovoi starşina îl tutuia pe Sekretiov şi că nu se arăta de loc subordonat faţă de el, iar cu ceilalţi ofiţeri era dinadins rezervat şi rece. Din toată lumea din jur, numai el avea epoleţii solid cusuţi la

vestonul kaki și galon la mînecă — semn că făcuse parte din trupele lui Kornilov. „Un om cu idei. Trebuie să fie din voluntari", gîndi Grigori. Acest voiskovoi starșina bea ca un cal, fără să mănînce și fără să se ameţească, și numai din cînd în cînd își slăbea din cătărămi centura lată englezească.

— Cine-i ăsta din fața mea ? Ăsta, cu fața ciupită de vărsat ? întrebă în șoaptă Grigori pe Bogatîriov, care ședea alături.

— Dracu să-l știe, dădu din mînă Bogatîriov, ușor amețit.

Kudinov nu cruța rachiul pentru musafiri. Pe masă se ivi și niște spirt adus de undeva, și Sekretiov, izbutind anevoie să-și isprăvească discursul, se lăsă greoi pe scaun. Un tînăr sotnic, de un pronunțat tip mongolic, se aplecă spre dînsul, șoptindu-i ceva.

— La naiba ! răspunse Sekretiov, înroșindu-se ca sfecla și răsturnînd pe gît un păhăruț de spirt, umplut cu amabilitate de Kudinov.

— Dar celălalt, cel cu ochii oblici ? Aghiotant ? întrebă Grigori.

Acoperindu-și gura cu palma, Bogatîriov răspunse :

— Nu ! Pe ăsta l-a crescut dînsul. L-a adus de copil din Manciuria, după războiul cu japonezii, l-a crescut și l-a băgat la școala de iuncheri. A scos bună bucățică din acest pui de chinez. Al dracului hoț ! Ieri a capturat la Makeevka o casă de bani de la roșii. A pus laba pe două milioane ! Uite, se vede și acum, are teancuri de bani în toate buzunarele ! Mare noroc pe el, al naibii ! O comoară !... Dar bea, de ce te zgîiești la toți ?

Cuvîntarea de răspuns fu rostită de Kudinov, pe care însă nu-l asculta aproape nimeni. Cheful devenea din ce în ce mai gălăgios. Sekretiov își dezbrăcase tunica și rămăsese numai în cămașă. Capul său ras sclipea de sudoare, iar cămașa de pînză, de un alb imaculat, îi sublinia parcă și mai mult chipul purpuriu și gîtul tuciuriu, ars de soare. Kudinov îi spunea ceva, dar Sekretiov nu-i dădea nici o atenție și repeta într-una :

— Nu-u, să avem iertare ! Iertare ! Noi vă credem, dar cu socoteală !... Trădarea voastră nu se va uita așa curînd.

S-o ţină minte toţi acei care au trecut astă-toamnă la roşii...

„Las'că şi noi o să vă slujim tot cu socoteală !", se gîndi cu turbare stăpînită Grigori, ameţit de-a binelea şi ridicîndu-se.

Cu capul gol, ieşi afară pe trepte şi răsuflă cu uşurare, sorbind aerul proaspăt al nopţii pînă în adincul pieptului.

La Don broaştele orăcăiau gălăgios, vestind semne apropiate de ploaie ; gîndacii de baltă treceau în zbor cu un bîzîit surd. Pe o limbă de nisip ţipau jalnic culicii. Undeva, departe, pe pajişte, necheza prelung şi subţirel un mînz care îşi pierduse mama. „Ne-a încurcat cu voi nevoia amară ! se gîndea Grigori coborînd treptele şi dibuind drumul spre portiţă. Altfel, în nici un chip nu ne-am fi legat cu voi. Ticăloşi blestemaţi ! Fac nazuri, se fandosesc, ne beştelesc — să-i vezi peste o săptămînă, cum o să ni se suie în cap ! A dat fericirea în noi ! Şi n-avem încotro. Tocmai aşa cum am prevăzut eu... Nici nu putea să iasă altceva. Ce se vor mai oţărî cazacii ! S-au dezobişnuit să stea cu laba la cozoroc şi să facă sluj în faţa blagorodniciilor lor..."

Spirtul îşi făcuse efectul şi asupra lui : i se învîrtea capul, mişcările i se încleiau neobişnuit de greoaie. Ieşi pe portiţă, se clătină pe picioare, îşi îndesă şapca şi porni pe uliţă, tîrşindu-şi tălpile.

Ajuns la căsuţa unde şedea mătuşa Axiniei, rămase o clipă pe gînduri, apoi păşi cu hotărîre spre trepte. Uşa din tindă nu era încuiată. Fără să bată, Grigori intră drept în odaie şi se pomeni cu Stepan Astahov aşezat la masă, chiar în faţa lui. Mătuşa Axiniei trebăluia lîngă cuptor. Pe o faţă de masă curată, se afla o sticlă de rachiu începută şi o farfurie cu bucăţi trandafirii de peşte uscat.

Stepan îşi golise paharul şi se gîndea pesemne să-l însoţească de o gustare, dar, zărindu-l pe Grigori, împinse farfuria şi se rezemă cu spatele de perete.

Cu toată ameţeala spirtului din cap, Grigori observă şi chipul lui Stepan, de o paloare cadaverică, şi ochii lui care scînteiară ca ochii de lup. Uluit de neprevăzuta întîlnire, Grigori abia avu puteri să rostească cam răguşit :

— Noroc !

— Noroc să dea dumnezeu, răspunse speriată gazda, care știa fără îndoială despre legăturile dintre Grigori și nepoata ei și nu se aștepta la nimic bun de la această întîlnire între soț și ibovnic.

Tăcut, Stepan își netezea cu mîna stîngă mustățile, fără să-și ia privirea aprinsă de la Grigori.

Celălalt se opri în prag, cu picioarele larg rășchirate, zîmbi strîmb și zise :

— Uite, m-am abătut pe-aici... Să fie cu iertare.

Stepan nu zise nimic. Tăcerea apăsătoare fu întreruptă numai de gazdă, care îndrăzni să-l poftească pe Grigori :

— Intră ! Șezi colea...

Acum Grigori nu mai avea nimic de ascuns. Ivirea sa în casa unde ședea Axinia îi explica lui Stepan totul. Și Grigori începu de-a dreptul, fără ocol :

— Dar unde ți-e nevasta ?

— Tu... pe dînsa ai venit s-o vezi ? întrebă Stepan cu o voce înceată, dar limpede, și genele în tremur îi acoperiră ochii.

— Pe ea, mărturisi cu un oftat Grigori.

În clipa aceea s-ar fi așteptat la orice din partea lui Stepan și, dezmeticindu-se treptat, se pregătea de apărare. Dar Stepan deschise ușor ochii, în care se stinsese flacăra urii, și zise :

— Am trimis-o după votcă. Are să vie îndată... Stai jos, și așteaptă nițel.

Se sculă, înalt și bine croit, împinse chiar un scaun spre Grigori și, fără să se uite la gazdă, o rugă :

— Tușico, adu un pahar curat. Și apoi către Grigori : Bei ?

— Nu prea mult.

— Hai ! Ia loc...

Grigori se așeză la masă... Stepan împărți în pahare tot ce mai era pe fundul sticlei și-și ridică ochii tulburați ca de o ușoară ceață.

— Toate cele bune !

— Sănătate !

Ciocniră paharele. Băură. Rămaseră tăcuți. Gazda, sprintenă ca un șoarece, trecu musafirului o farfurie și o furculiță cu mînerul știrb.

— Gustă din peşte ! Nu-i prea sărat.

— Mulţumesc.

— Ia în farfurie şi mănîncă ! îl îmbia gazda, căreia îi căzuse o povară de pe suflet.

Era nespus de mulţumită că totul s-a isprăvit cu bine, fără bătaie, fără talere sparte şi fără tărăboi. Discuţia care nu făgăduia nimic bun luase sfirşit. Bărbatul şedea liniştit, la o masă cu drăguţul nevestei. Amîndoi mîncau în tăcere, fără să se uite unul la altul. Gazda, grijulie, scoase din cufăr un prosop curat şi-l puse cu capetele pe genunchii lor, unindu-l parcă pe Grigori cu Stepan.

— Tu de ce nu eşti la sotnie ? întrebă Grigori, muşcînd dintr-o plătică.

— M-am abătut şi eu pe-aici, răspunse Stepan, după o clipă de tăcere şi, după tonul lui, nu se putea ghici dacă vorbeşte serios sau în bătaie de joc.

— Te pomeneşti că sotnia e acasă.

— Păi, toţi s-au întors în sat. Pînă la fund ?

— Hai.

— Sănătate !

— Toate cele bune !

Clanţa uşii din tindă zăngăni. Dezmeticit cu desăvirşire, Grigori se uită pe sub sprîncene la Stepan şi văzu cum paloarea îi goli din nou obrajii de sînge.

Înfăşurată într-un şal, Axinia se apropie de masă, fără să-l recunoască pe Grigori ; numai cînd se uită la oaspe, ochii negri i se lărgiră de spaimă. Pierzîndu-şi răsuflarea, îngăimă :

— Noroc, Grigori Panteleevici !

Mîinile mari şi noduroase ale lui Stepan, care se odihneau pe masă, se zgîrciră scuturate de un tremur, şi Grigori, văzîndu-le tremurul, se înclină în faţa Axiniei, fără să-i răspundă.

Punînd pe masă două clondire de rachiu, ea îi aruncă din nou o privire plină de îngrijorare şi de bucurie ascunsă, se întoarse şi se aşeză pe un cufăr, într-un colţ întunecos al odăii, potrivindu-şi pieptănătura cu mîinile nesigure. Biruindu-şi tulburarea, Stepan îşi descheie gulerul cămăşii, care îi sugruma gîtul, umplu paharele pînă la margini, se întoarse cu faţa la nevastă.

— Ia-ţi paharul şi aşază-te la masă.
— Nu vreau.
— Hai, stai !
— Doar ştii că nu beau votcă, Stiopa !
— De cîte ori să-ţi spun ? Glasul lui Stepan tremură.
— Vino, vecină ! zise Grigori, cu un zîmbet de încurajare.

Ea îi aruncă o privire de rugă şi se apropie grăbită de dulap. O farfurioară căzu jos de pe poliţă şi se făcu ţăndări.

— Vai, ce nenorocire ! exclamă cu necaz gazda, lovind din palme.

Tăcută, Axinia strînse cioburile.

Stepan îi turnă un pahar plin, şi ochii lui se aprinseră din nou de durere şi ură.

— Ei, să bem... începu el şi se opri.

În mijlocul tăcerii se auzea cum răsuflă Axinia — aşezată la masă — puternic şi greu.

— ...Să bem, nevastă, pentru despărţirea lungă. Cum, nu vrei ? Nu bei ?

— Doar ştii...

— Acum ştiu tot... Bine, să nu fie pentru despărţire ! În sănătatea scumpului nostru musafir, Grigori Panteleevici.

— Beau în sănătatea lui ! rosti cu tărie Axinia şi-şi goli paharul pînă la fund.

— O-of, vai de tine ! zise în şoaptă gazda, zbughind-o afară, în bucătărie.

Se vîrî într-un ungher, îşi strînse mîinile la piept, tot aşteptînd să audă zgomotul mesei răsturnate, o împuşcătură asurzitoare... Dar în odaie stăruia o linişte de mormînt. Se auzea numai cum bîzîie în tavan muştele tulburate de lumină şi cum cîntă afară cocoşii, întîmpinînd miezul nopţii.

8

Întunecoase sînt nopţile de iunie pe Don. Într-o tăcere apăsătoare, fulgere aurii brăzdează cerul vînăt-cătrăniu, şi stelele cad, oglindindu-se în apă. O adiere uscată şi caldă de stepă duce spre sălaşele oamenilor mireasma de miere

a cimbrișorului în floare, pajiștea miroase a iarbă jilavă, a mîl și a umezeală, iar cristeii strigă necontenit, și pădurea de pe mal se întrezărește ca în basm, prin vălul argintiu de ceață.

Prohor se trezi pe la miezul nopții și întrebă pe stăpînul casei :

— Al nostru încă n-a venit ?

— Nu. Benchetuiește cu generalii.

— Tii, ce de votcă mai zvîntează acolo ! oftă cu pizmă Prohor și începu să se îmbrace, căscînd.

— Dar unde vrei s-o porneşti ?

— Mă duc să adăp caii și să le dau grăunțe. A zis Panteleevici că în zori plecăm la Tatarski. Rămînem peste zi acolo ; pe urmă, cică trebuie să ne grăbim după unitățile noastre.

— Mai ai pînă la răsărit. Mai dormi puțin.

Înciudat, Prohor ii răspunse :

— Se cunoaște de o poștă, moșule, că n-ai fost combatant ! Noi, la slujba noastră, nici n-am scăpa poate cu viață, dacă nu ne hrănim și nu ne îngrijim caii. Ce poți face cu un cal de dîrvală ? Cu cît e mai bun, cu atît mai repede te scapă de dușman. Așa sînt eu : nu-s nebun să alerg după el, iar dacă dau ochii cu dracul, o rup la fugă de-mi scapără călciiele. Destul, de cîți ani mă pîndesc gloanțele să-mi găurească bostanul ! Ian aprinde un foc, moșule, ca să-mi găsesc obiala. Așa, bogdaproste !... He-hei, el, Grigori Panteleevici, a vînat cruci și stele la epoleți și se vîra și în iad, chip că asta se cheamă vitejie ; dar eu nu-s un prost ca dînsul, mie nu-mi trebuie. Stai, că-l aduce dracul taman acum și te pomenești că-i pilit turtă.

Cineva bătu încetișor la ușă.

— Intră ! strigă Prohor.

Intră un cazac necunoscut, cu epoleți de uriadnic pe bluza kaki și cu cocardă la șapcă.

— Sînt agent de la statul-major al grupării generalului Sekretiov. Pot să văd pe blagorodnicia sa, domnul Melehov ? întrebă el, salutînd cu mîna dusă la cozoroc și stînd smirnă lîngă prag.

— Nu e aci, răspunse Prohor, uluit de vorbele și de ținuta agentului mustruluit. Ia pe loc repaus. Cînd eram

tînăr, am fost şi eu prost ca tine. Sînt vistavoiul lui... Ce treabă ai cu dînsul ?

— Sînt venit din ordinul generalului Sekretiov după domnul Melehov. Domnia sa este rugat să se prezinte îndată la popotă.

— Păi, a plecat acolo de cu seară !...

— A fost, dar a pornit spre casă.

Prohor fluieră şi făcu cu ochiul gazdei, care şedea pe pat :

— Priceput-ai, moşule ? Va să zică, a dat fuga la puicuţa lui... Bine, camarade, du-te, iar eu am să-l găsesc şi am să-l aduc acolo, cald, căldicel !

După ce lăsă pe seama gazdei adăpatul şi hrana cailor, Prohor purcese drept la mătuşa Axiniei.

Cufundată în beznă, staniţa dormea. În pădurea de peste Don cîntau pe-ntrecute privighetorile. Prohor se apropie fără grabă de cocioaba cunoscută, intră în tindă şi, tocmai în clipa cînd apucă clanţa uşii, auzi vocea groasă a lui Stepan. „Na, am nimerit cu oiştea în gard !... gîndi Prohor. Are să mă-ntrebe de ce am venit ! Şi ce să-i spun ? Ei, fie ce-o fi, intru ! Spun că am venit să cumpăr nişte rachiu, că mi-au arătat casa vecinii."

Prinzînd curaj, intră în odaie şi, buimac cu desăvîrşire, rămase cu gura căscată : Grigori şedea la o masă cu Astahovii şi sorbea din pahar rachiu verzui şi tulbure, ca şi cum s-ar fi pomenit la el acasă.

Stepan se uită la Prohor, zîmbi silit şi zise :

— De ce stai cu gura căscată şi nici nu saluţi lumea ?... Ai văzut vreo minunăţie ?

— Cam aşa ceva, răspunse Prohor, ţupăind pe loc şi silindu-se să-şi vină în fire.

— Nu te speria, hai, intră şi aşază-te ! îl îmbie Stepan.

— Nu mă lasă graba ca să stau jos... Umblam după tine, Grigori Panteleevici. A venit ordin să te prezinţi chiar acum la generalul Sekretiov.

Chiar şi înainte de ivirea lui Prohor, Grigori se gîndise de cîteva ori la plecare. Îşi dădea paharul la o parte, se scula, dar se aşeza din nou, de teamă ca Stepan să nu-i socotă plecarea drept un semn de netrebnică teamă. Mîndria nu-i îngăduia s-o lase singură pe Axinia, nici să

dea înapoi în fața lui Stepan. Bea mai departe, dar rachiul nu mai avea nici o putere asupra lui. Cîntărea limpede echivocul în care se găsea și aștepta un deznodămînt. O clipă avusese impresia că Stepan era să-și lovească nevasta, atunci cînd ea băuse în sănătatea lui. Greșise. Stepan ridică mîna, își frecă cu palma aspră fruntea tuciurie și, după o scurtă tăcere, zise, privind-o cu încîntare : „Bravo ție, nevastă ! Așa te vreau !"

Pe urmă se ivise Prohor.

După ce stătu puțin în cumpănă, Grigori hotărî să nu se ducă, pentru a-i lăsa timp lui Stepan să-i spună tot ce avea de spus.

— Pleacă și spune că nu m-ai găsit. Ai înțeles ? se răsti către Prohor.

— De înțeles am înțeles. Dar, Panteleevici, tot mai bine ar fi să te duci.

— Nu-i treaba ta ! Du-te !

Prohor se îndreptă spre ușă, dar în clipa aceea Axinia se amestecă pe neașteptate și zise cu răceală în glas, fără să se uite la Grigori :

— Ba nu, duceți-vă împreună, Grigori Panteleevici ! Mulțumim că ai venit, ne-ai fost musafir, ne-ai ținut de urît... Dar e cam tîrziu, au cîntat de multișor cocoșii. Curînd are să se crape de ziuă, și noi, cu și cu Stiopa, trebuie să pornim în zori acasă... Și ați băut cam de ajuns. Destul !

Stepan nu-l opri, și Grigori se sculă. Luîndu-și rămas bun, Stepan păstră o clipă mîna lui Grigori în palma sa rece și aspră, voind parcă să-i spună ceva de despărțire, dar nu mai rosti nimic, îl petrecu din ochi pînă la ușă, apoi își întinse încet mîna la sticla în care mai era o rămășiță de rachiu...

O groaznică oboseală puse stăpînire pe Grigori de îndată ce ieși în stradă. Mișcîndu-și cu greu picioarele, ajunse la prima răscruce și-l rugă pe Prohor, care îl urma ca o umbră :

— Du-te, pune șaua pe cai și vino-ncoace... Nu mă mai țin picioarele...

— Să nu raportez mai întîi că pleci ?

— Nu.

— Bine, aşteaptă, vin îndată !

Cu toată încetineala lui de pomină, Prohor o luă de astă dată la trap spre casă.

Grigori se aşeză sub un gard, îşi aprinse o ţigară. Petrecîndu-şi în cuget toată întîlnirea cu Stepan, în toate amănuntele, îşi zise cu nepăsare : „Mai bine ! Acum o ştie. Numai să n-o bată pe Axinia.“ În cele din urmă, oboseala şi cumpenele prin care trecuse îl siliră să se culce. Aţipi.

Peste puţin, sosi şi Prohor cu caii.

Trecură Donul pe o plută şi porniră caii în trap întins.

În zori intrară în Tatarski. La poarta ogrăzii sale, Grigori descălecă, aruncă dîrlogii lui Prohor şi, cu inima tulburată, se îndreptă grăbit spre casă.

Pe jumătate dezbrăcată, Natalia ieşise în tindă. Zărindu-l pe Grigori, ochii umflaţi de somn i se aprinseră de o bucurie atît de luminoasă, de curată şi de scînteietoare, încît lui Grigori îi tresăltă inima, şi deodată ochii i se umplură pe neaşteptate de lacrimi. Natalia îşi îmbrăţişă în tăcere singurul ei iubit, lipindu-se cu tot trupul de el — şi, simţind cum îi tremură umerii, Grigori înţelese că plîngea.

Intră în casă, îşi îmbrăţişă bătrînii, sărută copiii, care dormeau în odaie, trecu în bucătărie şi se opri în mijloc

— Ei, cum v-a mers ? Toate bune ? întrebă el, cu răsuflarea tăiată de zvîcnetul inimii.

— Slavă domnului, fiule ! De speriat ne-au speriat. dar cît priveşte vreun rău mai mare, asta nu, n-a fost. răspunse grăbit Ilinişna şi, aruncînd o privire piezişă Nataliei, care stătea cu faţa plînsă, îi strigă cu asprime Ar trebui să sari de bucurie, toanto, şi tu plîngi ! Ce stai de pomană ? Adu lemne, să facem foc la cuptor...

Pe cînd femeile găteau în grabă mîncarea, Pantelei Prokofievici aduse fiului un prosop curat şi-l îndemnă :

— Spală-te, am să-ţi torn eu apă. Îndată ţi se face capul mai limpede... Cam miroşi a votculiţă. Poate, ai băut ieri de bucurie ?

— Cam aşa ceva. Dar deocamdată nu se ştie : o fi de bucurie, ori o fi de necaz...

— Cum vine asta ? Mirarea bătrînului fu nespus de mare.

— Se mînie prea tare jupîn Sekretiov pe noi.

— Ei, asta nu-i cine ştie ce nenorocire... Te pomeneşti c-o fi băut cu tine.

— Chiar aşa.

— Ia uite, Grişka, ce cinste pe tine ! La masă cu un general adevărat ! Cînd te gîndeşti numai...

Şi Pantelei Prokofievici plescăi din limbă, privindu-şi încîntat feciorul.

Grigori zîmbi. Nu, hotărît, el nu împărtăşea însufleţirea copilărească a bătrinului.

Întrebînd încet şi amănunţit despre vite şi despre starea avutului din casă, despre numărul baniţelor de grîu irosite, Grigori îşi dădu seama că aceste iscodiri despre gospodărie nu-l mai interesează pe bătrîn ca mai înainte. Mintea lui era stăpînită de altceva mai important, care îl apăsa.

Şi nu întîrzie să-şi spună păsul :

— Şi noi ce ne facem acum, Grişenka ? Oare va trebui să slujim din nou ?

— Despre cine vorbeşti ?

— Despre bătrîni ! Să zicem, chiar despre mine.

— Deocamdată nu se ştie.

— Care va să zică, trebuie să pornim ?

— Tu poţi să rămîi.

— Oare ? strigă Pantelei Prokofievici, plin de bucurie, şchiopătînd de tulburare prin bucătărie.

— Dar stai jos odată, drac şchiop ! Nu mai împrăştia gunoiul de pe jos prin casă ! Ţi-a părut bine de ţupăi ca un căţel neghiob ! îl dojeni cu asprime Ilinişna.

Dar bătrînul nici n-o băgă în seamă. Străbătu de mai multe ori bucătăria, şchiopătînd, zîmbind şi frecîndu-şi mîinile. Deodată fu cuprins de îndoială :

— Dar, se poate să-mi dai tu scutirea ?

— Sigur că da.

— Şi ai să-mi scrii o hîrtie ?

— Neapărat !

Bătrînul se opri cu aer nehotărît, dar întrebă totuşi :

— Hîrtia asta... cum are să fie ? Fără ştampilă pe ea ? Sau, poate, ai ştampila la tine ?

— Merge şi fără ştampilă ! zîmbi Grigori.

— Ei, atunci pot să nu mai am nici o grijă ! se înveseli bătrînul. Să-ţi dea dumnezeu sănătate ! Dar tu cînd ai de gînd să pleci ?

— Mîine.

— Trupele tale au luat-o înainte ? Spre Ust-Medveditza ?

— Da. Dar în ce te priveşte pe tine, tată, să n-ai nici o teamă. Oamenilor bătrîni, ca tine, tot o să le dea curînd drumul. Voi v-aţi făcut sorocul.

— Să dea Dumnezeu !

Pantelei Prokofievici făcu semnul crucii şi se linişti cu desăvîrşire.

Se treziră copiii. Grigori îi luă în braţe, îi aşeză pe genunchi şi, sărutîndu-i unul după altul, ascultă îndelung, zîmbind, ciripitul lor vesel.

Ce miros dulce are părul acestor copii ! O mireasmă de soare, de iarbă, de pernă caldă şi de ceva nespus de drag ! Sînt trup din trupul lui, ca două păsărele mici de stepă. Cît de stîngace par a fi mîinile mari, înnegrite, ale tatălui, cînd îi îmbrăţişează ! Şi cît de străin pare el în această atmosferă paşnică — el, un călăreţ care se despărţise pentru o zi de calul său, el, cu trupul plin de izurile soldatului, de sudoare de cal, mirosuri iuţi şi amare de campanie şi de curelărie...

Lacrimile îi înceţoşau ochii cu o perdea fumurie, buzele îi tremurau sub mustaţă... De vreo trei ori nu răspunse nimic la întrebările bătrînului şi veni la masă abia după ce Natalia îl atinse pe mînecă.

Nu, nu, hotărît, nu mai era el, Grigori de altădată ! Niciodată nu fusese simţitor din cale-afară, şi chiar în copilărie foarte arar plîngea. Dar acum l-au podidit lacrimile, inima îi bate surd şi des, şi simte ca şi cum i-ar tremura în gît un clopoţel mut... Sau, poate, toate acestea erau numaí din pricina nopţii trecute, cînd băuse atîta, pe nedormite...

Veni şi Daria, care scosese vacile la păscut. Îi întinse lui Grigori buzele zîmbitoare pentru sărut şi-şi închise ochii în clipa cînd el, netezindu-şi mustăţile cu o mişcare

hîtră, își apropie fața de gura ei. Văzu cum îi tresăriră genele, ca sub o suflare de vînt, și simți o clipă aroma tulburătoare de pomadă ce venea de pe obrajii ei, veșnic fragezi.

Ea, Daria. rămînea mereu aceeași. Se părea că nici o durere nu era în stare nu numai s-o frîngă, dar nici măcar s-o încovoaie. Își trăia viața ca o salcie roșie, mlădioasă, ispititoare și la îndemîna oricui să-i rupă o crenguță cu canaf de mîțișor.

— Înfloreşti ? întrebă Grigori.

— Ca o măselariță de lîngă drum ! răspunse Daria cu un zîmbet învăluit, mijindu-și ochii încărcați de sclipete.

Se grăbi să treacă la oglindă, ca să-și potrivească părul ieșit de sub tulpan și să se facă mai ispititoare.

Așa era ea, și împotriva acestor porniri poate că nici n-ar fi fost nimic de făcut. Moartea lui Petro îi dăduse parcă o lovitură de bici și, venindu-și în fire în urma aprigei dureri, se făcuse și mai lacomă de bucuriile vieții, mai grijulie cu înfățișarea ei trupească...

O trezire din somn și pe Duniaşka. chemînd-o din hambarul unde dormea. După rugăciune, toți se așezară la masă.

— Vai, că tare ai îmbătrînit, frățioare, zise cu întristare Duniaşka. Te-ai făcut nu știu cum, sur, ca un lup bătrîn...

Grigori se uită la ea peste masă, tăcut și fără zîmbet, apoi rosti :

— Mi-a venit vremea. Așa e rînduiala. Eu trebuie să îmbătrînesc, iar tu să crești și să-ți cauți un bărbat... Dar ascultă ce-ți spun ! De azi înainte să ți-l scoți din cap pe Mișka Koșevoi. Dacă aflu că te dai în vînt după dînsul, te rup în două, ca pe o broscuță. Înțelesu-m-ai ?...

Chipul Duniaşkăi se îmbujoră ca o floare de mac ; cu lacrimi în ochi, se uită la Grigori.

Acesta nu-și lua de la ea privirea mînioasă, și firea aspră înnăscută a Melehovilor se citea și mai limpede pe chipul aprins de furie, cu dinții încleștați și sclipind sub mustăți.

Dar și Duniaşka era de același neam. Cînd se dezmetici după umilitoarea povață, biruindu-și sfiala, zise încet, dar cu hotărîre :

— Dar nu știi și mata, frățioare, că inima nu se supune la poruncă ?

— Trebuie s-o smulgi din piept, dacă nu se supune, o sfătui cu glas rece Grigori.

„Of, fiule, dacă te-ai gîndi nițel și la tine !", cugetă Ilinișna.

Dar în aceeași clipă, Pantelei Prokofievici se amestecă în vorbă, izbi tunător cu pumnul în masă și răcni :

— Taci din gură, putoare ! Am să-ți arăt eu ție inimă, de nici n-ai să știi unde ți-e părul din cap ! Plevușcă parșivă ! Cînd oi pune eu o dată mîna pe hățuri...

— Tată ! Nu mai avem hățuri, nici de-un fel. Ni le-au luat pe toate ! îl întrerupse Daria, privindu-l pe sub gene cu mutra viclean smerită.

Pantelei Prokofievici îi aruncă o ochire turbată și continuă să-și verse mînia, pe un glas tot atît de ridicat :

— O să pun mîna pe chingă și ai să vezi atunci toți dra...

— Și chinga au luat-o roșii adăugă cu un glas ceva mai tare Daria, cu aceeași înfățișare nevinovată a ochilor.

Era prea mult pentru răbdarea lui Pantelei Prokofievici ! Își privi o clipă nora, fierbînd de mînie, cu fața stacojie și cu gura larg căscată, leit un șalău scos din apă, apoi strigă răgușit :

— Taci din gură, afurisito ? Mii de draci ! Îți ia vorba de la gură ! Dar unde ne pomenim ? Tu, Dunka, să știi una și bună de la mine : n-are să-ți iasă așa cum crezi și cum o ticluiești tu, cît vei trăi ! Ți-o spun, pe cuvîntul meu de tată !... Bine ți-a zis-o Grigori : dacă te mai gîndești la o asemenea scîrnăvie, n-o să ai parte de o moarte ușoară ! Și încă aceasta ar fi prea puțin ! Ți-ai găsit drăguțul ! I-a mîncat inima derbedeul ! Păi, om e ăla ? Un Iuda ca dînsul să-mi fie ginere ? ! Dacă-l prind acum, îl omor pe loc, cu mîna mea ! Mai zi o vorbă, să pun mîna pe o prăjină și să te...

— Poți să tot cauți prăjini ziua cu luminarea, întîmpină Ilinișna cu un oftat. Toată ograda parcă e măturată, n-ai să găsești nici vreascuri pentru aprins focul la cuptor. Bine am ajuns !

Pantelei Prokofievici simți și în această foarte adevărată întîmpinare altă dovadă de împunsături răutăcioase. Cu ochii sticloși își privi bătrîna, sări ca nebun și se repezi afară în ogradă.

Grigori își aruncă lingura, își acoperi fața cu prosopul și tot trupul i se zguduia de rîs. Mînia îi trecuse, și rîdea cu hohote, așa cum nu mai rîsese el de amar de vreme. Hohoteau toți, afară de Duniașka. Toți cei de la masă fură cuprinși de veselie. Dar iată că pașii lui Pantelei Prokofievici răsunară din nou pe trepte, și chipurile tuturora își luară înfățișarea de înțeleaptă cumpătare. Bătrînul năvăli în odaie ca o vijelie, tîrînd după el o prăjină de arin, lungă cît o zi de post.

— Uite-o ! Uite-o ! Are să vă ajungă la toate, afurisitelor cu limba de un stînjen ! Zgripțuroaicelor cu coadă lungă !... Nu-i nici o prăjină ? ! Dar asta ce-i ? N-o vezi ? Stai, tartoriță bătrînă, c-ai să capeți și tu ! Toate o să aveți parte de ea !...

Prăjina nu încăpea în bucătărie, și, după ce răsturnă o oală de tuci, bătrînul o aruncă zgomotos în tindă, apoi se așeză la masă, răsuflînd greu.

Era vădit că bunăvoia și cheful i se stricaseră. Sforăia și mînca în tăcere. Toți ceilalți tăceau și ei. Daria nu-și ridica ochii de la masă, de teamă să nu izbucnească în rîs. Ilinișna ofta și, din cînd în cînd, șoptea încetișor : „Of, doamne, dumnezeule ! Păcatele noastre !“ Numai Duniașkăi nu-i prea ardea de veselie, iar Natalia, care zîmbise în lipsa bătrînului cu un surîs ciudat și chinuit, se împietri iarăși, tăcută și mîhnită.

— Adu sare ! Piine ! mîrîia scurt și poruncitor Pantelei Prokofievici, plimbîndu-și privirea de tăciune asupra celor din jurul mesei.

Cearta de familie se încheie într-un chip cam neprevăzut. În mijlocul tăcerii generale, Mișatka îl doborî pe bătrîn cu o nouă obidă. Auzise de atitea ori tot felul de vorbe de ocară cu care bunica îl miluia pe Pantelei Prokofievici, cînd se certau, încît, adînc tulburat în simțurile lui de copil de amenințarea bunicului că are de gînd să bată pe toți și de urletele care cutremuraseră casa, zise deodată cu glas tare și cu nările înfiorate de un tremur :

— Grozav de viteaz mai eşti, diavole şchiop ! Ţie ţi-ar trebui una la cap, ca să nu ne mai bagi în sperieţi pe noi şi pe bunicuţa !

— Mie-mi vorbeşti tu aşa... mie, bunicului tău ?...

— Ţie ! întări cutezător Mişatka.

— Dar cum se poate să... Cum te încumeţi să spui asemenea vorbe bunicului tău ? !

— Da' tu de ce urli ?

— Uite ce pui de diavol ! Pantelei Prokofievici îşi netezi barba, rotindu-şi privirea mirată la toţi cei din odaie. Toate vorbele astea de la tine le-a auzit, cioară bătrînă ! Tu îl înveţi !

— Cine-l învaţă ? Aşa e dînsul, la fel cu tine şi cu tătîne-său ! se dezvinovăţi cu încruntare în glas Ilinişna.

Natalia se sculă şi-i trase lui Mişatka o chelfăneală zdravănă, dăscălindu-l :

— Învaţă-te cum să vorbeşti cuviincios bunicului ! Învaţă bine !

Mişatka izbucni în urlete, lipindu-şi faţa de genunchii lui Grigori. Dar Pantelei Prokofievici, care îşi iubea la nebunie nepoţii, sări în picioare, cu lacrimile ce i se prelingeau pe barbă, şi, fără să le şteargă, strigă cu bucurie :

— Grişka ! Fiule ! Să fie al naibii ! Adevărat a grăit bătrîna ! E al nostru ! Neam de Melehovi !... Uite, glasul sîngelui !... Asta n-are să ierte pe nimeni !... Nepoţelule ! Dragul moşului !... Na, bate-mă pe mine, prostul bătrîn, dă cu ce vrei tu !... Trage-mă de barbă !

Şi, scoţîndu-l pe Mişatka din braţele lui Grigori, bătrînul îl ridică în sus, deasupra capului.

Isprăvind cu mîncarea, s-au sculat de la masă. Femeile se apucară să spele blidele, iar Pantelei Prokofievici îşi aprinse o ţigară şi-i zise lui Grigori :

— Ca să vorbim drept, n-ar trebui să te rog, fiindcă eşti numai un musafir, dar n-am încotro... Ajută-mă să ridic gardurile şi să împrejmuiesc aria, că s-au dărîmat toate şi acum n-ai la cine să te rogi ! La toţi e la fel.

Grigori se învoi cu dragă inimă, şi munciră amîndoi pînă la cină în ogradă, dregînd împrejmuirea stricată.

Îngropînd stîlpii în grădină, bătrînul întrebă :

— Ca mîine vine coasa fînului și nici nu știu — să mai cumpăr iarbă ori nu ?... Tu ce zici în privința gospodăriei ?... Face să-mi bat capul ? Sau peste o lună iar au să poftească roșii și toate se vor duce iar dracului ?

— Nu știu, tată, mărturisi deschis Grigori. Nu știu cum au să iasă lucrurile, și nici cine are să biruie. Fă în așa chip ca să nu ai nimic de prisos, nici în hambare, și nici în ogradă. În vremurile de acum, toate astea nu-s bune de nimic. Uite, spre pildă, ce-a pățit socrul : toată viața și-a trudit spinarea, a strîns, scotea sufletul din el și din alții, și ce-a rămas din toate astea ?... Niște bîrne arse în ogradă !

— Și eu, băiete, tot așa cred, încuviință bătrînul, înăbușindu-și un oftat.

Nu mai încercă să vorbească de-ale gospodăriei. Numai după-amiază, văzînd că Grigori întărește cu o deosebită grijă portița de la arie, îi zise cu necaz și fără să-și ascundă amărăciunea :

— Fă numai așa, de mîntuială. La ce bun te trudești atîta ? Că tot n-are să fie pe o veșnicie !

Bătrînul, se vede, abia acum își dădea seama de deșertăciunea silințelor sale să-și refacă viața din trecut...

Puțin înainte de apusul soarelui, Grigori încetă lucrul și intră în casă. Natalia se afla singură în odaie. Era îmbrăcată ca de sărbătoare, cu fusta albastră de lînă și cu o bluză sinilie de poplin, brodată la piept, cu manșete de horbotă. Obrajii ei erau de un roz-gingaș și luceau ușor : abia cu cîteva minute mai înainte se spălase cu săpun. Căuta ceva în scrin, dar, zărindu-l pe Grigori, lăsă capacul jos și se îndreptă cu un zîmbet pe buze.

Grigori se așeză pe cufăr și zise :

— Șezi jos o clipă, că plec mîine și nu mai avem cînd să stăm de vorbă.

Ea se așeză supusă lîngă dinsul și-l privi cu ochii puțin cam speriați. Dar, spre a sa minunare, el o luă de mînă și-i zise cu mîngîiere în glas :

— Ce bine arăți ! Nu s-ar spune că ai fost bolnavă.

— M-am îndreptat... Noi, femeile, avem șapte vieți, ca pisicile, răspunse ea cu un zîmbet sfios, aplecîndu-și capul.

Grigori întîrzie cu ochii la scoica urechii, trandafirie și acoperită cu pufușor, la pielea gălbuie a cefei printre smocuri de păr, apoi o întrebă :

— Îți cade părul ?

— A căzut aproape cu totul. Am năpîrlit și ca mîine am să umblu cu chelia-n creștet...

— Vrei să-ți rad capul ? propuse deodată Grigori.

— Cum se poate una ca asta ? rosti ea speriată. Cu ce o să semăn așa ?

— Trebuie să ți-l razi, că altfel n-o să-ți mai crească părul.

— Spune mama că are să mă tundă ea cu foarfeca, zise Natalia cu un zîmbet încurcat și-și acoperi repede capul cu un tulpan alb ca zăpada, proaspăt spălat și sinilit.

Ședea alături de dînsul — nevasta lui, mama lui Mișatka și a Poliușkăi. Pentru el se gătise și se spălase pe față. Acoperindu-și grăbită părul cu tulpanul, ca să nu i se vadă tidva pustiită de boală, aplecîndu-și ușor capul într-o parte, ședea lîngă el, slutită, și totuși plină de o stranie frumusețe, tainică și curată. Purta întotdeauna gulerașe înalte, ca să ascundă ochilor lui Grigori cicatricea care îi zdrelea gîtul. Toate acestea erau pentru el... Un val puternic de duioșie năvăli în inima lui Grigori. Ar fi vrut să-i spună ceva duios, din străfundul sufletului, dar nu găsi cuvintele și, apropiind-o de el, îi sărută fruntea albă boltită și ochii plini de durere.

Nu ! Pînă atunci n-o răsfățase niciodată cu mîngîierile lui. Axinia o umbrise toată viața. Adînc mișcată de această duioasă pornire, cu chipul îmbujorat de tulburare, ea îi luă mîna și i-o duse la buze.

Șezură așa o clipă, fără să scoată o vorbă. Soarele apunea, aruncînd în odaie razele lui purpurii. Din cerdac se auzeau glasurile copiilor. La bucătărie, Daria scotea din cuptor oalele de lapte, băgate acolo la uscat, și-i zise soacrei cu nemulțumire în glas : „Se vede că voi nici n-ați muls vacile în fiecare zi... Uite, bătrîna dă lapte mai puțin..."

Cireada satului se întorcea de la păscut. Mugeau vacile, copiii pocneau din sfîrcurile de păr ale biciurilor. Buhaiul satului răgea gros și cu glas întretăiat. Pe gîtul lui mătăsos și pe spinarea vînjoasă sîngerau urmele pișcăturilor de

tăuni. Buhaiul dădea cu răutate din cap ; apucă din mers gardul Astahovilor în coarnele lui scurte și larg desfăcute, îl dărîmă și o luă înainte. Natalia se uită pe geam și rosti :

— Știi că și buhaiul a fost peste Don, în bejenie ? Povestea mama : cînd au început să detune împușcăturile în sat, el a sărit afară din staul, a trecut înot pe cealaltă parte și s-a ascuns tot timpul acolo, prin lunci.

Îngîndurat, Grigori tăcea. De ce ochii ei sînt atît de mîhniți ? Ceva tainic, de neînțeles, cînd se ivea, cînd pierea din ei. Chiar în bucuria sa de acum, rămînea tot amărîtă și de nepriceput... Să fi auzit ceva despre întîlnirile lui cu Axinia în Vioșenskaia ? În cele din urmă, întrebă :

— De ce ești astăzi așa posomorîtă ? Ce ai pe inimă, Natașa ?... Nu se poate să-mi spui și mie, hai ?

Se așteptase la tînguiri, reproșuri... Dar Natalia îi răspunse cu glas speriat :

— Nu, nu, ți s-a părut. N-am nimic... E adevărat că nu m-am întremat încă de tot. Amețesc și, dacă mă aplec sau ridic ceva de pe jos, mi se face negru înaintea ochilor.

Grigori o privi iscoditor și o întrebă :

— Cît am lipsit de aici, n-ai pățit nimic ?... Nu te-a atins nimeni ?

— Nu ! Ce vorbești ? Am zăcut într-una de boală.

Privi drept în ochii lui Grigori și chiar zîmbi ușor. Tăcu o clipă și-l întrebă :

— Pleci mîine dimineață ?

— Cînd au să mijească zorile.

— Nu s-ar putea să mai zăbovești o zi ?

O nădejde șovăielnică și sfioasă străbătea în glasul Nataliei.

Grigori însă clătină a împotrivire din cap, și Natalia murmură într-un oftat :

— Acum trebuie... să umbli cu epoleți ?

— Va trebui !

— Atunci scoate-ți bluza să ți-i cos pînă ce nu se întunecă.

Grigori își dezbrăcă bluza. Mai era încă umedă de sudoare și avea pete închise pe spinare și pe umeri, acolo unde rămăseseră urme lungi și lucioase, de curele. Natalia scoase din cufăr o pereche de epoleți de campanie, ieșiți la soare, și întrebă :

— Aceştia ?

— Tocmai. I-ai păstrat ?

— Am îngropat cuţărul în pămînt, răspunse surd Natalia, trecînd un fir de aţă prin urechea acului şi în acelaşi timp ducînd pe ascuns la obraz bluza prăfuită, ca să soarbă cu nesaţ mirosul sărat de sudoare, atît de drag...

— Ce-i cu tine ? întrebă mirat Grigori.

— E mirosul tău... şopti Natalia şi ochii ei sclipiră ; aplecîndu-şi capul ca să-şi ascundă roşeaţa din obraji, începu să coasă de zor.

Grigori îşi puse bluza, se încruntă şi-şi scutură umerii.

— Arăţi mai bine cu epoleţii ! zise Natalia, privindu-şi cu vădită încîntare bărbatul.

Dar el se uită chiorîş la umărul stîng şi oftă :

— De nu i-aş mai fi văzut în viaţă ! Ce pricepi tu ?...

Mai stătură mult în odaie, pe cuţăr, ţinîndu-se de mînă tăcuţi, fiecare cu gîndurile sale.

Apoi, cînd se stinseră razele asfinţitului şi cînd umbrele dese, liliachii, ale zidurilor se aşternură peste pămîntul răcorit, au intrat în bucătărie la cină.

Noaptea trecu. Pînă în zori, cerul se luminase mereu de fulgere îndepărtate şi, pînă la răsăritul soarelui, privighetorile au cîntat fără istov în livada de vişini. Grigori se trezi din somn şi rămase culcat îndelungă vreme cu ochii închişi, ascultînd trilurile melodioase şi dulci, apoi se sculă încetişor, căutînd să n-o trezească pe Natalia, se îmbrăcă şi ieşi în ogradă.

Pantelei Prokofievici îi hrănea calul şi grăi îndatoritor :

— Ce-ai zice să-l duc la scăldat, înainte de marş ? Hai ?

— Lasă-l şi aşa, răspunse Grigori, zgribulindu-se în răcoarea jilavă.

— Dormit-ai bine ? întrebă bătrînul.

— Şi încă cum ! Numai privighetorile m-au sculat din somn. Ce mai gălăgie au făcut toată noaptea !

Pantelei Prokofievici scoase traista de la gîtul calului şi zîmbi.

— Ele, măi băiete, nici n-au altă treabă. Citeodată îţi vine să le pizmuieşti, păsărelele lui dumnezeu... Habar n-au nici de război, nici de sărăcie...

Prohor sosi la poartă. Era proaspăt bărbierit şi, ca totdeauna, vesel şi pornit pe vorbă. După ce-şi legă calul de un stîlp, se apropie de Grigori. Purta o cămaşă de pînză bine călcată, cu o pereche de epoleţi noi-nouţi pe umeri.

— Şi tu ţi-ai prins epoleţii, Grigori Panteleevici ? strigă el venind mai aproape. Le-a venit ziua, fir-ar afurisiţi să fie ! De-acum, o să-i purtăm toată viaţa, să ne ajungă pînă în mormînt ! I-am zis nevestei : „Mă, proasto, să nu mi-i coşi prea tare. Prinde-i uşurel de tot, numai să nu-i ia vîntul, şi gata !“ Ce, te joci ? Dacă te ia prizonier, au să vadă îndată după galoane că n-am grad de ofiţer, dar că sînt totuşi o ţîră de uriadnic-major. Şi au să-mi zică : „Aşa-a, mama ta ! Ai ştiut să-ţi pui galoane, să te vedem acuşi cum îţi pui capul !“ Văzut-ai cum mi-a pungălit epoleţii ? Să te prăpădeşti de rîs !

Într-adevăr, epoleţii lui Prohor erau însăilaţi numai aşa, de mîntuială, încît abia se ţineau bălălău pe umeri.

Pantelei Prokofievici rîse cu poftă. În barba lui troienită de cărunţeală, sclipiră dinţii albi, cruţaţi de vreme.

— Iată ce vrednic ostaş ! Va să zică, dacă se întîmplă ceva — jos cu epoleţii ?

— Adică, cum ai crezut ? zîmbi Prohor.

Grigori zîmbi şi el către bătrîn :

— Ai văzut, tată, ce vistavoi mi-am găsit ? Cu ăsta, chiar dacă te paşte ceasul rău, tot nu te prăpădeşti !

— Doar ştii şi tu vorba aceea, Grigori Panteleevici ! De ţi-e scris să mori astăzi, mie — mai bine mîine ! zise Prohor în chip de dezvinovăţire, apoi îşi rupse fără nici o codeală epoleţii şi-i vîrî mototol în buzunar. Cînd om ajunge mai aproape de front, mi-oi găsi eu vreme să-i pot coase la loc.

Grigori mîncă în grabă şi-şi luă rămas bun de la ai săi.

— Maica domnului să te aibă în pază ! şopti cu tremur în voce Ilinişna, sărutîndu-şi feciorul. Numai tu ne-ai rămas...

— Ei, despărţirea lungă înseamnă lacrimi de prisos ! Rămîneţi cu bine ! rosti Grigori cu glas tot aşa de înecat şi se duse la cal.

Acoperindu-şi capul cu broboada neagră a soacrei, Natalia ieşi pe poartă. Copiii se ţineau de poala fustei. Poliuşka plîngea cu hohote, se înăbuşea de lacrimi şi o ruga pe maică-sa :

— Nu-l lăsa ! Nu-l lăsa, mămuco ! La război se omoară oamenii ! Tătucule, nu te du acolo !

Lui Mişatka îi tremurau buzele, dar nu plîngea. Nu, el se stăpînea cu bărbăţie, rostind dîrz surioarei :

— Nu-i adevărat, proasto ! Nu-i omoară pe toţi acolo !

Ţinea bine minte vorbele bunicului, că un cazac nu plînge niciodată şi că lacrimile sînt cea mai mare ruşine pentru cazaci. Dar în clipa cînd Grigori, stînd în şa, îl ridică spre dînsul şi-l sărută, Mişatka observă cu mirare că tatăl său avea genele ude. O asemenea încercare întrecea puterile lui Mişatka : lacrimile porniră şiroaie din ochii lui ! Îşi ascunse faţa la pieptul lui tătîne-său, cu curele puse cruce una peste alta, strigînd :

— Mai bine să plece bunicul la război ! N-avem nevoie de el !... Nu vreau să pleci tu !...

Grigori îşi puse încetişor băiatul pe pămînt, îşi şterse ochii cu dosul palmei şi, fără să spună o vorbă, dădu drumul calului.

De cîte ori calul, frămîntîndu-se pe loc, brăzdînd cu copitele ţărîna de lîngă uşa casei părinteşti, nu l-a dus pe drumuri şi drept prin stepă, spre front, acolo unde moartea neagră îi seceră pe cazaci, unde, după vorbele cîntecului căzăcesc, e „groază şi durere în fiecare zi, în fiecare ceas !“ Dar niciodată Grigori nu-şi părăsea satul cu o inimă atît de împovărată, ca în această zîmbitoare dimineaţă.

Chinuit de tulburi presimţiri, de o apăsătoare grijă, merse pînă în deal, lăsînd dîrlogii pe oblînc, fără să se uite îndărăt. La o răspîntie, unde drumul prăfuit cotea spre moara de vînt, se întoarse : singură, Natalia stătea lîngă poartă, şi răcoroasa adiere a primelor ceasuri de dimineaţă îi smulgea din mîini broboada cernită de doliu.

Norii înspumaţi de vînt pluteau, pluteau în adîncul albastru fără fund. Aburii şerpuiau, tremurînd deasupra zării unduioase. Caii mergeau la pas. Prohor aţipi, legănîndu-se în şa. Cu dinţii încleştaţi, Grigori se uita des

înapoi. Se zăreau în urmă pîlcurile verzi de sălcii, panglica argintie și întortocheată a Donului, aripile morii, răsucindu-se alene. Apoi, drumul se abătu spre miazăzi. Izlazul, Donul, moara — toate au rămas după lanurile strivite sub copitele cailor... Grigori fluiera o melodie, fără început și fără sfîrșit, privea țintă la gîtul roșcat-auriu al calului, brobonit cu mici mărgele de sudoare, și nu se mai întorcea în șa... „Să-l ia toți dracii de război ! Au fost lupte la Cir, au trecut de-a lungul Donului, apoi vor răbufni la Hopior, la Medvediţa, la Buzuluk. Și, la urma urmei, parcă nu-i era totuna unde îl va arunca la pămînt un glonte vrăjmaș ?“, se gîndi el.

9

Lupta se dădea în apropierea staniței Ust-Medvediţkaia. Bubuitul surd al tunurilor izbi auzul lui Grigori, cînd părăsi drumul de vară ieșind în Șleaul Hatmanilor.

Pretutindeni se vedeau urme, după retragerea pripită a trupelor roșii, care lăsaseră nenumărate cărucioare de muniţie și briști. Într-o văgăună de lîngă satul Matveevski, se afla un tun cu osia ruptă de un obuz și cu leagănul făcut praf. Știreangurile de la crucile antetrenului erau tăiate pieziș. La o jumătate de verstă de văgăună, pe sărături, în iarba joasă și arsă de soare, zăceau multe cadavre de ostași cu bluze și pantaloni kaki, cu moletiere și bocanci grei, ţintuiți. Erau ostașii roșii ajunși din urmă și hăcuiți de călărimea căzăcească.

Trecînd prin fața lor, Grigori își lămuri fără greutate cum s-au petrecut lucrurile, judecînd după abundența sîngelui de pe buzele lor scorojite, ca și după pozițiile cadavrelor. Zăceau ca iarba cosită. Cazacii nu avuseseră răgaz să-i dezbrace, pesemne numai fiindcă nu încetau urmărirea.

Lîngă o tufă de păducel zăcea culcat pe spate un cazac mort. Lampasurile roșii ardeau pe picioarele lui larg desfăcute. În apropiere zăcea un cal mort, murg-deschis, cu șaua veche și cu oblîncul vopsit galben.

Caii lui Grigori și Prohor erau cam osteniţi. Li s-ar fi cuvenit un popas de hrană, dar Grigori nu voi să se

oprească într-un loc unde nu demult se dăduse o luptă. Mai făcu o verstă, se coborî într-o rîpă și-și opri calul. În apropiere se zărea un iaz cu stăvilarul ros și spălat de apă pînă la mal. Prohor se apropie de iazul cu malurile de pămînt tare și crăpat, dar se întoarse de îndată îndărăt.

— Ce-i cu tine ? întrebă Grigori.

— Vino și tu, să vezi.

Grigori își mînă calul spre stăvilar. Într-o groapă scobită de apă zăcea o femeie moartă. Avea fața acoperită cu poala fustei albastre. Picioarele-i albe și pline, cu pulpele arse de soare și cu gropițe la genunchi, erau desfăcute într-un chip nerușinat și groaznic. Mîna stîngă îi era răsucită la spate.

Grigori descălecă grăbit, își scoase șapca, se aplecă și potrivi fusta pe trupul moartei. Chipul ei tînăr și smead era frumos și după moarte. Ochii pe jumătate închiși sticleau încețoșați sub sprîncenele negre, încruntate într-o expresie de suferință. Dinții deși și strînși clipeau ca două rînduri de mărgăritare în gura întredeschisă, delicată. O șuviță subțire de păr acoperea obrazul lipit de iarbă. Și pe acest obraz, pe care moartea aruncase umbre gălbui, înfiorătoare, alergau de zor harnicele furnici.

— Ce frumusețe au omorît, mama lor de ticăloși ! zise cu voce scăzută Prohor.

Tăcu o clipă, apoi scuipă mînios.

— Pe deștepții ăștia i-aș pune la zid ! Hai să plecăm de aici, zău !... Nu pot s-o privesc. Mi se sfîșie inima !

— Nu vrei s-o îngropăm ? întrebă Grigori.

— Dar ce, am făcut vreun legămînt ca să îngropăm toți morții ? se mînie Prohor. La Iagodnoe am îngropat un moșneag ; iar acum muierea asta... Apoi dacă ne-om pune să-i îngropăm pe toți, ne vom prăpădi mîinile de bătături ! Și cu ce să săpăm ?... Cu sabia, frate, n-am făcut nimic ; uită-te, pămîntul s-a făcut tare ca piatra, pînă la un arșin adîncime.

Era atît de grăbit, încît, cu mare greu, abia izbuti să vîre vîrful cizmei în scară.

Urcară din nou dealul și atunci Prohor, care se gîndea cu încordare la ceva, întrebă :

— Ian ascultă, Panteleevici, nu ți se pare că ar fi timp să nu mai vărsăm atita sînge ?

— Cam așa e.

— Și cum crezi tu ? Cînd au să se isprăvească toate astea ?

— Cînd au să ne facă praf pe toți, o să se isprăvească...

— Frumoasă viață mai avem, fir-ar a dracului să fie ! Barem să ne bată mai repede ! În războiul cu nemții, știi bine, un chiulangiu își rupea un deget cu un glonț și se ducea acasă, slobod de militărie, dar acum poți să-ți rupi și toată mîna, și tot te silește să mergi la oaste ! Toți sînt buni pentru front : și cu mîinile scrîntite, și șchiopii, și chiorii, și boșorogii, toate lepădăturile — numai să umble în două picioare. Cum să se mai isprăvească vreodată așa război, cu așa rînduieli ? Poate doar atunci, cînd ne-or lua dracii pe toți ! încheie Prohor cu deznădejde în glas și se dădu la o parte din drum, descălecă, bodogănind ceva, și începu să slăbească chingile.

În satul Hovanski, așezat nu departe de Ust-Medveditkaia, Grigori ajunse noaptea. Pichetul de la marginea satului, trimis de Regimentul 3, îl opri ; dar cazacii își recunoscuseră comandantul de divizie după glas și, răspunzînd la întrebarea lui Grigori, îi spuseră că statul-major al diviziei se afla în sat și că șeful de stat-major, sotnicul Kopilov, îșl aștepta comandantul. Șeful pichetului, un om bun de gură, trimise un cazac să-l conducă pe Grigori pînă la statul-major și-i zise la despărțire :

— Roșii s-au întărit vîrtos, Grigori Panteleevici, și nu cred că o să luăm așa repede Ust-Medvedița. Totuși cine știe ? Avem și noi puteri destule... Se vorbește că dinspre Morozovskaia vin trupe englezești... N-ați auzit nimic ?

— Nu, răspunse Grigori, dînd drumul calului.

În casa ocupată de statul-major, obloanele erau închise cu desăvîrșire. Grigori crezu că în odăi nu se află țipenie, dar, după ce intră în coridor, auzi voci surde și înșelătoare. După întunericul nopții, lumina unei lămpi mari atîrnată sub tavan îl orbi, iar mirosul iute și amar al fumului de mahorcă îi izbi nările.

— În sfîrșit, ai sosit ! strigă cu veselie în glas Kopilov, răsărind de undeva, dintr-un nor de fum albastru, care plutea deasupra mesei. Ce te-am mai așteptat, măi frate !

Grigori salută adunarea, își scoase mantaua și șapca, apoi trecu la masă.

— Dar să știi că ați fumat, nu glumă ! Nici nu poți răsufla de atîta fumăraie. Deschideți măcar un geam ; de ce v-ați închis aci ? întrebă el cu o strîmbătură.

Harlampi Ermakov, care ședea lîngă Kopilov, zîmbi :

— Noi ne-am obișnuit și nici nu mai simțim nimic.

Apăsă cu cotul un ochi de geam, îl sparse și deschise cu putere oblonul.

Aerul proaspăt al nopții năvăli în odaie. Flacăra lămpii pîlpîi repede și se stinse.

— Halal de gospodari ! Pentru ce ai spart geamul ? întrebă nemulțumit Kopilov, dibuind ceva pe masă. Cine are chibrituri ? Băgați de seamă ! Cerneala e lîngă hartă.

Aprinseră din nou lampa, închiseră fereastra, și Kopîlov începu să vorbească grăbit :

— Situația de pe front, tovarășe Melehov, este acum următoarea : roșii mai țin Ust-Medvedițkaia, acoperind-o din trei părți cu forțe care sînt socotite la vreo patru mii de baionete. Au destulă artilerie și mitraliere. Au săpat tranșee lîngă mănăstire și în alte locuri. Dealurile de la Don sînt ocupate tot de dînșii. De fapt, pozițiile nu sînt chiar atît de grozave, dar, în orice caz, destul de greu de luat. Din partea noastră, în afară de divizia generalului Fitzhalaurov și de două detașamente de asalt ofițerești, a mai sosit întreagă Brigada 6 a lui Bogatîriov și Divizia I a noastră. Însă n-are efective complete, regimentul de infanterie lipsește, a zăbovit undeva lîngă Ust-Hopiorskaia, iar regimentele călări au venit toate, dar efectivele sotniilor sînt departe de a fi întregi.

— De pildă, la mine în regiment, sotnia a treia are numai treizeci și opt de cazaci ! întări horunji Dudariov, comandantul Regimentului 4.

— Și cîți au fost ? se interesă Ermakov.

— Au fost nouăzeci și unu.

— Dar cum le-ai dat voie să se împrăștie ? Ce fel de comandant ești ? întrebă Grigori, încruntîndu-se și bătînd toba cu degetele pe masă.

— Nici dracul nu-i poate opri ! S-au risipit prin sate, s-au dus să-și vadă familiile... Dar acum au început să vină îndărăt. Azi au venit trei.

Kopîlov trase harta spre Grigori și, arătînd cu degetul mic dispozitivul unităților, urmă :

— Noi nu ne-am angajat încă în ofensivă. În acest sector a intrat ieri numai Regimentul 2 al nostru, descălecat, dar fără izbîndă...

— Pierderile sînt mari ?

— După raportul comandantului de regiment, a avut ieri douăzeci și șase morți și răniți. Acum, despre efective : noi avem un număr mai mare de oameni, însă ne cam lipsesc mitralierele pentru sprijinirea înaintării infanteriei și stăm prost cu obuzele. Șeful aprovizionării cu muniție ne-a făgăduit să ne dea patru sute de obuze și o sută cincizeci de mii de cartușe, îndată ce le va primi. Dar cine știe cînd au să vină ? Și noi trebuie să înaintăm chiar mîine ! Așa sună ordinul generalului Fitzhalaurov. El ne cere să dăm un regiment pentru a-i sprijini trupele de asalt. Ieri au pornit de patru ori la atac și au avut pierderi grozave. S-au bătut cu îndîrjire, ca niște diavoli ! Ei bine, Fitzhalaurov ne cere să întărim flancul drept și să mutăm centrul loviturii aici, vezi ? Aici terenul îngăduie să ne apropiem la o sută sau la o sută cincizeci de stînjeni de tranșeele inamicului. Da, tocmai acum a plecat aghiotantul lui. El ne-a adus un ordin verbal : mîine, la ora șase dimineața, să venim amîndoi la o consfătuire, pentru coordonarea acțiunilor. Generalul Fitzhalaurov și statul-major al diviziei lui se află acum în satul Bolșoi Senin... În linii mari, iată la ce se reduce misiunea noastră. Să dăm inamicul peste cap, înainte ca să-i sosească întăriri din gara Sebreakovo. Pe malul de dincolo al Donului, ai noștri nu prea se mișcă... Divizia 4 a trecut peste Hopior, dar roșii au trimis în întîmpinare trupe de acoperire puternice și mențin cu îndîrjire drumurile ce duc spre calea ferată. Deocamdată au făcut un pod de pontoane peste Don și evacuează în grabă armamentul și munițiile din Ust-Medveditkaia.

— Cazacii spun că ar veni aliații ; să fie adevărat ?

— Se zvonește că de la Cernîșevskaia vin cîteva baterii engleze și niște tancuri. Dar iată ce mă-ntreb : cum au să-și treacă tancurile peste Don ? Eu cred că, în ce privește tancurile, sînt goale minciuni ! De cînd se tot vorbește despre ele...

Toţi rămaseră mult timp tăcuţi.

Kopîlov îşi descheie vestonul cafeniu de ofiţer, îşi propti în palme obrajii plini, acoperiţi de păr castaniu, şi mozoli îndelung şi cu un aer gînditor ţigara stinsă. Ochii săi, aşezaţi departe de nas, rotunzi şi negri, erau toropiţi de oboseală, chipul frumos purta pecetea nopţilor fără somn.

Fusese pe vremuri învăţător la o şcoală parohială, se ducea în fiecare duminică în vizită la negustorii din staniţă, se zbenguia cu negustoresele şi juca preferans pe mize mici cu bărbaţii lor, cînta minunat din ghitară şi era un tînăr vesel şi prietenos ; se însurase apoi cu o tînără învăţătoare şi ar fi trăit mai departe în staniţă, ar fi ajuns la pensie, dar în anii războiului fu chemat sub arme. După terminarea şcoalei de iuncheri, fu trimis într-un regiment de cazaci, pe Frontul de vest. Războiul nu-i schimbă nici caracterul, nici aspectul. Făptura lui îndesată şi scundă, chipul blajin, maniera lui de a purta sabia şi de a se adresa inferiorilor în grad — toate astea erau pline de o nevinovăţie adînc civilă, fără nimic cazon. Vocea lui n-avea rezonanţe metalice de comandă, iar vorbirea lui nu avea nimic din laconismul expresiilor caracteristice militarilor. Uniforma de ofiţer de altfel nici nu-i şedea bine. În cei trei ani petrecuţi pe front, încă tot nu căpătase aspectul şi ţinuta marţială şi totul arăta limpede că era un om care a nimerit la război numai din capriciul soartei. Semăna mai mult cu un civil gras, deghizat, decît cu un adevărat ofiţer, dar, cu toate acestea, cazacii se purtau cu respect faţă de el, ţineau seamă de vorbele lui, rostite la consfătuirile de la statul-major, şi comandanţii răsculaţilor îl preţuiau mult pentru mintea lui sănătoasă, pentru firea îngăduitoare şi pentru curajul său firesc, de care dăduse destule dovezi în atîtea lupte.

Înainte de Kopîlov, Grigori avusese ca şef de stat-major pe horunji Krujilin, om fără învăţătură şi nu tocmai deştept. Căzuse ucis într-o luptă de la Cir, şi atunci Kopîlov, preluînd conducerea statului-major, începu să lucreze cu pricepere, cu socoteală şi destoinicie. Şedea la statul-major, elaborînd planurile de operaţii cu aceeaşi conştiinciozitate cu care şezuse în cancelaria şcolii pe vremuri, corectînd lucrările elevilor ; totuşi, cînd se arăta ne-

voia, la primul cuvînt al lui Grigori, părăsea statul-major, se urca în șa, lua comanda unui regiment și-l ducea la luptă.

La început, Grigori se purta cu oarecare rezervă față de noul șef de stat-major, dar în două luni avu prilejul să-l cunoască mai de aproape și într-o zi, după o luptă, îi spuse pe față : „Gîndeam urît despre tine, Kopîlov, însă văd acum că am greșit, așa că iartă-mă !“ Kopîlov zîmbi, nu răspunse nimic, totuși păru măgulit de această mărturisire cam brutală.

Neavînd nici ambiții, nici opinii politice constante, Kopîlov privea războiul drept un rău de neînlăturat și nu visa decît sfîrșitul luptelor. Chiar în clipa aceea, nu se gîndea nicidecum la modul în care se vor desfășura acțiunile pentru cucerirea staniței Ust-Medvedițkaia, ci la cei de acasă, la stanița lui, și-și zicea în gînd că n-ar fi rău să se ducă în concediu acasă, pentru vreo șase săptămîni...

Grigori îl privi îndelung, apoi se ridică.

— Ei, fraților cazaci, hai să plecăm și să-i tragem un pui de somn. La ce bun să ne mai batem capul cum să luăm Ust-Medvediția ? Acum, or să stea generalii să gîndească și să hotărască pentru noi. Vom merge mîine la Fitzhalaurov, ca să ne învețe pe noi, sărmanii neștiutori... Iar în ce privește Regimentul 2, iată ce cred eu : atîta timp cît avem puterea, comandantului de regiment Dudariov i se ia comanda, gradul și decorațiile...

— Și rația de la cazan, adăugă Ermakov.

— Nu, fără glume, continuă Grigori. Trebuie trecut chiar astăzi numai la comanda unei sotnii, iar pe Harlampi să-l facem comandant în locul său. Du-te, Ermakov, în goana mare, chiar acum ; ia regimentul în primire și așteaptă mîine dimineață ordinele noastre. Ordinul pentru luarea comenzii lui Dudariov să-l scrie Kopîlov pe dată și ia-l cu tine. După cum văd, Dudariov n-are să facă nici o treabă acolo. Nu se pricepe la nimic și te poți aștepta de la el să bage din nou cazacii la prăpăd. Lupta pe jos este și ea ceva... E foarte ușor să duci la pieire oamenii, cu un comandant bleg.

— Așa e. Sînt și eu pentru schimbarea lui Dudariov, îl susținu Kopîlov.

— Tu, Ermakov, eşti împotrivă ? întrebă Grigori, observînd un fel de nemulţumire pe chipul lui Ermakov.

— Ba nu, n-am nimic de zis ! Ce, nu mai am voie să mişc din sprîncene ?

— Cu atît mai bine. Ermakov nu este împotrivă. Regimentul său călare îl va lua deocamdată Reabcikov. Scrie ordinul, Mihailo Grigorici, şi du-te de te culcă. La ora şase să fii în picioare. O să mergem la generalul ăla. Iau cu mine patru oameni.

Kopilov ridică mirat sprîncenele :

— Pentru ce atîţia ?

— E mai bine ! Că de, nici noi nu sîntem nişte pîrliţi ! Avem comanda unei divizii.

Rîzînd încet, Grigori dădu din umeri, îşi puse mantaua în spate şi porni spre ieşire.

Se culcă pe o cergă sub şopronul magaziei, fără să se descalţe şi fără să-şi scoată mantaua. În ogradă, curierii vorbeau zgomotos ; undeva, în apropiere, nişte cai sforăiau şi mestecau ritmic. Mirosea a bălegar uscat şi a pămînt cald încă după o zi de zăpuşeală. Aţipind, Grigori mai auzi vocile şi rîsetele curierilor, şi pe-unul dintre ei, un flăcău crud după glas, spunînd cu un oftat, pe cînd îşi înşeua calul :

— Of-of, fraţilor ! Mi s-a urît rău de tot ! Şi ziua şi noaptea, du-te cu plicul, nedormit, neodihnit... Prr, drace ! Stai, n-auzi ? ! Piciorul ! Piciorul !...

Iar un altul, cîntă cu o voce de bas, cam surdă şi răguşită :

De tine slujbă, mult mi s-a urît,
Căluţii buni tu ni i-ai istovit...

Apoi urmă repede, cu glas rugător şi grijuliu :

— Pune aici de o ţigară, Proşka ! Dar zgîrcit mai eşti ! Ai uitat cum ţi-am dat la Belavin bocancii luaţi de la un roşu ? Eşti un ticălos ! Pentru o aşa bunătate de bocanci, altul ar ţine minte toată viaţa ; iar de la tine nu mă pricopsesc nici măcar cu un căpeţel de ţigară !

Zăbalele zăngăniră şi clinchetiră între dinţii calului, care suspină din tot pieptul şi porni înainte, izbind sec cu potcoavele pămîntul uscat şi tare ca de cremene. „Tot numai despre asta vorbesc... Ni s-a urît de tine, oaste !“, re-

petă în gînd, zîmbind, Grigori și adormi îndată. Iar după ce adormi, avu din nou un vis care-l mai urmărise o dată : lanțuri de ostași roșii mergînd pe cîmpul castaniu, pe mirișteа înaltă. Cît cuprinde ochiul se întinde primul lanț de trăgători. În spatele lui urmează altele, șase sau șapte... Ostașii înaintează, se apropie într-o tăcere apăsătoare. Siluetele lor negre cresc, se măresc ; se și vede cum merg, merg cu pași repezi, se poticnesc, se apropie la depărtarea unui foc de armă, aleargă cu armele gata de atac, cu căciulile cu clape mari, cu gurile larg căscate și mute. Grigori stă culcat într-un șănțuleț, smucește în zvîcnete închizătorul armei, trage des ; sub focurile lui, ostașii roșii se prăbușesc rostogolindu-se. Grigori vîră în magazia armei un nou încărcător și, aruncîndu-și privirile o clipă în jur, vede cum sar în picioare cazacii din tranșeele vecine. Ei se întorc și o rup la fugă ; chipurile lor sînt schimonosite de groază. Grigori își aude bătăile inimii zvîcnind nebunește și strigă : „Trageți ! Ticăloșilor ! Încotro ? ! Stați, nu fugiți !...“ Țipă din toate puterile, dar glasu-i este uimitor de slab și abia se aude. O groază îl cuprinde ! Sare și el în picioare și mai trage, pentru cea din urmă oară, într-un ostaș roșu, cam în vîrstă și cu fața smeadă, care aleargă drept spre el și pe care se vede că nu l-a nimerit. Chipul ostașului roșu este tulburat și grav, neschimonosit de frică. Aleargă sprinten, aproape fără a atinge pămîntul cu picioarele ; sprîncenele îi sînt încruntate, șapca îi este dată pe ceafă, poalele mantalei vîrîte sub centură. O clipă, Grigori se uită cu luare-aminte la dușmanul alergînd spre el, îi vede ochii sclipitori și obrajii palizi acoperiți de o bărbuță mică și creață, îi vede cizmele cu tureatca scurtă și lată, apoi ochișorul negru al țevii armei aplecate ușor în jos, iar deasupra ei, vîrful baionetei negre, legănîndu-se în ritmul fugii. O groază de necrezut îl năpădește pe Grigori. Smucește închizătorul armei, dar închizătorul nu se supune : s-a înțepenit. Înnebunit, Grigori îl izbește de genunchi — nimic ! Iar ostașul roșu este la cinci pași. Grigori se întoarce și fuge. În fața lui, tot cîmpul castaniu, gol, este năpădit de puzderia cazacilor în plină fugă. Grigori aude răsuflarea grea a urmăritorului, îi aude tropotul răsunător, dar nu este în stare să fugă mai iute. I-ar trebui o sforțare îngrozitoare, pentru a în-

teți picioarele ce se îndoaie fără voință să alerge mai repede. În sfîrșit, ajunge la un cimitir mohorît și pe jumătate răvășit, sare peste pîrleazul prăvălit, fuge printre mormintele surpate, printre crucile și troițele aplecate. Încă un salt și e salvat. Dar tropotul din spatele său crește, se face mai tare. Răsuflarea fierbinte a urmăritorului arde grumazul lui Grigori ; în aceeași clipă se simte apucat de gaică și de poala mantalei. Scoate un țipăt surd și se trezește. E culcat pe spate. Picioarele amorțite în cizmele strîmte sînt ca înlemnite ; sudoarea rece îi curge pe frunte, tot trupul îl doare ca după o cruntă bătaie. „Ptiu, drace !", rostește el cu glas răgușit, ascultă cu plăcere sunetul propriei sale voci, fără să creadă că toate acestea s-au petrecut numai prin vis. Apoi se întoarce pe o coastă, se învelește încovrigat sub manta și-și zice în gînd : „Trebuia să-l las să se apropie, să parez lovitura de baionetă, să-l dobor cu patul armei și numai atunci să fug..." Se mai gîndește un minut la acest vis, care-l mai chinuise o dată, și se simte cuprins de fericirea că totul n-a fost decît un vis urît și că, în realitate, nimic nu-l amenință. „Ciudat lucru ! De ce o fi fiind asta de zece ori mai groaznic în vis decît îndeajevea ? De cînd sînt n-am cunoscut asemenea groază, deși pot spune că am trecut prin atîtea !", gîndește el, adormind și întinzîndu-și cu o nespusă fericire picioarele amorțite.

10

Se crăpa de ziuă, cînd îl trezi Kopîlov.

— Scoală ! E timpul să ne pregătim de drum și să plecăm ! Avem ordin să fim acolo pe la șase.

Șeful de stat-major era proaspăt ras, își lustruise cizmele și îmbrăcase vestonul mototolit, însă curat. Se grăbise pesemne : pe obrajii săi dolofani se zăreau două crestături de brici. Avea însă, în toată înfățișarea, ceva oarecum de eleganță și de disciplină, care nu-i semăna firii de totdeauna.

Grigori îl cercetă din cap pînă-n picioare cu o privire critică și gîndi : „Ian te uită ce s-a mai dichisit ! Nu vrea să meargă la general cu haina de toate zilele !"

Ca și cum i-ar fi citit gîndul, Kopîlov rosti :

— Nu e cuviincios să ne prezentăm ca niște neîngrijiți. Te-aș sfătui să te ferchezuiești și tu.

— Are să ne tragă un perdaf și așa cum sîntem ! mormăi Grigori, întinzîndu-se. La șase zici ? Au și început să ne dea ordine, mie și ție ?

Rîzînd încetișor, Kopîlov dădu din umeri :

— Timpuri noi, cîntece noi. Avem datoria să ne supunem gradului. Fitzhalaurov este general, doar nu te-ai fi așteptînd să vină dînsul la noi.

— Așa e. Am găsit și noi ce-am căutat, răspunse Grigori și se duse la fîntînă să se spele.

Gazda se repezi în casă, se întoarse în fugă cu un prosop brodat și curat, făcu o plecăciune și-l întinse lui Grigori. El își frecă furios cu capătul prosopului fața roșie-cărămizie, biciuită de apa rece, apoi se adresă lui Kopîlov, venit mai aproape :

— Așa e, dar uite la ce-ar trebui să se gîndească și domnii generali : de cînd cu revoluția, poporul s-a făcut cu totul altfel, știi, ca și cum s-ar fi născut pentru a doua oară ! Iar dînșii îl tot măsoară cu arșinul lor cel vechi. Și arșinul e cît p-aci să plesnească... Sînt greoi în mișcări, la cotituri. Le-ar trebui ceva unsoare de roată la creier, ca să nu scîrțiie !

— Despre ce vorbești ? întrebă distrat Kopîlov, suflînd de pe mînecă un firișor de gunoi.

— Iată despre ce : în tot ce fac dînșii, mereu o dau tot spre ceea ce a fost altădată... De pildă, eu. Eu am gradul de ofițer încă de la războiul cu Germania. Mi l-am cîștigat cu sîngele meu ! Dar cînd nimeresc în societatea ofițerilor, îmi vine ca și cum aș fi ieșit în ger din casă, numai cu izmenele pe mine. Suflă un frig de la ei, și-l simte toată spinarea mea !

Clipind furios din ochi, Grigori ridicase glasul, fără să-și dea seama.

Kopîlov se uită nemulțumit în lături și șopti :

— Vorbește mai încet ! Ascultă curierii.

— Și de ce este așa, te întreb ? continuă Grigori, coborîndu-și vocea. Fiindcă sînt pentru dînșii ca o cioară albă. Ei au mîini, iar eu, din pricina bătăturilor vechi, niște

labe ! Ei umblă sprinteni, iar eu sînt neîndemînatic, mă agăț de toate, cînd mă-ntorc. Ei miros a săpun de toaletă și a tot felul de alifii muierești, iar eu, a sudoare și a ud de cal. Ei sînt cu toții grozav de învățați, și eu abia am isprăvit școala parohială. Le sînt străin, din cap pînă în călcîie... Iată de ce !... Cînd ies de la dînșii, mi se pare mereu că mi s-a prins niște pînză de păianjen în obraji și că mă gîdilă, de mi-e scîrbă și tot aș vrea să o curăț de pe față. Grigori aruncă prosopul pe colacul fîntînii și-și potrivi părul cu ciotul unui pieptene de os. Linia albă a frunții, neatinsă de arșiță, i se distingea ca scrisă pe chipul oacheș. Nu vor să înțeleagă că toate cele vechi s-au dus la mama dracului ! continuă el, cu o voce mai înceată. Își închipuie că noi sîntem din alt aluat, că un om fără carte, din norod simplu, este un fel de dobitoc. Ei cred că, în ce privește războiul, eu sau un altul ca mine ne pricepem mai puțin decît dînșii. Dar cine sînt comandanții roșilor ?... Budionnîi este ofițer ? E vagmistru din oastea veche, dar de cîte ori n-a bătut ca la fasole pe domnii generali din statul-major ? Și ce, n-au fugit din fața lui regimentele de ofițeri ? Gușelșcikov, cel mai vestit dintre toți generalii cazacilor, n-a fugit călare astă-iarnă din Ust-Hopiorskaia, așa cum l-a apucat, numai cu izmenele pe el ? Și știi cine l-a băgat în sperieți ? Un lăcătuș din Moscova, comandantul unui regiment roșu. Mai tîrziu, vorbeau prizonierii despre el. Trebuie să pricepi asta ! Dar noi, ofițerii fără școală, oare i-am condus prost pe cazaci în răscoală ? Și oare mare ajutor am avut la o adică din partea generalilor ?

— Ne-au ajutat destul, răspunse grav Kopîlov.

— Poate că i-au ajutat lui Kudinov. Eu însă am umblat fără proptele și nu poți spune că nu i-am bătut pe roșii, fără să-mi plec urechea la sfaturile altora.

— Cum ? Nu recunoști rostul științei în război ?

— Ba da, îl recunosc. Dar, frate, nu știința este tot ce e mai însemnat în război.

— Atunci, ce este, Pantelecvici ?

— Este cauza pentru care mergi la luptă...

— Bine, asta e o altă poveste... Kopîlov schiță un zîmbet îngrijorat și zise : Bineînțeles, așa este... Într-asemenea împrejurare, lucrul principal este ideea. Învinge numai acela care știe cu tărie pentru ce luptă și care crede în

cauza lui. Adevărul ăsta este vechi de cînd lumea, și în zadar vrei tu să-l scoți drept o descoperire făcută de tine. Eu sînt pentru timpurile vechi, cele bune. De-ar fi altfel, n-aș mișca nici un deget, nu m-aș fi dus nicăieri ca să mă bat pentru ceva. Toți acei ce sînt cu noi sînt niște oameni care își apără cu armele vechile lor privilegii, potolind poporul răsculat. Ne aflăm și noi, eu și cu tine, printre acești potolitori. Dar pe măsură ce mă uit mai îndelung la tine, Grigori Panteleevici, cu atîta te înțeleg mai puțin...

— Ai să mă-nțelegi mai tîrziu. Hai să mergem, îi reteză vorba Grigori și se îndreptă spre magazie.

Gazda, care pîndea fiecare mișcare a lui Grigori, dorind să-i intre în voie, îl îmbie :

— Poate doriți să beți oleacă de lapte ?

— Bogdaproste, mămuco ! N-avem cînd să bem lapte. Altă dată, cu alt prilej.

Stînd lîngă magazie, Prohor Zikov sorbecăia lapte covăsit dintr-o strachină. Nici nu clipi din ochi, uitîndu-se la Grigori cum își dezleagă calul. Își șterse buzele cu mîneca de la cămașă, apoi întrebă :

— Departe pleci ? Să merg și eu cu tine ?

Grigori, cuprins de mînie, se răsti cu o furie abia stăpînită :

— Tu, putoare, nu cunoști slujba, sufletul mă-ti ! De ce stă calul cu zăbalele-n gură ? Cine trebuie să-mi aducă calul ? Mîncăul dracului ! Halești de te rupi, și tot nu te saturi ! Hai, aruncă lingura ! Nu mai știi de disciplină ?... Al naibii mormoloc !

— Și de ce sudui atîta ? mormăi jignit Prohor, așezîndu-se în șa. Tipi la om, așa, de haram ! Tare mi te-ai mai umflat în pene ! Cum, vrei să nu mănînc înainte de plecare ? Spune, de ce zbieri la mine ?

— De ce ? Pentru că ai să mă faci să mă prăpădesc de rușine din pricina ta, trîntorul dracului ! Cum îmi vorbești tu mie ? Mergem acum la general, să-ți bagi mințile în cap !... Te-ai obișnuit să te bați pe burtă cu mine !... Ce sînt eu ? Rămîi cu cinci pași în urmă ! porunci Grigori, ieșind pe poartă.

Prohor și cei trei curieri rămaseră puțin mai în urmă, iar Grigori, care mergea alături de Kopîlov, întrebă în zeflemea, legînd firul convorbirii întrerupte :

— Spune acum, ce nu poți înțelege ? Poate că am să te dumiresc.

Fără să ia aminte la ironia din tonul și din forma sub care sunase întrebarea, Kopîlov răspunse :

— Nu-ți pot înțelege atitudinea față de această cauză — iată ce ! Pe de o parte, ești un luptător pentru apărarea trecutului, iar pe de alta, iartă-mi expresia, ești un fel de bolșevic.

— În ce anume sînt bolșevic ? se încruntă Grigori, întorcîndu-se brusc în șa.

— N-am zis bolșevic, ci : un fel de bolșevic.

— Același drac ! Te întreb, în ce privință ?

— Uite chiar în vorbele tale despre societatea de ofițeri, despre purtarea lor față de tine. Ce vrei tu de la acești oameni ? Și, în definitiv, ce vrei ? întrebă Kopîlov, zîmbind blajin și jucîndu-se cu biciușca. Privi peste umăr, îndărăt, la curierii care vorbeau însuflețit numai ei știau despre ce, apoi urmă ceva mai tare : Pe tine te jignește faptul că dînșii nu te primesc în lumea lor ca pe un om cu drepturi egale și că te privesc de sus. Dar, din punctul lor de vedere, au și ei dreptate, și trebuie să înțelegi acest lucru. Este drept că ești ofițer, dar un ofițer absolut întîmplător în sînul ofițerimii. Chiar acum, cu epoleții de ofițer pe umeri, rămîi, iartă-mă, tot un cazac necioplit. Habar n-ai de manierele cuviincioase, te exprimi incorect și grosolan, n-ai nimic din calitățile unui om binecrescut. De pildă : în loc să te folosești de o batistă, la fel ca toată lumea civilizată, îți sufli nasul cu două degete ; cînd mănînci, îți ștergi mîinile ba de carîmbii cizmelor, ba de păr ; după ce te-ai spălat, nu ți-e scîrbă să-ți ștergi fața cu o cergă de cal ; îți rozi unghiile sau le tai cu vîrful săbiei. Sau, uite alta, mai bună ! Ții minte astă-iarnă, la Karghinskaia, ai vorbit în fața mea unei femei intelectuale, cu bărbatul arestat de cazaci, și te încheiai la pantaloni, chiar sub ochii ei...

— Care va să zică, ar fi fost mai bine dacă aș fi rămas descheiat la pantaloni ? întrebă Grigori, cu un zîmbet posomorît.

Caii lor mergeau la pas, alături, și Grigori se uita pieziș la Kopîlov, la chipul său blajin, ascultînd fără prea multă plăcere spusele lui.

— Nu e vorba de asta ! strigă Kopîlov, strîmbîndu-se de atîta neînțelegere. Dar cum de ai putut primi o femeie, desculț și numai în pantaloni ? Nu te-ai ostenit nici măcar să-ți pui vestonul pe umeri — îmi amintesc perfect de bine ! Toate acestea sînt, bineînțeles, lucruri mărunte, dar ele îți caracterizează felul tău de a fi... Cum să-ți mai spun ?

— Zi, vorbește mai lămurit !

— ...felul de om tare incult. Te-ai gîndit cum vorbești ? Îngrozitor ! În loc de locuință, tu zici cvartir, în loc de evacuare, vacuare, în loc de bineînțeles, bunînțeles, în loc de artilerie, antilerie. Și, ca orice om incult, ai o pasiune grozavă pentru cuvinte sonore, străine ; le folosești cu rost și fără rost, le pocești într-un chip de nerecunoscut, iar cînd, la consfătuirile de la statul-major, cineva rostește în fața ta niște cuvinte din terminologia militară specifică, cum sînt de pildă : dislocare, forțare, dispozitiv, concentrare și altele, tu îl privești cu admirație — aș spune chiar, cu invidie.

— Ba nu, aici minți ! strigă Grigori, și chipul său se învioră de veselie. Mîngîind capul calului între urechi, scărpinîndu-i pielea mătăsoasă și caldă sub coamă, zise rugător : Hai, zi înainte, dă cu barda în comandantul tău !

— Ascultă, vrei să spui că de plăcere dau în tine ?... Cred că vezi și tu, limpede, cum în privința asta nu stai tocmai bine și, după toate, te mai și superi că ofițerii nu te tratează ca pe un egal. În chestiunile de bună-cuviință și de cultură, ești un ageamiu ! Kopîlov, lăsînd să-i scape asemenea vorbă jignitoare, se cam sperie. Știa bine cît de zănatic este Grigori la mînie și se temea să nu izbucnească, dar, aruncîndu-i o privire fugară, se liniști îndată : dîndu-se înapoi în șa, Grigori rîdea surd, arătîndu-și dinții, sclipind orbitor de albi sub mustăți. Surprins peste măsură de efectul neprevăzut al vorbelor sale și de acest rîs molipsitor, Kopîlov hohoti și el, adăugînd : Ei vezi ? Altul mai deștept s-ar văicări după așa probă de perdaf, iar tu nechezi... Ei spune, nu ești tu șui ?

— Care va să zică, sînt un ageamiu ? Ei bine, dracu să vă ia ! zise Grigori, potolindu-şi rîsul. Nu vreau să învăţ cerimoniile şi fasoanele voastre. N-am la ce să le folosesc, cînd am să fiu iarăşi lîngă boii mei. Dac-o da dumnezeu să rămîn teafăr, tot cu boii mei am să umblu şi n-am să le fac temenele, spunîndu-le : „Ah, Chelule, dă-te puţin mai încolo ! Iartă-mă, Bălţatule ! Îmi dai voie să-ţi potrivesc jugul ? Preacinstite domnule bou, vă rog respectuos să nu trageţi chiulul la arat !“ Cu domniile lor trebuie să fii ceva mai scurt : hăis-cea ! Şi asta e, uite, toată dizclocaţia boilor !

— Nu dizclocaţia, ci dislocarea ! îl îndreptă Kopîlov.

— Fie, dislocarea ! Dar, uite, într-o privinţă nu mă-nţeleg cu tine.

— În ce anume ?

— În privinţa că aş fi ageamiu. Sînt ageamiu la voi, dar stai să mă vezi atunci cînd o să trec la roşii : la ei, am să trag mai greu ca plumbul. Să nu vă prind atunci, trîntori cu şcoală şi cu fasoane ! O să vă scot maţele cu suflet cu tot ! zise Grigori pe jumătate în glumă, pe jumătate serios, şi dădu drumul calului, lăsîndu-l îndată în trap întins.

Dimineaţa se răsfira peste malurile Donului într-o linişte atît de suavă, încît orice vuiet, chiar cel mai slab, o sfîşia în nenumărate răsunete. Numai ciocîrliile şi pitpalacii stăpîneau stepa cu glasurile lor.

Dar în satele dimprejur stăruia necontenit huruitul surd şi greoi care însoţeşte totdeauna deplasările marilor unităţi militare. Roţi de tunuri şi de chesoane se hurducau în gropi, caii nechezau la fîntîni, treceau sotnii de cazaci pedeştri, mergînd în pas cadenţat, surd şi moale ; uruiau brişti şi trăsuri ţărăneşti, aducînd spre front muniţie şi echipament ; lîngă bucătăriile de campanie, pluteau mirosuri dulcege de mei fiert, de tocană cu carne şi cu foi de dafin, şi de pîine caldă.

În imediata apropiere a staniţei Ust-Medveditkaia răpăiau împuşcături dese ; salve de tun bubuiau alene şi răsunător. Lupta abia se încingea.

Generalul Fitzhalaurov se afla la prînzul mic, de dimineaţă, cînd aghiotantul său, un om în vîrstă şi cu faţa istovită, îi raportă :

— Comandantul Diviziei I de răsculaţi, Melehov, şi şeful de stat-major al diviziei, Kopîlov.

— Poftește-i în camera mea !

Cu mîna mare, vînoasă, Fitzhalaurov împinse farfuria plină cu coji de ou, bău încet un pahar de lapte proaspăt muls, își împături cu grijă șervetul și se ridică de la masă.

Înalt de doi metri, bătrîn, greoi și puhav, părea uimitor de uriaș în această odăiță căzăcească, cu usciorii ușilor strîmbi și cu ferestruici scunde. Îndreptîndu-și în mers gulerul tare al uniformei, de o croială impecabilă, generalul tuși tare, trecu în odaia de alături, salută cu o înclinare ușoară pe Kopîlov și pe Grigori, care se ridicară — și, fără să le dea mîna, îi pofti cu un gest să vie la masă.

Susținîndu-și sabia, Grigori se așează cu băgare de seamă pe marginea unui scăunel și privi piezîș, la Kopîlov.

Fitzhalaurov se lăsă greu pe un scaun vienez, care pîrîi sub el, apoi își îndoi picioarele lungi, își puse pe genunchi palmele mari și rosti cu o voce groasă de bas :

— Domnilor ofiţeri, v-am invitat pentru a coordona anumite chestiuni... Perioada de partizanat, de răscoală, a luat sfîrșit ! Unităţile dumneavoastră își încetează existența ca trupe organizate ; de altfel, nici n-au fost așa ceva. O ficţiune, și atît ! Ele se varsă în Armata Donului. Trecem la o ofensivă sistematică, și este cazul să pricepeţi toate acestea și să vă supuneţi fără rezerve ordinelor comandamentului suprem. Sînteţi buni să-mi răspundeţi : de ce ieri un regiment de infanterie de-al dumneavoastră n-a sprijinit înaintarea batalionului de asalt ? De ce, cu toate ordinele mele, regimentul a refuzat să meargă la atac ? Cine este comandantul așa-numitei divizii a dumneavoastră ?

— Eu, răspunse încet Grigori.

— Sînteţi bun să răspundeţi la întrebare ?

— Abia aseară am sosit la divizie.

— Și unde aţi binevoit să fiţi ?

— Am trecut pe-acasă.

— Comandantul diviziei, în cursul acţiunilor de luptă, binevoiește să petreacă acasă ! Divizia : un bordel, nu altceva ! Destrăbălare ! Nerușinare ! Basul generalului suna tot mai puternic în odăiţa strîmtă ; în spatele ușilor, umblînd în vîrful picioarelor, aghiotanţii vorbeau în șoaptă și

rîdeau ; obrajii lui Kopîlov se făceau tot mai livizi, iar Grigori, privind fața stacojie a generalului și pumnii săi încleștați și umflați, simțea un val de neînvinsă furie, ridicîndu-i-se în suflet.

Cu o sprinteneală surprinzătoare, Fitzhalaurov sări în sus, se apucă de speteaza scaunului și țipă :

— N-ai o unitate militară, ci o adunătură de roșii !... Golănime, în loc de cazaci ! Dumneata, domnule Melehov, ești bun de ordonanță, nu de comandant de divizie !... Să lustruiești cizmele. Ai auzit ? De ce n-ai executat ordinul ? ! N-ai ținut un miting ? N-ai discutat ? Bagă-ți bine în cap : n-ai de-a face cu tovarășii, și n-o să vă lăsăm să vă țineți aci de apucăturile bolșevice !... N-o să vă dăm voie !...

— Vă rog să nu zbierați la mine ! rosti surd Grigori și se ridică, împingînd scaunul cu piciorul.

— Cum ai zis ? ! hîrîi Fitzhalaurov, aplecîndu-se deasupra mesei și înecîndu-se de furie.

— Vă rog să nu zbierați la mine ! repetă Grigori cu o voce mai tare. Ne-ați chemat ca să hotărîm...

Tăcu o clipă, își lăsă ochii în jos și, fără să-și ia privirile de la mîinile lui Fitzhalaurov, coborî glasul aproape la șoaptă :

— Dar dacă dumneavoastră, excelență, veți încerca să mă atingeți măcar cu un deget, să știți că vă tai pe loc !

În odaie se făcu o tăcere atît de desăvîrșită, încît se putea auzi răsuflarea întretăiată a lui Fitzhalaurov. Un minut de liniște. Ușa scîrțîi ușurel. Un aghiotant speriat se uită prin crăpătură. Ușa se închise tot atît de încetișor. Grigori rămase în picioare, cu mîna tot pe garda săbiei. Lui Kopilov îi tremurau genunchii, privirile îi rătăceau undeva, pe perete. Fitzhalaurov se lăsă greu pe scaun, scoase un oftat bătrînesc și mormăi :

— Frumoasă treabă ! Apoi continuă cu o voce perfect calmă, dar fără să se uite la Grigori : Ia loc. Te-ai enervat, ajunge. Acum, fii bun să asculți : îți ordon să trimiți imediat toate unitățile de cavalerie... Dar stai jos !...

Grigori se așeză și își șterse cu mîneca lacul de sudoare, care îi izvorîse deodată pe frunte.

— ...Așa, să trimiți imediat toate unitățile de cavalerie în sectorul de sud-est și să treci numaidecît la ofensivă !

La flancul drept, ai să ţii legătura cu batalionul doi comandat de voiskovoi starşina Ciumakov...

— N-am să duc divizia acolo... rosti cu o voce obosită Grigori şi-şi vîrî mîna în buzunarul nădragilor, căutîndu-şi batista — o batistă cu dantele a Nataliei. O scoase, îşi mai şterse o dată cu ea sudoarea de pe frunte şi repetă : N-am să duc divizia acolo.

— De ce ?

— Regruparea va cere mult timp...

— Asta nu te priveşte. Eu răspund pentru rezultatul operaţiei.

— Ba mă priveşte, iar de răspuns, nu răspundeţi numai dumneavoastră...

— Refuzi să-mi execuţi ordinul ? întrebă răguşit Fitzhalaurov, stăpînindu-se cu o vădită sforţare.

— Da.

— În acest caz, te rog să predai imediat comanda diviziei ! Acuma înţeleg de ce nu s-a executat ordinul meu de ieri...

— Cum doriţi, dar eu nu predau divizia.

— Ce vrei să spui cu asta ?

— Ceea ce am spus destul de limpede.

Grigori schiţă un zîmbet abia văzut.

— Îţi iau comanda !

Fitzhalaurov ridică vocea, şi Grigori se sculă îndată.

— Nu mă supun dumneavoastră, excelenţă !

— Dar, în general, te supui cuiva ?

— Da, mă supun lui Kudinov, comandantul forţelor de răsculaţi. Şi este destul de ciudat să aud de la dumneavoastră asemenea lucruri... Deocamdată, avem amîndoi drepturi egale. Sînteţi comandant de divizie şi eu la fel. Şi deocamdată, să nu vă răstiţi la mine... Cînd au să mă facă comandant de sotnie, atunci — poftim ! Dar în ce priveşte bătaia... Grigori îşi ridică degetul arătător murdar şi, cu un zîmbet, sclipind furios din ochi, sfîrşi : ...nici atunci n-am să vă las să mă atingeţi !

Fitzhalaurov se sculă, îşi potrivi gulerul, care îl sugruma, şi zise cu un gest de salutare ironică :

— Nu mai avem ce discuta. Procedează aşa cum vrei. Am să raportez imediat la statul-major al armatei despre comportarea dumitale şi-mi permit să te asigur că rezul-

tatele n-au să întîrzie prea mult. Curţile marţiale funcţionează deocamdată la noi în mod ireproşabil.

Fără să ia în seamă privirile deznădăjduite ale lui Kopîlov, Grigori îşi îndesă şapca şi se îndreptă spre uşă. Se opri în prag şi zise :

— Puteţi să comunicaţi acolo unde trebuie, dar pe mine nu mă speriaţi, nu sînt fricos... Şi deocamdată, să nu vă atingeţi de mine. Se mai gîndi o clipă şi adăugă : Mi-e teamă ca nu cumva să vă scuture niţel cazacii mei.

Izbi uşa cu piciorul, o deschise şi păşi larg în tindă, zăngănindu-şi sabia.

Pe trepte, îl ajunse din urmă Kopîlov, care era în culmea tulburării.

— Ai înnebunit, Panteleevici ! zise el în şoaptă, frămîntîndu-şi mîinile desperat.

— Caii ! răcni Grigori, mototolind biciuşca între degete.

Prohor fu într-o clipă lîngă trepte.

Ieşind pe poartă, Grigori se uită îndărăt : trei curieri îi ajutau grăbiţi generalului Fitzhalaurov să se urce pe calul neobişnuit de înalt, cu o şa frumos împodobită...

Străbătură în tăcere vreo jumătate de verstă. Kopîlov tăcea chitic, dîndu-şi seama că Grigori n-are chef de vorbă şi că, în asemenea clipe, orice discuţie cu el ar fi cu primejdie. În cele din urmă, Grigori nu-şi mai stăpîni nerăbdarea.

— De ce taci ? întrebă el cu o voce tăioasă. Pentru ce-ai mers cu mine ? Ca să stai de pomană ? Să taci ca un peşte ?

— Măi, frate, ce naiba te-a apucat să-i faci asemenea figură ?

— Dar dînsul nu ne-a făcut una ?

— E adevărat, şi el e vinovat. Tonul cu care ne-a vorbit a fost pur şi simplu revoltător !

— Dar măcar se poate spune că ne-a vorbit ? A început de îndată să zbiere ca împuns cu o sulă în şezut !

— Las' că şi tu eşti o poamă ! Nesupunerea... în faţa inamicului... ştii, frate...

— Ce are a face ? Îmi pare rău că n-a ridicat mîna la mine ! I-aş fi dat una cu sabia la mir, de i-ar fi pîrîit căpăţîna.

— Chiar și fără asta, tot n-ai să sfîrșești bine, bombăni înciudat Kopîlov și-și trecu calul la pas. Din toate se vede că au să înceapă acum a strînge șuruburile, ţin'te bine !

Caii lor mergeau alături, sforăind și gonind tăunii cu cozile. Grigori se uită batjocoritor la Kopîlov și întrebă :

— La ce bun te-ai mai dichisit așa ? Ţi-ai închipuit, pesemne, că au să te cinstească cu un ceai ? Că au să te ia de braţ și să te poftească la masă ? Te-ai bărbierit, ţi-ai curăţat vestonul, ţi-ai făcut cizmele lună... Nu zi ba, c-am văzut cum ai muiat batista în gură și-ţi frecai petele de pe genunchi !

— Lasă vorbele astea ! se apără Kopîlov, roșind.

— Și tot degeaba te-ai ostenit ! continuă Grigori să-și bată joc. Nu de altceva, dar nici măcar nu ţi-a dat mîna !

— Alături de unul ca tine, puteam s-o pat și mai rău decît atît, mormăi repede Kopîlov, și, îngustîndu-și pleoapele, strigă cu o voce mirată și plină de bucurie : Ia te uită ! Nu sînt răcani de-ai noștri. Sînt aliaţii !

Din partea cealaltă a ulicioarei strîmte, se apropiau șase care, înhămaţi la un tun englezesc. Un ofiţer englez îl însoţea, călare pe un cal roșcovan cu coada tăiată. Conductorul primei perechi de care purta și el uniforma englezească, dar avea la șapcă o cocardă rusească de ofiţer și epoleţi de locotenent.

La cîţiva stînjeni de Grigori, ofiţerul englez duse două degete la viziera căștii sale coloniale de plută, invitîndu-l cu o mișcare din cap să facă loc. Ulicioara era atît de strîmtă, încît tunul nu putea să treacă decît dacă oamenii călări își rînduiau caii strîns lipiţi de zidul de piatră.

Cu mușchii obrajilor contractaţi, cu dinţii încleștaţi, Grigori mergea drept asupra ofiţerului. Acesta își ridică sprîncenele a mirare și se dădu puţin la o parte. Cu greu izbutiră să treacă amîndoi — și asta numai după ce englezul își ridică piciorul drept, strîns în jambiere de piele, și-l puse pe crupa lucioasă, bine ţesălată, a iepei sale de rasă.

Unul dintre servanţi, care părea a fi ofiţer rus, îi aruncă lui Grigori o privire dușmănoasă.

— Ai fi putut să-i faci loc ! Era numaidecît nevoie să-ţi arăţi și aci lipsa de bună-cuviinţă ?

— Treci și taci din gură, neam de cățea, că de nu, o să-ți arăt eu ție !... îl sfătui Grigori, coborîndu-și glasul.

Ofițerul se ridică puțin de pe antetren, se întoarse îndărăt și strigă :

— Domnilor ! Arestați-l pe acest obraznic !

Grigori își văzu de drum, mergînd la pas pe ulicioară și fluturînd cu înțeles biciușca. Artileriștii osteniți și plini de praf, toți ofițerași tineri, fără mustăți, îl cercetau cu priviri dușmănoase, dar nici unul nu încercă să-l oprească. Cele șase tunuri ale bateriei dispărură după colț, și Kopîlov, mușcîndu-și buzele, se apropie de Grigori.

— Faci prostii, Grigori Panteleevici ! Te porți ca un băiețandru !

— Te-a tocmit cineva dădacă ? se răți Grigori.

— Înțeleg de ce te-ai mîniat pe Fitzhalaurov, urmă Kopîlov, dînd din umeri, dar ce ai tu cu acest englez ? Sau, poate, nu ți-a plăcut casca lui ?

— Nu mi-a plăcut că o văd aici, la Ust-Medvedița... Mai bine ar fi s-o poarte în alt loc... Știi : cînd doi ciini se încaieră, al treilea să nu se bage !

— Aha ! Va să zică, ești contra intervenției străine ? Dar, după mine, cînd te strînge cineva de gît, ești bucuros de orice ajutor.

— Atunci, bucură-te ! Eu însă nu i-aș lăsa nici măcar să atingă pămîntul nostru !

— N-ai văzut chinezi la roșii ?

— Ei și ?

— Nu e tot aia ? Se cheamă tot un ajutor străin.

— Spui nerozii ! Chinezii au venit voluntari la roșii.

— Și crezi tu că pe ăștia i-a băgat cineva cu sila la noi ?

Grigori nu mai avu ce răspunde și rămase mult timp tăcut, pradă unor gînduri chinuitoare ; apoi, în cele din urmă, zise cu un ton plin de nestăpînită îndîrjire :

— Așa sînteți întotdeauna voi, oamenii cu carte... Încîlciți toate rosturile, leit urmele de iepuri pe zăpadă ! Eu, frate, simt bine că n-ai dreptate și tot nu te pot strînge cu ușa... Hai să nu mai vorbim despre asta ! Nu mă mai încurca și tu, că-s încurcat și fără tine !

Supărat, Kopîlov tăcu. Nu mai schimbară nici o vorbă pînă acasă. Numai o dată, Prohor, chinuit de curiozitate, veni din urmă ceva mai aproape și întrebă :

— Grigori Panteleevici, blagorodnicia ta, spune-mi, te rog, ce fel de dihănii cară tunurile la cadeți ? Au urechile ca la măgari, iar încolo, ca la cai. Îți vine scîrbă să te uiți la asemenea lighioane... Ce fel de dobitoace or mai fi fiind și ele, dracu să le ia ? ! Lămurește-ne, te rog, că am pus rămășag pe bani...

Merse vreo cinci minute mai în urma lor și, necăpătînd nici un răspuns, îi lăsă să treacă înainte, iar cînd ceilalți curieri îl ajunseră, le spuse în șoaptă :

— Ei, băieți, tac ca peștii și habar n-au pesemne nici dînșii de unde dracu mai ies și așa scălîmbe arătări pe pămînt...

11

Sotniile căzăcești se ridicară a patra oară din tranșeele lor, nu îndestul de adînci, și a patra oară se culcară din nou, sub focul ucigător al mitralierelor roșilor. Bateriile acestora, ascunse în dosul pădurii de pe malul stîng, bombardau necurmat, din zori, pozițiile cazacilor și rezervele care se adunau în rîpi.

Nourași lăptoși de șrapnele se spărgeau și se topeau deasupra dealurilor. În fața și în spatele liniilor frînte căzăcești, gloanțele mușcau colbul ruginiu.

La amiază, lupta se înteți, și vîntul dinspre apus ducea departe, pe Don, vuietul salvelor de tun.

De la postul de observare al bateriei răsculaților, Grigori se uita prin binoclu la mersul luptei. Vedea cum, cu toate pierderile suferite, companiile de ofițeri mergeau cu îndîrjire, în salturi, la atac. Cînd focul devenea mai puternic, se culcau, săpîndu-și mici locașuri de tragere, apoi își continuau înaintarea, tot prin salturi, pînă la o nouă linie. Mai la stînga însă, spre mănăstire, infanteria răsculaților tot nu izbutea să se ridice la atac. Grigori scrise în grabă o țidulă către Ermakov și i-o trimise cu un agent.

Peste o jumătate de ceas, sosi în galop Ermakov, înfierbîntat. Descălecă lîngă conovețele bateriei și, gîfiind greu, se urcă pînă la tranșeea observatorului.

— Nu pot să-i ridic pe cazaci ! Nu se ridică ! strigă el de departe, dînd din mîini. Douăzeci și trei de oameni de

la noi, ca și cum nici n-ar fi fost ! Ai văzut cum seceră roșii cu mitralierele ?

— Ofițerii merg, și tu nu ești în stare să-ți ridici oamenii ? întrebă printre dinți Grigori.

— Uită-te și tu ! Dînșii au cîte o pușcă-mitralieră la fiecare pluton, cu cartușe pînă la gît, și noi cu ce să le răspundem ? !

— Hai, hai nu mai vorbi ! Să-i scoți îndată din găuri, că de nu, vai de capul tău !

Ermakov înjură de mamă și coborî în fugă de pe movilă. Grigori îl urmă. Hotărîse să conducă în persoană, la atac, Regimentul 2 infanterie.

Lîngă tunul de la margine, camuflat dibaci cu crengi de păducel, fu oprit de comandantul bateriei.

— Hai, Grigori Pantelcevici, să vezi și tu cum lucrează englezii. Acuși încep să tragă asupra podului. Ce-ar fi să ne urcăm pe moviliță ?

Prin binoclu, abia se zărea panglica subțirică a podului de pontoane peste Don, construit de pionierii roșii. Un torent de căruțe se scurgea neîntrerupt pe pod.

Peste vreo zece minute, bateria englezească așezată într-o văgăună, după o creastă pietroasă, deschise focul. Al patrulea obuz fărîmă o parte din pod, aproape de mijloc. Puhoiul de căruțe se opri. Se vedea cum ostașii roșii furnicau pe pod, aruncînd în Don brîștile sfărîmate și caii morți.

De la malul drept, se desprinseră îndată patru bărci cu pionieri, dar aceștia nici n-avură răgaz să repare porțiunea ruptă din pod, că bateria engleză trase o nouă serie de obuze. Unul răscoli malul drumului ridicat ce ducea spre capătul sting, altul ridică o coloană verzuie de apă chiar lîngă pod, și mișcarea de deasupra, care se însuflețise pentru o clipă, încetă din nou.

— Vai, bine ochesc ăștia, mama lor de căței ! strigă cu admirație comandantul bateriei. Pînă la noapte, nu-i mai lasă să treacă. Să știi că s-a dus podul !

Grigori răspunse, tot cu binoclul la ochi :

— Dar tu, de ce stai de pomană ? Ai face bine să-ți sprijini infanteria. Uite, colo, cuiburile de mitralieră.

— Cu dragă inimă, dar nu mai am nici un obuz. Acum o jumătate de ceas, l-am tras pe cel din urmă și am intrat în ramazan.

— Atunci de ce mai stai aci ? Ia-ți tunurile și cară-te la mama dracului !

— Am trimis după obuze la cadeți.

— N-au să-ți dea, spuse hotărît Grigori.

— N-au vrut să-mi dea, și am trimis din nou. Poate că au să se-ndure de noi. Barem vreo două duzini, ca să neutralizăm mitralierele astea. Nu-i de glumă cu ele : douăzeci și trei de suflete de cazaci nu mai sînt. Și cîți au să ne mai omoare ? Uite cum seceră !...

Grigori își strămută privirea la tranșeele căzăcești : lîngă ele, pe colnic, gloanțele mușcau mereu pămîntul uscat. Acolo pe unde trecea rafala de gloanțe, răsărea o coadă de praf, ca și cum cineva ar fi tras fulgerător de-a lungul tranșeelor o dungă sură ce se topea încet. Pe toată linia, tranșeele căzăcești se învăluiau parcă în fum, după perdeaua de pulbere.

De astă dată, Grigori nu mai urmărea efectul tragerilor bateriei engleze. Stătu un minut, ascultînd vuietul necontenit al focurilor de arme și al salvelor de tun, apoi se coborî jos de pe movilă și-l ajunse pe Ermakov din urmă :

— Să nu pornești la atac pînă cînd n-ai să capeți ordin de la mine. Fără sprijinul artileriei, n-o să-i putem da peste cap.

— Parcă ți-am spus eu altceva ? zise dojenitor Ermakov, încălecîndu-și calul înfierbîntat de împușcături și de goană.

Grigori îl urmări cu privirea pe Ermakov, care galopa curajos sub focuri, și se gîndi cu îngrijorare : „Dracu l-a pus să alerge pe drumul drept ! Au să-l dea gata cu mitraliera ! Trebuia să coboare în văgăună, de acolo să urce prin rîpă și ar fi ajuns la ai săi, fără nici o primejdie, prin dosul crestei.“ Ermakov ajunse într-un galop nebunesc la văgăună, sări înlăuntru și nu se mai ivi de partea cealaltă.. „A înțeles, adică ! Acuma are s-o scoată la capăt cu bine !“, își zise ușurat Grigori și, culcîndu-se jos lîngă movilă, se apucă să-și răsucească pe îndelete o țigară.

O nepăsare ciudată pusese stăpînire pe sufletul său. Nu, n-are să-i vîre pe cazaci sub focul mitralierelor ! N-au

decît să meargă la atac companiile de ofiţeri, să cucerească ele Ust-Medveditkaia. Şi atunci, tolănit la poalele movilei, Grigori hotărî pentru întiia oară să nu ia parte direct la luptă. Ceea ce îl stăpînea în clipa aceasta nu era nici laşitatea, nici frica de moarte sau de pierderi nefolositoare. Pînă nu demult nu-şi cruţa viaţa proprie, nici vieţile cazacilor puşi sub ordinele sale. Acum, însă, parcă s-a frînt ceva în el... Niciodată nu simţise pînă acum deşertăciunea tuturor celor ce se petreceau, cu atîta limpezime. Poate cele vorbite cu Kopîlov, sau poate ciocnirea cu Fitzhalaurov, ori, la urma urmei, poate că amîndouă împreună i-au pregătit această stare sufletească atît de neaşteptată ; neîndoielnic însă că era neclintit în hotărîrea de a nu mai intra în foc. Se gîndea vag că n-are cum să-i împace pe cazaci cu bolşevicii, şi în adîncul sufletului nici el nu era în stare să se împace cu dînşii, dar nici nu mai voia şi nici nu mai putea să apere pe nişte oameni care îi erau străini sufleteşte şi duşmănoşi, pe toţi aceşti Fitzhalaurovi, care îl disprețuiau din tot sufletul şi pe care îi disprețuia cu tot atîta neînduplecare. Vechile contraziceri se ridicară în el, cu vechea lor neîndurată chinuire : „Lasă-i să se bată între ei ! Eu am să-i privesc numai. De îndată ce-au să-mi ia divizia, am să cer să mă mute undeva, departe de front. Îmi ajunge !", cugetă el şi, revenind în gînd la cele vorbite cu Kopîlov, se surprinse căutînd temeiuri pentru cele ce fac roşii. „Chinezii vin la roşii fără arme, intră în slujbă la ei, şi pentru o netrebnică soldă îşi primejduiesc viaţa în fiecare zi. Ce tot vorbesc de soldă ? Ce mai poţi cumpăra cu ea ? Cel mult poţi s-o pierzi la joc... Asta înseamnă că la ei nu este vorba de cîştig, nu ! E altceva la mijloc... Dar aliaţii trimit ofiţeri, tancuri, tunuri ; uite, au adus şi nişte catîri ! Iar apoi au să ne ceară să le plătim toate cu vîrf şi îndesat. Iată care este deosebirea ! Nu-i nimic, mai stăm noi de vorbă şi astă-seară ! Cînd ajung la statul-major, am să-l chem la o parte şi am să-i spun pe şleau : «Ascultă, Kopîlov, o deosebire tot este, şi nu mai încerca degeaba să mă prosteşti !»"

Nu mai avu însă prilejul să stea de vorbă cu Kopilov. După-amiază, pe cînd se ducea la poziţiile Regimentului 4

din rezervă, Kopîlov fu omorît pe drum de un glonț rătăcit. Grigori o află două ore mai tîrziu...

A doua zi dimineața, trupele Diviziei 5 a generalului Fitzhalaurov ocupară prin luptă Ust-Medveditkaia.

12

După vreo trei zile de la plecarea lui Grigori, în satul Tatarski se ivi Mitka Korșunov. Nu era singur : împreună cu dînsul, sosiră doi camarazi de la detașamentul de represiune. Un calmuc, om în vîrstă, de undeva de prin Manîci, și un prăpădit de cazac din staniția Raspopinskaia. Pe calmuc Mitka îl lua de sus, poreclindu-l „Chinez", iar pe bețivanul și omul de nimic din Raspopinskaia îl cinstea cu numele întreg — Silanti Petrovici.

Se părea că meritele lui Mitka față de Oastea Donului, în slujba sa la detașamentul de represiune, erau destul de însemnate : într-o singură iarnă fusese avansat vagmistru, apoi horunji, și ajunsese în satul său natal într-o uniformă ofițerească nouă și de toată frumusețea. Se părea de asemenea că n-o dusese prost în retragere, dincolo de Donet : umerii neobișnuit de lați ai lui Mitka abia încăpeau în vestonul kaki de ofițer, cu gulerul drept și tare, pe care se revărsau cute de piele roză și grasă, iar pantalonii strîmți de covercot albastru, cu lampasuri, stăteau gata-gata să-i plesnească la spate... În alte vremuri, cu înfățișarea asta, ar fi nimerit la regimentul de gardă imperială, ar fi stat de strajă lîngă palat, păzind persoana sacră a maiestății-sale țarului — dacă nu s-ar fi întîmplat blestemata de revoluție. Cu toate acestea, Mitka nu se plîngea de viață. Ajunsese și el ofițer, dar nu ca Grigori Melehov, adică punîndu-și capul în primejdie și făcînd isprăvi de vitejie cu nesăbuință. Ca să se poată distinge, detașamentul de represiune cerea omului cu totul alt fel de calități... Și Mitka le dovedea din belșug : neavînd prea multă încredere în alții, ducea el însuși la locul de împușcare pe cei bănuiți de bolșevism, nu se scîrbea să schingiuiască dezertorii, mînuind personal biciușca sau vergeaua armei, iar în ce privește cercetarea celor arestați n-avea rival în tot detașamentul — și chiar voiskovoi starșina Preanișnikov

zicea, dînd din umeri : „Nu, domnilor, orice s-ar spune, Korşunov este neîntrecut ! Balaur, nu om !“ Şi mai avea Mitka încă un dar deosebit : cînd un arestat nu putea fi împuşcat, iar cei din detaşament nu voiau totuşi să-l scape viu din mîini, îl osîndeau la bătaie cu nuiele, însărcinîndu-l pe Mitka cu executarea sentinţei. O executa, şi chiar cu atîta pricepere, încît, după cincizeci de lovituri, omul vărsa valuri de sînge în spasmuri cumplite, iar după o sută — îl înfăşurau de-a dreptul într-o rogojină, fără să-i mai asculte bătăile inimii... Nici un osîndit nu scăpa cu viaţă din mîinile lui Mitka. O spunea el însuşi adeseori, rîzînd : „Dacă aş fi scos nădragii şi fustele de pe toţi roşii cîţi i-am curăţat, aş înţoli toată lumea din Tatarski !“

Cruzimea înnăscută a lui Mitka îşi aflase astfel cea mai vrednică de ea folosire în detaşamentul de represiune ; mai mult decît atîta — a crescut în chip cumplit, nemai-întîmpinînd nici o stavilă. După rostul slujbei sale, avînd a face cu tot ce era mai decăzut în sînul ofiţerimii şi cu toate adunăturile din detaşament, cu tot soiul de cocainomani, de desfrînaţi, de tîlhari şi de intelectuali netrebnici, Mitka îşi însuşea voios şi cu o sîrguinţă de ţăran toate ticăloşiile ce le predicau ei, plini de ură împotriva roşilor, şi, fără prea multă osteneală, îşi întrecea dascălii. Acolo unde un ofiţer neurastenic, obosit la văzul sîngelui şi al chinurilor altora, nu mai putea rezista, Mitka îşi micşora a aţiţare de rîs ochii galbeni cu petişoare negre şi ducea treaba pînă la capăt.

Aşa ajunsese Mitka, după ce nimerise dintr-o unitate de cazaci în detaşamentul de represiune al lui Preanişnikov, într-o slujbă uşoară.

Sosind în sat, trecu la pas spre gospodăria lui, fălos şi abia răspunzînd la închinăciunile muierilor, pe care le întîlnea în drum. Ajuns la poarta pe jumătate arsă şi înnegrită de fum, descălecă, trecu dîrlogii calmucului şi intră cu paşi largi în ogradă. Însoţit de Silanti, înconjură temelia casei, pipăi cu vîrful biciuştii un bulgăre de sticlă topită în pîrjol, cu sclipiri de peruzea, şi zise cu glasul răguşit de tulburare :

— I-au pus foc... Şi ce gospodărie strașnică era ! Cea mai vrednică din sat. Iar focul l-a pus unul de aci, de-ai noştri, Mişka Koşevoi. Tot el mi-a omorît şi bunicul. Aşa,

Silanti Petrovici, am ajuns și eu să-mi văd cenușa casei mele...

— A mai rămas aci vreunul din neamul acestor Koșevoi ? se grăbi să întrebe Silanti.

— Trebuie să mai fie cineva. O să ne mai vedem noi cu dînșii.... Iar acum, să mergem la socrii Nataliei.

In drum spre Melehovi, Mitka o întrebă pe nora lui Bogatîriov, care le ieșise în întîmpinare :

— Maică-mea nu s-a-ntors de peste Don ?

— Mi se pare că nu s-a-ntors încă, Mitri Mironovici.

— Dar cumătrul Melehov o fi acasă cumva ?

— De bătrînul vorbești ?

— Da.

— Bătrînu-i acasă, adică toate neamurile îs acasă, în afară de Grigori. Pe Petro — poate ai auzit ? — l-au omorît astă-iarnă.

Mitka dădu din cap și-și îndemnă calul la trap.

Mergea pe ulița pustie, și în ochii săi de pisică, nepăsători și reci, nu se mai zărea nici o urmă din însuflețirea și tulburarea de acum cîteva clipe. În apropiere de ograda lui Melehov, rosti încet, fără să se adreseze cuiva dintre însoțitori :

— Uite cum mă primește satul de baștină ! Și ca să mănînc, trebuie să merg pe la rude. Bine ! O să mai vedem noi !...

Pantelei Prokofievici robotea sub streașina magaziei, dregînd o secerătoare. Zărind pe cei trei călăreți și recunoscîndu-l pe Korșunov, grăbi spre poartă.

— Poftiți ! strigă el prietenos, deschizînd portița. Bucuroși de oaspeți ! Bine ați venit !

— Să trăiești, moșule ! Sănătos, voinic ?

— Slavă domnului, deocamdată bine ! Mă-ă-ă, dar te văd ofițer !

— Păi cum ? Ai crezut că numai feciorii tăi au să poarte epoleții albi ? zise îngîmfat Mitka, întinzînd bătrînului mîna lui lungă și vînoasă.

— Ai mei nu prea rîvneau să-i aibă, răspunse cu un zîmbet Pantelei Prokofievici și trecu înainte ca să le arate locul pentru cai.

Ca o gospodină primitoare, Ilinișna își cinsti musafirii cu bucate într-ales, iar după masă începură voroava. Mitka cerea lămuriri despre tot ce privea familia lui, vorbea puțin și nu-și trăda cu nimic mînia sau durerea. Întrebă printre altele, ca din întîmplare, dacă a rămas în sat cineva din familia lui Mișka Koșevoi și, aflînd că mama lui Mișka e acasă cu copiii, făcu repede cu ochiul lui Silanti, fără ca ceilalți să bage de seamă.

Curînd musafirii începură să se pregătească de plecare. Însoțindu-i, Pantelei Prokofievici întrebă :

— Mult timp ai de gînd să stai în sat ?

— Cred că vreo două-trei zile.

— Pe maică-ta n-ai să cauți s-o vezi ?

— Dacă se va putea...

— Și acum pornești departe ?

— Nu... Am să văd pe cineva din sat. Nu peste mult voi fi înapoi.

Mitka și însoțitorii săi nici n-avură vreme să se-ntoarcă la Melehov, și tot satul fu zguduit de noutatea înfiorătoare : „A venit Mitka Korșunov cu calmucii și au tăiat toată familia lui Koșevoi !"

Pantelei Prokofievici, care nu știa încă nimic, tocmai sosea de la fierărie cu o bielă și se pregătea din nou să dreagă secerătoarea, cînd fu chemat de Ilinișna.

— Vino-ncoace, Prokofievici !... Mai iute !

Glasul bătrînei răsuna de o nestăpînită îngrijorare și, mirat, Pantelei Prokofievici grăbi să intre în casă.

Palidă, cu ochii plînși, Natalia stătea lîngă cuptor. Arătînd cu ochii spre nevasta lui Anikușka, Ilinișna întrebă cu voce surdă :

— Ai auzit noutatea, unchiașule ?

„Vai, să nu fie ceva cu Grigori !... Doamne ferește și păzește !", se gîndi Pantelei Prokofievici, cu inima străfulgerată de o presimțire dureroasă. Se îngălbeni la față și, speriat și mînios, văzînd că nimeni nu vorbește, strigă :

— Povestiți mai iute, fir-ați ale naibii !... Ei, ce s-a-ntîmplat ? Cu Grigori ?...

Și se lăsă pe laviță, istovit parcă de propriul său strigăt, frecîndu-și picioarele cuprinse de tremur.

Duniaşka, dîndu-şi seama înaintea tuturor că bătrînul se temea de veşti rele despre Grigori, se grăbi să răspundă :

— Nu, tată ! Nu de Grigori e vorba. Mitri i-a omorît pe toţi ai lui Koşevoi.

— Cum, adică, i-a omorît ? Lui Pantelei Prokofievici îi căzu o piatră de pe inimă şi, fără să-şi dea seama de întreg rostul cuvintelor rostite de Duniaşka, mai întrebă : Pe neamurile lui Koşevoi ?... Mitri ?

Nevasta lui Anikuşka, cea care adusese noutatea, începu o încîlcită istorisise :

— M-am dus, frate, să-mi caut viţelul, şi iată că, trecînd pe lîngă casa lui Koşevoi, văd pe Mitri şi alţi doi militari ca dînsul că vin călări pînă la ogradă şi intră în casă. M-am gîndit : viţelul n-are să se ducă mai încolo de moară, cam pe acolo paşte el...

— Da' ce naiba-mi pasă mie de viţelul tău ? ! o întrerupse mînios Pantelei Prokofievici.

— ...Şi intrînd ei în casă, urmă femeia, înecîndu-se de tulburată ce era, eu stau şi aştept şi mă tot gîndesc : „Vai ! Aiştia n-au venit cu gînd bun !" Şi au început să ţipe cei din casă, şi se auzea că-i omoară acolo. M-am speriat, de eram mai mult moartă decît vie, am vrut să fug, şi abia m-am îndepărtat de la pîrleaz, că aud un tropot în urma mea. Mă uit îndărăt — şi ce văd ? Mitri al vostru îi pusese bătrînei o frînghie de gît şi o tîra pe pămînt — doamne, iartă-mă ! — ca pe o căţea. A tîrît-o aşa pînă la magazie, iar dînsa, sărmana, nici nu mai ţipa, pesemne că leşinase. Calmucul cel care a venit cu Mitri s-a căţărat sus pe poartă. Şi l-am văzut pe Mitri cum i-a aruncat capătul frînghiei şi l-am auzit : „Trage-n sus şi leagă nodul !" Vai ce spaimă am mai tras ! Şi aşa, în văzul meu, au sugrumat-o dînşii pe biata bătrînă, iar pe urmă au sărit pe cai şi au plecat pe ulicioară, poate spre cantîlarie. Mi-a fost frică să intru-n casă... Dar am văzut cu ochii mei cum se scurgea sîngele, de sub uşă, pe trepte. Ferească-mă, doamne, să-mi mai vadă ochii vreodată asemenea grozăvie !

— Buni oaspeţi ne-a trimis dumnezeu ! rosti Ilinişna, privind iscoditor spre bătrîn.

Cumplit de tulburat, Pantelei Prokofievici ascultase povestirea și ieși pe dată în tindă, fără să rostească o singură vorbă.

Iar cînd, nu mult după aceea, Mitka cu ajutorii săi se iviră la poartă, Pantelei Prokofievici se repezi șchiopătînd în întîmpinarea lor.

— Stai ! le strigă de departe. Nu-ți băga caii în ogradă.

— Ce e, moșule ? întrebă cu mirare Mitka.

— Întoarce-te acolo de unde ai venit ! Pantelei Prokofievici păși aproape de tot și, privind drept în ochii galbeni și sclipitori ai lui Mitka, îi spuse cu tărie : Nu te supăra, băiete, dar nu vreau să te mai văd în casa mea ! Du-te sănătos unde vrei.

— A-ha-a ! făcu Mitka, semn că a înțeles, și îngălbeni la față. Mă gonești, adică ?..

— Nu vreaau să-mi spurci casa ! stărui cu hotărîre bătrînul. Și să nu mai calci niciodată pe la noi. Noi, Melehovii, nu ne-nrudim cu călăii ! Așa să știi !

— Am priceput ! Te-a apucat mila, sireaca, măi moșule !

— Tu, de bună seamă n-ai să pricepi ce e mila, dacă te-ai apucat să omori muieri și copii ! Of, Mitri, proastă meserie ți-ai ales !... Gîndește-te cu ce ochi s-ar uita la tine, să te vadă, răposatul taică-tău !

— Și tu, nătărău bătrîn, ai fi vrut să-i ții în palmă ? Mi-au omorît pe tata, mi-au omorît bunicul, și eu să mă pup cu dînșii, ca în ziua de paști ? Mai dă-te-n... știi ?

Mitka trase furios de dîrlogi și-și scoase calul pe portiță afară.

— Nu sudui, Mitri ! Mi-ai putea fi fecior... N-avem nimic de împărțit cu tine, pleacă sănătos !

Din ce în ce mai palid, amenințînd cu biciușca, Mitka scotea bombăneli surde :

— Nu mă vîrî în păcate, auzi ? Mi-e de Natalia, că altfel ți-aș arăta eu ție milă... Vă cunosc ! Știu toate, știu la ce vă gîndiți. N-ați plecat în retragere, peste Donet. V-ați dat cu roșii ! Aia e !... Ar fi trebuit stîrpit neamul vostru de cîini, ca și cel al lui Koșevoi ! Hai să ne vedem de drum, flăcăi ! Și tu, cîine șchiop, ascultă aici : să nu pun eu o dată laba pe tine, că nu mai scapi din ea ! Am să-ți

întorc pîinea și sarea, cu vîrf și îndesat ! Multe neamuri de-alde tine am mai măturat eu pe lume !

Pantelei Prokofievici închise zăvorul portiței cu mîinile zgîlțîite de tremur și se întoarse șchiopătînd în casă.

— Ți-am gonit podoaba de frățior ! rosti el, fără să se uite la Natalia.

Natalia nu răspunse, cu toate că încuviința întru totul purtarea socrului ; iar Ilinișna făcu grăbit semnul crucii și zise cu ușurare în glas :

— Slavă domnului că s-au cărat la benga ! Iartă-mă de o vorbă proastă, Nataliuşka, dar Mitka al vostru s-a dovedit curat ucigaș de drumul mare ! Auzi ce slujbă și-a găsit !? Nu s-a dus să slujească la oaste, ca lumea, la rînd cu ceilalți ! Nu ! S-a băgat în ceata de călăi ! Treabă de cazac e asta ? Să fii gide, să spînzuri femei bătrîne și să tai cu sabia copilași nevinovați ? ! Ce vină poartă dînșii pentru faptele lui Mișka ? După asemenea socoteală, atunci și roșii ar fi putut să ne taie în bucăți pentru Grișa — pe mine și pe tine, și pe Mișatka, și pe Poliuşka ! Dar uite că nu ne-au tăiat ; au avut îndurare de noi... Nu, doamne ferește, nu mă împac cu una ca asta !

— Mamă, nici eu nu țin parte unui asemenea frate... atîta răspunse Natalia, ștergîndu-și lacrimile cu colțul broboadei.

Mitka părăsi satul chiar în aceeași zi. Se zicea că și-ar fi ajuns detașamentul de represiune undeva, lîngă Karghinskaia, și că împreună cu alții ar fi plecat să facă ordine prin slobozîile de ucraineni din districtul Donețk, pentru vina de a fi luat parte la potolirea răscoalei din ținutul Donului de sus.

Vreme de o săptămînă după plecarea lui, oamenii mai vorbeau încă despre cele întîmplate. Cei mai mulți înfierau măcelărirea fără judecată a familiei lui Koșevoi. Cu banii strînși de obște, oamenii înmormîntară pe cei uciși ; voiau să vîndă căscioara lui Koșevoi, dar nu s-au găsit cumpărători. Din porunca atamanului satului, obloanele casei au fost bătute în scînduri ; și vreme îndelungată copiilor le era teamă să se joace lîngă locul înspăimîntător, iar bătrînii și bătrînele, trecînd pe lîngă căsuța nimănui, își făceau cruce și se rugau în șoaptă pentru sufletele celor uciși.

Veni apoi vremea coasei, și întîmplările fură date uitării.

Ca întotdeauna, satul trăia în dîrdora muncilor de vară și se hrănea cu zvonuri despre front. Acei dintre gospodari, care mai aveau vite de muncă, se văitau și suduiau pe înfundate din pricina cărăușiei de război. Aproape în fiecare zi, erau siliți să-și ia boii și caii de la treburile plugărești și să-i trimită la staniță. Deshămîndu-și caii de la cositori, bătrînii nu prea cruțau vorbele urîte pentru războiul care se prelungise atîta. Dar obuzele, cartușele, bobinele de sîrmă ghimpată și alimentele trebuiau duse pe front. Și ei le cărau, deși — culmea necazului — zilele erau atît de senine, încît ar fi rămas bucuroși să coasească într-una și să strîngă cu greblele iarba neobișnuit de grasă și înaltă.

Pantelei Prokofievici se pregătea și el de cosit, înciudat foarte pe Daria. Într-adevăr, ea plecase cu o pereche de boi și cu niște cartușe, urmînd să se întoarcă de la locul de descărcare, dar iată că trecuse o săptămînă și Daria nu da nici un semn de viață, iar unchiașul nici gînd să iasă în stepă fără perechea lui de boi bătrîni, cei mai de nădejde.

La drept vorbind, n-ar fi trebuit s-o trimită pe Daria. Pantelei Prokofievici își călcase pe inimă, lăsînd boii în seama ei, căci știa cît de mult îi place să petreacă și cît de leneșă este cînd era vorba de îngrijirea vitelor. Dar n-avusese încotro. Pe Duniașka n-o putea trimite : nu era treabă de fată să meargă atît de departe cu cazaci străini. Natalia avea copii mici. Astfel, ar fi trebuit el, om bătrîn, să care singur aceste afurisite de cartușe. Daria ceruse ea însăși să se ducă. Era gata întotdeauna să purceadă, cu multă plăcere, oriunde se arăta nevoie : la moară, la mașina pentru decorticat mei, la orice treabă îndepărtată de gospodărie, numai și numai fiindcă se simțea nemăsurat mai liberă ori de cîte ori scăpa de acasă. Fiecare călătorie îi aducea o nouă petrecere și un nou prilej de bucurie. Scăpînd de sub supravegherea soacrei, putea să stea la taifas cu muierile și, după vorba ei, „să facă din fugă puțintică dragoste“ cu vreun cazac mai mohenghi. Acasă, însă, Iunișna o ținea din scurt și nu-i slobozea frîul, nici după

moartea lui Petro, ca și cum Daria, care își înșelase bărbatul atîta timp cît trăia, ar fi fost îndatorată să-i rămînă credincioasă acum, cînd nu mai era în viață.

Pantelei Prokofievici știa astfel că boii lui n-au să aibă parte de ochi grijulii de gospodină ; dar neavînd încotro, tot își trimisese nora cea mare la drum. De trimis, o trimisese, însă pentru o săptămînă întreagă pradă unei cumplite ingrijorări și cu sufletul perpelit. „S-au dus boulenii mei !", își zicea el adeseori, trezindu-se din somn și oftînd din greu.

Daria se întoarse totuși într-o dimineață, tocmai după vreo zece zile. Pantelei Prokofievici abia venise de la cîmp, unde cosea iarba întovărășindu-se la boi cu nevasta lui Anikuşka. Lăsînd-o pe Duniaşka în stepă, se repezise în sat după mîncare și apă. Bătrînii și Natalia ședeau la masă, cînd un car trecu prin fața ferestrelor, în vuietul cunoscut de roți : Natalia sări sprintenă la geam și o zări pe Daria, împodobită pînă la ochi, mînînd în ogradă boii osteniți și slăbiți.

— Dinsa e ? întrebă bătrînul, înecîndu-se cu o îmbucătură nemestecată.

— Da. E Daria !

— Nici nu credeam să-mi mai văd boii ! Slavă domnului ! În sfîrșit, bine că a ajuns acasă, poama dracului de muiere ! mormăi bătrînul, făcîndu-și cruce și rîgîind, căci se îndopase nu glumă.

După ce dejugă boii, Daria intră în bucătărie, puse lîngă prag o pînză împăturită și pofti bună dimineața la toată lumea.

— Zi așa, dragă ! Ai mai fi putut sta încă o săptămînă ! mogorogi înciudat Pantelei Prokofievici, aruncîndu-și o privire piezișă, fără să răspundă la binețe.

— De ce nu te-ai dus dumneata ? se răți Daria, scoțînd din cap broboada înțesată de praf.

— Și tu ce-ai păzit, de-ai stat atîta timp ? se amestecă Ilinișna, pentru a mai îndulci întrucîtva primirea dușmănoasă a lui Pantelei Prokofievici.

— Nu m-au lăsat, iată de ce-am întîrziat !

Pantelei Prokofievici clătină neîncrezător din cap și întrebă :

— Nevestei lui Hristonea i-au dat drumul, și ție nu ?

— Și mie nu ! Daria sclipi mînios din ochi și adăugă : Dacă nu mă crezi, du-te și întreabă-l pe comandantul care a fost cu transportul.

— Ce să mai întreb ? Să știi însă că altă dată ai să stai acasă. Ești bună de trimis după moarte, s-o aduci.

— Na, na, na, că m-ai băgat în boale ! Nu mai pot de spaimă ! Dar află că nici n-am să mai plec ! Poți să te dai de ceasul morții, că eu nu mă mai duc !

— Boii sînt sănătoși ? întrebă mai potolit bătrînul.

— Sînt ! N-au pățit nimic boii matale...

Daria răspundea în silă și era întunecată ca un nor.

„S-a despărțit în drum de vreun drăguț și de aceea e furioasă !", gîndi Natalia, care simțea totdeauna un amestec de milă și de scîrbă pentru Daria și pentru isprăvile ei uricioase.

După ce isprăvise masa, Pantelei Prokofievici dădea să plece, dar se pomeni cu atamanul satului în ogradă.

— Ți-aș zice drum bun, Pantelei Prokofievici ! Însă n-o spun. Mai stai pe loc.

— Ce, iar ai venit să-mi iei căruța ? întrebă bătrînul cu o blîndețe prefăcută, deși sufletul îi clocotea de îndîrjire.

— Nu, e alt cîntec. Azi sosește la noi chiar comandantul întregii Armate a Donului, în persoană, generalul Sidorin. Înțelegi ? Acum am primit printr-un curier o țidulă de la atamanul staniței : poruncește să strîng pe toți bătrînii și femeile la adunare.

— Dar ce, au căpiat ? strigă Pantelei Prokofievici. Cine mai face adunări pe vremea asta, cînd nu mai poți răzbi de atîta muncă ? Și cine-mi strînge fînul pentru iarnă ? Dînsul, generalul Sidorin al tău ?

— E al meu cît e și-al tău ! răspunse calm atamanul. Fac ceea ce mi s-a poruncit. Dejugă-ți boii ! Trebuie să-l întîmpinăm cu pîine și sare. Se zice, între altele, că vin cu el și generalii aliatului.

Pantelei Prokofievici rămase tăcut o clipă lîngă haraba, se cumpăni îngîndurat în chibzuieli și începu să dejuge boii. Văzînd că vorbele sale tot avură efectul dorit, atamanul se înveseli și întrebă :

— E voie să ne folosim de iepușoara matale ?

— Ce vrei să faci cu ea ?

— Este ordin, înțepa-i-ar ariciul, să trimitem două troici pînă la Rîpa Rea. Habar n-am de unde să scot trăsurile și caii ! M-am sculat cu noaptea-n cap și alerg cu limba scoasă, de m-am înfierbîntat de cinci ori, și tot n-am făcut rost decît de patru cai. Toată lumea este plecată la lucru. Poftim descurc-o, dacă ai cum și cu cine !

Fără a mai cîrti, Pantelei Prokofievici se învoi să dea iapa și chiar oferi singur brișca sa cu arcuri. Oricum ar fi, venea doar comandantul armatei, și încă cu generali străini, iar Pantelei Prokofievici avea totdeauna un fel de frică respectuoasă față de generali...

Prin stăruințele atamanului, două troici fură astfel alcătuite și trimise la Rîpa Rea, întru întîmpinarea simandicoșilor oaspeți. Norodul se adună în medean ; mulți se grăbeau să se-ntoarcă în sat, lăsînd baltă cositul.

Lăsîndu-se și el păgubaș de treburile sale, Pantelei Prokofievici se primeni în cămașă curată, își puse nădragii de postav cu lampasuri și șapca ce i-o dăruise cîndva Grigori, apoi se îndreptă cu o înfățișare măreață spre medean, poruncind bătrînei să trimită Duniașkăi apă și merinde prin Daria.

Nu după mult, un nor des de colb se iscă pe drum, năpustindu-se, ca un puhoi, spre sat ; ceva metalic sclipi prin pulberi și se auzi vocea cîntătoare a claxonului de automobil. Musafirii soseau în două mașini noi-nouțe, albastre, sclipitoare ; undeva, în urma lor, veneau cele două troici goale, trecînd pe lîngă cosașii ce se întorceau în sat, și zurgălăii de poștă, găsiți de ataman pentru o asemenea solemnă ocazie, clincheteau trist. Un suflu de înviorare străbătu mulțimea. Se ridică larmă de voci, copiii izbucniră în strigăte vesele. Zăpăcit, atamanul începu să alerge printre oameni, căutînd bătrîni fruntași pentru a se înfățișa cu pîinea și sarea. Privirea îi căzu pe Pantelei Prokofievici, și, nespus de bucuros, atamanul se agăță de el :

— Scapă-mă, pentru numele lui Hristos ! Ești om umblat, știi cum să te porți... Știi cum să dai mîna cu dînșii, și celelalte... Mai ești și membru al Sfatului Oastei, ai și un fecior vrednic... Rogu-te, ia tu pîinea și sarea ! Că eu, drept să-ți spun... nu mă încumet și mi s-au muiat genunchii.

Măgulit la culme de această cinste, Pantelei Prokofievici se codea totuși, după cum cerea obiceiul ; apoi, cînd

se împlini răstimpul nazurilor de datină, stringîndu-şi ciudat capul între umeri, îşi făcu repede cruce, luă tava cu pîinea şi sarea, acoperite cu un prosop brodat, şi ieşi în faţă, făcîndu-şi loc cu coatele prin mulţime.

Automobilele se apropiau de zor spre medean, însoţite de droaia cîinilor de toate culorile, răguşiţi de atîta lătrat.

— Tu... cum ? Nu ţi-e frică ? îl iscodi în şoaptă atamanul, cu faţa palidă de tulburare.

Pentru întîia oară în viaţa lui vedea şefi atît de mari. Pantelei Prokofievici îi aruncă o privire piezişă, sclipind din ochii cu albul albăstrui, şi răspunse cu glasul răguşit de emoţie :

— Ia, ţine-o, pînă-mi pieptăn barba. Ia-o !

Atamanul se grăbi să-i ia tava, şi Pantelei Prokofievici îşi netezi mustăţile şi barba, îşi umflă voinicește pieptul şi, ridicîndu-se în vîrful degetelor de la piciorul şchiop, ca să nu i se vadă meteahna, luă din nou tava. Dar cum tava tremura vădit în mîinile sale, atamanul se informă cu spaimă în glas :

— N-ai s-o scapi jos ? Fii cu băgare de seamă !

Pantelei Prokofievici dădu dispreţuitor din umeri. Cine s-o scape jos ? El ? Ce năzbîtii îi mai pot trece omului prin cap ! El, care a fost membru al Sfatului Oastei Donului şi a dat mîna cu toată lumea la palatul atamanului Oastei, tocmai el să se sperie de un general oarecare ? Prăpăditul de atamanaş s-a dogit de-a binelea !

— Mă, frate, cînd am fost eu la Sfatul Oastei, am băut ceai la o masă chiar cu atamanul Oastei, şi cu zahăr cît pofteşti... începu Pantelei Prokofievici şi deodată tăcu.

Primul automobil se opri la vreo zece paşi de el. Şoferul, cu obrazul ras, purtînd o şapcă cu cozorocul mare şi un veston cu epoleţii neruseşti, strîmţi, sări sprinten şi deschise portiera maşinii. Dinăuntru se dădură jos doi inşi, îmbrăcaţi în uniforme kaki, şi se îndreptară fără grabă spre lumea adunată. O luară drept spre Pantelei Prokofievici, iar el înlemni încordat, smirnă. Ghicise că tocmai oamenii aceştia îmbrăcaţi cu atîta simplitate sînt generalii, iar că acei care veneau în urma lor, mai îmbrăcaţi, erau numai nişte aghiotanţi, din suita lor, şi nimic mai mult. Fără să clipească, bătrînul privea musafirii, şi privirea lui devenea

din ce în ce mai uimită. Dar unde sînt epoleții de general, cu fireturi ? Unde-s eghileții, decorațiile ? Ce fel de generali or mai fi fiind și ăștia, dacă n-ai după ce să-i deosebești de cei mai de rînd furieri ? Pantelei Prokofievici simți îndată o amarnică dezamăgire. Se simțea chiar jignit, rușinat de pregătirile lui solemne pentru acești generali, care își necinstesc gradul. La naiba ! Dacă ar fi știut că așa arată, nu s-ar fi îmbrăcat cu atîta grijă și nu i-ar fi bătut inima așteptîndu-i ; în orice caz, n-ar sta acum ca un netot, cu o tavă în mîini și cu o pîine prost coaptă, făcută pesemne de vreo puturoasă de babă. Nu ! El, Pantelei Melehov, n-a fost niciodată de rîsul lumii, dar acum — vai ! — de rîs s-a făcut : o clipă în urmă, auzise cu urechile lui copiii, chicotindu-i în spate, iar un drac împielițat striga cît îl țineau puterile : „Băieți ! Uite-l pe Melehov-șchiopul ! S-a înfoiat de parcă a înghițit un arici !“ Măcar de ar fi avut pentru ce să îndure glumele și să-și trudească piciorul bolnav tot stînd „drepți“... Inima lui Pantelei Prokofievici clocotea de mînie. Și numai fricosul, afurisitul de atamanaș era de vină ! A venit, a trăncănit, a luat iapa și trăsura și a alergat cu limba scoasă prin tot satul, căutînd clopoțele și zurgălăi pentru troici. Adevărat se zice : cînd n-a văzut omul ce înseamnă o haină de preț, se bucură și de zdrențe ! În lunga lui viață, Pantelei Prokofievici văzuse altfel de generali ! Uite, de pildă, la parada împărătească : trece cîte unul — pieptul plin de decorații și medalii, cu fireturi de aur, de ți-e mai mare dragul să privești ! Icoană, nu general ! Și ăștia... verzi ca niște pițigoi ; unul nici n-are șapca reglementară, ci numai un fel de oală acoperită cu muselină, și o mutră rasă, fără nici un fir de păr — să-l cauți ziua cu lumînarea ! Pantelei Prokofievici se încruntă și era cît p-aci să scuipe de scîrbă, dar cineva îl ghionti puternic în spate, îndemnîndu-l de zor :

— Du-te și dă-le !...

Pantelei Prokofievici păși înainte. Generalul Sidorin cercetă peste capul lui mulțimea, cu o privire fugară, apoi zise răsunător :

— Bună ziua, domnilor fruntași !

— Să trăiți, excelență ! strigară sătenii într-un cor cam hodorogit.

Generalul binevoi să primească pîinea și sarea din mîinile lui Pantelei Prokofievici, zise „mulțumesc !“ și trecu tava aghiotantului.

Stînd alături de Sidorin, colonelul englez, om înalt și uscățiv, privea cazacii cu o curiozitate rece, de sub casca trasă pe ochi. Din ordinul generalului Briggs, șeful misiunii militare britanice în Caucaz, el însoțea pe Sidorin în călătoria sa de inspecție prin ținuturile Oastei Donului, părăsite de bolșevici, și studia amănunțit, prin tîlmaci, starea spiritelor printre cazaci, ca și situația pe fronturile de luptă.

Colonelul era obosit de neajunsurile drumului, de privelișlea monotonă a stepei, de discuții plicticoase și de tot soiul de îndatoriri complicate în calitatea de reprezentant al unei mari puteri, dar îndatoririle slujbei regale erau mai presus de orice ! Și, ca atare, asculta atent cuvîntarea oratorului din staniță și înțelegea aproape totul, căci știa rusește, deși o ascundea celorlalți. Privea de sus chipurile bronzate și atît de felurite ale acestor fii războinici ai stepelor, uimit de tabloul amestecului de rase, care izbește totdeauna pe oricine privește o adunare de cazaci. Alături de un cazac blond, curat slav, stătea un mongol în toată legea, iar mai încolo, un cazac tînăr, cu părul negru ca pana corbului, cu o mînă atîrnată într-un pansament murdar, vorbea cu voce scăzută cu un cărunt patriarh biblic ; și ai fi putut pune rămășag că în vinele acestui patriarh, îmbrăcat în vechiul său suman căzăcesc și proptit într-o cîrjă, curge cel mai curat sînge de muntean caucazian...

Colonelul cunoștea puțin istoria ; cercetîndu-i din ochi pe cazaci, se gîndea că nu numai acești barbari, ci nici măcar nepoții lor n-au să meargă în India, sub comanda vreunui nou Platov. După biruința asupra bolșevicilor, anemiată de războiul civil, Rusia va ieși pentru vreme îndelungată din rîndul marilor puteri, așa că, în decursul deceniilor apropiate, posesiunile orientale ale Marii Britanii vor fi libere de orice amenințare. Colonelul era ferm convins de înfrîngerea bolșevicilor. Se socotea om plin de rațiune, stătuse mult timp în Rusia înainte de război și bineînțeles, nu putea crede nicidecum că ideile utopice ale comunismului vor putea triumfa într-o țară pe jumătate sălbatică...

Atenția sa fu atrasă de femeile care șopteau destul de aprins între ele. Fără să-și întoarcă capul în direcția lor, le cerceta chipurile cu pomeții groși, arse de vînt, și un zîmbet abia văzut și disprețuitor se schiță pe buzele sale.

După ce înmînă pîinea și sarea, Pantelei Prokofievici se amestecă în mulțime. Nici nu mai stătu să asculte cum un vorbă-lungă sosit din Vioșenskaia saluta musafirii în numele populației cazace din staniță, ci, ocolind mulțimea, o porni la troicile lăsate ceva mai încolo.

Caii erau albi de spumă și răsuflau greu. Bătrînul se apropie de iepușoara lui, înhămată la mijloc, îi șterse nările cu mîneca și oftă. Ar fi vrut să înjure, să-și deshame pe loc iapa și să o ducă acasă — atît de mare îi fusese dezamăgirea.

Între timp, generalul Sidorin își rostea cuvîntul său către tătăreni. După ce a vorbit cu laudă despre faptele lor de arme în spatele roșilor, zise :

— Ați luptat cu vitejie împotriva dușmanilor noștri comuni. Meritele voastre n-au să fie uitate de patria care este pe cale să se elibereze de bolșevici, de jugul lor cumplit. Aș vrea să răsplătesc cu distincțiuni pe unele femei din satul vostru, care, după cum știm, s-au distins în mod deosebit în lupta armată împotriva roșilor. Rog să iasă înainte eroinele noastre cazace ale căror nume vor fi citite acum !

Un ofițer dădu citire unei liste, destul de scurtă. Prima era Daria Melehova, celelalte erau văduvele cazacilor omoriți la începutul răscoalei și care, ca și Daria, luaseră parte la măcelărirea comuniștilor prizonieri, aduși la Tatarski în urma predării Regimentului „Serdobsk".

Daria nu plecase în stepă, așa cum îi poruncise Pantelei Prokofievici. Se afla tot acolo, în mulțimea femeilor din sat, gătită ca de sărbătoare.

Auzindu-și numele, Daria își făcu îndată drum printre muieri, ghiontindu-le, și păși cu îndrăzneală înainte, potrivindu-și în mers broboada albă, tivită cu dantelă ; își mijea ochii și zîmbea cu un ușor aer fistîcit. Chiar așa, obosită de drum și de peripețiile amoroase, era nespus de nurlie ! Neatinși de arșiță, obrajii ei palizi subliniau mai puternic sclipirea caldă a ochilor vii și iscoditori, iar linia sprîn-

cenelor vopsite și capricios arcuite și buzele zîmbitoare ascundeau parcă ceva aţiţător și obscen.

În calea ei, întors cu spatele către mulţime, stătea un ofiţer. Ea îl ghionti ușor și zise :

— Lăsaţi să treacă rudele mirelui ! Și se apropie de Sidorin.

Acesta luă din mîinile aghiotantului o medalie cu panglica ordinului „Sfîntul Gheorghe" și, cu degetele lui stîngace, o prinse pe bluza Daricl, la stînga pieptului, apoi zîmbind o privi drept în ochi.

— Dumneata eşti văduva lui Melehov, omorît în luna martie ?

— Da.

— Ai să primeşti acum o sumă de bani, cinci sute de ruble. O vei căpăta de la acest ofiţer. Atamanul Oastei, African Petrovici Bogaevski si guvernul Donului îţi mulţumesc pentru marea vitejie de care ai dat dovadă și te roagă să primeşti condoleanţele lor... Iau parte cu toţii la durerea dumitale.

Daria nu înţelesese toate vorbele generalului. A mulţumit însă cu o înclinare a capului, luă banii din mîna aghiotantului și, tăcută, se uită zîmbind drept în ochii generalului, om între două vîrste. Erau aproape de aceeaşi staturâ, și Daria cercetă fără prea multă sfială chipul uscăţiv al generalului. „Ieftin mi l-au preţuit pe Petro, cel mult cît o pereche de boi... Dar generălaşul ăsta nu arată rău", se gîndea ea în clipa aceea, cu nerușinarea ei obișnuită. Sidorin o aștepta să plece, dar ea zăbovea. Aghiotantul și ofiţerii din spatele lui Sidorin arătau din sprîncene de la unii la alţii către văduva dezgheţată ; în ochii lor sclipiră luminiţe frivole. Pînă și colonelul englez se învioră, își potrivi centura, se urni din loc, și pe chipul său nepăsător se ivi chiar ceva ce avea o îndepărtată asemănare cu un zîmbet.

— Pot să plec ? întrebă Daria.

— Da, ba, bineînţeles ! o învoi grăbit Sidorin.

Cu o mișcare stîngace, Daria vîrî banii în sîn și se îndreptă spre mulţime. Toţi ofiţerii, obosiţi de cuvîntări și de ceremonii, îi urmăreau încordat mersul ușor și lin.

Cu paşi șovăielnici, se apropie acum de Sidorin nevasta răposatului Martin Şamil. Cînd medalia fu prinsă

de bluzuliţa ei ponosită, Şamiloaia izbucni într-un plîns atît de neputincios, atît de femeiesc şi de deznădăjduit, încît feţele ofiţerilor îşi pierdură brusc expresia veselă şi se făcură deodată serioase, acre şi compătimitoare.

— Şi bărbatul dumitale a fost ucis ? o întrebă încruntat Sidorin.

Plîngînd înainte, femeia îşi acoperi faţa cu mîinile şi dădu din cap.

— Are un car de copii ! rosti cu voce de bas un cazac.

Sidorin se întoarse cu faţa spre englez şi lămuri cu glas tare :

— Noi decorăm femeile care au manifesat un curaj excepţional în luptele împotriva bolşevicilor. Bărbaţii celor mai multe dintre ele au fost ucişi la începutul răscoalei contra bolşevicilor, şi aceste văduve, răzbunîndu-şi bărbaţii, au nimicit complet un însemnat detaşament compus din comunişţii localnici. Cea dintîi femeie pe care am decorat-o a omorît cu mîna ei un comisar comunist care se făcuse vestit prin cruzimea lui.

Ofiţerul-interpret traduse curgător totul în limba engleză. Colonelul ascultă cu capul aplecat, apoi zise :

— Admir curajul acestor femei. Spuneţi-mi, domnule general, au participat la lupte alături de bărbaţi ?

— Da, răspunse scurt Sidorin şi făcu un semn de nerăbdare din mînă, chemînd o a treia văduvă să vină mai aproape.

Îndată după înmînarea decoraţiilor, oaspeţii plecară spre staniţă. Poporul începu să se-mprăştie grabnic de pe medean, zorind la cosit, şi cîteva clipe după ce automobilele s-au mistuit, petrecute de lătratul cîinilor, lîngă ograda bisericii n-au rămas decît trei moşnegi.

— Ciudate vremuri ! zise unul, desfăcîndu-şi larg braţele. Altădată crucea sau medalia „Sfîntul Gheorghe“ se dădeau numai pentru isprăvi ma-ari, pentru iroism — şi, mai ales, cine le căpăta ? Cei mai viteji şi mai corajoşi ! Puţini erau ăi care se încumetau să capete cruci. Nu degeaba a rămas vorba : „Sau cu cruce, sau sub cruce“. Şi astăzi au pus medalii pe pieptul unor muieri... Barem să fi avut pentru ce ! Nu ! De pomană !... Cazacii i-au prins şi i-au dus în sat, iar ele au omorît cu parii nişte prizo-

nieri, oameni fără arme. Ce fel de iroism e și ăsta ? Nu pricep în ruptul capului, doamne iartă-mă !

Un alt moșneag, chior și nevolnic, întinse un picior în afară, scoase pe-ndelete din buzunar o pungă de tutun făcută sul și glăsui :

— Ei, șefii văd mai bine acolo, la Cerkassk, ce au de făcut ! Eu cred că au socotit așa : trebuie să facem o momeală pentru muieri, pentru ca să se ridice toți și să lupte mai tare. Poftim medalia, cinci sutare — care muiere nu se va lăcomi de așa o cinste ? Să zicem că un cazac nici n-ar vrea să meargă pe front și că ar vrea să se ascundă de război ; s-ar mai putea el dosi acuma ? Îi va face zile fripte muierea lui ! Cucul de noapte cîntă mai tare ! Și fiecare din ele se va gîndi : „Poate au să-mi dea și mie o medalie ?"

— Vorbești aiurea, cumetre Feodor ! întîmpină al treilea. Trebuia să le răsplătească, și le-au răsplătit ! Muierile au rămas văduve, și banii ăștia le vor prinde bine în gospodărie, iar medaliile li s-au dat pentru vrednicia lor. Daška Melehova i-a făcut cea dintîi seama lui Kotlearov, și bine i-a făcut ! Dumnezeu să le judece, dar nici muierile nu-s vinovate : glasul sîngelui e mai tare ca toate...

Bătrînii s-au ciorovăit și s-au suduit pînă cînd sunară clopotele de vecernie. Îndată ce clopotarul începu să sune, cei trei se sculară, își scoaseră șepcile, făcură semnul crucii și intrară cu evlavie în ograda bisericii.

13

E ciudat cît de mult se schimbase viața în familia Melehov ! Parcă ieri, Pantelei Prokofievici se simțea stăpîn deplin în casa lui, toți cei din casă i se supuneau fără murmur, treaba mergea strună, toți trăiau, împărtășindu-și bucuriile și necazurile, și în tot traiul lor se simțea o veche și puternică orînduială. Era o familie bine închegată. Dar din primăvară toate se schimbaseră. Prima se desprinsese Duniașka. Ea nu-și arăta deschis împotrivirea față de tată, dar făcea tot ce i se spunea numai în silă, ca și cum ar fi muncit cu simbrie, nu pentru ea ; era din ce în ce mai în-

chisă și mai înstrăinată de ceilalți ; rar de tot se auzea rîsul ei lipsit de grijă.

După ce Grigori plecase pe front, Natalia se depărtase și ea de bătrîni ; aproape tot timpul și-l petrecea cu copiii, le vorbea cu drag și se îngrijea de ei, dar se vedea că are o mare durere ascunsă, cu toate că nu spunea nici o vorbă celor din casă despre această durere, că nu se plîngea nimănui și că ascundea din toate puterile cît de greu o îndură.

Cu Daria, treburile mergeau și mai anapoda : ea se făcuse cu totul alta, după ce fusese cu căruța la podvezi. Din ce în ce mai des se lua la harță cu bătrînul, pe Ilinișna nici n-o mai băga în seamă, se rățoia la toți fără nici o pricină, nu se ducea la cosit sub cuvînt că-i bolnavă, și se purta în așa fel ca și cum își trăia cele din urmă zile în casa Melehovilor.

Familia se destrăma chiar sub ochii lui Pantelei Prokofievici. Rămîneau singuri, el și cu bătrîna lui. Legăturile de rudenie s-au fărîmițat repede și pe neașteptate, relațiile dintre ei și-au pierdut căldura, în vorbe sunau tot mai des strune de harțag și de înstrăinare... Nu se mai așezau la masă ca o familie unită și bine închegată, ci ca niște oameni adunați prin voia întîmplării.

Toate astea numai și numai din pricina războiului. Pantelei Prokofievici o pricepea prea bine. Duniașka era mînioasă pe părinți, fiindcă i-au poruncit să-și ia nădejdea că se va mărita vreodată cu Mișka Koșevoi, singurul pe care îl iubea cu toată aprinderea patimei sale feciorelnice. Natalia suferea adînc și în tăcere de întoarcerea din nou a lui Grigori către Axinia, ascunzînd-o tuturor, așa cum îi era obiceiul. Iar Pantelei Prokofievici vedea toate acestea, dar nu putea înfăptui nimic pentru înscăunarea vechii orînduieli în familie. Într-adevăr, după toate cele petrecute, nu putea să-și dea încuviințarea la măritișul fiicei cu un bolșevic sadea — și, mai cu seamă, ce rost putea să aibă încuviințarea lui, dacă afurisitul de logodnic hoinărea undeva pe front și chiar la o unitate din Armata Roșie ! Același lucru era și cu Grigori : dacă n-ar avea gradul de ofițer, Pantelei Prokofievici i-ar fi găsit ac de cojoc, și chiar atît de zdravăn, încît i-ar fi pierit pofta măcar să se uite spre casa lui Astahov. Dar războiul încîlcise toate socotelile și-i luase bătrînului puterea de a trăi și a-și stă-

pîni rosturile casei așa cum voia. Războiul îl surpase, îi luase vechea rîvnă de muncă, îi răpise fiul cel mai mare, îi adusese dezbinare și tulburări în familie. Trecuse în zbor deasupra vieții sale, ca o furtună deasupra unui lan de grîu — dar grîul se ridică după furtună și crește mai falnic în bătaia soarelui, pe cînd el, bătrînul, nu se mai putea înălța pe picioare. Lăsase, în gînd, toate în voia soartei : fie ce-o fi !

După ce primise decorația din mîinile generalului Sidorin, Daria se înveseli. Se întoarse de pe medean înviorată și fericită, cu ochii sclipitori, și îi arătă Nataliei medalia.

— Pentru ce ți-au dat-o ? se minună Natalia.

— Pentru cumătrul Ivan Alexeevici, mama lui de potaie, dumnezeu să-l odihnească ! Iar asta e pentru Petea, adăugă ea, lăudîndu-se, și desfăcu un teanc de bancnote noi-nouțe ale guvernului Donului.

Nici nu mai plecă la cîmp. Pantelei Prokofievici voia s-o trimită cu merinde, dar ea se împotrivi cu hotărîre.

— Lasă-mă-n pace, tată-socrule, sînt obosită de drum !

Bătrînul se încruntă. Atunci Daria adăugă, pe jumătate în glumă, ca să-și îndulcească tonul cam grosolan al refuzului :

— E păcat să mă silești într-așa o zi să plec la cimp. Azi e pentru mine sărbătoare !

— Mă duc și singur, încuviință bătrînul. Dar cu banii cum rămîne ?

— Care bani ? întrebă Daria, ridicîndu-și sprîncenele, mirată foarte.

— Te întreb ce ai de gînd să faci cu banii ?

— Treaba mea. Fac cu ei ce mi-o pofti inima !

— Cum, adică ? Banii ți i-au dat pentru Petro !

— Mi i-au dat mie, și nu dumneata ai să-mi arăți ce trebuie să fac cu ei.

— Păi, nu stai cu noi ?

— Și dacă stau, ce vrei ?... Să pui mîna pe bani ?

— Nu e vorba să iau tot, dar cum socoți tu : Petro nu ne-a fost fecior ? Eu și cu baba n-avem partea noastră ?

Cererile socrului erau rostite pe un glas vădit nesigur și Daria ieși biruitoare din luptă. Spuse cu un glas liniștit și batjocoritor :

— N-am să vă dau nimic, nici o rublă măcar ! N-aveţi nici un fel de parte, că, de-ţi fi avut-o, v-ar fi dat-o. De unde ţi s-a năzărit că aveţi şi voi partea voastră ?... Despre aşa ceva nici n-a fost vorba, şi poţi să-ţi tot întinzi mîna după banii mei, că de căpătat tot n-ai să capeţi nimic !

Atunci Pantelei Prokofievici făcu cea din urmă încercare :

— Stai în familia noastră, mănînci pîinea noastră, care va să zică trebuie să împărţim totul ! Ce fel de rînduieli vor fi, dacă fiecare va gospodări cum îl taie capul ? N-am să îngădui una ca asta ! hotărî el.

Daria înlătură însă şi această încercare de a pune mîna pe banii săi. Hlizindu-se cu nerușinare, zise :

— Eu, socrule mare, nu-s măritată cu matale. Azi stau la voi, iar mîine mă mărit şi — ia-mă de unde nu-s ! Şi nu-s datoare să-ţi plătesc hrana. Am muncit zece ani pentru familia voastră, fără să mă-ndrept din şale.

— Pentru tine ai muncit, căţea desfrînată ! strigă mînios Pantelei Prokofievici. Mai adăugă ceva, dar Daria nici nu mai stătu să-l asculte : îi întoarse spatele, fluturîndu-şi poala fustei, şi plecă în odaia ei. „Aş, ţi-ai găsit !", şopti ea, zîmbind batjocoritor.

Cu aceasta cearta lor luă sfîrşit. Da, ea, Daria, nu ştia ce-i frica, pentru a se lipsi de bunul ei, de teama bătrînului.

Pantelei Prokofievici se pregăti să plece singur la cîmp şi avu o scurtă sfătuire cu Ilinişna.

— Pe Daria să n-o slăbeşti din ochi... o rugă el.

— Da' pentru ce s-o păzesc ? se miră Ilinişna.

— Pentru că ea o va lua la picior, are să plece din casă, şi o să mai înhaţe ceva şi din avutul nostru. Văd eu că nu degeaba îşi desface ea aripile... Pare-mi-se că şi-a găsit perechea şi mîine-poimîine o să se mărite.

— Tot ce se poate ! încuviinţă Ilinişna şi oftă. Stă ca un hohol argat în ajunul sorocului, nimic nu-i e drag, nimic nu-i e pe plac... O creangă ruptă, şi dacă-i ruptă, nu mai creşte la loc.

— Nici n-avem nevoie s-o punem la loc ! Tu, proastă bătrînă, să nu cumva să-ţi treacă prin gînd s-o opreşti, dacă va veni vorba. Las-o să se care din casă. M-am săturat să-mi tot bat capul cu dînsa. Pantelei Prokofievici se urcă

în haraba, îmboldi boii și-și încheie vorbele : Ea fuge de muncă, se ferește de osteneală, cum fuge ciinele de muște, și n-are în cap decît să se îndoape cu tot ce-i mai dulce și să dea goana la șezătoare. O dată ce Petro al nostru, dumnezeu să-l ierte, nu mai este, n-avem de ce s-o ținem în casă. Nu-i o muiere, e o ciumă !

Dar bătrînii greșeau în presupunerile lor. Gîndurile Dariei erau departe de măritiș. De căsnicie nu-i ardea de loc : altă grijă îi apăsa inima...

Toată ziua Daria rămase prietenoasă și veselă. Nici harța pe care o avusese din pricina banilor nu-i tulbura voioșia. Se învîrti îndelung în fața oglinzii, tot privindu-și medalia, de vreo cinci ori își schimbă bluzele, alegînd una la care s-ar potrivi cel mai bine panglica vărgată a „Sfîntului Gheorghe", și glumea : „Acum mi-ar trebui și ceva cruci !" Apoi o chemă pe Ilinișna în odăița ei, îi vîrî în mîini două hîrtii de cîte douăzeci de ruble și, strîngînd la piept mîna noduroasă a Iliniștei cu mîinile ei calde, șopti : „Pentru pomenirea lui Petea... O să faci, mamă, un parastas cum n-a văzut lumea... Faceți și colivă..." Și izbucni în plîns... O clipă mai tîrziu însă, cu ochii sclipind de lacrimi, se juca cu Mișatka, îl acoperea cu șalul ei de mătase de sărbătoare și rîdea, ca și cum n-ar fi plîns niciodată și n-ar fi cunoscut gustul sărat al lacrimilor.

Se înveseli de-a binelea după ce Duniașka se întoarse de la cîmp. Îi povesti cum i s-a dat medalia și maimuțări în zeflemea cît de solemn vorbea generalul și cum stătea englezul și o privea — leit o momîie ! După aceasta, făcînd șiret cu ochiul Nataliei, ca o conspiratoare, își întocmi o mutră serioasă și începu s-o încredințeze pe Duniașka, că ea, Daria, văduvă de ofițer și decorată cu medalia „Sfîntul Gheorghe", are să capete în curînd grad de ofițer, la fel cu bărbații, și va primi comanda unei sotnii de cazaci bătrîni.

Natalia ședea, cîrpind cămășuțele copiilor, și o asculta, stăpînindu-și zîmbetul, iar Duniașka, cu desăvîrșire buimăcită, își strînse mîinile la piept și o imploră :

— Dariușka dragă ! Ce tot îndrugi, pentru dumnezeu ! Că nu mai pot pricepe unde-i minciuna și unde vorbești adevărat. Vorbește ca lumea !

— Nu mă crezi ? Tare prostănacă mai ești ! Îți spun adevărul curat. Ofițerii sînt toți pe front, cine are să-i

învețe pe bătrîni să mărșăluiască, și altele cîte se cer la militărie ? O să-i pună sub comanda mea, iar eu am să știu ce să le fac diavolilor bătrîni ! Iată cum am să-i comand ! Daria închise ușa bucătăriei, ca să n-o vadă soacra, trase cu o mișcare iute poala fustei între picioare și, apucînd-o de la spate, cu pulpele dezgolite sclipind, mărșălui prin odaie, se opri lîngă Duniașka și, cu voce de bas, comandă : „Moșnegi, drepți ! Bărbile mai sus ! La stînga-mprejur — marș !"

Duniașka nu se mai putu stăpîni și izbucni în rîs, ascunzîndu-și fața în palme. Natalia zise rizînd :

— Of, destul ! Te-a apucat ca în ajun de nenorocire !

— Ce mai nenorocire ! Mult noroc ați văzut și voi ! Dacă nu vă mai înveselesc eu, o să mucegăiți de plictiseală !

Dar acest imbold de veselie luă sfîrșit, tot atît de brusc cum izbucnise. Peste o jumătate de ceas, ea se retrase în odăița ei, smulse cu necaz din piept pîrlita de medalie și o zvîrli în cufăr, apoi stătu îndelung la geam, proptindu-și obrajii în palme, iar noaptea dispăru undeva și nu se înființă acasă decît tîrziu, după primul cîntat al cocoșilor.

Mai trecură patru zile, în care munci de zor pe cîmp.

Cositul mergea anevoie. Brațele de muncă erau prea puține. Se strîngeau cel mult cîte două deseatine pe zi. Fînul din căpițe fu udat de ploaie : o nouă muncă ; toate căpițele au trebuit desfăcute și uscate la soare. Nici n-avură timp să le strîngă în căpițe, și o ploaie torențială se revărsă din nou asupra stepei și ținu de la asfințit pînă la răsărit de soare, necontenit, cu o stăruință tomnatică. Urmară zile de timp frumos, bătu vîntul de răsărit, și stepa răsună iarăși de răpăitul cositoarelor ; căpițele înnegrite răspîndeau în aer un miros dulceag și rînced de mucegai. Stepa se învălui în ceață, și prin pîcla fumurie abia se deslușeau liniile movilelor de strajă, albiile azurii ale rîpelor și căciulile verzi ale sălciilor deasupra iazurilor îndepărtate.

A patra zi, Daria avu de gînd să plece de la cîmp drept la staniță și pomeni despre aceasta în clipa cînd cosașii ședeau la odihnă, acolo pe cîmp, și mîncau.

Cu nemulțumire și cu glas mușcător, Pantelei Prokofievici întrebă :

— Ce te-a mai apucat ? Nu poți să aștepți pînă duminică ?

— Am treabă și nu pot să aștept.

— Nici o zi măcar ?

Daria răspunse printre dinți :

— Nu !

— Ei, dacă ți s-a urît atîta că nu mai poți răbda, du-te. Dar ce fel de treburi grabnice ți-ai găsit ? Pot să știu și eu ?

— Ai să mori înainte de vreme, dacă vei ști toate.

Ca întotdeauna, Daria avea o vorbă tăioasă, gata s-o arunce, și Pantelei Prokofievici scuipă de necaz și nu mai întrebă nimic.

A doua zi, la întoarcerea din staniță, Daria trecu prin sat. Acasă nu era decît Ilinișna cu copiii. Mișatka se repezi la mătușă, dar ea îl dădu cu răceală la o parte cu mîna și se adresă soacrei :

— Dar unde-i Natalia, mamă ?

— E în grădină, prășește cartofii. Ce ai cu dînsa ? Sau, poate, te-a trimis bătrînul după ea ? S-o lase în pace ! Chiar așa să-i spui !

— Nu, n-a trimis nimeni după ea. Dar aș vrea să-i spun ceva.

— Ai venit pe jos ?

— Pe jos.

— Cînd o să isprăvească ai noștri ?

— Ar trebui cam pe mîine.

— Dar stai, unde fugi ? Ploile au stricat mult finul ? întrebă stăruitor bătrîna, mergînd în urma Dariei, care cobora treptele.

— Nu tocmai mult. Mă duc, n-am timp...

— Treci de la grădină să iei o cămașă pentru bătrînul, auzi ?

Daria s-a prefăcut că nu auzise și se îndreptă grăbită spre ocolul de vite. Se opri pe mal, privi cu ochii galeși întinderea verzuie a Donului, care respira răcoareală dulceagă, apoi se îndreptă încet spre grădini

Vîntul flutura în voie deasupra Donului, aripile pescărușilor sclipeau la soare. Unda se prelingea alene pe malul ușor înclinat. Dealurile de cretă, învăluite într-o ceață viorie, luceau mat, luminate de soare, iar pădurea de peste

Don, spălată de ploi, era de un verde tineresc și proaspăt, ca la început de primăvară.

Daria scoase cipicii din picioarele ostenite, se spălă pe picioare și stătu îndelung pe pietrișul cald de pe mal, ferindu-și cu palma ochii de soare și ascultînd cu luare-aminte țipetele jalnice ale pescărușilor și plescăitul ritmic al undelor. Această tăcere, aceste țipete ascuțite ale pescărușilor îi sfîșiau sufletul, i-l îndurerau pînă la lacrimi și, cu atît mai apăsătoare, mai năprasnică, i se părea nenorocirea care se abătuse pe neașteptate asupra ei.

Natalia se îndreptă cu greu din șale, rezemă sapa de gard și, zărind-o pe Daria, îi ieși în întîmpinare.

— Mă căutai, Dașa ?

— Viu la tine, cu durerea mea...

Se așezară cot la cot. Natalia își scoase broboada, își potrivi părul și se uită întrebător la Daria. O izbise schimbarea de pe chipul Dariei în zilele din urmă : obrajii îi slăbiseră și se înnegriseră ; o zbircitură adîncă îi brăzda fruntea, ochii ardeau într-o arșiță neliniștită.

— Dar ce ai ? Te-ai înnegrit la față, zise cu milă Natalia.

— Am de ce să mă-nnegresc... Daria zîmbi în silă și tăcu o clipă. Mai ai mult de prășit ?

— Spre seară isprăvesc. Da' ce-ai pățit ?

Daria înghiți în sec și începu să vorbească repede, cu o voce surdă :

— Uite ce : m-am îmbolnăvit... Am o boală urîtă... Știi, cînd am fost plecată... m-am pricopsit !... M-a molipsit un afurisit de ofițeraș !

— Vai de capul tău ! Cu un gest de spaimă și de durere, Natalia înălță mîinile către cer.

— Vai de sufletul meu... N-am ce zice și n-am de ce să mă plîng... Ispășesc păcătoșenia mea... S-a dat la mine, blestematul, și m-a înduplecat. Avea dinți albi, dar era putred... Sînt pierdută.

— Sărmana de tine ! Dar acum ? Ce te faci acum ?

Cu ochii căscați, Natalia privea la Daria, iar Daria, stăpînindu-se și uitîndu-se țintă la pămîntul de sub picioare, urmă ceva mai liniștit :

— Vezi, încă de pe drum am început să bag de seamă... Am crezut : o fi ceva obișnuit... Doar știi și tu : la

noi, muierile, se întîmplă d-astea... Astă-primăvară am ridicat de jos un sac de grîu, și îmi venea la trei săptămîni. Dar acum văd că e altceva... S-au ivit semne... M-am dus aseară în staniță, la felcer. Era să mă prăpădesc de rușine... Acum s-a isprăvit, mi-am trăit traiul !

— Trebuie să te doftoricești, dar ce rușine ! Bolile astea zice că se vindecă.

— Nu, fato, pe-a mea n-ai s-o mai vindeci. Daria zîmbi strîmb și-și ridică pentru întîia oară ochii aprinși de foc. Am sfrenție. Podoaba asta nu se mai lecuiește. Din pricina ei, omul rămîne fără nas. Uite, ca baba Androniha — ai văzut ?

— Dar ce ai de gînd să faci acum ? întrebă Natalia cu glas plîngător, și ochii i se umplură de lacrimi.

Daria rămase îndelung tăcută. Rupse o floare de volbură, împletită pe o tulpină de porumb, și o duse la ochi. Nespus de gingașa pilniuță a floricelei cu margini trandafirii, ușoară și străvezie, aproape fără greutate, împrăștia mirosul greu, trupesc, al pămîntului încins de soare. Daria o privea cu nesaț și cu mirare, ca și cum ar fi văzut pentru întîia oară floricica aceasta sărăcuță și puțin arătoasă, o mirosi cu nările umflate și tremurătoare, apoi o puse cu grijă pe pămîntul afînat, secătuit de vînt, și zise:

— Ce am de gînd să fac, mă întrebi ? Veneam îndărăt din staniță și mă tot gîndeam și chibzuiam... Am să-mi fac seama, iată ce am să fac ! Îmi pare puțin rău, dar tot n-am încotro. Totuna : dacă am să mă doftoricesc, o să afle toată lumea din sat, o să mă arate cu degetul, o să mă ocolească, o să rîdă de mine... Cine o să mă vrea așa, bolnavă ? O să-mi piară frumusețea, o să mă usuc, o să putrezesc toată de vie... Nu, asta nu ! Vorbele ei răsunau ca și cum ar fi fost singură, și nici nu luă în seamă tresărirea de împotrivire a Nataliei. Înainte de a mă duce la staniță mă gîndeam că, dacă am o boală lumească, am să mă doftoricesc. De aceea n-am dat banii tatii, am socotit că o să am nevoie de ei, să plătesc felcerilor... Dar acum am chibzuit altfel. Și m-am săturat de toate ! Nu mai vreau !

Daria trase o cumplită sudalmă bărbătească, scuipă și șterse cu dosul palmei o lacrimă ce-i atîrna de genele lungi.

— Ce tot vorbești ?... Nu ți-e frică de dumnezeu ? întrebă încetișor Natalia.

— Cu el, cu dumnezeu, nu mai am nimic de-a face. Și așa nu m-a lăsat niciodată să-mi trăiesc viața. Daria zîmbi, și Natalia văzu pentru o clipă în zîmbetul ei zglobiu și șiret pe Daria de totdeauna. Să nu faci asta, să nu faci aia... toate-s păcate, și mă tot speriau cu judecata cea de apoi... N-ai să născocești o judecată mai groaznică decît aceea pe care am să mi-o fac eu singură. M-am săturat, Natașka, m-am săturat de toate ! Mi s-a urît de toată lumea... O să-mi vie ușor să-mi fac seama. N-am pe nimeni, nici în față, nici în spate, și n-am de cine să-mi pară rău... Asta e !

Natalia îi vorbi cu căldură, cercînd s-o înduplece, rugînd-o să nu se mai gîndească la moarte, dar Daria, care o ascultase la început cu gîndul aiurea, își dădu seama de vorbele ei și o întrerupse mînioasă :

— Lasă vorbele astea, Natașka ! N-am venit aci ca să mă rogi și să mă înduplec ! Am venit să-ți povestesc ce durere am și să-ți spun că de azi înainte să nu-ți lași copiii să vină la mine. Boala mea e lipicioasă, a zis felcerul, o știu și eu, și să nu cumva să se molipsească. Ai înțeles, proasto ? Și să-i vorbești bătrînei, că mie mi-e rușine. Iar eu... n-am să-mi vîr îndată capul în laț, mai am timp, n-avea teamă.. O să mai trăiesc, să mă bucur de lumea largă, să-mi iau rămas bun de la ea. Fiindcă, știi tu cum trăim noi ? Atîta timp cît nu ne doare inima, umblăm și nu vedem nimic în jurul nostru... Uite ce viață am avut și eu, și am fost parcă oarbă, dar cînd veneam din staniță, pe malul Donului, și cînd am chibzuit că o să trebuiască să mă despart curînd de toate astea, mi s-au deschis parcă ochii ! Privesc Donul cum îl încrețește vîntul și cum sclipește la soare, de parc-ar fi de argint, ca o flacără vie, și te dor ochii privindu-l. Mă uit în jurul meu — doamne, ce frumusețe ! Iar eu nici n-o băgasem de seamă... Daria zîmbi sfios, tăcu, își strînse palmele și, stăpînindu-și plînsul ce-i apăsa gîtlejul, vorbi din nou, dar cu o voce mai ridicată și mai încordată : Cînd veneam, m-a înecat plînsul de cîteva ori pe drum... Ajung în sat, și văd niște copilași cum se scaldă în Don... M-am uitat la ei, m-a durut inima, și am plîns iarăși ca o proastă. Am zăcut așa vreo

două ceasuri pe nisip. Nu-mi vine ușor, vezi și tu, dacă te gîndești bine... Se sculă de pe jos, își scutură fusta, cu o mișcare obișnuită își potrivi broboada. Atîta bucurie am și eu, cînd mă gîndesc la moarte, că o să trebuiască să mă-ntîlnesc pe lumea cealaltă cu Petro... Și am să-i zic așa : „Ei, Petro Panteleevici, dragă, primește-o pe soția ta făr' de minte !" Și adăugă, cu hazul ei năbădăios de totdeauna : Doar în lumea cealaltă n-are voie să mă mai bată, că pe bătăuși nu-i lasă acolo ! Așa e, nu ? Ei, rămîi cu bine, Natașenka ! Și nu uita să-i vorbești soacrei despre pacostea mea.

Natalia ședea nemișcată, acoperindu-și fața udă cu palmele înguste și murdare. Printre degete sclipeau lacrimile, ca niște picături de rășină în crăpăturile scoarței de pin. Daria ajunse la portița de nuiele împletite, apoi se întoarse și zise grav :

— De azi înainte, n-am să mănînc din aceleași străchini cu voi. Spune-i mamei soacre. Și încă ceva : să nu pomenească nimic bătrînului, că o să turbeze și o să mă dea afară din casă. Numai asta îmi mai lipsește. Mă duc de aici drept la cosit. Rămîi cu bine.

A doua zi, cosașii se întoarseră de la cîmp. Pantelei Prokofievici hotărî să înceapă căratul fînului îndată după-masă. Duniașka mînă boii la Don, iar Ilinișna și Natalia se grăbiră să aducă la masă.

Daria veni cea din urmă și se așeză la capătul mesei. Ilinișna puse în fața ei o strachină mică cu ciorbă, o lingură și o bucată de pîine, iar pentru ceilalți puse ciorba într-o strachină mare, pentru toți, așa cum o făcea întotdeauna.

Pantelei Prokofievici o privi mirat și o întrebă, arătînd cu ochii strachina Dariei :

— Ce-i cu asta ? De ce i-ai dat o altă strachină ? Ce, nu mai este de credința noastră ?

— Ce te privește ? Mănîncă !

Bătrînul se uită bătjocoritor la Daria și zîmbi :

— Aha, pricep ! De cînd i-au dat medalia, nu mai vrea să înfulece din aceeași strachină cu toată lumea. Ce, Daşka, așa e că ți-e scîrbă să mănînci din aceeași strachină cu noi ?

— Nu mi-e scîrbă dar nu-i voie, răspunse răgușit Daria.

— Da' de ce ?

— Mă doare gîtul.

— Ei și ?

— Am fost la staniță și mi-a zis felcerul să mănînc din altă strachină.

— Cînd m-a durut gîtul pe mine, am mîncat dintr-un blid cu toată lumea și, slavă domnului, boala mea nu s-a lipit de nimeni. Ce fel de răceală ai căpătat ?

Daria se îngălbeni la față, puse lingura pe masă și-și șterse buzele cu dosul palmei. Scoasă din fire de atîtea întrebări, Ilinișna se răsti la bătrîn :

— De ce te legi de femeie ? Nici la masă n-avem pace! Te-ai agățat ca un scai și nu-i chip să scape de tine !

— La urma urmei, ce-mi pasă mie ? mormăi supărat Pantelei Prokofievici. Din partea mea, hăpăiți cum vreți, treaba voastră !

De necaz, vîrî în gură o lingură plină de ciorbă fierbinte, își opări limba și scuipă totul în barbă, răcnind cu o voce turbată :

— Nici o mîncare ca lumea nu știți să dați omului, afurisitelor ! Cine aduce o ciorbă așa de fierbinte, de pe foc ?

— De-ai trăncăni mai puțin la masă, n-ai fi pățit-o ! îl mai împunse și Ilinișna.

Duniaşka era cît pe ce să pufnească în hohote, privindu-l cum își curăță din barbă bucățelele de varză și de cartofi, dar chipurile celorlați erau atît de întunecate, încît se stăpîni și-și mută privirile în altă parte, de teamă să nu rîdă prosteşte.

După masă, bătrînul și cele două nurori plecară cu două harabale la fîn. Cu o furcă lungă, Pantelei Prokofievici încărca fînul în harabale, iar Natalia îl lua în primire și îl butucea cu picioarele. Fînul răspîndea un miros de putregai. De la cîmp, Natalia s-a întors împreună cu Da-

ria ; harabaua lui Pantelei Prokofievici, trasă de doi boi bătrîni și cu pasul mare, le lăsase mult în urmă.

Soarele apunea în dosul movilei. Mirosul amar de pelin, plutind deasupra stepei cosite, era mai puternic spre seară, dar se făcuse mai dulce, mai plăcut pierzînd din izul său iute, înăbușitor de la amiază. Căldura se potoli. Boii mergeau voios, și colbul dulceag, strînit de copitele lor, se lăsa pe tufele de scai de-a lungul drumului de vară. Vîrfurile lor, cu florile liliachii-deschise, ardeau în lumina soarelui. Bondarii se roteau deasupra. Nagîții zburau cu țipete către vreun iaz îndepărtat de stepă.

Tolănită cu fața în jos pe fin, în carul legănat, sprijinindu-se în coate, Daria se uita din cînd în cînd la Natalia. Aceasta, cu gîndul aiurea, privea apusul soarelui ; lumini roșii-arămii îi jucau pe fața senină și liniștită. „Ce fericită e Natașka ! Are bărbat, are copii, nu-i mai trebuie nimic. Cei din casă o iubesc, iar eu sînt pierdută... O să crăp și nimeni n-are să mă plîngă", se gîndi Daria și deodată simți o nebiruită dorință s-o necăjească pe Natalia, s-o facă să sufere și ea. De ce numai dînsa Daria, trebuie să se zvîrcolească în chinuri, să se gîndească necontenit la viața ei prăpădită și să sufere atît de cumplit ? Îi mai aruncă Nataliei o privire iute și, silindu-se să vorbească cu o voce cît mai prietenoasă, rosti :

— Vreau, Natalia, să mă spovedesc ție !...

Natalia nu-i răspunse îndată. Privind apusul, își aminti că, demult, cînd era logodnica lui Grigori și el venise să o vadă, iar dînsa a ieșit să-l petreacă dincolo de poartă, apusul era tot așa, cuprins de văpaia liliachie, și ciorile cîrîiau în vîrfuri de sălcii... Grigori se îndrepta, întors în șa, și ea se uita în urma lui, cu ochii înlăcrimați de tulburare și de bucurie, stînd așa, cu mîinile strînse la sînul ei feciorelnic, ascuțit, simțindu-și bătăile furtunoase ale inimii... Îi părea rău că Daria rupsese tăcerea și întrebă în silă :

— De ce să te spovedești ?

— De un păcat... Ții tu minte, astă-primăvară, cînd a venit Grigori de pe front ? În ziua aceea, seara, îmi aduc aminte, mulgeam vaca. Cînd să intru în casă, ce aud ? Axinia mă strigă. M-a chemat la ea, mi-a dăruit acest inel — mi l-a vîrît chiar în deget... Daria întoarse inelul de aur de la degetul ei inelar... Și m-a rugat să-l chem pe Grigori,

ca să vină la ea... Ce să fac ? Eu... eu i-am spus. Și atunci, el toată noaptea... Ții minte, a spus că ar fi venit Kudinov și că s-ar fi dus să stea de vorbă cu dînsul ! Minciuni ! A stat la Axinia !

Uluită, îngălbenită la față, Natalia tăcea și rupea între degete o tulpină de buruiană uscată.

— Să nu te superi pe mine, Natașa ! Îmi pare rău că ți-am mărturisit-o... zise Daria pe un glas rugător, încercînd să se uite în ochii Nataliei.

Natalia tăcea, podidită de lacrimi. Durerea care o lovise din nou era atît de neașteptată și de puternică, încît nu mai avu putere să-i mai răspundă Dariei nici măcar un cuvînt și-și întoarse capul, ascunzîndu-și chipul schimonosit de suferință.

Chiar la intrarea în sat, nemulțumită de fapta ei, Daria își zicea : „Ce dracu m-a îndemnat s-o amărăsc ? Acum va umbla o lună cu mutra plînsă ? Mai bine o lăsam fără să bănuiască nimic ! O vacă ca ea trăiește mai bine cînd orbecăie în beznă !“ În dorința de a pune balsam pe rănile vorbelor ei, zise :

— Nu te mai chinui atîta ! Vai, ce mare nenorocire ! A mea este cu mult mai rea, și tot mă țin bine. Și pe urmă — dracu să-l știe — poate că el nici n-a văzut-o și că a fost chiar cu adevărat la Kudinov. Că doar nu l-am urmărit. Iar hoțul neprins e om cinstit.

— Bănuiam... rosti încetișor Natalia, ștergîndu-și ochii cu colțul broboadei.

— Dacă ai bănuit, de ce nu i-ai cerut socoteală ? Nu ești bună de nimic ! De-aș fi eu în locul tău, n-ar scăpa de mine ! L-aș strînge în chingi, să-l ia toți dracii !

— Mi-era frică să aflu adevărul... Crezi tu că-i așa de ușor ? zise Natalia, cu ochii umezi și bîlbîindu-se de tulburare. Tu... ai putut să trăiești așa cu Petro... Dar eu... cînd îmi amintesc tot ce a trebuit... prin cîte a trebuit să trec... Mi-e groază și acum !

— Atunci, uită tot ce-a fost, o sfătui blajin Daria.

— Păi, se poate uita asta !... strigă Natalia, cu voce răgușită, străină.

— Eu aș uita. Ce mare lucru ?

— Vezi, tu poți să-ți uiți boala ?

Daria rîse.

— Cu dragă inimă, dar ea, afurisita, nu mă lasă s-o uit. Ascultă, Natașka, vrei să aflu tot, tot de la Axinia ? Mie are să-mi spună ! Să mă bată dumnezeu ! Nu s-a născut încă pe lume o muiere, care să nu povestească cine o iubește și cum ! O știu de la mine singură !

— Nu vreau să-mi ajuți la asta. Și așa mi-ai ajutat, răspunse rece Natalia. Nu sînt oarbă, văd eu pentru ce mi-ai povestit-o. Doar n-ai mărturisit că te mustra sufletul, că i-ai codoșit, și ca să-mi faci mie un rău...

— Adevărat ! încuviință Daria și oftă. Gîndește-te și tu, pentru ce să mă chinui numai eu ?

Coborî din haraba, luă biciușca și mînă la vale boii, care mergeau osteniți, împleticindu-se. La gura ulicioarei se apropie de haraba.

— Ascultă, Natașka, vreau să te-ntreb... Ți-l iubești mult pe-al tău ?

— Cum mă pricep, răspunse Natalia, cu glasul abia auzit.

— Înseamnă că-l iubești mult, oftă Daria. Dar eu, uite, n-am avut norocul să iubesc mult pe nimeni. Îi iubeam ca o cățea, cum și unde nimeream. De-aș putea să-mi încep din nou viața, poate că m-aș face alta.

Noaptea neagră goni amurgul scurt de vară. Clădiră prin întuneric clăi de fun. Femeile lucrau în tăcere, și Daria nu mai răspundea nimic nici măcar la strigătele lui Pantelei Prokofievici.

15

În urmărirea vijelioasă a inamicului, care se retrăgea de la Ust-Medvedițkaia, trupele Armatei Donului, unite cu cele ale răsculaților de pe Donul de sus, înaintau spre nord. Lîngă satul Șașkin pe Medvedița, regimentele zdrobite ale Armatei a 9-a roșii încercau să-i oprească pe cazaci, dar fură date din nou peste cap și-și continuară retragerea, aproape pînă la linia ferată Greazi-Țarițîn, fără să opună vreo rezistență serioasă.

Împreună cu divizia sa, Grigori luase parte la lupta de la Șașkin și ajutase mult brigăzii de infanterie a generalului Sutulov, care fusese lovită din flanc. Regimentul

călare al lui Ermakov trecuse la atac, din ordinul lui Grigori, luase vreo două sute de prizonieri și capturase patru mitraliere și unsprezece căruțe de muniție.

Pe înserate, însoțit de un grup de cazaci din Regimentul I, Grigori intră în Șașkin. Lîngă casa ocupată de statul-major al diviziei, păzită de două plutoane de cazaci, stătea o gloată deasă de prizonieri, în cămăși albe și în izmene. Cei mai mulți erau descălțați și dezbrăcați pînă la cămașă, și numai arar se zărea cîte o bluză kaki, murdară, printre oamenii în alb.

— Ce albi s-au făcut, parcă ar fi niște gîște! strigă Prohor Zikov, arătînd pe prizonieri.

Grigori trase de dîrlogi, întorcînd calul, și, descoperindu-l pe Ermakov în mulțimea de cazaci, îi făcu semn cu degetul să se apropie.

— Vino-ncoa! De ce te ascunzi în spatele altora?

Tușind în pumn, Ermakov veni mai aproape; sub mustățile lui negricioase și rare, pe buzele crăpate, se vedea sînge închegat, iar obrazul drept era umflat și acoperit de zdrelituri proaspete. În timpul atacului, calul său se poticnise în plină goană, căzuse, iar Ermakov zburase ca o piatră din șa și mai alunecase vreo doi stînjeni, tîrîndu-se pe burtă pe cîmpul plin de mușuroaie. Și călărețul, și calul săriseră în picioare în același timp, iar o clipă mai tîrziu, fără șapcă și plin de sînge, dar cu sabia în mînă, Ermakov zbura călare, ajungînd din urmă valul de cazaci care se rostogolea devale...

— De ce să mă ascund? întrebă el cu o mirare prefăcută, ajungînd lîngă Grigori, dar în același timp își mută privirea ochilor sălbatici, sîngeroși, nepotoliți încă după luptă.

— Te simți cu musca pe căciulă! De ce mergi în urmă? întrebă mînios Grigori.

Zîmbind în silă, cu buzele umflate, Ermakov se uită pieziș la prizonieri.

— Ce muscă? Mie să nu-mi umbli cu ghicitori, că tot nu le pot ghici; astăzi am zburat cu cracii în sus de pe cal...

— E isprava ta? arătă Grigori cu biciușca la prizonieri.

Ermakov se prefăcu că-i vede întîia oară în viaţă şi că este nespus de uimit :

— Ah, ticăloşii ! Afurisiţii ! I-au şi dezbrăcat ! Şi cînd naiba au avut timp ?... Vai, uite la ei ! Acum am plecat de lîngă dînşii, am poruncit să nu-i atingă, şi tîlharii, poftim, cum i-au despuiat, sărmanii !...

— Mă, de ce o sucești ? De ce faci pe prostul ? Tu ai dat ordin să-i dezbrace ?

— Doamne ferește ! Ce ţi s-a năzărit, Grigori Panteleevici ?

— Ţii minte ordinul ?

— Ăla despre...

— Da, da, chiar ăla despre !...

— Cum să nu ? Îl ştiu pe de rost ! Ca nişte stihuri, pe care le-am învăţat pe vremuri la şcoală.

Fără să vrea, Grigori zîmbi, se aplecă în şa şi-l apucă pe Ermakov de diagonală. Ţinea mult la acest comandant viteaz şi plin de avînt.

— Ascultă, Haralampi ! Fără glume : de ce le-ai dat voie ? Noul polcovnic, pe care l-au băgat la statul-major în locul lui Kopîlov, o să facă un raport, şi va trebui să răspund. N-o să-ţi pară bine dacă va începe dandanaua cu tot felul de întrebări şi cercetări !

— Nu m-a răbdat inima, Panteleevici ! răspunse serios şi simplu Ermakov. Ei aveau toate lucrurile noi-nouţe, abia le-au primit la Ust-Medveditza, iar băieţii mei umblă numai în vechituri, şi nici acasă nu au cine ştie ce. Tot un drac ! Tot i-ar dezbrăca cei din spatele frontului. Adică, noi să-i prindem, iar puşlamalele din dosul frontului să-i dezbrace ? Nu, mai bine să se bucure ai noştri ! Eu am să răspund, şi la mine vorba e scurtă ! Şi, te rog, nu te lega de mine. Habar n-am şi nu ştiu nimic despre aceste lucruri!

Ajunseră în dreptul gloatei de prizonieri. Vorbele potolite din mulţime amuţiră. Cei de la margine se dădeau la o parte în faţa călăreţilor şi-i priveau pe cazaci cu fereală, posomoriţi şi aşteptînd parcă ceva. Un ostaş roşu recunoscu în Grigori pe comandant şi veni aproape de tot, atingîndu-i scara cu mîna.

— Tovarășe șef ! Spuneți cazacilor dumneavoastră să ne dea îndărăt măcar mantalele. Fie-vă milă ! Noaptea e frig și noi sîntem goi, vedeți și dumneavoastră.

— Nu-ți fie teamă, țiștarule, n-ai să înghețî în mijlocul verii ! zise cu asprime Ermakov și, împingîndu-l cu calul pe prizonier, se întoarse către Grigori : Să nu ai grijă, am să spun să le dea ceva din vechituri. Hai, hai, la o parte, viteji ! Sînteți buni să luptați cu păduchii din izmene, nu cu cazacii !

La statul-major începuse interogatoriul comandantului companiei, căzut prizonier. Lîngă masa acoperită cu o mușama veche, ședea noul șef de stat-major, polcovnicul Andreianov, un ofițer în vîrstă, cîrn, cu mult păr alb la tîmple, cu urechi mari, clăpăuge, ca de copil. La doi pași de masă, stătea în dreptul lui comandantul roșu. Declarațiile celui interogat le scria unul dintre ofițerii de la statul major, sotnicul Sulin, care venise în divizie împreună cu Andreianov.

Comandantul roșu, un om înalt, cu mustățile roșcate, cu părul cenușiu-albicios tuns scurt, schimba cu stîngăcie cînd un picior desculț, cînd celălalt, pe scîndurile vopsite gălbui, uitîndu-se la polcovnic. Cazacii nu-i lăsaseră prizonierului decît cămașa cazonă din pînză galbenă, neghilită, și-i mai dăduseră o pereche de nădragi căzăcești rupți cum nu se poate mai rău, cu lampasurile spălăcite și cu petice cîrpite de o mînă neîndeminatică. Trecînd spre masă, Grigori observă cum prizonierul își potrivi cu o scurtă și sfioasă mișcare nădragii rupți la șezut, încercînd să-și acopere goliciunea.

— Dumneata spui... de către comisarul militar din Oriol ? întrebă Andreianov, aruncîndu-i prizonierului o privire scurtă pe deasupra ochelarilor, apoi își lăsă ochii în jos, și, îngustîndu-și pleoapele, începu să cerceteze și să întoarcă pe toate părțile un petic de hîrtie, pesemne un act.

— Da.

— În toamna anului trecut ?

— La sfîrșit de toamnă.

— Minți !

— Spun adevărul.

— Îți spun : ai mințit !...

Prizonierul nu răspunse și strînse din umeri. Andreianov se uită la Grigori și-i zise, cu un gest de dispreț spre cel interogat :

— Uite, poftim : un ofițer din armata imperială, iar acum, după cum vezi, e bolșevic. A fost prins și născocește că a nimerit la roșii din întîmplare, că l-ar fi mobilizat. Minte prostește, stîngaci, ca un școlar, și-și închipuie că are să fie crezut — și n-are pur și simplu atîta curaj civic să-și mărturisească vina de a-și fi trădat patria... Se teme, ticălosul !

Mișcîndu-și greu mărul lui Adam, prizonierul zise :

— Văd, domnule polcovnic, că dumneavoastră aveți destul curaj civic pentru a insulta un prizonier...

— Nu vorbesc cu ticăloșii !

— Dar eu sînt acum nevoit să vorbesc.

— Mai încet ! Nu mă sili să te scutur nițel !

— În situația dumneavoastră, nu este de loc greu și, mai ales, nu este periculos !

Fără să rostească o vorbă, Grigori se așeză lîngă masă și privea cu un zîmbet de milă la prizonierul, care, palid de indignare, riposta atît de curajos. „Frumos i-a mai dat peste bot prăpăditului de polcovnic !", își zise el cu plăcere și se uită cam răutăcios la obrajii stacojii și cărnoși ai lui Andreianov, scuturați de un tic nervos.

Chiar din prima întîlnire cu el, Grigori simți o adîncă îndîrjire împotriva șefului său de stat-major. Andreianov făcea parte din categoria ofițerilor care n-au fost pe front în anii războiului mondial, ci au preferat să stea prudent în dosul frontului, folosind toate legăturile solide de serviciu și de rubedenie și agățîndu-se din răsputeri de slujbe lipsite de primejdie. Chiar și în războiul civil, polcovnicul Andreianov izbutise să scape de front, stînd la Novocerkassk, și, abia după ce atamanul Krasnov fusese înlăturat de la putere, se văzuse silit să meargă în linia întîi.

În cele două nopți petrecute în aceeași odaie cu Andreianov, Grigori aflase de la el că este extrem de evlavios, că nu poate vorbi fără lacrimi în ochi despre slujbele religioase mai solemne, că nevasta lui este cea mai exemplară soție din cîte se pot închipui, că o cheamă Sofia Alexandrovna și că, pe vremuri, însuși marele ataman, baronul von Grabbe, îi făcea curte, fără să aibă succes. În

afară de aceasta, mai povesti, amabil și amănunțit, ce fel de moșie avusese răposatul său părinte, cum el, Andreianov, ajunsese la gradul de polcovnic, cu ce persoane ilustre fusese la vînătoare în 1916, și-i mai destăinui că cel mai plăcut joc de cărți este vistul, cea mai întăritoare dintre băuturi este coniacul cu frunze de chimion, iar cel mai avantajos serviciu este la intendența centrală a armatei.

Bubuiturile apropiate de tun îl făceau să tresară ; călărea în silă, sub cuvînt că-l roade o boală de ficat ; avea neslăbită grijă să sporească mereu efectivul gărzii statului-major, iar față de cazaci se purta cu o ostilitate prea puțin deghizată, deoarece, după vorbele lui, ei fuseseră toți trădători în 1917, și de atunci ura toate „gradele inferioare", fără nici o deosebire. „Numai nobilimea va salva Rusia !", zicea el, bineînțeles fără a uita să menționeze că este și el de neam nobil și că neamul Andreianovilor este cel mai vechi și cel mai vrednic din tot ținutul Donului.

Fără îndoială, cusurul cel mai de seamă al lui Andreianov era vorbăria sa bătrînească, nestăpînită și nesuferită, de care pătimesc unii oameni buni de gură și nu tocmai deștepți, ajunși la o vîrstă respectabilă, dar obișnuiți din tinerețe să le judece toate cu ușurință și fără socoteală.

În viața lui, Grigori avusese destule prilejuri să se întîlnească cu oameni din acest soi păsăresc și simțea totdeauna o adîncă scîrbire. A doua zi după ce făcuse cunoștința lui Andreianov, Grigori începu să ocolească întîlnirile cu el și izbutea aceasta în timpul zilei ; dar imediat ce divizia se oprea în cantonament de noapte, Andreianov îl găsea și-l întreba grăbit : „O să petrecem noaptea împreună ?" Și, fără să-i aștepte răspunsul, începea: „Uite, scumpule, dumneata spui că în lupta pe jos cazacii nu sînt fermi, dar cînd am fost ofițer pentru misiuni speciale pe lîngă excelența-sa... Hei, să vină unul să-mi aducă aici geamantanul și patul !" Grigori se culca pe spate, cu ochii închiși și-l asculta cu dinții încleștați, apoi se întorcea nu tocmai cuviincios cu spatele la povestitorul fără lacăt la gură, își învelea capul cu mantaua și-și zicea în gînd, fierbînd de furie mută : „Cînd o să capăt ordinul de mutare, am să-i trîntesc numaidecît ceva greu în cap ; poate, după asta, nu va putea mișca limba măcar o săptămînă !" „Ai

adormit, sotnicule ?", îl întreba Andreianov. „Dorm", răspundea surd Grigori. „Dă-mi voie, n-am terminat !" Și povestea își urma cursul. În aţipeală, Grigori se gîndea : „Pe palavragiul ăsta mi l-au băgat pe gît înadins. Să ştii că Fitzhalaurov a avut grijă de mine ! Dar cum să faci serviciul cu unul ca el, lovit cu leuca în cap ?" Și adormind de-a binelea, tot mai auzea vocea ascuţită de tenor a lui Andreianov, care răsuna ca o ploaie biciuind un acoperiș de tablă.

Și iată de ce Grigori era plin de o bucurie răutăcioasă, privind la comandantul prizonier care-l făcea de două parale pe flecarul său șef de stat-major.

Andreianov rămase o clipă tăcut, micșorîndu-și ochii ; sfîrcurile lungi ale urechilor sale clăpăuge se făcură de un roșu-aprins, iar mîna albă și grasă, cu un inel de aur masiv la arătător, zăcea pe masă și tremura.

— Ascultă, lepădătură ! rosti el, cu o voce răgușită de mînie. Am dat ordin să te aducă la mine nu ca să stau la taclale și să mă cert cu dumneata, nu uita aceasta ! Poate că nu înţelegi că n-ai nici o posibilitate de scăpare ?

— Înţeleg perfect.

— Cu atît mai bine pentru dumneata. La urma urmelor, puţin îmi pasă dacă te-ai dus la roșii de bunăvoie sau ai fost mobilizat. Asta nu importă ; lucrul principal este că refuzi să vorbești din motive de onoare prost înţeleasă...

— Este evident că noi nu ne înţelegem în materie de onoare.

— Fiindcă ai pierdut-o cu totul !

— În ce vă priveşte, domnule polcovnic, cred, că, judecînd după purtarea dumneavoastră faţă de mine, este îndoielnic că aţi avut vreodată ceea ce se numeşte onoare !

— Văd că vrei să grăbeşti deznodămîntul !

— Credeţi că am interesul să-l amîn ? Nu mă sperie aceasta, vă osteniţi zadarnic !

Cu mîinile scuturate de tremur, Andreianov deschise portţigaretul, își aprinse o ţigară, trase cu lăcomie două fumuri și se adresă din nou prizonierului :

— Prin urmare, refuzi să răspunzi la întrebări ?

— Despre mine, am spus tot ce-am avut de spus.

— Du-te dracului ! Persoana dumitale de prăpădit mă interesează cel mai puțin. Fii bun să-mi răspunzi la întrebarea : ce unități v-au venit de la gara Sebreakovo.

— V-am răspuns că nu știu.

— Știi !

— Bine, ca să vă fac plăcerea : da, știu, dar n-am să răspund.

— Am să dau ordin să-ți tragă o bătaie cu vergelele de armă, și atunci ai să-ți dezlegi limba.

— Nu prea cred !

Prizonierul își atinse cu mîna stîngă mustățile și zîmbi, stăpîn pe sine.

— Regimentul „Kamîșin" a luat parte la această operațiune ?

— Nu.

— Flancul vostru stîng era însă protejat de o unitate de cavalerie. De care anume ?

— Lăsați-mă-n pace ! Vă spun încă o dată : n-am să răspund la asemenea întrebări.

— Din două — una, ciine : sau dai drumul la limbă sau, peste zece minute, vei fi pus la zid ! Ei ? !

Și atunci prizonierul rosti cu o voce uimitor de ridicată, răsunătoare și tinerească :

— M-am săturat de tine, neghiob bătrîn ! Tîmpitule ! Dacă te-aș fi prins eu, te-aș fi interogat cu totul altfel !...

Andreianov păli și apucă tocul revolverului. Atunci Grigori se sculă fără grabă și ridică mîna, în semn de domolire :

— Oho ! Ei bine, ajunge ! Ați vorbit destul ! Văd că amîndoi sînteți cam iuți... Nu v-ați înțeles și pace — ce mai tura-vura ? Bine face dînsul că nu-i trădează pe-ai săi. Zău, e minunat ! Nici nu m-am așteptat !

— Nu, dă-mi voie !... se agită Andreianov, încercînd în zadar să descheie tocul revolverului.

— N-am să te las ! zise cu o veselă înviorare Grigori, apropiindu-se de masă și apărîndu-l pe prizonier cu trupul lui. Nu e lucru de cinste să omori un prizonier. Cum te lasă inima să vrei să-l ucizi, în starea în care se află ? Omul n-are arme ; luat prizonier, uite, nu i-au lăsat nici hainele, și dumneata ridici mîna asupra lui...

— În lături ! Ticălosul ăsta m-a jignit !

Andreianov îl împinse cu putere pe Grigori și smulse revolverul din toc.

Prizonierul se întoarse cu fața la fereastră, strîngînd din umeri ca de frig. Grigori urmărea zîmbind mișcările lui Andreianov, dar acesta, simțind în mînă mînerul crestat al revolverului, făcu vînt cu el într-un chip ciudat și se întoarse, lăsînd arma cu țeava în jos.

— Nu vreau să-mi murdăresc mîinile... zise el răgușit, recăpătîndu-și răsuflarea și lingîndu-se pe buzele uscate.

Fără a-și stăpîni rîsul, care îi dezgolea dinții sclipitori de sub mustăți, Grigori spuse :

— Tot n-ai fi avut cum ! Uite, revolverul dumitale e descărcat. La cantonament, m-am trezit într-o dimineață, l-am luat de pe scaun și l-am cercetat... N-are nici un cartuș, și se vede că nu a fost curățat de vreo două luni ! Prost îți mai păstrezi arma !

Andreianov lăsă ochii în jos, întoarse cu degetul mare butoiașul revolverului și zîmbi :

— Drace ! Așa e...

Sotnicul Sulin, care privea totul în tăcere și cu ironie ascunsă, zise graseind plăcut :

— Ți-am mai spus, Semion Polikarpovici, că porți din cale-afară de prost armele. Cazul de acum o dovedește o dată în plus.

Andreianov făcu o strîmbătură și strigă :

— Hei, să vină niște ostași aici !

Doi oameni se iviră în tindă, însoțiți de comandantul gărzii.

— Duceți-l ! zise Andreianov, cu un semn din cap spre prizonier.

Acesta se întoarse cu fața spre Grigori, se înclină și porni spre ușă. Lui Grigori i se păru că buzele prizonierului se mișcă sub mustățile roșcovane, într-un zîmbet de recunoștință abia mijit...

Cînd pașii se stinseră în depărtare, Andreianov își scoase ochelarii cu un gest obosit, îi șterse grijuliu, cu o bucățică de piele de căprioară, și zise veninos :

— Ai apărat pe ticălosul acela într-un chip strălucit, e o chestie de convingeri personale. Dar, spune-mi, ce înseamnă asta : să vorbești în fața lui despre revolver, să mă pui într-o situație caraghioasă ?

— Nu e nici o nenorocire, îl mîngîie împăciuitor Grigori.

— Totuşi, nu trebuia. Ştii că aş fi în stare să-l ucid ? Un tip revoltător ! Înainte de a veni dumneata, m-am căznit cu el vreo jumătate de ceas. Cît a minţit, ce-a mai scăldat-o, scăpîndu-mi printre degete, dînd informaţiuni vădit mincinoase — te apuca greaţa, nu altceva ! Iar cînd l-am prins cu minciuna, a refuzat pur şi simplu să vorbească. Poftim ! Onoarea sa de ofiţer nu-i permite dumnealui să trădeze unui duşman secretul militar... Nu s-a gîndit însă la onoarea de ofiţer, ticălosul, atunci cînd a intrat în slujba bolşevicilor... Eu cred că el şi alţi doi dintre comandanţi trebuiesc împuşcaţi fără prea multă gălăgie. Din punct de vedere al informaţiilor ce ne interesează, sînt cu totul fără folos, nişte netrebnici, învechiţi în rele, şi prin urmare n-avem motive să-i cruţăm. Ce zici ?

— De unde ai aflat că el este comandantul companiei ? întrebă Grigori, în loc să răspundă.

— L-a trădat unul, chiar dintre ostaşii lui.

— Eu cred că ar trebui să-l împuşcăm pe acest ostaş şi să-i lăsăm în pace pe comandanţi !

Grigori se uită întrebător la Andreianov.

Acesta strînse din umeri şi zîmbi, aşa cum se zîmbeşte cînd cineva spune o glumă nu tocmai sărată.

— Nu, serios : ce zici ?

— Nimic alt, decît aşa cum ţi-am spus.

— Dă-mi voie : din ce motive ?

— Ce motive ? Ca să păstrăm disciplina şi ordinea în armata rusă. Aseară, domnule polcovnic, la culcare, mi-ai vorbit tare frumos ce ordine va trebui să se facă în armată, după ce îi vom bate pe bolşevici, ca să stîrpim din tineret molima roşie. Eu am fost de aceeaşi părere în toate, ţii minte ? Netezindu-şi mustaţa şi urmărind expresia schimbătoare de pe chipul lui Andreianov, Grigori continuă judicios : Dar acuma ce propui ? Curată destrăbălare ! Adică, soldaţii să-şi trădeze comandanţii ? Asta-i învăţătura dumitale ? Dar dacă ne vom pomeni şi noi în aceeaşi stare, ce ai să spui ? Nu, iartă-mă, aici mă opun ! Sînt împotrivă.

— Cum vrei, zise cu răceală Andreianov, privindu-l atent pe Grigori. Auzise că acest comandant al diviziei

de răsculaţi este un om năzuros şi cam ciudat, dar tot nu se aştepta la aşa ceva din partea lui. Se mărgini să adauge numai : Aşa procedam de obicei cu comandanţii roşii luaţi prizonieri şi, în special, cu foştii ofiţeri. Observ că dumneata ai altfel de idei, noi... Şi nu prea înţeleg această atitudine a dumitale într-o asemenea chestiune ce s-ar părea indiscutabilă.

— Iar noi de obicei îi omoram pe bolşevici în luptă, dacă se-ntîmpla, dar nu omoram fără rost prizonierii ! răspunse Grigori, începînd să roşească.

— Bine, fie, o să-i trimitem în spatele frontului, încuviinţă Andreianov. Acum o altă chestiune : o parte dintre prizonieri, nişte ţărani mobilizaţi, originari din gubernia Saratov, şi-au exprimat dorinţa să lupte în rîndurile noastre. Regimentul nostru, 3 infanterie, nu numără nici măcar trei sute de baionete. Nu crezi că s-ar putea vărsa în el o parte din aceşti voluntari-prizonieri, după o triere migăloasă ? Avem directive precise în acest sens din partea statului-major al armatei.

— N-am să primesc la mine nici un mujic. Să mi se completeze pierderile tot cu cazaci, răspunse hotărît Grigori.

Andreianov mai făcu o încercare să-l înduplece :

— Ascultă, să nu ne mai certăm. Înţeleg dorinţa dumitale de a-ţi avea divizia compusă exclusiv din cazaci, dar nevoia ne obligă să nu lepădăm nici pe prizonieri. Pînă şi în Armata de voluntari unele regimente se completează cu prizonieri.

— Să facă cum vor, dar eu refuz să primesc mujici. Şi să nu mai vorbim despre asta, răspunse tăios Grigori.

Puţin mai tîrziu, ieşi afară ca să dea ordine pentru expedierea prizonierilor. Iar la masă, Andreianov îi spune cu glas schimbat :

— Se pare că nu vom putea lucra împreună.

— Mi se pare şi mie, răspunse cu nepăsare Grigori.

Fără să ia în seamă zîmbetul lui Sulin, scoase cu degetele din farfurie o bucată de carne de berbec fiartă şi începu să ronţăie zgîrciul cam tare, făcînd atîta zgomot, încît Sulin se strîmbă ca de o durere puternică şi închise chiar ochii pentru cîteva clipe.

După două zile, urmărirea trupelor roșii în retragere a fost încredințată grupării de trupe a generalului Salnikov ; Grigori fu chemat urgent la statul-major al grupării, unde șeful statului-major, un general prezentabil și în vîrstă, îi aduse la cunoștință ordinul comandantului Armatei Donului referitor la desființarea armatei de răsculați, spunîndu-i fără ocol :

— În cursul războiului de partizani împotriva roșiilor, ai condus cu succes o divizie ; acum însă nu-ți putem încredința nu o divizie, ci nici măcar un regiment. Dumneata n-ai studii militare și în condițiile luptei pe front larg, cu metodele moderne de luptă, nu vei fi în stare să comanzi o mare unitate. Ești de acord ?

— Da, răspunse Grigori. Voiam chiar să renunț eu însumi la comanda diviziei.

— E foarte bine că nu-ți supraestimezi posibilitățile. Este o calitate extrem de rară la tinerii ofițeri de astăzi. Așadar, iată ce e : prin ordinul comandantului frontului, ești numit comandant al sotniei a patra, la Regimentul 19. Regimentul se află acum în marș undeva lîngă satul Veaznikov, la vreo douăzeci verste de aci. Vei pleca chiar astăzi, în cel mai rău caz, mîine. Mi se pare că ai ceva de obiectat ?

— Aș vrea să fiu mutat la serviciul administrativ.

— Este imposibil. Vei fi indispensabil pe front.

— În cursul acestor două războaie, am fost rănit de paisprezece ori.

— N-are importanță. Ești tînăr, arăți minunat și mai poți lupta. În ce privește rănile, ia spune-mi, care dintre ofițeri n-are măcar cîteva ? Poți pleca. Toate cele bune !

După cucerirea staniței Ust-Medveditkaia, mulți cazaci care se distinseseră în timpul răscoalei, au căpătat imediat galoane — măsură, se vede, chibzuită pentru a înlătura nemulțumirile gata să izbucnească, neîndoielnic, în rîndurile celor din districtul Donului de sus, cu prilejul desființării armatei de răsculați. Astfel, aproape toți vagmiștrii au fost înaintați la gradul de horunji, iar ofițerii care luaseră parte la răzmeriță fură avansați în grad și primiră recompense.

Nici Grigori nu fusese uitat : fu înaintat sotnic ; printr-un ordin pe armată i se relevau meritele în lupta împotriva roșilor și i se exprimau mulțumiri.

Desființarea armatei de răsculați fu terminată în cîteva zile. Foștii comandanți de divizii și de regimente — oameni fără carte — fură înlocuiți cu generali și polcovnici; ofițeri cu experiență fură puși comandanți de sotnii ; toți comandanții de baterii și șefii de state-majore fură înlocuiți, iar cazacii grade inferioare fură vărsați în regimentele de linie ale Armatei Donului, care suferise pierderi serioase cu prilejul luptelor de la Doneț.

Pe seară Grigori adună cazacii, le anunță desființarea diviziei și, luîndu-și rămas bun, le zise :

— Cazaci, să nu mă pomeniți cu vorbe rele ! Am luptat împreună, așa a trebuit, iar de azi înainte o să fim despărțiți, fiecare cu necazurile lui. Mai cu seamă, păziți-vă capetele, ca să nu vi le găurească roșii. Ele, capetele noastre, sint cam năroade, dar tot nu trebuie să le facem țintă pentru gloanțe. Vom mai avea nevoie să chibzuim cu ele, să chibzuim mult, ce rămîne de făcut mai departe...

Posomoriți, cazacii tăceau, apoi izbucniră toți deodată în strigăte surde și învălmășite :

— Iar încep cele vechi ?

— Unde ne vîră acum ?

— Abia silesc poporul să facă tot ce vor dînșii, ticăloșii !

— Nu vrem să ne desființeze ! Ce fel de ordine noi sînt și astea ? !

— Ei, flăcăi ! Ne-am unit cu ei și ne-am găsit beleaua !...

— Blagorodniciile lor au început din nou să ne călărească !

— Țin'te bine acum ! O să te dreagă la toate încheieturile...

Grigori așteptă pînă cînd se făcu liniște, apoi zise :

— Degeaba mugiți. S-a isprăvit cu vremea ușoară, cînd se puteau discuta ordinele și cînd te puteai împotrivi șefilor. Plecați la cantonament și nu mai dați drumul la limbă, că n-are să vă ducă la nimic bun, doar numai la Curtea marțială și la sotnii disciplinare.

Cazacii se apropiau pe plutoane ; îi strîngeau mîna lui Grigori și-i spuneau :

— Rămîi sănătos, Panteleevici ! Nu ne pomeni nici pe noi cu vorbe rele !

— Nici nouă n-are să ne fie uşor să facem slujbă cu alţii !

— Păcat că ne-ai lăsat pe seama altora. Nu trebuia să predai divizia !

— Ne pare rău de tine, Melehov. Comandanţii străini poate că au mai multă şcoală ca tine, dar nouă ne va fi şi mai greu din pricina asta, iată toată pacostea !

Un singur cazac, din satul Napolovo, bun de glume şi care desfăta toată sotnia lui, zise :

— Tu, Grigori Panteleevici, să nu le dai crezare. Fie că ai a face cu ai tăi, fie cu ăi străini, totuna ; deopotrivă de greu e dacă nu faci după cum te îndeamnă inima !

Grigori petrecu noaptea, bînd rachiu de casă cu Ermakov şi cu alţi comandanţi, iar a doua zi dimineaţa plecă, împreună cu Prohor Zikov, ca să ajungă din urmă Regimentul 19.

Nici n-avu timp să-şi ia sotnia în primire şi să lege cunoştinţă cu oamenii, că fu chemat la comandantul regimentului. Era dimineaţă, devreme. Grigori inspecta caii, zăbovi şi se prezentă abia după o jumătate de ceas. Se aştepta la o observaţie din partea comandantului, om sever şi exigent, dar acesta îl întîmpină cu multă prietenie ; îl întrebă : „Ei, cum ţi-a părut sotnia ? Oameni de treabă ?“ Şi, fără să aştepte răspunsul lui Grigori, adăugă, privind undeva la o parte :

— Iată ce e, dragul meu : sînt nevoit să-ţi comunic o veste extrem de tristă... Ţi s-a întîmplat acasă o mare nenorocire. Noaptea trecută a sosit o telegramă de la Vioşenskaia. Îţi dau concediu o lună, pentru aranjarea treburilor familiale. Du-te.

— Daţi-mi telegrama, rosti pălind Grigori.

Luă foaia de hîrtie împăturită în patru, o desfăcu, o citi şi o strînse în pumnul mîinii, care asudă brusc. Avu nevoie de o mică sforţare pentru a se putea stăpîni, şi glasul îi tremură puţin, cînd zise :

— Da, nu m-am aşteptat la aşa ceva. Am să plec. Rămîneţi cu bine.

— Nu uita să-ţi iei biletul de voie.

— Da, da. Mulţumesc, n-am să uit.

Ieşi în tindă cu paşi siguri şi hotărîţi, ţinîndu-şi sabia în felul său obişnuit, dar cînd începu să coboare scara înaltă, simţi deodată că nu-şi mai aude paşii şi că o durere sfîşietoare îi străpunge inima, asemenea unei baionete.

Ajuns pe treapta de jos, se clătină şi se apucă cu mîna stîngă de balustrada şubredă, iar cu dreapta îşi descheie iute gulerul bluzei. Rămase aşa numai vreme de un minut, răsuflînd adînc şi des, dar acest minut l-a ameţit parcă de durere, şi, cînd se desprinse de balustradă şi se îndreptă spre calul legat lîngă portiţă, merse păşind greoi şi clătinîndu-se.

16

După cele aflate de la Daria, Natalia petrecu cîteva zile simţindu-se mereu ca într-un vis urît şi apăsător din care nu putea să se trezească. Căută un temei mai potrivit pentru a se duce la nevasta lui Prohor Zîkov şi a încerca să afle de la ea cum a trăit Grigori în Vioşenskaia în timpul retragerii şi dacă s-a întîlnit acolo cu Axinia sau nu. Voia să se încredinţeze de vinovăţia bărbatului, căci pe Daria o credea şi n-o credea.

Seara tîrziu se apropie de ograda lui Zîkov, purtînd în mînă o nuia. Nevasta lui Prohor isprăvise cu treburile casei şi şedea la poartă.

— Noroc, vecino ! Nu cumva ai văzut viţelul nostru ? o întrebă Natalia.

— Noroc, dragă ! Nu, nu l-am văzut.

— Afurisită haimana, nu vrea să stea acasă cu nici un chip ! Nu ştiu pe unde să-l mai caut.

— Stai niţel, hodineşte-te, că de găsit tot ai să-l găseşti. Vrei seminţe ?

Natalia veni mai aproape şi se aşeză lîngă ea. Se legă astfel o cîslă de muieri, ca toate altele.

— Ce se aude despre ostaşul tău ? se interesă Natalia.

— N-am nici o veste. Parcă a pierit cu totul, al naibii să fie ! Dar al tău, ţi-a trimis ceva ?

— Nu. Grişa a făgăduit că are să scrie, dar n-a trimis nici o scrisoare. Spun oamenii că ai noştri ar fi ajuns un-

deva dincolo de Ust-Medvedița, iar altceva n-am mai auzit. Natalia schimbă vorba, trecînd la retragerea din urmă peste Don, și începu să întrebe pe îndelete cum au dus-o ostașii la Vioșenskaia și cine a mai stat acolo dintre cei din Tatarski. Nevasta lui Prohor, femeie șireată și isteață, ghici îndată pentru ce venise Natalia și răspundea numai cu gura pe jumătate și în silă.

De la bărbat, știa totul despre Grigori, dar îi era frică să povestească ceva, deși abia mai era în stare să-și stăpînească limba — ținea minte porunca lui Prohor : „Să știi că, dacă spui cuiva măcar o vorbă despre asta, am să te pun cu capul pe butuc, am să-ți scot de doi coți afurisita ta de limbă și am să ți-o tai ! Dacă află ceva Grigori, mă omoară pe loc ! De săturat, m-am săturat numai de tine, iar de viață încă nu ! Încît să taci ca moartă !"

— Dar pe Axinia Astahova n-a văzut-o cumva la Vioșki Prohor al tău ? întrebă pe șleau Natalia, pierzîndu-și răbdarea.

— Unde putea să o vadă ? De asta le ardea acolo ? Zău, nu știu nimic, Mironovna, și nici nu mă întreba despre asta. De la ghilanul meu de bărbat n-ai să scoți nici o vorbă acătării. Atîta știe : „Adu-ncoa ! Ia de-aici !"

Natalia plecă încă mai tulburată și mai amărîtă, fără a fi izbutit să afle ceva. Nu mai putea însă să rămînă în asemenea înveninată îndoială și aceasta o îmboldi să meargă de-a dreptul la Axinia.

Fiind vecine, se întîlneau adeseori în anii din urmă, își dădeau ziua bună mut din cap, schimbînd uneori și cîteva vorbe. Timpurile cînd își aruncau numai priviri pline de ură, fără să-și dea binețe, trecuseră ; dușmănia lor își pierduse din înverșunare, și, ducîndu-se la Axinia, Natalia nădăjduia că n-are s-o gonească și că în orice caz va fi gata să vorbească despre Grigori. Și așteptările ei n-o înșelară.

Fără a-și ascunde mirarea, Axinia o pofti în odaie, trase perdelele la ferestre, aprinse lumina și întrebă :

— Ce noutate bună ai adus ?

— Nu pot să vin la tine cu noutăți bune...

— Zi-le atunci pe cele proaste. I s-a întîmplat lui Grigori Panteleevici vreo nenorocire ?

În acest vorbe se simțea atîta îngrijorare adîncă și din inimă, încît Natalia pricepu totul. Axinia se dăduse pe față

dintr-o singură întrebare, dezvăluindu-i tot ce-i umplea viața și tot ceea ce o înspăimînta. De prisos era s-o mai cerceteze despre legăturile ei cu Grigori ; totuși Natalia nu plecă, mai zăbovi cu răspunsul și, abia într-un tîrziu, zise :

— Nu, bărbatu-meu e viu și teafăr, nu-ți fie teamă.

— Nici nu mi-e teamă, de ce ai crezut una ca asta ? Tu trebuie să te îngrijorezi de sănătatea lui, iar eu am grijile mele. Axinia vorbea curgător, dar simți cum sîngele îi năvălește în obraz, se duse repede spre masă și, cu spatele la musafiri, potrivi îndelung flacăra lămpii, care de altfel ardea bine și fără asta.

— Despre Stepan al tău ce se aude ?

— Mi-a trimis nu demult urări de bine.

— Viu, sănătos ?

— Așa mi se pare. Axinia strînse din umeri.

Nici în acea clipă nu fusese în stare să-și calce pe inimă și să-și ascundă simțămintele : nepăsarea ei față de soarta bărbatului era atît de vădită, după răspunsul ei, încît Natalia zîmbi fără să vrea.

— Ehei ! Se cunoaște cît nu te lasă să dormi dorul de dînsul... Dar... asta te privește. Uite pentru ce am venit : merge vorba prin sat cică Grigori iar se dă la tine și că te întîlnești cu el, cînd vine acasă. Adevărat e ?

— Și tu pe mine ți-ai găsit să mă-ntrebi ? zise batjocoritor Axinia. Hai să te-ntreb și eu : e adevărat sau ba ?

— Ți-e frică să spui adevărul ?

— Nu, nu mi-e frică.

— Atunci spune, ca să știu și să nu mă chinui. De ce să mă perpelesc degeaba ?

Axinia își încruntă sprîncenele și își micșoră ochii.

— Milă de tine tot n-o să am, zise ea cu asprime. Iată ce se petrece între noi : mă chinui eu, ți-e bine ție ; te chinui tu, mi-e bine mie... Doar avem un bărbat de împărțit, nu ? Am să-ți spun deci adevărul, ca să-l știi din vreme. Totul este adevărat, lumea nu minte. Am pus din nou mîna pe Grigori, și de astă-dată voi căuta să nu-l mai pierd. Ei, și acum ce-ai să faci ? O să-mi spargi geamurile la casă ? O să mă înjunghii cu cuțitul ?

Natalia se sculă, făcu nod nuiclușa mlădioasă, o aruncă înspre cuptor și răspunse cu o tărie rară și străină de firea ei :

— Acum n-o să-ți fac nici un rău. Mai aștept pînă vine Grigori, am să stau de vorbă cu el, ca să vedem ce-i de făcut cu voi amîndoi. Am doi copii, voi ști cum să mă apăr pe mine și pe dînșii !

Axinia zîmbi.

— Va să zică, deocamdată pot să trăiesc fără frică ?

Fără să bage de seamă tonul batjocoritor al întrebării, Natalia se apropie de Axinia și-i atinse brațul.

— Axinia ! Mi-ai stat toată viața de-a curmezișul drumului, dar să știi că acum n-am să mă milogesc la tine ca atunci, ții minte ? Eram atunci mai tînără, mai proastă, mi-am zis : o să mă rog de ea, o să aibă milă de mine și o să mi-l lase pe Grișa. Dar acum, nu ! Știu doar atît : nu-l iubești, te ții grapă de el din obișnuință. Și l-ai iubit tu vreodată ca mine ? Cred că nu. Te-ai înhăitat cu Listnițki și cu cine încă nu te-ai mai încurcat, destrăbălat-o ? ! Cine iubește nu face așa.

Palidă, Axinia se ridică de pe cufăr, dînd-o la o parte pe Natalia cu mîna.

— Nici el nu m-a dojenit pentru asta, și acum vii tu ?... Ce-ți pasă ție ? Bine ! Sînt rea, tu ești bună : ei și ?

— Atît. Nu te supăra. Plec. Bogdaproste că mi-ai mărturisit adevărul.

— Nu face să-mi mulțumești, că tot ai fi aflat și singură. Stai nițel, ies și eu cu tine să închid obloanele.

Afară, pe trepte, Axinia se opri o clipă și zise :

— Îmi pare bine că ne despărțim cu pace, fără bătaie, dar uite, vecino dragă, ce zic eu : dacă ai putere, ia-l. Dacă nu — să fie fără supărare. De bunăvoie n-o să-l las. Anii de tinerețe s-au dus și, cu toate că m-ai făcut o destrăbălată, eu nu-s ca Daşka voastră și cu treburi de-astea n-am glumit de cînd sînt... Tu măcar ai copii, și vocea Axiniei tremură, răsunînd mai surd și mai gros, dar pentru mine nu mai este nimeni pe pămînt ! E cel dintîi și cel din urmă. Știi ce ?... Să nu mai vorbim despre asta. Dacă o să rămînă teafăr, dacă-l va feri maica domnului, o să se-ntoarcă și o să aleagă singur...

Natalia se frămîntă o noapte fără somn, iar dimineața plecă cu Ilinișna la prășit. Munca o ușura. Gîndea mai puțin, lăsîndu-și sapa să cadă ritmic peste bulgării pămîn-

tului argilos de stepă, secătuit de soare, spărgîndu-se și făcîndu-se țărînă ; din cînd în cînd se îndrepta din șale ca să răsufle, să-și șteargă sudoarea de pe frunte și să bea apă.

Nori albi, sfișiați de vînt, pluteau și se topeau pe cerul albastru. Soarele pîrjolea pămîntul încins. Dinspre răsărit se apropia ploaia. Fără să ridice capul, Natalia simțea cu spinarea cum un nouraș acoperea în treacăt soarele, aducînd un pic de răcoare pămîntului scorojit, care dogorea, și o umbră sură se așternea iute asupra ogoarelor, asupra vrejurilor de pepeni și a lujerelor înalte ale florii-soarelui — învăluia grădinile de pe povîrniș, ierburile istovite și aplecate de arșiță, tufele de păducel și de mărăcine, cu frunzișul veșted și murdărit de păsări. Chemarea pitpalacilor răsuna mai tare, cîntul dulce al ciocîrliilor se auzea mai limpede, și chiar vîntul, care mișca buruienile calde, părea mai puțin fierbinte. Pe urmă, soarele străpungea pieziș marginea albă a nourașului firav ce-și urma drumul spre apus și, răzbind, revărsa din nou pe pămînt puhoaie aurii de lumină strălucitoare. Undeva departe-departe, pe coamele albastre ale dealurilor, de-a lungul Donului, umbra nourașului tot mai cotrobăia și păta pămîntul, iar grădinile de aci erau din nou copleșite de toropeala amiezii de chihlimbar ; aerul încins tremura și șerpuia în zare ; pămîntul și ierburile hrănite de el răspîndeau un miros tot mai înăbușitor.

La amiază, Natalia se duse la un puț săpat în fundul rîpii și veni cu o oală de apă de izvor, rece ca gheața. Femeile băură, se spălară pe mîini și se așezară la soare să mănînce. Ilinișna tăie cu grijă pîinea pe un șorț întins, scoase din traistă lingurile și o strachină, apoi aduse o oală cu gîtul strîmt, plină cu lapte covăsit și acoperită cu o bluză ca să nu se încălzească.

Natalia mînca în silă, și soacra o întrebă :

— Văd eu că de la o vreme parcă nu-ți sînt toți boii acasă... S-o fi întîmplat ceva între tine și Grișka ?

Buzele arse de vînt ale Nataliei tremurară jalnic.

— Mamă-soacră, iar s-a înhăitat cu Axinia.

— Asta... de unde poți s-o știi ?

— Am fost aseară la ea.

— Și ea, tîrfa, a mărturisit-o ?

— Da.

Ilinișna rămase pe gînduri. Cute aspre îi tăiară chipul brăzdat de zbîrcituri și colțurile buzelor.

— Poate se laudă numai, afurisita ?

— Nu, mamă-soacră, chiar așa e. Ce să mai vorbim ?

— L-ai scăpat din ochi... zise încetișor bătrîna. Pe un asemenea soi de bărbat trebuie să-l păzești și iar să-l păzești !

— Ce să-l păzești ? Mă bizuiam pe obrazul lui... Sau trebuia să-l leg de fusta mea ? Natalia zîmbi amar și adăugă cu o voce abia auzită : El nu-i Mișatka, să-l țin pe loc. Are părul pe jumătate alb, dar tot nu se lasă de vechile lui năravuri...

Ilinișna spălă și șterse lingurile, clăti strachina, puse totul la loc în traistă și abia atunci întrebă :

— Și asta este toată nenorocirea ?

— Ce mai întrebi, mamă-soacră ! Nu-i destul ca să ți se urască de viață ?

— Și ce-ai hotărît să faci ?

— Ce să mai hotărăsc ? Atîta : o să-mi iau copiii și am să plec la ai mei. N-am să mai trăiesc cu dînsul. Las' s-o ia în casă, să stea cu dînsa. M-am chinuit destul și așa.

— Cînd eram tînără, mă gîndeam și eu la fel, oftă Ilinișna. Al meu a fost și el un muieratic și jumătate. Cîte am îndurat și eu de pe urma lui, nici nu se pot spune. Numai că nu-i ușor să pleci de la bărbat și apoi nici n-are rost. Chibzuiește bine, ai să vezi și tu. Pe urmă, cum să iei copiii de la tatăl lor ? Nu, ai vorbit de haram. La asta nici să nu te mai gîndești, nu-ți dau voie !

— Nu, mamă-soacră, de trăit tot n-am să mai trăiesc cu el, încît nu-mi mai vorbi de prisos.

— Cum să nu-ți vorbesc ? izbucni Ilinișna, sărindu-și din fire. Da' ce, îmi ești străină ? Parcă nu mi-e milă de voi, afurisiți ce sînteți ? Mie-mi vorbești așa, mamei, bătrînei ? Ți-am spus : scoate-ți asta din cap, și s-a isprăvit ! Poftim, ce a mai născocit : „O să plec din casă !" Și unde vrei să ajungi ? La ai tăi ? Dar cine are nevoie de tine ? Taică-tău s-a dus, dumnezeu să-l ierte, casele arse, mama — fără căpătîi, o să trăiască din mila altora, și tu ai să te duci acolo și să-mi iei și nepoții cu tine ? Nu, dragă,

n-are să meargă așa cum crezi tu ! Stai să vină Grișka, o să vedem ce-i de făcut cu el, iar acum să nu-mi vorbești despre asta, nu-ți dau voie și nici nu te mai ascult !

Toată suferința care mocnea de atîta timp în inima Nataliei izbucni într-un zguduitor hohot de plîns. Cu un geamăt își smulse broboada din cap, căzu cu fața pe pămîntul uscat, aspru, și, lipită cu pieptul de el, plîngea fără lacrimi.

Ilinișna, ca o bătrînă înțeleaptă și plină de curaj ce era, nici nu se urni din loc. Înfășură în bluză oala cu laptele rămas, o puse într-un locșor răcoros, apoi turnă apă într-o cană, se apropie de Natalia și se așeză alături. Știa că o asemenea durere nu se poate alina cu vorbe, mai știa că mai bine e să plîngi decît să ai ochii uscați și buzele strînse. După ce o lăsă pe Natalia să-și plîngă destul amarul, Ilinișna își puse mîna muncită, plină de bătături, pe capul nurorii și mîngîindu-i părul negru, lucios, îi zise cu asprime poruncitoare în glas :

— Ei, acuma destul ! N-ai să verși azi toate lacrimile, mai lasă și pentru altă dată. Ia, bea nițică apă.

Natalia se potoli. Numai umerii îi zvîcneau din cînd în cînd și un tremur îi străbătea trupul. Deodată sări în picioare, o împinse la o parte pe Ilinișna, care îi întindea cana cu apă, și, cu fața spre răsărit, cu palmele ude de lacrimi, împreunate ca pentru rugăciune, strigă cu glas tare, repede, înecîndu-se :

— Doamne ! Mi-a mîncat sufletul ! Nu mai am puteri să trăiesc așa ! Doamne, pedepsește-l, blestematul ! Omoară-l acolo pe loc ! Ia-i zilele, să nu mă mai chinuie !...

Un nor negru se tîra pe cer, venind dinspre răsărit. Tunetul bubui surd. Un fulger cu flacără albă alunecă pe cer, șerpuind și forfecînd culmile rotunde ale norului. Vîntul înclina spre apus ierburile foșnitoare, aducea colb amar de pe drum și apleca aproape pînă la pămînt talerele de floarea-soarelui, grele, pline de semințe.

Ciufulind părul vîlvoi al Nataliei, vîntul îi usca chipul ud și-i înfășura în jurul picioarelor poalele fustei largi și cenușii.

Cuprinsă de o superstițioasă groază, Ilinișna își privi cîteva clipe nora, care, pe fondul norului negru de furtună

cotropind jumătate din cer, îi părea necunoscută și spăimîntătoare.

Ploaia se apropia tot mai năvalnic. Tăcerea, care se lasă în preceasul unei furtuni, nu ținu mult. O gaie țipă speriată, repezindu-se în zbor pieziș spre pămînt ; un țiștar țiui pentru ultima oară în fața vizuinii lui, și vîntul o izbi cu toată tăria pe Ilinișna, aruncîndu-i în față un val cu pulbere de nisip mărunt, apoi zbură chiuind prin stepă. Bătrîna se ridică cu greu de la pămînt. Chipul ei era galben ca de mort, cînd strigă cu voce surdă, prin vuietul detunat al furtunii :

— Trezește-te ! Să te ferească dumnezeu ! Pentru cine chemi tu moartea ? !

— Doamne, pedepsește-l ! Pedepsește-l ! țipa Natalia, cu ochii înnebuniți ațintiți în zarea unde norii se îngrămădeau într-o măreție sălbatică, răscoliți de furtună, luminați de răbufnirile orbitoare ale fulgerelor.

Tunetul bubui din nou cu trosnet sec deasupra stepei. Cuprinsă de groază, Ilinișna făcu semnul crucii, se apropie cu pași împleticiți de Natalia și o apucă de umăr.

— Pune-te în genunchi. Auzi, Natașka ? !

Natalia își privi soacra cu ochi care nu mai vedeau parcă nimic și se lăsă în genunchi, cu o mișcare lipsită de voință.

— Cere iertare lui dumnezeu ! zise poruncitor Ilinișna. Cere-i să nu-ți primească rugăciunea ! Pentru cine ai chemat tu moartea ? Pentru tatăl copiilor tăi ? Mai mare păcat se poate ? Fă-ți semnul crucii ! Închină-te pînă la pămînt și zi : „Doamne, iartă-mă pe mine păcătoasa !"

Natalia făcu semnul crucii, șopti ceva cu buzele albe și, cu dinții încleștați, se prăvăli greoi într-o parte.

Spălată de ploaie, stepa se înviorase de un verde minunat. Un curcubeu uriaș se boltise pe cer, de la iazul din depărtare și pînă la Don. Dinspre apus se mai auzeau răbufnirile surde de tunet. Puhoaie de apă tulbure se năpusteau în rîpă cu un zgomot ca al vulturilor ; pîrîiașe înspumate își croiau drum prin bostănării spre Don, ducînd frunzele smulse de ploaie, rădăcini de ierburi scoase de apă din țărînă, spice de secară. Pături groase de nisip și de mîl se lățeau prin grădini, acoperind vrejurile de harbuji

și de pepeni galbeni ; apele răzvrătite se scurgeau prin făgașe, de-a lungul potecilor de vară. La poalele unei movile îndepărtate, ardeau rămășițele unui stog de fin aprins de trăsnet, și un stîlp de fum vioriu se ridica spre cer, aproape atingînd curcubeul cu vîrful înalt.

Pășind cu băgare de seamă, în picioarele desculțe, Ilinișna și Natalia coborau spre sat pe drumul noroios și alunecos, ridicîndu-și mult fustele. Ilinișna zise :

— Dar nărăvașe mai sînteți voi, tinerele ! Zău, așa ! Turbați pentru orice lucru de nimic. Ehei, de-ai fi trăit tu așa cum am trăit eu în tinerețe, ce-ai fi făcut, te-ntreb ? Pe tine nu te-a atins Grișka nici măcar cu degetul cel mic, cît timp ai stat cu el, și tot ești nemulțumită, și tot ai vrut să-l lași, și tot ai căzut în nesimțire și ce n-ai mai făcut încă — pînă și pe dumnezeu, și pe el l-ai vîrît în păcătoșeniile voastre... Spune și tu, fata mamei, bine este ? Pe mine mă omora în bătaie blestematul meu de șchiop, și știi, asta așa, fără nici o vină. Cîte pozne nu făcea, ca să se spargă toate în capul meu ? Vine în zori, și eu plîng cu lacrimi amare, și-l dojenesc, iar el tabără cu pumnii... Umblam cîte o lună în șir plină de vînătăi, dar uite că am rămas în viață și mi-am crescut feciorii și niciodată nu mi-a trecut prin minte să-mi iau lumea-n cap. Eu nu-l laud pe Grișka, dar asta-ți spun : cu unul ca dînsul se mai poate trăi... Dacă n-ar fi vipera aia, dînsul ar fi printre cei mai de ispravă cazaci din sat. I-a făcut farmece, altceva nu poate să fie.

Natalia merse îndelung tăcută, chibzuind în sine ; în cele din urmă, zise :

— Mamă-soacră, nu vreau să mai vorbesc despre asta. Cînd va veni Grigori, atunci vom vedea ce-o să mă fac... Poate că am să plec singură, poate că o să mă dea afară din casă chiar dînsul, dar eu deocamdată nu plec nicăieri din casa voastră.

— Uite așa trebuia să spui de la început ! se bucură Ilinișna. O da dumnezeu, totul va fi bine. N-o să te dea afară, nici să nu te mai gîndești la așa ceva ! Doar vă iubește, pe tine și pe copilași ; încît cum poate să-i treacă una ca asta prin gînd ? Nu, nu-u ! N-are să te schimbe pe Axinia, n-are să-l lase inima s-o facă ! Cîte nu se-n-

tîmplă, într-o viață întreagă, între oamenii de sub același acoperiș ? Numai să se-ntoarcă teafăr acasă...

— Nu vreau moartea lui... Am vorbit numai așa, de deznădejde... Nu mă mai dojeni pentru asta... N-am să-l smulg din inimă, dar mi-e așa de greu să trăiesc !...

— Puiculița mea, draga mea ! Crezi că nu știu ? Numai că nu trebuie să te lași dusă așa de prima pornire, fără chibzuială. Bine-ai zis, zău, să nu mai vorbim despre asta ! Și, pentru dumnezeu, să nu-i sufli nimica bătrînului. Nu-i treaba lui.

— Vreau să-ți mai spun ceva matale... Nu se știe deocamdată dacă o să mai trăiesc cu Grigori sau nu, dar nu mai vreau să am copii de la el. Nu știu ce să mă fac nici cu ăia care sînt... Dar încă... Și eu, mamă-soacră, sînt grea...

— De cînd ?

— Într-a treia lună.

— Ce poți să faci ? Vrei, nu vrei, va trebui să naști.

— N-am să nasc, rosti cu hotărîre Natalia. Mă duc chiar astăzi la baba Kapitonovna. Are să mă scape de asta... A mai făcut la alte femei.

— Să lepezi, adică ? Cum poți să-mi spui una ca asta, femeie fără rușine ?

Mîniată, Ilinișna se opri în mijlocul drumului, dînd din mîini. Avea de gînd să mai spună ceva, dar se auzi uruit de roți, plescăit gras de copite în noroi și o voce care îndemna calul.

Lăsîndu-și în jos poalele fustelor, Ilinișna și Natalia fereră la o parte din drum. Bătrînul Filip Agheevici Beshlebnov, care venea de la cîmp, ajunse în dreptul lor și-și opri iepușoara ageră.

— Suiți-vă, muierilor ! La ce bun să frămîntați glodul cu tălpile ?

— Să trăiești, Agheevici, că ne-am scos sufletul clefăind prin glod, mulțumi Ilinișna și o luă înainte, așezîndu-se fără multe pofteli în căruța lată și încăpătoare.

După-masă, Ilinișna avea de gînd să mai stea pe îndelete de vorbă cu Natalia, s-o înduplece și să-i bage în cap că nu era nevoie să scape de sarcină. Așa că, în timp ce spăla blidele, cîntărea în cuget felurite poveți care i se

părea mai temeinice ; ba s-a gîndit chiar să-i spună şi bătrînului despre hotărîrea Nataliei şi cu ajutorul lui s-o silească pe nora orbită de durere să renunţe la asemenea nechibzuită faptă. Dar, pe cînd ea trebăluia prin bucătărie, Natalia se pregătise şi plecase.

— Unde-i Natalia ? o întrebă Ilinişna pe Duniaşka.

— A făcut o bocceluţă şi a plecat.

— Unde ? Ce ţi-a spus ? Ce fel de bocceluţă ?

— De unde să ştiu, mamă ? A pus într-o basma o fustă curată, încă ceva şi a plecat fără să mai zică nimic.

— Of, sărmana de ea !

Spre uimirea Duniaşkăi, Ilinişna izbucni în lacrimi neputincioase şi se lăsă pe laviţă.

— De ce plîngi, mamă ? Doamne, dar ce ai ?

— Lasă-mă în pace, nerușinato ! Nu-i treaba ta ! Dar ce-a zis ? Şi de ce nu m-ai vestit atunci cînd se pregătea de plecare ?

Duniaşka răspunse cu necaz :

— Cu asta chiar că mă învinuieşti din senin ! Ce eram să fac ? De unde puteam să ştiu că trebuie să-ţi spun neapărat ? Doar n-a plecat cu totul ! S-a dus pesemne să-şi vadă mama, şi nu pot pricepe de ce plîngi !

Chinuită de îngrijorare, Ilinişna aşteptă întoarcerea Nataliei. Se hotărî să nu sufle nici o vorbă bătrînului, de teama mustrărilor şi stropşelilor lui.

La apusul soarelui, turmele se întoarseră din stepă. Asfinţitul scurt se aşternu peste cîmpuri. Luminiţe rare se aprinseră prin sat, şi Natalia tot nu mai venea. Toată suflarea din casa Melehovilor se aşeză la cină. Palidă de îngrijorare, Ilinişna aduse la masă tăiţeii cu ceapă în ulei. Bătrînul luă lingura, culese în ea firimiturile de pîine uscată de pe masă, le trimise în gura căscată, pierdută în hăţişurile bărbii dese, şi, cercetînd cu privirea pe cei din jurul mesei, întrebă :

— Da' Natalia unde-i ? De ce n-o chemaţi la masă ?

— Nu-i acasă, răspunse cu jumătate de glas Ilinişna.

— Dar unde-i ?

— O fi plecat la mă-sa şi poate că mai zăboveşte acolo.

— Cam mult stă. Ar trebui să ştie orînduiala casei... mormăi nemulţumit Pantelei Prokofievici.

Mînca încet și cu grijă, ca întotdeauna ; din cînd în cînd, își punea lingura pe masă, cu fundul în sus, se uita cu o privire piezișă, drăgăstoasă, la Mișatka, așezat lîngă el, și-i zicea cu o ușoară asprime în glas : „Ia întoarce-te niţel, puiul moșului, las' să-ţi șterg buzele. Mă-ta umblă hai-hui, n-are nimeni grijă de voi..." Și, cu mîna lui mare, aspră și neagră, ștergea buzele gingașe, trandafirii, ale nepotului.

Cinară în tăcere și s-au sculat repede de la masă. Pantelei Prokofievici porunci :

— Stingeţi lumina ! Avem gaz puţin, la ce bun să-l ardem de pomană ?

— Să închidem ușile ? întrebă Ilinișna.

— Închide-le.

— Dar Natalia ?

— Cînd va veni n-are decît să bată la ușă. Poate că n-are să umble creanga chiar pînă dimineaţa... Ian te uită ce obicei nou a mai născocit ! Din pricina ta, zgripţuroaico, fiindcă nu-i spui nimic și-i cauţi în coarne ! Auzi, să meargă noaptea în ospeţie !... Las' că-i arăt eu mîine. Frumoasă pildă a mai luat de la Daşka...

Ilinișna se culcă fără să se dezbrace. Rămăsese așa, vreme ca vreo jumătate de ceas, zvîrcolindu-se tăcută în pat și oftînd, iar tocmai cînd își punea în gînd să se scoale și să meargă la Kapitonovna, auzi afară zgomot de pași șovăitori și tîrșiţi.

Cu o sprinteneală neobișnuită pentru vîrsta ei, bătrîna sări în picioare, alergă în grabă în tindă și deschise ușa.

Galbenă ca ieșită din mormînt, Natalia urca cu greu treptele, ţinîndu-se de parmacul scării. Luna plină îi lumina faţa scofîlcită, ochii adînciţi în orbite și sprîncenele încovoiate într-o nemărginită suferinţă. Pășea clătinîndu-se ca o fiară rănită și acolo unde îi călca piciorul, rămînea o pată neagră de sînge.

Tăcută, Ilinișna o cuprinse de mijloc și o duse în tindă. Natalia se rezemă cu spatele de ușă și șopti cu glas răgușit :

— Ai noștri dorm ? Mamă-soacră, șterge dîrele de sînge de după mine... Vezi matale, am lăsat urme...

— O-of, ce-ai făcut cu tine, Natalia ? ! strigă înăbușit Ilinișna, cu glasul întretăiat de plîns.

Natalia încercă să zîmbească, dar, în loc de zîmbet, o chinuire jalnică îi schimonosi fața.

— Nu striga, mamă-soacră... că-i trezești pe ai noștri... Uite, m-am și ușurat. Sînt cu sufletul împăcat... Numai că sîngele... curge din mine, de parcă m-au tăiat... Dă-mi mîna, mamă... Mi se-nvîrte capul.

Ilinișna trase zăvorul și căută clanța ușii îndelung, cu mîna tremurătoare, pe dibuite, ca într-o casă străină, neputînd s-o nimerească prin întuneric. Pășind în vîrful picioarelor, o duse pe Natalia în odaia mare, o trezi pe Duniașka și o scoase afară din culcușul ei, o chemă pe Daria și aprinse lampa.

Ușa bucătăriei era deschisă, lăsînd să străbată sforăitul ritmic și aprig al lui Pantelei Prokofievici ; micuța Poliușka plescăia din buze și mormăia ceva prin vis. Dulce e somnul de copil, netulburat de nimic !

În timp ce Ilinișna bătu bine perna pregătind patul, Natalia se așeză pe laviță și, sleită de puteri, se lăsă cu capul pe marginea mesei. Duniașka vroi să intre în odaie, dar Ilinișna îi spuse cu asprime :

— Piei, nerușinato, și să nu-ți mai bagi nasul pe-aici ! N-ai ce căuta !

Încruntîndu-se, Daria luă cîrpa udă și se duse în tindă. Natalia își ridică cu greu capul și zise :

— Scoate de pe pat așternutul cel curat... Pune o bucată de pînză... Tot am s-o murdăresc...

— Taci ! porunci Ilinișna. Dezbracă-te ! Culcă-te ! Cum te mai simți ? Să-ți aduc apă ?

— Grozav de slăbită mă simt... Dați-mi o cămașă curată și apă.

Într-o mare opintire a puterilor sleite, Natalia se sculă și se îndreptă cu pași nesiguri spre pat. Abia atunci, Ilinișna își dădu seama că fusta Nataliei este udă de sînge, grea, și i se lipește de picioare. Privi cu înfiorare la Natalia, care, ca după ploaie, se aplecă, își stoarse poala și începu să se dezbrace.

— Vai, ți-ai pierdut tot sîngele ! sughiță de plîns Ilinișna.

Natalia se dezbrăcă cu ochii închiși, răsuflînd des și șuierător. Ilinișna, după ce a urmărit-o cu privirea căscată de groază, se duse la bucătărie. Cu mare greutate izbuti

să-l trezească în ghionturi pe Pantelei Prokofievici şi-i zise :

— Natalia s-a îmbolnăvit... I-e rău de tot, mi-e teamă să nu moară... Pune repede caii la căruţă şi du-te în staniţă, după felcer.

— Ce drăcovenie ţi-a mai năzărit ? Dar ce-a păţit ? Cum de s-a îmbolnăvit ? Dacă ar umbla mai puţin noaptea...

În cîteva cuvinte, bătrîna îl dumiri asupra celor întîmplate. Înfuriat, Pantelei Prokofievici sări în picioare şi, încheindu-şi în mers nădragii, se repezi în odaie :

— Ah, putoarea ! Ah, neam de căţea ! Ce i-a trecut prin gînd ? ! Nevoia a silit-o, hai ?... Stai că-i arăt eu !...

— Ai înnebunit, afurisitule ? ! Unde te bagi ?... Nu intra acolo, că nu de tine îi arde acum !... Ai să trezeşti copiii ! Ieşi afară şi înhamă mai iute !...

Ilinişna încercă să-l oprească pe bătrîn, dar, fără s-o asculte, el veni la uşa odăii şi o deschise cu o izbitură de pumn.

— Te-ai pricopsit, fir-ai a dracului ! răcni el, oprindu-se în prag.

— Nu-i voie ! Tată-socrule, nu intra ! Pentru numele lui Hristos, nu intra ! ţipă ascuţit Natalia, strîngînd la piept cămaşa dezbrăcată de pe dînsa.

Drăcuind, Pantelei Prokofievici porni să-şi caute sumanul, şapca şi hamurile. Zăbovi atîta, încît, scoasă din răbdări, Duniaşka năvăli în bucătărie şi se năpusti plîngînd asupra lui taică-său :

— Pleacă mai repede ! Ce mai scotoceşti aici, ca gîndacul în balegă ? ! Nataşka moare, şi el se găteşte de un ceas ! Socru eşti ? Dacă nu vrei să te duci, spune ! Pun caii la căruţă şi plec singură !

— Mă-ă ! Ai căpiat ? Ai scăpat din balamuc ? Numai pe tine nu te-am auzit orăcăind, parşivo ! Uite cum strigă la tată-său, putoarea !

Pantelei Prokofievici dădu s-o izbească pe Duniaşka cu sumanul şi, bolborosind ocări care de care mai mînioase, ieşi în ogradă.

După plecarea lui, toţi cei din casă se simţiră ceva mai slobozi. Daria se apucă să spele duşumelele, împingînd cu

îndîrjire scaunele și laviţele. Fiind lăsată să intre în odaie îndată după plecarea bătrînului, Duniaşka şedea la căpătîiul Nataliei, îi potrivea perna şi-i dădea de băut. Ilinişna se ducea din cînd în cînd la copiii care dormeau alături, într-o cămăruţă — şi, întorcîndu-se pe urmă din nou în odaie, se uita îndelung la Natalia, rezemîndu-şi obrazul în palmă şi clătinînd dureros din cap.

Natalia zăcea tăcută, întorcîndu-şi mereu capul cu şuvite de păr încîlcit şi ud de sudoare. Pierdea îngrozitor de mult sînge. La fiecare jumătate de ceas, Ilinişna o ridica încetişor, scotea aşternutul ud leoarcă şi punea altul.

Timpul trecea, şi Natalia se sfîrşea văzînd cu ochii. După miezul nopţii, deschise ochii şi întrebă :

— Mai e mult pînă la răsărit ?

— Puţin, foarte puţin, o încredinţă bătrîna, spunîndu-şi în gînd : „Înseamnă că nu mai are viaţă ! Îi e teamă să nu-şi dea sufletul fără să-şi vadă copiii".

Şi, întărindu-i parcă bănuielile, Natalia o rugă cu voce slabă :

— Mamă, trezeşte-i pe Mişatka şi pe Poliuşka...

— Ce vorbeşti, puico ! Pentru ce să-i trezim noaptea ? Uitîndu-se la tine, are să-i apuce spaima şi or să înceapă a plînge şi a ţipa... La ce bun să-i scol ?

— Vreau să-i mai văd... Mi-e rău.

— Doamne, ce tot vorbeşti ! Uite, acuşi vine bătrînul cu felcerul şi are să-ţi ajute. Poate că ai vrea să dormi, sărmana mea, ce zici ?

— Parcă mai pot adormi ! răspunse Natalia, cu o uşoară supărare în glas. După aceasta, tăcu mult timp şi începu să răsufle mai domol.

Ilinişna ieşi tiptil afară şi dădu drumul lacrimilor. Cu faţa roşie, umflată de plîns, se întoarse în odaie cînd zorile abia începeau să mijească la răsărit. Auzind uşa scîrţiind, Natalia deschise ochii şi întrebă din nou :

— Mai e mult pînă la răsărit ?

— Se crapă de ziuă.

— Înveliţi-mi picioarele cu şuba...

Duniaşka îi înveli picioarele cu şuba de miel şi-i potrivi pe lături pătura caldă. Natalia îi mulţumi cu o privire, apoi o chemă pe Ilinişna şi zise :

— Şezi colea lîngă mine, mamă, iar tu, Duniaşka, şi tu, Daria, ieşiţi, rogu-vă, pentru o clipă, că vreau să stau de vorbă între patru ochi... Au plecat ? întrebă ea, fără să deschidă ochii.

— Au plecat.

— Tata-socru n-a venit încă ?

— Vine îndată. Ţi-e mai rău ?

— Nu, tot la fel... Iată ce voiam să spun... Eu, mamă-soacră, am să mor în scurtă vreme... O ştie inima mea. Atîta sînge a curs din mine — cu nemiluita ! Spune-i Daşkăi să pună la încălzit apă cît mai multă, cînd o să facă foc la cuptor... Şi matale ai să mă speli, nu vreau s-o facă altcineva străin...

— Natalia ! Drăguţo ! Maica precista cu tine ! De ce vorbeşti de moarte ? Dumnezeu e mare şi cu milostivirea lui iar ai să te faci bine.

Cu o slabă mişcare a mîinii, Natalia o pofti pe soacră să nu mai vorbească şi urmă ea :

— Lasă-mă să vorbesc, că mie-mi vine greu şi aş vrea să spun multe... Iar mi se-nvîrte capul... V-am spus despre apă ? Asta înseamnă că sînt tare... Kapitonovna mi-a făcut-o mai demult, după masă, îndată ce am venit. S-a speriat şi dînsa sărmana... Of, ce de sînge a curs din mine... De-aş putea ajunge pînă dimineaţa... Puneţi cît mai multă apă la încălzit... Vreau să fiu curată după ce-oi muri... Mamă-soacră, o să-mi puneţi fusta verde, aia cu cusături la margine... Lui Grişa îi plăcea cînd o puneam... şi bluza de poplin... este în cufăr deasupra, în colţul din dreapta, sub şal... Iar pe copii să-i ducă la ai noştri, cînd o să mor... N-ai vrea să trimiţi după mama, să vină îndată ?... Ar trebui de acum să încep a-mi lua rămas bun... Scoateţi de sub mine... Totu-i ud...

Susţinînd-o pe sub şale, Ilinişna scoase aşternutul şi vîrî cu greu altul. Natalia mai avu timp să şoptească :

— Întoarceţi-mă... Şi căzu în nesimţire.

Zorile albastre luceau în fereastră. Duniaşka spălă doniţa şi ieşi în ogradă să mulgă vacile. Ilinişna deschise fereastra şi răcoarea proaspătă, înviorătoare şi iute a dimineţii de vară năvăli în odaia plină de miros greu de sînge proaspăt şi de gazorniţă. Scuturaţi de vînt, stropi de rouă

căzură de pe frunzele vișinului pe pervazul ferestrei : răsunară ciripelile celor dintîi păsări, muget de vaci, pocnituri groase și scurte de harapnic ciobănesc.

Natalia își veni în fire, deschise ochii, se linse cu vîrful limbii pe buzele uscate, albe, fără nici un pic de sînge, ceru apă. Nu mai întreba nici de copii, nici de mamă. Totul se îndepărta pesemne de ea — pentru totdeauna...

Ilinișna închise fereastra și se apropie de pat. Cît de îngrozitor se schimbase Natalia într-o singură noapte ! Cu o zi înainte, era ca un tînăr măr înflorit — frumoasă, sănătoasă, voinică — iar acum, obrajii îi erau albi, mai albi decît creta dealurilor de la Don, nasul se ascuțise, buzele își pierduseră frăgezimea trandafirie, se făcuseră mai subțiri și acopereau parcă cu greu două semicercuri desfăcute de dinți. Numai ochii Nataliei își mai păstrau lumina de altădată, dar expresia lor era cu totul alta. Ceva nou, străin și înfricoșător se putea citi în privirea ei cînd, mînată de un nedeslușit îndemn, își ridica pleoapele albăstrii și înconjura cu ochii odaia, oprindu-i o clipă asupra Ilinișnei...

La răsăritul soarelui, Pantelei Prokofievici se întoarse. Istovit de nenumăratele sale nopți fără somn și de truda necurmată de la spital, cu bolnavii de tifos și cu răniții, felcerul, om cu fața supță, coborî din trăsură, se întinse, luă un pachet de pe bancă și intră în casă. Își scoase la intrare mantaua de ploaie și, aplecîndu-se peste parmaclîc, își spălă pe îndelete mîinile păroase, privind pe sub gene la Duniașka, în timp ce ea îi turna apa din oală în căușul palmelor, și chiar îi făcu de două ori cu ochiul. Apoi intră în odaie și stătu acolo ca la vreo zece minute lîngă Natalia, după ce-i rugase pe toți ceilalți să iasă afară.

Pantelei Prokofievici și Ilinișna așteptau în bucătărie.

— Ei, cum e ? întrebă în șoaptă bătrînul, îndată ce ieșiră din odaie.

— Prost de tot...

— Singură a făcut-o ?

— Singură a vrut-o... răspunse Ilinișna, ocolind întrebarea.

— Apă caldă, repede ! porunci felcerul, scoțindu-și pe ușă capul zbîrlit.

În timp ce apa fierbea, felcerul trecu în bucătărie. Văzînd privirea întrebătoare a bătrînului, făcu cu mîna un gest deznădăjduit.

— O să moară pe la amiază. O pierdere nemaipomenită de sînge. Nu-i nimic de făcut ! Aţi trimis de veste lui Grigori Panteleevici ?

Fără să-i răspundă, Pantelei Prokofievici şchiopătă grăbit în tindă. Daria îl văzu cum intră sub şopron, în dosul secerătorii, şi cum, lipindu-şi capul de o grămadă de tizic vechi de anul trecut, bătrînul izbucni în hohote de plîns...

Felcerul mai zăbovi o jumătate de ceas, stînd pe cerdac, moţăi puţin sub razele soarelui, care se înălţa, pe urmă — cînd samovarul dădu în clocot — intră din nou în odaie, făcu Nataliei o injecţie de camfor, ieşi afară şi ceru lapte de băut. Înăbuşindu-şi cu greu căscatul, bău două pahare şi spuse :

— Duceţi-mă chiar acum înapoi. Am în staniţă bolnavi şi răniţi, iar aci tot nu mai am ce căuta. În zadar ! Cu dragă inimă l-aş ajuta pe Grigori Panteleevici, dar vă spun cinstit : nu pot să fiu de nici un folos. Ce putem face noi ? Îi îngrijim pe cei bolnavi, dar n-am învăţat încă să înviem morţii. Pe femeia dumneavoastră au căsăpit-o atît de rău, încît nici nu mai are cu ce să trăiască... Are toată mitra sfîşiată, ruptă în bucăţi. Se vede că bătrîna a lucrat cu un cîrlig de fier. Orbecăim în beznă, ce să-i faci !

Pantelei Prokofievici mai zvîrli în brişcă un braţ de fîn şi-i zise Dariei :

— Ai să te duci tu. Şi nu uita să adăpi iapa, cînd ai să cobori la Don.

Îi întinse felcerului plata, dar acesta nu primi, hotărît, şi-l mustră :

— Mai mare ruşinea, Pantelei Prokofievici, chiar numai să pomeneşti despre asta. Oameni sîntem. Pentru ce să mă plăteşti ? Nu, nu, nici să nu te gîndeşti la aşa ceva ! Cu ce să-mi mulţumeşti ? Nici să nu mai vorbim ! Dacă ţi-aş fi pus nora pe picioare, ei da, atunci era altă vorbă.

Dimineaţa, cam pe la şase, Natalia se simţi mult mai bine. Ceru să i se dea apă ca să se spele, îşi pieptănă părul în faţa oglinzii ţinute de Duniaşka şi, privind la toţi pe rînd cu ochi în care clipea o lumină nouă şi ciudată, zîmbi în silă :

— Ei, acum o să mă fac bine ! Dar ce spaimă am tras adineauri... Credeam... gata, s-a isprăvit cu mine... De ce dorm așa de tîrziu copiii ? Du-te, Duniașka, de vezi dacă nu cumva s-au trezit !

Veni Lukinișna cu Gripașka. Privindu-și fiica, bătrîna începu să plîngă, dar Natalia o întrebă cu o voce înfrigurată și mustrătoare :

— De ce plîngi, mămuco ? Nu stau chiar așa prost... Doar n-ați venit la înmormîntarea mea.. Ei, spune-mi, de ce plîngi ?

Gripașka îi dădu pe furiș un ghiont mamei, și aceasta, înțelegînd în sfîrșit totul, își șterse repede lacrimile și zise pentru a o liniști :

— Nu, fata mamei, mi-a venit să plîng așa, din prostie. Mi s-a strîns inima cînd te-am văzut... Tare te-ai schimbat...

O roșeață ușoară se ivi pe obrajii Nataliei, cînd auzi vocea lui Mișatka și rîsul Poliușkăi.

— Chemați-i încoace ! Chemați-i mai repede ! rugă ea. O să se îmbrace mai pe urmă !...

Poliușka intră cea dintîi și se opri in prag, frecîndu-și cu pumnii ochișorii încă adormiți.

— S-a îmbolnăvit mămica... îi zise zimbind Nataiia. Vino la mine, sărăcuța mea !

Poliușka privi mirată pe cei mari, care ședeau tăcuți pe laviță, apoi se apropie de maică-sa și o întrebă cu glas necăjit :

— De ce nu m-ai trezit ? Și de ce s-au adunat dînșii, toți ?

— Au venit să mă vadă.. Pentru ce te-aș fi trezit ?

— Ți-aș fi adus apă, aș fi stat lîngă tine...

— Ei acum du-te, spală-te, piaptănă-te, roagă-te lui dumnezeu și apoi vino să stai cu mine.

— Dar la masă, te scoli ?

— Nu știu. Mi se pare că nu.

— Ei, atunci îți aduc eu mîncarea, mămuco ! Da ?

— Leit tăticul ei, numai că inima nu e ca a lui, e mai puțin împietrită... zise cu un zîmbet slab Natalia, lăsîndu-și capul pe pernă și trăgîndu-și pătura peste picioare.

După un ceas se simți mai rău. Făcu un semn cu degetul, chemînd copiii să vină mai aproape, îi îmbrățișă, îi

binecuvîntă cu semnul crucii, îi sărută şi o rugă pe Lukinişna să-i ducă la ea. Lukinişna spuse Gripaşkăi să plece înainte cu copiii şi rămase lîngă fiică-sa.

Natalia închise ochii şi vorbi ca într-o aiurare :

— Aşa că tot n-am să-l văd... Apoi, ca şi cum şi-ar fi amintit ceva, îşi ridică brusc capul şi ceru : Să-l aduceţi îndărăt pe Mişatka !

Gripaşka se ivi cu faţa plînsă, împinse băiatul înăuntru şi rămase în bucătărie, bocindu-se încetişor.

Cu mutrişoara posomorîtă şi cu căutătura neprietenoasă a Melehovilor, Mişatka se apropie sfios de pat. Schimbarea atît de bruscă de pe chipul maică-si o făcea aproape de nerecunoscut, aproape străină. Natalia îşi trase băieţaşul spre ea şi simţi bătăile inimii mici a lui Mişatka, ca o vrăbiuţă prinsă în pumni.

— Apleacă-te către mine, puişorule ! Mai aproape ! îl rugă Natalia.

Îi şopti ceva la ureche, apoi îl feri uşor la o parte, privi scormonitor în ochii lui, îşi strînse buzele tremurătoare şi, înfiripînd în silă un zîmbet chinuit, dureros, întrebă :

— N-ai să uiţi ? Îi spui ?

— N-am să uit...

Mişatka apucă degetul arătător al mamei, îl strînse în pumnişorul său cald, îl ţinu aşa un minut şi-i dădu drumul. Plecă de la pat, călcînd în vîrful degetelor, fără să ştie de ce, şi ţinînd braţele în cumpănă...

Natalia îl petrecu cu privirile pînă la uşă, apoi se întoarse tăcută la perete.

La amiază muri.

17

Multe lucruri chibzuise şi îşi adusese aminte Grigori în cele două zile şi două nopţi de drum, de pe front pînă la Tatarski... Ca să nu rămînă în stepă singur cu durerea lui, cu gîndul mereu la Natalia, luase cu el pe Prohor Zikov. Îndată ce părăsiră cantonamentul sotniei, Grigori începu să vorbească despre război, îşi aminti cum luptase în Regimentul 12, pe frontul austriac, cum fusese în Ro-

mânia, cum se bătuse cu nemții. Vorbea neîncetat și, tot pomenind despre fel de fel de întîmplări năstrușnice cîte se petrecuseră cu camarazii de regiment, rîdea mereu...

În naivitatea sa, Prohor îi arunca la început lui Grigori priviri nedumerite, minunîndu-se de vorbăria aceasta neobișnuită la el ; abia tîrziu de tot, își dădu seama că Grigori caută să se abată de la gîndurile lui amare, amintindu-și mereu despre vremile trecute, și începu să țină și el hangul, poate chiar cu prea mult zel. Povestind cu toate amănuntele cum stătuse o dată în spitalul de la Cernigov, se uită la Grigori, și deodată văzu cum îi curg șiroaie de lacrimi pe obrajii înnegriți... Minat de o simțită înțelegere a durerii, o bucată de vreme Prohor rămase la cîțiva stînjeni în urmă ; apoi se apropie iarăși de Grigori și încercă să aducă vorba despre lucruri străine și cu totul neinsemnate, dar Grigori își istovise bolnava nevoie de vorbă. Merseră la trap pînă la amiază, tăcuți, scară la scară.

Grigori se grăbea nebunește. Cu toată căldura, își mîna calul la trap larg sau în galop și numai rareori îl îngăduia la pas. Abia la amiază, cînd razele soarelui, aproape verticale, începură să ardă nemilos, Grigori se opri într-o rîpă, scoase șaua de pe cal, îl lăsă să pască, își găsi un loc răcoros, se culcă acolo și rămase cu fața în jos pînă cînd se mai potoli căldura. Și numai o dată au dat cailor ovăz, căci Grigori nu-i lăsa nici să stea și nici să se hrănească atîta cît era nevoie — încît chiar și caii lor, obișnuiți cu drumurile lungi, slăbiră văzînd cu ochii spre sfîrșitul celei dintîi zile de călătorie și nu mai mergeau cu aceeași voioșie ca la început. „N-ar fi de mirare să ne prăpădim caii, își zicea mînios Prohor. Cine mai călărește așa ? Lui ce-i pasă ? Dracul să-l ia ! Își omoară calul și îndată își găsește altul, dar eu de unde să-l iau ? Cu galopul lui, o să ne pomenim siliți s-o întindem pe jos, de la depărtarea asta, pînă la Tatarski — sau cu vreo căruță !"

A doua zi dimineața, după ce ajunseră lîngă un sat din stanița Fedoseevskaia, își pierdu răbdarea și vorbi către Grigori :

— S-ar zice că n-ai fost gospodar în viața ta... Spune și tu : cine mai gonește așa, zi și noapte, fără popas ? Uite

numai în ce hal de vlăguiți au ajuns caii. Lasă să-i hrănim măcar pe înserate, așa cum se cuvine.

— Dă drumul la pas, să nu rămîi în urmă, zise Grigori cu gîndurile în altă parte.

— Nu pot să merg într-un pas cu tine, calul meu e obosit din cale-afară. Nu s-ar putea să ne odihnim ?

Grigori nu răspunse. Mai călăriră la trap timp de vreo jumătate de ceas, fără să schimbe o singură vorbă ; după aceea, Prohor rosti hotărît :

— Trebuie să-i lăsăm să răsufle nițel ! Altfel nu merg mai depate ! Auzi ?

— Dă-i drumul, zi-i înainte !

— Pînă cînd, înainte ? Pînă cînd va cădea cu copitele în sus ?

— Vorba !

— Fie-ți milă, Grigori Panteleevici ! Nu vreau să-mi jupoi calul, dar văd că tot acolo o să ajungem...

— Ei bine, naiba să te ia ! Oprește, caută un loc, cu iarba mai bună.

Telegrama, care făcuse ocolul stanițelor din districtul Hopior în căutarea lui Grigori, îl găsise prea tîrziu... Grigori a ajuns acasă a treia zi după ce Natalia fusese înmormîntată. Descălecă lîngă portiță, o îmbrățișă în treacăt pe Duniașka, care îi sărise în întîmpinare sughițînd de plîns, și o rugă, încruntîndu-se :

— Plimbă calul binișor... Și nu mai plînge ! Apoi se întoarse către Prohor : Du-te acasă ! Dacă o să am nevoie de tine, te chem.

Ținînd de mîini pe Mișatka și pe Poliușka, Ilinișna ieși pe treptele casei să-și întîmpine fiul.

Grigori îi apucă în brațe pe amîndoi copiii și le zise cu vocea tremurată :

— Numai să nu plîngeți ! Numai fără lacrimi ! Dragii mei ! Ați rămas orfani... Da, da... Ne-a părăsit mama...

Și, stăpînindu-se cu mare greutate să nu izbucnească el în plîns, intră în casă și își salută tatăl.

— N-am știut s-o păstrăm... zise Pantelei Prokofievici și se grăbi să iasă șchiopătînd în tindă.

Ilinișna îl duse pe Grigori în odaie și-i povesti timp îndelung. La început nu voia să-i spună tot, dar Grigori o întrebă :

— Nu știi de ce s-a hotărît să nu nască ?

— Știu.

— Ei ?

— A fost în ajun la aia a ta... la Axinia, și ea i-a povestit totul...

— Aha... așa ? Grigori roși și-și lăsă ochii în jos.

Tîrziu, ieși din odaie, palid și îmbătrînit ; abia mișcîndu-și buzele vinete, tremurătoare, se așeză lîngă masă și mîngîie îndelung copiii, urcîndu-i pe genunchi, apoi scoase din cartușieră o bucățică de zahăr cenușie de praf și, spărgînd-o în două cu cuțitul în palmă, zîmbi vinovat :

— Atîtea dulciuri m-am învrednicit să am pentru voi... Așa tată aveți !... Ei, acum dați fuga afară și chemați-l pe bunicul.

— Mergi la mormînt ? întrebă Ilinișna.

— Ceva mai tîrziu... Morții nu se supără... Ce-a făcut Mișatka ? Dar Poliușka ?

— În ziua întîi au plîns mult, mai cu seamă Poliușka... Acum nici nu pomenesc despre dînsa cînd sîntem lîngă ei, parcă s-ar fi înțeles. Dar noaptea trecută l-am auzit pe Mișatka cum plîngea încet de tot... Și-a vîrît capul sub pernă, ca să nu-l audă nimeni... Am venit la el și-l întreb : „Ce ai, dragul babei ? Poate vrei să dormi lîngă mine ?“ Iar el zice : „Nu, bunicuțo, poate că am scîncit așa, numai în vis“... Vorbește-le, mîngîie-i... Ieri dimineață i-am auzit cum stăteau în tindă și vorbeau între ei. Poliușka zice : „Are să vie îndărăt la noi. E tînără, și tinerii nu mor de tot.“ Ce pot să știe ei, sărmanii copii, dar inimioarele tot îi dor, parc-ar fi mari.. Te pomenești că ți-e foame ? Stai, că o să-ți aduc ceva de mîncare ; de ce nu spui ?

Grigori intră în odaie. Îi era ca și cum ar fi pătruns acolo pentru întîia oară. Privi atent pereții, și ochii i se opriră asupra patului așezat cu grijă, cu pernele bătute bine, groase. În patul acesta murise Natalia, de acolo se auzise pentru cea din urmă oară glasul ei... Grigori o văzu în gînd cum își ia rămas bun de la copii, cum îi sărută și, poate, cum îi binecuvîntează — și simți din nou în inimă

un junghi dureros, iute ; îl potopi iarăși un vîjîit surd în urechi, ca și în clipele cînd citea telegrama.

Toate mărunțișurile din casă îi aduceau aminte de Natalia. Aceste amintiri erau chinuitoare și neîndurate. Fără să știe de ce, Grigori trecu prin toate odăile și ieși grăbit, aproape în fugă, afară, pe scară. Durerea din inimă se făcea tot mai arzătoare. Fruntea i se scăldă în sudoare. Cobori treptele, strîngînd speriat cu mîna partea stîngă a pieptului, și-și zise în gînd : „Mi-am trăit traiul..."

Duniașka plimba calul prin ogradă. Lîngă hambar, calul se împotrivi, se opri, mirosi pămîntul și, cu gîtul întins, cu buza de sus ridicată, descoperindu-i dinții galbeni, sforăi și începu să-și îndoaie greoi picioarele dinainte. Duniașka îl trase de dîrlogi, dar calul, fără să se supună, începu să se culce.

— Nu-l lăsa să se culce ! strigă din grajd Pantelei Prokofievici. Ce, nu vezi că are șaua pe el ? De ce nu i-ai scos-o, toanta dracului ? !

Fără grabă, cu luare-aminte la tot ce se petrecea în pieptul său, Grigori se apropie de cal, îi scoase șaua și, făcînd o sforțare, îi zîmbi Duniașkăi.

— Ei, tot așa strigă tata ?

— Ca întotdeauna, zîmbi Duniașka.

— Mai plimbă-l nițel, surioară.

— S-a uscat. Dar fie, îl mai plimb.

— Și lasă-l să se tăvălească, nu-l împiedica.

— Da, frățioare... Te doare rău inima ?

— Și tu vei fi crezînd că nu ? răspunse cu glas înăbușit Grigori.

Cuprinsă de milă, Duniașka îl sărută pe umăr și, fîstîcindu-se pînă la lacrimi, își întoarse repede fața, apoi îndreptă calul spre ocolul vitelor.

Grigori se duse la bătrîn. Pantelei Prokofievici curăța cu grijă gunoiul din grajd.

— Uite, pregătesc locuința pentru calul tău.

— De ce nu mi-ai spus ? Aș fi putut să curăț și eu.

— Ei, asta-i bună ! Dar eu, ce, sînt damblagiu ? Nu, frate, sînt ca o pușcă cu cremene. N-o să mă stric niciodată ! Tot mai alerg, cum pot. Am de gînd să mă duc mîine să cosesc grînele... Ai să stai mult ?

— O lună de zile.

— Bună veste ! Mergem la cîmp ? La muncă, o să-ţi vie mai uşor...

— La fel m-am gîndit şi eu.

Bătrînul aruncă furca jos, îşi şterse cu mîneca sudoarea de pe frunte şi zise, cu o înimoasă pornire în glas :

— Mergem în casă, să stai la masă. De durere n-ai încotro să fugi... N-ai unde să te ascunzi. Ce să-i faci ? Aşa e...

Ilinişna aduse la masă, scoase un prosop curat. „Altădată, Natalia mă îmbia", gîndi din nou Grigori. Ca să nu-şi dea pe faţă durerea, începu să mănînce de zor. Aruncă o privire recunoscătoare bătrînului, cînd acesta aduse din cămară o oală cu rachiu de casă, astupată cu un şomoiog de fin.

— Hai s-o pomenim pe răposata, să-i fie ţărîna uşoară ! rosti cu tărie Pantelei Prokofievici.

Goliră paharele. Bătrînul nu întîrzie să toarne din nou şi oftă :

— Într-un an, doi oameni a pierdut familia noastră... Moartea ne-a îndrăgit casa...

— Te rog, tată, să nu mai vorbim despre asta ! îl rugă Grigori.

Îşi goli paharul pe nerăsuflate, mestecă îndelung o bucată de peşte uscat, tot aşteptînd ca alcoolul să i se urce la cap şi să-i risipească gîndurile, care nu-i dădeau pace.

— Anul ăsta grînele sînt straşnic de frumoase. Iar lanul nostru este mai frumos ca toate ! zise Pantelei Prokofievici, lăudîndu-se. În lăudăroşenia lui, în tonul cuvintelor sale, Grigori simţi ceva nefiresc, tras de păr.

— Dar grîul ?

— Grîul ? E niţel atins de ger, dar a ieşit bun, cîte treizeci şi cinci, patruzeci de puduri la deseatină. Cel de primăvară s-a făcut minunat la cine a apucat să-l semene ; noi însă, din păcate, nici n-am avut cînd s-o facem. Dar nu-mi pare rău ! Ce să faci cu grînele acum, în vremurile asta de pustiire ? La Paramonov n-ai să le duci, iar în hambare n-ai să le păstrezi. Cînd o să vie frontul mai aproape, o să ia tovarăşii totul, de parcă nici n-a fost. Dar n-avea grijă, chiar şi fără cele de anul ăsta, mai

avem pentru vreo doi ani. Avem, slavă domnului, în hambare cît pofteşti, şi mai avem şi în altă parte... Bătrînul clipi şiret din ochi şi urmă : Întreab-o pe Daşka cîte grîne am mai dosit pentru zile negre ! O groapă adîncă, cît înălţimea ta, şi o dată şi jumătate lăţime, am umplut-o pînă sus ! Viaţa asta blestemată ne-a mai sărăcit niţel, că am fost şi noi gospodari ca lumea... Bătrînul rise zgomotos de propria lui glumă, ca un om băut, dar peste o clipă îşi netezi cu demnitate barba şi zise, serios şi grav : Poate că te gîndeşti la soacră-ta ? Ei, află că n-am uitat de ea şi am ajutat-o la nevoie. Într-o zi, nici n-a avut timp să spuie totul, şi a doua zi am umplut un car cu grîu, ştii, fără să măsor — şi l-am dus la ea. Răposata Natalia a fost tare mulţumită, chiar au podidit-o lacrimile cînd a aflat... Hai, fiule, să mai tragem cîte unul ! Altă bucurie n-am, doar tu mi-ai rămas !

— Ei bine, hai, încuviinţă Grigori, ducîndu-şi paharul mai aproape.

În clipa aceea veni Mişatka şi se apropie sfios de masă. Se căţără pe genunchii lui tătîne-său şi, cuprinzîndu-i cu stîngăcie gîtul cu mîna stîngă, îl sărută tare pe buze.

— Ce-i cu tine, copilule ? întrebă mişcat Grigori, privind în ochii împăienjeniţi de lacrimi ai băiatului şi ţinîndu-şi răsuflarea, ca să nu sufle în faţa fiului duhoarea de rachiu.

Mişatka răspunse încetişor :

— Cînd mămica zăcea în odaie... Şi cînd era încă vie, m-a chemat şi mi-a spus să-ţi zic aşa : „Cînd are să vie tata, să-l săruţi din partea mea şi să-i spui să vă iubească..." Şi a mai spus ceva, dar am uitat...

Grigori îşi puse paharul la loc şi se întoarse la fereastră.

O tăcere apăsătoare cotropi odaia şi ţinu multă vreme.

— Mai bem ? întrebă încet Pantelei Prokofievici.

— Nu vreau.

Grigori îl coborî pe Mişatka de pe genunchi, se sculă şi se duse în tindă.

— Stai, băiete, dar carnea ? Avem şi o găină fiartă, şi clătite !

Ilinişna sări la cuptor, dar Grigori ieşise afară. Uşa se închise cu vuiet...

Umblînd fără rost prin ogradă, Grigori cercetă țarcul de vite, grajdul, se uită la cal și se gîndi : „Ar trebui să-l scald". Apoi se abătu sub șopronul magaziei. Lîngă secc-rătoarea pregătită pentru cîmp, văzu pe jos surcele de pin, talaj, o bucățică de scîndură tăiată pieziș. „Tata a făcut aci coșciugul pentru Natalia", își zise Grigori și o luă grăbit îndărăt spre casă.

La stăruințele feciorului, Pantelei Prokofievici se pregăti în grabă de plecare, puse caii la secerătoare, luă un poloboc cu apă, și noaptea au plecat amîndoi la cîmp, el împreună cu Grigori.

18

Grigori suferea nu numai fiindcă o iubise în felul său pe Natalia și fiindcă se obișnuise cu dînsa în cei șase ani de trai împreună, ci și pentru că se simțea vinovat de moartea ei. Dacă Natalia și-ar fi împlinit amenințarea și ar fi plecat la maică-sa, luînd copiii cu dînsa, și dacă ar fi murit acolo, plină de ură clocotitoare și neîmpăcată pentru soțul necredincios, Grigori probabil n-ar fi simțit cu atîta tărie pierderea îndurată și, în orice caz, pocăința nu l-ar fi chinuit cu atîta înverșunare. Dar știa din cele povestite de Ilinișna că Natalia îi iertase totul, că-l iubea și că numai despre el pomenise pînă în clipa cea din urmă. Aceasta îi sporea suferințele, îi împovăra cugetul cu o neierătoare mustrare, făcîndu-l să judece altfel trecutul și purtarea sa vinovată...

Trecuse vremea cînd Grigori nu simțea altceva pentru nevasta sa în afară de o nepăsare rece și chiar de dușmănie. În anii din urmă, începuse să se poarte altfel cu ea, și această schimbare față de Natalia s-a petrecut mai ales din pricina copiilor.

La început, Grigori n-avea nici pentru dînșii acel simțămînt adînc de tată, care i se ivise în suflet numai în ultimul timp. Ori de cîte ori venea pentru scurt timp de pe front acasă, se juca cu ei și-i mîngîia ca din datorie și pentru a face pe placul mamei, dar nu simțea nici o nevoie să facă asta ; mai mult încă, nici nu putea s-o privească pe Natalia, în zbuciumul fierbinte al simțămintelor

ei de mamă, fără un simţ de mirare şi de neîncredere. Nu înţelegea cum putea iubi cineva cu atîta uitare de sine aceste fiinţe micuţe şi ţipătoare, şi nu o dată o lua în rîs şi-i spunea cu necaz nevestei, cînd încă îi alăpta : „De ce sari ca o turbată ? Nici n-a apucat să ţipe, şi tu sari la el. Lasă-l să se bosumfle şi să ţipe, n-are să fie nici o pagubă !“ Copiii îi răspundeau cu o nepăsare tot atît de mare, dar, pe măsură ce creşteau, le creştea şi simţirea care-i lega de tatăl lor. Iubirea de copil îi trezi şi lui Grigori un simţămînt reciproc, care, ca o flacără, se răsfrînse şi asupra Nataliei.

După ce o rupsese cu Axinia, nicicînd Grigori nu s-a mai gîndit cu tot dinadinsul să se despartă de soţie şi niciodată nu credea că Axinia ar fi putut fi o a doua mamă pentru copiii lui — nici atunci cînd se întîlnise din nou cu ea. N-ar fi avut nimic împotrivă să trăiască cu amîndouă, iubindu-le pe fiecare în chip deosebit, dar acum, după ce-şi pierduse nevasta, simţi un fel de duşmănie şi o ură surdă împotriva Axiniei pentru că trădase legăturile lor şi o împinsese astfel pe Natalia în mormînt.

Cu toată înverşunarea lui Grigori să-şi uite durerea acolo, pe cîmp, gîndurile lui se întorceau mereu la acelaşi lucru. Se istovea în muncă, trudind ore în şir fără să se dea jos de pe secerătoare, dar nu putea să scape de amintirea Nataliei ; din taine nebănuite ale cugetului se desfăceau tresăriri, înviind trecutul de mult uitat, felurite episoade din viaţa trăită împreună — unele cu desăvîrşire neînsemnate — tot ce-şi vorbeau.. Era de ajuns să dea frîu liber acestor credincioase amintiri, şi de îndată chipul viu, zîmbitor al Nataliei răsărea în faţa lui. Îşi amintea silueta ei, mersul, felul de a-şi potrivi părul, zîmbetul, învăluirile vocii.

A treia zi, începură să secere orzul. Pe la mijlocul zilei, cînd Pantelei Prokofievici opri caii, Grigori coborî de pe scăunelul secerătorii, puse într-o parte furca cu coada scurtă şi zise :

— Tată, vreau să mă duc puţin pîn-acasă.

— Pentru ce ?

— Parcă mi-e dor de copii...

— Bine, du-te, încuviinţă cu dragă inimă bătrînul. Iar noi, între timp, vom face căpiţe.

Grigori îşi deshămă îndată calul, îl încălecă şi o luă în pas spre drumul mare, prin miriştea galbenă şi ţepoasă. „Spune-i să vă iubească !", răsuna glasul Nataliei în urechile lui. Închise ochii, scăpă dîrlogii din mînă şi, cufundat în amintiri, lăsă calul să meargă de-a dreptul peste cîmp.

Nori rari, împrăştiaţi de vînt, rămăseseră aproape nemişcaţi pe cerul albastru-închis. Ciorile umblau pe mirişte, legănîndu-se în mers. Şedeau pe căpiţe cîrduri întregi, cele bătrîne hrănindu-le cu grăunţe pe cele tinere, cu penele abia crescute şi care nu căpătaseră încă siguranţă în zbor. Le dădeau hrana din cioc în cioc. Lanurile secerate răsunau de cîrîitul aspru al negrelor stoluri.

Calul lui Grigori se îndemna să meargă tot pe marginea potecii, rupea din mers cîte un lăstar de sulfină şi-l mesteca, zăngănind din zăbală. De vreo două ori se opri şi necheză, zărind alţi cai în depărtare, şi atunci Grigori, trezindu-se din gîndurile lui, îl zorea privind cu ochi străini şi stepa, şi drumul prăfos, şirurile galbene ale căpiţelor şi fîşiile cafenii-verzui de mei în plină pîrgă.

Cînd Grigori sosi acasă, se înfiinţă îndată Hristonea, cu mutra posomorîtă, şi, în ciuda zăpuşelii de afară, îmbrăcat într-un veston englezesc de postav, cu pantaloni largi. Veni sprijinindu-se într-un uriaş băţ de frasin, proaspăt cojit. Salută.

— Am venit să te văd. Am auzit despre durerea ta. Va să zică, aţi înmormîntat-o pe Natalia Mironovna ?

— Cum ai putut să vii de pe front ? îl întrebă Grigori, prefăcîndu-se că nu i-a auzit întrebarea şi privind cu plăcere făptura greoaie, puţin adusă de spate, a lui Hristonea.

— M-au învoit ca să mă vindec, după ce am fost rănit. M-au atins două gloanţe în burtă, amîndouă deodată. Sînt şi acuma tot aici, lîngă maţe, acolo unde s-au oprit, afurisitele ! D-aia umblu cu cîrja, vezi ?

— Dar unde te-au spîrcuit ?

— Lîngă Balaşov.

— L-aţi luat ?... Şi cum te-a atins ?

— Mergeam la atac... Am cucerit Balaşovul şi Povorino. Am fost şi eu.

— Hai, povesteşte. Cu cine faci slujba, la ce unitate şi cine din sat mai este acolo cu tine ? Stai jos, uite şi tutunul.

Grigori era bucuros să vadă un om nou, să stea de vorbă despre lucruri străine, care n-aveau nimic cu cele ce se petreceau în sufletul lui ; Hristonea făcu dovadă de oarecare pricepere a oamenilor, dîndu-şi seama că Grigori nu prea are nevoie de mila lui, şi începu să povestească voios, dar cu glas mai încet, despre cucerirea Balaşovului şi despre rănirea sa. Scoţînd fum din ţigara de o mărime neobişnuită, istorisi cu o voce groasă de bas.

— Mergeam descălecaţi prin floarea-soarelui. Ei băteau, va să zică, cu mitraliere şi cu tunurile şi, se înţelege, cu puştile. Pe mine mă vede de departe, merg printre oameni ca un gînsac printre găini ; hehei, cît nu m-am aplecat ! Dar tot m-au găsit gloanţele. Şi noroc că sînt cam înalt, că dacă eram mai mic mi-ar fi nimerit drept în cap ! Erau, adică, la capătul puterii lor, dar mă izbiră atît de vîrtos, încît mi-a clocotit totul în burtă, şi erau fierbinţi amîndouă, dracu să le ia, ca scoase din cuptor... Am pipăit cu mîna şi le-am simţit în mine, cum se rostogolesc sub piele, ca nişte umflături, unul la o palmă de celălalt. Bun, le-am pipăit cu degetele şi am căzut jos. Mă gîndesc : „Proastă glumă, fir-ar a mă-si cu glume d-astea ! Nu, mai bine rămîn culcat, că te pomeneşti cu unul mai iute, şi o să mă găurească cu totul.“ Stau şi stau. Din cînd în cînd le pipăi, gloanţele adică. Sînt tot acolo, unul aproape de altul. Şi atunci m-am speriat : „Dar dacă mi s-or băga, ticăloasele, în burtă ? O să se rostogolească acolo printre maţe, şi cum o să le găsească doftorii ? N-o să am nici o plăcere. Că trupul de om, chiar şi al meu, e moale ; o să se vîre gloanţele în maţul cel mai de seamă şi atunci, poftim, umblă cu ele ca cu nişte zurgălăi de poştă ! O să-mi strice toate rosturile.“ Zac eu aşa, am rupt o roată de floarea-soarelui, mănînc seminţe şi tot mă rodea frica. Lanţul nostru a înaintat mai departe. Şi cînd am luat Balaşovul ăla, m-am înfiinţat acolo şi eu... Am zăcut la spitalul de la Tişanskaia. Era acolo un doftor, sprinten ca un vrăbioi. Mă tot îndemna : „Hai să-ţi scot gloanţele afară !“ Dar nici eu nu-s prost. Îl întreb : „Blagorodnicia voastră, dar pot ele să mi se vîre mai în burtă ?“

„Nu, zice, nu pot!“ Păi atunci, mi-am zis, n-o să las să mi le scoată! Las, că vă cunosc cum sînteţi: mi le scoate, şi nici n-apucă pielea să-mi crească la loc — hai înapoi, la unitate! „Nu, zic, blagorodnicia voastră, nu mă las. E chiar mai enteresant aşa. Vreau să le duc acasă şi să le arăt nevestei, că pe mine nu mă supără, n-au cine ştie ce greutate...“ M-a ocărît, dar tot mi-a dat drumul pe o săptămînă.

Grigori ascultă zîmbind povestirea naivă şi întrebă:

— Unde ai nimerit tu, la ce regiment?

— Regimentul 4, de strînsură.

— Mai este acolo cineva de la noi din sat?

— Sînt destui: Anikuşka Scapetul, Beshlebnov, Koloveidin Akim, Miroşnikov Siomka, Gorbaciov Tihon.

— Ei, şi cum o duc cazacii? Sînt mulţumiţi?

— Se plîng de ofiţeri, adică. Ne-au dat nişte ticăloşi, de nu mai poţi trăi de răul lor! Şi aproape toţi sînt din Rusia, nici un cazac.

Povestind toate acestea, Hristonea întindea mînecile scurte ale vestonului şi privea cu mirare, ca şi cum nu şi-ar fi crezut ochilor, postavul bun şi păros al pantalonilor englezeşti, netezindu-l pe genunchi.

— Dar bocanci, adică, n-au găsit pe piciorul meu! se tîngui el, gînditor. În ţara englezească, oamenii lor n-au aşa ditamai picioarele... Noi semănăm grîu şi el ne hrăneşte, dar dînşii n-au decît secară, ca în Rusia. Cum să aibă aşa picioare? Ne-au îmbrăcat, ne-au încălţat toată sotnia, ne-au adus ţigări parfumate, dar tot e urît...

— Ce e urît? întrebă Grigori.

Hristonea zîmbi şi răspunse:

— E frumos să priveşti din afară, dar înăuntru e urît. Ştii, cazacii iar nu vor să lupte. Din războiul ăsta, adică, n-are să iasă nimic. Spune lumea că n-are să meargă peste hotarul Hopiorului...

Grigori îl petrecu puţin pe Hristonea; apoi, după o scurtă chibzuială, hotărî: „Mai stau vreo săptămînă şi plec pe front. Aici, te prăpădeşti de urît!“ Rămase pînă seara acasă. Aducîndu-şi aminte propria lui copilărie, meşteşugi pentru Mişatka o morişcă de vînt făcută din stuf şi o plasă din păr de cal pentru prins vrăbii, iar pentru

Poliuşka făcu un cărucior cu rotiţe, care se puteau învîrti, şi cu oiştea frumos împodobită. Încercă chiar să-i facă şi o păpuşă din cîrpe, dar nu izbuti mare ispravă. Mogîldeaţa de cîrpe căpătă chip şi asemănare de păpuşă numai cu ajutorul Duniaşkăi.

Copiii, faţă de care Grigori nu-şi arătase niciodată atita dragoste, priviră la început cu neîncredere născocirile lui, dar în cele din urmă nu-l mai părăseau nici o clipă. Seara, cînd Grigori se pregătea să plece la cîmp, Mişatka îi zise, stăpînindu-şi lacrimile :

— Da-a... aşa ai fost totdeauna ! Vii pentru puţină vreme şi iar ne laşi singuri... Ia-ţi şi plasa, şi morişca, şi piriitoarea, ia tot ! N-am nevoie de nimic !

Grigori cuprinse mînuţele băieţaşului în mîinile sale mari şi-i zise :

— Dacă-i aşa, hai să facem altfel ! Tu eşti cazac şi ai să mergi cu mine la cîmp ; vom cosi orzul, îl vom face căpiţe, şi ai să stai cu bunicul pe secerătoare, vei mîna caii. Heei ! Cîţi greieri sînt acolo în iarbă. Cîte păsări de toate soiurile prin tufe ! Iar Poliuşka o să rămînă la gospodărie, cu bunica. Ea n-are de ce să se supere pe noi. E treaba ei de fetiţă să măture pe jos, să aducă bunicii apă din Don cu căldăruşa şi cîte cele treburi femeieşti mai au ele ! Vrei ?

— Cum de nu ? strigă încîntat Mişatka. Ochii îi sclipeau la vestirea atîtor desfătări.

Ilinişna încercă să se împotrivească.

— Unde vrei să-l duci ? Ce-ai mai născocit şi tu fără să te gîndeşti, drăcia dracului ! Şi unde are să doarmă ? Şi cine are să-l păzească acolo ? Doamne fereşte, o să se apropie de cai şi o să-l lovească cu piciorul, sau o să-l muşte vreun şarpe. Nu mai pleca cu tata, puiul babei, rămîi acasă ! îşi îndemnă ea nepoţelul.

Dar ochii lui scăpărau şi se aprinseră de îndîrjire, leit cu ai bunicului Pantelei cînd se mînia ; îşi încleştă pumnişorii şi strigă cu glas ridicat, ciudos şi plîngător în aceeaşi vreme :

— Taci, babo !... Află că tot am să plec ! Tăticule dragă, nu te potrivi ei !..

Rîzînd, Grigori își luă fiul în brațe și o liniști pe Ilinișna :

— Are să doarmă cu mine. Vom merge la pas, doar n-am să-l scap jos. Pregătește, mamă, hăinuțe pentru el și nu-ți fie frică, o să-l păzesc bine, iar mîine seară îl aduc viu, teafăr, acasă.

Așa se legase prietenia între Grigori și Mișatka.

În cele două săptămîni petrecute în Tatarski, Grigori n-o văzu pe Axinia decît de trei ori și numai în treacăt. Cu cumpătul și ascuțimea ei de minte, ocoli întîlnirile cu el, înțelegînd că e mai sănătos să nu se nimerească în calea lui. Ghicise, cu simțul de femeie, starea lui sufletească și-și dădu seama că orice imprudență și neprielnică dovadă a simțămintelor ei îl poate ridica împotrivă-i, aruncînd o umbră neagră asupra a tot ce era în urma lor. Aștepta ca tot Grigori să înceapă cel dintîi. Acest lucru se întîmplă cu o zi înainte de plecarea lui pe front. El se întorcea pe înserate de la cîmp, cu un car de grîu, și lîngă ulicioara din marginea satului o întîlni pe Axinia. Ea îi dădu seara bună din depărtare și zîmbi ușor. Zîmbetul ei era plin de așteptare și de neliniște. Grigori răspunse la binețe, dar nu putu să-și vadă de drum fără să-i spună și el măcar o singură vorbă.

— Ce mai faci ? întrebă, trăgînd de hățuri și mai încetinind mersul lin al cailor.

— Bine, mulțumesc, Grigori Panteleevici.

— Dar unde ai fost de nu te-am văzut ?

— La cîmp... Mă zbat singură cu gospodăria.

Mișatka se afla în car alături de Grigori, și poate că aceasta fu pricina pentru care Grigori nu-și opri caii și nu mai urmă vorba cu Axinia. Mai trecu cîțiva stînjeni, cînd își auzi numele strigat, și se întoarse. Axinia stătea lîngă pîrleaz.

— Ai să stai mult în sat ? întrebă ea, cu sufletul la gură, rupînd petalele unei flori de romaniță.

— Plec zilele astea.

Se simțea că Axinia avea de gînd să mai întrebe ceva ; se fistici o clipă, nu zise nimic, flutură din mînă și plecă grăbită la izlaz, fără să se întoarcă.

19

Cerul era perdeluit de nori. O ploaie măruntă cernea ca prin sită. Iarba nouă, buruienile și tufele de porumbar împrăștiate prin stepă luceau ude.

Grozav de necăjit de plecarea prea repede din sat, Prohor mergea tăcut și tot drumul nu schimbă nici o vorbă cu Grigori. După ce au lăsat în urmă satul Sevastianovski, se întîlniră cu trei cazaci călări. Mergeau cot la cot, vorbind aţiţat și lovindu-și din cînd în cînd caii cu tocurile cizmelor. Unul din ei, om în vîrstă și cu barba roșcată, îmbrăcat cu suman cenușiu din postov de casă, îl recunoscu de departe pe Grigori și zise tare tovarășilor săi de drum : „E Melehov, fraţilor !“ și, ajungînd în dreptul lui, își struni calul.

— Să trăiești, Grigori Panteleevici ! îl salută el.

— Noroc ! răspunse Grigori, silindu-se în zadar să-și aducă aminte unde anume mai văzuse pe cazacul acesta cu barba roșcată și cam ursuz la înfățișare.

Pesemne fusese înaintat de curînd horunji și, ca să nu fie luat drept cazac de rînd, își pusese epoleţii proaspeţi chiar pe umerii sumanului.

— Nu mă recunoști întrebă el, venind mai aproape și întinzîndu-și mîna lată, acoperită de părul roșu ca focul.

Duhnea cumplit a rachiu ; pe faţa acestui proaspăt horunji se citea fudulia fără isteţime — se vădea în ochii mici și albaștri, în zîmbetul plin de sine al buzelor strîmbe sub mustaţa roșcată.

Înfățișarea caraghioasă a acestui ofiţer cu suman îl înveseli pe Grigori. Fără să-și ascundă batjocura din glas, răspunse :

— Nu, nu te recunosc. Se pare că m-am întîlnit cu tine atunci cînd erai încă ostaș de rînd... Abia acum te-au înaintat ?

— Ai nimerit ! Abia acum o săptămînă. Ne-am întîlnit la Kudinov, la statul-major, de ziua buneivestiri, mi se pare. M-ai scăpat atunci de o mare belea, adu-ţi aminte ! Hei, Trifon ! Mergeţi încet înainte, o să vă ajung din urmă ! strigă bărbosul cazacilor ce se opriseră ceva mai încolo.

Grigori își aduse în sfîrșit cu anevoie aminte de împrejurările în care îl văzuse pe acest ofițer roșcat, își aminti și porecla sa : „Semak", și părerea ce-o avea despre el Kudinov : „Trage, afurisitul, fără greș ! Omoară cu arma iepurii în fugă, e viteaz în luptă și bun cercetaș, dar minte la el, nici cît la un plod de-o șchioapă." În timpul răscoalei, pe cînd era comandant de sotnie, acest Semak făcuse nu mai știa ce ispravă, pentru care Kudinov avea de gînd să-i dea o aspră pedeapsă, dar Grigori pusese o vorbă pentru el ; Semak fusese iertat și-și păstrase comanda sotniei.

— Vii de pe front ? întrebă Grigori.

— Chiar așa ! Merg în concediu de la Novohopiorsk. Am făcut un ocol de vreo sută cincizeci de verste : m-am abătut pe la Slașciovskaia, am acolo niște rude. Eu țin minte binele pe care ți-l datorez, Grigori Panteleevici ! Fă-mi plăcere, vreau să-ți fac cinste : am în saci două sticle de spirt curat. Hai să le dăm gata chiar acum !

Grigori refuză hotărît, însă primi o sticlă de spirt în dar.

— Să vezi ce mai praznic a fost acolo ! Și cazacii, și ofițerii s-au umplut de bogăție ! povestea lăudăros Semak. Am fost la Balașov. L-am cucerit și, întîi și întîi, ne-am repezit spre calea ferată — plină de trenuri. nici o linie liberă ; într-un vagon zăhăr, în al doilea echipament, în al treilea alte lucruri ! Unii cazaci au luat pînă la patruzeci de rînduri de haine ! Iar pe urmă, cînd au început să-i scuture pe ovrei, aveai de ce rîde, zău ! Unul mai dibaci din plutonul meu s-a învîrtit de optsprezece ceasuri de buzunar, luate de la ovrei, din care zece erau de aur, și le-a pus, neam de cățea, chiar pe piept, leit cel mai bogat negustor ! Și cîte inele și verighete— fără număr ! Cîte două-trei la fiecare deget...

Grigori arătă cu mîna coburii, umflați burduf, ai lui Semak și-l întrebă :

— Și tu ce ții acolo ?

— Eu ? Felurite lucruri.

— Ai jefuit și tu ?

— Ce vorbă e aia, „ai jefuit !" N-am jefuit, le-am căpătat după lege. Comandantul nostru de regiment ne-a zis : „Dacă luați orașul, vi-l las pe două zile și două

nopți !“ Ce, crezi că-s mai bleg decît alții ? Am luat și eu lucruri cazone, ce mi-a căzut în mînă... Alții au făcut isprăvi mai urîte.

— Halal ostași ! Grigori privi cu scîrbă pe lacomul horunji și zise : Oameni ca tine sînt buni să stea la drumul mare, pe sub poduri, nu să facă război ! L-ați prefăcut in tîlhărie ! Vai de mama voastră de ticăloși ! V-ați găsit o meserie nouă ! Crezi tu că n-o să plătiți într-o zi totul cu pielea voastră, și voi, și polcovnicul vostru ?

— Da' pentru ce ?

— Uite, chiar pentru asta !

— Și cine poate să ne-o facă ?

— Cine are gradul mai mare.

Semak rînji în batjocură și răspunse :

— Dar și dînșii fac la fel ! Noi măcar cărăm lucrurile cu sacul sau cu căruța, iar dînșii trimit coloane întregi de căruțe pline.

— Și adică, le-ai văzut cu ochii tăi ?

— Mă-ntrebi ? Am și însoțit un convoi d-ăsta pînă la Iarîjenskaia. Era acolo și un car, numai vase de argint, linguri, căni ! S-au găsit ofițeri care săreau la noi ! „Ce transportați ? Ia să văd !“ Dar le spuneam că este avutul cutărui general, și-și vedeau de drum.

— Ce fel de general ? întrebă Grigori, încruntîndu-și ochii și răsucind nervos dîrlogii.

Semak zîmbi șiret și zise :

— I-am uitat numele... Nu, stai, cum îi zice ? Nu-l mai țin minte, am uitat ! Te repezi degeaba cu ocările, Grigori Panteleevici. Zău așa ! Toți fac la fel ! Față de alții, eu sînt ca un miel pe lîngă lupi : luam cu binișorul, dar alții despuiau oamenii chiar în plină stadă, batjocoreau jidăncile ! Eu nu m-am apucat să fac d-astea : am o muiere cu care sînt cununat, și încă ce muiere — armăsar, nu altceva ! Nu, nu, degeaba, te-ai supărat pe mine... Stai, unde te duci ?

Cu o înclinare rece din cap, Grigori își luă rămas bun de la Semak și-i zise lui Prohor :

— Hai ! și-și porni calul la trap.

Pe drum se întîlneau tot mai des cu cazaci răzleți sau în grupuri, mergînd în concediu. Adeseori se vedeau și căruțe cu doi cai ; încărcătura lor era acoperită cu cergi sau cu

foi de cort și legată cu îngrijire. Mai în urmă, ridicîndu-se în scări, veneau la trap cazacii îmbrăcați cu bluzele noi de vară și pantalonii kaki ai ostașilor roșii. Chipurile lor prăfuite și pîrlite de soare erau vesele și vioaie, dar întîlnindu-se cu Grigori căutau să-și vadă cît mai repede de drum, treceau tăcuți, ducînd ca la comandă mîinile la cozoroc, și-și urmau vorba numai după ce ajungeau la o depărtare destul de mare.

— Vin negustorii ! zicea în zeflemea Prohor, zărind de departe călăreții însoțind căruțe cu avutul prădat.

E drept însă că nu toți mergeau în concediu, împovărați de prăzi. Oprindu-se la o fîntînă dintr-un sat, pentru adăpatul cailor, Grigori auzi un cîntec răsunînd în ograda vecină. Judecînd după vocile frumoase și curate de băieți, cîntau niște tineri cazaci.

— Să știi că petrec vreun ostaș, zise Prohor scoțînd apa cu căldarea.

După sticla de spirt băută în ajun, i-ar fi priit mult un păhărel ca să-și vină în fire ; de aceea, după ce adăpă în pripă caii, spuse rîzînd :

— Ce zici, Panteleevici, mergem și noi acolo ? Poate o să ne pice și nouă cîte un clondiraș ! Casa pare a fi bogată, cu toate că are acoperișul de stuf.

Grigori se învoi să meargă și să se uite cum era sărbătorit ostașul în ajunul plecării. După ce-și legară caii de pîrleaz, el și cu Prohor intrară în ogradă. Lîngă ieslele rotunde de sub șopronul magaziei stăteau patru cai înșeuați. Din hambar ieși un tînăr cu o baniță de fier plină cu ovăz. Îi aruncă lui Grigori o privire fugară și se duse la caii care începuseră a necheza. După colțul casei un cîntec răsuna, cîntat de un glas de tenor, înalt și tremurător :

Și pe drumulețu-acela
N-a umblat nimeni pe jos...

O voce groasă de bas, răgușită de mahorcă, repetă cele din urmă cuvinte și se contopi cu tenorul, alte voci armonioase veniră să li se adauge, și cîntecul pluti în văzduh, măreț, slobod și trist. Grigori nu voia să-l întrerupă prin ivirea sa ; îl atinse pe Prohor de mînecă și-i șopti :

— Stai, nu te arăta. Lasă-i să isprăvească.

— Ei nu petrec pe nimeni. Cîntă așa, pentru ei. Sînt niște elaneni. Ce bine îi mai zic, ai naibii ! rosti cu încîntare Prohor, dar scuipă de necaz : vedea că nădejdile lui în băutură nu se adevereau.

Vocea dulce de tenor povesti cîntînd pățania unui cazac care n-a avut noroc în război :

Nici o urmă de om sau de cal nu era.
Pe-acest drum, regiment de cazaci a trecut.
După el, un cal sprinten mereu alerga.
Avea șa de cerchez lunecată-ntr-o parte ;
Pe urechea lui dreaptă-atîrna un căpăstru —
În dîrlogi de mătase, fugind se-ncurca.
Din urmă-i, buimac, un cazac tot gonește
Și calului său credincios îi tot strigă :
„Stai, oprește-te, calule drag, credincios,
Singur nu mă lăsa căci nu pot fără tine
Să scap de cecenul cel crud, fioros...“

Vrăjit de frumusețea cîntului, Grigori stătea rezemat cu spatele de prispa văruită a casei, fără să audă nici nechezatul cailor, nici scîrțiitul unei harabale ce trecea prin ulicioară...

După colț, unul din cîntăreți, isprăvindu-și cîntecul, tuși și zise :

— De necaz, n-am cîntat cum ar trebui. Dar ce să-i faci ? Merge și cum putem. Iar voi, băbuțelor, poate că o să mai dați ceva ostașilor la drum. Bine am mîncat. Hristos să vă răsplătească ! Însă vedeți că n-avem nici un dram de merinde pentru drum...

Grigori se trezi din gînduri și ieși de după colț. Pe treapta de jos a scării ședeau patru cazaci tineri ; înconjurîndu-i cu un cerc des, stăteau muieri, bătrîne și copii, veniți în fugă de prin ogrăzile vecine. Ascultătoarele își ștergeau lacrimile cu colțul tulpanului, sughițînd de plîns și suflîndu-și nasul, iar o bătrînă înaltă, cu ochii negri și cu fața păstrînd urmele unei frumuseți aspre, ca pe chipul unei icoane, zise cu o voce tărăgănată, în timp ce Grigori se apropia de scară :

— Dragii mei ! Ce bine și ce jalnic cîntați ! Te pomenești că aveți toți mame, și fiecare din ele se îneacă în lacrimi, cînd își amintește de fecior, cum piere dînsul în război... Sclipind cu albul îngălbenit al ochilor spre Grigori, care dădu bună ziua, zise deodată cu mînie : Și asemenea flori, blagorodnicia ta, le duci la moarte ? Le prăpădești în război ?

— Și pe noi ne prăpădesc, mătușă, zise mohorît Grigori.

Tulburați de venirea unui ofițer necunoscut, cazacii se sculară sprinteni, dînd la o parte cu picioarele străchinile cu resturile de mîncare, așezate pe trepte, potrivindu-și bluzele, curelele armelor și centurile. Cîntaseră fără să scoată măcar armele de la umăr. Cel mai vîrstnic nu părea să aibă mai mult de douăzeci și cinci de ani.

— De unde ? întrebă Grigori, privind chipurile tinere și proaspete ale cazacilor.

— De la unitate... răspunse cu glas nehotărît unul cîrn și cu ochii rizători.

— Te întreb de unde ești de fel, din ce staniță ? Nu sînteți de aici ?

— De la Elanskaia, blagorodnicia voastră. Mergem în conced.

După voce, Grigori îl recunoscu pe cel care dădea tonul la cîntec și-l întrebă zîmbind :

— Tu dădeai tonul ?

— Eu.

— Da' bun glas ai ! Și cu ce prilej ați cîntat ? Pentru ce bucurie ? Nu arătați ca niște oameni băuți.

Un flăcău înalt, bălai, cu moțul de păr pieptănat voinicește, dar cărunt de colb, cu obrajii rumeni, zîmbi cam fîstîcit și răspunse în silă, cătînd piezîș spre bătrîne :

— Ce mai bucurie... Nevoia noastră cîntă ! Numai așa, pentru mulțumire, că prin părțile astea nu prea faci rost de mîncare : capeți o bucată de pîine și atîta tot. Și atunci ne-am gîndit să cîntăm. Cînd dăm drumul la cîntece, aleargă muierile să asculte ; noi zicem unul mai de dor, și ele se fac mai miloase și ne aduc cîte ceva : una, o bucată de slană, alta a oală cu lapte sau cine mai știe ce alteeva de-ale gurii...

— Noi, domnule sotnic, sîntem ca un fel de popi ; cîntăm și strîngem danii ! zise tenorul, făcînd cu ochiul tovarășilor săi și mijindu-și ochii rîzători.

Unul dintre cazaci scoase din buzunarul bluzei un petic de hîrtie soioasă și-l întinse lui Grigori.

— Poftiți biletul nostru de voie.

— Ce vrei să fac cu el ?

— Poate că aveți vreo bănuială, dar noi nu sîntem dezertori...

— Ai să-l arăți atunci cînd veți da ochi cu vreun detașament de represiune, zise supărat Grigori, dar înainte să plece îi mai sfătui : Mergeți noaptea, iar ziua puteți poposi pe unde apucați. Hîrtiuța voastră nu face doi bani, vă puteți găsi beleaua cu ea... N-are ștampilă.

— N-avem ștampilă la sotnie.

— Ei, atunci ascultați-mi sfatul, dacă nu vreți să vă culcați sub vergelele calmucilor !

La vreo trei verste de sat și la vreo sută cincizeci de stînjeni de o pădurice, care se întindea pînă aproape de drum, Grigori zări alți doi călăreți ce veneau din față. Se opriră o clipă, priviră cu luare-aminte și cotiră brusc în pădure.

— Ăștia merg fără belet, zise Prohor. I-ai văzut cum o zbughiră în crîng ? Care dracu îi pune să umble ziua ?

Alți oameni, zărindu-i pe Grigori și pe Prohor, părăseau drumul și se grăbeau să piară din ochi. Un cazac infanterist, om mai în vîrstă, care mergea pesemne pe furiș acasă, sări în floarea-soarelui și se ascunse ca un iepure pe răzoare. Trecînd în dreptul lui, Prohor se ridică în scări și-i strigă :

— Hei, leatule, da' prost te-ai chitit ! Capul ți l-ai ascuns, dar c...l e afară ! Și răcni cu o furie prefăcută : Hai, ieși de acolo ! Arată-ți actele !

Cazacul sări în picioare și, aplecîndu-se, o rupse la fugă prin floarea-soarelui ; Prohor izbucni în rîs și-și îndemnă calul ca să alerge după el, dar Grigori îl opri :

— Lasă prostiile ! Dă-l încolo, că o să fugă și așa pînă ce va cădea din picioare. Te pomenești că moare de spaimă...

— Ce vorbă ! Nici cu ogarii n-ai să-l prinzi ! O să facă acum vreo zece verste tot la galop. L-ai văzut cum

a zbughit-o prin floarea-soarelui ? Chiar mă mir de unde capătă omul atîta sprinteneală, cînd îl paşte o dandana...

Vorbind cu mînie despre dezertori, Prohor mai bombăni :

— Uite-i cum vin... cîrduri ! Ca şi cum i-ar fi scuturat din sac ! Vezi, Panteleevici, nu cumva să rămînem numai noi doi să ţinem tot frontul !

Pe măsură ce se apropiau de front, Grigori vedea tot mai limpede priveliştea respingătoare a Armatei Donului în destrămare, începută tocmai în clipele cînd, întărite cu forţele de răsculaţi, ea avusese cele mai mari succese pe Frontul de nord. Dar, în perioada aceea, trupele ei erau incapabile nu numai să treacă la o ofensivă hotărîtoare şi să zdrobească rezistenţa inamicului, ci să reziste măcar la o presiune mai serioasă.

În staniţele şi satele unde staţionau rezervele din apropierea frontului, ofiţerii se ţineau fără întrerupere de beţii ; coloanele de transport de toate categoriile gemeau de puzderia fără număr a lucrurilor prădate şi neexpediate mai departe, acasă ; efectivele unităţilor nu depăşeau şaizeci la sută din cele normale ; cazacii plecau cînd voiau, şi detaşamentele de respresiune alcătuite din calmuci, colindînd stepa, tot nu erau în stare să oprească valul dezertării în masă. În satele ocupate ale guberniei Saratov, cazacii se purtau ca nişte cuceritori pe un teritoriu străin : jefuiau locuitorii, necinsteau femeile, distrugeau rezervele de cereale, tăiau vitele. Completările trimise la armată erau alcătuite din flăcăiandri şi din bătrîni de peste cincizeci de ani. Prin sotniile de marş se vorbea pe faţă că oamenii nu vor să se bată, iar în unităţile trimise spre sectorul Voronej, cazacii se dedau la acte de nesupunere faţă de ofiţeri. Se zvonea că omorurile de ofiţeri pe poziţiile înaintate erau tot mai dese.

În apropiere de Balaşov, pe-nserate, Grigori poposi într-un sătuc. Sotnia a 4-a independentă de rezervă, compusă din cazacii miliţieni, şi compania de pionieri a Regimentului „Taganrog" ocupaseră toate încăperile bune de locuit, şi Grigori avu multă bătaie de cap, căutîndu-şi un loc de dormit. Puteau înnopta pe cîmp, ca de obicei, dar se arătau semne de ploaie, iar Prohor era scuturat de un nou acces de friguri, aşa că toate cereau să petreacă

noaptea sub acoperiș. La hotarul satului, lîngă o casă mare împrejmuită cu plopi, se afla un automobil blindat, avariat de un obuz. Trecînd prin fața lui, Grigori citi pe peretele lui verde o inscripție rămasă neacoperită de vopsea : „Moarte mișeilor albi !“ Iar mai jos era scris : „Cumplitul“. La conovățul din ogradă se auzeau sforăit de cai și voci de oameni ; în grădina din spatele casei, ardea un foc, și fumul plutea deasupra crestetelor verzi ale copacilor ; la lumina flăcării, cazacii trebăluiau pe lîngă foc. Vîntul aducea miros de paie arse și de păr de porc pîrlit.

Grigori descălecă și intră în casă.

— Care e gazda ? întrebă el, intrînd într-o odaie joasă, ticsită de oameni.

— Eu. Ce doriți ? zise un țăran scund, rezemat de cuptor, care se uita la Grigori fără să se miște.

— Ne dai voie să înnoptăm la dumneata ? Sîntem numai doi.

— Stăm și așa ca niște semințe într-un pepene, mormăi neprietenos un cazac în vîrstă, tolănit pe o laviță.

— Eu, din parte-mi, n-aș zice nimic, dar uitați-vă ce înghesuială e pe la noi, rosti gazda, ca și cum și-ar fi cerut iertare.

— O să încăpem cumva. Doar n-o să dormim în ploaie ! ? stărui Grigori. Vistavoiul meu s-a îmbolnăvit.

Cazacul de pe laviță scoase un mormăit, lăsă picioarele în jos și, uitîndu-se mai atent la Grigori, îi zice cu un alt glas :

— Blagorodnicia voastră, sîntem paisprezece inși la un loc cu gazdele, în două odăițe. Iar în a treia șade un ofițer englez cu două ordonanțe de-ale lui, și mai stă cu dînșii un ofițer de-al nostru.

— Poate că v-ați face loc la ei ? își dădu părerea, sfătos, un alt cazac, cu barba deasă și căruntă, cu epoleții de uriadnic-major.

— Nu, mai bine stau aici. N-am nevoie de prea mult loc ; mă culc jos și n-am să supăr pe nimeni.

Grigori își scoase mantaua, își netezi părul cu palma și se așeză lîngă masă.

Prohor ieși afară la cai.

Cei din odaia de alături auziseră pesemne toată convorbirea. Peste cinci minute, se ivi un locotenent scund și elegant îmbrăcat.

— Vă căutați un loc pentru înnoptat ? se adresă el către Grigori și, aruncînd o privire la epoleții lui, îl îmbie cu un zîmbet amabil : Poftiți la noi, în odaia noastră, domnule sotnic. Noi, adică eu și domnul locotenent Campbell, din armata engleză, vă invităm la noi, o să stați mai comod. Pe mine mă cheamă Șceglov. Pe dumneavoastră ? strînse mîna lui Grigori și întrebă : Veniți de pe front ? A, din concediu ? Poftiți, poftiți ! Vom fi bucuroși să vă oferim ospitalitatea noastră. Sînteți probabil flămînd, iar noi avem cu ce să vă tratăm.

Locotenentul Șceglov avea un veston de un excelent postav verde-deschis, de care era atîrnată o cruce ofițerească a „Sfîntului Gheorghe" ; cărarea din creștetul capului său mic era impecabilă, cizmele străluceau ca oglinda, iar chipu-i neted și smead, ras cu îngrijire, și toată făptura sa bine făcută răspîndeau un miros tare de apă de colonie cu esență de flori. În tindă, avu grijă să-l lase pe Grigori să treacă înainte, lămurind :

— Ușa e la stînga. Băgați de seamă, aici este o ladă, să nu vă loviți.

Un locotenent tînăr, înalt și bine clădit se ridică în întîmpinarea lui Grigori : avea mustăcioara neagră, pufoasă, ce-i acoperea buza de sus tăiată pieziș, și ochii cenușii, așezați foarte aproape de rădăcina nasului. Șceglov i-l prezentă pe Grigori și-i mai zise ceva în englezește. Locotenentul scutură energic mîna musafirului și, privind cînd la el, cînd la Șceglov, rosti cîteva fraze, apoi îi invită cu un gest să ia loc.

În mijlocul odăii se aflau patru paturi de campanie înșirate la rînd ; într-un ungher se înălța o grămadă de lăzi, de saci de călătorie și de geamantane de piele. Pe un cufăr se afla o pușcă-mitralieră de un model necunoscut lui Grigori, cutia de binoclu, lăzi de zinc cu cartușe și o carabină nou-nouță, cu patul negricios și cu țeava cenușie-mată.

Englezul vorbea ceva cu o voce surdă, plăcută, de bas, uitîndu-se prietenos la Grigori. Acesta nu pricepea

nimic din graiul străin, răsunînd ciudat pentru urechile lui, și se simțea oarecum stînjenit, ghicind că se vorbește despre el. Locotenentul Șceglov scotocea într-unul din geamantane și asculta cu un zîmbet pe buze, apoi zise :

— *Mister* Campbell spune că are mult respect pentru cazaci și că, după părerea lui, sînt bravi ostași și excelenți cavaleriști. Doriți, probabil, să gustați ceva ? Și ceva de băut, nu ? Zice că primejdia apropie oamenii... La naiba, îndrugi verzi și uscate ! Locotenentul scoase din geamantan mai multe cutii de conserve și două sticle de coniac, se aplecă asupra geamantanului, traducînd înainte : După cum povestește el, ofițerii cazaci de la Ust-Medveditkaia i-au făcut o primire dintre cele mai amabile. Au băut acolo un butoi enorm de vin, au fost beți turtă și au petrecut foarte vesel cu niște eleve de liceu. De, ca la război ! El socoate că are plăcuta datorie de a vă trata cu cel puțin tot atîta ospitalitate cu cîtă a fost primit. Și veți fi siliți să o suportați. Mi-e milă de dumneavoastră... Vă place băutura ?

— Mulțumesc. Beau, răspunse Grigori, privindu-și pe furiș mîinile murdare de la dîrlogi și pline de praf.

Șceglov puse cutiile pe masă și, deschizîndu-le îndeminatic cu ajutorul unui briceag, mărturisi într-un oftat :

— Știi, sotnicule, porcul ăsta de englez a scos sufletul din mine ! Bea dis-de-dimineață și pînă noaptea tîrziu. Un băutor fără pereche pe lume ! Știi, îmi place și mie să beau, dar în asemenea proporții homerice, nu, nu pot. Și ăsta, locotenentul îl privi zîmbind pe Campbell și, spre mirarea lui Grigori, trase o înjurătură de mamă, ăsta toarnă și iar toarnă, pe nemîncate, și în toate chipurile !

Englezul zîmbi, dădu din cap și spuse într-o rusească stîlcită :

— Ta, ta !... Bine... Trebuie băut vostru sănătat !

Grigori rise și-și scutură șuvițele părului. Cei doi oameni îi plăceau, iar locotenentul englez, cu zîmbetul lui fără noimă și cu ruseasca sa caraghioasă, era pur și simplu minunat !

În timp ce ștergea paharele, Șceglov povestea :

— De două săptămîni mă chinui cu el, auzi ? Lucrează ca instructor la conductorii tancurilor repartizate Corpului

nostru 2 de armată, iar pe mine m-au băgat interpret la el. Vorbesc bine englezește, și din asta mi s-a tras năpasta... Se bea și la noi, dar, oricum, nu atîta, dracu să-l ia ! Ai să vezi ce poate ăsta ! Are nevoie de cel puțin patru-cinci sticle de coniac pe zi, și bea totul, cu opriri, dar niciodată nu-i beat și, după asemenea porții cu găleata, mai poate lucra. Pe mine m-a dat gata cu desăvîrșire. Încep să am dureri de stomac, sînt mahmur toată ziua și m-am alcoolizat într-atîta, încît mi-e frică să mai stau acum lîngă o lampă aprinsă... A dracului viață !

Zicînd acestea, umplu două pahare și turnă pe fund în al său.

Arătîndu-i paharul cu ochiul și rîzînd, englezul începu să vorbească ceva cu multă animație. Cu mîna la inimă, locotenentul îi răspunse și el ceva rugător, schițînd un zîmbet sfios, și numai în ochii săi negri și blajini sclipiră de două-trei ori niște luminițe de ciudă. Grigori își luă paharul, ciocni cu primitoarele lui gazde și bău pe nerăsuflate.

— O ! zise aprobativ englezul și, sorbind din paharul său, se uită cu dispreț la Șceglov.

Mîinile englezului erau pe masă : niște mîini de muncitor, mari și negricioase. Pe dosul palmelor, în pori, se vedeau urme de ulei de mașină, iar degetele i se cojeau din cauza contactului des cu benzina și aveau nenumărate zdrelituri vechi. Dar fața lui Campbell era roșie, grasă, cu pielea subțire. Contrastul între mîinile și fața lui era atît de izbitor, încît lui Grigori i se părea chiar că englezul poartă o mască.

— Mă salvezi, zise Șceglov, turnînd alte două pahare pline.

— Dar ce, el nu bea singur ?

— Asta e nenorocirea ! Dis-de-dimineață bea singur, dar seara nu mai poate fără tovarăși. Hai să bem.

— E cam tare...

Grigori trase o înghițitură, dar, întîlnind privirea mirată a lui Campbell, goli paharul pînă la fund.

— Zice că ești un brav. Îi place cum bei.

— Mi-aș schimba meseria cu a dumitale, zise zîmbind Grigori.

— Sînt sigur că ai dezerta după două săptămîni !

— Să fug de așa bunătate ?

— În ce mă privește pe mine, am să fug în orice caz.

— E mai prost pe front.

— Și aci e front. Acolo poți să dai ortul popii dintr-o schijă sau dintr-un glonț, și nu totdeauna, pe cînd aici pot fi sigur că am să mă sting de beție. Ia gustă nițel din fructele astea conservate. Nu dorești puțină șuncă ?

— Mulțumesc, nu mă dau în lături.

— Englezii se pricep la asta. Își hrănesc armata cu totul altfel decît la noi.

— Păi, parcă noi o hrănim pe-a noastră ? La noi armata se hrănește cu ce găsește ea singură.

— Din păcate, e adevărat. Dar cu o asemenea metodă de aprovizionare n-o să ajungem la nimic bun, mai ales dacă ostașii sînt lăsați să jefuiască populația civilă...

Grigori se uită atent la Șceglov și-l întrebă :

— Și ai de gînd să ajungi departe ?

— De ce mă-ntrebi ? Doar avem același drum.

Locotenentul nu-l băgă în seamă pe Campbell, care pusese mîna pe sticlă și-i turnase un pahar plin.

— Ei, acum trebuie să bei totul pînă la fund, zîmbi Grigori.

— Începe nenorocirea mea ! gemu locotenentul, privindu-și paharul. Obrajii săi se împurpurară de o roșeață aprinsă.

Tustrei ciocniră în tăcere și băură.

— Avem același drum, dar fiecare îl urmează în felul său, continuă Grigori, strîmbîndu-se și încercînd în zadar să prindă în furculiță o caisă ce aluneca pe farfurie. Unul se dă jos la o stație mai apropiată, altul pleacă mai departe, ca la tren...

— Dar dumneata n-ai de gînd să mergi pînă la capăt ?

Grigori simțea cum amețeala punea stăpînire pe el, fără să fie însă destul de puternică ; rise și răspunse :

— N-o să am atîta capital ca să merg pînă la capăt. Și dumneata ?

— Nu, eu am o altă situație : chiar dacă mă dau ei jos, o să merg pe jos, pînă la capăt !

— Ei, atunci — drum bun ! Hai să bem !

— Trebuie. Greu e să-ncepi...

Englezul ciocnea paharul cu Grigori și cu locotenentul, bea tăcut, aproape fără nici o gustare. Figura i se făcu roșie-cărămizie, ochii i se limpeziră, iar mișcările îi căpătară o încetineală calculată. Înainte de a se da gata a doua sticlă, se ridică greoi, trecu cu pași siguri la geamantane și aduse alte trei sticle de coniac. Punîndu-le pe masă, schiță un zîmbet și mormăi ceva.

— *Mister* Campbell zice că o asemenea plăcere trebuie prelungită. Lua-l-ar dracu să-l ia de *mister !* Dumneata ce zici ?

— Ei bine, hai s-o prelungim, încuviință Grigori.

— Da, dar uite ce suflet de om ! În trupul acesta de englez stă ascuns un suflet de mare negustor rus. Mi se pare că sînt gata...

— Nu se vede, minți Grigori.

— Pe dracu ! Sînt slab acum ca o fată mare... Totuși, mă pot ține la nivel, și încă cum !

După ce-și goli paharul, Șceglov nu mai ținu la probă : ochii săi negri deveniră languroși și începură să privească pieziș, mușchii obrazului i se muiaseră, buzele aproape nu-i urmau voința, pometii parcă îi tremurau sub pielea mată, înfiorată de un tic nervos. Coniacul avu asupra lui un efect zdrobitor. Înfățișarea lui amintea privirile unui bou, izbit în frunte cu un ciocan de cinci chile, înainte de a i se tăia beregata.

— Da, te mai ții destul de bine. Te-ai înfipt în băutură, și ea nu-ți mai face nimic, îl încredință Grigori.

Era și el destul de amețit, dar se simțea în stare să mai golească încă la pahare, cu nădejde.

— Serios ? se înveseli locotenentul. Nu, nu, m-am cam muiat puțin, așa, la-nceput, dar acum, poftim, cît vrei ? Tocmai : cît vrei ! Îmi placi, sotnicule. În dumneata se simte, ca să zic așa, forță și sinceritate. Mie-mi place asta. Hai să bem în cinstea patriei acestui nătărău de bețivan. Seamănă, e adevărat, cu un dobitoc, dar patria lui e frumoasă. „Britania, domnește peste mări !“ Să bem ? Dar nu pînă la fund ! În cinstea patriei dumitale, *mister* Campbell ! Șceglov bău, cu ochii închiși și cu o expresie disperată, luînd apoi o bucățică de șuncă. Ce țară, sotnicule ! Nici nu-ți închipui... Ehei ! Eu am stat acolo... Hai să bem !

— Orice i-ar lipsi mamei noastre, tot ne e mai dragă decît una străină.

— Fără discuţie — hai să bem !

— Să bem.

— Trebuie să se stîrpească putregaiul din patria noastră, să fie scos prin foc şi prin fier, iar noi nu sîntem în stare. Ne-am pomenit fără nici o patrie. Ei, şi s-o ia naiba ! Campbell nu crede că noi îi vom putea birui pe roşii.

— Nu crede ?

— Da, nu crede. Are o părere proastă despre armata noastră şi vorbeşte cu laudă despre roşii.

— A luat parte la lupte ?

— Cum de nu ! Era cît p-aci să fie înhăţat de roşii ! Afurisitul de coniac !

— E cam tare. Are tăria spirtului ?

— E o idee mai slab. Pe Campbell l-a salvat cavaleria, altfel, l-ar fi capturat. Asta a fost lîngă satul Jukov. În ziua aceea, roşii au capturat un tanc de la noi... Pari cam trist. Ce ţi s-a întîmplat ?

— Mi-a murit de curînd nevasta.

— E îngrozitor ! Ai copii ?

— Da.

— În sănătatea copiilor dumitale ! N-am copii, sau poate că există, dar dacă există, atunci, desigur, aleargă undeva şi vînd ziare... Campbell are logodnică în Anglia. Îi scrie regulat, de două ori pe săptămînă. Şi probabil că-i scrie tot felul de fleacuri. Aproape că-l urăsc, ce zici ?

— Nu zic nimic. Şi de ce are respect pentru roşii ?

— Cine a zis „are respect" ?

— Dumneata ai zis.

— Asta nu ! Nu-i respectă, nu poate să-i respecte. Greşeşti ! Stai să-l întreb.

Campbell ascultă cu atenţie pe locotenentul palid şi beat, apoi vorbi îndelung. Fără să-l lase să termine, Grigori întrebă :

— Ce mai trăncăneşte ?

— I-a văzut cum, încălţaţi în opinci de scoarţă, atacau tancurile. Îţi ajunge ? Spune că poporul nu poate fi învins. E un prost ! Să nu-l crezi.

— Cum să nu-l cred ?

— În genere.

— Adică cum ?

— E beat și vorbește aiurea. Ce înseamnă : „poporul nu poate fi învins" ? Poți să nimicești o parte din el, iar pe ceilalți să-i faci să execute... Cum am zis ? Nu să execute, ci să asculte, să se supună. A cîta a fost asta ?

Locotenentul își lăsă capul pe mîini, răsturnă cu cotul o cutie de conserve și rămase vreo zece minute cu pieptul lipit de masă, respirînd sacadat.

Afară era întuneric beznă. O ploaie deasă bătea în obloane. Un bubuit surd se auzea din depărtare și Grigori nu putea înțelege dacă era tunet sau salve de artilerie. Învăluit într-un nor albastru de fum de țigară, Campbell sorbea înainte la coniac. Grigori îl trezi în ghionturi pe Șceglov și, clătinîndu-se în picioare, zise :

— Ascultă, întreabă-l : de ce roșii trebuie să ne bată ?

— La dracu ! mormăi locotenentul.

— Nu, întreabă-l.

— La dracu ! Dă-te dracului !

— Întreabă, dacă-ți spun !

Șceglov îl privi o clipă zăpăcit pe Grigori, gîngăvi ceva, adresîndu-se lui Campbell, care îl ascultă atent, apoi își lăsă din nou capul în palmele făcute căuș. Campbell îl privi cu un zîmbet disprețuitor, apoi atinse mîneca lui Grigori și începu să-i explice fără vorbe : împinse în mijlocul mesei un sîmbure de caisă, puse alături, ca pentru comparație, mîna sa mare, plescăi din limbă și acoperi sîmburele cu mîna.

— Auzi ce-a găsit ! Asta o pricep și fără tine... mormăi gînditor Grigori. Se clătină pe picioare, îmbrățișă englezul ospitalier și, arătînd masa cu o mișcare largă, se înclină în fața lui : Mulțumesc ! Rămîi sănătos. Și — știi ce am să-ți spun ? Cară-te cît mai repede acasă, cîtă vreme nu ți-au sucit gîtul. Ți-o spun din toată inima. Pricepi ? N-ai de ce să te amesteci în treburile noastre. Limpede ? Pleacă, te rog, că aici e rost de mardeală !

Englezul se sculă, se înclină și vorbi cu însuflețire uitîndu-se din cînd în cînd, cu aerul unui om rămas fără ajutor, la locotenentul cufundat în somn și bătîndu-l prietenește pe Grigori pe umăr.

Grigori bîjbîi cu greu clanța și ieși pe scară, clătinîndu-se. Ploaia măruntă și piezișă îl izbi în față. O scăpărare de fulger lumină ograda întinsă, zăplazul ud și frunzișul lucios din grădină. Coborînd treptele, Grigori alunecă și căzu jos ; sculîndu-se, auzi doi oameni vorbind :

— Tot mai beau ofițerașii ? întrebă unul, aprinzînd un chibrit în tindă.

O voce surdă, răgușită de răceală, răspunse pe un ton de ascunsă amenințare :

— Bine au s-ajungă cu beția lor !... Bine au s-ajungă !

20

După ce trecu de hotarul districtului Hopior, Armata Donului, ca și în 1918, își pierdu puterea ofensivă. Cazacii răsculați de la Donul de sus și unii din Hopior iarăși nu voiau să se bată în afara regiunii Donului ; mai crescuse și rezistența trupelor roșii, care primiseră întăriri proaspete și acționau pe un teritoriu ai cărui locuitori îi simpatizau. Cazacii erau din nou înclinați să treacă la războiul de apărare, și comandamentul Armatei Donului nu izbutea prin nici un fel de manevre să-i oblige a lupta cu aceeași îndîrjire, cu care se bătuseră de curînd pe pămîntul ținutului lor, cu toate că raportul de forțe în acest sector le era favorabil : împotriva Armatei a 9-a roșii, serios încercată în lupte, numărînd 11.000 baionete, 5.000 săbii și 52 tunuri, acționau trupe căzăcești, care aveau la un loc 14.400 baionete, 10.600 săbii și 53 tunuri.

Cele mai active operații se desfășurau pe flancuri, și anume acolo unde acționau unitățile Armatei de sud a voluntarilor din Kuban. Simultan cu înaintarea încununată de succes în adîncul Ucrainei, o parte din Armata de voluntari, pusă sub comanda generalului Vranghel, exercita o puternică presiune asupra Armatei a 10-a roșii, făcînd-o să se retragă prin lupte înverșunate în direcția Saratov. La 28 iulie, cavaleria Armatei din Kuban ajunse la Komișin, capturînd cea mai mare parte din trupele ce-l apărau. Contraatacul executat de unități din Armata a 10-a fu respins. Manevrînd cu îndrăzneală, Divizia de cavalerie „Terek-Kuban“ amenința să-i învăluie flancul sting. În consecință, comandamentul Armatei a 10-a își

retrase trupele pe linia Borzenkovo-Latișevo-Krasnii Iar-Kamenka — Bannoe. În acest moment, Armata a 10-a număra 18.000 baionete, 8.000 săbii și 132 tunuri, iar Armata de voluntari din Kuban, care acționa împotriva ei, avea 7.600 baionete, 10.750 săbii și 68 tunuri. În afară de aceasta, albii dispuneau de unități de tancuri și de un mare număr de avioane, care erau folosite pentru cercetare și luau parte la acțiunile de luptă. Dar nici avioanele franceze și nici tancurile și bateriile engleze nu-i ajutaseră lui Vranghel : nu izbutise să treacă dincolo de Kamîșin. În acest sector începuseră lupte îndîrjite, de uzură, care aveau ca urmare numai neînsemnate schimbări în linia frontului.

Pe la finele lui iulie, armatele roșii începuseră pregătirile pentru a trece la o amplă ofensivă în tot sectorul central al Frontului de sud. În acest scop, Armatele a 9-a și a 10-a au fost unite într-o grupare de izbire, sub comanda lui Șorin. Rezerva grupării de izbire urma să fie compusă din Divizia 28, cu brigada fostului raion fortificat Kazan, și Divizia 25, cu brigada raionului fortificat Saratov, amîndouă aduse în grabă de pe Frontul de est. În afară de aceasta, comandamentul Frontului de sud mai întărea gruparea de izbire cu trupele din rezerva frontului și cu Divizia 56 infanterie. Lovitura secundară urma să fie dată pe direcția Voronej, de către Armata a 8-a, împreună cu Divizia 31 infanterie, adusă de pe Frontul de est, și cu Divizia 7 infanterie.

Ofensiva fusese plănuită să înceapă între 1 și 10 august. Potrivit planului comandamentului suprem al forțelor roșii, simultan cu lovitura dată de Armatele a 8-a și a 9-a, urmau să fie executate manevre de învăl.ire de armatele de la flancuri, iar misiunea cea mai ce răspundere și cea mai complicată revenea Armatei a 10-a, care trebuia să acționeze de-a lungul malului stîng al Donului, pentru a izola de Caucazul de nord forțele principale ale inamicului. În vest se plănuia o energică manevră demonstrativă cu o parte din forțele Armatei a 14-a, spre lina Ceaplino-Lozovaia.

Pentru a zădărnici ofensiva pregătită de inamic, comandamentul albilor avea să termine, chiar în timpul regrupărilor de forțe ale Armatelor a 9-a și a 10-a roșii, forma-

rea corpului de sub comanda lui Mamontov, avînd intenţia să rupă frontul şi să trimită corpul într-un raid adînc în spatele armatelor roşii. Succesul obţinut de armata lui Vranghel în sectorul Ţariţin îngăduise să se alungească frontul ei spre stînga şi, scurtîndu-se astfel frontul Armatei Donului, să se preia mai multe divizii de cavalerie. La 7 august, la staniţa Uriupinskaia se aflau concentrate 6.000 săbii, 2.800 baionete şi trei baterii de cîte 4 tunuri ; iar la 10 august, corpul nou format, sub comanda generalului Mamontov, pătrunse pe la joncţiunea dintre Armatele a 8-a şi a 9-a roşii şi se îndreptă de la Novohopiorsk spre Tambov.

Conform planului iniţial al comandamentului forţelor albe, în afară de corpul lui Mamontov, raidul în spatele frontului roşilor urma să fie efectuat şi de corpul de cavalerie al generalului Konovalov, dar unităţile acestuia din urmă nu au putut fi luate de pe front, din cauza luptelor ce se angajează în sectorul lor. Aşa se explică misiunea limitată a corpului lui Mamontov, care avea ordin să nu întreprindă nici o acţiune de prea mare anvergură şi să nu viseze un marş asupra Moscovei, ci să se limiteze la zdrobirea formaţiunilor de spate şi la distrugerea comunicaţiilor inamicului, iar apoi să facă joncţiunea cu forţele principale. La început însă lucrurile se anunţaseră altfel. Atît el, cît şi Konovalov, primiseră ordin să dea cu toată masa de cavalerie o lovitură nimicitoare în flancul şi în spatele armatelor roşii de la centru şi să înainteze în marş forţat în adîncul Rusiei, continuîndu-şi ofensiva pînă la Moscova, completîndu-şi forţele cu elemente din păturile populaţiei, cu stare de spirit antisovietică.

Armata a 8-a izbuti să restabilească situaţia la flancul ei sting, introducînd în luptă rezervele. Flancul drept al Armatei a 9-a fusese mai greu încercat. În urma măsurilor luate, Şorin, comandantul grupării principale de izbire, izbuti să realizeze joncţiunea între flancurile interioare ale ambelor armate roşii, fără să reuşească însă a opri înaintarea cavaleriei lui Mamontov. Din ordinul lui Şorin, Divizia 56 din rezervă fu trimisă de la Kirsanov împotriva lui Mamontov. Un batalion al acestei divizii, trimis cu căruţele la gara Sampur, fu zdrobit într-o luptă de întîl-

nire de către un detașament de flanc al corpului lui Mamontov. Aceeași soartă o avu și brigada de cavalerie din Divizia 36 infanterie, trimisă cu misiunea de a asigura acoperirea unei porțiuni din linia ferată Tambov-Balașov. Izbindu-se de grosul cavaleriei lui Mamontov, după o scurtă luptă, brigada fu împrăștiată.

La 18 august, Mamontov ocupă prin surprindere Tambovul. Dar această victorie nu avu darul de a împiedica forțele principale ale grupării de izbire a lui Șorin să treacă la ofensivă, cu toate că nevoile luptei împotriva lui Mamontov impuseră să se trimită în acest scop aproape două divizii de infanterie din această grupare. Simultan fu dezlănțuită ofensiva și în sectorul ucrainean al Frontului de sud.

Frontul, care se întindea la nord și nord-est aproape în linie dreaptă de la Starîi Oskol pînă la Balașov, avînd o aripă retrasă spre Țaritîn, începu să se îndrepte. Sub presiunea forțelor superioare ale inamicului, unitățile de cazaci se retrăgeau spre sud, executînd dese contraatacuri și oprindu-se pe fiecare aliniament. Păsind pe pămîntul țării Donului, ele își recîștigară capacitatea de luptă ; numărul dezertorilor scăzu brusc, stanițele de la Donul de mijloc trimiteau întăriri. Pe măsură ce trupele din gruparea de izbire a lui Șorin pătrundeau în teritoriul Oastei Donului, rezistența devenea tot mai puternică și mai înverșunată. Din inițiativa lor proprie, cazacii din stanițele districtului Donului de sus, care luaseră parte la răscoală, proclamau în adunările lor mobilizarea totală, oficiau slujbe religioase și porneau fără zăbavă spre front.

Înaintînd prin lupte necurmate spre Hopior și Don, avînd de înfruntat o rezistență îndîrjită din partea albilor și aflîndu-se pe un teritoriu cu majoritatea populației vădit ostilă față de trupele roșii, gruparea lui Șorin își epuiza treptat puterea avîntului ofensiv. Și în timpul acela, comandamentul alb formase în regiunea staniței Kacealinskaia și a gării Kotluban o grupare puternică de manevră, avînd în compunerea ei trei corpuri din Kuban și Divizia 6 infanterie, destinate pentru executarea loviturii ce urma să fie dată Armatei a 10-a roșii, a cărei înaintare se desfășura cu cel mai mare succes.

21

Numai într-un singur an, familia Melehovilor se topise pe jumătate. Pe drept cuvînt spusese Pantelei Prokofievici că moartea a îndrăgit casa lor. Nu trecu mult timp după ce o înmormîntaseră pe Natalia, și odaia cea mare din casa lui Melehov se umplu din nou cu miros de tămîie și de busuioc. După zece zile de la plecarea lui Grigori pe front, Daria se înecase în Don.

Sîmbătă, după ce s-a întors de la cîmp, se dusese cu Duniașka la Don, să se scalde. Cînd au ajuns în dreptul grădinilor, se dezbrăcară amîndouă și stătură îndelung pe iarba moale, culcată la pămînt de pașii trecătorilor. Dis-de-dimineață, Daria era în toane rele, se plîngea că o doare capul și că nu se simte bine, de cîteva ori plînsese pe furiș... Înainte de a intra în apă, Duniașka își legă părul nod, se acoperi cu o basma și, uitîndu-se la Daria, îi spuse cu înduioșată milă :

— Tare ai mai slăbit, Daşka dragă ; ți se văd vinele și coastele !

— Las' că mă fac eu bine !

— Nu te mai doare capul ?

— A trecut. Hai să ne scăldăm, că e destul de tîrziu.

Luînd-o înainte, sări din fugă în apă, se cufundă cu capul, ieși afară și, sforăind, înotă pînă la mijlocul albiei. Curentul repede începu s-o ducă în jos.

Admirînd-o pe Daria, care înota cu mișcări largi, bărbătești, Duniașka intră încet în apă pînă la brîu, se spălă pe obraji, își udă pieptul și brațele puternice, rotunjoare, încălzite de soare. În grădina vecină, două nurori ale lui Obnizov udau varza. Ele auziră cum Duniașka strigă rîzînd Dariei :

— Vino îndărăt, Daşka ! Să nu te răpească vreun somn !

Daria se întoarse înapoi, înotă vreo trei stînjeni, apoi sări pentru o clipă pînă la brîu din apă, își împreună brațele deasupra capului și strigă : „Rămîneți cu bine, suratelor !“ și se duse la fund ca o piatră.

Un sfert de ceas mai tîrziu, Duniașka alergă acasă cu fața palidă și numai cu fusta de dedesubt.

— Daşka s-a înecat, mămuco !...

Atît fu în stare să rostească, sufocîndu-se de durere și de groază.

Abia a doua zi au izbutit să scoată trupul Dariei, cu cîrligele mari de pescuit. Bătrînul pescar Arhip Peskovatskov, cel mai priceput om în asemenea treabă din Tatarski, puse în zori șase rînduri de cîrlige mari, mai jos de locul unde se înecase Daria, și se duse să le cerceteze împreună cu Pantelei Prokofievici. Pe mal se adunase o droaie de lume, copii și femei, printre care se afla și Duniașka. Cînd Arhip, prinzînd cu coada lopeții al patrulea șir de cîrlige, se depărtă la vreo zece stînjeni de mal, Duniașka îl auzi limpede, rostind cu jumătate de glas: „Se pare că am dat de ea". Și începu să scoată mai cu luare-aminte cîrligele, trăgînd cu opinteli sfoara care, întinsă drept în sus, pierea în apă. Ceva alb se ivi lîngă malul drept, cei doi bătrîni se aplecară asupra apei, barca luă puțină apă cu latura, și mulțimea amuțită de pe mal auzi izbitura surdă a trupului aruncat în barcă. Toți ca unul scoaseră un suspin. Cîteva muieri izbucniră în plîns. Hristonea, care stătea în apropiere, se răsti la copii: „Hei, căraţi-vă de-acilea!" Privind cu ochi înlăcrimați, Duniașka se uită cum Arhip, stînd la pupa bărcii, vîslea spre mal, cufundînd lopata în apă cu dibăcie și fără zgomot.

Hîrșcîind pietrișul de cretă de pe mal, barca atinse pămîntul. Daria zăcea cu picioarele îndoite și cu obrazul lipit de fundul ud al bărcii. Pe trupul ei alb, care se învinețise foarte puțin, luînd o nuanță ușor sinilie, se zăreau împunsături adînci — urmele cîrligelor. Pe pulpa uscățivă și arsă de soare, ceva mai jos de genunchi, lîngă jartiera pe care Daria uitase pesemne s-o scoată înainte de scăldat, se vedea o zgîrietură roză, proaspătă, care sîngera puțin. Vîrful cîrligului alunecase și lăsase o linie brăzdată, curbă, scrijelind pielea. Mototolindu-și nervos șorțul, Duniașka se apropie repede și acoperi trupul Dariei cu o pînză de sac. Pantelei Prokofievici își sumese nădragii și începu să tragă în grabă barca la mal. Peste cîteva clipe, sosi o căruță. Daria fu dusă în casa Melehovilor.

Biruindu-și înfiorarea și scîrba, Duniașka i-a ajutat Ilinișnei să spele trupul rece, care păstrase frigul apei din fundul curentului. Chipul ușor umflat al Dariei, ochii

ei stinși, spălăciți de apă, aveau parcă ceva sever și necunoscut. Firișoare argintii de nisip de rîu sclipeau în părul ei, fire verzi și ude de mîl i se prelingeau pe obraji, iar în brațele desfăcute, ce-i atîrnau fără viață de pe laviță în jos, era ceva îngrozitor de calm, încît Duniașka, privind-o, se depărtă cu grabă, înspăimîntată și mirată de chipul neînsuflețit al Dariei, atît de străin de făptura, care, nu demult, glumea, ridea și iubea viața cu atita patimă. Și mult timp după aceea, amintindu-și răceala de marmură a sînilor și a pîntecului Dariei, tăria mădularelor ei împietrite, Duniașka tremura din tot trupul și căuta să uite totul cît mai repede. De teamă să n-o viseze pe Daria moartă, timp de o săptămînă dormi lîngă Ilinișna și, înainte de culcare, se ruga lui dumnezeu, zicînd în gînd : „Doamne ! Fă așa ca să n-o văd în vis ! Doamne ! Îndură-te de mine !"

Dacă femeile Obnizov n-ar fi povestit cum o auziseră pe Daria strigînd : „Rămîneți cu bine, suratelor !", înecata ar fi avut parte de o înmormîntare cuviincioasă și fără larmă. Dar, aflînd despre acest strigăt al răposatei, care dovedea limpede hotărîrea de a-și face seama, popa Visarion declară răspicat că el nu o va prohodi. Pantelei Prokofievici se revoltă :

— Cum așa, cum n-ai s-o prohodești ? Ce, a fost păgînă, ha ?

— Nu pot înmormînta pe cei ce și-au luat singuri viața, nu e voie după lege.

— Și, după părerea ta, trebuie îngropată ca un ciine ?

— După părerea mea, poți s-o îngropi așa cum vrei și unde vrei, însă nu la cimitirul unde-s înmormîntați creștinii cu evlavie și cu teamă de dumnezeu.

— Te rog s-o îngropi după tot rostul ! încercă să-l înduplece Pantelei Prokofievici. Neamul nostru n-a pățit niciodată asemena rușine.

— Nu pot. Te respect, Pantelei Prokofievici, ca pe un vrednic enoriaș, dar nu pot. Are să afle protopopul și intru în bucluc, se încăpățînă popa.

Era o cumplită necinste. Pantelei Prokofievici mai încercă să-l înduplece pe preotul îndărătnic, făgăduind să-i plătească mai scump și chiar cu bani buni de-ai țarului, ii

mai oferi și o mioară, dar în cele din urmă, văzînd că toate străduințele lui nu duc la nimic, trecu la amenințări :

— N-am s-o îngrop nicăieri în afară de cimitir. Nu mi-e o străină oarecare ; e nora mea. Bărbatul ei a murit în luptă cu roșii și avea gradul de ofițer, și chiar dînsa a avut medalia „Sfîntului Gheorghe", iar tu vorbești aiurea, ca un netot ! Nu, părinte, lasă că-ți trece ! De voie, de nevoie, ai s-o înmormîntezi cum se cuvine. O lăsăm să mai stea în odaie și eu dau pe loc de veste atamanului staniței. O să stea el de vorbă cu tine !

Pantelei Prokofievici ieși din casa popii, fără să mai dea bună ziua, și chiar trînti ușa în urma lui. Dar amenințarea își făcu efectul : peste o jumătate de ceas sosi un om trimis de popă, vestind că părintele Visarion va veni îndată împreună cu cîntăreții.

Și astfel Daria fu înmormîntată după toate datinile lîngă Petro. Pe cînd îi săpa groapa, Pantelei Prokofievici își alese un locșor și pentru el ; lucrînd cu lopata, se uită și chibzui că alt loc mai bun nici n-are să mai găsească, și nici n-are rost să-l caute. Deasupra mormîntului lui Petro, șoptea și foșnea cu crengile tinere plopul sădit de curînd, și suflul toamnei apropiate îi îngălbenise frunzișul plăpînd din vîrf în amara culoare a veștejirii. Viței, umblînd slobozi prin cimitirul cu împrejmuirea năruită, croiseră înguste poteci printre morminte ; de-a lungul gardului trecea un drum spre moara de vînt ; copăceii sădiți de mîinile grijulii ale neamurilor răposaților — arțarii, plopii și salcîmii, ca și porumbarii care creșteau sălbatic pe unde au nimerit — mîngîiau privirile cu verdeața lor proaspătă. Pe lîngă ei, se încreștea năvalnic volbura, înflorise rapița sălbatică cu florile aurii, se înălțau spice de odos și de pir. Crucile dispăreau sub pletele verzi, prietenoase, de volbură, cu micile cupe albastre. Da, era un loc uscat și vesel...

Bătrînul săpă și, lepădînd de mai multe ori cazmaua, se așezase pe pămîntul argilos și jilav să fumeze și să cugete la moarte. Nu, pesemne au venit alte vremuri, cînd bătrînii nu mai puteau muri de o moarte bună, în casele lor, și să se odihnească în pace acolo unde și-au aflat cel din urmă loc de odihnă părinții și bunicii lor...

După ce au înmormîntat-o pe Daria, casa Melehovilor se făcu şi mai tăcută. Melehovii cărau grînele, roboteau la treierat, strîngeau îmbelşugata recoltă de pepeni şi zarzavaturi. Aşteptau să le vină vreo veste de la Grigori, dar, de cînd plecase pe front, nu se auzi nimic despre el. Nu o dată bătrîna îl pomenea cu obidă : „Nici măcar o vorbuliţă pentru copii, fire-ar afurisit să fie ! I-a murit nevasta, şi nu mai are nevoie de nici unul dintre noi..." Din ce în ce mai des se iveau cazaci veniţi de pe front. Se zvonea că, pe frontul de la Balaşov, cazacii au fost daţi peste cap şi că se retrag spre Don, cu gîndul să se sprijine pe el, pentru a se apăra pînă la iarnă. Iar în ceea ce priveşte iarna, toţi cei sosiţi de pe front spuneau fără înconjur : „Cînd va îngheţa Donul, au să ne pună pe goană roşii hăt, pînă la mare !"

Pantelei Prokofievici trudea de zor la treierat, ca şi cum n-ar fi luat prea mult aminte la zvonurile care umblau prin ţinut, dar adevărul e că nu putea rămîne cu totul străin şi nepăsător faţă de ceasurile grele cîte se vesteau. Tot mai des se răstea la Ilinişna şi la Duniaşka şi îşi sărea din fire, tot mai supărăcios, pe măsură ce se apropia frontul. Adeseori, se apuca să meşteruiască ceva pentru gospodărie, dar era de ajuns ca lucrul să se arate fără spor, pentru ca bătrînul să-l zvîrle mînios, suduind şi scuipînd de furie, şi să dea fuga afară, la arman, ca să-i mai treacă acolo necazul. Duniaşka fusese de mai multe ori martoră la asemenea izbucniri de furie. Într-o zi, bătrînul se apucase să dreagă un jug, dar ceva nu-i mergea şi, turbat de mînie, puse mîna pe topor şi prefăcu jugul în surcele. Acelaşi lucru se întîmplase cu un ham. Într-o seară, la lumina opaiţului, Pantelei Prokofievici răsuci aţa şi începu să coasă la pielea crăpată ; dar fie că aţa era putredă, fie că bătrînul nu era în apele lui, aţa plesni de două ori, şi asta a fost de ajuns : înjurînd cumplit, Pantelei Prokofievici sări în picioare, răsturnînd scaunul pe care şedea, îl zvîrli spre cuptor cu piciorul şi, mîrîind ca un ciine, începu să rupă cu dinţii hamul, apoi îl aruncă pe jos şi, sărind ca un cocoş, îl pisă cu călciiele. Ilinişna, care se culcase ceva mai devreme, auzi tărăboiul şi sări speriată, dar, după ce-şi dădu seama ce se petrece, nu se stăpîni şi-l luă la rost pe bătrîn :

— Ai înnebunit la bătrîneţe, mă, afurisitule ?! Ce vină are hamul ?

Pantelei Prokofievici se uită cu ochi vrăjmaşi la nevastă şi răcni :

— Tacă-ţi fleanca !!!

Şi, apucînd o bucată de ham, aruncă cu ea în bătrînă.

Înecîndu-se de rîs, Duniaşka zvîcni ca din puşcă afară în tindă, iar bătrînul, după ce mai făcu niţică gălăgie, se domoli, îşi ceru iertare nevestei pentru nesăbuitele vorbe aruncate la necaz şi rămase îndelung suspinînd şi scărpinîndu-se la ceafă, privind rămăşiţele nenorocitului de ham şi chibzuind la ce l-ar mai putea folosi. Asemenea izbucniri se repetau tot mai des, dar, cu amara sa experienţă, Ilinişna alesese o altă tactică să-l potolească : ori de cîte ori Pantelei Prokofievici începea să nimicească vreun lucru casnic, însoţindu-şi fapta mîinilor cu un potop de sudălmi, bătrîna îi zicea smerit, dar cu o voce destul de tare : „Sparge-l, Prokofici ! Dă-i ! O să ne facem altul !“ Şi încerca chiar să-i ajute în isprava lui nimicitoare. Atunci Pantelei Prokofievici se cumintea pe loc, îşi privea o clipă nevasta cu ochii buimaci, apoi, cu mîinile tremurînde, se scotocea prin buzunare, scotea punga de tutun şi se aşeza stingherit undeva, într-un ungher, să fumeze şi să-şi potolească nervii instrunaţi, blestemîndu-şi în gînd mînia şi socotind pagubele. Într-o zi, un purcel de trei luni, care se strecurase în grădiniţa din faţa casei, căzu pe loc victimă bezmeticei sale furii. Cu o lovitură de par, Pantelei Prokofievici îi rupse şira spinării, iar peste cinci minute, după ce-l tăiase, se aşeză să-i smulgă părul cu ajutorul unui piron şi, privind cu un aer vinovat la Ilinişna, care şedea posomorîtă, îi zise :

— Vai de capul lui de purcel, o adevărată stîrpitură !... Tot ar fi crăpat. Tocmai pe vremea asta dă brînca în ei, încît mai bine să-l mîncăm noi, fiindcă de prăpădit tot s-ar fi prăpădit degeaba. Este, bătrîno ? Ei, de ce stai ca un nor de grindină ? Fire-ar afurisit de trei ori să fie de purcel ! Înţeleg să fi fost unul ca lumea, dar nu o asemenea lepădătură ! Pe unul de-alde ăştia îi poţi doborî şi cu un scuipat, nu era nevoie de par ! Şi ce stricător ! Tiii ! A prăpădit peste patruzeci de cuiburi de cartofi !

— Dar... în toată grădina nu erau, pare-mi-se, decît vreo treizeci de cuiburi, îl întrerupse încetişor Ilinişna.

— Ei... şi adică, dacă ar fi fost patruzeci, crezi că nu le-ar fi stricat pe toate ? Aşa era soiul lui ! Slavă domnului e-am scăpat de el, parşivul ! răspunse, fără să clipească, Pantelei Prokofievici.

În vremea asta copiii duceau dorul tatălui plecat.. Mereu prinsă de necazurile gospodăriei, Ilinişna nu putea să-i îngrijească cum s-ar fi cuvenit, şi lăsaţi de capul lor, se jucau zile întregi singuri, prin grădină sau la arman. Într-o după-masă, Mişatka se făcuse nevăzut şi veni acasă numai pe la asfinţit de soare. Întrebat de Ilinişna unde-şi petrecuse timpul, răspunse că se jucase cu alţi copii lîngă Don, dar Poliuşka îl dădu de gol pe loc :

— Minte, bunicuţo ! A fost la mătuşa Axinia !

— Şi tu de unde ştii ? întrebă Ilinişna, săgetată în inimă de această noutate, la care nu se aştepta.

— L-am văzut cum sărea pîrleazul, cînd se întorcea din ogradă de la dînsa.

— Va să zică, acolo mi-ai fost ? Zi, puiule, de ce te-ai înroşit ?

Mişatka o privi pe bătrînă drept în ochi şi răspunse :

— Te-am minţit, bunicuţo... Adevărat, n-am fost la Don. Am fost la tuşa Axinia.

— Şi ce-ai căutat la dînsa ?

— M-a chemat şi m-am dus.

— Şi de ce m-ai minţit că te-ai jucat cu copiii ?

Mişatka îşi plecă o clipă privirile, dar îşi ridică îndată ochii, senin, şi răspunse în şoaptă :

— Mi-era frică să nu mă ocărăşti...

— Pentru ce te-aş ocărî ? Nu-u... Da' de ce te-a chemat ? Ce-ai făcut acolo, la ea ?

— Nimic. M-a văzut şi m-a strigat : „Vino la mine !", şi eu m-am dus, şi ea m-a luat cu ea în casă, m-a aşezat pe scaun...

— Ei, şi ? întrebă nerăbdătoare Ilinişna, ascunzîndu-şi frămîntarea lăuntrică.

— ...Mi-a dat să mănînc nişte clătite reci şi p-ormă, uite, ce mi-a dat.

Mișatka scoase din buzunar o bucățică de zahăr, o arătă cu mîndrie și o băgă la loc.

— Și ce ți-a spus ? Nu te-a întrebat nimic ?

— Îmi spunea să viu la dînsa, că-i e urît să stea singură, și mi-a făgăduit dulciuri... Și a mai zis să nu spun c-am fost la dînsa, că, zice, „are să te certe bunica".

— Va să zică, așa... rosti Ilinișna, cu răsuflarea tăiată de mînie. Și te-a întrebat ceva ?

— M-a întrebat.

— Anume, despre ce te-a întrebat ? Spune, puiule, nu-ți fie frică !

— M-a întrebat dacă mi-e dor de tăticu. Am zis că mi-e dor. Și a mai întrebat cînd are să vină și ce se aude despre el, și eu am zis că nu știu, că el se bate la război. Și apoi m-a luat pe genunchi și mi-a spus o poveste. Zîmbi ; ochii lui scînteiară. Frumoasă poveste ! Despre un băiat, Vaniușka îi zice, și cum l-au purtat gîștele-lebede pe aripi, și despre baba hîrcă...

Tuguindu-și buzele, Ilinișna ascultase spovedania lui Mișatka, apoi zise cu asprime :

— Să nu te mai duci la ea, nepoțele ! Nu trebuie. Și să nu primești de la dînsa nici un fel de dulciuri ; nu e voie, că dacă află bunicul o să te ia la scărmănat ! Dacă află, doamne ferește, te jupoaie de piele ! Nu te mai du acolo, nepoțele !

Dar, cu toată aspra poruncă, Mișatka se înfățișase peste două zile din nou la casa Astahovilor. Ilinișna află despre aceasta, văzîndu-i cămășuța : mîneca ruptă, pe care n-avusese timp s-o coasă dimineața, era cusută cu multă îndemînare, iar la guler se ivise un nasture nou, de sidef. Știind bine că Duniașka era ocupată la treierat și că nu avea timp ziua să cîrpească cămășuța băiatului, Ilinișna îl întrebă cu dojană :

— Iar ai fost prin vecini ?

— Iar... răspunse fistîcit Mișatka și adăugă îndată : N-o să mai fac, bunicuțo, numai să nu mă certi...

Atunci Ilinișna luă hotărîrea să-i vorbească Axiniei și să-i spună, cu toată tăria, să-l lase pe Mișatka în pace și să nu mai caute a-i cumpăra inima de copil, nici cu daruri, nici cu basme. „A dat-o gata pe Natalia, iar acum, afuri-

sita, încearcă să se pună bine pe lîngă copii, ca să-l încurce pe Grișka prin ei. Ce viperă ! Are bărbat în viață și tot vrea să se bage noră la mine ! Numai că n-are să iasă cum crede dînsa ! Cum s-o mai ia Grișka după un asemenea păcat ?", se gîndi bătrîna.

De ochiul ei de mamă, pătrunzător și gelos, nu se putuse ascunde nici tîlcul faptului că, toată vremea cît fusese acasă, Grigori s-a ferit să se întîlnească cu Axinia. Pricepea ea că Grișa se purtase așa nu de judecata lumii, ci fiindcă o socotea cu adevărat pe Axinia vinovată de moartea nevestei. Ilinișna nădăjduia deci, în taină, că moartea Nataliei îl va despărți pentru totdeauna pe Grigori de Axinia și că ea n-are să intre niciodată în casa lor.

În aceeași zi, pe-nserate, Ilinișna o zări pe Axinia la podișca de lîngă Don și o chemă :

— Ia vino-ncoa ! Am ceva de vorbit...

Axinia își puse căldările jos, veni liniștită mai aproape și dădu bună seara.

— Uite ce e, dragă, începu Ilinișna, privind iscoditor chipul frumos, dar atît de nesuferit al vecinei. Pentru ce momești copilul alteia ? De ce chemi băiatul la tine și te pui bine cu el ? Cine te-a rugat să-i cîrpești cămășuța și să-i dai tot felul de dulciuri ? Crezi tu că, dacă n-are mamă, nu mai are cine să-l aibă în grijă, că fără tine n-o s-o scoată la capăt ? N-ai nici un pic de obraz, nerușinato !

— Dar ce rău am făcut ? De ce mă cerți, bunico ? întrebă Axinia, cu fața aprinsă de ciudă.

— Cum, ce rău ? Păi ce drept ai tu să te atingi de copilul Nataliei, după ce-ai băgat-o în mormînt ?

— Ce vorbești, bunico ? Fă-ți cruce ! Cine a băgat-o în mormînt ? Singură și-a făcut-o.

— Și n-a fost din pricina ta ?

— Ei, asta n-am cum s-o știu.

— Dar eu o știu ! strigă, cu un nod amar în gîtlej, Ilinișna.

— Nu striga, bunico ; nu-ți sînt noră ca să strigi la mine. Am bărbat pentru asta.

— Las' că te cunosc bine ? Știu eu ce poamă îmi ești ! Nu ești noră, dar te bagi noră ! Întîi vrei să momești copiii, iar apoi să te vîri la Grișka ?

— Nici prin gînd nu-mi trece să mă bag noră la dumneata ! Ai căpiat, bunico ! N-am bărbat ?

— Tocmai ! Nu-ţi ajunge şi vrei să te înhăitezi cu altul !

Axinia îngălbeni şi spuse :

— Nu ştiu de ce te-ai năpustit asupra mea şi mă faci cu ou şi cu oţet... Nu m-am legat niciodată de nimeni şi nici n-am de gînd să mă leg ! Iar ce mare rău am făcut, dacă am chemat la mine pe nepoţelul matale ? Doar ştii că n-am copii, mă bucur să văd şi copiii altora şi mă mai alin de singurătate cu dînşii, iată de ce l-am chemat... Şi ce i-am dăruit ? O bucăţică de zahăr ! Nimica toată ! Cu ce gînd ascuns i-am făcut daruri ? Trăncăneşti de pomană, dumnezeu să te-nţeleagă !...

— Cît trăia maică-sa nu-l chemai ! Dar de cînd a murit Natalia, îndată l-ai îndrăgit !

— A mai fost la mine şi atunci cînd Natalia era în viaţă, zise Axinia şi zîmbi uşor.

— Nu minţi, nerușinato !

— Mai întîi întreabă-l, şi pe urmă să spui că mint.

— Şi ? Chiar dacă ar fi aşa sau altfel, te poftesc să nu mai momeşti copilul la tine. Şi să nu-ţi închipui că ai să te faci aşa mai dragă lui Grigori. Tot n-ai să ajungi nevasta lui, asta ţi-o spun eu !

Cu faţa schimonosită de mînie, Axinia zise răguşit :

— Taci ! N-are să-ţi ceară voie dumitale ! Iar pînă una-alta, nu te băga unde nu-ţi fierbe oala !

Ilinişna voi să mai spună ceva, dar Axinia se întoarse, plecă la donițele ei, smuci în sus cobiliţa, şi-o puse pe umeri şi porni iute pe potecă, vărsînd şiroaie de apă după dînsa.

Din seara aceea, nu mai dădu ziua bună nimănui din casa Melehovilor şi trecea cu nările lărgite, plină de o drăcească semeţie. Dar cînd îl zărea undeva pe Mişatka, privea cu grijă în jurul ei şi, dacă nu era nimeni, se repezea în fugă la băiat, se apleca spre el şi, strîngîndu-l la piept, îi săruta fruntea arămită de soare şi ochişorii negri, puţin încruntaţi — ochii neamului său — şoptind vorbe fără şir, rîzînd şi plîngînd : „Iubitul meu Grigorievici ! Scumpul meu ! Ce dor mi-era de tine ! Ce proastă e mătuşa ta, Axinia ! Vai, ce proastă !“ Şi după asta, un zîmbet tre-

mura îndelung pe buzele ei, iar în ochii umezi îi strălucea o fericire de fragedă fetișcană.

Spre sfîrșitul lui august, Pantelei Prokofievici fu mobilizat la oaste. Odată cu el, plecară din Tatarski toți cazacii încă în putere pentru serviciul militar. Din toți bărbații, nu rămăseseră decît invalizii, băiețandrii și oamenii ajunși la adînci bătrînețe. Era o mobilizare totală și comisiile medicale nu scuteau pe nimeni, cu excepția schilozilor.

După ce primise de la atamanul satului ordinul de a se prezenta la locul de adunare, Pantelei Prokofievici își luă în grabă rămas bun de la bătrîna lui, de la Duniașka și de la copii, apoi îngenunche gemînd, se închină de două ori pînă la pămînt în fața icoanelor și glăsui :

— Rămîneți sănătoși, dragii mei ! Mi se pare că n-o să ne mai vedem, a venit și ceasul din urmă. Și iată ce poruncă vă las eu : treierați grînele ziua și noaptea, căutați să isprăviți totul pînă la ploi. De va fi nevoie, năimiți un om ca să vă ajute. Dacă n-am să mă-ntorc pînă la toamnă, faceți totul fără mine : arături de toamnă, cît o să puteți, și să puneți măcar o deseatină de secară. Vezi, bătrîno, să le faci toate cu chibzuială, nu sta cu mîinile în sîn ! Ne întoarcem noi, eu cu Grigori, sau nu ne mai întoarcem, totuna : de pîine o să aveți cea mai mare nevoie. Războiul e război, dar, fără pîine, traiul nu e trai. Ei, dumnezeu să vă aibă în pază !

Ilinișna își petrecu bătrînul pînă în piață și-l privi pentru cea din urmă oară cum șchiopăta, pășind grăbit alături de Hristonea în urma căruței, apoi își șterse ochii umflați cu șorțul și se duse acasă, fără să se mai uite îndărăt. La arman, o aștepta un car de grîu rămas netreierat, laptele stătea în cuptor, copiii rămăseseră nemîncați de dimineață ; bătrîna avea nenumărate griji și grăbea spre casă, fără să se oprească și abia dînd ziua bună din cap muierilor cu care se încrucișa din cînd în cînd pe drum, fără să intre în vorbă. Tot fără cuvinte clătina din frunte cînd vreun cunoscut o întreba cu milă : „Ce, ți-ai petrecut oșteanul ?“

Peste cîteva zile, după ce Ilinișna își mulsese în zori vacile și le scosese afară în ulicioară, se pregătea să se-ntoarcă în ogradă, cînd deodată auzi un bubuit surd și greoi.

Se uită la cer, dar nu zări nici un nor. Peste puțin bubuitul se auzi din nou.

— Auzi, babo, ce cîntare ? întrebă bătrînul văcar, care strîngea cireada.

— Ce fel de cîntare ?

— Aia care cîntă numai cu bașii.

— De auzit, aud ceva, dar nu pot pricepe ce-o fi aia.

— Ai să pricepi curînd. Ai să pricepi îndată, cînd o să înceapă să arunce la obuze de peste Don. Bat tunurile ! Au început să le scoată mațele bătrînilor noștri...

Ilinișna făcu semnul crucii și intră pe portiță, fără să răspundă.

De atunci, bubuitul de tunuri se auzi necontenit, timp de patru zile și patru nopți, mai ales în zori, și chiar ziua, cînd bătea vîntul dinspre nord-est, aducînd răsunetul luptelor îndepărtate. Cei de la arii se opreau o clipă din lucru, femeile își făceau semnul crucii, oftau greu, pomenindu-și rudele și șoptind rugăciuni, apoi dădeau drumul la tăvăluguri grele de piatră ce se rostogoleau zgomotos ; băieții andrii mînau caii și boii, vînturătorile începeau să răpăie și munca de toate zilele intra iarăși în sfintele ei drepturi. Sfîrșitul lui august fusese nemaipomenit de uscat și cu vreme frumoasă. Vîntul se juca prin sat cu pleava și cu pulberea uruielii, peste tot plutea mirosul dulceag al paielor de secară proaspăt treierate, soarele ardea nemilos, dar apropierea toamnei se simțea în toate. Pe izlaz, pelinul cenușiu și veșted se întindea în pete albicioase, crestetele plopilor de peste Don se îngălbeneau, iar prin livezi mirosea tot mai tare a mere, zările se limpezeau ca în ajun de toamnă, și pe cîmpul pustiu se iviră primele cîrduri de cocori pribegi.

Pe Șleaul Hatmanilor, treceau zilnic convoaie de căruțe, cărînd muniție de la apus spre răsărit, spre locurile de trecere peste Don, iar în satele de-a lungul fluviului se iviră fugarii. Ei povesteau despre retragerea cazacilor, care dădeau îndărăt luptînd ; cîțiva țineau cu tărie că această retragere se făcea dinadins, pentru a-i ademeni pe roșii, pentru a-i încercui și a-i nimici. Unii din tătăreni se pregăteau pe ascuns de plecare, își hrăneau mai bine boii și caii, noaptea îngropau grîne și cufere cu tot ce aveau mai de preț. Bubuitul tunurilor, care amuțise pentru o vreme,

începu să se audă din nou la 5 septembrie și răsuna cu o nouă putere, limpede și amenințător. Luptele se dădeau la vreo 40 verste de Don, la nord-est de Tatarski ; iar o zi mai tirziu, se auzi alt bubuit, venind dinspre Donul de sus, de la vest. Frontul se apropia mereu de Don.

Ilinișna, care știa că cei mai mulți din sat se pregătesc de bejenie, vorbi cu Duniașka dacă n-ar fi bine să plece și ele. Era în cea mai cumplită stare de nedumerire și de buimăceală — nu știa ce-i de făcut nici cu gospodăria, nici cu casa : nu știa dacă trebuie să lase totul baltă și să pornească odată cu toată lumea, sau să rămînă pe loc. Înainte de plecarea lui, Pantelei Prokofievici vorbise de treierat, de arături, de vite, dar nu scăpase nici un cuvînt despre ceea ce ar fi avut de făcut dacă frontul ar fi coborît mai aproape de Tatarski. Ca prevăzătoare măsură, Ilinișna se hotărî să trimită copiii și pe Duniașka cu cineva din sat, împreună cu lucrurile mai de preț, iar ea să rămînă singură, chiar și atunci cînd roșii ar fi să ocupe satul.

În noaptea de 17 septembrie, Pantelei Prokofievici se înființă pe neașteptate acasă. Sosi pe jos, de undeva, de la Kazanskaia, furios și sleit de puteri. După ce se odihni vreme de o jumătate de ceas, se așeză la masă și începu să înfulece de zor, așa cum Ilinișna nu-l văzuse în toată viața ; goli pe nerăsuflate un ceaun cu ciorbă de post, de vreo cinci chile, pe urmă se apucă să mănînce fiertură de mei. Uimită, Ilinișna plesni din mîini :

— Doamne sfinte, cum mai hăpăi, Prokofici ! Parcă n-ai mîncat de trei zile !

— Și tu credeai că am venit sătul, năroadă bătrînă ? De trei zile și trei nopți n-am pus nimic în gură !

— Da' cum, acolo nu vă dă de mîncare ?

— Dracii în iad să-i hrănească la fel ! răspunse Pantelei Prokofievici cu gura plină, mormăind ca un motan înfipt în mîncare. Halești numai ce apuci pe la oameni, iar eu n-am învățat încă să fur. Cei tineri o duc bine, nu mai au pic de rușine... În ăst blestemat război, s-au deprins cu hoția — și eu, care mă speriam uitîndu-mă la dînșii, acum nu mă mai sperii. Apucă, fură, șterpelesc tot ce văd... Nu-i război, e grozăvie !

— Mai bine să nu mănînci dintr-o dată, să nu pățești ceva. Uite cum te-ai umflat, taman ca un păianjen !

— Tacă-ţi gura. Adă-mi o oală cu lapte, una mai mare, auzi ?

Ilinişna izbucni în lacrimi, privindu-şi bătrînul, mai hămesit ca un ciine de pripas.

— Ai venit cu totul ? întrebă ea, după ce Pantelei Prokofievici isprăvi cu mîncarea.

— O să vedem pe urmă... răspunse el în doi peri.

— Pe voi, moşnegii, v-au lăsat să plecaţi acasă ?

— N-au dat drumul la nici unul. Cum să ne lase, cînd roşii sînt tot mai aproape de Don ? Am plecat de capul meu.

— Dar n-ai să răspunzi pentru asta ? întrebă speriată Ilinişna.

— Dacă m-or prinde, poate că va trebui să răspund.

— Dar cum ? Ai de gînd să te ascunzi ?

— Şi tu crezi că o să alerg la horă, sau am să umblu în ospeţii ? Ptiu, toanta naibii ! pufni Pantelei Prokofievici şi scuipă cu necaz.

Bătrîna însă nu-şi găsea astîmpăr :

— Vai, că mare păcat ! Să nu ne găsim beleaua, să nu te bată cumva...

— Ei şi ? Nu, mai bine să mă prindă aci şi să mă bage la puşcărie, decît să umblu cu arma prin stepă, rosti vlăguit Pantelei Prokofievici. Nu, nu mai sînt un flăcău tinerel ca să fac cîte patruzeci de verste pe zi, să sap la tranşee, să alerg la atac şi să mă tîrăsc cu burta la pămînt, să mă ascund de gloanţe ; de altfel, nici dracu nu se poate ascunde de ele ! Pe leatul meu de la Krivaia Recika l-a muşcat glonţul în dreptul inimii, a căzut şi n-a mai dat măcar din picioare. Nu, mi-e lehamite de toate astea.

Bătrînul îşi duse arma şi cartuşiera cu muniţia să le ascundă în şura plină de pleavă, iar cînd Ilinişna îl întrebă pe unde îşi lăsase sumanul, el răspunse încruntat şi în silă :

— L-am dat pe merinde... sau, ca să vorbesc drept, l-am lepădat. Deunăzi, la Şumilinskaia, aşa ne-au îmbrîncit, că am zvîrlit totul de pe noi şi am fugit ca nebunii. Nu ne mai ardea de sumane... Au fost şi unii cu cojocele, dar şi p-alea le-au lepădat.. Şi ce dracu ai tu cu sumanul, ca să mă mai întrebi ? Barem dacă ar fi fost un suman ca lumea... aşa, era numai o zdreanţă, bună de aruncat la gunoi!

La drept vorbind, fusese un suman nou şi de toată fru-

museţea, dar aşa era firea bătrînului : să spună, şi pînă la sfîrşit să creadă, că orice pierdea tot n-ar fi fost bun de nimic. De la o vreme se obişnuise să se mîngîie aşa. Ilinişna, ştiind treaba asta, n-a vrut să-l mai zădărască în ce priveşte felul sumanului.

Noaptea ţinură sfat de familie în care au hotărît : Ilinişna şi cu Pantelei Prokofievici vor rămîne împreună cu copiii acasă şi-şi vor păzi avutul ; grînele treierate vor fi îngropate, iar Duniaşka va fi trimisă cu o căruţă trasă de doi boi bătrîni la nişte rude, în satul Latîşev de pe Cir.

Aceste planuri n-avură norocul să fie îndeplinite pe de-a-ntregul. Duniaşka abia plecase dimineaţa, iar pe la amiază, un detaşament de represiune format din cazaci-calmuci din Salsk intră în Tatarski.

Careva dintre săteni, pesemne, îl văzură pe Pantelei Prokofievici strecurîndu-se acasă ; un ceas după sosirea detaşamentului de represiune, patru calmuci călări veniră în goană spre ograda lui Melehov. Zărind călăreţii, Pantelei Prokofievici se sui în pod cu o iuţeală şi cu o sprinteneală uimitoare, iar Ilinişna ieşi în întîmpinarea musafirilor.

— Unde bătrînu ta ? întrebă un calmuc în vîrstă şi bine legat, cu epoleţii de uriadnic-major, descălecînd şi trecînd prin faţa Ilinişnei pe portiţă.

— Pe front. Unde să mai fie ? răspunse răstit Ilinişna.

— Du-mă casă, percheziţie facem !

— Ce vrei să cauţi ?

— Căutăm bătrînu ta. Vai, ruşine ! Aşa bătrînă, trăieşte cu minciună ! bombăni spătosul uriadnic, dînd cu dojană din cap şi rînjind dinţii albi şi deşi.

— Nu te rînji la mine, nespălatule ! Ţi-am spus că nu e, înseamnă că nu e !

— Lasă vorba, du-mă casă ! Dacă nu, mergem singur, zise aspru calmucul jignit şi se îndreptă cu paşi hotăriţi spre treptele uşii, călcînd răşchirat cu picioarele-i de călăreţ.

Cercetară cu amănunţime odăile, bodogănind ceva între ei pe limba lor ; pe urmă, doi ieşiră afară să caute prin curte, iar unul, scund şi negricios-tuciuriu, cu faţa ciupită de vărsat şi cu nasul turtit, şi-a tras în sus nădragii largi cu lampas şi ieşi în tindă. Prin uşa întredeschisă, Ilinişna

îl văzu cum sare în sus, cum se agață cu mîinile de o grindă și cum se azvîrle cu îndemînare în pod. După cinci minute, lunecă sprinten jos, iar după el, oftînd, coborî cu băgare de seamă și Pantelei Prokofievici, cu haina mînjită toată de lut și cu păienjeniș în barbă. Se uită spre bătrînă, care stătea cu buzele strînse, și oftă :

— M-au găsit, afurisiții ! Să știi că m-a pîrît cineva...

Pantelei Prokofievici fu trimis sub escortă la Karghinskaia, unde se afla Curtea marțială ; iar Ilinișna a plîns ce-a plîns, apoi, trăgînd cu urechea la zgomotul bubuiturilor de tun și la pîrîitul de mitraliere, care se auzea deslușit de peste Don, se duse la hambar ca să dosească măcar puțintel grîu.

22

Cei patrusprezece dezertori prinși își așteptau judecata. Judecata se făcea scurt și fără milă. Bătrînul esaul care prezida ședința, întreba numele, prenumele și gradul acuzatului, numărul unității sale, afla cît timp a lipsit de la unitate, apoi schimba cu jumătate de glas cîteva vorbe cu membrii Curții marțiale — un horunji ciung și un vagmistru mustăcios și cu mutra grasă, din cauza slujbei ușoare — și pronunța sentința. Cei mai mulți dezertori erau osîndiți la pedeapsa corporală cu nuiele, care era administrată de calmuci, într-o casă nelocuită, destinată anume pentru acest scop. Prea mulți dezertori erau în războinica Armată a Donului, ca să poată fi bătuți cu nuiele pe față și în public, ca în 1918...

Pantelei Prokofievici fu chemat al șaselea la rînd. Tulburat și palid, stătea în fața mesei judecătorilor, cu mîinile la vipușca pantalonilor.

— Numele ? întrebă esaulul, fără să se uite la cel interogat.

— Melehov, blagorodnicia voastră.

— Numele de botez, numele patronimic ?

— Pantelei Prokofievici, blagorodnicia voastră.

Esaulul își ridică ochii de la hîrtii și se uită atent la bătrîn.

— De unde ești de fel ?

— Din satul Tatarski, stanița Vioșenskaia, blagorodnicia voastră.

— Nu cumva ești tatăl sotnicului Melehov Grigori ?

— Tocmai, blagorodnicia voastră, sînt tatăl său.

Pantelei Prokofievici se învioră îndată, simțind că nuielele se îndepărtează de la trupul său bătrîn.

— Ia te uită, și nu ți-e rușine ? întrebă esaulul, fixînd cu ochi tăioși fața trasă a lui Pantelei Prokofievici.

Și atunci Pantelei Prokofievici călcă regulamentul : cu mîna stîngă la piept, rosti cu o voce plîngătoare :

— Blagorodnicia voastră, domnule esaul ! Fie-vă milă de mine, să nu porunciți să mă bată ! Am doi feciori însurați... pe ăl mai mare l-au omorît roșii... Am nepoți... se poate să mă bateți pe mine, om ajuns la adînci bătrînețe ?

— Și pe bătrîni îi învățăm minte, ca să știe cum se face armata ! Ai crezut, poate, că o să-ți dea o cruce pentru fuga de la unitate ? îl întrerupse ciungul. Colțurile gurii îi tremurau nervos.

— Ce mai cruce... Trimiteți-mă la unitate, și am să slujesc cu cinste și cu credință... Nici nu știu cum am fugit, m-a împins necuratul...

Pantelei Prokofievici începu să vorbească fără șir de grîul rămas netreierat, de piciorul său șchiop, de gospodăria părăsită, dar esaulul făcu un gest cu mîna, poruncindu-i să tacă, apoi se aplecă spre ciung și-i vorbi îndelung ceva în șoaptă. Ciungul clătină a încuviințare din cap, și esaulul se întoarse la Pantelei Prokofievici.

— Bine. Ai spus totul ! Cunosc pe fiul dumitale și mă mir că el poate avea un asemenea tată. Cînd ai fugit de la unitate ? Acum o săptămînă ? Ei, spune poate vrei ca roșii să-ți ocupe satul și să te jupoaie de viu ? Așa pildă dai dumneata cazacilor tineri ? După lege, sîntem datori să te judecăm și să-ți aplicăm pedeapsa corporală, dar, din respect pentru gradul de ofițer al fiului dumitale, am să te scutesc de această necinstire. Ai fost grad inferior ?

— Tocmai, blagorodnicia voastră.

— Gradul ?

— Uriadnic, blagorodnicia voastră.

— Dă galoanele jos ! Esaulul își ridică glasul și ordonă aspru, fără să-i mai spună „dumneata" : Du-te chiar acum

la unitate ! Raportează comandantului sotniei că, prin decizia Curții marțiale, ți s-a luat gradul de uriadnic. Ai avut ceva decorații pentru războiul acesta sau pentru cele trecute ?... Hai, pleacă !

Amețit de bucurie, Pantelei Prokofievici ieși afară, făcu semnul crucii, privind cupola bisericii, și... o luă de-a dreptul spre casă, peste deal și peste cîmp. „Nu, acum am să mă ascund altfel ! O să-l mai găsească pe dracu ! Pot să tot trimită și trei sotnii de calmuci !“, se gîndea el, șchiopătînd pe mirиștea acoperită de verdeață proaspătă.

Ajuns în stepă, socoti că va fi mai cuminte să meargă pe drum, ca să nu atragă atenția trecătorilor. „Iar o să-și închipuie că sînt dezertor. Dau de un slujbaș zelos, și mă ia în biciușți, chiar și fără judecată !“, cugeta el cu glas tare, întorcîndu-se din arătură pe drumul de vară neumblat și înțelenit de buruieni. Fără să știe de ce, nu se mai socotea dezertor.

Pe măsură ce se apropia de Don, întîlnea tot mai des căruțele bejănarilor. Se petrecea din nou același lucru ca și în primăvară, cu prilejul retragerii răsculaților în stînga Donului : harabale și briști pline cu lucruri de gospodărie străbăteau stepa în toate părțile ; cirezi de vite treceau mugind ; turmele de oi stîrneau nori de praf, ca o trupă de cavalerie în marș... Scîrțiit de roți, nechezat de cal, strigătele oamenilor, tropotul nenumăratelor copite, behăit de oi, scîncete de copii — toate acestea cotropeau întinderile tăcute ale stepei cu o necontenită și tulburătoare larmă.

— Unde te duci, moșule ? Ia-o îndărăt, că vin roșii în urma noastră ! strigă dintr-o căruță un cazac necunoscut, cu capul pansat.

— Nu mai spune ! Unde sînt roșii ? Pantelei Prokofievici se opri uluit.

— Dincolo de Don. Se apropie de Vioșki. Mergi la ei ?

După ce-și veni nițel în fire, Pantelei Prokofievici își văzu înainte de drum și ajunse pe-nserate la Tatarski. În vreme ce cobora dealul, se uita cu încordare. Pustiul din sat îl uimi. Pe uliță nici un suflet de om. Casele rămăseseră părăsite, tăcute, cu obloanele trase. Nu se auzea nici un glas de om, nici un muget de vită, și numai lîngă Don mai forfoteau oamenii. Cînd ajunse mai aproape, Pantelei Proko-

fievici recunoscu fără multă greutate cazacii înarmați, care scoteau luntrile din apă și le cărau în sat. Era limpede : Tatarski fusese părăsit de locuitori. Intrînd încet pe ulicioara sa, Pantelei Prokofievici se îndreptă spre casă. Ilinișna ședea cu copiii în bucătărie.

— Iată-l, bunicuțul ! strigă cu bucurie Mișatka, aruncîndu-se de gîtul bunicului.

Ilinișna a plîns și ea de bucurie, spunînd printre lacrimi :

— Nici nu mai aveam nădejde să te văd ! Ascultă, Prokofici, fă tu cum vrei, dar eu nu mai vreau să rămîn aci ! Arză-le toate focul cel viu, dar eu n-am să păzesc casele goale. Mai toți au plecat din sat, și numai eu stau cu copiii, ca o proastă ! Înhamă îndată iapa și s-o luăm unde-om vedea cu ochii !... Ți-au dat drumul ?

— Mi-au dat drumul.

— Cu totul ?

— Cu totul, pînă ce-au să mă prindă iar...

— Ei, aici nici n-ai să te poți ascunde ! Azi-dimineață, cînd au început roșii să împuște de dincolo, vai, ce groază ! Am stat cu copiii în beci, cît au tras. Iar acum i-a gonit îndărăt. Au venit niște cazaci, au cerut lapte și m-au sfătuit să plecăm de-aici.

— Nu erau de-ai noștri, din sat ? se interesă Pantelei Prokofievici, cercetînd atent o gaură proaspătă făcută de un glonț în cerceveaua ferestrei.

— Nu, niște oameni străini, de undeva de la Hopior.

— Ei, atunci trebuie să plecăm, încuviință cu un oftat Pantelei Prokofievici.

Pînă să se lase noaptea, săpă o groapă în magazia de tizic, băgă înlăuntru șapte saci de grîu, astupă cu grijă pămîntul la loc și puse pe deasupra un morman de tizic — și, cînd se întunecă, înhămă iapa la haraba, încărcă în ea două șube, un sac de făină de grîu, ceva mei, o oaie legată de picioare, legă amîndouă vacile de spatele harabalei și, după ce o așeză pe Ilinișna cu copiii, zise :

— Acum, într-un ceas bun !

Ieși din ogradă, trecu hățurile bătrînei, închise poarta și merse pe jos pînă la deal, suflîndu-și nasul și ștergîndu-și lacrimile cu mîneca sumanului.

În ziua de 17 septembrie, unitățile din gruparea de izbire a lui Șorin, executînd un marș de treizeci de verste, ajunseră de-a dreptul la Don. În zorii zilei de 18, bateriile roșii începură să bubuie de la gura Medvediței și pînă la staniţa Kazanskaia. După o scurtă pregătire de artilerie, infanteria ocupă satele de la Don și staniţele Bukanovskaia, Elanskaia și Vioșenskaia. Într-o singură zi, malul stîng al Donului fu curățit de albi, pe o întindere de peste o sută cincizeci de verste. Sotniile de cazaci se retraseră, trecînd în ordine Donul, pe pozițiile pregătite dinainte. Toate mijloacele de trecere se aflau în mîinile lor, dar podul de la Vioșenskaia fusese cît pe ce să fie cucerit de roșii. Cazacii aduseră din vreme paie lîngă el, îi stropiră cu gaz părțile de lemn, ca să le dea foc în clipa retragerii, și se pregăteau să-l aprindă, dar chiar în aceeași clipă sosi în grabă un agent călare, care anunță că una din sotniile Regimentului 37 vine din satul Perevoznii la Vioșenskaia și se îndreaptă spre pod. Sotnia rămasă în urmă ajunse în galop la pod, chiar în momentul cînd infanteria roșie intra în staniță. Sub focul de mitraliere, cazacii tot izbutiră să treacă dincolo peste pod și să-l aprindă în urma lor, pierzînd peste zece morți și răniți și cam tot atîția cai.

Regimentele din Diviziile 22 și 23 ale Armatei a 9-a roșii menținură pînă la sfîrșitul lui septembrie satele și staniţele ocupate pe malul stîng al Donului. De inamic îi despărțea numai fluviul, a cărui lărgime maximă nu depășea atunci optzeci de stînjeni, iar pe alocuri se îngusta pînă la treizeci. Roșii nu întreprinseră încercări active de a trece Donul : ei făcură asemenea încercări undeva la vaduri, dar fură respinși. Pe toată întinderea frontului din acest sector, dăinui timp de două săptămîni un viu schimb de focuri de artilerie și de pușcă. Cazacii ocupau cotele ce dominau regiunea, bătînd cu foc concentrările de trupe inamice la trecerile spre Don, nelăsîndu-le să se apropie ziua de mal — dar, cum sotniile de cazaci din acest sector erau formate din elementele cele mai puțin apte de luptă (din bătrîni și din tineret în vîrstă de 17—19 ani), nici ele nu încercau să treacă Donul ca să-i respingă pe roșii și să pornească la acțiuni ofensive de-a lungul malului stîng.

Din prima zi după retragerea lor în dreapta Donului, cazacii aşteptară mereu să vadă cuprinse de foc casele din satele ocupate de roşii, dar, spre marea lor mirare, nici un fumuleţ nu se zărea în stînga Donului ; ceva mai mult, locuitorii, care au trecut în cursul nopţii de dincolo, povesteau că ostaşii roşii nu iau nimic cu hapca din avutul celor fugiţi, iar pentru hrană, chiar şi pentru pepeni şi pentru lapte, plătesc cu dărnicie în bani sovietici. Acest lucru stîrni uluirea şi cea mai mare nedumerire printre cazaci. Li se părea că după răscoală roşii ar fi trebuit să nimicească prin foc toate satele şi staniţele răzvrătiţilor ; se aşteptau ca locuitorii rămaşi pe loc, cel puţin bărbaţii, să fie omoriţi fără nici o milă, dar, după ştiri precise, roşii nu se atinseră de nici un om paşnic şi, după toate semnele, nici nu se gîndeau la răzbunare.

În noaptea spre 19, cazacii de la Hopior, care se aflau într-un pichet din faţa staniţei Vioşenskaia, hotărîră să se lămurească asupra acestei purtări atît de ciudate din partea inamicului ; un cazac, care avea o voce puternică, făcu palmele pîlnie şi strigă :

— Hei, voi de acolo ! Burtă-roşie ! De ce nu daţi foc caselor noastre ? N-aveţi chibrituri ? Treceţi la noi, să vă dăm !

Un glas puternic îi răspunse din noapte :

— Nu v-am prins aci, că altfel vă dădeam foc cu case cu tot !

— Sînteţi aşa de calici ? N-aveţi nici cu ce să aprindeţi un foc ? strigă arţăgos cazacul de la Hopior.

Cei de dincolo îi răspunseră, calmi şi voioşi :

— Vino-ncoa, putoare albă, să-ţi băgăm noi jăratic în nădragi ! Să ai după ce te scărpina toată viaţa !

Schimbul de înjurături între oamenii din pichete se prelungi cu tot soiul de asemenea ocări, apoi ambele părţi traseră cîteva focuri pentru încheiere şi s-au potolit.

În primele zile ale lui octombrie, forţele principale ale Armatei Donului, în total două corpuri de armată concentrate în sectorul Kazanskaia-Pavlovsk, trecură la ofensivă. Corpul 3 de Don, care număra 8.000 de baionete şi peste 6.000 de săbii, forţă Donul în apropiere de Pavlovsk, respinse Divizia 56 roşie şi începu să înainteze cu succes spre răsărit. Curînd după el, Corpul 2 al lui Konovalov trecu şi

el Donul. Precumpănirea călărimii în efectivele sale i-a îngăduit să pătrundă adînc în dispozitivul inamicului şi să-i dea mai multe lovituri zdrobitoare. Divizia 21 de infanterie roşie, care se afla pînă atunci în rezerva frontului, intră în acţiune şi opri întrucîtva înaintarea Corpului 3 de Don, dar, sub presiunea celor două corpuri de cazaci unite, fu silită să înceapă retragerea. La 14 octombrie, Corpul 2 căzăcesc zdrobi şi nimici aproape complet Divizia 14 de infanterie roşie. Într-o săptămînă, roşii au fost respinşi de la malul stîng al Donului pînă la staniţa Vioşenskaia. Ocupînd un larg cap de pod, corpurile căzăceşti respinseră trupele Armatei a 9-a roşii pe frontul Luzevo-Şirinkin-Vorobiovka, silind Divizia 23 din Armata a 9-a să-şi îndrepte în grabă frontul cu faţa spre vest, de la Vioşenskaia pînă la satul Kruglovski.

Aproape în acelaşi timp cu trecerea Corpului 2 al generalului Konovalov, mai trecu Donul şi Corpul I de Don, aflat în sectorul staniţei Kletskaia.

Diviziile roşii 22 şi 23 de la flancul stîng erau ameninţate cu încercuirea. Ţinînd seama de acest lucru, comandamentul Frontului de sud-est ordonă Armatei a 9-a să se retragă pe linia : gura rîului Ikoreţ-Buturlinovka-Upenskaia-Tişanskaia-Kumiljenskaia. Dar armata nu izbuti să se menţină pe această linie. Numeroase sotnii răzleţe, formate printr-o mobilizare totală, trecură pe malul stîng al Donului şi, unindu-se cu trupele regulate ale Corpului 2 de cazaci, continuau s-o gonească cu mare iuţeală spre miazănoapte. Între 24 şi 29 octombrie albii ocupară gările Filonovo şi Povorino şi oraşul Novohopiorsk. Totuşi, cu toate marile succese dobîndite de Armata Donului în octombrie, cazacilor le lipsea încrederea, care îi înaripase astă-primăvară, în timpul înaintării victorioase spre hotarele de nord ale regiunii. Cei mai mulţi combatanţi îşi dădeau seama că izbînda era trecătoare şi că ei nu vor izbuti să reziste decît cel mult pînă la primăvară.

Peste puţin, situaţia de pe Frontul de sud se schimbă brusc. Înfrîngerea Armatei de voluntari în bătălia generală din sectorul Oriol-Kromî şi acţiunile strălucite ale cavaleriei lui Budionnîi în sectorul Voronej au decis soarta luptei : în noiembrie, Armata de voluntari începu să se rostogolească spre sud, descoperind flancul stîng al Armatei Donului şi tîrînd-o şi pe ea în retragerea sa.

24

Pantelei Prokofievici sălășlui cu familia vreo două săptămîni în satul Latîșev și, după zvonul că roșii se retrăseseră de la Don, se pregăti de îndată să se întoarcă acasă.

La vreo cinci verste de sat, coborî din hărăbușcă și zise cu aer hotărît :

— Nu mai am răbdare să mă tîrăsc la pas ! Din cauza afurisitelor de vaci n-ai cum s-o ici la trap. Și la ce dracu le-am tras după noi ? Duniaşka ! Ian oprește boii. Leagă vacile de harabaua ta, iar eu o iau la trap pîn-acasă. Acolo poate că n-a rămas decît scrum și cenușă...

Ros de sfredelul nerăbdării, strămută copiii în harabaua încăpătoare a Duniaşkăi, ticlui tot acolo o parte din bucluc și, cu harabaua ușurată, se repezi într-o dezlănțuire de zdrăngăneli pe drumul plin de hopuri. Iapa năduși lac chiar la prima verstă : niciodată stăpînul nu se purtase cu atîta cruzime, biciuind-o cu atîta zor.

— Vezi că are să crape iapa ! Unde-ai pornit-o ca turbatul ? îl certă Ilinișna, apucîndu-se cu mîinile de loitrele harabalei și strîmbîndu-se chinuită de zdruncinături.

— Las-o că tot n-are să vină la mormînt să mă bocească... Hii, gloabă afurisită ! Ai nă-du-șit ! Și acolo, poate, n-au rămas decît tăciuni din toată gospodăria... bodogăni printre dinți Pantelei Prokofievici.

Teama lui nu se adeveri : casa rămăsese în picioare, dar era aproape cu toate geamurile sparte, cu ușa smulsă din țîțîni și cu zidurile ciuruite de gloanțe. Totul din curte purta pecetea delăsării și a pustiului. Un obuz rupsese pe de-a-ntregul un colț al grajdului, altul lăsase o mică pîlnie lîngă fîntînă, dărîmînd ghizdurile și rupînd cumpăna în două. Războiul de care fugea Pantelei Prokofievici venise singur în ograda lui, lăsînd hidele urme ale distrugerii. Pagubele cele mai mari i le făcuseră însă cazacii de la Hopior, care stătuseră în cantonament în casa lui : dărîmaseră gardurile din ograda de vite, săpaseră tranșee adînci cît statul de om ; desfăcuseră pereții hambarului, ca să nu se ostenească la o muncă de prisos, și făcuseră din grinzi tavane de adăposturi ; stricaseră împrejmuirea de piatră, întocmind crenelul pentru mitralieră ; mai nimiciseră fără rost și o jumătate dintr-un stog de fîn, lăsînd fără nici o so-

coteală caii să mănînce din el ; arseseră zăplazul și murdăriseră cumplit toată bucătăria de vară...

Pantelei Prokofievici își privi casa, clădirile din ogradă și se apucă de păr. De astă dată nu se mai ținu de năravul său — să scadă singur la preț cele pierdute. Ce dracu, doar nu mai putea spune că toată agoniseala lui nu făcea doi bani și că hambarul nici nu era bun decît de dărîmat ! Hambarul nu era un biet suman și întocmirea lui îl costase bani trudiți.

— Parcă nici n-ar fi fost vreodată un hambar pe locul acela ! zise oftînd Ilinișna.

— La drept vorbind, hambarul ăsta... începu cu vioiciune Pantelei Prokofievici, dar nu-și isprăvi vorba, dădu din mîini și se duse la arie.

Mînjite, ciupite de schije și de gloanțe, zidurile casei priveau neprietenoase și părăsite de toți. Vîntul șuiera prin odăi, un strat gros de praf se așternuse pe mese și lavițe... De mult timp se mai arăta nevoie pentru a le pune toate în vechea lor rînduială.

Chiar a doua zi, Pantelei Prokofievici porni călare în staniță și scoase cu destulă greutate de la felcerul cunoscut o hîrtie prin care se dovedea că el, cazacul Melehov Pantelei, nu este în stare să umble pe jos din cauza piciorului bolnav și are nevoie de tratament. Această dovadă îl ajută pe Pantelei Prokofievici să scape de trimiterea pe front. O prezentă atamanului și, ori de cîte ori se ducea la administrația satului, se tot proptea într-o cîrjă și șchiopăta ba de un picior, ba de altul.

Niciodată viața din Tatarski n-a mers atît de pidosnic și fără de nici o socoteală ca acum, după întoarcerea din bejenie. Oamenii umblau din curte în curte, recunoscîndu-și lucrurile prădate și apoi lepădate de cazacii de la Hopior, rătăceau prin stepă și prin văgăuni, căutîndu-și vacile fugite din cireadă. O turmă de vreo trei sute de oi, din partea de sus a satului, pierise chiar în prima zi, după ce Tatarski fusese bombardat de artilerie. După povestirile ciobanului, un obuz se spărsese în fața turmei, care era la păscut, și oile înnebunite de groază se repeziseră în stepă, dînd din cozi, și s-au făcut nevăzute. Le-au dat de urmă abia la vreo patruzeci de verste de sat, pe pămîntul staniței Elanskaia, la o săptămînă după ce locuitorii se întorseseră

în satul părăsit ; iar cînd le aduseseră înapoi și începuseră să le cerceteze, văzuseră că jumătate din turmă sînt oi străine, cu un semn necunoscut la ureche, iar peste cincizeci de capete de oi din Tatarski lipseau. În grădina de zarzavat a Melehovilor se găsise mașina de cusut din casa lui Bogatîriov, iar Pantelei Prokofievici descoperise tabla de pe acoperișul hambarului său pe aria lui Anikuška. Aceleași lucruri se petreceau și prin satele vecine, și multă vreme încă locuitorii satelor, mai de aproape ori mai de departe de Don, tot mai veneau la Tatarski și nu mai conteneau cu întrebările : „Nu cumva ați văzut o vacă roșcovană cu o pată albă in frunte și cu cornul stîng rupt ?“, „Nu cumva v-a venit de pripas un juncan roșcat de un an?“

Fără îndoială că multe dintre aceste vaci și acești juncani de mult clocotiseră în fiertura din cazanele sotniilor căzăcești, dar stăpînii lor tot mai colindau stepa, mînați de nădejdi, pînă cînd își dădură seama că nu tot ce se pierde se mai poate găsi.

După ce căpătase scutirea de oaste, Pantelei Prokofievici se apucă de zor să refacă clădirile și împrejmuirea. Căpițe întregi de grîu netreierat zăceau încă pe arie, șoareci nesățioși mișunau prin ele, dar bătrînului nu-i ardea de treierat. Cum ar fi putut el oare să treiere, cînd curtea n-avea ogradă, cînd nu rămăsese nici urmă de hambar și cînd toată gospodăria avea sluta înfățișare de paraginâ ? De altfel, vremea se păstra frumoasă și nu se arăta nici un zor de treieriș.

Duniaška și Ilinișna au tencuit și au văruit casa, după care l-au ajutat după puterile lor pe Pantelei Prokofievici să ridice un gard vremelnic și să ducă la capăt alte treburi gospodărești. Cu chiu, cu vai, făcură rost de geamuri, le-au pus la ferestre, curățiră bucătăria și puțul. Însuși bătrînul coborîse înlăuntru și răcise, se vede, scurmînd pe fundul lui, căci vreme de o săptămînă mai apoi umblase tușind și strănutînd, cu cămașa udă de sudoare. A fost destul însă să bea pe nerăsuflate două sticle de rachiu de casă și să dospească pe cuptorul cald, pentru ca toată boala lui să piară ca și cum nici n-ar fi fost.

De la Grigori tot nu venea nici o știre. Iar abia pe la sfîrșitul lui octombrie, Pantelei Prokofievici află din întîmplare, și de la alții, că feciorul îi este sănătos și teafăr

și că se află, împreună cu regimentul său, pe undeva în gubernia Voronej. Știrea a adus-o un rănit din același regiment, care trecuse prin sat. Bătrînul se înveseli, bău de bucurie cea din urmă sticlă de rachiu tămăduitor cu ardei iute și umblă toată ziua, vorbăreț, țanțoș ca un cocoș tînăr, oprind pe fiecare trecător și îndrugînd :

— Ai auzit ? Grigori al nostru a cucerit Voronejul ! Am aflat și noi de la oameni, cică l-au avansat din nou, și acum comandă iar o divizie, dacă nu cumva poate chiar un corp de armată. Ostaș vrednic ca el mai rar ! Doar știi și tu...

Bătrînul îndruga mereu, simțind nebiruita nevoie de a se făli și de a-și împărtăși și altora bucuria.

— Ai un fecior viteaz, încuviință-au ascultătorii.

Pantelei Prokofievici clipea ferice :

— Și cum să nu fie viteaz, cu așa probă de tată ? Nu că mă laud, dar în tinerețea mea nici eu n-am fost mai prejos de el ! Nu mă lasă piciorul, altfel sînt voinic și acum ! O divizie, nu — dar o sotnie, ehei, tot m-aș pricepe eu cum s-o duc la izbîndă ! Dacă s-ar afla pe front ceva mai mulți bătrîni ca mine, de mult ar fi luat Moscova ! Așa, bat apa în piuă pe loc, și tot nu pot să-i dea gata pe mujici...

Cel din urmă om cu care avusese în ziua aceea să stea de vorbă a fost bătrînul Beshlebnov. Trecea prin fața ogrăzii Melehovilor, și Pantelei Prokofievici nu pregetă să-l oprească :

— Hei, ia stai o clipă, Filip Aghevici ! Să trăiești ! Vino-ncoa nițel, să stăm la cislă.

Beshlebnov veni și dădu bună ziua.

— Ai auzit ce ispravă face Grișka al meu ? îl întrebă Pantelei Prokofievici.

— Ce anume ?

— Nu știi că i-a dat din nou o divizie ? Atîta amar de glotime are sub comandă !

— Divizie ?

— Da, da, divizie !

— Așa-a ?

— Așa ! Crezi tu că o asemenea răspundere poate fi dată orișicui ?

— Se-nțelege că nu.

Pantelei Prokofievici își sfredeli interlocutorul cu o privire triumfătoare și continuă voroava pe vadul atît de dulce pentru inima lui :

— Așa fecior mai zic și eu — o mîndrețe de viteaz ! Nu-i mai încap dicorățiile pe piept ! Glumă e ? Și de cîte ori n-a fost rănit ! Altul, în locul lui, ar fi crăpat de mult, iar lui, nici nu-i pasă ! Pentru el, toate sînt fleacuri. Da, mai are încă parte Donul nostru liniștit de cazaci vrednici !

— De avut — da, are ! Numai că nu prea se vede mare ispravă de pe urma lor, rosti gînditor moș Beshlebnov, care nu era niciodată prea guraliv.

— Cum așa, nu se vede mare folos ? N-ai auzit cum i-au gonit pe roșii ? Sînt acum dincolo de Voronej, ajung la Moscova !

— Ajung cam încet !...

— Mai repede nu se poate, Filip Aghevici. Înțelege și tu că la război nu se face nimic în pripă. Graba strică treaba. Totul trebuie să se facă și să se dreagă încetișor, după hărți și după planurile alea ale lor... Cîți mujici sînt în Rusia ? Mulți, cît iarba stepei, iar noi, cazacii ? Cîți ? Un pumn de oameni !

— Bine ai zis, dar se aude că ai noștri n-au să se țină multă vreme. Iarna avem să ne pomenim din nou cu musafiri, așa spune lumea.

— Dacă n-o să le ia acum Moscova, au să vină ei aici ! Ai dreptate.

— Și crezi că au s-o ia ?

— Ar trebui s-o ia, dar o să fie cum o da dumnezeu. Adică, s-ar putea să nu isprăvească ai noștri cu ei ? S-au ridicat toate cele douăsprezece oști căzăcești, și atita ispravă să nu fie în stare a face ?

— Dracu să-i mai știe. Și tu ai isprăvit cu oastea ?

— Ce să facă oastea cu mine ? Hehei ! Dacă n-aș avea piciorul beteag, le-aș arăta eu cum se scarmănă dușmanul ! Noi, bătrînii, avem ciolane tari.

— Povestește lumea că bătrînii ăștia tari fugeau pe malul Donului atît de iute, că n-a rămas nici unul cu cojocul pe el ! Au scos toate jarchilele de pe dînșii, pînă la piele, și le-au lepădat. Rîde lumea : cică au acoperit toată stepa de cojocele galbene ca niște tufe de păpădii !

Pantelei Prokofievici îi aruncă lui Beshlebnov o privire piezișă și zise cu răceală :

— După mine, astea-s curate scorneli ! Poate că cineva și-o fi aruncat haina, ca să umble mai ușor, dar oamenii au făcut dintr-un fleac de hăinuță o sută de cojoace ! Mare lucru, un suman... adică un cojocel ! Parcă viața nu-i mai scumpă ? Și nu orice om bătrîn poate să alerge sprinten, cu haina pe el. În acest afurisit război trebuie să ai picioare de ogar, și eu, de pildă, de unde să le am ? Dar pe tine, de ce te-a pălit părerea de rău, Filip Aghevici ? La ce dracu — doamne, iartă-mă ! — îți trebuie cojocelele astea ? Nu e vorba de cojocele sau, ca să zicem așa, de sumane, vorba-i să avem noroc și să-l batem pe vrăjmaș, așa e ? Ei, deocamdată rămîi cu bine, că eu stau de vorbă și treaba stă pe loc. Ți-ai găsit viteaua ? Tot o mai cauți ? Nici pomeneală ? Hm ! Înseamnă că ți-au mîncat-o hopiorenii, sta-le-ar în gît ! Iar în privința războiului, n-avea grijă : pînă la sfîrșit tot o să-i doboare ai noștri pe mujici !

Și cu aceste cuvinte, Pantelei Prokofievici se îndreptă fudul spre casă.

Dar se arăta că „doborîrea mujicilor" nu-i chiar atît de ușoară... Cea din urmă ofensivă a cazacilor i-a costat zdravene pierderi. O oră mai tîrziu, voioșia lui Pantelei Prokofievici fu întunecată de o urîtă veste.

Pe cînd cioplea o grindă pentru stoborul puțului, auzi vaiete de muiere și bocete de mort. Țipetele înaintau tot mai aproape. Pantelei Prokofievici o trimise pe Duniașka să afle ce s-a întîmplat.

— Du-te fuga, vezi cine a murit, zise el și înfipse barda în butuc.

Duniașka se întoarse peste puțin timp, aducînd vestea că de pe frontul Filonovo au fost aduși trei cazaci omorîți — Anikușka, Hristonea și un flăcău de șaptesprezece ani, din partea cealaltă a satului. Buimăcit de această știre, Pantelei Prokofievici își scoase șapca și se închină.

— Dumnezeu să-i odihnească !... Ce namilă de cazac mai era !... rosti cu durere în glas, gîndindu-se la Hristonea și amintindu-și cum, nu prea de mult, plecase împreună cu el din Tatarski la punctul de adunare.

Nu mai era chip să lucreze. Nevasta lui Anikușka umbla nebună de durere și se bocea atît de jalnic, încît lui Pantelei Prokofievici i se strînse inima. Intră în casă și

închise bine ușa, numai să nu mai audă țipetele sfîșietoare ale muierii. În odaie, cu răsuflarea întretăiată de tulburare, Duniașka povestea Ilinișnei :

— .. M-am uitat, mămuco dragă, și ce văd ! Anikușka zace aproape fără cap, numai un fel de piftie... Vai, ce grozăvie ! Și pute de nu te poți apropia... Nici nu știu pentru ce i-au mai adus ! Iar Hristonea stă culcat pe spate, lung cît toată căruța, și picioarele încă tot îi mai atîrnă în jos de sub manta... Hristonea e curat și alb, alb la față ! Numai sub ochiul drept are o gaură mică, cît un bănuț, și după ureche se vede niște sînge închegat...

Pantelei Prokofievici scuipă încrîncenat, ieși afară, luă toporul și vîsla și se îndreptă șchiopătînd spre Don.

— Spune-i babei că am plecat peste Don să tai niște vreascuri. Auzi, dragul moșului ? rosti din mers către nepoțelul său, care se juca lîngă bucătărie.

O toamnă liniștită și blîndă pogorîse peste pădurea de dincolo de Don. Frunze uscate cădeau cu foșnet din plopi. Tufele de măceș păreau cuprinse de flăcări, și boabele roșii ardeau printre frunzișul lor rar, ca niște limbuțe de foc. Mireasma amară atotbiruitoare a scoarței putrede de stejar cotropea pădurea. Șuvițele dese și lacome de mure acopereau pămîntul, și sub plasa lor încîlcită, tîrîtoare, se ascundeau de soare ciorchinii copți, albăstrui-cenușii, ai fructelor. În locurile umbrite, roua nu se zvîntase de pe iarba moartă pînă la acest ceas de amiază, făcînd să selipească firele argintate de păienjeniș. Numai ghionoaia, cu ciocănitul ei, și ciripitul sturzilor și al mierlelor sfîșiau tăcerea codrului.

Frumusețea calmă și severă a pădurii a adus un început de pace în sufletul lui Pantelei Prokofievici. Pășea încetișor printre tufe, scormonind cu picioarele așternutul jilav de frunză veștedă și gîndindu-se : „Iată cum e viața ! Nu mai departe de ieri erau vii, și acum îi spală. Ce uriaș de cazac au mai doborît ! Parcă deunăzi a venit să ne vadă, a stat lîngă Don, cînd o pescuiau pe Daria. Vai, Hristan, Hristan ! S-a găsit și pentru tine un glonț vrăjmaș... Și Anikușka... ce om vesel, și ce strașnic îi mai plăcea să bea și să rîdă... Dar iată ! S-a dus și el, e mort..."

Pantelei Prokofievici își aminti vorbele Duniașkăi și, întruchipînd cu o limpezime uimitoare făptura lui Anikușka, cu fața zîmbitoare, spînatică, ca de scapet, nu și-l

putea închipui așa cum era acum — neînsuflețit, cu capul zdrobit. „Am păcătuit față de dumnezeu, cînd m-am lăudat cu Grigori, se mustră în gînd Pantelei Prokofievici, amintindu-și cele spuse lui Beshlebnov. Cine știe, poate că și Grigori zace acum undeva, ciuruit de gloanțe ! Doamne ferește și păzește ! Cu cine mai rămînem noi, bătrînii ?"

Un sitar cafeniu țîșni de sub o tufă, făcîndu-l pe Pantelei Prokofievici să tresară. Urmări fără noimă zborul pieziș și iute al pasării și după aceea își văzu de drum. Ajunse la un iaz mic, alese mai multe tufe uscate și se apucă să le taie. Muncind de zor, se silea să nu se gîndească la nimic. Într-un an, moartea îi răpise atîția dintre ai săi și atîția cunoscuți, încît numai gîndindu-se la ei își simțea sufletul îngreunat și toată lumea se întuneca și se învăluia parcă într-o pîclă neagră.

— E bună de doborît tufa asta. Strașnice nuiele ! Taman pentru zăplaz, se îndemnă cu glas tare, ca să-și risipească gîndurile negre.

După ce munci pînă la istovire, Pantelei Prokofievici își scoase scurta, se așeză pe mormanul de nuiele tăiate și, sorbind cu nesaț mireasma iute a frunziului veșted, privi îndelung zarea îndepărtată și cufundată în ceață fumurie, crîngurile aurite de toamnă, strălucind în cea din urmă a lor frumusețe. O tufă de arțar negru din apropiere părea o podoabă nespus de frumoasă, strălucind în soarele rece de toamnă. Crengile-i încărcate de frunziș purpuriu și larg desfăcute păreau niște aripi de pasăre măiastră, luîndu-și zborul de pe pămînt. Pantelei Prokofievici o admiră îndelung, apoi se uită pe negîndite în apa limpede și stătută, zărind acolo spinări negre de crapi mari, care înotau atît de aproape de suprafață, încît li se vedeau aripile și cozile purpurii mișcătoare. Erau vreo opt. Piereau pentru cîteva clipe sub scuturile verzi ale frunzelor de nufăr, se iveau din nou în apa curată, apucau frunzulițe de salcie, se lăsau la fund. Acum, înainte de ploile toamnei, iazul aproape n-avea apă, și nu era prea greu să-i prinzi. După scurte căutări, Pantelei Prokofievici găsi lîngă un alt iaz un coș de răchită fără fund, se-ntoarse la iazul lui, își scoase nădragii și, dîrdîind de frig, începu să pescuiască. Tulburînd apa, cufundîndu-se în mîl pînă la genunchi, trecea de-a lungul iazului, apoi lăsa coșul în jos, îl apăsa cu marginea

de fund și, vîrînd mîna înăuntru, aștepta să simtă acolo un pește vînjos sărind și zvîrcolindu-se. Stăruințele lui fură răsplătite cu prisosință : izbuti să acopere cu coșul trei crapi de vreo zece funturi fiecare. Însă nu mai putu urma : piciorul lui schilod era chinuit de cîrcei. Mulțumindu-se cu ceea ce prinsese, ieși din apă, își șterse picioarele cu un șomoiog de papură uscată, se îmbrăcă și începu din nou să taie vreascuri, pentru a se mai încălzi puțin. Orice s-ar zice, avusese noroc ! Cine poate să prindă așa, nitam-nisam, aproape un pud de pește ? Pescuitul îi risipise gîndurile întunecate. Ascunse bine coșul, pentru a putea veni și altă dată ca să prindă crapii rămași, se uită cu teamă în jur, dacă nu cumva l-a zărit cineva cum aruncase la mal crapii aurii și grași ca niște purcei, și numai după asta săltă pe umeri legătura de nuiele, luă varga cu crapii înșirați pe ea și se îndreptă fără grabă spre Don.

Cu zîmbet de mulțumire îi povesti Ilinișnei isprăvile sale norocoase, mai admiră o dată crapii, care sclipeau ca niște tingiri de aramă roșie, dar Ilinișna nu părea tot așa de pornită să-i împărtășească bucuriile : ea se dusese să vadă morții și se-ntorsese acasă plînsă și copleșită de mîhnire.

— Cînd te duci să-l vezi pe Anikei ? întrebă ea.

— Nu mă duc. Ce, parcă n-am mai văzut morți ? Am văzut destui, ajunge !

— Poate că ar fi bine să te duci. Frumos are să fie cînd o să zică lumea : n-a venit nici măcar să-și ia rămas bun.

— Lasă-mă-n pace, pentru dumnezeu ! se răsti mînios Pantelei Prokofievici. N-am botezat copii cu el, și n-am de ce să-mi iau rămas bun !

Nu s-a dus deci la înmormîntare ; plecă dis-de-dimineață peste Don și își petrecu acolo toată ziua. Dangătul clopotelor de îngropăciune îl ajunse în pădure și-l sili să-și scoată șapca și să-și facă semnul crucii, dar îndată se supără apoi pe popă : la ce bun să tragă clopotele atît de îndelung ? Lasă-le să sune o dată, și ajunge ! Și ăia sună de un ceas bătut. La ce bun ? Răscolesc inimile în oameni și-i fac să-și amintească încă o dată de moarte. Dar toamna tot amintește de moarte prin toate ale ei : frunzele cad, cîrduri de gîște trec cu strigăte în cerul albastru, iarba se culcă, veștedă, la pămînt...

Cu toate că Pantelei Prokofievici se ferea de orice zguduiri adînci ale cugetului, i se întîmplă curînd să mai treacă printr-o altă cumpănă. Într-o zi, pe cînd familia şedea la masă, Duniaşka se uită pe geam şi zise :

— Uite, mai aduc încă unul mort pe front ! Calul lui merge legat de pana căpăstrului în urma căruţei, cu şaua pe el, şi merg încet... Un om mînă caii, iar mortul zace acoperit cu mantaua. Ăla care mînă caii stă cu spatele la noi : nu văd dacă e unul de la noi din sat, sau... Duniaşka se uită mai încordat şi obrajii i se făcură mai albi decît pînza. Dar... este... este... şopti ea, abia îngăimînd, şi deodată ţipă ascuţit : Îl aduc pe Grişa !... E calul lui ! Şi sări în tindă, hohotind de plîns.

Ilinişna îşi acoperi ochii cu palma, fără să se scoale de la masă. Pantelei Prokofievici se ridică greu de pe laviţă şi se îndreptă spre uşă, ţinînd mîinile întinse, ca un orb.

Prohor Zîkov deschise poarta, se uită în treacăt la Duniaşka, care cobora treptele vîrtej, şi zise cu glas posomorît :

— Primiţi oaspeţi... Nu vă aşteptaţi la noi ?

— Frăţioare dragă ! Oh ! Grişa ! Grişa ! gemu Duniaşka, frîngîndu-şi mîinile.

Abia atunci, privindu-i faţa udă de lacrimi şi văzîndu-l pe Pantelei Prokofievici, care stătea sus, pe trepte, fără să scoată o vorbă, Prohor se grăbi să le spună :

— Nu vă speriaţi, nu vă speriaţi ! E viu. Zace de tifos.

Sleit de puteri, Pantelei Prokofievici se rezemă cu spatele de pervazul uşii.

— E viu ! ! ! îi strigă Duniaşka, rîzînd şi plîngînd în acelaşi timp. Grişa e viu ! Auzi ? ! L-au adus bolnav ! Fugi şi spune-i mamei ! De ce stai ? !

— Vină-ţi în fire, Pantelei Prokofievici ! Ţi l-am adus viu, dar de sănătatea lui mai bine să nu mă-ntrebi, rosti repede Prohor, aducînd de căpăstru caii în ogradă.

Pantelei Prokofievici făcu cîţiva paşi împleticiţi şi se lăsă pe una din trepte. Duniaşka trecu vijelios în fugă pe lîngă el, ca s-o liniştească pe bătrînă. Prohor opri caii lîngă trepte şi se uită la Pantelei Prokofievici.

— De ce stai ? Adu o cergă, o să-l ducem în casă.

Bătrînul nu scoase nici o vorbă. Îi picurau lacrimi repezi din ochi, dar chipul îi era nemișcat, ca de piatră. De două ori își ridică mîna, ca să facă semnul crucii, și o lăsă jos, negăsind atîta vlagă s-o ducă pînă la frunte. Ceva ciudat colcăia și gîlgîia în gîtlejul lui.

— Mi se pare că ți-ai pierdut mințile de groază, mormăi cu milă Prohor. Cum naiba de nu m-am gîndit să trimit pe cineva înainte, ca să vă dea de veste ? M-am prostit rău de tot ! Zău că m-am prostit ! Hai scoală, Prokofici, tot trebuie să-l cărăm pe bolnav. Unde ai o cergă ? Sau, poate, îl ducem pe brațe ?

— Stai nițel... se rugă răgușit Pantelei Prokofievici. Nu mă țin picioarele... Am crezut că-i mort... Slavă domnului... Nu m-așteptam...

Rupse nasturii de la gulerul cămășii sale ponosite, îl desfăcu și începu să înghită aerul, cu gura larg căscată.

— Scoală, scoală, Prokofici ! îl zorea Prohor. Hai, că în afară de noi n-are cine să-l ducă !

Cu o grea opinteală, Pantelei Prokofievici se sculă, coborî treptele, trase jos mantaua și se aplecă deasupra lui Grigori, care zăcea în nesimțire. În gîtlejul lui gîlgîi din nou ceva, dar bătrînul se stăpîni și se întoarse către Prohor.

— Apucă-l de picioare. Hai, sus cu el !

Îl duseră pe Grigori în odaie, îi scoaseră cizmele din picioare, îl dezbrăcară și-l culcară în pat. Duniașka strigă speriată din bucătărie :

— Tată ! Mamei i-e rău... Vino-ncoace !

Ilinișna zăcea prăbușită la pămînt, în bucătărie. Duniașka, în genunchi, îi stropea cu apă chipul învinețit.

— Dă fuga, cheam-o pe baba Kapitonovna ! Iute ! Ea știe să dea drumul la sînge. Spune-i să vină la mă-ta, să-i lase sînge ! Și să ia sculele cu dînsa ! porunci Pantelei Prokofievici.

Se-nțelege că Duniașka — fată mare — nu putea da fuga prin sat cu capul descoperit ; își luă marama și, legîndu-se în pripă cu ea, îngăimă :

— S-au speriat și copiii rău de tot ! Doamne, ce năpastă !... Să ai grijă de dînșii, tată, că eu mă-ntorc îndată !

Se prea poate Duniașka să mai fi avut în gînd să se zgîiască și în oglindă, însă Pantelei Prokofievici își veni în fire și-i aruncă o privire atît de fioroasă, că ea o zbughi glonț din bucătărie.

După ce năvăli pe portiță afară, Duniașka o zări pe Axinia, cu fața albă ca varul. Stătea rezemată de gard, cu mîinile atîrnate fără putere în jos. În ochii ei negri și tulburați nu luceau lacrimi, dar se citea atita suferință și o atit de puternică rugăminte mută, încît Duniașka se opri o clipă și, fără să vrea, spre propria ei minunare, strigă :

— E viu, e viu ! Are tifos.

Și fugi în trap pe ulicioară, ținîndu-și cu mîinile sînii înalți care, în fugă, tresăltau smucit.

Muieri curioase zoreau din toate părțile să dea buluc în ograda Melehovilor. Toate o văzură pe Axinia cum a plecat fără grabă de la portiță, cum și-a iuțit deodată pașii, cum se zgribuli și cum își acoperi obrajii cu palmele.

După o lună Grigori se însănătoșise. Pe la sfîrșitul lui noiembrie coborî din pat și, înalt, slab ca un schelet viu, făcu cîțiva pași prin odaie și se opri lîngă fereastră.

Neaua proaspătă sclipea orbitor pe pămînt și pe acoperișurile de paie ale magaziilor. Urme de sănii brăzdau ulicioara. Chiciura albăstrie, pufoasă, care îmbrăcase gardurile și copacii, strălucea și ardea în luminițe de curcubeu sub razele soarelui în asfințit.

Grigori privi îndelung afară, zîmbind îngîndurat și mîngîindu-și mustața cu degetele osoase. Parcă n-ar mai fi văzut în viața lui o asemenea iarnă atît de plăcută. Totul îi părea neobișnuit, plin de noutate și de importanță. Boala îi ascuțise parcă vederea, și el începea să descopere lucruri noi în jurul său și să afle adînci schimbări la lucrurile pe care le cunoștea din vremuri uitate.

În firea lui Grigori se iviseră pe neașteptate curiozitatea și interesul pentru tot ce se petrecea în sat și în gospodărie — trăsături străine pînă atunci făpturii sale. Totul în viață găsea pentru el un anume tîlc nou, tainic, totul îi atrăgea luarea-aminte. Contempla această lume nouă, dezvăluită vederii lui, cu ochii ușor mirați, și un zîmbet blajin de copil îi stăruia mult timp pe buze, schimbîndu-i ciudat fața întunecată, privirea puțin cam tăioasă a ochilor, și îndulcindu-i cutele aspre de la colțurile gurii. Din cînd în

cînd se apuca să cerceteze un lucru casnic, pe care-l cunoștea din copilărie, mișcîndu-și sprîncenele cu încordare, ca și cum ar fi un om sosit dintr-o țară străină de peste mări și l-ar vedea pentru întîia oară. Într-o zi, Ilinișna fu nespus de uimită, văzîndu-l cum cerceta din toate părțile roata de tors. Cînd ea intră în odaie, Grigori se dădu la o parte de la roată, stingherit.

Duniașka nu-și putea stăpîni rîsul, uitîndu-se la fața lui lungă și osoasă. Umbla prin odaie numai în cămașă, ținîndu-și cu mîna nădragii, care îi alunecau mereu în jos, zgribulindu-se și mutînd fără siguranță picioarele uscățive și lungi, iar cînd se așeza, se apuca neapărat cu mîna de ceva, ca să nu cadă. Părul negru, care-i crescuse în timpul bolii, începu să-i cadă, iar moțul creț, cu multe fire albe, se încîlcise.

Ajutat de Duniașka, își rase singur capul și, cînd se întoarse cu fața la dînsa, ca scăpă briciul jos, se apucă de burtă și, prăbușindu-se pe pat, se tăvăli de rîs.

Grigori așteptă cu răbdare, lăsînd-o să rîdă după pofta inimii, dar în cele din urmă nu se mai putu stăpîni și zise cu o voce subțire, slabă și tremurătoare :

— Ascultă, nu mă vîrî-n păcate. Nu ți-e rușine, doar ești fată mare. O ușoară umbră de supărare suna în glasul lui.

— Ah-ah-ah, frățioare !... Vai, dragul meu !... Mai bine plec... nu mai pot ! Vai, ce-ai făcut din tine ! Curată sperietoare ! bolborosi Duniașka printre chicotele de rîs.

— Aș vrea să te văd cum ai arăta și tu după tifos. Hai, ridică briciul, n-auzi ? !

Ilinișna sări și ea cu gura de partea lui Grigori, stropșindu-se încruntată :

— Ce naiba te-a apucat de nechezi așa ? Multe doage îți lipsesc, fată hăi !

— Dar uită-te și dumneata, mămuco, cum arată ! zise Duniașka, ștergîndu-și lacrimile. Capul plin de cucuie, rotund și negru ca un pepene... Of-of-of, nu mai pot !

— Adu-mi oglinda ! o rugă atunci Grigori.

Se privi în ciobul micitel de oglindă și rise singur, încetișor și îndelung.

— Și de ce te-ai ras, dragă ? Nu rămîneai mai bine așa ? întrebă cu nemulțumire Ilinișna.

— Crezi tu că e mai bine să umblu chel toată viața ?

— Dar așa te-ai pocit cum nici nu se poate mai caraghios.

— Hai, lăsați-mă-n pace ! zise cu necaz Grigori, bătînd spuma de săpun cu pămătuful de ras.

Nefiind încă în stare să iasă din casă, se juca ore întregi cu copiii. Vorbea cu dînșii despre sumedenie de lucruri, dar se ferea să pomenească de Natalia. Într-o zi însă, gudurîndu-se pe lîngă el, Poliuṣka îl întrebă :

— Tăticule, dar mămica n-are să se-ntoarcă la noi ?

— Nu, puicuțo, nimeni nu se-ntoarce de-acolo...

— De unde ? Din cimitir ?

— Morții nu se-ntorc...

— Și mămica e moartă de tot ?

— Dar cum să fie ? Sigur că e moartă.

— Eu credeam că are să-i fie dor de noi și că atunci tot o să vină... zise Poliuṣka, cu o voce abia auzită.

— Nu te mai gîndi la ea, puicuțo, nu trebuie, zise surd Grigori.

— Dar cum să nu mă gîndesc la ea ? Și ei, morții, nu vin la noi, nici măcar așa, pentru puțină vreme ?... Nu ?

— Nu. Haide, du-te. Joacă-te cu Mișatka.

Grigori se întoarse cu spatele. Boala îi slăbise pesemne stăpînirea de sine : îl năpădiră lacrimile și, ca să și le ascundă de copii, stătu îndelung cu fruntea lipită de geam.

Nu-i plăcea să stea de vorbă cu dînșii despre război, dar pe Mișatka războiul îl interesa mai mult decît orice pe lume. Nu-l slăbea pe tătîne-său cu întrebările : Cum e la luptă ? Și cum sînt roșii ? Și cu ce îi omoară ? Și pentru ce ? Grigori se încrunta și-i răspundea :

— Ei, iar începi ! Lasă-l ciorilor de război ! Hai să vorbim mai bine cum o să prindem vara pește cu undița. Să-ți fac și ție una ? Cînd o să încep a ieși afară din casă, o să-ți fac îndată una din păr de cal.

În adîncul inimii se simțea rușinat ori de cîte ori Mișatka începea să vorbească despre război : nu era în stare să răspundă la cele mai simple și nevinovate întrebări puse de copil. Și cine ar fi știut anume de ce ? Poate fiindcă nu și-a găsit nici lui însuși un răspuns la aceste întrebări. Dar de Mișatka nu te puteai descotorosi cu una cu două : cu o luare-aminte prefăcută asculta planurile tatălui cu privire la pescuit și întreba apoi din nou :

— Și tu, tăticule, ai omorît mulți oameni în război ?

— Lasă-mă-n pace ! Te ții scai de mine cu războiul tău !

— Și nu ți-e frică să-i omori ? Le curge sînge, cînd îi omoară ? Și mult le curge ?... Mai mult ca dintr-o găină ori dintr-un berbec ?

— Ți-am spus o dată ! Te poftesc să nu mai vorbești despre asta !

Mișatka tăcea o vreme, apoi rostea îngîndurat :

— Am văzut deunăzi cum bunicul a tăiat o oaie. Și nu m-am speriat... La început mi-a fost nițel frică, dar pe urmă de loc !

— Ian ascultă, dă-l afară ! țipa cu mînie Ilinișna. Uite ce nelegiuit are de gînd să iasă ! Curat ocnaș, zău ! N-auzi de la el decît război și iar război, alta a vorbi nici nu știe. Cum se poate, puiul babei, să vorbești numai despre povestea asta, afurisită să fie, doamne iartă-mă ?... Vino-ncoa, na-ți o clătită și taci din gură măcar o clipă.

Dar războiul avea grijă zilnic să amintească tuturor că nu s-a sfîrșit. Cazacii întorși de pe front veneau să-l vadă pe Grigori și-i povesteau despre zdrobirea lui Șkuro și Mamontov, bătuți de cavaleria lui Budionnîi, despre înfrîngerea de la Oriol, despre retragerea ce începuse pe fronturi. În luptele de la Gribanovka și de la Kardail fuseseră omoriți alți doi din Tatarski ; Gherasim Ahvatkin fusese adus acasă, rănit ; Dmitri Goloșciokov murise de tifos. Grigori număra în gînd pe cei căzuți în cele două războaie, și descoperi că în tot satul nu mai era nici o singură casă să nu aibă de jelit măcar un mort.

Grigori nici n-avea încă puteri să pășească afară din casă, cînd atamanul satului îi aduse ordinul atamanului staniței, poruncind a se pune în vedere sotnicului Melehov să se prezinte neîntîrziat la comisia medicală, pentru reexaminare.

— Să-i scrii că mă prezint îndată după ce voi învăța să umblu ! Veneam eu doar și singur, fără să mă cheme el, zise cu ciudă Grigori.

Frontul se apropia tot mai mult de Don. În sat începea să se vorbească despre retragere. Curînd după asta, s-a dat citire în medean la ordinul atamanului de district, prin care toți cazacii adulți erau obligați să se retragă odată cu trupele.

Pantelei Prokofievici veni de la adunare, îi povesti lui Grigori despre acest ordin și-l întrebă :

— Ei, acum ce ne rămîne de făcut ?

Grigori dădu din umeri.

— Ce să facem ? Trebuie s-o luăm în bejenie. O s-o ia toți din loc și fără ordin.

— Te întreb despre noi doi. Eu și cu tine o să plecăm împreună, sau cum ?

— N-o să putem pleca împreună. Peste două-trei zile, o să mă duc călare la staniță, să văd ce trupe au să treacă prin Vioșki, și o să mă bag la vreo unitate. Iar tu trebuie să pleci ca refugiat. Sau, poate că vrei să intri și tu în vreo unitate ?

— Fir-ar a naibii ! zise speriat Pantelei Prokofievici. Atunci am să mă duc cu moș Beshlebnov, el m-a îmbiat deunăzi să mergem împreună. E un bătrîn cumpănit, are un cal bun și o să ne unim, să mergem cu perechea. Iapa mea nu mai poate de grăsime, și tot bate din copite în grajd de te apucă groaza, nu altceva !

— Ei bine, atunci pleacă cu el, fu de părere Grigori. Iar acum, hai să ne înțelegem cu privire la drumul vostru, fiindcă — cine știe ? — poate va trebui să merg și eu tot pe acolo.

Grigori scoase din porthartă o hartă a Rusiei de sud, îi vorbi amănunțit bătrînului prin care anume sate va trebui să treacă și începu chiar să le înșire pe o bucată de hîrtie, dar bătrînul, care privea cu respect harta, îi zise :

— Stai, nu scrie. Bineînțeles că te pricepi mai bine ca mine și harta e un lucru serios, care nu te minte și-ți arată drumul drept ! Dar cum să mă țin de hartă, dacă nu se potrivește ? Zici : mai întîi trebuie să trec prin Karghinskaia ; știu și eu că așa e mai drept, dar tot trebuie să fac un ocol.

— Și de ce să faci ocol ?

— Pentru că am pe vară-mea în Latîșev și am să găsesc la ea hrană pentru mine și pentru cai, pe cînd printre străini ar trebui să dau mereu din buzunar... Și altceva : tu zici că trebuie să mă duc, după hartă, la slobozia Astahovo, că așa vine mai drept, dar eu o s-o iau spre Malahovski. Am și acolo niște neamuri mai îndepărtate și un tovarăș vechi de oaste, așa că nici acolo n-am nevoie

să mă ating de fînul pe care am să-l iau pe daiboj. Nu uita că nu poţi să iei un stog de fîn cu tine, iar prin locuri străine se întîmplă mai ades că nu capeţi nici de pomană, nici pe bani.

— Da' nu cumva ai neamuri şi dincolo de Don ? întrebă răutăcios Grigori.

— Am şi acolo.

— Păi atunci poate că ai să te duci şi acolo ?

— Nu-mi vorbi prostii ! se mînie Pantelei Prokofievici. Vorbeşte ca lumea, lasă glumele ! Ţi-ai găsit vreme de hazuri şi grozav de deştept te mai crezi cu ele !

— Da' nici tu să nu umbli cu colinda pe la toate neamurile ! Dacă-i retragere, retragere să fie ! Nu ospeţie pe la rude. Nu e lăsata-secului !

— Te poftesc să nu mă-nveţi tu încotro şi unde s-o apuc, atîta lucru ştiu şi eu !

— Dacă ştii, du-te sănătos unde ţi-e calea !

— Cred şi eu că nu m-oi duce după planurile alea ale tale ! Numai coţofana zboară drept, n-ai auzit asta ? Vrei să mă car la naiba, acolo unde poate că nici nu e drum, cît ţine iarna. Te-ai gîndit bine înainte de a vorbi aşa, aiurea ?... Şi mai zici că ai comandat o divizie !

Grigori şi bătrînul s-au ciorovăit îndelung, dar în cele din urmă, cumpănind toate amănuntele, Grigori fu silit să-i dea dreptate bătrînului, care avea bine socotite multe chibzuieli, şi zise împăciuitor :

— Nu te supăra, tată ! Eu nu te silesc să mergi după itinerariul meu : du-te pe unde vrei. O să caut să te găsesc peste Doneţ.

— Uite, aşa trebuia să vorbeşti de la început ! se bucură Pantelei Prokofievici. Te bagi cu tot felul de planuri şi de intenelarii, şi nu pricepi că planu-i plan, iar caii nu pot să meargă nicăieri fără hrană.

Încă de pe vremea bolii lui Grigori bătrînul se pregătea pe îndelete de plecare : îşi hrănea iapa cu o deosebită îngrijire, meşteruise sania, comandase pîslari noi şi, cu mîna lui, îi întărise cu căpuţe de piele, ca să nu se ude pe vremea umedă ; umpluse din timp sacii cu cel mai bun ovăz. Se pregătea de retragere ca un adevărat gospodar : toate lucrurile de care ar fi putut avea nevoie în călătorie fuseseră adunate şi puse la îndemînă. Toporul, ferăstrăul de

mînă, dalta, sculele de cizmărie, ață, pingele de schimb, cuie, ciocanul, o legătură de curele, sfoară, o bucată de smoală — toate, împreună cu potcoavele și caielele, fuseseră învelite într-o pînză groasă și se puteau pune oricînd în sanie. Pantelei Prokofievici luă cu el și cîntarul, iar cînd l-a întrebat Ilinișna ce anume avea de gînd să facă la drum cu cîntarul, răspunse zborșit :

— Tu, babo, cu cît îmbătrînești, cu atît mai rău te prostești, zău ! Ce naiba, nu poți să pricepi singură măcar un lucru așa de limpede ? Va trebui ori nu să cumpăr în bejenie fîn sau uruială ? Firește ! Și atunci, am să-l iau la cîntar. Doar n-au să măsoare fînul cu arșinul !

— Dar ce, nu mai sînt cîntare pe-acolo ? se miră Ilinișna.

— Și de unde știi ce fel de cîntare au dînșii ? se înfurie Pantelei Prokofievici. Poate că acolo toate cîntarele sînt cu lipsă, ca să ne înșele pe noi. Așa e ! Știm noi cu ce fel de cameni e plină lumea ! Cumperi de la ei trezeci de funturi, iar de plătit dai bani buni pe un pud întreg. Și atunci, ca să nu mă păgubească la fiecare popas, mai bine plec cu cîntarul meu. La ăsta n-o să am pierdere, n-avea grijă !... Iar voi o să puteți trăi și fără cîntar : ce dracu să faceți cu el ? O să vină trupele, și militarii iau fîn și fără cîntar... Atîta grijă au și dînșii : să-și umple plasele ! I-am văzut destul, dracii împielițați, îi cunosc !

La început, Pantelei Prokofievici avusese chiar de gînd să așeze căruța pe sanie, ca să nu fie nevoie să cheltuiască nimic primăvara și să aibă căruță proprie, dar, după ce chibzuise bine, se lăsă de această idee, fiindcă se arăta cu prea multe încurcături.

Grigori începu și el să se pregătească de drum : își curăți *mauserul* și arma, ascuți sabia, care îi slujise cu atîta credință ; după o săptămînă de la însănătoșire, se duse să-și cerceteze calul și, văzîndu-i șoldurile pline și lucioase, își dădu seama că bătrînul n-avusese grijă numai de iapa lui. Încălecă cu greu calul zburdalnic și dădu cu el o goană bună ; întorcîndu-se acasă, văzu pe cineva — sau poate că i se păruse numai ? — făcîndu-i semn cu o batistă albă, din fereastra casei lui Astahov...

La adunare, cazacii din Tatarski hotărîseră să plece cu toţii. Femeile munciseră de zor două zile şi două nopţi, gătindu-le tot felul de bunătăţi coapte şi fripte pentru drum. Plecarea fusese hotărîtă la 12 decembrie. În ajun, seara, Pantelei Prokofievici urcă în sanie fînul şi ovăzul, iar dimineaţa, cînd abia mijeau zorile, îşi puse cojocul, se încinse, îşi vîrî mănuşile la brîu, se rugă lui dumnezeu şi îşi luă rămas bun de la familie.

Un imens lanţ de sănii se înşiruise pe drumul dintre sat şi deal. Femeile, care ieşiseră să-şi petreacă oamenii, fluturau îndelung batistele, apoi vîntul stîrni vîrtejuri de zăpadă măruntă, învăluind totul într-o ceaţă albă, prin care nu se mai zăreau nici săniile care urcau încet dealul, nici cazacii păşind agale alături de ele.

Înainte de plecarea la Vioşenskaia, Grigori avusese o întîlnire cu Axinia. Veni la dînsa seara, cînd luminile se aprinseseră în sat. Axinia torcea. Văduva lui Anikuşka şedea lîngă ea, împletind un ciorap, şi povestea ceva.

Dînd ochii cu aceasta, Grigori spuse scurt Axiniei :

— Ieşi o clipă încoace, am a-ţi vorbi.

În tindă, îi puse mîna pe umăr şi o întrebă :

— Mergi cu mine în retragere ?

Axinia tăcu îndelung, chibzuindu-şi răspunsul, apoi zise încetişor :

— Dar cum rămîne cu gospodăria ? Cu casa ?

— Lasă-le în seama cuiva. Trebuie să pleci.

— Dar cînd ?

— Vin mîine să te iau.

Zîmbind în întuneric, Axinia răspunse :

— Ţii minte ce ţi-am spus mai demult, că merg cu tine chiar pînă la capătul lumii ? Nu m-am schimbat. Dragostea mea pentru tine e credincioasă. Merg fără să ţin seama de nimic ! Cînd să te aştept ?

— Spre seară. Nu lua multe lucruri cu tine. Haine şi cît mai multe merinde. Atît ! Deocamdată, rămîi cu bine.

— Mergi sănătos. Sau poate că vrei să intri ?... Văduva lui Anikuşka are să plece îndată... Nu te-am mai văzut de o vecie... Grişenka, iubitule ! Şi eu mă gîndeam că... Nu ! N-am să spun.

— Nu, nu pot să rămîn. Trebuie să mă duc acum la Vioşki, rămîi cu bine. Aşteaptă-mă mîine.

Grigori ieși în tindă, ajunse lîngă portiță, dar Axinia tot mai stătea în tindă, zîmbea și-și freca cu palmele obrajii aprinși de foc.

La Vioșenskaia începuse evacuarea serviciilor districtuale și a depozitelor de subzistență. Grigori se informă la cancelaria atamanului de district despre situația de pe front. Ofițerul tinerel, care avea funcția de aghiotant, răspunse :

— Roșii se află lîngă staniția Alexeevskaia. Habar n-avem ce unități vor trece prin Vioșenskaia și, în general, dacă vor trece ori nu pe aici. Vezi singur : nimeni nu știe nimic ! Toată lumea se grăbește s-o ia la picior... Te-aș sfătui să nu-ți cauți acum unitatea, ci să te duci la Millerovo, fiindcă acolo ai să afli mai curînd pe unde se găsește ea. În orice caz, regimentul dumitale va trece de-a lungul liniei ferate. Mă-ntrebi dacă inamicul va fi oprit la Don ? Nu, nu cred ! Vioșenskaia va fi părăsită fără luptă. Asta-i limpede.

Grigori se întoarse acasă noaptea tîrziu. Gătind cina, Ilinișna zise :

— Ți-a venit Prohor al tău. A venit cam la un ceas după ce-ai plecat și-a făgăduit că mai vine, dar văd că nu se arată.

Bucuros de această noutate, Grigori mîncă în grabă și se se duse la Prohor. Întîmpinîndu-l, Prohor îi zise cu un zîmbet nu tocmai vesel :

— Și eu care credeam că ai plecat de la Vioșki de-a dreptul în bejenie !

— De unde te-au adus dracii ? întrebă Grigori, rîzînd și bătîndu-și pe umăr vistavoiul credincios.

— E limpede de unde — de pe front.

— Ai spălat putina ?

— Ce vorbești, doamne ferește ! Un ostaș vrednic ca mine să spele putina ? Nu, am sosit după toată legea, n-am vrut să plec în țările calde singur, fără tine. Am păcătuit împreună și tot împreună trebuie să mergem și la judecata cea de-apoi. Treburile noastre, știi, merg ca sania pe uscat, vara.

— Știu ! Spune, cum ți-au dat drumul de la unitate ?

— E un cîntec lung, ți-l spun eu pe-urmă, răspunse Prohor, încruntîndu-se și mai mult.

— Unde e regimentul ?

— Dracu să-l știe unde o fi acum.

— Da' de cînd ai plecat de acolo ?

— De vreo două săptămini.

— Și unde ai stat tot timpul ?

— Măi, ce om ești ? Zău !... mormăi nemulțumit Prohor și-i aruncă nevestei o privire piezișă. Unde ? Și cum ? Și de ce ?... Unde am fost eu nu mai sînt. Dacă am spus că am să-ți povestesc, va să zică am să-ți povestesc. Ei, nevastă ! Ai ceva trăscău ? Ar trebui să tragem cîte un păhărel, fiindcă m-am întîlnit cu comandantul. Ai sau ba ? Nu ? Atunci fugi și fă rost, dar repede, în goana goanelor ! Ai uitat de disciplina militară, cît ai stat fără bărbat ! Te miști cam moale !

— Și tu de ce faci pe grozavul ? întrebă zîmbind nevasta lui Prohor. Să nu țipi la mine, că nu ești cine știe ce stăpîn, dacă stai cîte două zile pe an.

— La mine nu strigă toată lumea ? Și eu la cine să strig în afară de tine ? Mai așteaptă pînă oi ajunge general, atunci o să strig la alții, iar deocamdată rabdă, pune-ți echipamentul, și ia-o la trap !

După ce nevastă-sa se îmbrăcă și porni, Prohor privi mustrător la Grigori și zise :

— N-ai nici un pic de miros, Panteleevici !... Cum pot să-ți povestesc despre toate, cînd muierea stă lipcă lîngă mine ? Iar tu mă tot pisezi : cum și ce ? Ei, te-ai îndreptat după tifos ?

— Eu m-am îndreptat, dar povestește-mi ce-i cu tine. Văd că-mi ascunzi ceva, prăpăditule... Spune pe șleau : ce-ai mai pățit ? Cum ai fugit ?

— Nu ! E ceva mai prost decît fuga... După ce te-am adus acasă, bolnav cum erai, mă întorc la unitate. Mă trimite la sotnie, plutonul trei. Și mie-mi ardea grozav de luptă ! Am mers de două ori la atac, apoi mă gîndesc : „Să știi că aici îmi rămîn ciolanele ! Trebuie să-ți cauți un locșor mai ferit că te prăpădești, Proșa, ca popa !" Și tocmai atunci dă dracul și încep luptele, și ne strîng de nu mai putem răsufla ! Unde se ivea vreo spărtură, tot noi

eram cu astupatul : unde nu mai ţin alţii, ne vîra tot pe noi. Într-o săptămînă, unsprezece cazaci din sotnie — aleluia ! Ca şi cum n-ar fi fost ! Mă necăjeam rău, chiar am căpătat şi nişte păduchi de necaz. Prohor îşi aprinse ţigara, trecu lui Grigori punga cu tutun şi urmă fără grabă : Şi mi s-a-ntîmplat să fiu în patrulare, chiar lîngă Liski. Am plecat trei inşi. Mergem în trap pe deal, ne uităm în toate părţile şi ce să vezi ? Dintr-o rîpă iese un roşu şi ţine mîinile în sus. Sărim la el, şi el strigă : „Cazaci ! Sînt de-ai voştri ! Să nu mă tăiaţi, trec de partea voastră !" Şi atunci, m-a pus dracu de m-am mîniat, am sărit drept la el şi-i zic : „Tu, neam de căţea, dacă te-ai apucat să te baţi, atunci nu trebuie să te predai ! Lighioana dracului ce eşti ! Nu vezi că noi abia ne ţinem ? Şi tu te predai, ne întăreşti ? !" Şi cu aceste vorbe îi croiesc una cu teaca peste spinare. Şi ceilalţi cazaci, care erau cu mine, îl lămuresc : „Ce treabă e asta, să faci război ba într-o parte, ba într-alta ? Dacă ne-am apuca a cădea la înţelegere cu toţii, s-ar isprăvi cu războiul !" Dar cine dracu să-l ştie că era şi ofiţer ? Şi chiar aşa era ! Tocmai ofiţer ! Cînd l-am pălit cu teaca, s-a făcut alb la faţă şi zice aşa, încet : „Sînt ofiţer, şi să nu îndrăzneşti să mă baţi ! Am făcut în trecut serviciul la husari, iar roşii m-au luat prin mobilizare : duceţi-mă la comandantul vostru, am să-i povestesc totul !" Noi îi zicem : „Arată-ţi documentul !" Iar el răspunse mîndru : „Cu voi nici nu stau de vorbă, duceţi-mă la comandantul vostru !"

— Dar de ce n-ai vrut să vorbeşti despre astea, cînd nevastă-ta era aici ? îl întrerupse mirat Grigori.

— N-am ajuns încă la partea pe care n-o puteam povesti în faţa ei, şi te rog să nu-mi iei vorba din gură... Ne-am înţeles deci să-l aducem la sotnie, dar rău am făcut... Mai bine îl omoram pe loc, şi pace. Ei bine, l-am adus aşa cum scrie la carte, iar după o zi ne pomenim cu dînsul numit comandant de sotnie la noi. Ai văzut ? Şi atunci a început ! Mă cheamă nitel mai tîrziu la el şi mă-ntreabă : „Aha, care va să zică aşa lupţi tu, neam de căţea, pentru Rusia unită şi nedespărţită ? Ţii tu minte ce vorbe mi-ai spus, cînd m-ai luat prizonier ?" Eu îi zic una, îi zic alta — nu, nu mă iartă de loc, şi cînd îşi aduce aminte că

i-am ars una cu teaca, tremură din tot trupul : „Nu știi, mîrlane, zice, că sînt căpitan de husari și de viță nobilă, îndrăznești să mă lovești ?“ Mă cheamă o dată, mă cheamă de două ori, și văd că nu mai am nici o scăpare. Dă ordin comandantului de pluton ca să mă bage peste rînd în pichete și în gărzi, plouă cu corvezi peste mine, de le-am pierdut numărătoarea ; într-un cuvînt, mă mănîncă de viu, lepra ! Și ceilalți doi, care erau împreună cu mine cînd l-am prins, îndură aceleași mizerii de la el. Au răbdat cît au răbdat, pînă ce mă cheamă dînșii o dată și-mi zic : „Trebuie să-l omorîm, că, dacă nu, n-o să putem noi trăi din pricina lui !“ Ne-am gîndit așa, dar am și hotărît să povestesc totul comandantului de regiment, fiindcă, oricum, să-l omor nu mă lăsa sufletul. Atunci, în clipa aceea, cînd l-am luat prizonier, nu ar fi fost mare lucru să-l dăm gata, dar după aceea, nu mi se ridica mîna... Cînd nevasta taie o găină și tot închid ochii să nu văd, și acuma să omorîm un om ?...

— Dar tot l-ați omorît ? întrebă Grigori.

— Stai nițel, ai să afli totul. Ei bine, i-am povestit comandantului de regiment, cînd am ajuns la el, iar el rîde și-mi zice : „N-ai de ce să te superi, Zikov, din moment ce l-ai lovit ; face bine că mai întărește nițel disciplina. E bun ofițer și priceput om.“ Cu atîta m-am ales de la dînsul ; am plecat și mi-am zis : „Spînzură-ți-l la gît, în loc de cruce, pe ofițerul tău cel bun, dar eu nu mai vreau să fac serviciul în aceeași sotnie cu dînsul !“ Am cerut ca să mă mute la o altă sotnie, dar n-a ieșit nimic din asta, nu m-au mutat. Și atunci am hotărît să fug din unitate. Dar cum să fugi ? Ne-au dus ceva mai în spatele frontului, în refacere pe o săptămînă, și atunci iar m-a împins necuratul... Stau și mă gîndesc : nu-mi mai rămînea altceva de făcut decît să mă pricopsesc cu vreo boală lumească, să nimeresc la infirmerie și pe urmă să începă retragerea, că se cam simțea așa ceva. Și uite, am făcut ceea ce n-am făcut în viață : am început să mă dau la muieri, să caut una care să fie mai deocheată. Dar poți s-o recunoști ? Nu-i stă scris pe frunte că e bolnavă — descurcă-te cum vrei !

Prohor scuipă furios și trase cu urechea dacă nu vine nevastă-sa.

Grigori își acoperi gura cu palma, ca să-și ascundă zîmbetul, și cu ochii sclipitori, micșorați de rîs, întrebă :

— Și ai făcut rost ?

Prohor se uită la el cu ochii lăcrimați. Privirea lor era calmă și tristă, ca ochii unui cîine bătrîn, care își trăiește cele din urmă zile. Tăcu puțin, apoi zise :

— Și tu crezi că ușor mi-a fost să-mi fac rost de-o asemenea pricopseală ? Cînd n-ai nevoie, capeți scofala din vînt, dar acum, culmea nenorocirii, nu m-alegeam cu nimic, de-mi venea să urlu, nu altceva !

Întorcîndu-și fața, Grigori rîse înăbușit, apoi lăsă palma în jos și întrebă cu o voce întretăiată :

— Nu mă mai chinui, pentru dumnezeu ! Găsit-ai ori ba ?

— Desigur, îți vine să rîzi, bodogăni bosumflat Prohor. Prostul n-are altă treabă decît să rîdă de nenorocirea altuia, eu așa zic.

— Dar nici nu rîd... Ei, și mai departe ?

— Mai departe, am început să mă dau la fata gazdei : avea vreo patruzeci de ani sau, poate, ceva mai puțin. Una cu toată mutra plină de coșuri și, ce să-ți mai spun, te apucă groaza s-o vezi ! Spuneau vecinii că ar fi fost cam des umblată la felcer. „Aha, îmi zic, de la asta o să mă pricopsesc la sigur !“ Și-i dau tîrcoale, leit un cocoș tînăr, umblu cu gușa umflată și-i vorbesc... și încă ce vorbe ! Nici nu mai înțeleg de unde îmi veneau ! Prohor zîmbi vinovat și păru oarecum înveselit de aceste amintiri. I-am făgăduit s-o iau de nevastă și multe alte bazaconii... Și, știi, tot am înduplecat-o, am momit-o, și cînd s-a ajuns aproape de păcat, ea izbucnește în plîns ! Eu ce să fac ? O întreb : „Poate că ești bolnavă ? Nu face nimic, e chiar mai bine !“ Și-mi era o frică grozavă să nu dea buzna cineva în șură, la gălăgia noastră. „Nu mai plînge, zic, pentru dumnezeu ! Și chiar dacă ești bolnavă, fii fără teamă, de dragul tău, primesc orice !“ Și ea răspunde : „Proșenka, dragul meu ! Nu sînt de loc bolnavă. Sînt fată mare, mi-e frică, de aceea plîng...“ N-ai să mă crezi, Grigori Panteleevici, dar, cînd mi-a zis asta, m-au trecut sudorile reci ! „Doamne Isuse, am sfeclit-o ! Atîta mi-a lipsit !“ M-am zăpăcit cu totul și o întreb : „Dar de ce, afurisito, de

ce-ai alergat la felcer ? De ce-ai păcălit lumea ?“ „Am alergat la dînsul, zice, și am luat niște alifie, ca să-mi facă pielea mai curată.“ M-am apucat de păr și zic : „Scoală și cară-te îndată, afurisită să fii, holeră prăpădită ! N-am nevoie de tine, dacă ești fată mare, și n-am să mă-nsor cu tine !“ Prohor scuipă și mai furios și continuă în silă : Așa că m-am ostenit degeaba. Am venit în casă, mi-am luat catrafusele și în aceeași noapte m-am mutat la altă gazdă. Mai tîrziu mi-au arătat băieții o văduvă, și, în sfîrșit, am căpătat de la ea tot ce căutam. Dar acolo am vorbit pe șleau, fără ocol : „Ești bolnavă ?“, zic. „Niței, cam așa ceva...“, zice. „Ei bine, nici mie nu-mi trebuie un pud...“ I-am plătit o kerenkă de douăzeci, apoi mi-am așteptat pricopseala, și hai la infirmerie, iar de acolo drept acasă.

— Ai venit fără cal ?

— Cum se poate fără cal ? Cu calul și cu tot echipamentul de campanie. Calul mi l-au adus băieții chiar la infirmerie. Dar nu e vorba de asta : sfătuiește-mă... ce să-i spun muierii ? Sau, poate, e mai bine să vin și să dorm la tine, ca să mă feresc de păcat ?

— Nu, dă-o dracului, dormi acasă ! Spune-i că ești rănit. Ai pansament ?

— Am pachetul individual.

— Bine, folosește-te de el.

— N-are să mă creadă, zise necăjit Prohor, dar tot se ridică, scotoci prin sacii de campanie și plecă în odaie, zicînd de acolo cu jumătate glas : Dacă vine, ține-o de vorbă, sînt gata numaidecît !

Răsucindu-și țigara, Grigori chibzui planul călătoriei. „O să luăm amîndoi caii și-i punem la căruță, hotărî el. Trebuie să plecăm în amurg, ca să nu vadă ai noștri că o iau pe Axiutka cu mine. Măcar că tot au să afle...“

— N-am isprăvit povestea cu comandantul sotniei ! zise Prohor cînd intră șchiopătînd din cealaltă odaie și se așeză lîngă masă. L-au omorît ai noștri, a treia zi după ce am intrat la infirmerie.

— Zău ?

— Zău ! L-au curățat din spate, în luptă, și cu asta basta ! Așa că eu, care va să zică, tot degeaba m-am chinuit !

— Au găsit vinovatul ? întrebă distrat Grigori, stăpînit de gîndul apropiatei călătorii.

— Cînd era să-l caute ? S-a încins o horă, de nu se mai gîndea nimeni la dînsul. Dar unde dracu mi-a pierit muierea ? Așa o să ne treacă și pofta de băutură. Cînd ai de gînd să pleci ?

— Mîine.

— N-ar fi bine să mai stăm o zi ?

— Pentru ce ?

— Mi-aș scutura nițel păduchii, că nu-i cine știe ce plăcere să plec la drum cu ei.

— Ai să-i scuturi și pe drum. Nu ne lasă treaba să mai zăbovim. Roșii sînt cale de două zile de marș de Vioșki.

— Plecăm dis-de-dimineață ?

— Nu, spre noapte. Să ajungem la Karghinskaia, o să înnoptăm acolo.

— Și roșii n-au să ne prindă ?

— Trebuie să fim gata de drum. Uite ce e... Mă gîndesc să iau cu mine pe Axinia Astahova. Ai ceva împotrivă ?

— Ce pot să am ? Ia-ți și două. O să fie cam greu pentru cai.

— Nu e mare greutatea.

— Dar nu e la îndemînă să călătorești cu muieri... Ce dracu ai nevoie de dînsa ? De-am fi numai noi doi, n-am avea nici o grijă ! Prohor oftă și privi la o parte. Știam eu că tot ai s-o cari cu tine. Tot îți mai arde de dragoste ?... Of, Grigori Panteleevici, plînge biciul după spinarea ta !

— Ei, asta nu-i treaba ta, răspunse cu răceală Grigori. Să nu trăncănești nimic nevestei.

— Parcă am trăncănit vreodată ? Să-ți fie rușine ! Dar pe cine o să-și lase casa ?

Răsunară pași în tindă. Era gazda. Zăpada sclipea pe broboada ei de lînă moale.

— Ninge ? Prohor scoase păhărelele din dulap și numai atunci întrebă : Dar ai adus ceva ?

Nevasta, cu fața rumenă, scoase din sîn două sticle aburite și le puse pe masă.

— Bine, hai să netezim drumul ! rosti cu înviorare Prohor. Amirosi rachiul și-l prețui după miros : E trăscău ! Și tare al dracului !

Grigori goli numai două păhărușe mici și plecă acasă, sub cuvînt că-i obosit.

26

— Ei, s-a isprăvit cu războiul ! Ne-au pălit roșii în așa fel, că de acum om merge pînă la mare tot cu dosul înainte, pînă ce ne-om propti în apa sărată ! zise Prohor, cînd sania ajunse în vîrful dealului.

Jos, învăluit în fumul albastru, se întindea Tatarski. Soarele apunea după marginea de zăpadă trandafirie a zării. Neaua scîrțiia sub tălpice, caii mergeau la pas. În coșul saniei largi, trasă de doi cai, ședea Grigori, rezemîndu-se cu spatele de șei. Lîngă el era Axinia, îmbodolită într-o șubă căzăcească, tivită cu blană. Ochii ei negri sclipeau, scînteind vesel sub broboada albă de lînă pufoasă. Din cînd în cînd, Grigori îi arunca o privire și-i vedea obrazul aprins de roșeața gingașă a gerului, sprinceana ei neagră și deasă și albul ochiului sclipind albăstrui sub genele încovoiate și argintate de promoroacă. Axinia privea cu un viu neastîmpăr stepa înzăpezită sub troiene, și drumul lustruit de sănii, și zările îndepărtate, topindu-se în negură. Totul era nou și neobișnuit pentru ea, după ce stătuse închisă veșnic acasă în vremea din urmă, totul îi atrăgea luarea-aminte. Dar din cînd în cînd, lăsîndu-și ochii în jos și simțind pe gene pișcăturile reci și plăcute ale promoroacei, zîmbea la gîndul că visul care o stăpînise de atîta vreme de a pleca cu Grigori undeva, cît mai departe de Tatarski, din ținutul lor de baștină afurisit, unde avusese atîtea de suferit, unde își trăise jumătate din viață cu bărbatul pe care nu-l iubea, și unde totul era plin pentru ea de amintiri chinuitoare și grele — zîmbea la gîndul că acest vis se împlinea pe neașteptate, și atît de ciudat. Zîmbea, simțind cu tot trupul apropierea lui Grigori, și nici nu voia să mai cugete la prețul cu care avusese parte de această fericire și nici la viitorul, care se pierdea

învăluit în negură nepătrunsă — ca și zările stepei chemînd tot înainte.

Întorcîndu-și ochii, Prohor observă zîmbetul tremurător pe buzele rumene, ușor umflate de ger, ale Axiniei și o întrebă cu necaz în glas :

— Ce tot rînjești ? Curat mireasă ! Îți pare bine că ai scăpat de casă ?

— Și tu crezi că n-are de ce să-mi pară bine ? întrebă cu glas plin Axinia.

— Ți-ai și găsit bucuria... Muiere neghioabă ce ești ! Nu se știe încă unde o să ajungem cu plimbarea asta, așa că tu degeaba mi te rînjești dinainte ! Închide gura !

— Mai prost decît era n-are ce să iasă pentru mine.

— Cînd mă uit la voi, îndată mă și cuprinde greața... Prohor plesni furios din bici deasupra cailor.

— Întoarce-te cu spatele și bagă-ți degetul în gură, îl sfătui Axinia, rîzînd.

— Tot netoată ai rămas ! Vrei să merg pînă la mare, tot cu deștu-n gură ? Ce ți-a trăsnit prin cap ?

— Dar de ce te-apuca greața mai adineauri ?

— Mai bine taci din gură ! Unde ți-e bărbatul ! Te-ai înhăitat cu unul străin și te duci, dracu știe unde ! Și dacă vine Stepan în sat, cum rămîne atunci ?

— Știi ceva, Proșa ? Ai face mai bine să nu te bagi în treburile noastre, îl rugă Axinia, că n-o să-ți fie cu noroc nici ție !

— Nici nu mă amestec în treburile voastre, fire-ar ele ale dracului ! Dar tot pot să-mi spun părerea, da sau ba ? Sau poate că trebuie să merg vizitiu la voi și să nu stau de vorbă decît cu caii ? Știi că ai haz ! Nu, Axinia, poți să te superi, poți să nu te superi, dar ar trebui să te bată cine știi tu cu o nuia bună, să te bată zdravăn și să te mardească pînă n-ăi mai avea glas ! Iar cît privește norocul, pe mine să nu mă sperii, că-l port cu mine. E un noroc deosebit : nici nu cîntă, și nici nu mă lasă să dorm... Hii, afurisiților ! V-ar plăcea să umblați numai la pas, dracilor urecheați !

Grigori asculta zîmbind, apoi zise împăciuitor :

— Mai întîi vă poftesc să nu vă mai ciondăniți ! Drumu-i lung, o să mai aveți timp. De ce te legi de ea, Prohor ?

— Uite de ce mă leg de ea, pufni furios Prohor. Mai bine ar face să tacă și să nu mai răspundă nici pis ! Am ajuns și eu să cred că nu-i nimic mai rău pe lume decît muierea ! Toate sînt niște hahalere, sînt... Crede-mă, frate, că-s cel mai parșiv lucru din cîte le-a născocit dumnezeu ! Le-aș stîrpi pe toate, tălpile iadului, să nu mai umble-n lume ! Vezi ce rău m-am înverșunat pe ele ! De ce rîzi ? Prostul altă treabă n-are decît să rîdă de nenorocirea altuia ! Ține hățurile să mă dau jos o țîră.

Prohor merse pe jos o bună bucată de drum, apoi se cuibări bine în sanie și nu mai începu vorba.

Înnoptară la Karghinskaia ; dimineața, după ce au îmbucat ceva, porniră mai departe și pînă la căderea nopții lăsară o cale de șaizeci de verste în urma lor.

Convoaie nesfîrșite de refugiați se întindeau spre sud. Pe măsură ce Grigori se îndepărta de hotarul staniței Vioșenskaia — să afle un loc de dormit se dovedea treabă tot mai anevoiasă. Lîngă Morozovskaia, începură să se ivească cele dintîi unități de cazaci. Mergeau unități călări, numărînd cel mult treizeci-patruzeci de săbii, și nesfîrșite coloane de căruțe. Spre seară, toate încăperile din sate erau ocupate, așa că nu rămînea nici un colțișor liber pentru oameni, nici un adăpost pentru cai. Într-o colonie ucraineană, după ce căutase în zadar o casă în care ar putea înnopta, Grigori fu nevoit să petreacă noaptea într-o magazie. Pînă dimineața, hainele umezite de viforniță înghețară, se scorojiră și trosneau la orice mișcare. Grigori, Axinia și Prohor petrecură aproape o noapte întreagă fără somn și nu izbutiră să se încălzească decît la revărsatul zorilor, după ce au aprins afară un foc de paie.

Dimineața, Axinia propuse timid :

— Grișa, poate că am putea rămîne o zi aci ? Ne-am chinuit de frig toată noaptea, aproape că n-am închis ochii : poate că am avea dreptul să ne odihnim nițel ?

Grigori încuviință. Cu mare greutate găsi un colț liber. În zori de zi, convoaiele porniră mai departe, dar spitalul de campanie, care transporta peste o sută de răniți și bolnavi de tifos, rămăsese și el în sat.

Într-o odăiță, pe lutul murdar, dormeau vreo zece cazaci. Prohor aduse cerga și sacul cu merinde, așternu paie chiar lîngă ușă, apucă de picioare și cără la o parte un

moşneag, care dormea tun, şi zise cu o mîngiiere aspră în glas :

— Culcă-te, Axinia, eşti ostenită, de nu te mai cunoşti la faţă.

Pînă s-a lăsat noaptea, satul se umplu din nou de lume. Iar pînă dimineaţa, la răscruci ardeau focurile, răsunau voci de oameni, nechezat de cai, scîrţiit de sănii. Zorile abia începeau să mijească, şi Grigori îl trezi pe Prohor, şoptindu-i :

— Pune caii la sanie. Trebuie să plecăm.

— De ce aşa devreme ? întrebă căscînd Prohor.

— Ascultă bine !...

Ridicîndu-şi capul de pe perna şeii, Prohor deslusi bubuitul surd şi îndepărtat al unei lovituri de tun.

Se spălară, mîncară slănină şi părăsiră satul, care prinsese viaţă. Pe ulicioare stăteau şiruri de sănii, oamenii forfoteau în jurul lor, şi o voce răguşită striga în ceaţa ce începuse să se destrame :

— Nu, nu, să-i îngropaţi voi singuri ! Pînă cînd vom săpa o groapă pentru şase inşi, o să ne apuce amiaza !

— Păi, parcă noi sîntem datori să-i îngropăm ? întrebă calm un alt glas.

— Nu-i nimic, o să-i îngropaţi ! strigă omul cu vocea răguşită. Iar dacă nu vreţi, lasă-i să zacă, să putrezească la voi, ce-mi pasă mie !

— Ce vorbiţi, domnule doftor ! Dacă vom îngropa pe toţi trecătorii care mor, nici n-o să avem nimic altceva de făcut. Dar dumneavoastră ce altă datorie aveţi decît să-i îngropaţi ?

— Cară-te la naiba, tîmpitule ! Ce, vrei ca spitalul să cadă în mîna roşilor din pricina ta ?

Ocolind săniile, care astupau ulicioara, Grigori zise :

— Nimeni n-are nevoie de morţi...

— Nici de cei vii nu le pasă, dar de morţi, răspunse Prohor.

Toate staniţele de la nordul Donului se îndreptau spre sud. Numeroasele convoaie de fugari treceau peste linia ferată Ţariţîn-Lihaia, apropiindu-se de Manîci. Aflîndu-se de o săptămînă pe drum, Grigori întreba oamenii despre cei din satul Tatarski, dar aceştia nu trecuseră prin satele

pe unde o pornise el ; era foarte cu putință să se fi abătut din drum și s-o fi luat spre stînga, ocolind sloboziile ucrainenilor și trecînd prin sate căzăcești spre Oblivskaia. Abia în a treisprezecea zi, Grigori izbuti să dea de urma consătenilor. Chiar dincolo de linia ferată, aflase într-un sat că într-o casă vecină zace de tifos un cazac din stanița Vioșenskaia. Grigori se dusese să afle de unde este bolnavul și, după ce intră într-o cocioabă cu odăițe joase, îl văzu pe bătrînul Obnizov lungit pe jos. Află de la el că cei din Tatarski plecaseră cu două zile înainte, că printre ei erau mulți bolnavi de tifos, că doi muriseră în drum și că el, Obnizov, fusese lăsat acolo după dorința lui.

— Dacă mă fac bine, și dacă tovarășii roșii au să mă cruțe și n-or să mă omoare, atunci tot o să ajung și eu acasă ! Iar dacă nu, mai bine să mor aici. E totuna unde mori : nu-i dulce nicăieri... zise moșneagul cînd se despărți de Grigori.

Grigori îl mai întrebase de sănătatea lui taică-său, dar Obnizov îi răspunse că nu poate spune nimic, deoarece era într-o sanie din coada convoiului și, de la satul Malahovski și pînă aici, nu-l mai văzuse pe Pantelei Prokofievici.

La următorul popas, Grigori avu noroc : chiar în cea dintîi casă în care intră, pentru a cere voie să înnopteze, găsi cazaci cunoscuți din satul Verhne-Cirski. Îi făcură loc, și Grigori se putu adăposti lîngă cuptor. În odaie se aflau culcați vreo cincisprezece refugiați, printre care trei zăceau de tifos și unul era degerat. Cazacii gătiră pentru cină o fiertură de mei cu slănină și poftiră pe Grigori cu însoțitorii săi. Prohor și Grigori mîncară cu poftă, dar Axinia refuză mîncarea.

— Ce, nu ți-e foame ? o întrebă Prohor, care, fără nici o pricină lămurită, își schimbase în ultimele zile purtarea față de Axinia și o întîmpina tot cam aspru, dar cu compătimire.

— Îmi vine greață, nu știu de ce... Axinia își puse broboada și ieși afară.

— Nu cumva s-a îmbolnăvit ? întrebă Prohor pe Grigori.

— Știu eu ? Grigori dădu la o parte farfuria cu fiertură și ieși în curte.

Axinia stătea lîngă treptele casei, apăsîndu-şi pieptul cu palma. Grigori o îmbrăţişă şi o întrebă cu îngrijorare :

— Ce ai, Xiuşa ?

— Mi-e greaţă şi mă doare capul.

— Hai intră în casă şi culcă-te.

— Du-te, vin îndată.

Avea o voce surdă, fără viaţă şi abia se mişca. Cînd intră în odaia bine încălzită, Grigori îi aruncă o privire cercetătoare şi-i observă rumeneala aprinsă a obrajilor şi sclipirea ciudată a ochilor. Inima i se strînse dureros : Axinia era fără îndoială bolnavă. Îşi aminti că şi în ajun se plîngea de arşiţă şi de ameţeală, iar în zori de zi asudase atît de puternic, încît şuviţele creţe de păr de la gît i se făcuseră umede ca după lăut ; o văzuse aşa, trezindu-se înainte de răsăritul soarelui, şi nu-şi lua ochii de la ea, nu voia să se scoale ca să nu-i tulbure somnul.

Axinia îndura cu tărie greutăţile drumului şi chiar îl îmbărbăta pe Prohor, care zicea adeseori : „Ce fel de război ? Dracu să-l ia pe cel care l-a născocit aşa ! Toată ziua pe drum, iar seara n-ai unde să dormi — şi nici nu poţi să ştii pînă cînd vom horhăi aşa !" Dar în ziua aceea, nici Axinia nu se mai putu stăpîni. Noaptea, cînd se culcară, lui Grigori i se păru că ea plînge.

— Ce ai ? o întrebă în şoaptă. Ce te doare ?

— M-am îmbolnăvit... Acum ce are să se întîmple ? Ai să mă părăseşti ?

— Ce vorbeşti, gîsculiţo ? Cum să te părăsesc ? Nu mai plînge, poate că n-ai nimic, poate că e numai o răceală şi că te-ai speriat.

— Grişenka, e tifos !

— Nu vorbi prăpăstii ! Nu se ştie ; ai fruntea rece, poate că nici nu-i tifos, o mîngîie Grigori, dar, în adîncul sufletului, era încredinţat că Axinia e bolnavă de tifos şi se chinuia gîndindu-se la ceea ce ar fi mai cuminte de făcut, dacă boala o va sili să stea în pat.

— Vai, greu mai e de călătorit aşa ! şopti Axinia, strîngîndu-se de el. Uite ce de lume se înghesuie la înnoptat ! Grişa, au să ne mănînce păduchii ! Şi eu nici n-am unde să mă curăţ de ei, peste tot sînt bărbaţi... M-am dus aseară la magazie, m-am dezbrăcat, şi, cînd mă uit la cămaşă...

Doamne, așa grozăvie n-am mai văzut, de cînd trăiesc !... Cînd îmi amintesc, îmi vine greață, de nu mai pot mînca... Ai văzut tu aseară cîte lighioane avea moșneagul ăla care dormea pe laviță ? Îi curgeau chiar pe suman.

— Ia să nu te gîndești la ei, dracu să-i ia ! Parcă n-ai altceva de vorbit — păduchi, păduchi, — cine-i numără la război ? mormăi cu necaz Grigori.

— Pe mine mă mănîncă tot timpul.

— Îi mănîncă pe toți, ce să le faci ? Mai rabdă nițel ; cînd o să ajungem la Ecaterinodar, uite, acolo o să ne spălăm.

— Lucruri curate mai bine nici să nu le pui pe tine, zise Axinia cu un oftat. O să ne vină moartea de la ei, Grișa !

— Adormi, că mîine o să pornim mai devreme.

Dar Grigori multă vreme nu izbuti s-adoarmă. Nici Axinia nu dormea. De cîteva ori sughiță de plîns, acoperindu-și capul cu poala șubei, apoi se întorcea și se frămînta oftînd — și nu ațipi decît după ce Grigori se întoarse cu fața la ea și o îmbrățișă. Pe la mijlocul nopții, Grigori fu trezit de o puternică bătaie la ușă. Cineva încerca din răsputeri să deschidă și striga cu un glas tare :

— Hai, deschideți, că spargem ușa ! Ați adormit, blestemaților ?...

Gazda, un cazac în vîrstă, om potolit, ieși în tindă și întrebă :

— Cine ești ? Ce cauți ? Dacă vrei să dormi, n-avem unde să te băgăm, că la noi și așa e plin, n-ai pe unde să treci.

— Deschide, n-auzi ? strigau cei de afară.

Dînd ușa de perete, cinci cazaci înarmați năvăliră în odaia din față.

— Cine a mas la tine ? întrebă unul din ei, cu fața vînătă de ger, abia mișcîndu-și buzele înghețate.

— Niște refugiați. Dar cine sînteți ?

În loc de răspuns, unul pătrunse în odaie și strigă :

— Ascultă aici ! V-ați lăfăit destul ca niște boieri ! Cărați-vă numaidecît ! Aici vor sta trupe. Hai, scoală, scoală ! Mișcă-te mai iute, că altfel vă scuturăm noi de-aici !

— Cine ești tu și de ce urli așa ? întrebă Grigori, cu o voce răgușită de somn, ridicîndu-se încet în picioare.

— O să-ți arăt eu cine sînt !

Cazacul făcu un pas spre Grigori, și la lumina slabă a lămpiței de gaz luci stins țeava unui revolver in mîna lui.

— Măi, dar iute-mi ești... zise tărăgănat Grigori. Ia să-mi arăți și mie jucăria ta ! Cu o mișcare fulgerătoare, îl apucă pe cazac de mînă și i-o strînse cu atîta tărie, încît omul gemu și-și desfăcu degetele ; cu un zgomot surd, revolverul căzu pe cergă. Grigori îl împinse la o parte pe cazac, se aplecă sprinten și ridică revolverul, îl băgă în buzunar și zise liniștit : Acum, hai să stăm de vorbă. Din ce unitate ? Mai sînteți mulți deștepți de-ăștia ?

Zăpăcit pentru o clipă, cazacul strigă :

— Băieți ! Săriți încoa !

Grigori veni la ușă, se opri în prag și, proptindu-se cu spatele de pervaz, zise :

— Sînt sotnic din Regimentul 19 de Don... Tăcere ! Nu urla ! Cine latră acolo ? Cu cine v-ați pus să vă luptați, dragi cazaci ? Pe cine vreți să scuturați voi de-aici ? Cine v-a dat vouă atîta putere ? Hai marș, cărați-vă !

— De ce strigi ? întrebă cu glas tare unul din cazaci. Am văzut destui sotnici ! Ce, vrei să dormim afară ? Goliți casa ! Noi avem ordin să aruncăm afară din case pe toți fugarii, ai înțeles ? Uite-l ce gălăgie face ! Am mai văzut noi de-ăștia !

Grigori veni drept la acela care vorbea și-i zise șuierător, printre dinți :

— Unul ca mine tot n-ai văzut încă. Vrei să fac dintr-un prost doi ? Am să fac ! Nu te da îndărăt ! Revolverul nu-i al meu, l-am smuls de la unul de-ai voștri. Ia-l, dă-i-l și cărați-vă mai repede, pînă cînd nu m-oi apuca să vă scutur, că am să vă jumulesc număru unu !

Grigori îl răsuci ușor pe cazac de umăr și-l împnise spre ieșire.

— Să-i dăm o mardeală ? întrebă alene un cazac zdravăn, cu fața învelită într-o glugă de păr de cămilă. Stătea în spatele lui Grigori și-l cerceta cu luare-aminte țupăind pe loc și scîrțiind din uriașii pîslari căptușiți cu piele.

Grigori se întoarse spre el și, fără să se mai stăpînească, strînse pumnii, dar cazacul ridică mina și zise prietenos :

— Ascultă-mă, blagorodnicia voastră, sau cum îți mai spune : așteaptă și nu da în oameni ! Noi plecăm dacă e vorba de tămbălău. Dar tu să nu mai faci pe grozavul cu cazacii — nu se potrivesc vremurile. Acum are să vină din nou ceva sirios, ca în anul șaptesprezece. Și ai să dai de alții mai ai dracului, care au să facă cinci din tine, nu doi ! Vedem că ești un ofițer vrednic, și mi se pare după vorbă că ești tot dintr-ai noștri, d-aia-ți spun : ține-te cu mai multă fereală, ca să nu-ți găsești beleaua...

Omul, căruia Grigori îi smulsese revolverul, mîrîi inciudat :

— Ce să-i mai citești acatistele ! Ajunge ! Hai să mergem în casa vecină. Păși cel dintîi spre parg și, trecînd prin fața lui Grigori, îi zise cu părere de rău în glas : N-avem poftă să ne pierdem vremea cu tine, domnule ofițer, că altfel te-am boteza noi !

Grigori își țugui disprețuitor buzele :

— Poate chiar tu m-ai boteza ? Marș, cară-te, cîtă vreme nu ți-am scos nădragii ! Halal naș ! Păcat că ți-am dat înapoi revolverul : prăpădiți ca tine trebuie să poarte cozi de oaie, nu revolvere !

— Haideți, băieți, dă-l încolo ! De scîrnă... să nu te atingi, că pute ! zise zîmbind un cazac, care nu luase parte la ceartă.

Înjurînd de zor și tropotind cu cizmele înghețate, cazacii ieșiră grămadă în tindă. Grigori porunci sever gazdei :

— Să nu mai deschizi la nimeni ! O să bată la ușă și o să plece ! Iar dacă nu, trezește-mă pe mine.

Oamenii din Verhne-Cirski se treziseră de gălăgie și vorbeau încet între ei.

— Uite, cum s-a prăbușit disciplina ! oftă trist unul din bătrîni. Cum vorbesc, feciorii de cățea, cu un ofițer... Dacă s-ar fi întîmplat altădată, ar fi înfundat ocna !

— Vorbesc, zici ; dacă ar fi numai atît ! I-ai văzut : aveau de gînd să-l și bată : „Să-i dăm o mardeală...“ zice ăla, lung cît plopul, cu gluga pe el. Ai dracului, ce tîlhari s-au mai făcut !

— Și ai să-l ierți, Grigori Panteleevici ? întrebă un cazac.

Învelindu-se cu mantaua și ascultînd cu un zîmbet fără răutate vorbele lor, Grigori răspunse :

— Dar ce poți să le faci ? Ei s-au despărțit acum de toți și nu mai ascultă de nimeni, merg ca o bandă, fără comandanți ; cine le e judecător, cine le e șef ? Cine-i mai tare ăla e mai mare peste ei. Te pomenești că nu mai au nici un ofițer în unitatea lor. Am mai văzut sotnii d-astea, golănime, copii fără părinți ! Hai, e timpul să dormim.

Axinia șopti încetișor :

— Și de ce te-ai luat la gîlceavă cu dinșii, Grișa ? Lasă-i în plata domnului, nu te agăța de ei ! S-ar putea chiar să te și omoare, turbații.

— Dormi, dormi, că mîine trebuie să ne sculăm mai devreme. Ei, cum te simți ? Ceva mai bine, nu ?...

— La fel.

— Capul te doare ?

— Mă doare. Mi se pare că n-o să mă mai scol...

Grigori puse mîna pe fruntea Axiniei și suspină :

— Ești încinsă ca un cuptor. Hai ! N-are să fie nimic, nu te speria ! Ești o femeie tare, ai să te faci bine.

Axinia tăcea. O chinuia setea. De cîteva ori ieși la bucătărie, bău apă călduță cu gust sălciu și, biruindu-și greața și amețeala, se culcă din nou pe cergă.

În timpul nopții mai trecură patru pîlcuri de oameni, care își căutau adăpost. Izbeau în ușă cu paturile puștilor, deschideau obloanele, băteau la ferestre și nu plecau decît după ce, povățuit de Grigori, gazda le striga din tindă, înjurînd de zor : „Plecați ! Aici e cantonat comandamentul brigăzii !“

Spre zorii zilei, Prohor și Grigori înhămară caii. Axinia se îmbrăcă cu greu și ieși afară. Răsărea soarele. Mici trîmbe de fum cenușiu se ridicau din coșuri spre cerul albastru. Sus, pe cer, luminat pieziș de soare, plutea un nouraș trandafiriu. Poleiul se așternuse sticlos pe garduri și pe acoperișurile magaziilor. De pe cai se ridicau aburi.

Grigori i-a ajutat Axiniei să se așeze în sanie și o întrebă :

— N-ai vrea să te culci ? Așa o să stai mai bine.

Axinia încuviinţă din cap, îi aruncă o privire plină de tăcută recunoştinţă lui Grigori, cînd îi înveli cu grijă picioarele, apoi închise ochii.

La amiază, cînd se opriră la popas în cătunul Novo-Mihailovski, la vreo două verste de drumul mare, Axinia nu se mai putu scula din sanie. Grigori o purtă de braţ în casă, o culcă în patul oferit de gazda primitoare.

— Te simţi rău tare, draga mea ? o întrebă, aplecîndu-se deasupra chipului palid al Axiniei.

Ea deschise cu greu ochii împăienjeniţi, se uită la el şi căzu din nou în toropeală. Cu mîinile tremurătoare, Grigori îi scoase basmaua de pe cap. Obrajii Axiniei erau reci ca gheaţa, dar fruntea îi ardea, iar pe tîmplele umezite sudoarea se sleise în ţurţuri de gheaţă. Spre seară, Axinia căzu în nesimţire. Cu cîteva clipe mai înainte, ceruse de băut şi şopti :

— Numai să fie rece, nişte apă de zăpadă. Tăcu, apoi zise limpede : Chemaţi-l pe Grişa !

— Aici sînt. Ce vrei, Xiuşa ? Grigori îi luă mîna şi o mîngîie cu o mişcare sfioasă şi stîngace.

— Nu mă părăsi, Grişenka !

— N-am să te părăsesc ! De ce crezi asta ?

— Nu mă părăsi în locuri străine... Aici am să mor.

Prohor îi dădu apă. Axinia îşi lipi cu lăcomie buzele uscate de marginea căniţii de aramă, sorbi cîteva înghiţituri şi, ca un geamăt, îşi lăsă capul să cadă pe pernă. Peste cîteva minute, începu să vorbească nedesluşit şi fără legătură. Stînd la capătîiul ei, Grigori desprinse cîteva cuvinte : „Trebuie să spăl... să faci rost... de sineală... de vreme". Vorbele ei fără şir se prefăcură în şoaptă. Prohor clătină din cap şi zise mustrător :

— Doar ţi-am spus să n-o iei la drum ! Ei, ce ne facem acum ? Pedeapsa lui dumnezeu, nu altceva ! O să dormim aci ? Dar ce, eşti surd ? Te întreb : dormim aci sau mergem mai departe ?

Grigori nu răspundea. Nu-şi lua ochii de la chipul pămîntiu al Axiniei. Gazda, o femeie primitoare şi bună de suflet, îl întrebă încetişor pe Prohor, arătînd cu ochii spre Axinia :

— E nevasta dumnealui ? Au copii ?

— Au şi copii, au de toate, numai norocul le lipseşte, mormăi Prohor.

Grigori ieşi în ogradă, unde rămase îndelung fumînd, pe marginea saniei. Pe Axinia trebuia s-o lase în sat ; a urma drumul însemna poate să-i grăbească moartea — acesta o vedea şi el destul de limpede. Intră în casă, se aşeză din nou lîngă pat.

— O să înnoptăm aci ? îl întrebă Prohor.

— Da. Poate că o să zăbovim şi miine.

Curînd veni stăpînul casei, un ţăran mic de statură şi slab, cu ochii iscoditori şi ageri. Călcînd zgomotos cu piciorul de lemn — avea un picior retezat de la genunchi — şchiopătă repezit pînă la masă, se dezbrăcă, se uită chioriş şi nu tocmai binevoitor la Prohor, apoi întrebă :

— A dat dumnezeu oaspeţi ? De unde veniţi ? Şi, fără să aştepte un răspuns, porunci nevestei : Hai, dă-mi ceva de mîncare, sînt flămînd ca un ciine !

Mîncă mult şi îndelung. Privirea sa fugară se oprea cînd asupra lui Prohor, cînd asupra Axiniei, care zăcea în nesimţire. Grigori intră în odaie şi-i dădu bună ziua. Omul clătină din cap şi întrebă :

— Vă retrageţi ?

— Ne retragem.

— V-aţi săturat de război, blagorodnicia voastră ?

— Se pare că da.

— E soţia dumneavoastră ? Gazda făcu o mişcare din cap spre Axinia.

— Soţia.

— Şi de ce ai culcat-o în pat ? Noi unde să dormim ? întrebă el pe nevasta-sa, vădit nemulţumit.

— E bolnavă, Vanea, mi-e milă de ea.

— Milă ! Nu poţi să ai milă de toată lumea : uite-i cîţi mai năvălesc ! Cam prea amarnic o să ne strîmtoraţi, blagorodnicia voastră...

Glasul lui Grigori răsuna pe un ton de rugăminte, aproape de implorare, cu totul şi cu totul străin de firea lui, cînd vorbi gazdelor, cu palma apăsată de piept :

— Oameni buni ! Ajutaţi-mi în nenorocirea mea, pentru dumnezeu ! Nu putem s-o ducem mai departe, moare ! Daţi-ne voie să o lăsăm aici. Am să vă plătesc pentru

îngrijire cît o să cereţi şi n-am să uit bunătatea voastră, cît oi trăi... Ajutaţi-ne, fie-vă milă !

Gazda răspunse mai întîi printr-un nu hotărît, sub cuvînt că nimeni nu va avea timp să îngrijească bolnava şi că ea îi va strîmtora, dar pe urmă, după ce termină cu mîncarea, zise :

— Desigur că nimeni n-are s-o îngrijească pe degeaba. Şi cît aţi da pentru îngrijire ? Cît vă lasă inima să ne daţi pentru ostenelile noastre ?

Grigori scoase din buzunar toţi banii cîţi îi avea şi-i întinse gazdei. Ţăranul luă nehotărît un teanc de bancnote, emise de guvernul Donului, le numără, muindu-şi degetele în gură, şi se interesă :

— Dar nu cumva aveţi ceva bani de-ai lui Nicolae ?

— Nu.

— Sau poate că aveţi de-ai lui Kerenski ? Ăştia tare-s nesiguri...

— N-am nici de-ai lui Kerenski. Vrei să-ţi las calul meu ?

Gazda rămase pe gînduri, chibzuind mult, apoi răspunse :

— Nu. Sigur că aş lua calul ; pentru noi, la gospodărie, e cel mai de preţ, dar în vremurile noastre nu mai merge : fie albii, fie roşii, tot au să ni-l ia şi tot n-o să avem parte de el. Uite, am o mîrţoagă : abia se mişcă şi tot n-am linişte ; mereu mă gîndesc că o să mi-o ia şi p-asta şi au s-o scoată din ogradă. Mai tăcu, se gîndi şi adăugă, ca şi cum ar fi vrut să se dezvinovăţească : Să nu vă închipuiţi că sînt chiar atît de lacom — păzească-mă domnul ! Dar numai gîndiţi-vă, blagorodnicia voastră : ea are de zăcut o lună sau chiar mai mult ; trebuie să-i dai cutare şi cutare, s-o hrăneşti : ceva pîine, lapte, vreun ou, niţică carne... şi totul costă parale, nu-i aşa ? Mai trebuie să-i spele primenelile, s-o spele şi pe ea, şi altele, şi altele... Pîn-acu, muierea mea avea grijă de gospodărie, iar acu va trebui s-o îngrijească pe dînsa. Nu e treabă uşoară ! Să nu vă mai zgîrciţi, mai daţi-ne ceva. Vedeţi şi dumneavoastră : sînt invalid, fără picior, ce pot cîştiga, ce pot aduce-n casă ? Trăim cu ce dă dumnezeu, de azi pe mîine...

Clocotind de mînie stăpînită, Grigori zise :

— Eu nu mă zgîrcesc, omule. Cîte parale am avut toate ţi le-am dat ţie, n-o să mor fără bani. Altceva ce mai vrei să-ţi dau ?

— Parcă ai dat chiar toţi banii ! zîmbi neîncrezător ţăranul. Cu o leafă ca a dumitale, trebuie să ai saci întregi !

— Spune deschis, zise Grigori, făcîndu-se alb la faţă. Vreţi ca bolnava să rămînă la voi, sau ba ?

— Nu, dacă e vorba de atîta tocmeală, atunci nu ! N-are nici un rost pentru noi. În glasul gazdei străbătea deslușit supărarea. Și p-ormă, nu e treabă dintre cele de rînd... E nevastă de ofiţer, așa și pe dincolo — o să afle vecinii, iar apoi o să vie și tovarășii și o să înceapă să ne facă zile fripte... Nu, dacă-i așa, luaţi-o cu dumneavoastră, sau poate că vreun vecin va primi-o să zacă la el...

Cu vădită părere de rău îi înapoie lui Grigori banii, scoase punga de tutun și începu să-și răsucească o ţigară.

Grigori își îmbrăcă mantaua și-i zise lui Prohor :

— Rămîi tu lîngă ea, mă duc să caut un adăpost.

Pusese mîna pe clanţă, cînd gazda îl opri :

— Mai staţi, blagorodnicia voastră, unde vă grăbiţi ? Credeţi că mie nu mi-e milă de sărmana femeie ? Încă cum ; și eu am fost soldat și am respect pentru gradul dumneavoastră, dar... n-aţi putea să mai daţi ceva pe lîngă banii ăștia ?

De astă dată, Prohor nu se mai stăpîni : stacojiu de mînie, răcni :

— Ce să-ţi mai dăm, lepră oloagă ? ! Să-ţi rupem și piciorul care ţi-a mai rămas, iată ce-ţi trebuie ţie ! Grigori Panteleevici ! Lasă-mă să-l mai ologesc și eu pe cinste, apoi o culcăm pe Axinia în sanie și plecăm de la dînsul — de trei ori afurisit să fie, diavolul !

Ţăranul ascultă vorbele întretăiate de mînie ale lui Prohor, fără să-l întrerupă, pe urmă rosti :

— Mă certaţi pe nedrept, oameni buni ! E vorba să ne înţelegem, și nu trebuie să ne înjurăm și să ne certăm. Ei, de ce te-ai răstit așa la mine, căzăcelule ? Crezi tu că vorbesc de bani ? Nici nu m-am gîndit să mai daţi ceva bani ! Am vorbit așa că poate aveţi ceva arme de prisos — o pușcă, sau, să zicem, un revolver... Dumneavoastră vă este acum totuna, cu ele sau fără ele, dar pentru noi este

o avere ! Nu se poate să nu ai arme în casă ! Iată unde voiam să ajung ! Daţi banii cîţi i-aţi dat, mai puneţi pe deasupra o armă şi — hai să baţi mîna cu mine ! Lăsaţi-vă bolnava şi o să avem grijă de ea ca de un neam al nostru, pe crucea mea !

Grigori se uită la Prohor şi zise încet :

— Dă-i arma mea cu ceva cartuşe, şi pe urmă du-te de înhamă caii. Axinia să rămînă aci... Dumnezeu să mă judece, dar nu pot s-o duc la moarte sigură !

27

Se scurgeau zilele, cenuşii şi fără bucurii. După ce se despărţise de Axinia, Grigori pierduse orice interes pentru tot ce se întîmpla în jurul său. Dis-de-dimineaţă se aşeza în sanie, călătorea toată ziua prin nemărginita stepă înzăpezită, iar spre seară îşi găsea undeva un loc de dormit şi se culca, şi tot aşa la fel, o zi după alta. Cele ce se petreceau pe frontul care se retrăgea spre sud nu-l priveau. Îşi dădea seama că împotrivirea cea adevărată, cea temeinică, luase sfîrşit ; că cei mai mulţi dintre cazaci nu mai au nici o poftă să-şi apere staniţele de baştină şi că, după toate semnele, armatele albe îşi terminau cea din urmă campanie. Precum nu se putuseră opri la Don, n-au să se mai poată opri nici în Kuban...

Războiul se apropia de sfîrşit. Deznodămîntul venea vijelios şi de neînlăturat. Căzăcimea din Kuban părăsea frontul cu miile şi pleca acasă. Cei din ţara Donului fuseseră zdrobiţi. Sleită de lupte şi de tifos, pierzînd trei sferturi din efectivele ei, Armata de voluntari nu mai era în stare să reziste singură la presiunea Armatei Roşii, înaripată de succese.

Printre refugiaţi se vorbea că în Kuban creşte o adîncă revoltă, provocată de bestiala nimicire a membrilor Radei kubane de către generalul Denikin. Se mai vorbea că Kubanul pregăteşte o răscoală împotriva Armatei de voluntari şi că s-ar fi început tratativele cu reprezentanţii Armatei Roşii, pentru trecerea nestînjenită în Caucaz a trupelor sovietice. Se mai povestea cu stăruinţă că şi cei din ţara Donului sînt întîmpinaţi în staniţele din Kuban şi Terek cu o vădită duşmănie, la fel cu cei din Armata de volun-

tari, precum și că, undeva lîngă Korenovskaia, ar fi avut loc prima luptă mare între o divizie de la Don și infanteria din Kuban.

La popasuri, Grigori asculta cu luare-aminte și se încredința pe zi ce trece de zdrobirea definitivă și inevitabilă a albilor. Și totuși, din cînd în cînd, în sufletul său năștea o vagă speranță că primejdia va sili forțele albilor, răzlețe, demoralizate și dușmănindu-se între ele, să se unească, să răspundă prin lovituri și să respingă trupele roșii, care înaintau victorios. După căderea Rostovului, însă, pierdu această speranță, iar zvonul despre începutul retragerii roșiilor, în urma luptelor îndîrjite de la Bataisk, îl primi cu neîncredere. Chinuit de lipsa unui rost, se gîndi să intre în vreo unitate, dar, cînd auzi așa ceva, Prohor se împotrivi cu o cumplită îndîrjire.

— Tu, Grigori Panteleevici, ai înnebunit pesemne ! Și încă cu totul ! declară el, bufnind. La ce dracu să ne vîrîm noi, buni teferi, de-a dreptul în iad ? E lucru isprăvit, o vezi și tu ! Ce rost atunci să ne prăpădim la sigur ? Sau, poate, îți închipui că noi doi o să fim de mare ajutor ? Atîta timp cît ne lasă-n pace și nu ne ia cu sila trebuie s-o tulim cît mai departe și cît mai repede. Iar tu, poftim, uite ce prostii îndrugi ! Nu, nu, lasă, hai s-o ștergem încetișor, bătrînește. Noi și fără asta ne-am bătut pe săturate în cinci ani de zile, las' să-ncerce și alții ! D-aia m-am pricopsit eu cu alde alea, ca să mă prăpădesc iarăși pe front ? Mulțumim ! Mi-ai făcut-o ! M-am săturat de războiul ăsta, încît îmi vine să vărs cînd mă gîndesc la el ! Du-te tu, dacă vrei, dar eu nu mai vreau. O să mă bag la spital, mie mi-ajunge!

După o lungă tăcere, Grigori zise :

— Fie ! O să mergem în Kuban și apoi vom vedea.

Prohor avea un plan al său : în fiecare localitate mai mare găsea un felcer, aducea de la el prafuri sau alte leacuri, dar se doftoricea fără prea multă stăruință și, cînd Grigori îl întreba de ce ia numai un singur praf, iar celelalte le vîră în zăpadă cu piciorul, Prohor îi spunea că nu vrea să se lecuiască cu totul, ci numai să-și slăbească boala, deoarece, în caz de revizuire medicală, îi va veni astfel mult mai ușor să scape de front. În stanița Velikokneajeskaia, un cazac pățit îl sfătui să se îngrijească cu fiertură de labe de rață. După aceasta, la intrarea în orice sat sau

staniță, Prohor se adresa primului trecător : „Spune, te rog, se găsesc niște rațe pe-aici ?“ Și cînd omul mirat îi răspundea că nu-s și-i arăta că nu există nici o apă în apropiere și că, în asemenea împrejurări, nu face să crești rațe, Prohor observa cu un dispreț nimicitor : „Trăiți și voi, ca și cum n-ați fi oameni ! Te pomenești că nici n-ați auzit un măcăit de rață, de cînd sînteți pe lume ! Niște nătărăi de stepă !“ Și, către Grigori, cu o amarnică părere de rău : „Să știi că vreun popă ne-a tăiat drumul ! Nici un noroc ! Ei, de-ar avea ei rațe, aș cumpăra îndată una, fără să mă uit la preț, sau aș fura-o, și m-aș lecui de belea... pe cînd așa, boala mi se-ncinge tot mai rău ! La-nceput a fost un joc, atîta numai că nu mă lăsa să dorm în drum, dar acum e curată pedeapsă, fire-ar ea afurisită să fie ! Nici nu mai pot sta în sanie !“

Neaflînd vorbe de alinare din partea lui Grigori, Prohor rămînea tăcut și deseori păstra tăcere ore întregi, posomorît și încruntat.

Zilele de drum îi păreau lui Grigori nesfîrșit de lungi, dar mai lungi încă erau nesfîrșitele nopți de iarnă. Avea timp berechet să-și poată chibzui prezentul și să-și amintească trecutul. Răscolea îndelung în cuget anii vieții lui, care trecuseră atît de ciudați și de nenorocoși. Stînd în sanie și repezindu-și privirea tulbure peste întinderea fără hotar a stepei, cufundată în tăcerea morții, sau noaptea, culcat cu ochii închiși și cu dinții încleștați în vreo odăiță cu aer greu și ticsită de lume, se gîndea mereu numai la ei : la Axinia, bolnavă, căzută în nesimțire, părăsită într-un cătun necunoscut, și la cei dragi lăsați la Tatarski... Acolo, la Don, era acum Puterea sovietică, și Grigori se întreba necontenit, cu o îngrijorare dureroasă : „Se poate ca ei să n-o chinuie pe mama sau pe Duniașka din pricina mea ?“ Și începea numaidecît să se liniștească singur, aducîndu-și aminte povestirile auzite de atîtea ori în drum, din care se dovedea că ostașii roșii merg în pace și se poartă omenos cu locuitorii stanițelor ocupate. Îngrijorarea i se stingea treptat, iar gîndul că bătrîna lui mamă va trebui să răspundă pentru el i se părea îndată de necrezut, prostesc și fără temei. Gîndindu-se la copii, Grigori simțea cum i se strînge inima de durere : se temea că nu vor putea fi feriți de tifos, și totodată, cu toată dragostea ce o avea pentru

dinșii, simțea că nici o durere n-ar mai fi în stare să-l zguduie cu atîta putere ca moartea Nataliei...

Într-un cătun din ținutul Salsk, el și cu Prohor zăboviră patru zile, hotărînd să-și lase caii să se odihnească. În cursul acestor zile, stătură de mai multe ori de vorbă despre ceea ce mai aveau de făcut. Chiar în prima zi după sosirea lor acolo, Prohor întrebă :

— Cum crezi ? Au să țină ai noștri frontul în Kuban ori au să treacă în Caucaz ? Ce zici ?

— Nu știu. Dar ție nu ți-e totuna ?

— Bine ai grăit, n-am ce zice ! Păi, cum poate să-mi fie totuna ? Te pomenești că au să ne bage undeva în țările păgîne, să zicem, la turci... Apoi acolo capătul se alege de noi !

— Nu sînt Denikin ca să mă întrebi despre asta, unde au să ne bage ! răspunse întunecat Grigori.

— 'Am întrebat, pentru că am auzit și eu un zvon. Cică au să se apere din nou pe rîul Kuban, iar spre primăvară au să meargă fiecare pe la casele lor.

— Dar cine au să se apere ? zîmbi Grigori.

— Ei, cine ? Cazacii și cadeții, cine alții ?

— Vorbești prostii ! Ce, ești chior, nu vezi ce se petrece în jurul nostru ? Toți se grăbesc să spele putina ; cine are să se apere ?

— Ce să-ți zic, băiete — de văzut, văd și eu că am feștelit-o... oftă Prohor, dar tot nu-mi vine să cred. Bine, dar dacă va trebui să mergem cu vaporul în țările străine, sau să ne dăm îndărăt, ca racul, ce-ai de gînd să faci ? Pleci ?

— Dar tu ?

— Uite cum gîndesc eu : te urmez ! Doar n-am să rămîn singur, dacă tot norodul o va lua din loc.

— Și eu gîndesc la fel. Dacă am ajuns ca oile, trebuie să ne ținem după berbeci...

— Dar ei, berbecii, se reped cîteodată de rîpă, de-i ia dracul ! Lasă șaga la o parte și vorbește acătării !

— Măi, lasă-mă și tu în pace ! O să vedem. Ce pricopseală putem noi ghici înainte de soroacele care ne-așteaptă!

— Bine, amin ! încuviință Prohor. N-am să te mai întreb nimic.

Dar chiar a doua zi, cînd porniră amîndoi să-şi îngrijească caii, el o luă de la coadă.

— Ai auzit ceva despre verzi ? îl întrebă cu fereală pe Grigori, prefăcîndu-se că priveşte coada furcii cu trei dinţi.

— Am auzit. Ei, şi ?

— Ce fel de verzi or fi şi ăştia ? Pentru cine sînt ?

— Pentru roşii.

— Dar de ce li se spune verzi ?

— Dracu să-i ştie ; poate că din pricina pădurilor unde se ascund.

— N-ar fi bine oare să ne înverzim şi noi ? îl iscodi Prohor, după o lungă chibzuială.

— Nu prea am poftă.

— Dar, în afară de verzi, nu mai sînt alţii cu care am putea să ajungem cît mai repede acasă ? Verzi, albaştri, tot un drac, după mine, să fie chiar şi ca gălbenuşul de ou, că mă bag cu dragă inimă în orice boia, numai oamenii aceia să fie împotriva războiului şi să dea drumul ostaşilor...

— Mai rabdă niţel, poate or să vie şi din ăştia, îl sfătui Grigori.

La sfîrşitul lui ianuarie, într-o amiază ceţoasă de dezgheţ, Grigori şi Prohor sosiră în slobozia Belaia Glina. Vreo cincisprezece mii de refugiaţi se înghesuiseră în slobozie, şi cel puţin jumătate din ei erau bolnavi de tifos. Cazacii cu mantale scurte englezeşti, cu cojoace şi cu sumane umblau pe uliţi, căutînd locuinţe şi hrană pentru cai ; treceau călăreţi şi căruţe. Zeci de cai istoviţi stăteau prin ogrăzi, lîngă iesle, mestecînd trişti paie ; în uliţe şi în fundături se vedeau sănii, trăsuri de campanie şi chesoane părăsite. Străbătînd una din uliţe, Prohor privi cu luare-aminte un cal murg şi înalt, legat de gard, şi zise :

— Stai, să ştii că e calul cumătrului Andriuşka ! Care va să zică, ai noştri sînt aici.

Sări sprinten din sanie şi intră în casă.

După cîteva minute, ieşi afară Andrei Topolskov, cumătru şi vecin al lui Prohor. Cu mantaua pe umeri, însoţit de Prohor, veni fără grabă la sanie şi-i întinse lui Grigori mîna neagră, duhnind a sudoare de cal.

— Mergi cu convoiul satului ? îl întrebă Grigori.

— Răbdăm ticăloşia împreună.

— Ei, cum ați călătorit ?

— Ce mai călătorie ! După fiecare popas, lăsăm în urmă și oameni, și cai...

— Bătrînul meu e viu, sănătos ?

Privind undeva alături de Grigori, Topolskov scoase un oftat :

— E rău, Grigori Panteleevici, prost de tot... Nu mai ai tată ; și-a dat obștescul sfîrșit aseară. A răposat...

— L-ați înmormîntat ? întrebă Grigori, pălind.

— Asta nu pot să ți-o spun ; astăzi n-am mai trecut pe acolo. Vino cu mine să-ți arăt casa... Ia-o la dreapta, cumetre, a patra casă pe mîna dreaptă, după colț.

Cînd ajunse în dreptul unei case mari cu acoperișul de tablă, Prohor opri caii lîngă gard, dar Topolskov îl sfătui să intre în ogradă.

— E cam strîmt, și aici sînt vreo douăzeci de inși, dar tot o să încăpeți și voi, zise el și cobori din sanie ca să deschidă poarta.

Grigori intră cel dintîi în odaia bine încălzită. Jos, pe dușumea, stăteau culcați ori în capul oaselor cazacii din Tatarski. Unii își dregeau încălțămintea și hamurile, alți trei, între care era și moș Beshlebnov, cu care plecase Pantelei Prokofievici, ședeau la masă mîncînd ciorbă. Zărindu-l pe Grigori, cazacii se ridicară în picioare și răspunseră în cor la scurta lui salutare.

— Unde-i tata ? întrebă Grigori, scoțîndu-și căciula și cercetînd odaia cu privirea.

— S-a întîmplat o nenorocire !... Pantelei Prokofievici nu mai este... răspunse încet Beshlebnov ; își șterse gura cu mîneca sumanului, puse lingura jos și își făcu semnul crucii. Și-a dat sufletul aseară, dumnezeu să-l odihnească.

— Știu. L-ați înmormîntat ?

— Încă nu. Avem de gînd să-l îngropăm astăzi ; și acum este tot aci, l-au dus în odaia rece. Treci încoa ! Beshlebnov deschise ușa dinspre odaia vecină și, ca și cum și-ar fi cerut iertare, lămuri : N-au vrut cazacii să doarmă cu mortul într-o odaie, are miros greu, dar și el stă mai bine, aici nu se face foc...

În odaia încăpătoare mirosea iute a cînepă și a șoareci ; într-un colț, era o grămadă de semințe de mei și de cînepă ; pe o laviță stăteau căzi cu făină și cu ulei. Pan-

telei Prokofievici zăcea pe o cergă în mijlocul odăii. Grigori îl împinse la o parte pe Beshlebnov, intră în odaie și se opri lîngă trupul părintelui său.

— A bolit două săptămîni, zise cu jumătate de glas Beshlebnov. Încă de la Mecetka l-a doborît tifosul. Uite unde i-a fost dat să moară lui bietu tată-tău... Așa-i viața noastră...

Aplecat înainte, Grigori își privea părintele mort. Boala-i schimbase trăsăturile știute ale chipului și le făcuse ciudat de necunoscute, de străine. Obrajii palizi și supți ai lui Pantelei Prokofievici erau acoperiți de păr țepos și cărunt, mustățile îi atîrnau în dreptul gurii adîncite ; avea ochii pe jumătate închiși, și albul ochilor își pierduse pe veci vioiciunea și sclipirea de totdeauna. Falca de jos a bătrînului era legată cu legătoarea roșie, și, alături de stamba roșie, părul cărunt și creț din barbă părea și mai alb, mai argintiu.

Grigori se lăsă în genunchi, ca să se uite pentru cea din urmă oară la chipul răposatului, să-i păstreze în minte trăsăturile — și se cutremură, fără să vrea, de spaimă și de scîrbă ; pe fața ca de ceară a lui Pantelei Prokofievici mișunau păduchii, umplîndu-i orbitele ochilor și zbîrciturile de pe obraji. Ei îi acopereau chipul cu un văl viu, mișcător, îi umpleau barba, viermuiau în sprîncene și se prinseseră într-un strat cenușiu pe gulerul drept al sumanului albastru...

Ajutat de doi cazaci, Grigori săpă cu tîrnăcopul o groapă în lutul înghețat, tare ca tuciul. Cu chiu, cu vai, Prohor făcu un coșciug din scînduri. Pe la asfințit, îl duseră astfel pe Pantelei Prokofievici și-l îngropară în pămîntul străin al ținutului Stavropol. Un ceas mai tîrziu, cînd luminile se aprinseră în slobozie, Grigori plecă din Belaia Glina spre Novopokrovskaia.

Ajuns în staniţa Korenovskaia, se simți rău. Prohor pierdu jumătate de zi tot căutînd un doctor, și în cele din urmă izbuti să găsească unul militar, pe jumătate beat ; cu greu îl înduplecă și-l aduse la bolnav. Fără să-și scoată mantaua, medicul îl examină pe Grigori, îl pipăi pulsul și-i zise fără șovăială :

— Febră recurentă. Domnule sotnic, te sfătuiesc să-ţi întrerupi călătoria, altfel mori în drum.

— Să aştept să vie roşii ? zîmbi strîmb Grigori.

— Roşii sînt încă departe.

— Au să fie aproape...

— Nici nu mă îndoiesc. Dar tot mai bine ar fi să rămîi aci. Dintre cele două rele aş alege pe-acesta, e mai mic.

— Nu, o să plec aşa cum pot, zise hotărît Grigori şi începu să-şi tragă bluza. Îmi dai ceva medicamente ?

— Du-te, treaba dumitale. Era datoria mea să-ţi dau un sfat, şi încolo — fă cum vrei. În ce priveşte medicamentele, cele mai bune ar fi repausul şi îngrijirile ; aş putea să-ţi prescriu ceva, dar farmacia a fost evacuată şi nu mai am decît cloroform, iod şi alcool.

— Dă-mi măcar spirt !

— Cu plăcere. Tot ai să mori în drum, aşa că alcoolul n-are să schimbe nimic. Să meargă cu mine ordonanţa, o să-ţi dau un litru : sînt om cumsecade...

Medicul salută cu mîna la cozoroc şi ieşi cu paşi împleticiţi.

Prohor se întoarse cu alcoolul, găsi undeva o trăsurică rablagită, înhămă caii şi, intrînd în odaie, raportă cu o ironie lugubră :

— Trăsura este la scară, blagorodnicia voastră !

Urmă un alt şir de zile apăsătoare, posomorîte.

Primăvara de sud înainta grăbită în Kuban, venind de la poalele munţilor. Zăpada se topea iute în stepă, descoperind goluri sclipitoare de cernoziom gras ; pîrîiaşe de primăvară susurau cu glasuri de argint, drumul se brăzdase de făgaşuri, îndepărtatele zări albastre se limpeziră, ca primăvara, şi cerul Kubanului devenise mai adînc, mai albastru şi mai cald.

Încă două zile, şi grîul de toamnă se dezveli la lumina soarelui ; ceţuri albe pluteau deasupra ogoarelor. Caii mergeau greu pe drumul golit de zăpadă, intrînd în noroi pînă mai sus de chişiţă, împotmolindu-se în gropi, încovoindu-şi încordat spinările şi aburind de sudoare. Bun gospodar, Prohor le legă cozile, cobora de multe ori şi mergea alături de căruţă, scoţîndu-şi cu greu picioarele din noroi şi mormăind :

— Asta nu mai este noroi, e cea mai lipicioasă smoală, zău ! De la popas la popas, caii nici nu se mai usucă.

Zăcînd în căruţă, Grigori tăcea şi, înfrigurat, se învelea mereu cu cojocul. Dar lui Prohor îi era urît să meargă fără să aibă cu cine să schimbe o vorbă ; îl atingea pe picioare sau pe mînecă şi-i zicea :

— Măi, măi, ce noroi vîrtos ! Dă-te jos, să vezi şi tu ! Ce plăcere ai să gogeşti ?

— Dă-te la naiba ! şoptea Grigori, cu o voce abia auzită.

Ori de cîte ori întîlneau pe cineva, Prohor întreba :

— Cum e noroiul mai încolo : mai des sau la fel ?

Trecătorii răspundeau rîzînd, cu glume, şi Prohor mergea o bucată de drum tăcut, mulţumit că schimbase cîte o vorbuliţă cu un om viu ; oprea des caii, ştergîndu-şi fruntea arămie de broboanele mari de sudoare. Cînd îi ajungeau călăreţii din urmă, Prohor nu se mai putea stăpîni : îi oprea, le dădea bună ziua, îi întreba de locurile unde merg şi de unde sînt şi, în cele din urmă, le zicea :

— Mergeţi degeaba ! Cu neputinţă să mergi mai departe. De ce ? Pentru că acolo este un noroi — mi-au spus oamenii cu care ne-am întîlnit — că vine pînă la burta calului şi roţile de la căruţe nici nu se mai învîrt, iar cei ce merg pe jos şi care-s mai scunzi se duc la fund şi se-neacă în noroi. Nu mint eu, ci căţelul fără coadă ! Pentru ce mergem noi ? Nu putem altfel, eu duc un arhiereu bolnav, nu poate nicidecum să trăiască cu roşii...

Cei mai mulţi dintre călăreţi îl suduiau, fără să-şi iasă prea mult din pepeni, şi-şi vedeau rîzînd de drum, dar erau şi unii care, înainte de a porni mai departe, se uitau cu luare-aminte la el, răstindu-se :

— Cum, pînă şi proştii se retrag va să zică de la Don ? La voi în staniţă toţi sînt ca tine ? sau altceva în acelaşi fel, nu mai puţin jignitor.

Numai un cazac din Kuban, rămas în urma cetei celor dintr-o staniţă cu el, se mînie cu tot dinadinsul pe Prohor, pentru că-l întîrziase cu vorbele lui neroade, şi voia să-l ardă cu biciuşca peste frunte, dar Prohor sări uimitor de sprinten în căruţă, scoase iute de sub aşternut o carabină şi şi-o puse pe genunchi, gata de tragere. Cazacul plecă

înjurînd de mama focului, iar Prohor rîdea cît îl ținea gura, urlînd în urma lui :

— Nu-i ca la Tariţîn, să stai ascuns în porumbiște ! Papă-lapte, minecă-scurtă ! Hei, întoarce-te, neam de nătăfleț ! Cu cine te pui ? Strînge-ți giulgiul că ai să te umpli de noroi ! Faci pe grozavul, găinarule ! Dos... de muiere ! Eh, n-am un cartuș spurcat că ți-aș arăta eu ție ! Leapădă-ți biciușca, n-auzi ? !

Simțind că se tîmpește de plictiseală și de trîndăvie, Prohor se desfăta și el cum îl tăia capul, ca să-i treacă urîtul.

Din ziua cînd s-a îmbolnăvit, Grigori trăia ca în vis. Uneori cădea în nesimțire, își revenea după un timp. În una din clipele cînd se dezmeticise din lunga-i toropeală, Prohor se aplecă asupra lui :

— Mai trăiești ? întrebă el cu înduioșare, privind în ochii tulburi ai lui Grigori.

Soarele strălucea deasupra lor. Stoluri de gîște cu aripi negricioase zburau cu strigăte în albastrul des al cerului, cînd adunîndu-se grămadă, cînd lungindu-se într-un șir frînt, negru-catifelat. Pămîntul încălzit, iarba tînără răspîndeau miresme amețitoare. Răsuflînd des, Grigori trăgea cu nesaț în plămîni aerul înviorător de primăvară. Glasul lui Prohor cu greu ajungea la auzul lui, și toate lucrurile păreau ciudat de nefirești, micșorate într-un chip înșelător și îndepărtate. Slăbite prin depărtare, bubuituri de tun răsunau surd în urmă. Undeva, în apropiere, uruiau necurmat roțile cu un vuiet de fier, măsurat și contopit deolaltă, fornăiau și nechezau caii, răsunau glasuri de oameni ; mirosea iute a pîine caldă, a fîn, a sudoare de cal. Toate acestea ajungeau la conștiința întunecată a lui Grigori, venind parcă dintr-o altă lume. Încordîndu-și toată puterea de voință, căută să deslușească glasul lui Prohor și cu cea mai mare greutate izbuti să-l înțeleagă. Prohor îl întrebă :

— Vrei să bei lapte ?

Abia mișcîndu-și limba în gură, Grigori își linse buzele uscate și simți cum lichidul rece, gros, cu gustul lui dulceag cunoscut, îi curgea în gură. După cîteva înghițituri, strînse dinții. Prohor astupă bidonașul, se aplecă iarăși asupra lui Grigori, și acesta ghici întrebarea sa

mai mult după mișcările buzelor uscate de vînt ale lui Prohor, decît din auz :

— Poate vrei să te las în staniță ? Ți-e greu ?

Chinul și îngrijorarea se întipăriră pe chipul lui Grigori ; adunîndu-și din nou puterile, gemu în șoaptă :

— Du-mă... pînă oi muri...

După fața lui Prohor, pricepu că acesta îl înțelesese, apoi închise liniștit ochii, primind nesimțirea ca o ușurare, cufundîndu-se în întunericul de nepătruns al uitării, depărtîndu-se de toată această lume, cu strigătele și cu vaierele ei...

28

Pe toată calea pînă la staniţa Abinskaia, Grigori nu păstră în minte decît un lucru : într-o noapte întunecoasă, neagră, se trezise din pricina frigului aspru care îi străbătea tot trupul. Pe drum mergeau cîteva șiruri de căruțe. Se simțea după voci, după uruitul surd, necontenit, al roților, că era un convoi uriaș. Căruța în care zăcea Grigori se afla undeva în mijlocul acestui convoi. Caii mergeau la pas. Prohor plescăia din buze, hîrîind din cînd în cînd cu glas răgușit : „Hii, voinicilor !", și făcea vînt cu biciul. Grigori deslușea șuieratul subțire al curelușei și simțea cum, cu un zăngănit de fiare, caii se încordau mai tare în postoronci, iar căruța începea să meargă mai iute, izbind cîteodată cu capătul oiștei în dosul briștii din față.

Cu greu izbuti Grigori să tragă peste el poala cojocului și să se culce pe spate. Vîntul rostogolea pe cerul negru, spre miazăzi, nori bolovănoși ; cîte o stea singuratică sclipea pentru o clipă ca o scînteie galbenă prin luminișuri rare, și o beznă de nepătruns cuprindea din nou stepa ; vîntul șuiera trist prin firele de telegraf și o ploaie rară și mărunță, ca niște mărgele, se cernea în rafale pe pămînt.

Din dreapta drumului, se apropia cavaleria în coloană de marș.

Grigori auzi clinchetul atît de cunoscut, unit și ritmic, al echipamentului căzăcesc bine strîns și sunetul nenumă-

ratelor copite de cai plescăind necurmat prin noroi. Trecură vreo două sotnii, și tropotul continua ; pe marginea drumului, mergea pesemne un regiment. Și deodată se înălță înainte, deasupra stepei tăcute, glasul plin de bărbăție și puțin aspru al unui cîntăreț :

Ce bine-a fost, măi frați, pe pîriu, pe Kamîșinka,
În mîndrele stepe de la Saratov...

Mai multe sute de voci susținură străvechiul cîntec căzăcesc, dar cel mai tare răsună vocea celui de-al doilea cîntăreț, de o putere și de o frumusețe uimitoare. Acoperind basii, care se stingeau, mai vibra undeva în beznă tenorul, cu răsunete de metal, făcînd să tremure toate coardele inimii, iar cel ce începuse îi dădea înainte :

În libertate-acolo cu toții au trăit,
Cazacii de la Don, din Kuban, de la rîul Iaik [1]*...*

Parcă se frînse ceva în sufletul lui Grigori... Un spasm de plîns îi zgudui tot trupul și îi sugrumă gîtlejul. L-au podidit lacrimile ; aștepta cu nerăbdare ca cel ce începuse să intoneze stihul care urma, pentru a șopti după dînsul și el, în gînd, cuvintele cunoscute din anii adolescenței :

De ataman ei îl au pe Ermak Timofeevici,
Esaul e Astașka Lavrentievici...

La primele sunete ale cîntecului, toate glasurile din căruțe amuțiră ; nimeni nu mai îmboldea caii și tot convoiul de mii de suflete înainta într-o adîncă tăcere, plin de luare-aminte ; numai uruit de roți și plescăit de copite, frămîntînd noroiul, se mai auzeau în clipele cînd primul cîntăreț rostea deslușit primele cuvinte din fiecare vers. Cîntecul străvechi, care supraviețuise veacurilor, trăia singur și domina stepa neagră. El povestea cu nemeșteșugite și simple cuvinte despre strămoșii liberi ai cazacilor, care zdrobeau altădată fără frică oștile țarilor și străbăteau Donul și Volga în luntrile lor ușoare, tîlhărești, cu care abordau și prădau corăbiile cu vulturul țarilor, jupuiau de avut pe negustători, pe boieri și voievozi, supuneau Siberia cea îndepărtată... Într-o tăcere mohorîtă,

[1] Vechea denumire a rîului Ural (n. r.).

ascultau cîntecul plin de tărie urmaşii slobozilor cazaci în retragerea lor ruşinoasă, bătuţi în războiul lor fără glorie dus împotriva poporului rus...

Regimentul trecuse. Cîntăreţii depăşiră convoiul şi pieriră în depărtare. Dar tot convoiul mult timp încă se mişcă într-o tăcere vrăjită, de nu se mai auzeau nici vorbe, nici strigăte la caii osteniţi. Din depărtare, din beznă, venea plutind în văzduh, se lăţea cîntecul larg ca Donul pe vremea revărsării apelor :

Ei toţi laolaltă aveau doar un gînd :
Vara iată că trece, căldura şi ea,
Ş-apoi iarna cu ger şi zăpadă.
Noi însă pe unde, măi fraţi, vom ierna ?
La Iaik nu ne-om duce, că-i tare departe,
Iar la Volga, tot omul doar hoţi ne numeşte ;
La Kazan nu e chip, căci acolo
Ivan Vasilievici, ţarul cel groaznic, domneşte...

Nici nu se mai auzeau glasuri, dar vocea celui de-al doilea cîntăreţ, tot răsuna, se înălţa în vibraţii de argint şi recădea la pămînt. Iar cei din convoi o urmăreau cu aceeaşi încordare, într-o mohorîtă tăcere.

...Şi, ca într-un vis, îşi mai amintea Grigori : se trezise într-o odaie caldă şi, fără să deschidă ochii, simţise cu tot trupul prospeţimea plăcută a aşternutului curat, iar un miros iute de medicamente îi ustură nările. În prima clipă, se crezuse la spital, dar din odaia de alături izbucni o explozie de rîsete voinicesti, clinchete de pahare şi voci de oameni băuţi. Un glas de bas bine cunoscut dojenea :

— ...tare deştept mai eşti ! Trebuia să întrebi unde e unitatea noastră, şi noi am fi venit într-ajutor. Hei, bea, ce dracu stai cu buza umflată ? !

Cu o voce plîngăreaţă şi beată, Prohor răspunse :

— Of, doamne dumnezeule, dar de unde puteam să ştiu ? Credeţi că uşor mi-a fost să-l dădăcesc ? Îl hrăneam cu pîine mestecată, îi dădeam să bea lapte, zău ! Mestecam pîine şi-i băgam în gură. Îi desfăceam dinţii cu vîrful săbiei... Dar, într-o zi, am început să-i torn lapte în gură şi el s-a înecat, era cît p-aci să dea ortul popii... Gîndiţi-vă numai !

— I-ai făcut baie aseară ?

— I-am făcut baie și l-am tuns cu mașina, și mi-am dat toți banii pe lapte... Nu-mi pare rău de bani, ai dracului să fie de bani ! Dar cum îmi venea mie să mestec și să-l hrănesc din mînă ? Crezi tu că a fost ușor ? Să nu spui una ca asta, că acuși te sfințesc și nici n-am să mă uit la gradul tău !

La Grigori în odaie intră Prohor, Harlampi Ermakov, Piotr Bogatîriov — roșu ca o sfeclă, cu căciula sură de caracul dată pe ceafă — Platon Reabcikov și încă doi cazaci necunoscuți.

— El privește ! ! ! țipă sălbatic Ermakov, repezindu-se cu pași nesiguri la Grigori.

Zburdalnic și vesel, agitînd o sticlă, Platon Reabcikov urla :

— Grișa ! Dragă ! Ții tu minte cum chefuiam la Cir ? Și cum ne băteam ! Unde ne e vitejia ? ! Ce-au făcut generalii cu noi, ce-au făcut cu armata noastră ? ! Sîngele și inima mamei lor ! Ai înviat ? Ține aici, bea, o să te scoli îndată ! E spirt curat !

— Greu te-am mai găsit, mormăi Ermakov, cu ochii negri, galeși, strălucind de bucurie. Se lăsă greoi pe patul lui Grigori, făcîndu-l să se îndoaie sub povara lui.

— Unde sîntem ? întrebă abia deslușit Grigori, mișcîndu-și cu greu ochii și cercetînd chipurile cunoscute ale cazacilor.

— Am ocupat Ecaterinodarul ! Și o să mergem curînd mai departe ! Bea ! Grigori Panteleevici, dragostea noastră ! Scoală-te, pentru dumnezeu, că nu pot să te văd așa, culcat !

Reabcikov, împleticindu-se, se prăbuși peste picioarele lui Grigori, dar Bogatîriov, care tot zîmbea tăcut și arăta mai treaz decît ceilalți, îl apucă de centura de piele, îl ridică fără sforțare și-l puse cu grijă pe podea.

— Ia sticla din mîna lui ! O varsă ! strigă speriat Ermakov și, cu un zîmbet lăbărțat de chefliu, începu să istorisească lui Grigori : Știi de ce chefuim aici ? De necaz ! Dar tot au avut noroc cazacii să se pricopsească prin părțile străine... Am prădat un depozit de spirt, ca să nu cadă pe mîna roșiilor... Măi, ce-a fost acolo !... N-ai să-ți închipui nici în vis ! Am început să tragem cu armele în cisternă pînă cînd am găurit-o, și spirtul

a prins a curge în șiroaie. Au făcut-o ciur, și fiecare stătea la cîte o gaură, ținînd unul șapca, altul căldarea, celălalt bidonul, iar unii, cu mîinile căuș, beau de foc... Au tăiat pe cei doi voluntari, care păzeau depozitul, au răzbit pînă la spirt și — dă-i drumul ! Am văzut cu ochii mei cum un căzăcel s-a suit pe cisternă și voia să scoată o vadră mare, de-a dreptul de acolo, dar s-a prăbușit înlăuntru și s-a înecat. Podeaua e de ciment și a curs spirt pînă la genunchi ; oamenii umblau plescăind cu cizmele prin balta de spirt, se aplecau, beau, cum beau caii la gîrlă, de sub picioare, și se culcau pe loc... Și de rîs, și de plîns ! Cîți și cîți n-au pierit și n-au să mai piară acolo ! Ne-am învîrtit și noi. N-avem nevoie de cine știe ce : ne-am făcut rost de o balercă de vreo cinci vedre — ne ajunge ! Hai să petrecem ! Tot se prăpădește Donul nostru liniștit ! Pe Platon era cît p-aci să-l înece. L-au doborît jos, l-au călcat în picioare, el a înghițit de vreo două ori — și gata. Abia am izbutit să-l scot...

Toți împrăștiau în odaie duhoarea dospită de spirt, de ceapă și de tutun. Grigori simți un ușor acces de greață și de amețeală ; închise ochii cu un zîmbet palid și chinuit.

Zăcu astfel o săptămînă la Ecaterinodar, la un medic, prieten al lui Bogatiriov, restabilindu-se pe încetul după boală, apoi intră în „refacere", după cum zicea Prohor, și la Abinskaia încălecă un cal pentru întîia oară în timpul retragerii.

La Novorosiisk, evacuarea era în toi. Vapoarele plecau în Turcia cu bogătași ruși, cu moșieri, cu familii de generali și de politicieni cu greutate. Pe cheiuri se muncea ziua și noaptea la încărcarea vaselor. Iuncherii s-au strîns în echipe de hamali, umplînd calele vapoarelor cu materiale de război, cu geamantanele și lăzile ilustrilor refugiați.

Trecînd în goană înaintea cazacilor de la Don și din Kuban, unitățile Armatei de voluntari ajunseră cele dintîi la Novorosiisk, începînd de îndată îmbarcarea pe vase de transport. Statul-major al Armatei de voluntari se mutase, prevăzător, pe bordul navei de linie engleze „Emperor of India", care staționa în port. Se dădeau lupte lîngă Tonnelnaia. Zeci de mii de refugiați astupau străzile orașului. Alte unități soseau mereu din urmă.

Pe lîngă cheiuri, domnea o înghesuială de nedescris. Caii părăsiți umblau în herghelii de mii de capete pe dealurile de cretă din împrejurimile Novorosiiskului. Pe străzile din preajma cheiurilor zăceau mormane de șei căzăcești, de echipament și alte materiale de război. Nimeni nu mai avea nevoie de toate astea. Se zvonea prin oraș că numai Armata de voluntari are să fie îmbarcată pe vase, pe cînd cazacii de la Don și din Kuban au să meargă în marș în Gruzia.

La 25 martie, dimineața, Grigori și Platon Reabcikov se duseră la chei ca să afle dacă se îmbarcă unitățile Corpului 2 de Don, deoarece în ajun se răspîndise între cazaci zvonul că generalul Denikin ar fi ordonat să se evacueze în Crimeia toți cazacii de la Don, care își păstraseră armele și caii.

Cheiul era ticsit de calmuci din districtul Salsk. Veniseră de la Manîci și de la Sal cu turme de cai și de cămile și-și aduseseră pînă la mare căsuțele de lemn în care locuiau. După ce s-au săturat de mirosul seului rînced, Grigori și Reabcikov se apropiară de schela unui mare vas de transport acostat la dană. Puntea era păzită de o puternică gardă formată din ofițerii Diviziei „Markov". Lîngă ea, așteptînd momentul îmbarcării, se îngrămădeau artileriștii — cazaci de la Don. La pupa vaporului, stăteau tunurile acoperite cu huse kaki de foaie de cort. Strecurîndu-se cu greu înainte, Grigori întrebă un vagmistru voinic, cu mustața neagră :

— Ce baterie e asta, cazacule ?

Vagmistrul îi aruncă o privire piezișă și răspunse în silă :

— A treizeci și șasea.

— Din Karghin ?

— Tocmai.

— Cine conduce îmbarcarea ?

— Un colonel, uite-l colea, la bară.

Reabcikov îl apucă pe Grigori de mînecă și-i zise mînios :

— Hai să mergem, dă-i la naiba ! Ce poți afla de la ăștia ? Cînd ne luptam, aveau nevoie de noi, dar acum n-au ce face cu noi...

Vagmistrul zîmbi şi făcu cu ochiul artileriştilor, care se înşirară pentru îmbarcare :

— Aveţi un noroc, măi artileriştilor ! Nici pe domnii ofiţeri nu-i mai primeşte.

Colonelul, care supraveghea îmbarcarea, mergea sprinten pe schelă ; în urma lui, poticnindu-se, alerga un funcţionar chel, cu o şubă scumpă, descheiată. Îşi strîngea la piept căciula de lutru într-un gest de implorare, spunea ceva, iar faţa lui asudată şi ochii miopi aveau o expresie rugătoare, care îl făcu pe colonel să se mînie, să se-ntoarcă şi să strige răstit :

— Doar ţi-am spus o dată ! Lasă-mă-n pace, că o să dau ordin să te zvîrle pe mal. Ai înnebunit ! Unde să-ţi mai băgăm tot calabalîcul ? Ce, eşti chior ? Nu vezi ce se petrece aici ? Uff, cară-te odată ! Da, reclamă, te rog, chiar generalului Denikin în persoană ! Ţi-am spus, nu pot şi nu pot — ce, nu ştii ruseşte ? !

Cînd, tot căutînd să scape de funcţionarul pisălog, trecu prin faţa lui Grigori, acesta îi tăie drumul şi, ducînd mîna la vizieră, întrebă tulburat :

— Ofiţerii pot să conteze pe îmbarcare ?

— Pe acest vapor, nu. Nu sînt locuri.

— Dar atunci, pe care ?

— Interesează-te la centrul de evacuare.

— Noi am fost acolo, nimeni nu ştie nimic.

— Nici eu nu ştiu, lasă-mă să trec !

— Dar de ce îmbarcaţi bateria treizeci şi şase ? De ce nu sînt locuri pentru noi ?

— La-să-mă să tre-ec ! Ţi-am spus ! Nu sînt birou de informaţii !

Colonelul încercă să-l împingă uşor pe Grigori la o parte, dar acesta se ţinea bine pe picioare. În ochii lui se aprindeau şi piereau scîntei albăstrii.

— Acum nu mai aveţi trebuinţă de noi ? Dar înainte, eram buni ! Ia-ţi mîna, că n-ai să mă urneşti din loc !

Colonelul privi în ochii lui Grigori, se uită îndărăt : ofiţerii din Divizia „Markov", de pe schelă, barau trecerea cu armele lor încrucişate, reţinînd cu greu năvala mulţimii. Privind undeva, alături de Grigori, colonelul întrebă cu glas obosit :

— Din ce unitate eşti ?

— Eu, din 19 „Don“ ; ceilalți, din alte regimente.
— Cîți sînteți ?
— Vreo zece inși.
— Nu pot. Nu sînt locuri.

Reabcikov văzu cum lui Grigori îi tremurară nările, cînd el zise cu jumătate de glas :

— Ce mai faci pe deșteptul, lepră ? ! Păduche de etapă ! Lasă-ne indată să trecem, că...

„Acuși o să-l taie Grișa !“, își zise Reabcikov cu o mulțumire răutăcioasă, dar, zărind doi markoviști, care se grăbeau în ajutorul colonelului, făcîndu-și drum prin mulțime cu paturile puștilor, îl apucă pe Grigori de mînecă, în chip de avertisment :

— Nu te mai lega de el, Panteleevici ! Hai să mergem...

— Ești idiot ! Și ai să răspunzi pentru purtarea dumitale ! zise colonelul, palid, arătînd markoviștilor sosiți în grabă pe Grigori. Domnilor ! Calmați-l pe acest epileptic ! Trebuie să facem ordine aici ! Am o treabă urgentă la comandant și sînt expus la tot felul de amabilități din partea ăstora... Și se strecură grăbit prin fața lui Grigori.

Un markovist, cu epoleții de locotenent pe scurta îmblănită albastră și cu mustăcioara tunsă cu îngrijire, după maniera engleză, se opri în dreptul lui Grigori :

— Dumneata ce dorești ? De ce tulburi ordinea ?
— Un loc pe vapor, iată ce doresc !
— Unde ți-e unitatea ?
— Nu știu.
— Actele dumitale ?

Al doilea om sosit din gardă, un tînăr cu buzele pline, cu *pince-nez*, zise cu o voce groasă și nesigură :

— Trebuie dus la corpul de gardă. Nu pierde timpul, Vîsoțki !

Locotenentul citi atent certificatul lui Grigori și-l restitui.

— Găsește-ți unitatea. Te sfătuiesc să pleci de-aci și să nu tulburi îmbarcarea. Avem ordin să arestăm, indiferent de grad, pe toți acei care nu se poartă disciplinat și împiedică îmbarcarea. Locotenentul strînse buzele, așteptă cîteva secunde și, cu o privire piezișă spre Reabcikov, se aplecă spre Grigori și-i șopti : Pot să-ți dau

un sfat : vorbește cu comandantul bateriei treizeci și șase, intră în rîndul lor și ai să te îmbarci pe vapor.

Reabcikov, care auzise șoapta locotenentului, zise cu bucurie în glas :

— Du-te tu la cei din Karghin, iar eu dau o fugă la băieți. În afară de sacul cu merinde, ce să mai iau din lucrurile tale ?

— Mergem împreună, răspunse cu nepăsare Grigori.

Pe drum s-au întîlnit cu un cazac cunoscut, din satul Semionovski. Ducea într-un furgon enorm o grămadă de pîini, acoperite cu o foaie de cort. Se îndrepta spre debarcader. Reabcikov îl strigă pe nume :

— Noroc, Feodor ! Unde duci pîinea ?

— A-a ! Platon, Grigori Panteleevici, noroc ! Ne aprovizionăm regimentul cu pîine pentru drum. Abia am izbutit s-o coacem, că altfel ar trebui să halim numai colivă de grîu...

Grigori veni la furgonul care se oprise și întrebă :

— Cum ai luat pîinea, cu cîntarul sau cu numărul ?

— Cine dracu a numărat-o ! Da' ce, vă trebuie pîine ?

— Ne trebuie.

— Ia !

— Cîte să iau ?

— Cîte poți căra ; pentru noi e destul !

Reabcikov privea cu mirare cum Grigori scotea o pîine după alta și, nemaistăpînindu-și răbdarea, întrebă :

— La ce dracu iei atîtea ?

— Îmi trebuie, răspunse scurt Grigori.

Ceru căruțașului doi saci, puse pîinea în ei, mulțumi și, după ce-și luă rămas bun, porunci lui Reabcikov :

— Ia și tu, să le ducem !

— Nu cumva ai de gînd să iernezi aici ? întrebă ironic Reabcikov, după ce ridică sacul pe umăr.

— Nu e pentru mine.

— Dar pentru cine ?

— Pentru cal.

Reabcikov lepădă sacul jos, întrebînd uluit :

— Glumești ?

— Nu, serios.

— Va să zică, tu... adică ce vrei să faci, Panteleevici ? Vrei să rămîi aici, după cîte înțeleg ?

— M-ai înțeles bine. Ei, ia-ți sacul, hai să mergem. Calul trebuie hrănit, fiindcă a ros sărmanul și ieslele. O să mai am nevoie de cal, n-o să umblu pe jos...

Pînă la locuința lor, Reabcikov tăcu, oftînd și săltîndu-și sacul pe umeri ; cînd ajunseră la portiță, întrebă :

— Ai să le spui băieților ? Și înainte de a primi răspunsul, adăugă cu o ușoară obidă în glas : Bine te vei fi chibzuit... Dar noi ce ne facem ?

— Cum vreți ! răspunse cu o prefăcută nepăsare Grigori. Nu ne iau, nu se găsesc locuri pentru toți, și nici nu ne trebuie ! Ce nevoie avem de dînșii ? Pentru ce să ne vîrîm la ei ? Rămînem, și o să ne încercăm norocul. Dar treci odată ! Ce, ai prins rădăcini în portiță ?

— După așa vorbe... e tot ce se poate... Nici nu văd portița. Tii, a dracului treabă ! Ah, Grișa, parcă mi-ai dat cu ciocanu-n cap. M-ai năucit, zău ! Și eu, care mă gîndeam : „La ce dracu cere el aceste pîini ?“ Ei, acum au să afle băieții și au să se tulbure...

— Iar tu ? Rămîi ? întrebă cu curiozitate Grigori.

— Ce spui ! strigă speriat Reabcikov.

— Gîndește-te.

— Ce să mă gîndesc ! Plec, fără vorbă, atîta timp cît se mai poate. Mă bag la bateria din Karghinskaia — și plec.

— Degeaba.

— Asta s-o crezi tu ! Eu, frate, mai țin la capul meu. N-am nici o poftă să-și încerce roșii paloșurile pe el.

— Măi, Platon, gîndește-te ! E un lucru...

— Nu, să nu-mi spui nimic ! Plec numaidecît.

— Ei, fă cum vrei. Nu încerc să te mai înduplec, zise cu ciudă Grigori și păși înainte pe treptele de piatră ale scării.

Nici Ermakov, nici Prohor și nici Bogatîriov nu erau acasă. Gazda, o armeancă în vîrstă și cocoșată, lămuri că plecaseră și au spus că se întorc curînd. Fără să-și mai scoată haina, Grigori tăie o pîine în bucăți mari și porni în grajd, la cai. Împărți pîinea la amîndoi — al lui și al lui Prohor — și, cînd luă căldările și se pregătea să iasă pentru a aduce apă, Reabcikov se și înființă în prag. Ținea în poalele mantalei bucăți mari de pîine. Calul lui Reabcikov își simți stăpînul și necheză scurt, iar stăpînul

trecu tăcut prin faţa lui Grigori, care zîmbea în colţul buzelor, dădu drumul pîinii în iesle şi, fără să-l privească, ii zise :

— Nu te rînji la mine, te rog ! Dacă aşa vine treaba, trebuie să-mi hrănesc şi eu calul... Crezi tu că aş pleca cu dragă inimă ? M-aş apuca singur de guler şi m-aş tîrî pînă la afurisitul lor de vapor, da ! Mă împingea frica... Un singur cap am pe umeri, aşa-i ? Dacă, doamne fereşte, mi-l taie, nu mai creşte altul la loc...

Prohor şi ceilalţi cazaci se întoarseră abia în amurg. Ermakov aduse o uriaşă damigeană de spirt, iar Prohor — un sac cu borcane ermetic închise, cu un lichid gălbui-tulburel.

— Am dat o lovitură ! O să ne ajungă pentru toată noaptea, se lăudă Ermakov, arătînd damigeana, şi lămuri : Am dat peste un medic militar şi ne-a rugat să-l ajutăm să ducă la chei medicamentele din depozit. Hamalii au refuzat să muncească, numai iuncherii cărau de la depozit, şi ne-am întovărăşit cu dînşii. Doctorul ne-a plătit cu spirt pentru ajutor, iar borcanele astea le-a şterpelit Prohor, pe crucea mea că nu mint !

— Dar ce e în ele, se interesă Reabcikov.

— Este, frate, ceva mai bun decît spirtul ! Prohor scutură borcanul, privi la lumină cum lichidul des face băşici sub sticla întunecată şi termină, mulţumit de sine : Este cel mai scump vin străin. Nu-l dă decît la bolnavi, aşa mi-a zis un iuncher, care înţelege englezeşte. O să ne suim pe vapor, o să dăm drumul la „Ţara mea, iubita mea" şi o să bem hăt, pînă în Crimeia, iar sticlele o să le aruncăm în mare.

— Du-te mai repede, suie-te, că din pricina ta întîrzie vaporul şi nu pleacă. „Unde e, zic ei, unde e Prohor Zikov, viteazul fără pereche, că nu putem pleca făr' de el !" rîse batjocoritor Reabcikov şi, după ce tăcu o clipă, arătă cu degetul gălbejit de tutun pe Grigori : Uite, dînsul s-a răzgîndit şi nu mai pleacă. Şi eu la fel.

— Ce vorbeşti ? făcu Prohor, cît pe ce să scape borcanul din mînă de uimire.

— Cum ? Ce-aţi mai născocit ? întrebă Ermakov, încruntîndu-se şi uitîndu-se ţintă la Grigori.

— Am hotărît să nu plecăm.

— De ce ?

— Pentru că nu sînt locuri pentru noi.

— Azi nu sînt, mîine au să fie, rosti hotărît Bogatîriov.

— Dar ai fost la chei ?

— Da, și ?

— Ai văzut ce se petrece acolo ?

— Da, am văzut.

— Ei, atunci ce mai vrei ? Dacă ai văzut, la ce bun să ne mai tocmim ? Nu ne primeau decît pe noi doi, Reabcikov și cu mine, dar și așa ne-a zis un voluntar să ne băgăm în bateria din Karghinskaia, că altfel nu e voie.

— Dar bateria aia nu s-a îmbarcat încă ? întrebă cu vioiciune Bogatîriov și, cînd află că artileriștii făceau coadă așteptînd să le vină rîndul la îmbarcare, începu îndată să se pregătească de drum : vîrî în sacul de merinde rufele, o pereche de nădragi de schimb, o bluză, ceva pîine și-și luă rămas bun de la toți.

— Rămîi, Petro ! îl sfătui Ermakov. N-are rost să ne despărțim.

Fără să-i răspundă, Bogatîriov îi întinse mîna asudată, se mai închină o dată stînd în prag și zise :

— Rămîneți sănătoși ! Dacă o vrea dumnezeu, ne-om mai vedea. Și ieși în fugă.

După plecarea lui, o tăcere apăsătoare dăinui multă vreme în odaie. Ermakov trecu la gazdă, în bucătărie, aduse patru pahare, turnă spirt în ele, puse pe masă un ceainic mare de aramă plin cu apă rece, tăie slănină și, tot fără nici o vorbă, se așeză lîngă masă, se propti într-un cot, privi îngîndurat cîteva clipe undeva în jos, la picioarele sale, apoi bău apă drept din gîtul ceainicului și zise răgușit :

— În Kuban, peste tot apa pute a gaz. De ce-o fi fiind așa ?

Nimeni nu-i răspunse. Reabcikov își freca sabia aburită cu o cîrpă, Grigori scotocea în cufărașul său, Prohor privea distrat afară la povîrnișurile sterpe ale dealurilor mișunînd de herghelii de cai.

— Așezați-vă la masă ! Haideți, să bem. Fără să-i aștepte, Ermakov răsturnă pe gît jumătate din pahar, bău puțină apă și, mestecînd o bucată de slănină trandafi-

rie, se uită la Grigori cu ochii mai înviorați și-l întrebă : Dar n-o să ne dea gata tovarășii roșii ?

— N-au să-i omoare pe toți. Multă lume o să rămînă aici, cu miile, răspunse Grigori.

— Pe mine puțin mă doare ce-au să pățească alții, rîse Ermakov. Mă gîndesc la pielea mea...

După ce băură zdravăn, vorbele răsunau ceva mai vesel. Peste puțin timp, se ivi pe neașteptate Bogatîriov, vînăt de frig, ursuz și mahmur. Aruncă jos, lîngă prag, un balot întreg de mantale noi englezești și începu să se dezbrace, fără să rostească un singur cuvînt.

— Bine ați sosit ! îl luă în rîs Prohor, făcînd o plecăciune.

Bogatîriov îl săgetă cu o privire mînioasă și zise cu un oftat :

— Să mă roage toți Denikinii și celelalte c..ve, și tot n-am să mă duc ! Am stat la rînd, am înghețat ca un ciine, și tot degeaba. S-a isprăvit tocmai lîngă mine. Aveam doi înaintea mea : unuia i-au dat drumul, celuilalt, nu. Jumătate din baterie a rămas, ce să-i faci, hai ?

— Uite-așa vă prostesc ăia ! rîse Ermakov și, nimerind pe alături, îi turnă un pahar plin lui Bogatîriov. Ține, bea și uită-ți amarul ! Sau poate vrei să aștepți pînă ce-or veni să te poftească ? Ia uită-te pe geam, nu cumva vine generalul Vranghel după tine ?

Bogatîriov sorbea tăcut spirtul. Nu-i ardea nicidecum de glume. Ermakov și Reabcikov, pe jumătate beți, au cinstit gazda bătrînă pe săturate și începură să se sfătuiască între ei, dacă n-ar fi bine să meargă să caute undeva un armonist.

— Mai bine duceți-vă la gară, îi îndemnă Bogatîriov. Acolo se pradă vagoanele. Un tren plin numai cu îmbrăcăminte.

— La ce dracu ne trebuie îmbrăcămintea asta ? strigă Ermakov. Ne ajung și mantalele tale cîte le-ai adus ! Că tot o să ne ia prisosul. Petro, scîrnăvie de ciine ! Am hotărît să ne facem roșii, ai înțeles ? Ce, nu sîntem cazaci ? Dacă ne lasă roșii viața, mergem să luptăm în rîndurile lor ! Sîntem cazaci de la Don ! Sînge curat, neamestecat ! Treaba noastră e să dăm cu sabia. Știi tu cum tai eu ? Fără greș ! Stai, o să-ți arăt chiar pe tine ! A-ha, te-ai

muiat ? Nouă ne e totuna pe cine tăiem, numai să avem pe cine ; așa e, Melehov ?

— Du-te la naiba ! rosti obosit Grigori.

Cu ochii roșii de sînge, Ermakov încerca să-și apuce sabia lăsată pe cufăr. Bogatîriov îl împingea fără supărare, rugîndu-l :

— Ia-o mai iavaș, viteazule, că te domolesc eu. Bea cuminte, nu uita că ai grad de ofițer.

— Mă fac pe acest grad azi și mîine ! Am acum nevoie de el ca porcul de botniță. Nu-mi aminti de gradul meu ! Și tu ești la fel. Lasă-mă să-ți tai epoleții ! Petea, scumpule, stai, stai nițel, numaidecît...

— Nu te grăbi, mai avem timp, rîdea blajin Bogatîriov, domolindu-și prietenul turlac.

Băură pînă la revărsatul zorilor. De cu seară se iviseră de undeva niște cazaci necunoscuți, din care unul avea o armonică cu două rînduri de clape. Ermakov jucase cazaciocul pînă se prăvăli pe jos. L-au dat la o parte spre o ladă și el adormi pe podeaua neacoperită, cu picioarele larg răscrăcărate și cu gîtul îndoit strîmb. Chefuł fără veselie se prelungi pînă dimineața. „Eu sînt de loc din Kumșatskaia !... Chiar din staniță ! Ce boi aveam ! Nici nu puteai să le ajungi pînă la coarne ! Ce cai ! Niște lei ! Și ce ne-a rămas acum ? O cățea rîioasă ! Și aia trage să crape, n-avem cu ce să o hrănim", zicea cu hohote de plîns de bețiv un cazac în vîrstă, unul dintre cei nimeriți întîmplător la chef. Un cazac din Kuban, cu cerkezka ponosită, ceru armonistului să-i cînte „naurskaia" [1] și, cu brațele desfăcute într-un gest pitoresc, zbura prin odaie cu atîta ușurință, încît lui Grigori i se păru chiar că pingelele cizmelor munțenești ale cazacului nici nu ating podeaua murdară și roasă.

Pe la miezul nopții, alt cazac aduse de undeva două vase de pămînt înalte și cu gîtul îngust : mai aveau resturi de etichete putrezite, dopurile purtau sigilii de ceară roșie, iar plumburile masive atîrnau de sub capsulele roșii ca vișinile. Prohor ținu îndelung în mîini una din oale, cam de o vadră, mișcîndu-și buzele și căznindu-se să silabisească slova străină de pe etichetă. Ermakov, care se trezise

[1] Joc lezghin.

între timp, i-o luă din mîini, o puse jos şi trase sabia din teacă. Prohor nici n-avu timp să scoată un oftat de uimire, şi Ermakov reteză cu o lovitură piezişă gîtul vasului şi strigă tare :

— Adu paharele !

Vinul gros, nespus de aromitor şi puternic, fu băut în cîteva minute, şi Reabcikov mai stătu mult timp, plescăind din limbă şi mormăind : „Păi, ăsta nu e vin, e sfînta împărtăşanie ! Un vin ca ăsta nu trebuie să-l bea omul decît în clipa morţii, şi nu orice om, ci numai cine n-a jucat cărţi, n-a fumat tutun şi nu s-a atins de muieri... O băutură de arhiereu, ce să mai zic !“

Atunci şi Prohor îşi aminti că avea în sac nişte borcane cu vin medicinal.

— Stai, Platon, nu-l lăuda peste măsură ! Al meu e şi mai abitir ! Ăsta e un rahat, dar să vezi ce am găsit la depozit ! E vin, frate, nu glumă ! Tămîie cu miere, sau poate ceva şi mai bun ! Nu e, frate, de arhiereu, ci, ca să zic aşa, chiar împărătesc ! Înainte îl beau numai ţarii, iar acum, noi... se lăuda el, desfundînd unul din borcane.

Om lacom la băutură, Reabcikov înghiţi pe nerăsuflate o jumătate de pahar de lichid gros, gălbui-tulburel, se făcu imediat palid şi holbă ochii.

— Nu e vin, e fenol ! hîrîi el şi, plin de mînie, aruncă restul din pahar drept pe cămaşa lui Prohor şi se îndreptă spre ieşire, clătinîndu-se pe picioare.

— Minte, lepra ! E vin englezesc ! Prima ! Nu-l credeţi, fraţilor ! urlă Prohor, silindu-se să acopere larma glasurilor de beţivi. Dădu pe gît un pahar plin şi se făcu îndată şi mai galben la faţă decît Reabcikov.

— Ei, cum e ? îl descosea Ermakov, cu nările umflate, privindu-l în ochii tulburaţi. Ei, cum e vinul ţarului ? E tare ? E dulce ? Zi, naiba să te ia, că-ţi sparg borcanul în cap !

Prohor moţăia din cap şi suferea tăcut, apoi sughiţă, sări sprinten în picioare şi se repezi după Reabcikov. Înecîndu-se de rîs, Ermakov făcu cu ochiul lui Grigori, ca un complice, şi ieşi afară. După un minut se întoarse în odaie. Rîsul lui tunător acoperi toate vocile.

— Ce-i cu tine ? îl întrebă obosit Grigori. De ce nechezi, prostule ? Ce te-a apucat ?

— O-of, băiete, du-te şi tu de vezi cum le ies maţele pe dos ! Ştii tu ce-au băut ?

— Ce ?

— Doftorie englezească împotriva păduchilor !

— Minţi !

— Pe dumnezeu ! M-am gîndit şi eu cînd am fost la depozit că e vin, dar apoi l-am întrebat pe doctor : „Ce e aia, domnule medic ?“ Zice : „Un medicament“. Zic : „Nu cumva e vreun leac pentru toate necazurile, gătit cu spirt ?“ Zice : „Fereaşcă sfîntul, ni l-au trimis aliaţii, e un lichid contra păduchilor. E un medicament extern, nu-l poţi lua pe gură !“

— Mă, tilharule, dar de ce nu le-ai spus ? îl dojeni încudat Grigori.

— Lasă-i pe nebuni să se cureţe înainte de predare, că de crăpat, tot n-au să crape ! Ermakov îşi şterse lacrimile ce-l podidiră de atîta rîs şi adăugă, nu fără o bucurie răutăcioasă : De-acu au să bea mai cu băgare de seamă, că altfel nici nu dovedeşti să pui mîna pe un pahar. Aşa se lecuieşte omul lacom ! Ei, ce zici, mai bem, ori mai aşteptăm ? Hai, pentru piciréa noastră !

Puţin înainte de zori, Grigori ieşi pe scară, îşi răsuci cu mîinile tremurătoare o ţigară, o aprinse şi stătu îndelung afară, rezemîndu-se cu spatele în zidul umed de ceaţă.

În casă nu se mai potoleau strigătele beţivilor, trilurile de armonică, fluieratul voinicesc, şi cizmele celor dezlănţuiţi într-un joc nebunesc băteau ritmul sec şi neobosit... Vîntul aducea dinspre golf mugetele de bas ale sirenelor de vapor, glasurile de oameni de pe chei se contopeau într-o larmă străpunsă de comenzile strigate cu voce tăioasă, de nechezatul cailor, de şuieratul locomotivelor. Undeva, în direcţia gării Tonnelnaia, se dădea o luptă. Tunurile bubuiau surd, şi în intervalele dintre bubuitul lor, abia se auzea pîrîitul sec al mitralierelor. Dincolo de trecătoarea Marhotski ţîşni în sus o rachetă, scăpărînd lumină. Pentru cîteva secunde, s-au putut vedea crestele cocoşate ale munţilor, descoperite de lumina verde fantomatică, apoi bezna de nepătruns a nopţii de martie învălui munţii — şi salvele de artilerie răsunară tot mai limpede, tot mai des, aproape contopindu-se într-un bubuit continuu.

Un vînt sărat, gros și rece bătea dinspre mare, aducînd la mal miresme de necunoscute țărmuri străine. Dar pentru cazacii de la Don nu numai vîntul, ci totul era străin și necunoscut în acest plicticos oraș maritim biciuit și străpuns din toate părțile de vînturi. Stăteau pe dig adunați grămadă, așteptînd clipa îmbarcării... Valuri verzi și spumoase fierbeau lîngă țărm. Soarele nepăsător, fără căldură, privea pămîntul printre nori.

Torpiloarele engleze și franceze stăteau în radă, scoțînd fum pe coșuri ; o navă de linie se înălța deasupra apei, ca o cetate cenușie, înfricoșătoare. Un nor de fum negru plutea deasupra. O tăcere sinistră stăpînea cheiurile. Acolo unde nu demult, legănat de valuri, stătea la dană cel din urmă vas de transport, pluteau pe apă șei ofițerești, geamantane, pături, șube, scaune tapisate cu pluș roșu și alte lucruri zvîrlite în grabă de pe schelă...

Grigori veni dis-de-dimineață la chei și, încredințîndu-și calul lui Prohor, stătu mult umblînd prin mulțime, căutîndu-și cunoștințele și trăgînd cu urechea la vorbe răzlețe și pline de neliniște. Văzu cu ochii lui cum un colonel de rezervă, om în vîrstă, care n-a fost lăsat să se îmbarce, se împușcase chiar lîngă schela „Sveatoslav"-ului.

Cu cîteva minute înainte, colonelul — mic, cu mișcări dezordonate, cu obrajii acoperiți de păr cărunt și țepos, cu ochii plînși cu pungi dedesubtul lor — apuca pe comandantul gărzii de diagonală, bolborosea ceva jalnic, își sufla nasul și-și ștergea cu o batistă murdară mustățile galbene de fumul tutunului, ochii și buzele tremurătoare, apoi deodată se decise... Și în aceeași clipă, un cazac scoase iute din mîna caldă a mortului *browningul* sclipitor de nichel ; cadavrul cu mantaua cenușie ofițerească fu împins cu picioarele la o parte, spre o stivă de lăzi, ca și cum ar fi fost un butuc de lemn, și lumea de lîngă schelă începu să se înghesuie și mai îndîrjit, încăierarea din coadă deveni și mai înverșunată și vocile răgușite, hărțăgoase, ale refugiaților lătrau cu și mai aprinsă furie.

Cînd cel din urmă vapor, legănîndu-se, începu să se depărteze de chei, în mulțime răsunară țipete de femei, exclamații isterice și înjurături... Sirena de pe vas nu-și

încetase încă mugetul scurt și gros, cînd un tînăr calmuc, cu o căciulă de vulpe în cap, sări în apă și o luă înot după vapor.

— N-a mai putut răbda ! oftă un cazac.

— Înseamnă că nu putea în nici un chip să rămînă, zise altul, care stătea lîngă Grigori. Care va să zică, multe rele le-a făcut roșilor...

Cu dinții încleștați, Grigori privea calmucul înotînd. Mișcările brațelor înotătorului deveneau tot mai rare, umerii săi se cufundau tot mai mult. Sumanul ud îl trăgea în apă. Un val îi scoase căciula de vulpe roșcată, o aruncă îndărăt.

— O să se-nece, afurisitul de păgîn ! zise cu părere de rău un bătrîn îmbrăcat cu o zeghe.

Grigori se întoarse brusc pe loc și se îndreptă spre calul său. Prohor intrase în discuție aprinsă cu Reabcikov și Bogatîriov, veniți și dînșii călări. Zărindu-l pe Grigori, Reabcikov n-avea astîmpăr în șa, își atinse nerăbdător calul cu călcîiele și strigă :

— Dar grăbește-te odată, Panteleevici ! Și, fără să-l lase să se apropie, îi strigă din depărtare : Hai să plecăm, pînă nu va fi prea tîrziu. Ne-am adunat aici ca la o jumătate sotnie de cazaci ; avem de gînd s-o luăm spre Ghelendjik, iar de acolo, în Gruzia. Tu ce zici ?

Grigori se apropie, ținîndu-și mîinile vîrîte adînc în buzunarele mantalei și dînd la o parte cu umărul cazacii, care forfoteau fără rost pe chei.

— Mergi, sau nu ? întrebă stăruitor Reabcikov, ieșind în calea lui.

— Nu, nu plec.

— A venit la noi un ofițer superior, tot cazac. Cunoaște drumul pe de rost. Zice : „O să vă duc cu ochii închiși pînă la Tiflis !“ Hai să plecăm, Grișa ! Iar de-acolo, la turci... Trebuie să ne scăpăm viața. Într-un fel sau altul ! Ne vine sfîrșitul, iar tu stai ca un pește adormit...

— Nu, nu mă duc. Grigori luă dîrlogii din mîinile lui Prohor și se așeză greoi, bătrînește, în șa. Nu mă duc. Degeaba. Și e cam tîrziu... Uite !

Reabcikov privi îndărăt și, într-un gest de mînie și de disperare, își smulse dragonul de la sabie : lanțuri

de trăgători roşii se scurgeau pe povîrnişuri în vale. Lîngă fabricile de ciment, răpăiră scurt mitraliere. Tunurile din trenurile blindate deschiseră foc asupra roşilor. Cel dintîi obuz se sparse lingă moara Aslanidi.

— Hai acasă, băieţi ! După mine ! ordonă Grigori mai înviorat şi deodată mai stăpîn pe sine.

Dar Reabcikov îi apucă calul de dîrlogi şi strigă speriat :

— Nu trebuie ! Hai să rămînem aci... Între oameni şi moartea e uşoară...

— Dă-i drumul, ce dracu ? ! Ce moarte ? Ce tot trăncăneşti acolo ? Grigori era pornit să-şi mai verse necazul, dar glasul său pieri într-un tunet monstruos venind dinspre mare. Nava de linie engleză „Emperor of India", părăsind apele Rusiei aliate, execută o manevră în larg şi trimise o serie de obuze din tunurile sale de 305 milimetri. Acoperind vapoarele, care ieşeau din golf, nava trăgea asupra lanţurilor de trăgători roşi-verzi [1], care înaintau spre periferiile oraşului, apoi îşi mută focul asupra trecătorii, pe unde apărură bateriile roşii. Cu clocot şi urlet greu zburau obuzele engleze peste capetele cazacilor îngrămădiţi pe chei.

Trăgînd de dîrlogi şi strunindu-şi calul, care se lăsa pe picioarele dindărăt, Bogatîriov strigă printre bubuituri :

— Dar grozav mai latră tunurile englezeşti ! Degeaba însă îi zgîndăre pe roşii ! Tragerea lor n-are nici un rost, e numai gălăgie...

— Las' să-i mînie ! Nouă ne e totuna, zîmbi Grigori, dînd drumul calului, şi o luă pe stradă.

În dreptul lui, ţişniră de după colţ şase călăreţi cu săbiile scoase, galopînd vijelios. Cel din faţă avea în piept o panglică de stambă sîngerie, ca o rană deschisă.

---

[1] Detaşamente de partizani care au luptat împotriva gărzilor albe şi a intervenţioniştilor străini, în perioada 1918—20. Erau formate în mare parte din soldaţi care se eschivau de la mobilizarea în armata gărzilor albe şi se ascundeau prin păduri (n. r.).

PARTEA A OPTA

1

De două zile și două nopți, bătea un vînt cald de la miazăzi. Cea din urmă zăpadă pierise de pe cîmp. Trecuseră apele spumoase și vuitoare de primăvară, amuțiseră rîpele și pîriiașele din stepă. În zorii zilei a treia, vîntul se potolise, și cețuri dese se așternuseră peste stepă, iar pănușița uscată de anul trecut se îmbrăcă în argint umed. Gorganele, colnicele, staniștele, turlele bisericilor, crestetele de plopi înălțate drept — toate dispărură în pîcla albicioasă și de nepătruns. O primăvară azurie se așternu asupra întinsei stepe din ținutul Donului.

Într-o dimineață neguroasă, întîia oară după însănătoșire, Axinia ieși pe scară și rămase îndelung acolo, ametită de dulceața îmbătătoare a văzduhului proaspăt de primăvară. Biruindu-și leșinul și toropeala, ajunse pînă la fîntîna din grădină, puse căldarea jos și se așeză pe stobor.

Lumea se descoperea ochilor ei cu totul altă, primenită în cel mai minunat chip și plină de farmec. Cu ochii sclipitori, Axinia privea mișcată în jurul ei, jucîndu-se copilărește cu cutele de la rochie. Zarea învăluită în ceață, merii din grădină, înconjurați de apa zăpezilor topite, gardul ud și drumul de după el cu făgașurile de anul trecut adîncite de apă — toate i se arătau neînchipuit de frumoase, toate înfloreau în culori smălțuite și gingașe, scăldate parcă în razele soarelui.

Un petic de cer fără nori, ivindu-se o clipă prin ceață, o orbi cu albastrul lui rece ; mirosul de paie putrede și de brazdă dezghețată îi era atît de cunoscut, atît de plăcut, încît Axinia oftă adînc și zîmbi în colțul buzelor ; cîntecul

simplu al ciocîrliei, venind de undeva din stepa ascunsă în neguri, trezi în sufletul ei un dor nelămurit. Iar acest cîntec auzit pe meleaguri străine făcu să-i bată inima mai tare, să-i izvorască două lacrimi din ochi...

Pierdută de fericire, bucurîndu-se cu nesaț de viața ce se întorsese în trupul ei, Axinia simțea o dorință pătimașă de a le atinge pe toate cu mîinile, de a le mîngîia, de a pipăi o tufă de coacăze, înnegrită de umezeală, de a-și lipi obrazul de ramura unui măr acoperită cu o pieliță sură, catifelată ; ar fi dorit să treacă peste zăplazul dărîmat și să pornească fără drum, prin noroi, acolo, dincolo de rîpa lată, unde înverzea în culori de basm un lan de grîu, contopindu-se cu zarea fumurie...

Petrecuse mai multe zile, așteptînd zadarnic sosirea lui Grigori, dar aflase în cele din urmă de la vecinii veniți la gazde că războiul nu se isprăvise și că un mare număr de cazaci plecaseră din Novorosiisk în Crimeia, iar acei care rămăseseră s-au dus în Armata Roșie sau la minele de cărbuni.

Pe la sfîrșitul săptămînii, Axinia se hotărî să pornească fără preget acasă și curînd avu parte și de un tovarăș de drum. Într-o seară, un bătrînel încovoiat de spate intră în casă fără să bată la ușă. Făcu în tăcere o plecăciune, apoi începu să-și descheie mantaua englezească murdară, ruptă la cusături și care ședea pe el ca un sac.

— Omule dragă, nici bună seara n-ai zis și te bagi în cvartir ? rosti gazda, privind cu mirare musafirul nepoftit.

Acesta își scoase repede mantaua, o scutură lîngă prag, o puse cu grijă în cîrlig și, netezindu-și bărbuța căruntă, tunsă scurt, zise cu un zîmbet :

— Iartă-mă, pentru dumnezeu, dragă, dar așa sînt învățat, după cum e vremea de astăzi : întîi te dezbraci, și apoi ceri voie să rămîi pentru la noapte, că altfel nu te lasă. Lumea s-a făcut aspră, nu e bucuroasă de oaspeți...

— Dar unde vrei să te culcăm ? Nu vezi în ce înghesuială stăm ? zise gazda pe un ton mai pașnic.

— Păi, am nevoie de atîta loc cît ciocul de vrabie ! Uite, chiar aici, lîngă prag, mă culc și dorm !

— Și cine ești, moșule ? Bejănar ? se interesă nevasta gazdei.

— Tocmai, tocmai așa e. Am fost în bejenie, am fugit pînă la mare, dar acum viu fără grabă de acolo, m-am ostenit de atîta fugă, răspunse bătrînul vorbăreț, așezîndu-se pe vine lîngă prag.

— Dar cine ești ? De unde ești de fel ? continuă gazda.

Bătrînul scoase din buzunar o foarfecă mare de croitorie, o întoarse în mîini și, cu același zîmbet pe buze, lămuri :

— Iată documentul gradului meu, merg cu el chiar de la Novorosiisk, și sînt de departe, din staniţa Vioșenskaia. Chiar acolo merg, după ce am băut apă sărată de mare.

— Și eu is din Vioșenskaia, moșule ! zise Axinia, aprinzîndu-se de bucurie.

— Ian te uită ! strigă bătrînul. Cine-ar fi spus că tocmai aci am să găsesc pe cineva din staniţa mea ? Și totuși, în vremurile de azi, nici nu e de mirare : sîntem acum împrăștiaţi pe pămînt ca evreii. Așa e în Kuban : dacă arunci cu bățul într-un cîine, nimerești într-un cazac de la Don. S-au băgat pretutindeni, fără număr, dar cîți mai zac îngropaţi în pămînt ? Poate mai mulţi chiar ! Cîte și cîte n-am văzut eu, dragilor mei, în bejenia asta ! Nu te-ajută graiul să povestești prin ce nevoi trece norodul ! Uite, stam alaltăieri în gară, iar lîngă mine șade o femeie de neam bun, cu ochelari, și se caută de păduchi. Iar lighioanele curg pe ea ! Le ia cu degetele și se strîmbă de parcă ar mușca dintr-un măr pădureț și, cînd vrea să-l strivească pe sărmanul de păduche, se strîmbă și mai rău, se schimbă la faţă, i-e scîrbă ! Altul, care e mai tare, omoară și un om și nu se strîmbă, nu face mutre acre. Am văzut și eu un voinic : a tăiat trei calmuci, și-a șters sabia de coama calului, a scos o ţigară, a aprins-o, s-a apropiat de mine și mă-ntreabă : „Ce te zgîiești la mine, moșule ? Vrei să-ţi tai capul ?“ Și eu : „Cum se poate, flăcăule, doamne ferește ! Dacă o să mi-l tai, atunci cum o să mai mănînc pîine ?“ A rîs și și-a văzut de drum.

— Pentru unul, care-i obișnuit, e mai ușor să omoare un om decît un păduche, rosti cu înţelepciune gazda. S-a ieftenit omul, de cînd cu revoluţia.

— Bine ai zis ! încuviinţă musafirul. Omul e mai tare decît vita, se obişnuieşte cu toate. Ei bine, o întreb eu pe femeia aceea : „Cine sînteţi ? După chip, mi se pare că nu sînteţi din lumea de rînd.“ S-a uitat la mine şi au podidit-o lacrimile : „Sînt soţia generalului-maior Grecihin“. Poftim, zic în gînd, a generalului-maior, dar are păduchi ca o mîţă jigărită plină de purici ! Şi : „Excelenţa voastră, zic, să fie cu iertare, dar dacă aveţi de gînd să vă stîrpiţi în acest fel toate lighioanele, să ştiţi că o să aveţi de lucru pînă la pocroave. Şi o să vă rupeţi toate unghiile. Striviţi-le pe toate deodată !“ „Cum ?“ zice. Şi i-am dat un sfat : „Scoateţi-vă haina, zic, întindeţi-o pe ceva tare şi călcaţi-i cu o sticlă !“ Şi ce văd : s-a tupilat generăleasa mea după castelul de apă şi se apucă de treabă, călcîndu-şi cămaşa cu o sticlă verde, ca şi cum n-ar fi făcut altceva toată viaţa ! M-am uitat cît m-am uitat, şi mi-am zis : „Dumnezeu are cîte şi de toate ; a trimis lighioanele şi pe oamenii de neam bun, ca să le sugă sîngele dulce, să nu bea numai sînge de om trudnic... Dumnezeu nu e fără socoteală, ştie ce face ! Din cînd în cînd, are grijă de oameni şi le face toate cu atita înţelepciune, că nu mai ai nimic de spus.“

Flecărind mereu şi văzînd că gazdele îl ascultă cu multă luare-aminte, croitorul le făcu cu dibăcie să-şi dea seama că el ar mai avea de povestit încă o mulţime de lucruri interesante, dar că îl biruie somnul de flămînd ce-i.

După cină, culcîndu-se, o întrebă pe Axinia :

— Şi tu, fata moşului, mai ai de gînd mult să stai în ospeţie ?

— Mă pregătesc de plecare, moşule.

— Ei bine, hai să mergem împreună, o să fie mult mai vesel.

Axinia nu se lăsă mult rugată şi a doua zi dimineaţa, după ce-şi luară rămas bun de la gazdă, părăsiră cătunul Novo-Mihailovski pierdut în stepă.

În a douăsprezecea zi, sosiră în timpul nopţii în staniţa Miliutinskaia. Izbutiră să fie primiţi într-o casă mare, cu aspect de bunăstare. Dimineaţa, tovarăşul de drum al Axiniei se hotărî să petreacă o săptămînă în staniţă, ca să se odihnească şi să-şi caute picioarele beşicate pînă

la sînge. Nu putea merge mai departe. Își găsi în casă de lucru și, dornic de muncă, bătrînul își făcu repede un locșor lîngă fereastră, își scoase foarfeca și ochelarii, legați cu o sforicică, și începu să descoasă iute niște haine vechi.

Despărțindu-se de Axinia, bătrînul glumeț și vesel o binecuvîntă și deodată ochii i se umplură de lacrimi, dar le șterse îndată și zise în chip de șagă, ca de obicei :

— Nevoia nu-i mamă, dar tot înrudește oamenii... Uite, îmi pare rău că pleci... Ce să faci, însă, fata moșului ? Du-te singură, călăuzul tău e olog de amîndouă picioarele. L-au hrănit pesemne undeva cu pîine de orz... Și, ca să vorbim drept, am mărșăluit cu vrednicie amîndoi — este chiar prea mult pentru cei șaptezeci de ani ai mei. Dacă vei putea, spune-i babei mele că porumbelul ei este viu și teafăr : măcar că în piuă l-au stîlcit și în cadă l-au frămîntat, încă tot e viu și coase nădragi pentru oameni buni, după care are să sosească curînd acasă... Chiar așa să-i spui : nătărăul bătrîn a isprăvit cu retragerea și înaintează spre casă, abia mai poate de nerăbdare să ajungă mai repede sus pe cuptor...

Axinia mai străbătu cîteva zile de drum. De la Bokovskaia pînă la Tatarski călători cu o căruță ce se întîmplase în cale. Intră seara tîrziu pe portița larg deschisă a ogrăzii sale, se uită la casa Melehovilor și un spasm de plîns îi zgudui pieptul... Stînd în bucătăria goală, care mirosea a casă nelocuită, își plînse toate amarele lacrimi femeiești, adunate de atîta vreme, apoi se duse la Don după apă, făcu foc în cuptor și se așeză lîngă masă, cu mîinile căzute pe genunchi. Stătea îngîndurată și nici nu mai auzi ușa scîrțiind ; se trezi numai atunci cînd Ilinișna intră și-i vorbi cu glas molcom :

— Ei, noroc, vecinico ! Da' multă vreme ai umblat prin locuri străine...

Axinia se uită speriată la ea și se ridică împleticindu-se.

— Ce te uiți așa la mine și taci ? Sau poate ai adus vești urîte ?

Ilinișna se apropie încet de masă, se așeză pe marginea laviței, fără să-și ia privirea iscoditoare de la chipul Axiniei.

— Nu, ce veşti pot să am ?... Nu te-aşteptam, căzusem pe gînduri şi n-am auzit cum ai intrat... zise tulburată Axinia

— Ai slăbit rău, abia te mai ţii pe picioare.

— Am zăcut de tifos...

— Şi Grigori al nostru ?... Ce-i cu el ? Unde v-aţi despărţit ? Trăieşte ?

Axinia povesti pe scurt totul. Ilinişna o ascultă cu luare-aminte, fără să-i scape o vorbă, apoi întrebă :

— Cînd te-a lăsat, n-a plecat bolnav ?

— Nu, nu era bolnav.

— Şi n-ai mai auzit nimic de el ?

— Nu.

Ilinişna oftă uşurată :

— Ei, bogdaproste pentru vorba bună ! Că la noi în sat scorneşte lumea fel de fel de lucruri...

— Cum, ce anume ? întrebă Axinia, cu o voce abia auzită.

— Prostii... Face să-i asculţi pe toţi ? Din satul nostru s-a întors numai Vanka Beshlebnov. L-a văzut, cică, pe Grişa bolnav la Ecaterinodar ; iar cît despre ce mai spun ceilalţi, n-am nici o încredere.

— Şi ce zic oamenii, mătuşico ?

— Am auzit despre un cazac de la Singhin, care spunea că roşii l-ar fi tăiat pe Grişa în oraşul Novorosiisk. M-am dus pe jos la Singhin — inima de mamă n-are pace — şi l-am găsit pe acel cazac. A zis că nu-i adevărat ! N-am văzut, zice, n-am auzit nimic ! S-a mai zvonit apoi că l-au băgat la temniţă şi că ar fi murit acolo de tifos...

Ilinişna îşi lăsă privirile în jos şi tăcu îndelung, privindu-şi mîinile noduroase şi grele. Chipul ei puhav era calm, cu buzele strînse aspru, dar deodată pe obrajii ei arămii se iviră pete vişinii de roşeaţă şi îi tremurară pleoapele. Se uită la Axinia cu ochii uscaţi, în care licărea o credinţă neclintită, şi îngînă răguşit :

— Dar nu cred ! Nu se poate să-mi pierd şi cel din urmă fecior ! N-are de ce să mă pedepsească dumnezeu... Nici n-am mult de trăit... Mai am puţine zile înainte, şi fără asta am avut parte de prea multă durere !... Grişa

trăiește ! Inima mea nu presimte nimic rău, înseamnă că trăiește, dragul meu !

Fără să spună nimic, Axinia își întoarse fața.

O tăcere adîncă se lăți în bucătărie ; apoi vîntul a deschis ușa din tindă și se auzi urletul apelor revărsate de peste Don, năpustindu-se printre plopi, și gîgîitul îngrijorat al gîștelor sălbatice.

Axinia închise ușa și se rezemă de cuptor...

— Nu te mai amări, mătușico, cuvîntă ea încet. Ce boală poate să biruie un om ca dînsul ? E tare, ca de fier. Asemenea oameni nu mor. A făcut tot drumul fără mănuși, nici nu se uita la ger...

— Dar de copii își amintea ? întrebă cu glas sfîrșit Ilinișna.

— Și de dumneata, și de copii. Sînt sănătoși ?

— Sînt, cum să nu fie ? Iar Pantelei Prokofievici al nostru a murit în bejenie. Am rămas singuri...

Fără să rostească nici un cuvînt, Axinia își făcu cruce, mirîndu-se de liniștea cu care bătrîna îi vorbise despre moartea soțului.

Proptindu-se în masă, Ilinișna se sculă greoi.

— Am zăbovit la tine și afară-i noapte.

— Mai stai, mătușico.

— Nu, trebuie să mă duc. Duniașka a rămas singură. Potrivindu-și broboada, Ilinișna se uită în jur și se strîmbă ușor : Iese fum din cuptor. Trebuia să bagi pe cineva în casă, cînd ai plecat. Ei, rămîi cu bine ! Și, cu mîna pe clanța ușii, fără să se uite la Axinia, zise : După ce-ai să te odihnești, vino să ne vezi. Poate că mai afli ceva despre Grigori, să ne spui și nouă !

Din ziua aceea, legăturile dintre Melehovi și Axinia se schimbară dintr-o dată. Îngrijorarea pentru viața lui Grigori le-a apropiat de parcă le-ar fi înrudit. A doua zi dimineața, Duniașka o zări pe Axinia în curte, o strigă, se apropie de zăplaz și, îmbrățișînd umerii slabi ai Axiniei, îi zîmbi deschis și cu duioșie :

— Vai, Xiușka, cît ai slăbit ! Numai oscioarele au mai rămas.

— Poți să nu slăbești într-o viață ca asta ? răspunse Axinia, zîmbindu-i și privind cu oarecare pizmă chipul

de fată rumenă și înflorită, în toată plinătatea frumuseții.

— A fost mama aseară la tine ? întrebă Duniașka, fără să știe de ce, în șoaptă.

— A fost.

— Chiar mă gîndeam și eu că n-a răbdat-o inima să nu vină la tine. A întrebat de Grișa ?

— Da.

— Și n-a plîns ?

— Nu, e o bătrînă tare.

Uitîndu-se la Axinia cu încredere, Duniașka rosti :

— Mai bine ar fi fost dacă ar fi plîns, tot s-ar mai fi ușurat... Știi, Xiușa, de astă-iarnă s-a făcut atît de ciudată... nu mai e așa cum a fost mai înainte. Cînd a auzit despre tata, credeam că i se rupe inima, m-am speriat rău de tot, dar dînsa n-a vărsat nici o lacrimă. Atît a zis : „Dumnezeu să-l odihnească, s-a chinuit destul, dragul meu...“ Și pînă seara n-a mai schimbat nici o vorbă cu nimeni. Am încercat în toate chipurile, și ea numai dădea din mînă și tăcea. Vai, ce spaimă am tras în ziua aceea ! Seara am isprăvit cu vitele, am venit de afară și o întreb : „Mămuco, să gătim ceva pentru cină ?“ I s-a potolit inima, a început să vorbească... Duniașka oftă și, privind undeva peste umărul Axiniei, întrebă îngîndurată : Să fi murit oare Grigori al nostru ? E adevărat ce grăiește lumea ?

— Nu știu, drăguțo.

Duniașka o privi iscoditor pe Axinia, oftînd încă și mai adînc.

— Mămuca se prăpădește de dorul lui ! Nici nu-i zice decît „micuțul meu“. Și nu crede că s-ar putea să nu mai fie în viață. Dar știi, Xiușa, dacă află cumva acum că a murit cu adevărat, moare și dînsa de durere. Viața a și părăsit-o, numai atîta i-a mai rămas în lume : Grigori. Nu mai ține nici la nepoței, iar la muncă, îi cad toate din mînă. Gîndește-te numai atîta : într-un an am pierdut patru...

Cuprinsă de înduioșare, Axinia se aplecă peste zăplaz, o îmbrățișă pe Duniașka și o sărută cald pe obraz.

— Fă-o să-i treacă de urît, dragă. N-o lăsa să se amărască prea mult.

— Cum să fac eu să-i treacă de urît ? Duniaşka îşi şterse ochii cu colţul basmalei şi o rugă pe Axinia : Treci pe la noi, vorbeşte cu ea, tot are s-o mai uşureze. N-ai de ce să ne ocoleşti !

— Am să trec zilele astea, am să trec neapărat !

— Cred că mîine am să ies la cîmp. Ne-am înţeles cu văduva lui Anikuşka, vrem să semănăm măcar două deseatine de grîu... Dar tu n-ai de gînd ?

— Ce semănătoare mai sînt şi eu ? zîmbi trist Axinia. N-am cu ce, nici pentru ce. Am nevoie de puţin, o să trăiesc şi aşa.

— Despre Stepan al tău, ce se aude ?

— Nimic, răspunse cu nepăsare Axinia şi adăugă, fără să vrea : Nu prea mor după el. Această mărturisire necugetată o făcu să se tulbure şi, ascunzîndu-şi stînjenirea, zise grăbit : Ei, la revedere, fetiţo, mă duc să mai deretic prin casă.

Prefăcîndu-se că n-a observat tulburarea Axiniei, Duniaşka o mai opri, privind într-o parte :

— Stai o clipă, uite, doream să-ţi spun : n-ai vrea să ne ajuţi la muncă ? Pămîntul se usucă, mi-e teamă că n-o să dovedim cu lucrul, iar în tot satul nu-s decît doi bărbaţi şi ăia schilozi.

Axinia se învoi cu plăcere, şi Duniaşka, mulţumită, se duse să se pregătească de plecare.

Ziua întreagă se mistui în pregătiri : cu ajutorul văduvei lui Anikuşka, vîntură seminţele, meşterui boroanele cum s-a priceput, unse roţile harabalei şi potrivi semănătoarea. Seara puse puţin grîu curat într-o basma şi-l duse la cimitir, împrăştiindu-l pe mormîntul lui Petro, al Nataliei şi al Dariei, pentru ca păsările să vină dimineaţa în zbor să ciugulească grăunţele. În naivitatea ei de fată, credea că morţii vor auzi ciripitul vesel al păsărilor şi se vor bucura ascultîndu-l...

Numai puţin înainte de revărsatul zorilor, pogora liniştea pe malurile Donului. Apa clipocea surd în pădurea inundată, spălînd trunchiurile verzi-palide ale plopilor, legănînd ritmic vîrfurile lăstarilor de stejar şi de plopiş tînăr ; prin bălţi, moţurile de stuf foşneau înclinate de apă ; în zăvoaiele dintre maluri, acolo unde

apa se întindea într-o neclintire de vrajă, oglindind lumina crepusculară a cerului înstelat, abia se auzea gîgîitul gîştelor sălbatice, fluierat somnoros de răţoi moţat, şi arar răsunau glasurile de argint ale lebedelor poposite în drum. Din cînd în cînd, se auzea plescăit de peşte, jucîndu-se în voie ; pe întinsul apei presărat de scîntei aurii, se rostogolea departe valul, legănîndu-se, şi se auzea freamătul de alarmă al păsărilor speriate. Şi liniştea învăluia apoi din nou ambele maluri. Dar în zori, cînd crestele de cretă ale dealurilor abia se zăreau, trandafirii, un vînt puternic începea să bată dinspre gurile Donului, împotriva curentului, făcînd să se ridice valuri de un stînjen ; apa clocotea cu furie în pădure, copacii gemeau şi se legănau în bătaia vîntului. Vîntul urla toată ziua şi se ogoia abia noaptea tîrziu. Vremea aceasta ţinu cîteva zile în şir.

O ceaţă viorie se aşternuse deasupra stepei. Pămîntul se usca, ierburile stătuseră din crescut, ogoarele începeau să crape la faţă. Pămîntul se zvînta cu fiecare ceas, şi pe cîmpurile satului Tatarski aproape nu se zăreau oameni. În tot satul n-au rămas decît moşnegi şi cîţiva cazaci degeraţi şi bolnavi, prea slăbănogi pentru muncă, care abia se întorseseră din bejenie, încît numai femeile şi băieţandrii mai munceau la cîmp. Vîntul gonea vîrtejuri de pulbere prin satul pustiu, trîntea obloanele şi răvăşea paiele de pe acoperişurile magaziilor. „Anul ăsta o să rămînem fără bucate, ziceau bătrînii. Pe cîmp numai muieri, dar şi alea seamănă cîte una la trei gospodării. Pămîntul nearat nu dă nimic..."

A doua zi după ce au ieşit la cîmp, puţin înainte de asfinţit, Axinia mîna boii la iaz, la adăpat. Ţinînd de dîrlogi un cal cu şaua pe el, băiatul Obnizov, de zece ani, stătea lîngă stăvilar ; calul îşi mişca buzele, de pe botul lui sur şi catifelat cădeau picături de apă, iar călăreţul descălecat se juca cu bulgării de argilă uscată, aruncîndu-i în apă şi privind cercurile care se lăţeau în jurul locului unde cădeau, unul după altul.

— Unde te duci, Vaneatka ? îl întrebă Axinia.

— Am fost cu mîncare la mama.

— Ei, ce se mai aude prin sat ?

— Nimica toată. Astă-noapte, moş Gherasim a prins cu vintirul un crap, uite, atîta de mare ! Şi a mai venit din bejenie Feodor Melnikov.

Ridicîndu-se în vîrfurile picioarelor, băiatul puse zăbala calului, apucă în mînă un smoc de coamă şi sări cu o sprinteneală drăcească drept în şa. De la iaz porni la pas, ca un gospodar cumpănit, dar deodată se întoarse spre Axinia şi trecu în galop atît de iute, încît cămăşuţa ieşită la soare i se umflă la spate ca o băşică albastră.

Vreme ce boii se adăpau, Axinia se odihnea culcată pe stăvilar şi se hotărî pe loc să meargă în sat. Feodor Melnikov era cazac din trupele active şi trebuia să ştie ceva despre soarta lui Grigori. După ce aduse boii la haraba, Axinia zise către Duniaşka :

— Mă duc în sat, mă-ntorc mîine.

— Ai treabă ?

— Da.

Dimineaţa, Axinia se întoarse. Şuierînd în văzduh o nuia, cu înfăţişare de nepăsare, se apropie de Duniaşka, care înjuga boii. Dar sprîncenele îi erau încruntate şi o cută de amărăciune i se săpase în colţurile gurii.

— A venit Melnikov Feodor. M-am dus la el, l-am întrebat de Grigori. Nu ştie nimic, zise ea scurt şi, întorcîndu-se brusc, se duse la semănătoare.

După ce au isprăvit de semănat, Axinia se apucă să-şi dreagă gospodăria : puse pepeni în grădină, lipi cu lut şi vărui casa, acoperi cum s-a putut, cu paie vechi, acoperişul magaziei. Zilele treceau în trudă istovitoare, dar neliniştea pentru viaţa lui Grigori n-o părăsea pe Axinia nici o clipă. Îşi amintea în silă de Stepan şi, fără să ştie de ce, i se părea că n-are să se mai întoarcă ; totuşi, cînd vreun cazac venea în sat, de el întreba mai întîi : „Nu cumva l-ai văzut pe Stepan al meu ?“ Şi abia după asta încerca treptat şi cu iscusite tertipuri să afle ceva despre Grigori. Toată lumea din sat ştia despre legăturile lor ; pînă şi muierile cele mai nărăvite la bîrfeli nici nu mai pomeneau despre un lucru aşa de cunoscut, şi totuşi Axinia se sfia să-şi dea pe faţă simţămintele şi numai uneori, cînd un cazac nu tocmai vorbăreţ nu spunea nici un cuvînt despre Grigori, îl întreba vădit tulburată şi plecîndu-şi ochii : „Dar nu cumva te-ai întîlnit pe undeva şi cu vecinul

nostru, Grigori Panteleevici ? Bătrîna îi duce dorul, se prăpădeşte tot aşteptîndu-l..."

Nici unul dintre cazacii din sat nu-i văzuse, nici pe Grigori, nici pe Stepan, după ce Armata Donului capitulase la Novorosiisk. Şi numai pe la sfîrşitul lui iunie, un cazac din regimentul lui Stepan veni la Tatarski, în trecere spre satul Kolundaevski de peste Don. El fu cel care îi vesti Axiniei :

— Stepan a plecat în Crimeia, ţi-o spun cu adevărat. L-am văzut cu ochii mei cum se îmbarca pe vapor. N-am avut cum să stau de vorbă : era înghesuială mare, de nu mai puteai răzbi. Cînd l-a întrebat despre Grigori, el răspunse mai puţin neted : L-am văzut pe chei, mai purta epoleţi, dar după aceea nu l-am mai văzut. Pe mulţi ofiţeri i-au dus la Moscova ; cine ştie pe unde o fi acum...

Dar o săptămînă mai tîrziu, Prohor Zikov se ivise rănit în Tatarski. Fusese adus din gara Millerovo, cu o căruţă de rechiziţie. Auzind despre aceasta, Axinia se opri din mulsul vacii, lăsă viţelul să sugă şi, acoperindu-şi în mers capul cu basmaua, o porni aproape în fugă spre casa lui Zikov. „Ştie el, Prohor, trebuie să ştie ! Dar dacă spune că Grişa nu mai este ? Ce mă fac atunci ?", se întreba ea, încetinindu-şi din ce în ce mai mult paşii, cu mîna apăsată pe inimă, îngrozită de teama unor veşti înfricoşate.

Prohor o întîmpină în odaie, zîmbind larg şi ascunzînd la spate ciotul braţului stîng :

— Noroc, prieteno ! Să-mi trăieşti ! Ce bine-mi pare că te văd ! Şi noi care credeam că ai dat ortul popii în cătunul acela ! O-of, greu ai mai bolit acolo... El, izantimaticul, nu prea vă face frumoase ! Şi pe mine, vezi cum m-au lucrat polonezii albi, mama lor de pungaşi !? Prohor arătă mîneca goală, făcută nod, a bluzei kaki. Cînd a văzut-o nevasta, a început să se vaiete, să plîngă, dar eu îi zic : „Nu mai urla, toanto, alţii rămîn fără cap şi tot nu se plîng ; o mînă nu e cine ştie ce grozăvie ! Acuma se fac şi mîini de lemn : cel puţin nu ţi-e teamă de frig şi, dacă o taie, sîngele nu mai curge !" Dar uite ce pacoste : nu m-am obişnuit să le fac toate cu o singură

mînă. Nu pot să mă închei la nădragi, şi pace ! De la Kiev şi pînă aici, am călătorit tot cu nădragii descheiaţi. Mai mare ruşinea ! Aşa că iartă-mă, dacă mă vezi cam dezmăţat... Dar intră, şezi, bine ai venit. Hai să stăm de vorbă, pînă se-ntoarce muierea mea. A plecat, talpa iadului, după nişte trăscău. Bărbatul i-a venit ciung şi ea n-are cu ce să-l cinstească. Toate sînteţi la fel, cînd nu vă e bărbatu-acasă, vă cunosc eu, afurisitelor !

— Poate că spui ceva de...

— Am să spun, ştiu !... A poruncit să vă fac o plecăciune, uite aşa ! Prohor făcu în glumă o plecăciune, dar îndată se uită mirat : Poftim na ! De ce plîngi, proasto ? Voi, muierilor, toate sînteţi la fel, zălude şi leşinate. Cînd ţi-l omoară, plîngi, şi cînd rămîne în viaţă, iar plîngi ! Şterge-ţi mutra, de ce-ai dat drumul la apă ? Îţi spun : e viu şi sănătos, şi să mai vezi ce mufră grăsună şi-a făcut ! La Novorosiisk, am intrat împreună cu el în Armata de cavalerie a tovarăşului Budionnii. Divizia 14. Grigori Panteleevici a primit o sotnie, adică un escadron, şi eu bineînţeles am rămas la el — şi am pornit aşa asupra Kievului. Apoi numai să vezi tu ce pui de bătaie le-am tras albilor polonezi ! Cînd ne duceam într-acolo, Grigori Panteleevici zicea : „Am tăiat pe nemţi, mi-am încercat paloşul pe austrieci — crezi tu că polonezii au căpăţîni mai tari ? Mi se pare că o să ne vie să-i tăiem mai uşor decît pe ruşi — tu cum crezi ?“ Şi-mi face cu ochiul, şi se rînjeşte la mine. De cînd a intrat în Armata Roşie, s-a făcut vesel, gras şi bine. Nu ne-a lipsit şi un mare tărăboi, deh, ca în familie ! Într-o zi, mă apropii de el şi-i zic în glumă : „Ar fi timp să facem un popas, blagorodnicia voastră, tovarăşe Melehov !“ S-a uitat urît la mine şi-mi zice : „Lasă-te de glumele astea, că de nu, ai s-o păţeşti !“ Seara mă cheamă la el, nu mai ţiu minte pentru ce, şi m-a pus dracul să-i zic din nou „blagorodnicia voastră“... A şi pus mîna pe *mauser !* S-a făcut alb la faţă, s-a rînjit la mine ca un lup, şi are la dinţi — i-e gura plină, cel puţin o sută are ! M-am ferit pe sub burta calului, pe urmă am luat-o la sănătoasa. Era cît p-aci să mă dea gata, turbatul !

— Şi acum poate că va veni în concediu... începu timid Axinia.

— Aș ! Nici să te gîndești ! i-o retează Prohor. „O să lupt, zice, pînă mi-oi spăla toate păcatele !" N-avea grijă, are s-o facă ! La treabă de om prost, e gata ! Lîngă un tîrgușor, ne-a condus la atac. L-am văzut cu ochii mei cum a spintecat patru ulani de-ai lor. E stîngaci din copilărie, afurisitul, și-i atingea și cu dreapta, și cu stînga... După luptă, însuși Budionnîi a bătut mîna cu el în fața frontului și i-a isprimat mulțumirea sa lui Grigori și escadronului. Iată ce figuri face dînsul, Panteleevici al tău !

Axinia îl asculta cuprinsă de un fel de toropeală... Se dezmetici abia în dreptul portiței de la ograda Melehovilor. Duniașka stătea în tindă și strecura laptele ; fără să-și ridice ochii, întrebă :

— Vii după murături ? Am făgăduit să-ți aduc și-am uitat...

Dar, privind în ochii uzi de lacrimi, strălucind de fericire ai Axiniei, pricepu totul fără vorbe.

Lipindu-și obrazul fierbinte de umărul ei, cu vocea înăbușită de bucurie, Axinia șopti :

— E viu și sănătos... Trimite salutări... Du-te ! Du-te și spune-i mamei !

2

Pînă la începutul verii, se întoarseră în Tatarski vreo treizeci de cazaci dintre acei care fuseseră în bejenie. Erau, în cea mai mare parte, moșnegi sau cazaci din contingente vechi, iar cei tineri și de vîrstă mijlocie lipseau, afară de cei bolnavi și răniți. Unii erau în Armata Roșie, alții, în regimentele vrangheliste, ședeau în Crimeia, pregătindu-se pentru o nouă campanie spre Don.

Nu mai puțin de jumătate din bejănari rămăseseră pentru totdeauna prin părțile străine : unii muriseră de tifos, alții își găsiseră moartea în cele din urmă încăierări din Kuban ; mulți dintre dînșii se despărțiseră de ceilalți și înghețară în stepa de dincolo de Manîci ; doi fuseseră prinși de roși-verzii și dispăruseră fără urmă... Astfel, prea mulți cazaci nu se mai aflau printre cei din Tatarski. Femeile își petreceau zilele într-o așteptare în-

cordată și tulbure. Adeseori, ieșind în întîmpinarea vacilor, rămîneau îndelung privind pe sub palma pusă streașină la ochi, tot căutînd să desprindă un drumeț întîrziat ivindu-se pe drumul învăluit în negura liliachie a înserării.

Și iată că sosea cîte un gospodar zdrențuit, jigărit și plin de păduchi, dar mult așteptat, și în casa lui începea o cumplită și voioasă forfotă : se punea apă la încălzit pentru ostașul negru de jeg, copiii grăbeau pe întrecute să-și ajute tatăl, pîndindu-i toate mișcările, iar nevasta, aiurită de fericire, cînd se repezea să pună la masă, cînd alerga să scoată din cufăr primenelile curate pentru bărbat. Dar — culmea nenorocirii ! — nu erau cîrpite, iar degetele cuprinse de tremur ale gospodinei nu izbuteau de fel să treacă ața prin urechea acului... În acele clipe fericite, pînă și dulăul de pază, care-și recunoscuse de departe stăpînul și-l petrecuse alergînd după el pînă la prag, lingîndu-i mîinile, avea voie să se bage-n casă ; copiii scăpau fără bătaie chiar și pentru oalele sparte, pentru laptele vărsat și pentru toate celelalte isprăvi ale lor, acum iertate... Stăpînul casei nici n-avea cînd să se îmbrace după baie, și se pomenea cu odaia ticsită de muieri. Veneau toate după vești despre soarta celor dragi, sorbind cu nesaț și cu temere fiecare vorbă rostită de ostaș. Iar peste puțin timp, cîte una din ele ieșea în ogradă cu mîinile încleștate pe chipul ud de lacrimi, mergînd ca o oarbă pe ulicioară, și o nouă văduvă se bocea după mort în căsuța ei, urmată de glăscioarele subțiri ale copiilor. Așa se petrecea viața atunci în Tatarski : intrînd într-o casă, bucuria trimitea în alta dureri fără margini.

A doua zi, în zori, gospodarul întinerit și ras se scula din somn, își cerceta gospodăria și-și însemna în gînd cam de ce să se apuce mai întîi. După gustarea de dimineață se și apuca de treabă. Cu un fîșiit vesel, zbura rindeaua, toporul ciocănea undeva la umbra șopronului, vestind parcă prezența brațelor de bărbat îndemînatice și lacome de muncă. Iar în casa unde se aflase în ajun despre moartea tatălui și a bărbatului, domnea o tăcere mută de mormînt. Strivită de durere, femeia zăcea pe pat, cu copiii orfani înghesuiți grămadă lîngă ea, crescuți parcă cu mai mulți ani într-o singură noapte.

Ori de cîte ori se auzea despre întoarcerea vreunui cazac din Tatarski, Ilinișna zicea :

— Dar al nostru cînd o să vie ? Ăilalți se-ntorc, numai despre el nici o veste.

— Mămuco, dar pe tinerii cazaci nu-i lasă să plece acasă ! Cum de nu poți înțelege ? îi răspundea scoasă din răbdări Duniașka.

— Cum asta, nu-i lasă ?! Dar Tihon Gherasimov ? Și încă e cu un an mai mic decît Grigori !

— Dar e rănit, mămuco !

— Ce mai rănit ! se împotrivea Ilinișna. L-am zărit aseară lîngă fierărie, să-l vezi ce drept se ține. Păi, așa sînt răniții ?

— A fost rănit, dar acum se îndreaptă.

— Vrei să spui tu că al nostru n-a fost rănit de atîtea ori ? Are tot trupul plin de crestături ; crezi tu că n-are nevoie să se îndrepte ?

Duniașka se silea din răsputeri să-i dovedească bătrînei că trebuia să lase orice nădejde în întoarcerea grabnică a lui Grigori ; dar s-o convingă pe Ilinișna de așa ceva nu era un lucru dintre cele mai ușoare.

— Taci, proasto ! se răstea ea poruncitor. N-oi fi știind eu mai puțin decît tine ! Ești încă prea cu caș la gură ca să-ți înveți mama ! Îți zic, trebuie să vie — înseamnă că are să vie. Du-te, piei din ochii mei, mi s-a urît să pierd vremea cu tine !

Bătrîna își aștepta cu cea mai mare nerăbdare fiul, pomenindu-l cu orice prilej. Era de ajuns ca Mișatka să nu asculte de dînsa, că îl și amenința : „Așteaptă, drac ciufulit, pînă cînd o să vie tata ! O să te spui și are să-ți tragă o papară s-o pomenești !“ Zărind spetezele albe, noi, ale unei harabale, care trecea prin fața casei, ofta și n-o răbda inima să nu zică : „Se cunoaște îndată că omul e acasă, dar al nostru, ce să-i faci, parcă nici nu mai cunoaște drumul pînă la noi !“ Niciodată în viața ei Ilinișna nu putuse suferi fumul de tutun, izgonind fără milă pe fumători din bucătărie, dar în vremea din urmă se schimbase și în această privință : „Du-te de-l cheamă pe Prohor, zicea ea adeseori Duniașkăi, să vie să fumeze o țigară de tutun, că la noi pute a mortăciune. Uite, cînd o să vie Grișa din

militărie, o să miroasă și la noi a om viu, a bărbat !“ În fiecare zi, gătind mîncare, făcea cîte ceva mai mult, iar după masă, băga ceaunul cu ciorbă la cuptor. Cînd Duniașka întrebă pentru ce face asta, Ilinișna răspunse cu mirare : „Cum pentru ce ? Dar dacă, poate, ne pică acasă oșteanul nostru, chiar astăzi, să nu aibă îndată o mîncare caldă și să stea flămînd pînă cînd i-o încălzim ?...“ Într-o zi, venind de la bostănărie, Duniașka zări în bucătărie vechea haină a lui Grigori și șapca lui cu marginile ieșite de soare, atîrnate în cui. Duniașka se uită întrebător la maică-sa, și ea zise cu un zîmbet trist și vinovat : „Le-am scos, Duniașka, din cufăr. Cînd intri în casă, le vezi și tot îți vine mai ușor... Ca și cum ar sta între noi...“

În cele din urmă, Duniașka se săturase de atîta și atîta vorbă tot despre Grigori, încît nu se mai stăpîni și într-o zi o dojeni pe bătrînă :

— Mă mir, mamă, cum de nu ți s-a urît să vorbești mereu despre unul și același lucru. Le e lehamite la toți tot ascultîndu-te. Grișa și iar Grișa, altă vorbă n-ai...

— Cum poate să mi se urască să vorbesc de fecioru-meu ? Întîi să ai și tu copii, că atunci ai să pricepi... răspunse încet Ilinișna.

După acest schimb de cuvinte, luă din bucătărie haina și șapca lui Grigori și le duse la dînsa în odaie, și timp de cîteva zile nu mai rosti nici o vorbă despre fecior. Dar, cu puțin înainte de cositul fînului, din nou îi spuse Duniașkăi :

— Te superi cînd pomenesc de Grișa, dar cum o să trăim fără el ? Te-ai gîndit vreodată, proasto ? ! Se apropie coasa, și la noi n-are cine să dreagă măcar grebla... De cînd sîntem singure, toate se dărîmă peste noi, toate merg pe dos și nici nu putem ține seama lor. Fără stăpîn, plîng și lucrurile lui...

Duniașka socoti mai cuminte să nu răspundă. Pricepea foarte bine că maică-sa nu-și prea bate capul cu nevoile gospodăriei și că toate vorbele ei nu sînt decît prilej pentru a-și ușura sufletul, tot amintindu-l pe Grișa. Durerea puse din nou stăpînire pe Ilinișna, și acum nici nu mai era în stare s-o ascundă. Seara refuză mîncarea, iar cînd Duniașka o întrebă dacă nu-i cumva bolnavă, ea răspunse în silă :

— Am îmbătrînit... Și mă doare inima, gîndindu-mă la Grișa... Așa de tare mă doare, că nu mai țiu la nimica-n viață și mă dor ochii privind lumea...

Nu Grigori însă a fost acela căruia i-a fost dat să gospodărească la casa Melehovilor... În ajunul cositului de iarbă, Mișka Koșevoi se-ntorsese de pe front. Petrecu noaptea la rudele lui îndepărtate și a doua zi dimineața se înfățișă la Melehovi. Ilinișna gătea ; musafirul bătu cuviincios la ușă și, neprimind nici un răspuns, intră în bucătărie și-și scoase șapca ponositā de ostaș, apoi îi zîmbi bătrînei.

— Bine v-am găsit, mătușă Ilinișna ! Nu mă așteptați ?

— Să trăiești și tu. Dar ce, ești neam cu mine ca să te aștept ? Rudă bună cu gardul nostru ! zise oțărită Ilinișna, privind chipul, pe care nu-l putea suferi, al lui Koșevoi.

Fără să se sinchisească de o asemenea neprietenoasă primire, Mișka rosti :

— Ei, cu gardul... De bine, de rău, parcă tot eram cunoscuți.

— Atîta tot.

— Păi, ce trebuia să fiu mai mult ca să trec și să vă văd ? Doar n-am venit să locuiesc la voi.

— Atîta ne mai lipsea, zise Ilinișna și-și văzu de treabă, fără să bage musafirul în seamă.

Dar tot așa, fără să bage în seamă vorbele ei, Mișka cercetă cu luare-aminte bucătăria, apoi zise :

— Am trecut pe la voi, să văd cum o mai duceți... Nu ne-am văzut de un an și mai bine.

— Nu prea ți-am dus dorul, mormăi Ilinișna, mutînd cu furie oalele de tuci la gura cuptorului.

Duniașka deretica prin odaia de alături și, auzind glasul lui Mișka, îngălbeni și scăpă mătura din mînă ; fără nici o vorbă se așeză pe laviță, trăgînd cu urechea, nemișcată, la schimbul de vorbe. Chipul ei cînd se îmbujora învăpăiat, cînd se făcea atît de palid, încît pe nasul subțire și ușor coroiat se iveau dungi albe. Auzi pașii hotărîți ai lui Mișka străbătînd bucătăria, scîrțiitul unui scaun pe care-l așeză sub el, apoi îl auzi scăpărînd un chibrit. O ață subțire de fum de țigară pătrunse în odaie.

— Se vorbește c-ar fi răposat bătrînul...

— Da, a murit.

— Dar Grigori ?

Ilinișna nu răspunse îndată, apoi grăi, vădit în silă :

— Slujește la roșii. Și-a pus o stea roșie pe șapcă, la el cu tine.

— De mult ar fi trebuit s-o pună...

— Treaba lui.

În glasul lui Mișka răsună o mare neliniște, cînd întrebă :

— Dar Evdokia Panteleevna ?

— La dereticat. Vii cam prea devreme ; oamenii care se simt nu umblă dis-de-dimineață cu colindul.

— Poate că mă simt și eu, în felul meu ! Mi s-a urît și de asta am venit. Ce să mai aleg timpul ?

— Of, Mihail, mai bine nu-mi mai face năduf !

— Dar cu ce-ți fac năduf, mătușico ?

— Știi tu cu ce !

— Anume, cu ce ?

— Cu vorbele tale !

Duniașka îl auzi pe Mișka scoțînd un suspin greu. Nu se mai putu stăpîni : sări în picioare, își potrivi fusta și intră în bucătărie. Galben la față, slăbit să nu-l mai cunoască, Mișka ședea lîngă fereastră, isprăvindu-și țigara. Ochii lui tulburi se înviorară, un val ușor de roșeață îi năvăli în obraji, cînd o zări pe Duniașka. Sculîndu-se într-un zvîc, murmură răgușit :

— Bine te-am găsit !

— Bine ai venit... șopti Duniașka, cu glas abia auzit.

— Du-te și adu apă ! porunci îndată Ilinișna, aruncînd o privire aspră fetei.

Mișka aștepta răbduriu întoarcerea Duniașkăi. Ilinișna tăcea ; Mișka tăcea și el. Apoi stinse țigara între degete și întrebă :

— De ce ești mînioasă pe mine, mătușico ? Ți-am tăiat calea sau ce ți-am făcut ?

Ilinișna se întoarse ca arsă de la cuptor.

— Cum te lasă cugetul să mai vii pe la noi, om nerușinat ce ești ? ! întrebă ea. Și mă-ntrebi încă de ce ? ! Ucigașule !

— Eu, ucigaș ?

— Adevărat ucigaș ! Cine l-a omorît pe Petro ? Tu sau altul ?

— Eu.

— Aia e ! Atunci ce fel de om ești ? Și, după asta, vii la noi și șezi... ca și cum... Ilinișna se înăbuși de durerile ei răscolite, dar se stăpîni și urmă : I-am fost mamă ori nu ? Cum poți dar să mă mai privești în ochi ?

Mișka păli și mai amarnic. Se așteptase la un asemenea ceas. Bîlbîind tulburat, vorbi :

— N-am de ce să-mi plec ochii ! Dacă Petro m-ar fi prins, ce mi-ar fi făcut ? Crezi că m-ar fi pupat în bot ? M-ar fi omorît și el. Nu ne-am întîlnit atunci pe movile ca să ne giugiulim ! Războiul e război.

— Și pe cuscrul Korșunov ? Să omori un moșneag pașnic, și asta se cheamă război ?

— Dar cum ? se miră Mișka. Sigur că da, e război ! Cunosc eu pașnici ca ăsta ! Stă în pace acasă, își ține nădragii în mîini, dar face mai mult rău decît altul pe front... Tocmai ăia ca alde moș Grișaka asmuțeau pe cazaci împotriva noastră. Din pricina lor s-a făcut tot războiul ! Cine făcea agitație împotriva noastră ? Dînșii, pașnicii ăștia. Și tu-mi zici „ucigașule“ !... Ți-ai și găsit pe cine să numești ucigaș ! Păi, eu nu eram în stare să tai un miel sau un purcel ; ba încă și acum, știu că nu mi se ridică mîna. Cînd tăiau alții, îmi astupam mereu urechile și plecam cît mai departe ca să nu aud și să nu văd.

— Dar pe cuscrul...

— Ce-i tot dai zor cu cuscrul ? o întrerupse cu îndîrjire Mișka. Folos de la el, cît lapte de la un țap, dar de stricat, strica mai mult decît zece țapi ! I-am zis : „Ieși din casă“ ; n-a ieșit și a rămas pe loc. Mi-e ciudă pe ei, afurisiții de moșnegi ! Un dobitoc nu pot să-l omor, doar poate numai la mînie, dar o pacoste ca acel cuscru al vostru, iartă-mă, sau alți dușmani ca dînsul — cît vrei ! Am mînă tare pentru ei, pentru toți dușmanii noștri, care degeaba fac umbră pămîntului !

— Din pricina tăriei tale te-ai și uscat ca un țîr, zise veninos Ilinișna. Te roade sufletul, nu-i așa ?

— Aș ! De unde ? zîmbi blajin Mișka. Să mă roadă sufletul pentru un boșorog ca moșul ăla ?... Frigurile m-au

răpus, m-au supt cu totul, că dacă nu erau ele, măicuță, ce-aș mai...

— Ce, eu îs mama ta ? se aprinse Ilinișna. Căţeaua ţi-e mamă !

— Hai, nu mă scuipa în obraz ! zise surd Mișka, încruntîndu-și ochii într-un început de amenințare. N-am făcut legămînt să rabd toate de la tine. Îţi spun, tușă, limpede : să nu-mi porți sîmbetele pentru Petro. A găsit ce-a căutat.

— Ucigașule ! Ucigașule ! Pleacă de-aici, nu pot să te mai văd în ochi ! repeta cu îndîrjire Ilinișna.

Mișka își aprinse o nouă țigară, apoi întrebă liniștit :

— Dar Mitri Korșunov, alt neam al vostru, nu-i ucigaș ? Dar Grigori ? Tu taci cînd e vorba de feciorul tău, dar el e cu adevărat un ucigaș !

— Să nu minți !

— N-am de ce să mint, nu-s minciuni. Și ce altceva zici că este ? Știi tu cîți oameni de-ai noștri a omorît ? Asta e ! Dacă, tușă, dai porecla asta la toți cei ce au fost la război, atunci toți sîntem ucigași. Trebuie să știm numai pentru ce omorîm și pe cine, rosti cu tîlc Mișka.

Ilinișna se ferecă în tăcerea ei, dar, văzînd că oaspetelui nici nu-i trece prin gînd să-și ia tălpășița, zise aspru :

— Ajunge ! N-am timp să flecăresc cu tine, du-te acasă !

— Am atîtea case, cîte palate are iepurele, zîmbi Mișka și se ridică să plece.

La naiba ! Nu era nici un chip să-l alungi cu asemenea dojeni și vorbe urîte ! Nu era atît de simțitor ca să bage în seamă stropșelile răutăcioase ale bătrînei clocotind de mînie. Știa că Duniașka îl iubește, iar de celelalte, cu bătrînă cu tot, puțin îi păsa.

A doua zi, dis-de-dimineață, se înființă din nou, dădu bună ziua, ca și cum urechile nu i-ar fi auzit nimic neplăcut în ajun, și se așeză lîngă fereastră, urmărind din ochi fiecare mișcare a Duniașkăi.

— Cam des calci pe la noi... rosti în treacăt Ilinișna, fără să-i întoarcă bun găsitul.

Duniașka se aprinse la față, se uită la maică-sa cu privirea scînteietoare și-și lăsă ochii în jos, fără nici o vorbă. Zîmbind, Mișka zise :

— Nu viu la tine, tușă Ilinișna. Degeaba te necăjești !

— Ai face mai bine să uiți drumul la casa noastră !

— Dar unde să mă duc ? întrebă Mișka, deodată pe alt glas. Din mila neamului vostru Mitri, am rămas singur cuc, ca ochiul chiorului, și nu mă ține nimic să stau în casa goală. Vrei, nu vrei, tot am să viu pe la voi ! încheie el și se așeză mai de nădejde, cu picioarele răschirate.

Ilinișna îl privi apăsat : avea dreptate ! Pe unul ca el nu puteai să-l scoți cu una, cu două. Toată făptura adusă de spate a lui Mișka, capul aplecat, buzele strînse exprimau o încăpățînare de taur...

După ce plecă, Ilinișna a trimis copiii afară și apoi se răsti la Duniașka :

— Să nu mai calce pe-aici ! Ai înțeles ?

Fără să clipească, Duniașka își privi mama în ochi. O îndîrjire comună tuturor Melehovilor se citi în ochii ei aprinși de furie, cînd răspunse răspicat, ca și cum ar fi retezat fiecare vorbă :

— Ba nu ! Are să vie ! N-ai să-l oprești ! Are să vie ! Și, nemaiputînd să se stăpînească, își acoperi fața cu șorțul și fugi în tindă.

Răsuflînd greu, Ilinișna se așeză la fereastră și șezu multă vreme, clătinînd din cap tăcută, cu privirea goală, rătăcind undeva în stepă, unde o dungă de pelin argintată de soare despărțea în zare pămîntul de cer.

Pe înserate, Duniașka și maică-sa, tăcute amîndouă și neîmpăcate, așezau la loc zăplazul răsturnat din grădina de la Don. Veni Mișka. Luă fără vorbă hîrletul din mîinile Duniașkăi, spunînd :

— Nu sapi destul de adînc. Dacă bate un vînt mai tare, se dărîmă din nou zăplazul vostru.

Începu apoi să adîncească gropile pentru stîlpi, ajută la așezat gardul, îl prinse de stîlpi și plecă. A doua zi dimineață, aduse și puse lîngă scara casei Melehovilor două cruci de greblă proaspăt cioplite și o coadă de furcă, o salută pe Ilinișna și o întrebă, ca un adevărat gospodar :

— Aveți de gînd să cosiți iarba ? Oamenii au și plecat peste Don.

Ilinișna nu scăpă nici o vorbă. În locul ei, răspunse Duniașka :

— Nici n-avem cu ce să mergem. Luntrea stă din toamnă sub șopron, s-a dezghiocat toată.

— Ar fi trebuit s-o puneți încă de astă-primăvară pe apă, rosti cu dojană Mișka. Poate că vreți s-o dregem, s-o călăfătuim ? Fără barcă, n-ați făcut nimic.

Cu un aer supus de așteptare, Duniașka se uită la bătrînă. Ilinișna frămînta în tăcere aluatul și se prefăcea că toate vorbele astea nici n-o privesc.

— Aveți cilți de cînepă ? întrebă Mișka, zîmbind ușor.

Duniașka se duse în cămară și se întoarse cu un braț de cilți.

Pînă la prînz, Mișka isprăvi cu dresul bărcii și se abătu pe la bucătărie :

— Ei, v-am pus barca pe apă ! Las-o să se umfle. Aveți grijă s-o legați de vreo buturugă, ca să n-o fure cineva. Apoi întrebă din nou : Și cum rămîne cu cositul, tușă ? Pot să v-ajut ? Deocamdată tot stau fără rost.

— Întreab-o pe dînsa.

Și Ilinișna făcu o mișcare din cap spre Duniașka.

— Întreb pe stăpîna casei.

— Mi se pare că nu mai sînt stăpînă...

Duniaska izbucni în lacrimi și se grăbi să intre în odaie.

— Dacă-i așa, înseamnă că trebuie să vă ajut, zise hotărît Mișka. Unde țineți sculele de dulgherie ? Vreau să vă fac niște greble, că alea vechi nu-s bune de nimic, pre cît se pare.

Se duse sub șopron și, fluierînd, începu să taie dinți pentru greble. Micul Mișatka se învîrtea pe lîngă el, uitîndu-se rugător în ochii lui și cerîndu-i :

— Nene Mihail, ia fă-mi și mie niște greble mici, că n-are cine să-mi facă. Bunicuța nu știe, mătușa nu știe, numai tu ! Tu știi să le meșteruiești grozav de bine !

— Am să-ți fac, tizule, zău c-am să-ți fac ! Dar dă-te deocamdată nițel la o parte, să nu-ți intre vreo așchie în ochi ! ! îi potolea Koșevoi nerăbdarea, zîmbind și gîndindu-se cu mirare : „Dar cît de mult seamănă cu el, drăcușorul... Leit tat-său ! Ochii, sprîncenele, chiar și buza de sus o ridică la fel ! Lucrat aidoma, după chipul și asemănarea lui !"

Începu să meșterească o greblă micuță, dar n-avu puteri s-o isprăvească : buzele i se învinețiră, chipul său, galben

ca ceara, căpătă o încruntare mînioasă şi în acelaşi timp resemnată. Nu mai fluiera ; puse cuţitul jos şi mişcă înfrigurat din umeri.

— Mihailo Grigorici, tizule, adu-mi vreo pînză de sac, am să mă culc, îl rugă el.

— Dar pentru ce ? se minună Mişatka.

— Am să zac.

— Da' de ce ?

— Mă, da' tare mai eşti pisălog ! Te ţii de om ca un scai ! Ei, mi-a venit şi mie timpul să mă-mbolnăvesc şi pace ! Adu-mi mai repede ce ţi-am cerut !

— Dar greblele mele ?

— O să le isprăvesc mai tîrziu.

Un tremur din ce în ce mai puternic zgîlţîia tot trupul lui Mişka. Clănţănind din dinţi se culcă pe pînza adusă de Mişatka, îşi scoase şapca şi-şi acoperi faţa cu ea.

— Te-ai şi îmbolnăvit ? întrebă necăjit Mişatka.

— Gata ! M-am îmbolnăvit.

— Şi de ce tremuri ?

— Mă scutură frigurile.

— Dar de ce clănţăneşti din dinţi ?

Mişka se uită cu un ochi de sub şapcă la tizul său mic şi pisălog, zîmbi scurt şi nu mai răspunse la întrebările lui. Mişatka se holbă speriat la el şi dădu fuga acasă.

— Băbuco ! Nenea Mihail s-a culcat sub şopron şi tremură, şi tremură de chiar sare de pe loc !

Ilinişna se uită afară, se trase lîngă masă şi rămase mult timp tăcută, gîndindu-se la ceva...

— De ce taci, băbuco ? întrebă nerăbdător Mişatka, atingîndu-i mîneca bluzei.

Ilinişna se întoarse spre el şi zise cu hotărîre în glas :

— Ia o pătură, puiule, şi du-o să se înveleaşcă cu ea, nelegiuitul ! Îl scutură boala, frigurile. Poţi să ridici pătura ? Se apropie din nou de fereastră, se uită afară şi rosti repede : Stai, stai ! Nu te mai duce cu pătura, nu mai trebuie...

Duniaşka îl acoperea pe Koşevoi cu şuba ei de oaie şi, aplecîndu-se, îi vorbea ceva...

După ce i-a trecut accesul de friguri, Mişka zăbovi pînă în amurg, pregătind totul pentru coasă. Se simţea vlăguit peste seamă de puteri. Mişcările lui erau moi şi nesigure ; cu toate astea, isprăvi grebla lui Mişatka.

Seara, Ilinișna aduse cina, așeză copiii la masă și, fără să se uite la Duniașka, îi zise :

— Du-te de-l cheamă pe ăla... cum îi mai zice... să mănînce cu noi.

Mișka se așeză la masă fără să-și facă semnul crucii. Ședea zgribulindu-se istovit. Pe chipul lui galben, brăzdat de dîrele murdare de sudoare uscată, se citea sfîrșeala ; mîna îi tremura cînd ducea lingura la gură. Mîncă puțin și în silă, privind uneori cu nepăsare la cei din jurul mesei. Dar, spre mirarea ei, Ilinișna observă că ochii stinși ai „ucigașului" se înviorau și se aprindeau într-o lumină caldă, oprindu-se la micul Mișatka ; luminițe de încîntare și de duioșie sclipeau o clipă în ei și piereau, iar un zîmbet abia văzut mai stăruia îndelung în colțurile gurii. Își mută privirea în altă parte, și chipul său nu mai exprima decît o resemnată nepăsare.

Ilinișna începu să-l cerceteze într-ascuns pe Koșevoi și abia atunci își dădu seama cît de îngrozitor slăbise în timpul bolii. Sub bluza cenușie de praf se conturau puternic oasele claviculelor, umerii colțuroși și largi, ridicați în sus, iar mărul lui Adam, acoperit cu părul roșcovan, părea atît de ciudat pentru gîtul lui subțire, ca de copil... Cu cît mai încordat se uita Ilinișna la figura zgribulită a „ucigașului", la chipul său de ceară, cu atît mai vîrtos o năpădea un simț tainic și tulbure de îndoială. Și deodată un simțămînt de milă nepoftită față de acest om, pe care îl ura, acel simțămînt sfîșietor de milă maternă, care biruie și sufletele femeilor celor mai tari, se trezi în inima Ilinișnei. Nemaifiind în stare să-și înfrunte simțămîntul acesta nou, ea împinse spre Mișka o strachină plină cu lapte și zise :

— Pentru dumnezeu, mănîncă mai zdravăn ! Nici nu-mi vine să mă uit la tine, de prăpădit ce ești... Halal logodnic !

3

Gura satului începu să vorbească despre Koșevoi și Duniașka. Întîlnind-o pe Duniașka la podișcă, o femeie o întrebă, fără să-și ascundă pornirea de batjocură : „L-ați

tocmit argat pe Mihail ? Văd că nici nu mai pleacă din curtea voastră..."

La toate rugăminţile fiică-si, Ilinişna repeta mereu : „Nu te mai milogi, că tot nu te dau după el ! N-o să aveţi binecuvîntarea mea !" Şi numai atunci cînd Duniaşka îi spuse că va pleca la Koşevoi şi începu chiar să-şi strîngă lucrurile, Ilinişna îşi schimbă hotărîrea.

— Răzgîndeşte-te ! strigă ea speriată. Ce mă fac singură, cu copiii ? Să pierim ?

— Fă cum ştii, mamă, dar nu vreau să fiu de rîsul lumii, răspunse încetişor Duniaşka, continuînd să-şi arunce afară din cufăr zestrea ei de fată.

Ilinişna rămase mult timp pe gînduri, mişcîndu-şi buzele, apoi, umblînd greu, se îndreptă în colţul odăii unde erau icoanele.

— Ei, fata mea, şopti ea, scoţînd o icoană din cui, dacă ai hotărît aşa, du-te. Dumnezeu să te aibă în pază !...

Duniaşka îngenunche sprinten. Ilinişna o binecuvîntă : glasul ei tremura :

— Cu icoana asta m-a binecuvîntat şi pe mine răposata maică-mea... O-of, dacă te-ar putea vedea acum tatău... Ţii tu minte ce spunea dînsul despre ursitul tău ? Mă vede dumnezeu cît de greu îmi vine...

Apoi se întoarse şi ieşi în tindă, fără să mai adauge o vorbă.

Cu toate stăruinţele lui Mişka, cu toate încercările lui de a-şi îndupleca logodnica să nu mai facă cununia religioasă, fata încăpăţînată ţinea morţiş să se împlinească toate după dorinţa ei. Scrîşnind din dinţi, Mişka fu silit să încuviinţeze. Blestemînd în gînd sucelile lumii, se pregătea de cununie cu atîta lehamite, parcă avea să meargă la spînzurătoare. Noaptea, popa Visarion îi cunună fără tămbălău, în biserica pustie. După încheierea slujbei, îi felicită şi rosti povăţuitor :

— Iată, tinere tovarăş sovietic, cum se întîmplă în viaţă : anul trecut, dumneata mi-ai ars casa, i-ai dat foc cu mîna proprie, iar astăzi a trebuit să te cunun... Vorba poporului : să nu scuipi într-o fîntînă, că va veni nevoia să bei din ea. Totuşi, mă bucur sufleteşte că ai revenit la sentimente mai bune şi că ţi-ai regăsit calea spre lăcaşul lui Hristos.

De astă dată răbdarea lui Mișka se spulberă. Tot timpul cît se aflase în biserică tăcuse, rușinîndu-se de slăbiciunea lui de fire și simțindu-se scîrbit de atita moliciune ; dar acum, aruncîndu-i popii o privire furioasă, îi zise în șoaptă, ca să nu-l audă Duniașka :

— Păcat că ai fugit din sat, că altfel te ardeam, diavol pletos, cu casa ta cu tot ! Ai înțeles, bă ?

Clipind mărunt din ochi, uluit de o asemenea mărturisire, popa rămase cu gura căscată, iar Mișka își trase de mînecă tînăra nevastă, rostind aspru : „Hai să mergem !“ Și, tropotind cu cizmele lui militărești, se îndreptă spre ieșire.

La această cununie fără veselie nu s-a băut trăscău, nu s-a cîntat în gura mare. A doua zi, Prohor Zikov, care servise de martor, scuipa de necaz și se plîngea Axiniei :

— Vai de cununia lor ! La biserică, Mihail a trîntit popii ceva, de s-a strîmbat moșul ca ars ! Și la cină, ai văzut ce a fost ? Găini fripte și lapte bătut... nici măcar o picătură de trăscău, al dracului să fie ! De-ar fi văzut Grigori Panteleevici de ce nuntă a avut parte surioara lui !... S-ar fi apucat de păr ! Nu, fetico, ajunge ! Nu mă mai duc la nunțile ăstea noi. Chiar într-o haită de ciini, și tot e mai vesel : se bat pentru cățea, își rup pielea, e mare scheălău, dar aici ? Nici pileală, nici bătaie, fire-ar afurisiți să fie ! Crede-mă, m-am necăjit așa de rău după nunta lor, că n-am dormit toată noaptea, mă tot scărpinam, de parcă mi-ar fi vîrît un pumn de purici sub cămașă...

Din ziua în care Koșevoi se statornicise în gospodăria Melehovilor, totul începu să meargă altfel : în scurtă vreme, el drese gardul, aduse și așeză la arie finul din stepă, împlinind cu pricepere stogul început ; pregătindu-se de seceriș, ticlui din nou podul și aripile mașinii de secerat, curăți cu îngrijire harmanul, repară vechea vînturătoare și drese hamurile, deoarece visa pe ascuns să schimbe o pereche de boi pe un cal — și-i spuse de cîteva ori Duniașkăi : „Trebuie să ne facem rost de un cal ! Ăștia, cu coarnele, nu-s buni de înhămat.“ Într-o zi, descoperi în cămară o căldărușă cu vopsea albă și ceva ultramarin, și hotărî imediat să vopsească obloanele vechi, acum cenușii. Și iată că gospodăria Melehovilor își recăpătă parcă tine-

rețea și privi iarăși lumea cu ochii albaștri și vii ai ferestrelor...

Mișka se dovedi a fi vrednic și chibzuit gospodar. Cu toată boala lui, muncea fără istov, iar Duniașka îi ajuta la toate.

Chiar din primele zile ale vieții de femeie măritată, se făcu vădit mai frumoasă și parcă mai lată în umeri și în șolduri. Ceva nou se ivise în expresia ochilor ei, în mers, chiar în felul de a-și potrivi părul. Stîngăcia mișcărilor de altădată, vioiciunea ei feciorelnică și zburdălnicia, pieriseră.

Zîmbitoare și potolită, își privea cu ochi îndrăgostiți bărbatul și nu vedea nimic altceva din jur. Tînăra fericire e totdeauna oarbă...

Dar Ilinișna simțea tot mai dureros și mai limpede, cu fiecare zi ce trecea, singurătatea care o încolțea. Devenise de prisos în casa unde își trăise aproape toată viața. Duniașka și bărbatul ei munceau în așa chip, încît se părea că și-au pus în gînd să-și facă un cuib al lor pe un loc pustiu. Nu se sfătuiau cu ea și nu-i cereau încuviințarea ori de cîte ori se apucau să facă ceva în gospodărie, și nici nu prea găseau o vorbă de duioșie pentru bătrînă. Numai atunci cînd se așezau la masă schimbau cu dînsa ceva mai multe vorbe, de altfel fără a spune nimic deosebit ; apoi Ilinișna rămînea iarăși singură, cu gîndurile ei mohorîte. Nu o bucura nici fericirea fiicei : o stînjenea prezența în casă a unui om străin — căci ginerele tot străin îi rămînea. Însăși viața ajunsese o povară pentru dînsa. După ce pierduse într-un singur an atîtea ființe dragi, trăia doborîtă de suferință, îmbătrînită și mîhnită. Multă durere avusese de îndurat, poate chiar prea multă. Nu mai găsea puteri să se țină tare și trăia sub apăsarea presimțirii superstițioase că moartea, care se obișnuise să calce atît de des în casa veche a Melehovilor, are să-i mai treacă o dată pragul. Resemnîndu-se față de măritișul Duniașkăi, Ilinișna nu dorea decît să ajungă să-l mai vadă pe Grigori, să-i lase copiii și să închidă apoi ochii pentru vecie. Prin suferințele sale în viața-i lungă și spinoasă, își meritase în sfîrșit acest drept la odihnă.

Zilele de vară se perindau nesfîrșit de lungi. Soarele dogorea. Pe Ilinișna însă n-o mai încălzeau razele lui săge-

tătoare. Şedea ceasuri întregi în cerdac, în bătaia soarelui, fără să se mişte şi cu totul nepăsătoare faţă de tot ce se petrecea în jurul ei. Nu mai era gospodina grijulie şi vrednică de totdeauna. Nu-i venea să pună mîna pe nimic. Toate nu mai aveau nici un rost şi i se păreau zadarnice, de prisos ; de altfel, nici nu mai avea puteri să muncească. Adesoori îşi privea mîinile sluţite de atîţia ani de muncă şi-şi zicea în gînd : „Şi-au trăit sorocul bietele mele mîini... E vremea de odihnă... Am zăbovit pe pămînt destul. Numai de-aş ajunge să-l mai văd pe Grişenka..."

Doar o singură dată se simţi Ilinişna veselă şi vioaie, ca altădată, dar pentru puţin timp. Întors din staniţă, Prohor, îi strigă de departe :

— Eşti bună de cinste, babă Ilinişna ! Ţi-am adus o scrisoare de la fecior !

Bătrîna păli. În închipuirea ei, o scrisoare era legată de o nouă nenorocire. Dar cînd Prohor îi citi scurta scrisorică, compusă pe jumătate din salutări pentru rude şi în care se spunea abia la sfîrşit că el, Grigori, va căuta să vină la toamnă în concediu, Ilinişna stătu mult timp tăcută, nemaiputînd înghiţa nici măcar cuvintele de bucurie. Pe chipul ei pămîntiu, prin cutele adînci ale obrazului, se prelingeau lacrimi mici ca bobiţele de mărgele. Cu capul aplecat, le ştergea cu mîneca bluzei şi cu palma aspră, dar ele şiroiau înainte şi, picurînd pe şorţ, îl pătau ca o ploaie deasă şi caldă. Lui Prohor nu numai că nu-i plăceau lacrimile de femeie, ci-l mai şi scoteau din sărite. De aceea se strîmbă şi zise cu ciudă, nemaigăsind de cuviinţă s-o ascundă :

— Vai, cum te-ai muiat, băbuco ! Multă apă mai aveţi voi în ochi ! Trebuie să te bucuri, şi cînd colo tu plîngi ! Ei, rămîi cu bine, că eu plec. Nu-mi face nici o plăcere să te văd bocindu-te.

Ilinişna se dezmetici şi îl opri.

— Pentru asemenea veste, dragă... Cum se poate ?... Stai să te cinstesc... bolborosi ea, scoţînd din cufăr o sticlă cu rachiu, pe care o păstra acolo de demult.

Prohor luă loc şi-şi netezi mustăţile.

— Ai să bei cu mine, de bucurie ? o întrebă el, dar se gîndi imediat cu îngrijorare : „Iar m-a tras dracul de limbă ! Te pomeneşti că o să bea partea ei, şi n-am făcut nici o treabă !..."

Dar Ilinișna nu voi să cinstească. Împături cu grijă scrisoarea, o puse lîngă icoane ; se răzgîndi după un timp, o luă de acolo, o ținu cîteva clipe în mîini și o vîrî în sîn, apăsînd-o cu tărie pe inimă.

Întoarsă de la cîmp, Duniașka citi și reciti scrisoarea ; apoi zîmbi și oftă :

— Of, de-ar veni mai repede ! Că matale, mamă, parcă nu mai semeni cu matale.

Cu o lăcomie geloasă, Ilinișna îi luă scrisoarea, o vîrî din nou în sîn și, privindu-și fiica cu ochii îngustați, sclitori, zise cu un zîmbet :

— De mine au uitat și ciinii așa cum am ajuns, dar, uite, mezinul meu și-a amintit de mamă ! Cum scrie ! Mă cinstește după nume : Ilinișna... Și mai scrie : „Mă închin măicuței dragi și copilașilor dragi". Nici pe tine nu te-a uitat... Ei, de ce rîzi ? Ești o proastă, Duniașka, curat proastă !

— De ce, mamă, n-am voie să zîmbesc ? Unde te duci ?

— Mă duc în grădină să prășesc cartofii.

— Mai bine stai acasă, mă duc eu mîine. Te tot plîngi că ești bolnavă, și acum — treburi.

— Nu, mă duc... Am o mare bucurie, vreau să stau singură, mărturisi Ilinișna și, cu o mișcare sprintenă, tinerească, își acoperi capul cu broboada.

În drum spre grădină, se abătu pe la Axinia, vorbi de formă despre tot felul de lucruri neînsemnate, apoi scoase scrisoarea.

— Mi-a trimis o scrisoare fecioru, bucurîndu-și mama că vrea să vie în conced. Ia-o, vecinico, și citește, să mai aud o dată.

Din ziua aceea, Axinia avu adeseori prilej să-i citească scrisoarea. Ilinișna venea seara la ea, scotea plicul galben învelit cu grijă într-o băsmăluță și o ruga, suspinînd :

— Ia mai citește-o, Axiniuska, că mă doare inima ! L-am visat astă-noapte mic, așa cum era cînd mergea la școală...

Încetul cu încetul, literele scrise cu creionul chimic se șterseră și multe cuvinte nu se mai puteau deslușI, dar aceasta nu mai însemna nici o piedică pentru Axinia : citise scrisoarea de atîtea ori, încît o învățase pe dinafară. Și

chiar atunci cînd hîrtiuța subțire se găurise și se făcuse petice, Axinia recitea pe de rost scrisoarea, fără nici o lipsă.

Cam după vreo două săptămîni, Ilinișna se simți rău. Duniașka avea treabă cu treieratul și Ilinișna nu voi s-o oprească în casă, dar nici nu putea să gătească singură.

— Azi n-am să mă scol. Descurcă-te singură, așa cum poți, o rugă ea.

— Da' ce te doare, mamă ?

Ilinișna netezi cutele de la bluza veche și, fără să-și ridice ochii, răspunse :

— Mă doare peste tot... Mi se pare că mi s-a rupt ceva la mijloc. Răposatul tată-tău, cînd era tînăr, i se năzărea să se supere pe mine cărîndu-mi pumni, cu nemiluita... Și avea niște pumni de fier... Zăceam săptămîni întregi, mai mult moartă decît vie. Și uite că acum mă doare tot trupul, parcă m-ar fi bătut ieri...

— Nu vrei să-l trimit pe Mihail după felcer ?

— La ce bun ? Poate că o să mă scol și așa.

Într-adevăr, a doua zi, Ilinișna se sculă, umblă puțin prin curte, dar spre seară se culcă din nou. Chipul i se umflă puțin, iar sub ochi i se iviră pungi. Nu putea răsufla noaptea ; proptindu-se în mîini, își ridică de cîteva ori capul de pe pernele groase și răsuflă greu. După aceea, se simți ceva mai bine — putea sta culcată pe spate și chiar se ridica din pat. Petrecu mai multe zile într-o ciudată stare de liniște și însingurare. Voia să fie singură, iar cînd Axinia venea s-o vadă, răspundea în silă la întrebările ei și răsufla cu ușurare cînd dînsa pleca. Era bucuroasă că amîndoi copiii își petreceau aproape toată ziua pe afară, în ogradă, și că Duniașka vine atît de rar și n-o mai sîcîie cu tot soiul de întrebări. Nu mai avea nevoie de mila și de mîngîierea nimănui. Îi sosise clipa în care trebuia neapărat să rămînă singură, ca să-și poată aminti atîtea lucruri din viață. Și acum, cu ochii pe jumătate închiși, zăcea așa nemișcată, ceasuri întregi, și numai degetele ei umflate se jucau cu cutele păturii. Iar în aceste ceasuri, toată viața ei îi trecea din nou prin minte.

Era uimitor cît de scurtă și sărăcăcioasă fusese această viață, de cîte cumpene, grele și dureroase, avusese parte, pe care nici n-ar fi vrut să și le mai amintească. Fără să știe de ce, amintirile ei și gîndurile ei se întorceau mereu

la Grigori. Poate, fiindcă îngrijorarea pentru soarta lui n-o părăsise nici o clipă în toți anii de la începutul războiului, iar toate cîte o mai legau de viață erau cuprinse numai în el. Sau poate fiindcă durerea după pierderea fiului celui mai mare și a soțului slăbise, se făcuse cu timpul ceva mai puțin stăruitoare. Oricum ar fi, de dînșii, de morți, își amintea mai rar și nu-i vedea decît printr-un fel de ceață fumurie. Își amintea în silă tinerețea, viața ei de căsnicie. Toate acestea erau acum de prisos, rămăseseră atît de departe și nu-i mai aduceau nici o bucurie, nici o ușurare. Iar întorcîndu-se la trecut, în amintirile sale din urmă, ea rămînea neînduplecată și curată. Dar „mezinul" i se ivea în amintiri cu o limpezime de neînchipuit, aproape să-l pipăie. Era destul să se gîndească la el că-și auzea îndată inima bătînd tot mai zvîcnit. După aceea, i se tăia răsuflarea, chipul i se înnegrea, și zăcea în nesimțire îndelungă, dar, abia venindu-și în fire, începea să se gîndească iarăși și iarăși la el. Doar nu putea să-și uite cel din urmă fiu...

Într-o zi, Ilinișna zăcea în odaie. Soarele de amiază strălucea pe cer. La marginea de miazăzi a bolții de un albastru orbitor, pluteau maiestuos norii albi mînați de vînt. Tăcerea zilei era sfîșiată numai de țîrîitul monoton și adormitor al greierilor. Afară lîngă zid, chiar sub fereastră, mai creșteau ierburi nearse încă de soare, lobodă pe jumătate veștedă, amestecată cu ovăz sălbatic și cu pir : iată unde se adăpostesc greierii. Ilinișna le ascultă țîrîitul necurmat, simți mireasma de iarbă încinsă de soare și, pentru o clipă, ochii ei zăriră ca o vedenie stepa arsă de soarele lui august, miriștea aurie de grîu, cerul nesuferit de albastru, arzător, învăluit în pîclă cenușie...

Vedea parcă aievea boii păscînd răzoarele de pelin, harabaua cu coviltirul întins, auzea țîrîitul metalic al greierilor, sorbea mireasma amară de pelin... Și se văzu în gînd — tînără, voinică, frumoasă... Iat-o mergînd grăbită spre haraba. Miriștea foșnește, îi înțeapă pulpele goale, vîntul cald îi usucă la spate cămașa udă de sudoare, vîrîtă în fustă, și-i arde gîtul. Chipul îi e încins, roșu, sîngele i se urcă la cap și face să-i țiuie subțire în urechi. Cu o mînă își susține sînii grei, tari, plini de lapte și, auzind plînsul

deznădăjduit de copil, își iuțește pasul, desfăcînd din mers gura cămășii.

Buzele ei uscate de vînt tremură și zîmbesc cînd scoate din leagănul atîrnat de haraba pe micuțul, pe negriciosul Grișatka. Apucînd cu dinții șiretul ud de sudoare al cruciuliței de la piept, ea îi dă să sugă, șoptind : „Copilașule, drăguțul mamei ! Comoara mea ! Te-a lăsat mama flămînd..." Tot scîncind îmbufnat, Grișatka suge, apucînd destul de vîrtos sfîrcul cu dințișorii. Iar alături, ascuțind coasa, stă tatăl lui Grișatka — tînăr, cu mustățile negre. Pe sub genele lăsate în jos, ea îi vede zîmbetul și albul ochilor ironici... Simte cum dogoarea n-o lasă să răsufle ; sudoarea îi curge șiroaie de pe frunte și-i gîdilă obrajii, iar lumina se stinge înaintea ochilor...

Ilinișna se trezi, își trecu mîna peste chipul ud de lacrimi și mai zăcu mult timp, chinuită de un cumplit acces de astmă, căzînd din cînd în cînd în nesimțire.

Seara, după ce Duniașka și bărbatul său adormiră, ea își strînse cele din urmă puteri și ieși în ogradă. Axinia își căutase pînă noapte tîrziu vaca rătăcită și, întorcîndu-se acasă, o văzu pe Ilinișna, care trecu încet, clătinîndu-se, spre arie. „Bolnavă în halul ăsta, pentru ce oare s-o fi ducînd acolo ?", se miră Axinia și, venind la zăplazul de la marginea ariei Melehovilor, privi peste el. Luna plină lucea pe cer. Un vîntuleț subțire adia dinspre stepă. Umbra neagră a stogului de paie se așternea pe armanul pleșuv bătut de tăvăluguri de piatră. Ținîndu-se cu mîinile de gard, Ilinișna privea undeva, în stepă, acolo unde licărea în depărtare un foc aprins de cosași, ca o mică steluță pierdută în noapte. Axinia vedea limpede, în lumina albăstrie a lunii, chipul umflat al Ilinișnei, cu un smoc de păr cărunt ieșit de sub șalul ei negru de bătrînă.

Ilinișna privi îndelung în adîncul întunecat al stepei, apoi chemă cu glas scăzut, ca și cum cel căruia îi vorbea ar fi stat lîngă dînsa :

— Grișenka ! Dragul meu ! Tăcu o clipă și adăugă cu altă voce, joasă și surdă : Puiule !...

Axinia tresări cuprinsă de durere și de groază și, sărind la o parte de la gard, plecă acasă.

În noaptea aceea, Ilinișna își dădu seama că nu mai are mult de trăit și că moartea stă de strajă la căpătîiul ei.

În zori de zi, scoase din cufăr o cămașă a lui Grigori, o împături și o puse sub pernă ; după aceea, își pregăti lucrurile în care urma să fie îmbrăcată după moarte.

Dimineața, Duniașka veni ca de obicei să-și vadă mama. Ilinișna scoase de sub pernă cămașa împăturită cu îngrijire și o întinse Duniașkăi, fără să spună o vorbă.

— Ce-i cu asta ? întrebă cu mirare Duniașka.

— E cămașa lui Grișa... S-o dai bărbatului ca s-o poarte, că a sa e veche, arsă de sudoare... zise Ilinișna cu o voce abia auzită.

Duniașka zări pe cufăr fusta neagră a mamei, cămașa și pantofii de postav — tot ce se pune pe o moartă, înainte de a fi dusă la locul de odihnă veșnică. Le zări și păli.

— Da' ce, mămuco, ți-ai pregătit straiele morții ? Pentru dumnezeu, pune-le la loc ! Doamne, dar nu-i vremea să te gîndești la moarte.

— Ba e vremea... șopti Ilinișna. E rîndul meu... Să ai grijă de copilași, păzește-i pînă cînd se va întoarce Grișa... Iar eu n-o să mai ajung să-l văd... Of, n-am s-ajung !...

Ilinișna se întoarse la perete și-și acoperi fața cu broboada, pentru ca Duniașka să nu-i vadă lacrimile.

După trei zile, muri. Prietenele ei o spălară, o îmbrăcară în hainele morții, o puseră pe masă în odaie. Seara, Axinia veni să-și ia rămas bun de la răposata. Îi era greu să recunoască în chipul frumos și grav al micii bătrîne moarte pe Ilinișna cea mîndră și curajoasă, așa cum o cunoștea. Atingînd cu buzele fruntea galbenă și rece a moartei, Axinia observă cunoscuta șuviță de păr cărunt ieșită cu încăpățînare de sub mica basma albă, și lobul urechii, micuțe și rotunjoare, ca a unei femei tinere.

Cu încuviințarea Duniașkăi, Axinia duse copiii la ea acasă. Le dădu de mîncare, iar după aceea îi culcă cu ea în pat, tăcuți și speriați de o nouă moarte. O încerca un simțămînt ciudat îmbrățișînd copiii omului drag, care stăteau culcați în dreapta și în stînga ei. Începu să le povestească încetișor basmele auzite de ea în copilărie, ca să-i îndepărteze măcar așa cu gîndul de la bunica moartă. Încet, cu o voce cîntătoare, ea isprăvea povestea bietului orfan Vaniușka :

Gîşte-lebede,
Cu voi mă luaţi,
Pe albele aripi.
Cu mine zburaţi,
În patria mea,
Mult dragă mi-e ea...

Nici n-avu timp să rostească cele din urmă cuvinte şi auzi răsuflarea liniştită, egală, a copiilor. Mişatka era culcat la marginea patului, lipindu-şi obrazul de umărul Axiniei. Cu o mişcare plină de grijă, Axinia îi mută uşor capul prăvălit pe spate, şi deodată simţi o durere atît de cruntă şi de sfîşietoare, încît un nod îi sugrumă gîtlejul. Izbucni în lacrimi, tremurînd, zguduită de plîns, dar nici măcar nu putea să şi le şteargă : copiii lui Grigori dormeau pe braţele ei, şi ea nu voia să-i trezească.

După moartea Ilinişnei, Koşevoi, rămas singur stăpîn cu puteri depline, ar fi trebuit să se apuce cu o şi mai mare rîvnă să-şi refacă gospodăria şi să o lărgească ; dar faptele ieşeau cu totul altfel. Mişka muncea cu o poftă din ce în ce mai mică, pleca tot mai des din casă, iar seara şedea pînă noaptea tîrziu în cerdac, fuma şi se gîndea la ceva ascuns. Nici n-ar fi fost cu putinţă să nu vadă şi Duniaşka această schimbare din el. Deseori privea cum bărbatul, care muncise pînă atunci cu o desăvîrşită uitare de sine, arunca jos fără nici o pricină toporul sau rindeaua şi se aşeza să se odihnească. Pe cîmp, acelaşi lucru : la semănatul secarei de toamnă, Mişka abia trecea de două ori cu maşina, oprea boii, îşi răsucea o ţigară şi şedea îndelung pe arătură, fumînd şi încreţindu-şi fruntea.

De la tatăl ei, Duniaşka moştenise mult simţ practic şi acum se gîndea cu îngrijorare : „Cam prea repede s-a pus pe tînjeală... O fi bolnav sau, poate, îl apucă trîndăvia ? Vai de capul meu, cu o aşa comoară de bărbat ! Parcă stă la oameni străini, jumătate de zi fumează, jumătate de zi se scarpină, iar ca să muncească nu mai are cînd... Nu, trebuie să stau de vorbă o dată cu dînsul, aşa mai pe

departe, ca să nu-l supăr, căci dacă va fi mereu tot atît de lăsător, n-o să scoatem sărăcia din casă nici cu carul..."

Într-o zi, Duniaşka îl întrebă deci cu toată luarea-aminte, să nu-l aţîţe :

— Dar ce ai, Mişa, de nu mai eşti ca înainte ? Iar te biruie boala ?

— Ce mai boală ! M-am scîrbit şi fără boală, răspunse morocănos Mişka, dînd drumul la boi şi pornind după semănătoare.

Acestea fiind spuse, Duniaşka socoti că orice fel de întrebare ar fi nelalocul ei ; la urma urmei, nu e treabă de femeie să-şi dăscălească bărbatul. Astfel discuţia lor luă sfîrşit.

Dar Duniaşka greşise în prepusurile sale. Singura pricină care nu-l mai lăsa pe Mişka să muncească cu aceeaşi însufleţire era încredinţarea, din ce în ce mai puternică, că se aşezase prea devreme în satul lui de baştină. „Cam prea repede m-am apucat de gospodărie... m-am pripit...", se gîndea cu necaz Mişka, citind în ziarul regional comunicatele de pe front sau ascultînd seara povestirile cazacilor demobilizaţi din Armata Roşie. Mai cu seamă însă îl îngrijora starea de spirit a consătenilor săi : unii din ei spuneau pe faţă că la iarnă se va isprăvi cu Puterea Sovietelor, că Vranghel ar fi ieşit din Taurida şi că, împreună cu Mahno, se apropie de Rostov, că aliaţii ar fi debarcat la Novorosiisk un corp uriaş de trupe... Satul era plin de felurite zvonuri, care de care mai năstruşnice. Cazacii întorşi din lagărele de concentrare şi din minele de cărbuni, după ce avuseseră timp în vară să-şi recapete puterile mulţumită hranei de acasă, acum se ţineau retraşi, noaptea beau trăscău, discutau între ei cine ştie ce plănuiri, iar întîlnindu-l pe Mişka îl întrebau, cu o nepăsare prefăcută : „Tu citeşti gazetele, Koşevoi ? Ian spune, cît de repede o să-l dea gata pe Vranghel ? O fi adevărat sau nu că aliaţii se bagă din nou la noi ?"

Într-o duminică, seara, veni la el Prohor Zikov. Mişka se întorsese de la cîmp şi se spăla lîngă treptele casei. Duniaşka îi turna apă din cană pe mîini şi privea zîmbind gîtul slab şi ars de soare al bărbatului. Prohor le ură bună seara, se aşeză pe treapta de jos şi întrebă :

— Despre Grigori Panteleevici nu se aude nimic ?

— Nu, răspunse Duniaşka, nu ne scrie.

— Dar ce, ţi-e dor de el ? întrebă Mişka, ştergîndu-şi faţa şi mîinile, şi privi fără zîmbet în ochii lui Prohor.

Prohor oftă şi-şi potrivi mîneca goală a bluzei.

— Sigur că da. Toată milităria am făcut-o împreună.

— Şi aveţi de gînd s-o faceţi pînă la capăt ?

— Adică ce ?

— Ei, milităria voastră.

— Eu şi cu dînsul ne-am împlinit sorocul.

— Dar eu credeam că tu nu mai poţi de nerăbdare să-l vezi, ca să faci din nou oastea cu el, continuă Mişka pe acelaşi ton şi tot fără să zîmbească. Să luptaţi din nou împotriva Puterii sovietice...

— Vorbeşti aiurea, Mihail, răspunse supărat Prohor.

— De ce aiurea ? Aud şi eu tot felul de vorbuliţe prin sat.

— Poţi să spui tu că am vorbit eu una ca asta ? Unde ai auzit ?

— Nu tu, ci alţii ca tine şi ca Grigori, care tot aşteaptă să le vie „ai lor".

— Pe „„ăia" nu-i aştept, pentru mine toţi sînt la fel.

— Tocmai asta e rău că pentru tine toţi sînt la fel. Hai în casă şi nu te supăra, am vorbit în glumă.

Prohor urcă în silă treptele şi, trecînd pragul tindei, zise :

— Glumele tale, frate, nu sînt din cele mai vesele... Trebuie să se uite ceea ce a fost. Eu mi-am răscumpărat trecutul.

— Nu tot ce-a fost se uită, rosti rece Mişka, aşezîndu-se la masă. Ia loc, ai să mănînci cu noi.

— Mulţumesc. De bună seamă că nu toate se uită. Uite, mi-am pierdut o mînă şi aş fi bucuros să uit, dar nu se uită, îmi amintesc în fiece clipă.

Aducînd la masă, Duniaşka întrebă, fără să-şi privească bărbatul :

— După tine, cine a fost la albi n-o să aibă iertare cît va trăi ?

— Da' tu ce ai crezut ?

— Eu credeam că cine pomeneşte despre ce a fost e vrednic de osîndă.

— Ei, poate că așa o fi scriind în evanghelie, răspunse cu asprime Mișka. Dar, după mine, omul trebuie totdeauna să dea socoteală pentru isprăvile lui.

— Puterea sovietică nu spune nimic despre așa ceva, rosti încetișor Duniașka.

Nu era înclinată să se certe cu bărbatul în fața altcuiva, dar, în adîncul sufletului, era supărată pe Mihail pentru gluma lui cu Prohor, pe care o socotea nepotrivită, cum și pentru dușmănia față de fratele ei, arătată în chip atît de deschis.

— Ție nu-ți spune nimic Puterea sovietică și n-are despre ce să vorbească cu tine, dar pentru slujba la albi trebuie să se răspundă în fața legii sovietice.

— Va să zică, trebuie să răspund și eu ? se interesă Prohor.

— Cu tine e altă socoteală : ți-ai făcut isprava și te-ai întors la locul tău. De la ordonanțe nu se cere socoteală, dar Grigori va trebui s-o dea, îndată ce va veni acasă. O să-i cerem seamă pentru răzvrătire.

— Nu cumva tu ai să i-o ceri ? întrebă Duniașka și puse pe masă strachina cu lapte. Ochii ei scînteiară.

— Și eu am să i-o cer, răspunse cu liniște Mișka.

— Nu e treaba ta... O să se găsească destui și fără tine. El și-a cîștigat iertarea, slujind în Armata Roșie...

Glasul Duniașkăi tremura. Se așeză lîngă masă, trecîndu-și mînioasă degetele peste cutele șorțului. Ca și cum încă n-ar fi observat tulburarea nevestei, Mișka continuă cu același calm :

— Sînt și eu curios să-l întreb... Iar în ce privește iertarea, nu-i nici o grabă... Să vedem mai întîi cum a cîștigat-o. Sîngele nostru l-a vărsat destul. Mai trebuie să-l cîntărim, să vedem al cui sînge atîrnă mai greu.

Era prima lor neînțelegere de cînd s-au luat. O tăcere apăsătoare se așternu în bucătărie. Mișka tăcea și bea lapte, ștergîndu-și din cînd în cînd buzele cu ștergarul. Prohor fuma și se uita la Duniașka. După aceea, vorbi una și alta de-ale gospodăriei. Mai zăbovi o jumătate de ceas. Înainte de plecare, întrebă :

— A venit Kiril Gromov. Ai auzit ?

— Nu. De unde s-a ivit ?

— De la roșii. A fost tot în Întîia de cavalerie.

— Ala care a slujit la Mamontov ?

— Ala.

— Viteaz ostaș, zîmbi Mișka.

— Da' de unde ! Cel mai prima tîlhar. Jefuia cu patru mîini.

— Se povestea despre el că omora fără nici o milă pe prizonieri. Ucidea și pentru bocanci, ca să pună mîna pe ei.

— Se cam spunea așa ceva, încuviință Prohor.

— Și p-ăsta tot trebuie să-l ierte ? întrebă insinuant Mișka. Cică dumnezeu își ierta dușmanii, și ne-a poruncit la fel... sau cum ?

— Ce să zic ? Dar ce poți să-i faci !

— Aș avea ce să-i fac... răspunse Mișka și-și miji ochii. I-aș face ceva, de i-ar sări sufletul afară ! Dar lasă, că tot de asta o să aibă parte. La Vioșki șade Comisia extraordinară a ținutului Donului, o să aibă grijă de el.

Prohor zîmbi, rostind :

— Adevărat zice vorba că pe ghebos numai mormîntul îl îndreaptă. Chiar din Armata Roșie a sosit cu lucruri de jaf. Nevastă-sa s-a lăudat muierii mele că i-a adus un balton de damă și nu știu cîte rochii și alte felurite boarfe. A fost în brigada lui Maslak, și de-acolo a luat-o la picior. Trebuie să fie dezertor, a adus și ceva arme cu el.

— Ce fel de arme ? se interesă Mișka.

— Se-nțelege : o carabină scurtată, un revolver, poate și altceva.

— Tu nu știi, a fost la soviet, la viză ?

Prohor izbucni în rîs și dădu din mînă :

— Nici cu arcanul n-ai să-l duci acolo ! Mie mi se pare că a dat bir cu fugiții. Azi, mîine, o șterge și de-acasă. Uite, Kiril, după toate semnele, mai are de gînd să se bată, și tu ai vorbit cu păcat împotriva mea. Nu, frățioare, mi-am împlinit porția, sînt sătul pînă peste cap.

Prohor plecă. Peste puțin timp ieși afară și Mișka. Duniașka dădea copiilor de mîncare și se pregătea de culcare cînd intră Mișka. Ținea în mînă ceva învelit în pînză de sac.

— Pe unde dracu mi-ai umblat ? îl întrebă fără prea multă duioșie Duniașka.

— Îmi scoteam zestrea, zîmbi blajin Mișka.

Despachetă o armă învelită cu îngrijire, o cartușieră doldora de cartușe, un revolver și două grenade ; puse totul pe laviță și turnă încet niște gaz într-o farfurioară.

— De unde le ai ? întrebă Duniașka, arătînd printr-o mișcare din sprîncene spre arme.

— Sînt ale mele, de pe front.

— Dar unde le-ai ascuns ?

— Ce-ți pasă unde ? Dăr le-am păstrat !

— Va să zică, de ăștia-mi ești ? Nu mi-ai spus nimic. Te ascunzi și de mine, de nevastă-ta ?

Ca s-o îmbuneze, Mișka zîmbi cu o nepăsare prefăcută :

— Dar la ce bun era s-o știi, Duniașka ? Asta nu-i treabă de femeie. Las-o să stea în casă averea asta, fetițo, că nu-i de prisos.

— Și de ce le-ai adus în casă ? Ții acum toate legile, știi toate... Dar dacă au să-ți ceară să răspunzi după lege ?

Mișka se încruntă și răspunse :

— Ești o proastă ! Cînd Kiriușka Gromov aduce arme, asta dăunează Puterii sovietice, dar dacă le aduc eu, Puterea sovietică n-o să aibă decît folos. Pricepi ? Față de cine să răspund ? Trăncănești fără rost, dumnezeu să te-nțeleagă ; du-te de te culcă !

Ajunsese la o judecată, după părerea sa, singura cuminte : dacă năpîrcile albe rămase nestrivite se înființează cu arme, atunci și el trebuie să fie cu ochii în patru. Își curăți cu îngrijire arma și revolverul, iar dimineață, cînd se lumina de ziuă, plecă pe jos la Vioșenskaia.

Punîndu-i merinde în sac, Duniașka izbucni cu ciudă și cu amărăciune :

— Te joci mereu de-a v-ați ascunselea cu mine ! Spune măcar pentru cîtă vreme pleci, și pentru ce ? Blestemată viață ! S-a gătit de drum și nu e chip să scoți măcar o vorbă dintr-însul !... Mă rog, bărbat îmi ești sau numai așa, un terchea-berchea ?

— Mă duc la comisie, la Vioșki ; altceva ce să-ți mai spun ? Cînd m-oi întoarce, ai să afli totul.

Susținîndu-și traista cu mîna, Mișka coborî malul pînă la Don, se așeză în barcă și vîsli sprinten spre malul celălalt.

La Vioșenskaia, în urma examenului medical, doctorul de la comisie îi spuse neted lui Mișka :

— Tovarășe dragă, nu ești apt pentru serviciul în Armata Roșie. Prea de tot te-a stors malaria. Trebuie să te tratezi că altfel ai s-o termini rău. Armata Roșie n-are nevoie de oameni ca dumneata.

— Dar de ce fel de oameni are nevoie ? Am slujit doi ani, și acum nu mai are nevoie de mine ?

— Înainte de toate, are nevoie de oameni sănătoși. Cînd te vei restabili, va avea nevoie și de dumneata. Poftim rețeta, vei lua chinină de la farmacie.

— Așa-a ? Am înțeles.

Koșevoi își punea bluza, ca un ham pe un cal nărăvaș ; tot așa nu nimerea cu capul în guler. Se încheie la pantaloni chiar în stradă și o luă drept la comitetul de district al partidului.

...Mișka se întoarse la Tatarski, președinte al comitetului revoluționar sătesc. După un schimb de cuvinte cu nevasta îi zise :

— Ei, acum vom vedea !

— Despre ce vorbești ? întrebă mirată Duniașka.

— Despre același lucru.

— Adică ?

— M-au numit președinte. Pricepi ?

Duniașka frămîntă din mîini a necaz. Voia să zică ceva, dar Mișka nici nu mai stătu s-o asculte, își potrivi în fața oglinzii cureaua pe bluza ieșită la soare și se duse la soviet.

Din iarnă, moș Miheev era președinte al comitetului revoluționar. Chior și surd, își îndeplinea cu greu îndatoririle, și se simți nespus de fericit aflînd de la Koșevoi că-i venise schimbul.

— Iată, puiule ! Iată hîrtiuțele, iată și ștampila, ține, ia-le, pentru dumnezeu, se grăbi el cu o bucurie neprefăcută, închinîndu-se și frecîndu-și mîinile. Merg pe optzeci, n-am umblat în funcții de cînd sînt, dar a trebuit. La adînci bătrînețe... E tocmai treaba voastră de oameni tineri, iar eu, de unde și pînă unde ? Nu prea văd, nu prea aud... E timpul să mă rog lui dumnezeu pentru iertarea păcatelor, și m-au pus președinte...

Mișka cercetă în fugă dispozițiile și ordinele trimise de comitetul revoluționar al staniței și întrebă :

— Unde-i secretarul ?

— Auz ?

— Ce dracu n-auzi ? Unde-i secretarul ?

— Sicritaru ? E la semănat. El, trăsni-l-ar dumnezeu, dă o dată pe săptămînă pe-aci. Se intîmplă că vine vreo hîrtie de la staniţă, trebuie s-o citim, şi el — caută-l unde nu-i. Iar hîrtia stă şi aşteaptă mult şi bine, tot necitită. Că eu prost o descurc cu slova, nu-s bun de nimic ! Cu mare greu abia de mă iscălesc, iar de citit, nu pot nici de frică ; atîta ştiu, să pui ştampila...

Cu sprîncenele încruntate, Koşevoi cerceta odaia murdară a comitetului revoluţionar, împodobită cu un singur afiş vechi şi pătat de muşte.

Bătrînul era atît de bucuros de vestea destituirii sale neaşteptate, încît îşi îngădui să glumească ; înmînîndu-i ştampila învelită într-o cîrpă, adăugi :

— Uite, asta-i toată averea satului : bani numeral nu-s, iar toiag de ataman nu se cuvine s-avem sub Puterea sovietică. Dacă vrei, pot să-ţi dau cîrja mea bătrînească.

Zîmbi cu gura foanfă, fără dinţi, şi-i întinse lui Mişka cîrja de frasin lustruită de vechime.

Dar Koşevoi nu era de loc pornit pe glume. Mai aruncă o privire camerei comitetului revoluţionar, atît de jalnică şi de prăpădită, se încruntă şi zise cu un oftat :

— Bine, moşule, vom socoti că am luat toate în primire de la tine. Iar acum, cară-te ! Şi-i arătă lămurit din ochi uşa.

După plecarea lui Miheev se aşeză la masă, cu coatele larg desfăcute, şi rămase mult timp aşa, singur, cu dinţii încleştaţi de ciudă. Doamne, ce putregai de om a mai fost el în tot timpul cît se cufunda cu nasul în pămînt, fără să-şi ridice capul şi să asculte aşa cum trebuie cele ce se petreceau în jurul lui !... Mînios pe el însuşi şi pe toată lumea, Mişka se sculă de la masă, îşi potrivi bluza şi scrîşni printre dinţi, privind undeva înaintea lui :

— Las' c-o să vă arăt eu, dragii mei, ce înseamnă Puterea sovietică !

Închise bine uşa în urma lui, trecu un lănţug prin belciuge şi o luă înapoi prin piaţă. Lîngă biserică, se întîlni cu flăcăul Obnizov, dădu în treacăt din cap şi deodată, încîntat de un gînd fericit, se întoarse şi strigă :

— Hei, Andriuşka ! Ian stai, vino-ncoa !

Băiatul sfios și bălan se apropie tăcut de el. Mișka îi întinse mîna, ca și cum ar avea a face cu un om în toată firea, apoi îl întrebă :

— Unde te duci ? Dincolo ?... Aha, ai ieșit la plimbare ! Ai treabă ?... Uite ce vreau să te-ntreb : mi se pare că ai învățat la cursul complimentar ? Ai învățat ? Bine ! Da' la cancelarie te pricepi ?

— La care ?

— Ei, la cea obișnuită. Fel de fel de intrări-ieșiri, știi ?

— Despre ce vorbești, tovarășe Koșevoi ?

— Despre hîrtii, cum le e rostul lor. Știi ? Sînt d-alea care pleacă, și altele... Koșevoi mișcă degetele într-un gest nelămurit și, fără să aștepte răspunsul, adause cu hotărîre : Dacă nu știi, ai timp să înveți. Sînt acum președinte al comitetului revoluționar sătesc, iar pe tine, băiat știutor de carte, te numesc secretar. Du-te la cancelaria comitetului revoluționar și păzește actele — sînt toate acolo, pe masă — și eu mă-ntorc îndată. Ai înțeles ?

— Tovarășe Koșevoi !

Mișka flutură din mînă și zise nerăbdător :

— Stăm noi de vorbă, mai pe îndelete. Deocamdată, acum du-te și ia-ți serviciul în primire.

Și își văzu apoi de drum, măsurînd ulița cu pași cumpăniți.

Acasă își îmbrăcă nădragii noi, vîrî revolverul în buzunar și, potrivindu-și cu îngrijire șapca în fața oglinzii, spuse nevestei :

— Mă duc într-un loc, am treabă. Dacă întreabă cineva unde e președintele, spune că se-ntoarce curînd.

Situația de președinte impunea anumite obligații... Mișka pășea grav și măsurat ; mersul lui era atît de neobișnuit, încît unii din consăteni se opreau și zîmbeau privind în urma lui. Întîlnindu-l pe ulicioară, Prohor Zîkov făcu un pas înapoi spre gard și întrebă cu respect glumeț :

— Ce-i cu tine, Mihail ? Azi e zi de lucru, iar tu te-ai împopoțonat în tot ce ai mai bun și pășești ca la paradă... Te pomenești că te duci din nou la petit ?

— Cam așa ceva, răspunse scurt Mișka, strîngînd buzele pungă.

Ajuns la poarta lui Gromov, fără să se oprească, vîrî mîna în buzunar după punga de tutun și privi cu ochii ageri ograda întinsă, acareturile și ferestrele casei.

Mama lui Kiril Gromov ieşise tocmai din tindă. Îndoită de mijloc, ducea un lighean cu bucăţele de bostan. Mişka o salută respectuos şi păşi pe trepte :

— E acasă Kiril, tuşă ?

— E acasă. Intră, zise bătrîna, făcîndu-i loc.

Mişka intră în tinda întunecoasă şi găsi pe dibuite clanţa uşii.

Chiar Kiril în persoană îi deschise uşa odăii şi se dădu un pas îndărăt. Proaspăt ras, zîmbitor şi uşor băut, îl învălui pe Mişka într-o privire iscoditoare, apoi zise pe un ton dezgheţat :

— Aha, încă un ostaş ! Treci, Koşevoi, ia loc ! Poftim la masă. Că noi stăm şi tragem aşa, cîte o duşcă...

— Poftă bună, petrecere frumoasă...

Mişka dădu mîna cu stăpînul casei, privind la oaspeţii din jurul mesei.

Venirea lui era dintre cele mai nepoftite. Un cazac necunoscut, lat în spate, care şedea sub icoane într-o rînă, îi aruncă lui Kiril o scurtă privire întrebătoare şi-şi împinse paharul la o parte. Ahvatkin Semion, rudă îndepărtată a Korşunovilor, care stătea în partea cealaltă a mesei, se încruntă şi-şi mută privirile.

Gazda îl pofti pe Mişka la masă.

— Mulţumim pentru poftire.

— Ba nu, ia loc ! Nu zice nu, ia un pahar cu noi.

Mişka se aşeză lîngă masă. Primind paharul cu rachiu din mîinile gazdei, clătină din cap :

— Bine-ai venit, Kiril Ivanovici !

— Mulţumim ! Dar tu de cînd ai venit din armată ?

— Mai demult. M-am şi aşezat gospodăreşte.

— Te-ai şi aşezat, adică te-ai şi însurat cum s-ar zice ? Dar de ce ne tragi chiulu ? Pînă la fund !

— N-am nici o poftă. Avem de vorbit împreună despre treburi.

— Ba nicidecum, asta, nu ! Astăzi nu stau de vorbă despre treburi. Acum petrec cu prietenii. Dacă ai ceva cu mine, vino mîine.

Mişka se sculă şi, zîmbind liniştit, zise :

— Nu e cine ştie ce, dar nu se amînă. Vrei să ieşim o clipă afară ?

Netezindu-şi mustăţile negre şi răsucite cu îngrijire, Kiril dintru-ntîi nu-i răspunse, apoi se sculă în picioare.

— Nu s-ar putea să spui pe loc ce-ai de spus ? Pentru ce să stricăm petrecerea ?

— Hai să ieşim, ceru Mişka stăpînit, dar stăruitor.

— Ce să vă mai tocmiţi ? Du-te cu dînsul, îl îmbie cazacul necunoscut, cel cu umerii largi.

Kiril merse în silă la bucătrie. Şopti nevestei, care trebăluia lîngă cuptor :

— Ieşi afară, Katerino ! Se aşează pe laviţă şi întrebă rece : Ce fel de treabă ai ?

— De cîte zile eşti acasă ?

— Dar ce e ?

— Te-ntreb, de cîte zile stai acasă ?

— A patra zi, mi se pare.

— Te-ai prezentat la comitetul revoluţionar ?

— Deocamdată, nu.

— Dar la Vioşki ai de gînd să te duci, la comisariatul militar ?

— Unde vrei să ajungi ? Ai de vorbit despre treburi, vorbeşte despre treburi.

— Tocmai despre treburi îţi vorbesc.

— Atunci, du-te la naiba ! Ce fel de mare mahăr îmi eşti ca să-ţi dau seamă ?

— Sînt preşedintele comitetului revoluţionar. Arată dovada de la unitate.

— Va să zică, asta era ! făcu Kiril şi privi drept în ochii lui Mihail. Privirea lui era tăioasă şi trează. Iată unde vrei să ajungi !

— Tocmai. Adă-mi dovada !

— Viu astăzi la soviet şi-o aduc.

— Nu, acum.

— Am pus-o undeva.

— S-o cauţi !

— Nu, n-am s-o caut acum. Du-te acasă, Mihail, vezi să nu intri în belea.

— Ce mai belea... Mişka îşi vîrî mîna în buzunarul drept : Îmbracă-te !

— Lasă-mă, Mihail ! Mai cuminte ar fi să nu te legi de mine...

— Să mergem, îţi spun !

— Unde ?

— La comitetul revoluţionar.

— Nu prea am poftă.

Kiril pălise, dar vorbea cu un zîmbet batjocoritor.

Aplecîndu-se ușor în stînga, Mișka scoase revolverul și ridică cocoșul.

— Mergi sau nu ? întrebă el surd.

Fără să răspundă, Kiril făcu un pas spre ușa odăii, dar Mișka îi tăie drumul și-i arătă din ochi ușa din tindă.

— Flăcăi ! strigă Kiril, cu o prefăcută nepăsare. Mi se pare că m-a arestat ! Isprăviți votca fără mine !

Ușa odăii se deschise larg. Ahvatkin încercă să treacă pragul, dar, văzînd revolverul îndreptat spre el, se retrase grăbit în odaie.

— Dă drumul la pas ! porunci Mișka lui Kiril.

Kiril o luă agale spre ieșire, apucă cu o mișcare leneșă clanța ușii și deodată străbătu printr-o săritură tinda, trînti cu o furie ușa de afară și sări jos de-a dreptul de pe cerdac. Pe cînd fugea aplecat de șale prin ogradă spre grădină, Mișka trase de două ori în el, fără să-l nimerească. Atunci, punînd țeava revolverului pe cotul brațului stîng îndoit și desfăcîndu-și larg picioarele, Mișka ochi cu îngrijire. După al treilea foc, Kiril se poticni parcă, dar se stăpîni, sări sprinten gardul. Mișka coborî treptele în fugă. În spatele său trosni scurt și tăios un foc de armă. Glonțul ciupi lutul din zidul văruit al magaziei din fața lui și, cu un zgomot sec, risipi pe jos stropi de piatră cenușie.

Kiril alerga ușor și sprinten. Umbra lui aplecată se strecura în fugă printre bolțile verzi de meri. Mișka sări zăplazul, căzu, mai trase culcat două focuri asupra fugarului, apoi se întoarse cu fața spre casă. Ușa era larg căscată. Mama lui Kiril stătea în cerdac, cu mîna pusă streașină la ochi, și privea în grădină. „Trebuia să-l împușc pe loc, fără multă vorbă !", se gîndi năucit Mișka. Mai rămase cîteva minute întins sub zăplaz, uitîndu-se la casă și curățind cu mișcări măsurate nefirești, noroiul de pe genunchi ; după aceea, se sculă, trecu greoi peste zăplaz și, lăsînd țeava revolverului în jos, porni spre casă.

5

O dată cu Kiril Gromov mai dispăru Ahvatkin și cazacul necunoscut pe care Koșevoi îl văzuse atunci cînd a intrat în casa lui Gromov. Noaptea, alți doi cazaci s-au

făcut nevăzuți din sat. Un mic detașament al Comisiei extraordinare veni din Vioșenskaia la Tatarski, unde arestă mai mulți cazaci, iar patru inși sosiți fără acte de la unități fură înaintați la Vioșenskaia, la compania disciplinară.

Koșevoi își petrecea zile întregi la comitetul revoluționar, venea pe înserate acasă, punea lîngă pat arma încărcată, băga revolverul sub pernă și se culca fără să se dezbrace. A treia zi după întîmplarea cu Kiril, spuse Duniașkăi :

— Vom dormi în tindă.

— Pentru ce ? se minună Duniașka.

— Ne-am putea pomeni cu un glonț. Patul e lîngă fereastră.

Fără să mai spună ceva, Duniașka mută patul în tindă, dar seara întrebă :

— Dar bine, spune, cît timp o să trăim așa, iepurește ? Are să vie iarna, și noi vom sta tot așa, pitiți în tindă ?

— Pînă la iarnă avem timp berechet, însă deocamdată va trebui să stăm așa.

— Da' pînă cînd o să țină „deocamdată" ăsta al tău ?

— Pînă cînd o să-l stirpesc pe Kiriușka Gromov.

— Aș, ți-ai găsit ! Mai așteaptă tu pînă ce-o să vie singur sub gloanțe.

— Are să vie într-o zi, răspunse cu tărie Mișka.

Dar socotelile lui nu se adeveriră ; ascuns undeva peste Don, Kiril Gromov, aflînd despre apropierea lui Mahno, trecu împreună cu prietenii săi în dreapta Donului și se îndreptă spre staniția Krasnokutskaia, unde, după cum se zvonea, se iviseră detașamentele înaintate ale bandei mahnoviste. Noaptea, se abătu și pe la Tatarski, se întîlni întîmplător pe uliță cu Prohor Zikov, și-i porunci să-i ducă lui Koșevoi multe salutări, împreună cu făgăduiala de a veni la el în ospeție. A doua zi, dimineața, Prohor povesti lui Mișka despre această întîlnire cu Gromov.

— Ei, lasă-l să poftească. A fugit o dată, a doua oară nu mai scapă, mormăi Mișka, după ce ascultă povestirea. Tot e bine că m-a învățat minte cum să mă port cu dînșii. Îi și mulțumesc pentru asta.

Într-adevăr, Mahno își făcuse apariția pe teritoriul districtului Donului de sus. Lîngă satul Konkov, bătu într-o scurtă luptă un batalion de infanterie trimis în întîmpina-

rea lui de la Vioșenskaia, dar nu porni asupra centrului districtului, ci în direcția gării Millerovo, traversă linia ferată ceva mai la nord de gară și plecă îndreptîndu-se spre Starobelsk. Cei mai activi cazaci din gărzile albe se uniră cu el, majoritatea însă stăteau în așteptare acasă.

Koșevoi ducea aceeași viață încordată, cercetînd cu luare-aminte tot ce se petrecea în sat. Iar viața din Tatarski nu era dintre cele mai plăcute. Cazacii se întreceau în înjurături la adresa Puterii sovietice, pentru toate lipsurile și neajunsurile cîte le îndurau. În micuța dugheană a cooperativei proaspăt întocmită nu se găsea mai nimic. Săpunul, zahărul, sarea, gazul, chibriturile, mahorca, unsoarea pentru roți — pe scurt, toate articolele de primă necesitate lipseau din comerț, iar în rafturile goale ale dughenei nu se zăreau decît țigări scumpe „Asmolov" și ceva articole de fierărie, care zăceau acolo cu lunile fără cumpărători.

Noaptea, oamenii ardeau în opaițe unt topit și seu în loc de gaz. Mahorca era înlocuită cu tutunul de casă, *samosad*. În lipsa chibriturilor, se bucurau de o mare răspîndire amnarele de oțel cu iască făcute în grabă de fierari. Iasca se fierbea cu cenușă de floarea-soarelui ca să se aprindă mai ușor ; cu toate acestea, folosirea acestor ustensile, pentru cei neobișnuiți, nu era tocmai ușoară. De mai multe ori, întorcîndu-se seara de la comitetul revoluționar, Mișka putea vedea cum fumătorii, strînși în cerc undeva pe ulicioară, scăpărau de zor scîntei, înjurau cu jumătate de glas și ziceau : „Putere sovietică, adă un foc !" În cele din urmă, o scînteie nimerea într-o bucată de iască, o aprindea, iar adunarea sufla din răsputeri în ea, își aprindea țigările și, așezîndu-se pe vine, își împărtășea noutățile. Nu se mai găsea nici hîrtie de fumat. Toate registrele bisericești fuseseră scoase din cămăruța de lîngă biserică, iar cînd toată hîrtia lor a fost fumată, oamenii stricară pentru țigări tot ce mai găseau prin casele lor, vechile cărți de școală și chiar cărțile sfinte ale bătrînilor.

Prohor Zikov, care se abătea destul de des pe la vechea gospodărie a Melehovilor, își făcea rost de hîrtie de la Mihail și-i zicea mîhnit :

— Cufărul muierii mele avea capacul căptușit cu gazete vechi : ei, le-am rupt și le-am fumat. Era Noul Testament, știi, o carte sfîntă — am fumat-o. Am fumat și Vechiul

Testament. Cam puține testamente au scris sfinții părinți... Mai avea baba mea un pomelnic, cu toate neamurile scrise pe hîrtie, vii și morți — am fumat-o și p-aia. Ce, vrei să fumez acum foi de varză sau să usuc brusturii ? Nu, Mihail, vrei, nu vrei, dă-mi o gazetuță. Nu pot fără fumat. Pe frontul german, de multe ori îmi schimbam rația de pîine pe un pachețel de tutun.

În toamna aceea, viața din Tatarski nu era dintre cele vesele... Țipau ascuțit roțile neunse de la căruțe și de la harabale ; se uscau și plesneau, rămase fără dohot, hamurile și cizmele ; dar cea mai slută dintre toate era lipsa de sare. Pentru două ocale de sare, tătărenii dădeau la Vioșenskaia un berbec gras și, întorși acasă, suduiau de mama focului și Puterea sovietică, și neorînduiala. Cîte necazuri n-a mai pricinuit lui Koșevoi această afurisită de sare !... Într-o zi, moșnegii veniră la soviet, dădură frumos binețe președintelui, își scoaseră șepcile și se așezară pe bănci.

— Nu e sare, domnule președinte, rosti unul dintre ei.

— Acum nu mai sînt domni, îl îndreptă Mișka.

— Iartă-ne, te rog, asta vine din obișnuință... Se poate trăi fără domni, dar fără sare, ba.

— Și ce anume doriți ?

— Tu, președinte, fă ce poți să ne aducă sare. Cu boii, de la Manîci, nu-i chip s-o cari.

— Am raportat despre asta la district. Se știe acum. Trebuie să trimită curînd.

— Numai miere zicînd, gura nu se îndulcește, rosti un moșneag, privind în jos.

Mișka se aprinse și se sculă de la masă. Roșu de furie, își întoarse buzunarele pe dos.

— Eu n-am sare. Ați văzut ? N-o port la mine, și n-am cum s-o scot din cer. Ați înțeles, moșilor ?

— Dar ce s-a făcut cu toată sarea ? întrebă după o clipă de tăcere moș Ciumakov, privind nedumerit la toată lumea cu singurul lui ochi. Pe vremuri, sub vechea ocîrmuire, nu vorbea nimeni despre ea, erau mormane de sare peste tot, iar acum nici măcar o linguriță...

— Puterea noastră n-are nici o vină, lămuri Koșevoi pe un ton ceva mai potolit. O singură cîrmuire este vinovată : a voastră, fosta cîrmuire a cadeților ! Ea a stricat totul într-atîta, încît, vezi, nici n-ai cu ce să aduci măcar sare ! Drumul de fier e stricat, vagoanele sparte...

Mişka istorisi îndelung bătrînilor cum albii distrugeau în retragere avutul statului, cum aruncau în aer uzinele şi cum incendiau antrepozitele. Văzuse cîte ceva cu ochii săi, mai auzise ceva de la alţii, iar restul îl născoci, mînat de dorinţa de a face să se abată nemulţumirile de la draga lui Putere sovietică. Pentru a'o feri de mustrări, el scornea minciuni nevinovate, născocind fel de fel de lucruri şi gîndindu-se : „N-are să iasă nimic urît, dacă am să mai pun ceva pe spinarea bestiilor albe. Tot sînt bestii, şi n-au ce pierde, iar noi o să avem numai de cîştigat..."

— Credeţi voi că ei, burjuii, sînt făcuţi cu degetu ! Nu sînt proşti ! Au strîns toată sarea şi cu tot zahărul din toată Rusia, mii şi mii de puduri fără număr, şi le-au cărat dinaainte în Crimeia, iar de acolo — pe vapoare cu ele ! Şi — în alte ţări, pentru vînzare ! povestea Mişka cu ochii sclipitori.

— Cum, au luat şi toată păcura ? întrebă cu neîncredere în glas Ciumakov-chiorul.

— Şi tu, moşule, credeai că ţi-au lăsat-o ţie ? Multă nevoie au ei de tine, ca şi de tot poporul muncitor ! Au ei cui să vîndă şi păcura ! Dacă ar fi putut, ar fi cărat totul, pentru ca poporul să crape aici de foame.

— Ei, asta-i adevărat, încuviinţă un moşneag. Bogaţii îs lacomi ai dracului. Se ştie din moşi-strămoşi : cu cît e omul mai bogat, cu atît e şi mai lacom. La Vioşki, în cea dintîi bejenie, un negustor şi-a pus totul în căruţe, a luat toată averea, pînă la un capăt de aţă, şi iată că vin roşii, şi sînt aproape de tot, dar el tot nu iese din ogradă ; îmbrăcat şi cu şuba pe el, aleargă prin casă şi scoate cu cleştele cuie din pereţi. „Nu vreau, zice, să le las nici măcar un cui, afurisiţi să fie !" Aşa că nici nu e de mirare că au cărat şi păcura cu dînşii.

— Dar noi ce ne facem fără sare ? întrebă la sfîrşitul convorbirii bătrînul Maksaev, pe un ton blajin.

— Muncitorii noştri au să scoată curînd altă sare, iar deocamdată, nu s-ar putea să trimitem căruţe la Manîci ? îşi dădu cu părerea Mişka.

— Nu vor oamenii să meargă pînă acolo. Calmucii fac hoţii, nu vor să dea sare de la lacurile lor, iau cu de-a sila boii. Un prieten al meu s-a-ntors de-acolo numai cu biciul în mînă. Colea, la Velikokneajeskaia, l-au ajuns noaptea

trei calmuci cu arme, i-au luat boii, şi i-au mai făcut şi un semn cu mîna la gît : „Taci din gură, unchiaşule, că ai să mori de moarte rea..." Poftim de mai mergi !

— Va trebui să mai aşteptăm, oftă Ciumakov.

De bine, de rău, Mişka tot se înţelese cu bătrînii, dar acasă avu o gîlceavă în lege cu Duniaşka, şi tot pe chestia sării. De altfel, se stricase ceva între el şi nevastă-sa...

Totul începuse din ziua cînd, faţă de Prohor, adusese vorba despre Grigori, şi această mică neînţelegere nu fusese dată uitării. Într-o seară, stînd la cină, Mişka zise :

— E nesărată ciorba ta, gospodino. Vorba ceea : ciorba fără sare, cu vergi sărate la spinare !

— Cu puterea asta a ta, n-au să mai fie sărate nici vergile. Ştii tu cîtă sare ne-a mai rămas ?

— Ei ?

— Doi pumni.

— Proastă afacere, oftă Mişka.

— Oamenii gospodari s-au dus încă de astă-vară la Manîci, după sare, şi tu tot n-ai avut timp să te gîndeşti la asta, zise Duniaşka cu mustrare în glas.

— Dar cu ce m-aş fi dus ? Să te pun la ham ? Chiar după cununie nu merge. Iar boişorii nu fac doi bani...

— Lasă-ţi glumele pentru altă dată ! Cînd ai să îmbuci toate fără sare, atunci să mai glumeşti dacă-ţi dă mîna !...

— Dar de ce te răţoieşti la mine ? Spune şi tu : de unde să-ţi iau sare ? Mă-ă, ce fel de lighioane sînteţi şi voi, muierile... Din pămînt să scoţi, şi dă-i ! Dar ce vrei să fac, dacă nu e sare, fire-ar de trei ori afurisită să fie !

— Oamenii s-au dus cu boii la Manîci. Au să aibă şi murături, şi sărături, şi noi o să mîncăm acru fără sare...

— Lasă, Dunia, că trece şi asta. În curînd, trebuie să ne vie şi sarea. Ce, parcă puţină avem ?

— Voi aveţi multe şi de toate.

— Care voi ?

— Voi, roşii.

— Dar tu ce eşti ?

— Uite aşa, eu sînt ce sînt. Aţi trăncănit cît vă ţinea gura : „O să avem de toate, şi o să trăim cu toţii în belşug...", Poftim, belşugul vostru : nici sare pentru ciorbă !

Mişka se uită holbat la nevastă şi păli.

— Ce vorbești, Duniaha ? Cum vorbești ? Se poate așa ceva ?

Dar Duniașka nu se mai stăpînea : se îngălbeni și ca de mînie, și-i dădu înainte, ascuțindu-și glasul în țipăt :

— Da' așa se poate ? Ce te zgîiești la mine ? Dar știi tu, președinte, că oamenii umblă cu gingiile umflate, pentru că n-au sare ? Știi tu ce mănîncă lumea în loc de sare ? Se duc pînă dincolo de gorganul lui Neceaev, unde pămîntu-i sărat, iau acest pămînt și-l pun la ciorbă... Ai auzit despre asta ?

— Stai, nu mai țipa ; da, am auzit... Mai departe ?

Duniașka dădu din mîini.

— Altceva ce mai vrei ?

— Așa sau altfel, tot trebuie să trecem și prin asta !

— N-ai decît să treci, poftim !

— Și am să trec, dar tu... Uite, acum ți-a ieșit pe față firea voastră, a Melehovilor...

— Ce fel de fire ?

— Firea contrarevoluționară, iată ce fel ! zise surd Mișka și se sculă de la masă. Privea în pămînt, fără să-și ridice ochii, iar buzele îi tremurau cînd zise : Dacă ai să mai vorbești așa, să știi că n-o să ducem casă bună împreună ! Vorbești ca o dușmană...

Duniașka voi să-i răspundă, dar Mișka își încruntă ochii și ridică pumnul.

— Taci !... rosti el cu glas înăbușit.

Fără teamă și fără să-și ascundă curiozitatea, Duniașka îl pironi cu privirea, tăcu puțin, apoi zise liniștită și veselă :

— Ei bine, ne-am apucat să ne certăm pentru mai nimica toată... N-o să murim fără sare ! Mai tăcu o clipă și, cu un zîmbet senin pe care Mișka îl iubea atît de mult, zise : Nu te supăra, Mișa ! Dacă ai să te superi pe muieri pentru toate, n-o să-ți ajungă toată inima. Cîte nu mai zice prostia din om... Vrei fiertură de poame, sau să-ți dau lapte acru ?

Cu toată tinerețea ei, Duniașka avea o experiență bogată în ale vieții și știa cînd trebuie să fii îndărătnică într-o ceartă, și cînd trebuie să te supui și să cedezi...

Cam după două săptămîni, veni o scrisoare de la Grigori. Scria că fusese rănit pe frontul de luptă împotriva lui Vranghel și că, pesemne, după însănătoșire, va fi demo-

bilizat. Duniaşka îi povesti soţului cuprinsul scrisorii şi-l întrebă cu oarecare codeală :

— Mişa, cînd are să se întoarcă el, cum o să trăim ?

— O să trecem în casa mea. Lasă-l să stea singur. Averea o vom împărţi.

— N-avem cum să stăm laolaltă. Se vede după toate semnele că are s-o ia pe Axinia.

— Chiar dacă s-ar putea, tot n-aş sta sub acelaşi acoperiş cu frăţiorul tău, zise răstit Mişka.

Duniaşka îşi ridică sprîncenele, în semn de mirare.

— Dar de ce, Mişa ?

— Ştii şi tu doar.

— Pentru că a luptat la albi ?

— Aşa e, taman din pricina asta.

— Nu-l iubeşti... Doar aţi fost prieteni !

— La ce dracu să-l iubesc ! Am fost prieteni, dar s-a isprăvit cu prietenia noastră.

Duniaşka şedea la roata de tors, care bîzîia somnoros. Firul se rupse. Duniaşka opri cu palma obada roţii şi, înnădind firul, întrebă fără să-şi privească bărbatul :

— Cînd are să vie, ce-l aşteaptă fiindcă a luptat la cazaci ?

— Judecata. Tribunalul.

— Şi ce poate să-i dea ?

— Nu pot să ştiu asta, că nu-s judecător.

— Se poate să-l osîndească şi la împuşcare ?

Mişka se uită la patul unde dormeau Mişatka şi Poliuşka, trase cu urechea la răsuflarea lor egală şi răspunse, coborîndu-şi glasul :

— Da. Se poate.

După aceasta, Duniaşka nu-i mai puse întrebări. Dimineaţa, după ce mulse vaca, trecu pe la Axinia.

— Am venit să-ţi aduc o veste bună. Grişa are să vie curînd.

Fără să scoată o vorbă, Axinia puse ceaunul cu apă la gura cuptorului şi-şi apăsă mîinile pe piept. Privindu-i chipul îmbujorat, Duniaşka adăugă :

— Să nu te bucuri prea mult. Zice al meu că nu scapă de judecată. Numai dumnezeu ştie la ce o să-l osîndească.

În ochii umezi şi scînteietori ai Axiniei, licări o clipă spaima.

— Pentru ce ? întrebă ea cu o voce întretăiată, dar tot nu putea goni zimbetul întîrziat de pe buzele ei.

— Pentru răscoală, pentru tot.

— Născociri ! N-au să-l judece ! Habar n-are el, Mihail al tău — deştept nevoie mare !

— Poate că n-o fi avînd habar. Duniaşka tăcu, apoi zise cu un oftat înăbuşit : Are ciudă pe frate-meu... Nici n-am cuvinte să-ţi spun cît mă doare inima din pricina asta ! Mi-e milă de el, bietul ! L-au rănit din nou... Uite ce viaţă nefericită are...

— Numai de-ar veni ! O să luăm copiii şi o să ne cărăm undeva, spuse cu voce îndurerată Axinia.

Fără să ştie de ce, îşi scoase tulpanul, se acoperi din nou şi, mutînd fără rost blidele de pe laviţă, nu-şi putea stăpîni frămîntarea.

Duniaşka văzu cum îi tremurau mîinile, cînd Axinia se aşeză pe laviţă şi începu să-şi netezească pe genunchi cutele şorţului vechi şi peticit.

Un nod se opri în gîtlejul Duniaşkăi. Simţi dorinţa de a plînge singură, fără s-o zărească nimeni.

— N-a ajuns sărmana măicuţă să-l vadă... zise ea încetişor. Ei, am plecat. Trebuie să fac foc la cuptor.

În tindă, Axinia o sărută grăbit şi neîndemînatic pe gît, apoi îi prinse mîna şi o sărută.

— Îţi pare bine ? o întrebă Duniaşka, cu glas tremurător şi îngroşat.

— Aşa, puţin de tot... răspunse Axinia, silindu-se să glumească şi încercînd să-şi ascundă lacrimile într-un zîmbet tremurat şi stingher.

6

La gara Millerovo, Grigori, comandant roşu demobilizat, primi o trăsură de rechiziţie. În drum spre casă, el schimba caii în fiecare sat de ucraineni, şi în douăzeci şi patru de ore ajunse la hotarul districtului Donului de sus. Chiar în primul sat căzăcesc, preşedintele comitetului revoluţionar, tînăr ostaş roşu întors de curînd din armată, îi zise :

— Tovarășe comandant, va trebui să pleci cu boii. Avem în tot satul un singur cal, dar și acela umblă în trei picioare. Pe toți căluții i-au lăsat în retragere, în Kuban.

— Poate că am să ajung și cu el ? întrebă Grigori, bătînd toba cu degetele în masă și privind iscoditor în ochii veseli ai președintelui dezghețat.

— N-ai să ajungi. Ai să mergi o săptămînă, și tot n-ai să ajungi ! Dar fii fără grijă, avem niște boi de toată frumusețea, iuți la picior, și noi tot trebuie să trimitem la Vioșenskaia un car cu niște sîrmă de telefon, care zace aici de după război, așa că nici n-o să ai nevoie să mai schimbi căruța : te duce drept acasă. Președintele închise ochiul sting și adăugă, zîmbind și clipind cu înțeles : O să-ți dăm cei mai buni boi și, drept căruțaș, o muiere tînără și văduvă... Avem aici o otravă — nici în vis să-i mai găsești pereche. Cu dînsa nici n-ai să simți cum ai s-ajungi acasă. Am făcut oștirea și eu, cunosc toate astea, și toate nevoile de ostaș...

Fără să-i răspundă, Grigori își chibzuia socotelile. Nu făcea să aștepte de undeva o căruță cu cai care să meargă în aceeași direcție, iar drumul era prea lung ca să-l poată străbate pe jos. Trebuia deci să primească și carul cu boi.

Peste un ceas sosi și harabaua. Era veche, cu roțile scîrțiitoare ; în loc de fundătoare avea niște leațuri ; finul zvîrlit cu țăpoiul, fără nici o socoteală, atîrna în smocuri. „Bine am ajuns cu războiul !", gîndi Grigori, privind scîrbit la netrebnicul său echipaj. Căruțașa pășea pe lîngă boi, scuturînd biciul. Era, într-adevăr, foarte frumoasă și arătoasă. O strica puțin pieptul masiv, prea mare pentru statura ei, și cicatricea piezișă din bărbia rotundă dădea trăsăturilor ei o expresie de experiență vinovată, cam îmbătrînindu-i parcă chipul tînăr, rumen-arămiu, presărat la rădăcina nasului cu pistrui mărunți ca boabele de mei.

Potrivindu-și tulpanul, ca își îngustă ochii, îl cercetă atent pe Grigori și-l întrebă :

— Pe tine trebuie să te duc ?

Grigori se sculă de pe trepte, încheindu-și mantaua.

— Da, pe mine. Ai încărcat sîrma ?

— Da' cine m-a blestemat pe mine ca s-o încarc ? strigă răsunător cazaca. Nici o zi fără drumuri și fără muncă ! Să

nu creadă ei, nu-s d-alea ! O să-şi încarce şi singuri sirmele lor, iar dacă nu, o să plec cu căruţa goală !

Căra la haraba bobinele de cablu şi continua un schimb de ocări cu preşedintele, strigînd tare, însă fără mînie, şi aruncîndu-i lui Grigori priviri piezişe, iscoditoare. Preşedintele rîdea mereu, privea la tînăra văduvă cu o făţişă încîntare şi, făcînd din cînd în cînd cu ochiul lui Grigori, voia parcă să-i spună : „Uite ce muieri sînt pe la noi ! Şi tu poate că nu mă credeai ?“

La ieşirea din sat, se întindea în depărtare stepa de toamnă, roşcată şi veştedă. Un covor de fum albăstrui se tîra de la o mirişte peste drum : plugarii ardeau buruienile — lungurica uscată, stufoasă, mohorul spălăcit şi fibros. Mirosul de fum trezi amintiri triste în sufletul lui Grigori : doar şi el ara toamna în stepa mută, privea noaptea la cerul negru clipind de stele, asculta strigătele cîrdurilor de gîşte zburînd sus, în înalturi... Se întoarse neliniştit în fin şi o privi pe căruţaşă.

— Cîţi ani ai, fetiţo ?

— Vreo şaizeci, răspunse ea aliniat, zîmbind numai cu ochii.

— Nu, fără glume.

— Merg pe douăzeci şi unu.

— Şi eşti văduvă ?

— Văduvă.

— Şi ce-ai făcut cu bărbatu-tău ?

— L-au omorît.

— De mult ?

— Acum un an şi ceva.

— În răscoală, nu ?

— După răscoală, la sfîrşit de vară.

— Şi cum o duci singură ?

— Aşa şi aşa.

— Nu ţi se urăşte ?

Ea se uită la el cu luare-aminte şi trase tulpanul peste buze, ascunzîndu-şi zîmbetul. Vocea ei răsună mai surd şi cu mlădieri noi, ciudate, cînd răspunse :

— N-am vreme să mi se urască la muncă.

— Dar nu ţi-e urît fără bărbat ?

— Stau cu soacra, şi am destulă treabă la gospodărie.

— Dar fără bărbat cum merge ?

Ea se întoarse cu faţa la Grigori. Roşeaţa îi împurpură umerii obrajilor arămii, iar în ochi sclipiră şi pieriră scîntei aurii.

— Despre ce vorbeşti ?

— Despre ceea ce ştii.

Ea feri la o parte tulpanul ce-i acoperea gura şi zise tărăgănat :

— Ei, de asta nu ducem lipsă ! Lac să fie, că broaşte destule... După o clipă de tăcere, urmă : Cu bărbatul meu, nici n-am avut cînd să ştiu cum este viaţa de femeie. O singură lună am trăit împreună, şi pe urmă l-au luat la oaste. Trăiesc şi fără el, aşa cum pot. De-acum e mai uşor, s-au întors tinerii cazaci, dar înainte era prost de tot. Hais, Chelule ! Hăis ! Uite-aşa, ostăşelule ! Aşa mi-e traiul.

Grigori amuţi. Poate că nici n-ar fi trebuit să vorbească cu atîtea subînţelesuri. Îi şi părea rău de acest lucru.

Boii mari şi graşi mergeau cu acelaşi pas măsurat şi împleticit. Unul avea cornul drept care crăpase cîndva şi acum creştea pieziş, coborîndu-i pe frunte. Rezemat în coate, cu ochii pe jumătate închişi, Grigori se prăvălise culcat în haraba. Începu să-şi amintească de boii cu care muncise în copilărie şi mai tîrziu, cînd crescuse. Toţi se deosebeau după păr, după trup, după fire ; pînă şi coarnele fiecăruia aveau o formă proprie, deosebită. În ograda Melehovilor fusese pe vremuri un bou, tot cu un corn hiit şi turtit într-o parte. Rău şi viclean, privea totdeauna pieziş, întorcîndu-şi albul ochiului acoperit de vinişoare sîngerii, căuta să zvîrle cu piciorul cînd cineva se apropia din spate, iar în timpul muncilor, noaptea, cînd vitele erau lăsate la păscut, încerca să fugă acasă sau, ceea ce era şi mai rău, se ascundea în pădure ori prin văgăuni îndepărtate. Adeseori Grigori pierdea zile întregi cutreierînd călare stepa în căutarea boului şi, cînd era mai încredinţat că n-o să-l mai vadă niciodată, îl descoperea pe neaşteptate în partea cea mai strîmtă a vreunei rîpe, în desişul de nepătruns al mărăcinilor, sau la umbra vreunui măr sălbatic mare şi bătrîn. Diavolul acesta cu un singur corn ştia să-şi scoată frînghia de la gît, iar noaptea ridica cu cornul zăvorul de la portiţa ocolului de vite, ieşea afară şi, trecînd înot Donul, rătăcea prin izlaz. Da, multe neplăceri, multă supărare îi mai pricinuise pe vremuri lui Grigori...

— Cum o fi boul ăsta, cu un corn strîmb ? E liniștit? întrebă Grigori..

— E liniștit. Dar de ce ?

— Așa.

— Și „așa" este o vorbă bună cînd nu mai ai nimic de zis, rosti căruțașa cu un zîmbet.

Grigori nu răspunse. Îi era plăcut să se gîndească la trecut, la viața pașnică, la muncă, la tot ce nu privea războiul, pentru că de războiul acesta, prelungit de șapte ani, i se scîrbise cum nici nu se poate spune, și la cea mai măruntă amintire despre anii aceștia din urmă, despre vreo întîmplare legată de oaste, simțea un fel de greață chinuitoare și o surdă mînie.

A isprăvit cu războiul. Pentru el, ajunge. Merge acasă, pentru ca, în sfîrșit, să se apuce de treabă, să stea cu copiii, cu Axinia. Încă de acolo, de pe front, hotărîse s-o ia pe Axinia la el în casă, pentru ca ea să-i crească copiii și să se găsească totdeauna lîngă el. Trebuia să ducă la capăt și lucrul acesta, și cît mai repede cu atît mai bine.

Grigori visa cu o nespusă plăcere cum va da jos acasă mantaua și cizmele, cum își va pune în picioare încălțări încăpătoare, cum își va vîrî nădragii în ciorapi albi de lînă, după obiceiul căzăcesc, și cum, punîndu-și zeghea din postav de casă peste scurta groasă, va pleca la cîmp. Ce bine ar fi acum să apese coarnele plugului, mergînd pe brazda jilavă, trăgînd în nări cu nesaț mirosul umed și reavăn al pămîntului afînat, aroma amară a ierburilor tăiate de plug ! Pe meleaguri străine, și pămîntul, și ierburile au alt miros. De cîte ori n-a frecat el între palme o măturică cenușie de pelin, ruptă undeva în Polonia, în Ucraina, în Crimeia, mirosind-o și gîndind cu tristețe : „Nu ! E altceva, e miros străin..."

Dar căruțașa se plictisea. Avea chef de vorbă. Nu mai îndemna boii : se așeză mai comod și, jucîndu-se cu sfîrcul de curea al biciului, cerceta îndelung și pe ascuns chipul lui Grigori, înfățișarea lui încordată, ochii lăsați în jos. „Nu-i tocmai bătrîn, cu toate că are părul sur. Și e cam ciudat, își zicea ea în gînd. Mereu își micșorează ochii, și te întrebi de ce-i tot mijește ? Și pare așa de ostenit, de parcă a tras la ham... Încolo nu-i rău. Numai că are prea

mult păr cărunt, și uite, mustățile îi sînt aproape sure. Totuși, e încă un bărbat chipeș ! Dar la ce naiba se tot gîndește ? La început, a vrut parcă să se lege de mine, dar a tăcut, a întrebat despre bou — pentru ce ? N-are despre ce să vorbească ? Sau, poate, se sfiește ? Nu pare să fie din cei sfioși. Are niște ochi iuți. Nu, e un cazac de treabă, dar e cam ciudat, are nu știu ce. Bine, drac încovoiat, n-ai decît să rămîi așa și să taci ca un pește ! Parcă am nevoie de tine ! Știu și eu să tac ! La nevastă te grăbești, nu mai poți de nerăbdare. Bine, taci și fii sănătos !"

Se rezemă cu spatele la loitra harabalei și începu să cînte încetișor.

Grigori ridică ochii și se uită la soare. Era încă devreme. Umbra ciulinului uscat, de anul trecut, păzind încruntat drumul, n-avea decît o jumătate de pas lungime ; ora era, pesemne, cel mult două după-amiază.

Stepa se întindea cufundată într-o vrăjită tăcere de moarte. Soarele încălzea fără dărnicia lui de vară. Un vînt slab clătina ușor iarba roșcată și arsă. Nici un țipăt de pasăre, nici un fluierat de țiștar nu se auzeau de nicăieri. Pe cerul rece, de un azuriu-spălăcit, nu mai pluteau ereții și vulturii. Numai o dată o umbră cenușie alunecă peste drum și, înainte de a-și ridica privirile, Grigori auzi bătaia grea a unor aripi mari : o dropie cenușie-albăstrie trecu sclipind în soare cu marginile albe ale penelor și se lăsă jos lîngă un colnic îndepărtat, acolo unde o vîlcea neatinsă de raze se contopea cu zarea viorie și nelămurită. Numai toamna tîrziu se mai aflase Grigori și altădată în mijlocul unei asemenea tăceri adînci și triste, cînd auzea numai foșnetul scailor țepoși, smulși de vînt și rostogoliți peste iarba uscată, străbătînd stepa pînă la marginea zărilor.

Părea că drumul n-o să mai aibă sfîrșit. Șerpuia pe cîmp, cobora în văgăună, urca din nou creasta unui deal. Iar în jur, cît nici nu mai putea cuprinde ochiul, se întindea aceeași stepă volnică și tăcută.

Grigori privi îndelung frumusețea tufelor de arțar negru de pe marginea rîpei. Aprinse de primul ger, frunzele ardeau cu o văpaie aurie, parcă presărate cu scrum, ca niște cărbuni dintr-un rug pe jumătate stins.

— Cum te cheamă, nene ? întrebă căruțașa, atingînd ușurel cu coada biciului umărul lui Grigori.

Tresări și se întoarse cu fața spre ea. Femeia nu se uita la dînsul.

— Grigori. Și pe tine cum te cheamă ?

— Soarbe-zeamă !

— N-ai vrea să taci nițel, Soarbe-zeamă ?

— Mi s-a urît să tot tac ! De o jumătate de zi, tac și iar tac, de mi s-a uscat limba în gură. Și de ce nu ești mai vesel, nene Grișa ?

— Și de ce să fiu vesel ?

— Doar mergi acasă, trebuie să fii vesel.

— Mi-a trecut vremea să fiu vesel.

— Ia uite, parcă ai fi bătrîn ! Dar de ce ești tînăr și cu părul sur ?

— Toate vrei să le știi... Se pare că de-o viață prea bună.

— Ești însurat, nene Grișa ?

— Însurat. Și tu ai face bine să te măriți cît mai repede.

— De ce cît mai repede ?

— Ești tare jucăușă, după cum îmi pare...

— Și ce, e rău ?

— Cîteodată. Am cunoscut și eu una, tot jucăușă și tot văduvă, s-a jucat cît s-a jucat, și pe urmă s-a pomenit cu nasul mîncat de boală...

— Doamne sfinte, vai, ce grozăvie ! strigă ea, cu o spaimă glumeață, și adăugă îndată pe un ton grav : Așa e soarta de văduvă : cine se teme de lup, nu se bagă în pădure.

Grigori se uită la ea. Căruțașa rîdea încet, arătîndu-și dinții mici și albi. Buza ei de sus ușor ridicată tremura, ochii zglobii sclipeau de sub genele lăsate în jos. Fără să vrea, Grigori zîmbi și-i puse mîna pe genunchiul rotund și cald.

— Sărmana mea, săraca de tine ! zise el duios. N-ai decît douăzeci de anișori, și uite ce a făcut viața din tine...

Toată veselia ei pieri îndată. Cu o mișcare aspră, împinse mîna lui, se încruntă și roși atît de tare, încît micii pistrui dispărură ca și cum n-ar fi fost.

— Să ai grijă de nevasta ta, cînd ai să ajungi acasă, că are cine să aibă milă de mine ! Sînt destui și fără tine !

— Stai, nu te supăra !

— Du-te la naiba !

— Am zis-o numai așa, de milă...

— Dă-te-n... cu mila ta !... înjură ea bărbătește, pe un ton sigur și obișnuit, și ochii ei întunecați scăpărară scîntei de mînie.

Grigori ridică sprîncenele și oftă cu mirare.

— Na ! Ai trîntit-o, n-am ce zice ! Iute mai ești din fire !

— Dar tu cum ești ? Un sfînt păduchios ! Iată ce ești ! Vă cunosc eu ! Să te măriți, așa și pe dincolo. Dar de cînd te-ai cumințit ?

— Nu prea demult, zîmbi Grigori.

— Păi atunci de ce-mi ții cazanii ? Pentru așa ceva, am și eu o soacră.

— Hei, destul ! De ce te mînii, neroado ? Am vorbit și eu așa, ca să nu tac, rosti Grigori pe un ton împăciuitor. Mai bine, uită-te : noi ne ciorovăim, și boii au dat alături de drum.

Așezîndu-se mai bine în haraba, Grigori se uită fără voie la văduva zglobie și zări că avea lacrimi în ochi. „Atita mai lipsea ! Așa sînt totdeauna muierile...", se gîndi el, simțindu-se oarecum stînjenit și înciudat.

Nu după mult adormi culcat pe spate, acoperindu-și fața cu poala mantalei, și se trezi numai în amurg. Pe cer sclipeau stelele palide ale înserării. O mireasmă proaspătă și înviorătoare de fîn plutea în aer.

— Trebuie să hrănim boii, zise femeia.

— Bine, hai să poposim.

Grigori dejugă boii, apoi scoase din sacul lui de merinde o cutie de conserve de carne și pîine, rupse și aduse un braț întreg de buruieni uscate și făcu un foc în apropiere de haraba.

— Ei, vino să cinăm, Soarbe-zeamă ! Nu mai fi bosumflată.

Ea se așeză lîngă foc și scutură din traistă o pîine și o bucată de slănină îngălbenită de rîncezeală. La cină vorbiră puțin și fără ceartă. După ce mîncară, femeia se culcă în haraba, iar Grigori mai aruncă în foc cîteva bucăți de

balegă de bou uscată, ca să țină mai mult, și se culcă ostășește lîngă foc. Rămase îndelung tolănit cu sacul sub cap, privea cerul sclipind de stele și gîndea fără șir la copii, la Axinia, apoi ațipi și fu trezit de un glas îmbietor de femeie.

— Dormi, ostașule ? Dormi, sau nu ?

Grigori înălță capul. Rezemîndu-se în cot, tovarășa lui de drum se aplecă din haraba. În lumina nesigură a focului care se stingea, chipul ei era trandafiriu și fraged, dinții și tivitura dantelată a tulpanului îi sclipeau orbitor. Ca și cum nu s-ar fi certat, zîmbea din nou și-i zise ridicînd sprîncenele :

— Mi-e teamă să nu înghețI acolo. Pămîntul e rece. Dacă ți-e frig rău de tot, vino lîngă mine. Am o șubă caldă-caldă ! Vii ?

Grigori gîndi o clipă, apoi răspunse cu un oftat :

— Să trăiești, fetițo ! Nu vreau. Dacă s-ar fi întîmplat acum un an sau doi... Lasă că n-o să-nghеț lîngă foc.

Oftă și ea.

— Ei, cum vrei. Și-și vîrî capul în șubă.

Peste puțin timp, Grigori se sculă și-și strînse lucrurile : hotărî să plece pe jos ca să ajungă în zori la Tatarski. Era cu neputință ca el, comandant întors de pe front, să vină acasă ziua-n amiaza mare, într-o haraba trasă de boi. Cîte rîsete și răstălmăciri n-ar stîrni sosirea lui...

Trezi căruțașa.

— Mă duc pe jos. Nu ți-e frică să rămîi singură în stepă ?

— Nu, nu-s fricoasă, și satul e aproape. Iar tu nu mai poți răbda ?

— Ai ghicit. Rămîi cu bine, Soarbe-zeamă, și nu mă pomeni de rău !

Grigori ieși în drum și ridică gulerul mantalei. Cel dintîi fulg de zăpadă se lăsă pe genele lui. Vîntul schimbat adia dinspre miazănoapte și, în răsuflarea lui rece, Grigori simți parcă mirosul cunoscut și drag de zăpadă.

Koșevoi se întoarse seara din staniță. Duniașka îl văzu pe geam, cînd se apropia de poartă, puse sprinten șalul pe umeri și ieși în ogradă.

— Grișa a venit azi-dimineață, vesti ea de la portiță, privindu-și bărbatul cu îngrijorată așteptare.

— Ai de ce te bucura, răspunse Mișka, stăpinit și puțin zeflemitor.

Cu buzele strînse, intră în bucătărie. Mușchii îi jucau sub umerii obrajilor. Pe genunchii lui Grigori ședea Poliuşka, îmbrăcată de mătușa grijulie într-o rochiță curată. Grigori lăsă încetișor fetița jos și făcu cîțiva pași în întîmpinarea cumnatului, zîmbindu-i și întinzîndu-i mîna sa mare. Voia să-l îmbrățișeze pe Mihail, dar citi în ochii lui fără zîmbet numai răceală și dușmănie, încît se stăpîni.

— Ei, să trăiești, Mișa !

— Să trăiești.

— De mult nu ne-am mai văzut ! Parcă ar fi trecut o sută de ani.

— Da, cam de mult... Bine ai venit.

— Mulțumesc. Va să zică, ne-am înrudit ?

— Așa a fost să fie... De unde ai sînge pe obraz ?

— Eh ! Un fleac, de la brici, știi, eram cam grăbit.

Se așezară lîngă masă și se cercetau unul pe altul, simțindu-se străini și stînjeniți. Mai aveau înainte o lungă răfuială, dar deocamdată era cu neputință. Mihail avu destul cumpăt și începu să vorbească liniștit de-ale gospodăriei și despre schimbările cîte se petrecuseră în sat.

Grigori privea afară la pămîntul acoperit de cea dintîi zăpadă albăstrie, la crengile golașe ale merilor. Cu totul altfel își închipuise altădată întîlnirea lui cu Mihail...

Peste cîteva clipe Mihail ieși afară, ascuți cu îngrijire în tindă un cuțit și zise Duniaşkăi :

— Vreau să chem pe cineva ca să taie un berbecel. Trebuie să-l ospătăm pe stăpînul casei așa cum se cuvine. Dă fuga să aduci ceva rachiu. Sau nu, ascultă : du-te la Prohor și spune-i să se dea peste cap și să facă rost de rachiu. Are să facă treaba asta mai bine ca tine. Și cheamă-l la cină.

Duniaşka se lumină de bucurie și se uită cu multă recunoștință la bărbat... „Poate că toate se vor schimba în bine... Au isprăvit războiul, ce mai au de împărțit ? Numai să le bage dumnezeu mințile în cap !", se gîndea ea plină de nădejde, ducîndu-se la Prohor.

În mai puțin de o jumătate de ceas, sosi în fugă Prohor gîfîind.

— Grigori Panteleevici !... Scumpule !... Nici nu m-așteptam și nici nu mai nădăjduiam să ne mai vedem !... strigă el cu glas ascuțit și plîngăreț, se poticni în prag și era cît pe ce să facă cioburi o oală de o vadră plină cu rachiu.

Îmbrățișîndu-l pe Grigori, sughiță de plîns, își șterse ochii cu pumnul și-și netezi mustățile ude de lacrimi. Grigori simți cum îi tremura și lui ceva în gîtlej, dar se stăpîni, îl bătu pe umăr cu un gest mișcat și cam brutal pe credinciosul lui tovarăș, vorbind tare, dar nu prea stăpîn pe glas :

— Uite că iarăși ne-am găsit.. Ce bine-mi pare să te văd, Prohor, ce bine-mi pare ! Dar de ce, moșule, de ce dai drumul la lacrimi ? Te-ai muiat ? Ți-au slăbit balamalele ? Ce-ți mai face mîna ? Iar cealaltă nu ți-a rupt-o nevasta.

Prohor își suflă zgomotos nasul și scoase cojocelul.

— Eu și cu muierea mea ne giugiulim ca doi porumbei. Mîna cealaltă e întreagă, așa cum o vezi, iar aceasta pe care mi-au rupt-o albii-polonezi a și început să crească la loc ! Zău ! Peste un an, o să aibă și degetele, zise el cu veselia lui obișnuită, agitînd mîneca goală de la cămașă.

Războiul îi învățase să-și ascundă cu un zîmbet simțămintele lor cele adevărate, să-și presare și pîinea, și vorbele, cu sarea cea iute, și iată de ce Grigori își urmă întrebările pe același ton glumeț :

— Cum o duci cu viața, țap bătrîn ? Cu ce te mai lauzi ?

— Bătrînețe, teleap, teleap !

— Nu te-ai mai învîrtit cu nimic nou în lipsa mea ?

— Cum adică ?

— Ei vorbesc de privighetoarea cu care umblai iarna trecută...

— Panteleevici ! Doamne apără și păzește ! Ce să fac acum cu o așa bunătate ? Și la ce sînt bun acum, cu o singură mînă ? Asta-i treaba ta de om tînăr și burlac, iar mie-mi vine să-mi scot daravela și s-o dau babei să frece tigăile cu ea...

Se uitau îndelung unul la altul, ei, cei doi vechi tovarăşi de tranşee, rîzînd şi bucurîndu-se de întîlnire.

— Te-au lăsat la vatră cu totul ? întrebă Prohor.

— Cu totul. Rezervă.

— Şi pînă la ce grad ai ajuns ?

— Am fost ajutorul comandantului de regiment.

— Şi de ce ţi-au dat drumul aşa devreme ?

Grigori se încruntă şi răspunse scurt :

— Nu mai eram de trebuinţă.

— Dar pentru ce ?

— Nu ştiu. Poate că pentru ce-a fost.

— Doar tu ai trecut prin comisia aia de epurare, care cerceta pe ofiţeri, la Secţia specială. Despre ce mai poate fi vorba ?

— Mai poţi să ştii ?

— Dar unde e Mihail ?

— În ogradă. Îngrijeşte de vite.

Prohor veni mai aproape şi vorbi cu o voce mai înceată :

— Pe Platon Reabcikov l-au împuşcat acum vreo lună.

— Ce vorbeşti ?

— Pe crucea mea !

Uşa din tindă scîrţîi.

— Mai stăm noi de vorbă, şopti Prohor şi apoi ingroşă vocea, rostind mai tare ; Ei, tovarăşe comandant, trebuie să bem de atîta bucurie ! Să-l chem pe Mihail ?

— Mergi şi cheamă-l.

Duniaşka aduse la masă. Nu ştia cum să-i mai facă pe plac fratelui : îi aşternu pe genunchi un ştergar curat, îi puse mai aproape o farfurie cu un pepene murat, îi şterse paharul de vreo cinci ori... Zîmbind, Grigori îşi dădu seama că Duniaşka îi zice „dumneata".

La masă, Mihail tăcea la început cu încăpăţînare, ascultînd cu băgare de seamă vorbele lui Grigori. Bea puţin şi în silă. În schimb, Prohor dădea pe gît cîte un pahar plin, învăpăindu-se mai aprig la faţă şi netezindu-şi mai des cu pumnul mustăţile bălane.

După ce hrăni copiii şi-i culcă, Duniaşka puse pe masă o coşcogea strachină cu carne fiartă de berbec şi-i şopti lui Grigori :

— Frăţioare, dau fuga după Axinia ! Matale n-ai nimic împotrivă ?

Grigori clătină tăcut din cap. I se părea toată seara că nimeni nu bagă de seamă la starea lui de încordare, dar Duniaşka îl vedea trăgînd cu urechea şi privind pieziş la uşă, la fiecare vuiet. Hotărît, nimic nu putea scăpa ochilor prea pătrunzători ai Duniaşkăi...

— Dar Tereşcenko, ăla din Kuban, tot comandant de pluton mai e ? întrebă Prohor, strîngînd paharul în mînă, ca şi cum i-ar fi fost teamă să nu i-l smulgă cineva cu cu sila.

— Omorît la Lvov.

— Ei, dumnezeu să-l hodinească ! Bun cavalerist roşu a fost ! Prohor îşi făcu semnul crucii grăbit şi sorbi din pahar fără să vadă zîmbetul batjocoritor al lui Koşevoi.

— Dar ăla cu un nume ciudat ? Ăla, de la flancul drept, of, al naibii să fie ! Cum îi zicea ? Maiboroda, mi se pare ? Hohol, gras şi vesel, a despicat în două la Brodi un ofiţer polonez — mai trăieşte ?

— Ca un armăsar ! L-au luat la escadronul de mitraliere.

— Cui ţi-ai lăsat calul ?

— Nu-l mai aveam pe ăla pe care-l ştii.

— Şi cu ăla breazu ce-ai făcut?

— Mi l-a omorît o schijă.

— În luptă ?

— Stăteam într-un tîrguşor. Era un bombardament. L-a omorît chiar lîngă conovăţ.

— Vai, ce păcat ! Ce cal grozav mai era ! Prohor oftă şi-şi lipi din nou buzele de pahar.

Din tindă se auzi un zăngănit de clanţă.

Grigori tresări. Axinia păşi pragul, rosti cu glas surd : „Bună seara !“ şi începu să-şi scoată broboada, înăbuşindu-se, fără să-şi îndrepte spre Grigori ochii larg deschişi şi lucioşi. Trecu la masă şi se aşeză lîngă Duniaşka. Fulgi mititei de zăpadă i se topeau pe sprîncene şi pe gene, pe chipul ei palid. Închizînd pleoapele îşi şterse faţa cu palma, suspină adînc şi abia atunci, biruindu-şi şovăiala într-o aprigă sforţare, se uită la Grigori cu ochii adînci, întunecaţi de tulburare.

— Prietena mea ! Xiuşa ! Amîndoi am pribegit, amîndoi am hrănit păduchii... Te-am părăsit în Kuban, e drept,

dar altceva ce aveam de făcut ? Prohor îi întinse paharul, vărsînd rachiul pe masă. Bea pentru Grigori Panteleevici ! Urează-i bun venit... Ţi-am spus eu că o să se întoarcă viu şi teafăr ? Uite, ia-l ! În carne şi oase, poftim !

— E cam afumat, vecină ! Nu-i prea da ascultare, zise Grigori, rizînd şi arătînd din ochi pe Prohor.

Axinia făcu o plecăciune lui Grigori şi Duniaşkăi, şi ridică numai puţintel paharul deasupra mesei : se temea să nu vadă toată lumea cum îi tremura mîna.

— Bine ai venit, Grigori Panteleevici ; noroc şi fericire, Duniaşka !

— Şi ţie ? Necazul ? hohoti Prohor şi-i împinse lui Mihail un ghiont în coastă.

Axinia roşi cumplit — pînă şi sfîrcurile mici ale urechilor se făcură străvezii şi trandafirii. Dar, privind cu hotărîre şi cu mînie la Prohor, răspunse :

— Şi mie, bucurie... O mare bucurie !

Atîta sinceritate îl dezarmă pe Prohor şi-l umplu de duioşie. O rugă pe Axinia :

— Pentru dumnezeu, dă pe gît tot paharul, pînă la fund ! Ştii să vorbeşti drept, să ştii şi să bei drept ! Cînd mai rămîne ceva în pahar, pe mine parcă mă împunge un cuţit în inimă.

Axinia nu zăbovi mult şi stătu taman atîta cît, după părerea ei, îi îngăduia buna-cuviinţă. Nu-şi privi iubitul decît doar de cîteva ori, şi numai în treacăt. Se silea să se uite la ceilalţi şi ocolea ochii lui Grigori, fiindcă nu voia nici să se prefacă nepăsătoare şi nici să-şi dezvăluie simţirile în faţa lumii. Pe Grigori nu-l pătrunse decît o singură privire aruncată din prag, la plecare, plină de iubire şi de credinţă ; destul atît ca să citească în ea totul. Ieşi afară s-o petreacă. Beat de-a binelea, Prohor strigă în urma lor :

— Nu zăbovi mult ! O să bem pînă la ultimul strop !

În tindă, Grigori o sărută pe frunte şi pe buze. Apoi întrebă :

— Ei, cum ai dus-o cu viaţa, Xiuşa ?

— Vai, nici n-am cum să ţi le povestesc pe toate... Vii mîine ?

— Viu.

Ea se grăbi spre casă, păşind repede, ca şi cum ar fi aşteptat-o acolo o treabă ce nu suferea nici o amînare, şi numai lîngă treptele de lemn îşi încetini pasul şi urcă încetişor scara scirţiitoare. Voia să rămînă cît mai repede singură cu gîndurile ei, cu fericirea ce-i venise pe neaşteptate.

Îşi scoase jacheta şi broboada şi, fără să aprindă lumina, trecu în odaie. Lumina liliachie, groasă, a nopţii răzbătea prin fereastra cu obloanele deschise. Un greier ţîrîia ascuţit în spatele cuptorului. Din obişnuinţă, Axinia se uită în oglindă şi, cu toate că nici nu se zărea prin întuneric, îşi potrivi părul, îşi netezi la piept cutele bluzei de muselină, apoi trecu la fereastră şi se lăsă obosită pe laviţă.

De atîtea ori în viaţă nădejdile şi aşteptările ei nu se adeveriseră, încît poate de aceea îngrijorarea de totdeauna veni îndată să ia locul bucuriei de acum cîteva clipe. Cum se va depăna firul vieţii sale ? Ce o mai aşteaptă în viitor ? Sau poate că amara ei fericire de femeie îi zîmbeşte tîrziu, mult prea tîrziu ?

Istovită de dulcea înfiorare prin care trecuse, a rămas îndelung, lipindu-şi obrazul de geamul rece, îngheţat, şi pironindu-şi privirea alinată şi puţin cam tristă în întunericul uşor înălbăstrit de lucirile zăpezii.

Grigori se aşeză la masă, îşi turnă un pahar plin şi-l goli pe nerăsuflate.

— E bun ? îl întrebă curios Prohor.

— Nu mă pricep. N-am mai băut de mult.

— Ca sub Nicolae, mă, pe dumnezeul meu ! zise convins Prohor, se clătină pe picioare şi-l îmbrăţişă pe Mihail. Tu, Mişa, te pricepi la astea ca viţelul care se uită la poarta nouă, dar eu, frate, sînt neîntrecut ! Ce de mai vinuri şi rachiuri n-am băut eu în viaţă ! Este un vin, ştii, n-ai scos bine dopul, şi din sticlă sare spuma ca dintr-un cîine turbat, să fiu al dracului ! În Polonia, cînd am rupt frontul şi am pornit înainte cu Semion Mihailovici [1] să-i snopim în bătaie pe polonezii albi, am cucerit un conac

[1] S. M. Budionnîi (1883—1983) — comandantul Armatei I de cavalerie pe care a organizat-o în 1918. Ulterior, mareşal al Uniunii Sovietice.

moșieresc. O casă cu două caturi și ceva ; în țarcuri, vitele abia încap, curtea plină de orătănii — n-ai unde să pui piciorul ; ce să vă spun : trăia moșierul ăla ca un țar ! Cînd plutonul nostru năvăli călare la conac, ofițerii tocmai benchetuiau acolo cu moșierul, nu se așteptau să ne vadă. I-am tăiat pe toți, în grădină, pe scări, iar pe unul l-am prins de viu. Era un ofițer fudul, dar, cînd au pus mîna pe el, s-a muiat de spaimă și i s-au pleoștit mustățile. Pe Grigori Panteleevici l-au chemat urgent la statul-major, și am rămas noi singuri stăpîni ; am intrat în odăile de jos, iar acolo era o masă, cît puteai cuprinde cu ochiul, și pe masa aceea erau fel de fel de bunătăți ! Le tot priveam, dar ne era frică să luăm ceva, cu toate că eram lihniți de foame. „Cine știe, ne ziceam, poate că toate sînt otrăvite..." Prizonierul nostru se uita chioriș la noi. Îi poruncim : „Mănîncă !" El halește. Fără poftă, dar tot halește. „Bea !" Și el bea ! L-am silit să ia cîte o bucată mare din fiecare fel și să bea cîte un pahar din fiecare sticlă. Îl vedeam cum se umflă, afurisitul, de atîta mîncare, iar nouă ne curgeau balele amare. Dar și pe urmă ! Cînd vedem noi că ofițerul nu moare — ne-am pus pe treabă. Am mîncat pe săturate, ne-am umplut burțile cu vinul ăl spumos. Ce să vezi ? Ofițerul dă înapoi tot ce a mîncat și a băut, dar, știi, pe amîndouă părțile ! „Gata ! ne-am zis. S-a isprăvit cu noi ! A mîncat și el, ticălosul, din hrana otrăvită numai ca să ne tragă pe sfoară." Sărim pe dînsul cu săbiile, iar el : „Domnilor, dar eu am mîncat peste măsură, din mila dumneavoastră ! N-aveți nici o teamă, mîncarea e sănătoasă !" Și atunci, dă-i înainte cu vinul ! Apeși dopul, și el pocnește ca dintr-o pușcă, iar spuma sare în clocot, de te apucă groaza ! Din vina acestui vin, am zburat eu în noaptea aceea de trei ori de pe cal ! Încalec și — iar pe brînci, parcă mă răsturna vîntul. Uite, așa un vin să bei cîte un pahar, două pe inima goală, și trăiești pînă la o sută de ani ! Dar cu ceea ce bem noi cum să-ți poți împlini norocul ? E otravă, nu băutură ! Din pricina lui, dai ortul popii înainte de vreme...

Prohor clătină din cap spre oală... și-și turnă alt pahar.

Duniaşka se duse să se culce în odaie, la copii ; peste puţin timp, se sculă şi Prohor. Clătinîndu-se pe picioare, îşi puse cojocelul pe umeri şi zise :

— Nu mai iau oala. Nu mă lasă sufletul să umblu cu vasele goale... Ajung acasă şi îndată începe muierea să mă cicălească ! În asta n-o mai întrece nimeni ! Şi de unde naiba scoate atîtea vorbe scîrboase ? Nu pot pricepe. Viu acasă băut, şi dînsa începe, de pildă, aşa : „Porc beţiv ! Ciungule ! Calicule ! Prăpăditule !“ Stau liniştit şi o dăscălesc frumuşel : „Dar unde ai văzut tu, căţea, putoarea dracului, porc beţiv şi încă ciung pe deasupra ? Nu s-a pomenit aşa ceva, de cînd e lumea !“ Îi întorc o batjocură, şi ea mă cinsteşte cu alta ; o dau în lături pe asta, ea-mi trînteşte încă una, şi aşa cîntăm vecernia pînă la utrenie !... Se-ntîmplă de mi se urăşte s-o tot ascult şi plec să mă culc sub şopron. Iar altă dată, dacă viu cherchelit, şi dacă ea tace din gură şi nu mă suduie, nu mai pot adormi ! Zău ! Parcă-mi lipseşte ceva, parcă am rîie — nu dorm, şi pace ! Şi atunci mă agăţ eu de muiere şi o întărît, pîn-ce începe dînsa iar să mă bestelească, de văd stele verzi ! E croită din coasta dracului, dar ce să-i faci ? N-am încotro ! O las să turbeze, că şi la muncă o ia atunci razna tot aşa de aprigă, nu-i aşa ? Ei, rămîneţi cu bine, am plecat. Să mă culc poate în grajd, ca să n-o mai supăr ?

— Mai ajungi pînă acasă ? întrebă zîmbind Grigori.

— În trei labe, dar tot ajung ! Ce, Panteleevici, nu sînt cazac ? Grozav de rău îmi pare să aud una ca asta.

— Atunci, du-te cu dumnezeu !

Grigori îşi petrecu prietenul pînă dincolo de portiţă şi se-ntoarse în bucătărie.

— Ei, Mihail, vrei să stăm de vorbă ?

— Să stăm de vorbă.

Şedeau faţă-n faţă, despărţiţi de masă. În cele din urmă, Grigori rosti :

— Mi se pare că nu toate merg bine... Văd după chipul tău : nu toate ! Îţi pare rău că am venit, nu ? Sau, poate că am greşit ?

— Ba nu, ai ghicit ! Îmi pare rău.

— De ce ?

— Prea multă bătaie de cap se arată.

— Mă hrănesc și singur.
— Nu mă gîndesc la asta.
— Atunci ?
— Sîntem dușmani...
— Am fost.
— Da, dar se vede că vom rămîne.
— Nu pricep. De ce ?
— Ești un om nesigur.
— Mofturi ! Vorbești aiurea !
— Nu-s mofturi. De ce te-au demobilizat pe vremea asta ? Spune drept !
— Nu știu.
— Ba știi, dar nu vrei să spui ! N-au avut încredere în tine, așa e ?
— Dacă n-ar fi avut încredere, nu mi-ar fi dat escadronul.
— Bine, bine, la început ! Dar dacă nu te-au păstrat în armată, atunci, frate, totul e limpede !
— Și nici tu nu mă crezi ? întrebă Grigori, privindu-l drept în ochi.
— Nu ! Lupul pielea își schimbă, dar năravul ba.
— Ai băut peste măsură, Mihail.
— Lasă vorba asta ! Nu-s mai băut decît tine. Nu te-au crezut cei de acolo, și nici aici n-au să aibă prea mare încredere în tine, să știi !

Grigori nu răspunse. Cu o mișcare leneșă, luă de pe farfurie o felie de castravete murat, o mestecă o clipă și o scuipă afară.

— Ți-a povestit nevasta despre Kiriușka Gromov ? întrebă Mihail.
— Da.
— Nici de venirea lui nu mi-a părut bine. Cînd am auzit, chiar în aceeași zi...

Grigori păli, ochii i se făcură rotunzi de furie.

— Pentru tine, adică, eu și Kiriușka Gromov sîntem același lucru ? !
— Nu striga. Și de ce ești mai bun ca el ?
— Ei, dacă-i așa... Știi...
— Ce să mai știu ? Toate sînt de mult știute. După voi, o să vie Mitka Korșunov, iar eu trebuie să mă bucur ? Nu, ar fi mai bine să nu veniți în sat.

— Pentru tine ?

— Și pentru mine, da ; ar fi mai sănătos și pentru oameni.

— Să nu mă pui pe mine alături de ei !

— Ți-am spus o dată, Grigori, și nici n-ai de ce să te superi. Nu ești mai bun decît dînșii. Ba ești chiar mai rău, mai primejdios.

— Cu ce ? Ce tot trăncănești ?

— Ei sînt oameni de rînd, da' tu ai condus toată răzmerița.

— N-am condus-o eu. Eu am fost comandant de divizie.

— Dar asta-i puțin ?

— Puțin sau mult, ce-are a face ?... Dacă atunci, la petrecere, ostașii roșii n-ar fi vrut să mă omoare, poate că nici n-aș fi luat parte la răscoală.

— Dacă n-ai fi fost ofițer, nimeni nu s-ar fi atins de tine.

— Dacă nu m-ar fi luat la armată, nu m-aș fi făcut ofițer... Ei, dar ăsta-i un cîntec lung !

— Lung și scîrbos.

— N-o să-l mai cîntăm din nou, e prea tîrziu.

Au aprins în tăcere cîte o țigară. Dînd jos cu unghia scrumul, Koșevoi zise :

— Cunosc și eu isprăvile tale, am auzit. Prea mulți ostași de-ai noștri ai omorît, de aceea nu pot să te văd în ochi... Asta nu se poate smulge din amintire.

Grigori zîmbi.

— Da, ții minte toate, n-am ce zice ! L-ai omorît pe fratele Petro, dar vezi că eu nu ți-o amintesc... Dacă am ține minte toate, am trăi ca lupii.

— Ei da, l-am omorît și nu zic nu ! Dacă aș fi izbutit să te prind, te-aș fi curățat și pe tine !

— Iar eu, cînd l-au prins pe Ivan Alexeevici la Ust-Hopior, zburam în goana goanelor : mi-era teamă că te-au prins și pe tine și că au să te omoare cazacii... Văd că degeaba mă grăbeam.

— Halal binefăcător ! Tare aș vrea să te văd cum ai fi stat de vorbă cu mine, dacă ar fi acum puterea voastră, a cadeților ? Dacă ați fi biruit voi ? Mi-ai scoate curele de pe spinare ! Numai acum te-ai îmbunat...

— Poate că altcineva ţi-ar tăia curele din spinare ! Dar eu nici nu mi-aş spurca mîinile.

— Înseamnă că sîntem doi oameni deosebiţi... De cînd sînt, n-am şovăit să-mi spurc mîinile omorînd duşmanii, şi la nevoie, n-am să clipesc nici acum. Mihail turnă în pahare restul de rachiu şi întrebă : Bei ?

— Hai să bem, că ne-am făcut prea treji pentru asemenea vorbe...

Ciocniră în tăcere, băură. Grigori se rezemă cu pieptul de masă şi se uită la Mihail, mijindu-şi ochii şi răsucindu-şi mustaţa.

— Dar ţie de ce ţi-e frică, Mihail ? Crezi tu că am să mă răscol iarăşi împotriva Puterii sovietice ?

— Nu mi-e frică de nimic. Mă gîndesc, însă, între altele : dacă se mai întîmplă vreo răzmeriţă, ai să treci din nou la duşmani.

— Aş fi putut şi atunci să trec, la polonezi. La noi, o unitate întreagă a şi trecut la dînşii..

— Ce, n-ai avut timp ?

— Nu, n-am vrut. Mi-am împlinit destul sorocul de ostaş. Şi nu mai vreau să slujesc nimănui. Pentru viaţa mea, am luptat prea mult, iar sufletul îmi este grozav de ostenit. Mi s-a urît de toate, şi de revoluţie, şi de contrarevoluţie. Ducă-se toate astea-n... ducă-se la naiba ! Vreau să stau pe lîngă copilaşii mei, să mă apuc de gospodărie, asta-i tot. Crede-mă, Mihail, ţi-o spun din toată inima !

Dar nici un fel de încredinţări nu mai erau în stare să-l clatine pe Koşevoi. Grigori o pricepu şi tăcu. Se simţi amărît şi clocotind de ciudă. La ce dracu i-a trebuit să se dezvinovăţească, să încerce a mai dovedi ceva ? Pentru ce era toată gîlceava asta între doi oameni beţi, şi ce nevoie avea de predicile tîmpite ale lui Mihail ? La naiba ! Grigori se sculă.

— Hai să isprăvim vorbăria asta fără noimă ! Ajunge ! Ascultă numai ce vreau să-ţi mai spun : atîta timp cît puterea voastră n-o să mă apuce de gît, n-am să mă ridic împotriva ei. Iar dacă mă apucă, voi şti să mă apăr ! Oricum ar fi, n-am să-mi pierd capul pentru răzmeriţă, ca Platon Reabcikov.

— Cum adică ?

— Așa. Să mi se socoată serviciul în Armata Roșie și rănile mele ! Sînt gata să răspund pentru răscoală, să fiu închis, dar dacă e vorba să mă pună la zid, asta nu, să fie cu iertare ! Cam prea mult !

Mihail zîmbi cu dispreț.

— Ai născocit și tu o modă nouă ! Tribunalul revoluționar sau Comisia extraordinară n-au să te întrebe ce dorești și ce nu, și nici n-au să se tocmească cu tine. Te-ai făcut vinovat, ia ce ți se cuvine cu vîrf și îndesat ! Datoriile vechi trebuie plătite pînă la cea din urmă para !

— Ei, atunci o să vedem noi.

— O să vedem. E limpede.

Grigori se descinse, își scoase bluza și începu să se descalțe.

— O să împărțim totul ? întrebă el, privind cu excesivă atenție pingeaua desprinsă de la cizmă.

— Împărțeala noastră e scurtă : o să-mi dreg nițel cocioaba și îndată mă mut dincolo.

— Da, mai bine să ne despărțim. N-avem cum să ne înțelegem.

— Nici nu s-ar fi putut să ne înțelegem, întări Mihail.

— N-am crezut că ai asemenea păreri despre mine... Ce să-i faci ?

— Ți-am spus pe față ceea ce aveam de spus. Am zis ceea ce am gîndit. Cînd te duci la Vioșenskaia ?

— Zilele acestea.

— Nu zilele acestea, ci mîine.

— Am făcut pe jos aproape patruzeci de verste, sînt ostenit ; mîine mă odihnesc, iar poimîine o să mă duc la înregistrare.

— Ordinul cere să te înregistrezi imediat. Să te duci mîine.

— Dar am voie să mă odihnesc o zi ? Doar n-am să fug.

— Dracu să știe ! N-am poftă să răspund pentru tine.

— Dar ticălos te-ai mai făcut, Mihail ! zise Grigori, privind oarecum mirat la chipul încruntat al fostului său prieten.

— Să nu mă faci ticălos ! Nu-s obișnuit... Mihail răsuflă și continuă cu glasul ridicat : Știi, trebuie să te lași de apucăturile astea ofițerești ! Să te duci chiar mîine, iar dacă nu, să știi că te trimit sub escortă. Ai înțeles ?

— E limpede, am înțeles... Grigori privi cu ură spatele lui Mihail, care se îndepărtă, apoi se culcă fără să se dezbrace.

La urma urmelor, toate s-au petrecut chiar așa cum trebuiau să se petreacă. Adică de ce el, Grigori, trebuia să se bucure de o altfel de primire ? De ce a crezut că scurta lui slujbă cinstită în Armata Roșie îi va acoperi toate greșelile trecutului ! Și, poate, Mihail are dreptate atunci cînd spune că nu orice lucru se iartă și că vechile datorii trebuiesc plătite, pînă la cea din urmă para ?

...Vedea în vis stepa largă și regimentul desfășurat, pregătit pentru atac. Un strigăt prelung de comandă : „Escadro-o-on...", răsună de departe, și deodată Grigori își aduce aminte că chingile de la șa nu sînt strînse. Apasă cu putere scara stîngă, și șaua alunecă sub el... Cuprins de rușine și de groază, sare jos ca să strîngă chingile, și în aceeași clipă aude cum pornește și cum se depărtează vijelios tropotul de copite.

Regimentul atacă fără el...

Grigori se întoarse în pat și, trezindu-se își auzi geamătul răgușit.

Afară începea să mijească de ziuă. Noaptea vîntul deschisese pesemne obloanele, și prin geamul acoperit de polei pufos se zărea roata știrbă a lunii, verde și scînteietoare. Grigori își dibui punga, își aprinse o țigară. Inima stăruia să-i bată tare și iute. Grigori se culcă pe spate și zîmbi : „Mă, ce drăcovenii nu mai visează omul ! N-am avut parte de luptă..." Nu mai crezuse el, în ceasurile acestea dinaintea zorilor, că avea să mai aibă prilej a merge la atac — și prin vis, și aievea, și nu numai o dată.

7

Duniașka se sculă de cu vreme : trebuia să mulgă vaca. Grigori se plimba prin bucătărie, tușind încetișor și călcînd cu băgare de seamă. Duniașka înveli copiii cu plapuma, se îmbrăcă repede și ieși în bucătărie. Grigori se încheia la manta.

— Unde vrei să te duci, frățioare, așa devreme ?

— Dau o raită prin sat, să mă uit și eu.

— N-ai vrea mai întîi să mănînci, și după aceea...

— Nu, mă doare capul.

— Te-ntorci la masă ? Îndată fac foc la cuptor.

— Nu-i nevoie să mă aștepți. N-am să mă-ntorc așa repede.

Grigori ieși în uliță. Spre dimineață, vremea se făcuse ceva mai moale. Bătea un vînt cald și umed dinspre miazăzi. Zăpada amestecată cu pămînt se prindea de tocurile cizmelor. Îndreptîndu-se încet spre centrul satului, Grigori cerceta amănunțit casele și magaziile cunoscute din copilărie, le privea ca și cum s-ar fi pomenit într-un loc străin. În piață se întindeau ruinele înnegrite de fum ale caselor negustorești și ale prăvăliilor arse acum un an de Koșevoi ; gardul bisericii, pe jumătate dărîmat, își arăta spărturile largi. „Au luat cărămizi pentru cuptoare !", se gîndi cu nepăsare Grigori. Biserica era la locul său — mică, răsărită parcă din pămînt. Acoperișul, pe care nimeni nu-l mai vopsea de mult, era năpădit de rugină aurie, pe ziduri se prelingeau urme pămîntii de apă, iar în locurile de unde se desprinsese tencuiala, ieșea la iveală cărămida proaspătă, de un roșu viu.

Ulițele erau pustii. Două-trei muieri somnoroase se-ntîlniră cu Grigori lîngă fîntînă. Îi făcură plecăciuni ca unui străin, fără nici o vorbă, și abia după ce a trecut, se opriră să privească îndelung în urma lui.

„Trebuie să mă duc la morminte, la mama și la Natalia", se gîndi Grigori și coti în ulicioara care urca spre cimitir. Dar, după ce făcu cîțiva pași, se opri. Și așa avea inima grea și tulbure. „Altă dată, hotărît el, îndreptîndu-se spre casa lui Prohor. Le e totuna dacă viu, sau nu. Dorm acum în liniște. Totul s-a isprăvit. Mormintele sînt acoperite cu zăpadă. Rece trebuie să fie pămîntul acolo la adîncime... Și-au trăit viața, parcă a fost un vis. Se odihnesc toți laolaltă — și nevasta, și mama, și Petro cu Daria... Au trecut acolo cu toată familia și-și dorm somnul de veci. Stau în pace, numai tata a rămas singur prin părțile străine. Urît trebuie să-i fie prin străini !. ." Grigori nu se mai uita în jurul său și pășea înainte, privind zăpada albă de sub picioarele lui, puțin umezită de dezgheț și

moale, atît de moale, încît nici nu se simţea sub picioare şi aproape nu scîrţiia.

După aceea, Grigori se gîndi la copii. S-au făcut tăcuţi, prea potoliţi pentru vîrsta lor, nu mai sînt aşa cum erau atunci cînd trăia mama. Moartea le-a răpit şi lor prea mult. Par speriaţi. De ce Poliuşka a plîns ieri, cînd l-a văzut ? Copiii nu plîng cînd revăd pe cineva — e ceva neobişnuit pentru ei. La ce s-a gîndit ?... Şi de ce în ochii ei se ivise groaza, cînd a luat-o în braţe ? Poate că a crezut tot timpul că taică-său nu mai este printre cei vii şi că n-are să se întoarcă niciodată, şi apoi s-a speriat văzîndu-l ? Oricum ar fi, el, Grigori, n-are nici o vină faţă de dînşii. Numai trebuie să-i spună Axiniei ca să aibă milă de ei şi să caute din toată inima să le înlocuiască mama... Poate că vor sfîrşi prin a iubi această a doua lor mamă. Este o femeie bună şi drăgăstoasă. De dragul lui, va iubi şi copiii.

Greu şi amar îi venea să se gîndească la toate acestea. Nimic nu se arăta a fi atît de simplu cum i se păruse, şi toată viaţa se dovedea cu mult mai încurcată decît şi-o închipuia pînă mai deunăzi. În naivitatea-i prostească şi copilăroasă — cît era el de om în toată firea — crezuse că va fi de ajuns să se întoarcă acasă, să-şi pună zeghea în loc de manta, şi totul are să meargă strună : nimeni nu-i va zice nici o vorbă, nu-l va mustra pentru ceea ce a fost, totul se va aşeza de la sine şi el va trăi ca un plugar paşnic şi ca un vrednic tată de familie. Dar nu, toate acestea erau cu mult mai încîlcite.

Grigori deschise cu băgare de seamă portiţa, prinsă într-o balama, de la ograda lui Zîkov. Prohor, cu pîslarii scîlciaţi, cu căciula trasă pînă pe sprîncene, mergea spre treptele casei, făcînd vînt cu o căldare goală ; picături albe de lapte se împrăştiau nevăzut pe zăpadă.

— Cum ai dormit, tovarăşe comandant ?

— Mulţumesc, bine !

— N-ar fi rău să risipim niţel ameţeala de aseară, că mi s-a făcut capul căldare goală ! Uite, ca asta !

— De băut nu-i rău ; dar de ce ţi-e goală căldarea ? Ai muls singur vaca ?

Cu o mișcare hotărîtă din cap, Prohor împinse căciula pe ceafă, și abia atunci Grigori văzu chipul neobișnuit de posomorit al prietenului.

— Dar ce crezi, dracu avea să mi-o mulgă ? Am muls eu, pentru afurisita de babă ! Numai să n-o apuce pîntecăraia de mulsoarea mea !... Prohor zvîrli furios căldarea și zise scurt : Hai în casă.

— Dar nevasta ? întrebă șovăitor Grigori.

— Dracii s-o facă ciulama ! S-a sculat cu noaptea-n cap și a plecat la Krujilinski după niște corcodușe uscate. Cînd am venit de la voi, s-a înfipt în mine ! Mi-a citit la acatiste de toate soiurile ; pe urmă a sărit ca o nebună : „Mă duc după corcodușe ! Nurorile lui Maksaev pleacă, plec și eu !" „Cară-te sănătoasă, îmi zic, chiar și după pere, drum bun, călătorie sprîncenată !" M-am sculat, am făcut foc la cuptor și m-am dus să mulg vaca. Aș, ce mai muls ! Crezi tu că e ușoară treabă cu o singură mînă ?

— Ar fi trebuit să chemi vreo muiere, caraghiosule !

— Berbecu-i caraghios, că el suge pînă la potcoave ! Dar eu n-am fost caraghios de cînd m-a făcut maică-mea. Credeam că o să iasă bine. Da' de unde ! M-am tîrît în trei labe sub vacă, și ea, trăsni-o-ar focul s-o trăsnească, în loc să stea, dă din picioare. Mi-am scos și cușma, ca să n-o sperii, tot degeaba ! Am ajuns leoarcă de nădușeală, pînă cînd am isprăvit, iar cînd întind mîna să iau căldarea, ea-mi trîntește un picior ! Căldarea a zburat într-o parte, eu în cealaltă ! Iată cum am muls-o ! Păi, asta nu-i vacă, e mama dracului cu coarne ! Am scuipat-o drept în bot și am plecat. N-oi muri fără lapte. Bem ceva ?

— Dar ai ce ?

— Am o sticlă. Păstrată cu sfințenie !

— Ne-o fi destul.

— Intră, poftește ! Facem niște ochiuri ? Îndată sînt gata !

Grigori tăie slănină și-și ajută gazda să facă foc în sobă. Priveau tăcuți cum sfîrîie, cum se topesc și alunecă în tigaie bucățelele de slănină roză. După aceea, Prohor scoase din dosul icoanelor o sticlă prăfuită.

— Păstrez acolo lucrurile de taină ca să nu dea de ele baba, lămuri el scurt.

Mîncau în odăiţa caldă, bînd rachiu şi vorbind cu glas scăzut.

În afară de Prohor, cui îi mai putea împărtăşi oare Grigori gîndurile lui cele mai ascunse ? Şedea la masă, desfăcîndu-şi larg picioarele lungi, musculoase, şi vocea lui de bas răsuna surd şi răguşit :

— ...Şi la oaste, şi pe drum, mă tot gîndeam cum am să trăiesc lîngă pămînt, cum îmi voi găsi tihnă şi odihnă în familie, după toate drăcoveniile astea ! Gîndeşte-te numai : de şapte ani şi mai bine, nu m-am dat jos din şa ! Cînd dorm, văd în vis, mai în fiecare noapte, aceleaşi bucurii : fie că omor pe cineva, fie că mă omoară pe mine... Dar, Prohor, mi se pare că n-are să iasă după cum vreau eu... Se pare că alţii vor ara pămîntul, îl vor îngriji — numai eu, nu...

— Ai stat de vorbă cu Mihail ?

— Pe săturate.

— Şi ce zice ?

Grigori îşi împreună degetele în formă de cruce.

— S-a dus prietenia noastră. Mă mustră pentru slujba la albi, crede că am gînd rău împotriva puterii noi, că umblu cu cuţitu-n sîn. Se teme că am să aţiţ la răscoală, ca şi cum mie asta-mi mai trebuie. Nu-şi dă seama, tîmpitul !

— Mi-a spus şi mie acelaşi lucru.

Grigori zîmbi fără veselie.

— În Ucraina, cînd mergeam spre Polonia, un hohol ne-a cerut arme pentru apărarea satului. Nu mai puteau trăi din pricina bandelor — îi jefuiau, le tăiau vitele. Comandantul regimentului — am fost de faţă — îi zice : „Să vă dau arme ? Dar atunci plecaţi şi voi să vă înhăitaţi cu bandele !“ Iar hoholul rîde şi-i zice : „Nu, tovarăşe, înarmaţi-ne, că atunci nu numai pe bandiţi n-o să-i lăsăm să intre în sat, ci nici pe voi !“ Mă gîndesc acum cam la fel ca hoholul ăsta : mai bine ar fi, dacă s-ar putea să nu fie la Tatarski hoholul ăsta : mai bine ar fi, dacă s-ar putea să nu fie la Tatarski nici albi, nici roşii. După mine, au toţi acelaşi preţ — şi cumnatul meu Mitka Korşunov, şi Mihail Koşevoi. El crede că sînt atît de credincios albilor că nici nu mai pot trăi fără ei. Aiureli ! Credincios le mai sînt, n-am ce zice ! Nu demult, cînd luptam în Crimeia,

m-am măsurat cu un ofițer kornilovist — un colonel sprinten, mustăcioara rasă englezește, știi : două pete sub nas, ca niște muci — și cu ce rîvnă l-am miruit, mi-a tresăltat inima ! I-a rămas bietului colonel numai jumătate de cap, și jumătate de șapcă pe cap, iar jumătatea cealaltă a zburat împreună cu coarda albă de ofițer. Iată credința mea ! Multe am mai pătimit și de la ei. Cu sîngele meu mi-am dobîndit afurisitul ăsta de grad ofițeresc, dar rămîneam în mijlocul ofițerilor ca o cioară albă. Ei, bestiile, nu m-au socotit niciodată om ! Le era scîrbă să-mi întindă mîna, și după toate astea eu... Mama lor !... Mi-e greață cînd vorbesc despre asta ! Cum, să le refac din nou puterea ? Să chem pe generalii Fitzhalaurovi ? Am mai încercat o dată, dar după asta, un an am umblat sughițînd. Ajunge, m-am luminat la cap, după cîte am dus pe spinarea mea !

Muind o bucată de pîine în untura fierbinte, Prohor zise :

— Nu va mai fi nici o răzmeriță. Întîi și întîi, au rămas prea puțini cazaci, iar cine a rămas și-a băgat mințile în cap. Le-au luat fraților sînge berechet, și s-au făcut potoliți și cuminți, de nu-i mai poți duce la răscoală nici cu arcanul. Și apoi, e însetată lumea de viața pașnică. Ar trebui să vezi cum au muncit toată vara : cum au făcut stoguri de fîn și cum au strîns grînele pînă la cel din urmă bob, de le-a ieșit spumele, iar la arat și la semănat dau zor de parcă s-ar pregăti să trăiască o sută de ani ! Nu, despre răscoală nici nu poate fi vorba... Vorbe de clacă. Dar mă întorc și zic : mai știi ce sînt în stare să trîntească într-o bună zi cazacii noștri...

— Și ce ar mai putea să trîntească ? Despre ce vrei să vorbești ?

— Uite că vecinii noștri au și trîntit-o...

— Ce și cum anume ?

— Uite cum. În gubernia Voronej, undeva dincolo de Bogucear, a și izbucnit răzmeriță.

— Minciuni !

— Ce minciuni ? ! Că mi-a spus-o ieri un prieten milițian. Se pare că au să-i trimită într-acolo.

— Unde, într-acolo ?

— La Monastîrşcina, la Suhoi Doneţ, la Paseka, la Staraia şi Novaia Kalitva, şi încă nu mai ştiu pe unde. Cică e o răscoală grozavă.

— Dar de ce n-ai spus nimic aseară, prăpăditule ?

— N-am vrut să vorbesc faţă de Mihail, şi pe urmă, nu-i nici o plăcere să vorbeşti despre astea. Bine ar fi să nu mai aud nimic despre ele, cît oi fi şi-oi mai trăi ! răspunse mormăind Prohor.

Grigori se încruntă. După o lungă chibzuială zise :

— Proastă veste !

— Dar ce te priveşte ? Înţeleg să se gîndească hoholii. Cînd au să mănînce mardeală, au să ştie atunci ce înseamnă să se răzgîndească. Dar pentru mine şi pentru tine, toate astea nu mai au nici un rost. Pe mine nici capul nu mă doare pentru dînşii.

— Mie cam greu are să-mi fie de acum.

— Şi adică, de ce ?

— Cum de ce ? Dacă şi cei de la district au despre mine aceeaşi părere ca şi Koşevoi, atunci tot n-am să scap de puşcărie. În apropiere de noi bîntuie răscoala, iar eu am fost ofiţer şi, pe deasupra, am mai fost şi răsculat... Ai priceput acum ?

Prohor se opri din mestecat şi rămase pe gînduri. Asemenea socoteală nici nu-i trecuse prin cap. Ameţit de băutură, chibzuia cam încet şi greu.

— Bine, Panteleevici, dar ce-ai tu cu toate astea ? întrebă el cu nedumerire.

Grigori se încruntă înciudat şi nu răspunse. Noutatea îl îngrijora cu tot dinadinsul. Prohor îi întinse paharul, dar el împinse la o parte mîna gazdei şi rosti cu hotărîre :

— Nu ! Nu mai beau.

— Dar de ce să nu mai tragem cîte unul ? Bea, Grigori Panteleevici, pînă te vei vedea afumat de nădejde ! La aşa veselă viaţă nu ne rămîne decît să ne dăm la trăscău.

— Nu, afumă-te singur. Şi fără asta, capul nu face el multe parale, dar cu rachiu înlăuntru, apoi chiar că poţi să-l dai pe gîrlă. Deocamdată trebuie să mă duc la Vioşki, să mă-nregistrez.

Prohor îl privi atent. Ars de soare şi de vînturi, chipul lui Grigori era negru-arămiu, şi numai la rădăcinile păru-

lui pieptănat îndărăt se vedea pielea albă și netedă. Arăta liniștit acest ostaș, care văzuse atîtea și atîtea în viața lui și de care îl legaseră pe Prohor războiul și lipsurile. Ochii cu pleoapele ușor umflate priveau cam încruntat, cu o expresie de oboseală aspră.

— Și nu ți-e teamă că... că au să te-nchidă ? întrebă Prohor.

Grigori se învioră.

— Chiar de asta mă tem, băiete ! N-am stat niciodată închis și mă tem de pușcărie mai rău ca de moarte. Deși se pare că va trebui să trec și prin plăcerea asta.

— Mai bine nu veneai acasă, zise cu părere de rău Prohor.

— Dar pe unde trebuia să cutreier ?

— Trebuia să mai zăbovești nițel în oraș, pînă trece dandanaua asta. După aceea, puteai să tot vii.

Grigori flutură din mînă, rîzînd.

— Nu-i de mine ! Să aștept și să ajung pe urmă — nu cunosc alte chibzuieli mai scîrboase. Și apoi cum să plec, cui să las copiii ?

— Ei, asta e ! Dar cum au trăit pînă acum fără tine ? Mai tîrziu, i-ai fi luat și pe dînșii, și pe drăguța ta. Stai, că am uitat să-ți spun ! Stăpînii tăi, la care te-ai pripășit cu Axinia înainte de război, au dat amîndoi ortul popii.

— Listnițki ?

— Tocmai. Cumătrul Zahar a fost în retragere ordonanță la Listnițki ăl tînăr, și mi-a povestit : bătrînul a murit de tifos la Morozovskaia, iar cel tînăr s-a mai tîrît pînă la Ecaterinodar, și acolo nevastă-sa s-a încurcat cu generalul Pokrovski. Iar atunci, dînsul n-a mai putut să rabde și s-a împușcat de necaz.

— Naiba să-i ia, bombăni nepăsător Grigori. Îmi pare rău de atîția oameni de ispravă, care s-au prăpădit, dar de ăștia n-are cui și de ce să-i pară rău. Se sculă, își puse mantaua și cu mîna pe clanță zise gînditor : Totuși, dracu știe cum, dar am pizmuit totdeauna pe oamenii ca Listnițki cel tînăr sau ca acest Koșevoi al nostru... Pentru dînșii, toate erau limpezi de la începutul începutului ; dar pentru mine, multe sînt și acum nelămurite. Ei și-au avut amîndoi drumurile lor drepte, iar eu umblu din o mie nouă sute șaptesprezece, ba în dreapta, ba în stînga, mă cia-

tin ca un om beat... M-am despărțit de albi și n-am putut să mă lipesc de roșii, de am rămas așa, ca balega pe apă... Vezi, Prohor, ar fi trebuit de bună seamă să stau pînă la capăt în Armata Roșie, și poate că atunci toate s-ar fi isprăvit cu bine. Și la început — doar știi și tu — am slujit din tot sufletul Puterii sovietice, dar mai pe urmă toate s-au dărîmat... La albi, la comandamentul lor, eram socotit străin și veșnic bănuit. Și cum putea să fie altfel ? Fiu de plugar, cazac fără carte — ce, parcă puteam să fiu neam cu dînșii ? N-aveau încredere în mine ! Iar după aceea, la roșii, am pățit-o la fel. Doar nu-s orb, am văzut cu ce ochi mă priveau și comisarul, și comuniștii din escadron... În luptă, nici nu luau ochii de pe mine, îmi pîndeau fiecare pas, și poți fi sigur că se gîndeau : „A-a, bestia de alb, ofițer de cazaci ! Să nu cumva să ne facă o figură !“ Cînd mi-am dat seama de acest lucru, am simțit parcă un bulgăre de gheață în inimă. În timpul din urmă, nici nu mai puteam răbda neîncrederea lor. Chiar și piatra crapă, dacă o încingi la foc. Și e mai bine că m-au demobilizat. Tot nu mai e mult pînă la sfîrșit. Tuși surd și, fără să se uite la Prohor, zise cu alt glas : Mulțumesc pentru cinste. Am plecat. Rămîi sănătos. Dacă mă-ntorc, am să trec deseară. Ascunde bine sticla, că nevasta are să rupă vătraiul pe spinarea ta.

Prohor îl petrecu pînă la ieșire și în tindă îi șopti :

— Vai, Panteleevici, vezi să nu te înhațe acolo.

— Vom vedea, răspunse stăpînit Grigori.

Fără să mai dea pe acasă, coborî la Don, dezlegă o barcă la debarcader, o goli de apă cu palmele făcute căuș ; după aceea scoase un par din gard, sparse gheața de la mal și porni să treacă dincolo.

Valuri verzi întunecate, înspumate de vînt, se rostogoleau pe Don spre apus. La maluri, în apele domoale, spărgeau gheața subțirică și fărîmicioasă și legănau fuioare mătăsoase, verzi, de alge. Îngustele stoiuri, ciocnite între ele, împrăștiau un nescurmat sunet de cristal plesnit în cioburi ; prundișul mărunt foșnea încetișor. Iar la miloc, unde șuvoiul era iute și neschimbat, Grigori nu auzea decît un plescăit surd și un ropot de valuri dinspre latura stîngă a luntrii și vuietul gros și necontenit al vîntului din pădurea de pe maluri.

Grigori împinse luntrea jumătate pe uscat, apoi își scoase cizmele și își potrivi cu grijă obielele, ca să poată merge mai ușor.

La amiază, ajunse la Vioșenskaia.

Comisariatul militar era ticsit de lume zgomotoasă. Telefoanele sunau strident, oameni înarmați intrau și ieșeau, trîntind ușile ; din camere venea pîrîitul sec al mașinilor de scris. Vreo douăzeci de ostași roșii adunați în jurul unui om scund, îmbrăcat în cojoc „romanovski“ [1], vorbeau toți odată și rîdeau zgomotos. Cînd Grigori străbătea coridorul, doi ostași scoteau dn odaia din fund o mitralieră. Roțile făceau un zgomot ușor, trecînd peste scîndurile știrbite ale dușumelei. Un mitralior, flăcău zdravăn și bine hrănit, strigă în glumă : „Fă loc, companie disciplinară, că te strivesc !“

„Se pare că într-adevăr se pregătesc să plece contra răsculaților“, gîndi Grigori.

La înregistrare nu zăbovi prea mult. Vizîndu-i grăbit dovada, secretarul comisariatului militar îi zise :

— Să treci la biroul politic [2] al Comisiei extraordinare. Dumneata, ca fost ofițer, trebuie să te înregistrezi acolo.

— Am înțeles. Grigori duse mîna la șapcă, fără să-și dea pe față tot ce simțea.

În piață se opri și rămase pe gînduri. Trebuia să meargă la biroul politic, însă toată firea lui se împotrivea cu o putere chinuitoare. „O să te-nchidă !“, îi spunea o voce lăuntrică, și el tresărea de spaimă și de scîrbă. Stătea lîngă gardul școlii, privea abătut pămîntul acoperit de gunoi și se vedea în închipuire cu mîinile legate, coborînd scara murdară, care ducea în beci, și un om în spatele lui, strîngînd în mînă mînerul crestat al revolverului. Grigori încleștă pumnii și se uită la vinele lor umflate. Și aceste mîini să fie legate ? Tot sîngele îi năvăli în obraz. Nu, astăzi nu ! Mîine, poftim ! Dar astăzi o să se-ntoarcă în sat, să petreacă ziua cu copiii lui și s-o vadă pe Axinia ; pe urmă, mîine, se va întoarce iarăși la Vioșenskaia. Îl cam doare piciorul de atîta umblat ; să fie însă al dracului, nu

[1] Cojoc croit pe talie, scurt și cu multe cute la spate.

[2] Așa se numeau în anii 1920—1921 organele districtuale sau de județ ale Comisiei extraordinare (n. red. ruse).

piere el pentru atita ! Principalul e să ajungă acasă numai pentru o zi, şi se va întoarce neapărat aci. Mîine, fie ce-o fi, dar astăzi, nu !

— A-a, Melehov ! Nu te-am văzut de un veac...

Grigori se întoarse. Era Iakov Fomin, fost camarad de regiment al lui Petro şi fost comandant al Regimentului 28 de răsculaţi din Armata Donului.

Dar nu mai era Fomin, cazac din gardă, îmbrăcat neîngrijit şi la nimereală, aşa cum îl cunoştea Grigori. În doi ani se schimbase de nerecunoscut : purta o manta de cavalerist bine ajustată ; mustăţile blonde şi spilcuite îi erau răsucite voinicește, şi toată figura lui, mersul lui grozav de marţial al zîmbetului lui de om mulţumit de sine — toate vădeau că e foarte pătruns de superioritatea şi demnitatea sa.

— Cu ce prilej pe la noi ? întrebă, stringînd mîna lui Grigori şi privindu-l în ochi, cu ochii săi albaştri şi mult depărtaţi de rădăcina nasului.

— Sînt demobilizat. Am fost la comisariatul militar...

— Cînd ai sosit ?

— Ieri.

— Îmi amintesc adesea de fratele tău, Petro Panteleevici. Bun cazac a fost şi degeaba a pierit... Ce prieteni mai eram ! Voi, Melehovii, nu trebuia să vă răzvrătiţi anul trecut. Aţi făcut o greşeală !

Ca să spună ceva, Grigori răspunse :

— Da ! Au greşit-o cazacii...

— În ce unitate ai luptat ?

— În Întîia de cavalerie.

— Ce grad ?

— Comandant de escadron.

— Aşa ! Am acum şi eu comanda unui escadron. Aici la noi, în Vioşenskaia, e un escadron de pază. Se uită în lături şi, coborîndu-şi glasul, zise : Uite ce ! Hai de aici, să ne plimbăm puţin ; se vîntură prea multă lume, nici n-au să ne lase să stăm de vorbă.

Porniră pe uliţă. Privind piezişi la Grigori, Fomin întrebă :

— Ai de gînd să stai acasă ?

— Dar unde să mai stau ? Acasă.

— Să te apuci de gospodărie ?

— Da.

Cu un aer de compătimire, Fomin clătină din cap și suspină :

— Prost timp ți-ai ales, Melehov, prost timp... N-ar fi trebuit să te-ntorci acasă încă un an sau chiar doi.

— De ce ?

Apucîndu-l de cot și aplecîndu-se ușor, Fomin șopti :

— Ținutul nu e liniștit. Cazacii sînt tare nemulțumiți de predarea obligatorie a surplusului de produse agricole. În județul Bogucear, răscoala este în toi. Azi plecăm la înăbușirea ei. Ai face bine, băiete, să te cari de-aici, și cît mai degrabă. Am fost prieten bun cu Petro și de aceea îți dau un sfat : pleacă !

— N-am unde să mă duc.

— Te privește ! Ți-am spus-o, pentru că biroul politic începe să aresteze pe ofițeri. Săptămîna asta au adus trei din Dudarevka, unul din Reșetovka, iar din partea aceasta a Donului îi aduce cu duzina — și încep să-i ia la rost și pe cazacii de rînd, fără grade. Gîndește-te bine, Grigori Panteleevici !

— Mulțumesc pentru sfat, dar n-am să plec nicăieri, stărui încăpățînat Grigori.

— La urma urmei, treaba ta.

Fomin începu să vorbească despre situația din district, despre legăturile sale cu autoritățile districtului și cu Șahaev, comisarul militar al districtului. Frămîntat de gîndurile sale, Grigori îl asculta fără atenție. Făcură împreună cîteva sute de pași, și Fomin se opri :

— Trebuie să mă duc undeva. Cu bine !

Duse mîna la căciulița de Kuban și se despărți cam rece de Grigori, apoi o luă prin ulicioară, scîrțiind din curelele noi, țeapăn și plin de sine.

Grigori îl urmări cu privirea și o luă îndărăt. Urcînd treptele de piatră ale clădirii cu etaj, unde se afla biroul politic, gîndea : „Dacă-i vorba de sfîrșit, să fie cît mai repede, să nu mai tărăgănească ! Ai știut să faci prostii, frate Grigori, acum învață să dai și socoteală !“

Pe la opt dimineaţa, Axinia strînse jeraticul în cuptor şi se aşeză pe laviţă, ştergîndu-şi cu şorţul faţa roşie şi asudată. Se sculase cu noaptea-n cap, ca să isprăvească mai repede cu gătitul. Făcuse tăiţei cu carne de găină, clătite şi colţunaşi cu multă smîntînă, şi-i puse la prăjit : ştia că lui Grigori îi plac colţunaşii prăjiţi, şi pregătise o masă de sărbătoare, în nădejdea că iubitul va mînca la ea.

Grozav ar fi vrut să poată iscodi un prilej oarecare şi să meargă la Melehovi, să petreacă acolo măcar o clipă şi să-l privească măcar o dată pe Grigori. O chinuia gîndul că se află aici, undeva aproape de tot, şi ea nici nu-l poate zări. Totuşi îşi stăpîni dorinţa şi nu se duse. Nu mai era o fetişcană, ce dumnezeu ! La virsta ei, nu trebuia să se poarte chiar aşa de uşuratic.

Se spălă pe mîini şi pe faţă, mai cu îngrijire ca de obicei, îşi puse cămaşa curată şi fusta nouă, cu cusături. Stătu mult pe gînduri lîngă cufărul deschis : ce rochie să aleagă ? Într-o zi de lucru, nu era frumos să se gătească prea de tot, dar nici nu voia să rămînă în hainele de totdeauna. Axinia se încruntă, răvăşindu-şi fustele călcate cu îngrijire. În cele din urmă, luă cu hotărîre o fustă albastră şi o bluză de un albastru-deschis, aproape nepurtată, cu dantele negre. Era tot ce avea mai bun. Ei, în sfîrşit, parcă o interesa ce aveau să creadă vecinii ? Pentru ei poate să fie o zi de lucru, dar pentru ea era o sărbătoare. Se îmbrăcă în grabă şi se apropie de oglindă. Un zîmbet uşor, de mirare, trecu pe buzele ei : doi ochi tinereşti, scînteietori, o priveau iscoditor şi vesel. Axinia îşi cercetă cu luare-aminte şi cu asprime chipul şi suspină cu uşurare. Nu, frumuseţea ei încă nu s-a veştejit ! Cîţi şi cîţi bărbaţi nu se vor opri întîlnind-o şi n-o vor petrece cu privirile uluite !

Stînd în faţa oglinzii şi potrivindu-şi fusta, zise cu glas tare : „Ţin-te bine, Grigori Panteleevici !...“ Simţi că roşeşte, şi rîse încet şi surd. Toate acestea n-o împiedicară să-şi găsească mai multe fire de păr alb la tîmple şi să le smulgă. Grigori nu trebuia să vadă nimic din cele ce i-ar putea aminti vîrsta ei. Pentru el, voia să rămînă tot atît de tînără, cum era cu şapte ani în urmă.

Stăpînindu-se, tînji acasă pînă la prînz, dar în cele din urmă nu mai putu răbda, își zvîrli pe umeri o broboadă de lînă de capră albă și o porni la Melehovi. Duniașka ședea acasă și era singură. Axinia îi dădu bună ziua, apoi o întrebă :

— Ați stat la masă ?

— Da' de unde, cu asemenea oameni care umblă de parcă nici n-ar avea casă ! Bărbatul e la soviet, iar Grișa a plecat la staniță. Pe copii i-am hrănit ; aștept acum să vie ăi mari.

Cu o liniște stăpînită, fără nici o tresărire și nici un cuvînt, care să-i trădeze dezamăgirea, Axinia zise :

— Și eu care credeam că sînteți toți acasă ! Dar Grișa... Grigori Panteleevici cînd se-ntoarce ? Astăzi ?

Duniașka aruncă o privire iute vecinei gătite și răspunse în silă :

— S-a dus la înregistrare.

— Și cînd a spus că vine ?

În ochii Duniașkăi sclipiră lacrimi ; cu glasul întretăiat, rosti cu mustrare :

— Ți-ai și găsit vremea... să te gătești... Iar el nici nu se știe dacă are să se mai întoarcă ori ba.

— Cum să nu se-ntoarcă ?

— Spune Mihail cică au să-l aresteze la staniță... Duniașka plînse cu lacrimi puține și rele, își șterse ochii cu mîneca și strigă : Fir-ar a naibii de viață ! Cînd au să aibă sfîrșit toate astea ? El a plecat, iar copiii nu-mi dau pace, de parcă ar fi turbat : „Unde a plecat tăticu, cînd se-ntoarce ?“ Și eu ce pot să știu ? I-am dus afară, în ogradă, și acum mă doare inima de nu mai pot... Afurisită de viață! Nici un pic de liniște, să urli de plîns, nu altceva !...

— Dacă nu se-ntoarce pînă la noapte, mă duc mîine la staniță să aflu ce-i cu el, zise Axinia pe un ton nepăsător, ca și cum ar fi vorbit despre cele mai obișnuite lucruri din lume, care nici nu făceau să te îngrijorezi atît.

Minunîndu-se de liniștea ei, Duniașka suspină.

— Se pare că acum nici nu mai trebuie să-l așteptăm. A venit aci spre nenorocul lui !

— Deocamdată nu se știe nimic ! Nu mai plînge, că o să-și închipuie copiii cine știe ce... Rămîi cu bine !

Grigori se-ntoarse seara tîrziu. După ce stătu puţin acasă, se duse la Axinia.

Starea de îngrijorare, care o prigonise pe Axinia toată ziua nesfîrşit de lungă, îi istovise oarecum bucuria întîlnirii. Spre seară, se simţi ca şi cum ar fi muncit toată ziua, fără să se îndrepte din şale. Mîhnită şi vlăguită, se trînti pe pat şi aţipi, dar, auzind paşi la fereastră, sări sprintenă ca o fetiţă.

— De ce n-ai spus că aveai de gînd să te duci la Vioşki ? îl întrebă pe Grigori, îmbrăţişîndu-l şi deschizîndu-i mantaua.

— N-am avut cînd. Eram zorit.

— Şi noi, eu şi Duniaşka, am plîns amîndouă, tot gîndindu-ne că n-ai să te mai întorci.

Grigori zîmbi reţinut.

— Nu, n-am ajuns pînă acolo. Tăcu o clipă şi zise iar : Nu. Deocamdată n-am ajuns pînă acolo.

Şchiopătînd uşor, trecu la masă şi se aşeză. Prin uşa deschisă se vedea odaia, patul lat de lemn din colţ, cufărul mare, lucind şters cu scoabele de aramă. Totul rămăsese aşa cum fusese atunci cînd el, flăcău, venea aici în lipsa lui Stepan ; nu observa aproape nici o schimbare, ca şi cum vremea ar fi trecut pe lîngă casă, fără să intre în ea. Se păstrase pînă şi mirosul de altădată, mireasma ameţitoare de hamei proaspăt, de duşumele curat spălate şi, slab de tot, de cimbrişor veşted. S-ar fi zis că Grigori ar fi plecat de aici nu demult, în zori de zi. Dar, într-adevăr, cîtă vreme trecuse de atunci, cîtă !...

Îşi înăbuşi suspinul şi începu să răsucească o ţigară. Fără să ştie de ce, mîinile i-au tremurat însă şi tutunul se vărsă pe genunchi.

Axinia aducea în pripă la masă. Tăiţeii trebuiau încălziţi. Se repezi în fugă la magazie după surcele şi, respirînd greu şi puţin palidă, începu să facă foc la gura cuptorului. Sufla în cărbunii care împroşcau scîntei, şi tot mai arunca cîte o privire lui Grigori, care şedea zgribulit şi fuma în tăcere.

— Cum ţi-a mers acolo ? Ai isprăvit cu totul ?

— Totul a mers bine.

— De unde a scos Duniaşka atunci că neapărat aveau să te aresteze acolo ? M-a speriat cumplit.

Grigori făcu o strîmbătură și aruncă înciudat țigara.

— I-a suflat-o Mihail. El născocește toate astea, cheamă năpasta pe capul meu.

Axinia se apropie de masă. Grigori îi luă mîinile.

— Dar știi, zise el privind-o de jos în sus, că treburile mele nu-s din cele mai grozave ? Mă gîndeam și eu, cînd mă duceam la biroul politic, că n-o să mai ies de-acolo. Oricum ar fi, am comandat o divizie pe timpul răscoalei, aveam gradul de sotnic... Pe astfel de oameni îi înhață acum pe capete.

— Dar ce ți-au spus ?

— Mi-au dat o foaie cu întrebări, știi, o hîrtie unde trebuie să povestești despre toată ostășia... Dar eu nu prea sînt tare la scris. În viața mea n-am mai scris atîta, am stat vreo două ceasuri, mi-am scris toate pățaniile. Pe urmă au mai intrat în odaie alți doi oameni, mă tot întrebau despre răscoală. Mi-au vorbit frumos, n-am ce zice. Unul, mai mare în grad, mă-ntreabă : „Bei un ceai ? Dar e cu zaharină". Ce ceai ! Să am noroc să scap de-aci ! Grigori tăcu puțin și adăugă disprețuitor, ca și cum ar fi fost vorba de altcineva : Cam slab de înger cînd e vorba de socoteală... Fricos...

Era mînios, pentru că acolo, la Vioșenskaia, se lăsase copleșit de frică și nu fusese în stare s-o înfrunte. Era de două ori mai înciudat, pentru că temerile lui se dovediră a fi neîntemeiate. Toate frămîntările prin care trecuse îi păreau acum caraghioase și rușinoase. La aceasta se gîndise mereu pe cînd se întorcea acasă și poate că de aceea le povestea toate luîndu-se în zeflemea și înflorind puțintel tulburarea prin care trecuse.

Axinia îi ascultă încordată povestirea, apoi cu o mișcare blîndă își eliberă mîinile și trecu la cuptor. Potrivind focul, întrebă :

— Și ce are să fie mai departe ?

— Peste o săptămînă, trebuie să mă duc din nou la înregistrare.

— Crezi că tot au să te ridice ?

— Se pare că da. Mai devreme sau mai tîrziu.
— Și ce o să facem ? Cum o să trăim, Grișa ?
— Nu știu. O să stăm mai pe urmă de vorbă. Ai apă de spălat ?

Se așezară la cină și în Axinia crescu din nou fericirea fără margini pe care o simțise dimineața. Grigori era aci, lîngă ea, putea să-l privească necontenit, fără să se gîndească la alții care i-ar pîndi privirile ; îi putea spune cu ochii orice, fără să se ascundă și fără să se sfiască. Doamne, cît de mult îi lipsise ; trupul ei cît de mult dorea atingerile mîinilor lui mari și zgîrcite în dezmierdări ! Nu mînca aproape nimic ; aplecată puțin înainte îl tot privea pe Grigori, care înfuleca de zor, și-i dezmierda, cu ochii încețoșați, chipul, gîtul bronzat și sugrumat de gulerul drept al bluzei, umerii largi, mîinile grele ce se odihneau pe masă... Respira cu nesaț mirosul amestecat, iute, de sudoare de bărbat și de tutun, atît de cunoscut și de drag, un miros care era numai al lui. Ar fi fost în stare să-l deosebească cu ochii închiși dintr-o mie de bărbați... Obrajii ei purpurii ardeau, inima îi bătea repede și puternic. În seara aceea, ea nu putea fi o gazdă grijulie, deoarece nu mai vedea nimic în jurul ei, afară de Grigori. Dar el nici nu cerea îngrijire : își tăie singur pîine, căută din ochi și găsi solnița pe cuptor, își puse o a doua strachină de tăiței.

— Sînt hămesit ca un cîine, mărturisi el, zîmbind și cerînd parcă iertare. De dimineață și pînă acum, n-am pus nimic în gură.

Abia atunci Axinia își aminti într-o clipă de îndatoririle ei și sări în picioare.

— Vai de capul meu, că proastă mai sînt ! Am uitat că mai am colțunași, și clătite. Mănîncă găina, te rog ! Mănîncă mai de nădejde, dragul meu !... Îți aduc îndată și toate celelalte.

Cît de mult, cît de nesfîrșit mînca Grigori ! S-ar fi zis că nu mîncase nimic de o săptămînă. Era de prisos să-l mai îmbie. Axinia aștepta cu răbdare, dar în cele din urmă nu se mai putu stăpîni : se așeză lîngă el, atrase cu mîna stîngă capul lui spre ea, iar cu dreapta luă un ștergar înflorat și curat, îi șterse singură buzele grase și bărbia iubitului și, închizîndu-și ochii cu atîta putere, încît văzu

scîntei portocalii, fără să răsufle, își lipi buzele de buzele lui.

La urma urmei, omul are nevoie de foarte puțin ca să fie fericit. Iar în seara aceea Axinia era fericită.

9

Lui Grigori îi era greu să se întîlnească cu Koșevoi. Purtarea lor unul față de celălalt se lămurise chiar în cea dintîi zi și nu mai aveau ce să-și spună. Nu încăpea îndoială că nici Mihail nu prea dorea să-l vadă pe Grigori. Chemă deci doi dulgheri și îi tocmi să-i meremetisească, în grabă cocioaba, schimbînd căpriorii pe jumătate putrezi ai acoperișului, desfăcînd și ridicînd din nou unul din pereți, care se hîise într-o parte, durînd cercevele, uși și ferestre noi-nouțe.

După întoarcerea lui de la Vioșenskaia, Grigori s-a înfățișat la comitetul revoluționar sătesc, îi arătă lui Koșevoi actele sale militare cu viza comisariatului militar, apoi plecă fără să-și ia rămas bun. Se mută la Axinia, luînd cu el copiii și ceva din avutul său. Petrecîndu-l pînă la locuința cea nouă, Duniașka plîngea.

— Frățioare, să nu-mi porți pică mie, că eu n-am nici o vină față de matale, se tîngui, implorîndu-l cu privirea.

— Dar pentru ce, Dunia ? Cum îți vine să mai vorbești ? o liniști Grigori. Să dai pe la noi, să ne vezi... Numai eu ți-am rămas, alte rude n-ai, te-am iubit întotdeauna, te iubesc și acum... Cu bărbatul tău, e altceva. Din pricina lui, n-am să mă înstrăinez însă de tine.

— De altfel, plecăm curînd din casă, să nu fii supărat pe noi.

— Dar nu ! dădu înciudat din mînă Grigori. După mine, stați și pînă la primăvară. Nu mă supărați cu nimic, că pentru mine și pentru copii am loc destul la Axinia.

— Ai să te-nsori cu dînsa, Grișa ?

— Mai este vreme, răspunse nelămurit Grigori.

— Ia-o, frate, e femeie vrednică, îl îndemnă cu hotărîre Duniașka. Răposata mama spunea că altă nevastă nici nu trebuie să-ți iei. În vremea din urmă, o îndrăgise și trecea des pe la ea, înainte de a muri.

— S-ar zice că mai este nevoie să mă-ndupleci, îi zîmbi Grigori. Dar cu cine să mă-nsor dacă nu cu ea ? Cu baba Androniha ?

Androniha era cea mai bătrînă muiere din Tatarski. De mult trecuse de o sută de ani — şi Duniaşka rîse, amintindu-şi făptura ei puţintică şi încovoiată pînă la pămînt.

— Ia uite ce-ţi dă prin cap, frăţioare ! Doar te-am întrebat. Cum tu nu spui nimic despre asta, iată că ţi-am spus şi eu ce-mi stătea pe inimă.

— Las' că pe tine tot te chem la nuntă ! Grigori îşi lovi în glumă sora cu palma pe umăr şi plecă cu inima uşurată din curtea părintească.

La drept vorbind, îi era totuna unde să stea ; dorea numai că aibă parte de un trai liniştit. Dar tocmai această linişte n-o găsea... Petrecu mai multe zile într-o trîndăvie apăsătoare. Încercă să trebăluiască ceva în gospodăria Axiniei, dar simţi îndată că nu este în stare să ducă la capăt nimic. Nu-l lăsa inima. Starea de nesiguranţă chinuitoare îl frămînta ; nu putea scăpa nici o clipă de gîndul că putea fi arestat şi aruncat în temniţă — ba încă aceasta în cel mai bun caz — dacă nu chiar împuşcat.

Trezindu-se noaptea, Axinia îl vedea că nu doarme. Stătea de obicei culcat pe spate cu mîinile sub cap, privind drept în tavan, în bezna nopţii, cu ochi reci şi răi. Axinia ştia la ce gîndeşte. Nu-i putea ajuta cu nimic. Se chinuia şi ea, văzînd cît de greu o duce şi ghicind că nădejdile sale în traiul împreună se îndepărtau din nou. Nu-i punea nici o întrebare, ca să hotărască totul de la sine. Numai într-o noapte, trezindu-se din somn şi zărind cum tremură lîngă ea licărul ţigării, întrebă :

— Tot nu dormi, Grişa ?... N-ar fi oare mai bine să pleci pentru un timp din sat ? Sau poate că am pleca împreună şi ne-am ascunde undeva ?

El îi acoperi grijuliu picioarele cu pătura şi răspunse în silă :

— O să mă mai gîndesc. Dormi.

— Şi pe urmă poate că ne-am întoarce atunci cînd toate s-or potoli aici, nu ?

Grigori răspunse din nou nelămurit, ca şi cum n-ar fi luat nici o hotărîre :

— Vom vedea cum se desfăşoară lucrurile mai departe. Dormi, Xiuşa. Îi atinse încet şi dezmierdător cu buzele umărul gol, mătăsos şi răcoros.

Dar, de fapt, hotărîrea o şi luase : n-are să mai meargă la Vioşenskaia. Poate să-l tot aştepte omul de la biroul politic care îl primise rîndul trecut. Şedea atunci lîngă masă, cu mantaua pe umeri, se întindea de-i trosneau încheieturile şi căsca prefăcut, ascultîndu-l cînd îi povestea despre răscoală. Nu, n-are să mai audă nimic nou de la el. Totul este povestit.

În ziua cînd va trebui să se ducă la biroul politic, are să plece din sat şi, dacă va fi nevoie, chiar pe îndelungă vreme. Nu ştia încă încotro s-o apuce, dar hotărîse neapărat să plece. Nu voia nici să moară, nici să înfunde puşcăria. Alegerea lui fusese făcută, dar nu voia să pomenească înainte de vreme Axiniei despre aceasta. Nu se cuvenea să-i mai învenineze cele din urmă zile, care şi fără asemena destăinuiri nu erau prea vesele. Va trebui să-i spună totul în ultima zi — aşa hotărîse. Iar deocamdată, să doarmă liniştit, cu faţa la subsuoara lui. În cite nopţi, de cîte ori nu-i spusese : „Nu mă mai satur să dorm sub aripa ta !“ Bine, să doarmă. Nu mai are mult timp, sărmana, să stea aşa, lipită de el...

Sculîndu-se dimineaţa, Grigori se juca o vreme cu copiii, după care umbla fără rost prin sat. Se simţea oarecum mai vesel, aflîndu-se printre oameni.

Într-o zi, Prohor îl îmbiase să vină la Nikita Melnikov şi să bea acolo cu vreo cîţiva tineri cazaci, camarazi de oaste. Grigori se împotrivi neted. Ştia din vorbele sătenilor că sînt nemulţumiţi de predarea obligatorie a surplusului de produse agricole şi că, în timpul petrecerii, oamenii au să vorbească fără îndoială despre asta. Nu voia să stîrnească bănuieli asupra sa şi, chiar întîlnindu-se cu

prietenii, ocolea orice vorbă despre politică. Era sătul pînă în gît, prea scump îl costase.

Prudența lui nu era lipsită de temei, mai cu seamă că toate grînele datorate potrivit sistemului de predare obligatorie veneau anevoie — și, în legătură cu aceasta, trei bătrîni fuseseră luați ostateci și trimiși la Vioșenskaia, escortați de doi oameni din detașamentul de aprovizionare.

Trecînd a doua zi prin fața cooperativei sătești, Grigori zări pe fostul artilerist Zahar Kramskov, proaspăt întors din Armata Roșie. Era beat de-a binelea, se clătina în mers, dar apropiindu-se de Grigori își încheie la toți nasturii scurta mînjită de humă albă și rosti răgușit :

— Să trăiești, Grigori Panteleevici !

— Noroc. Grigori strînse laba nemaipomenit de lată a tunarului, zdravănă și tare ca stejarul.

— Mă mai cunoști ?

— Cum de nu !

— Ții minte cum anul trecut, la Bokovskaia, te-a scăpat bateria noastră ? Fără noi, cavaleria ta ar fi pățit-o urît de tot ! Cîți roșii am curățat atunci — curată grozăvie ! Trînteam cîte un obuz percutant, apoi un șrapnel... Eu am lucrat ochitor la tunul numărul unu ! Eu ! Zahar se izbi zgomotos cu pumnul în pieptul lat.

Grigori se uită pe furiș în lături. O ceată de cazaci stăteau în apropiere, boldindu-se la dînșii și ascultîndu-i ce vorbesc. Colțurile buzelor lui Grigori tremurară, iar dinții albi și deși i se descoperiră într-un rînjet furios.

— Ești beat, rosti el încet, printre dinți. Du-te de te culcă, și nu mai trăncăni aiurea.

— Ba nu sînt beat ! strigă tare tunarul cherchelit. Ori poate că-s beat de necaz ! Am venit acasă, dar aici nu e viață, ci un bordel ! Nu mai pot trăi cazacii, și nici nu mai sînt cazaci ! M-au impus cu patruzeci de puduri, ha ? L-au semănat ei, să mă impună ? Știu ei măcar cum crește grîul ?

Privea năuc, cu ochii injectați, roșii, și deodată, clătinîndu-se, îl îmbrățișă cu stîngăcie de urs pe Grigori, răsuflîndu-i drept în față duhoarea grea de rachiu :

— De ce porţi pantalonii fără lampas ? Te-ai dat la mujici ? Nu te lă-săm ! Dragul meu Grigori Panteleevici ! Să înfruntăm şi asta ! Să zicem, ca şi anul trecut : jos cu *comunia*, trăiască Puterea sovietică !

Grigori îl îmbrînci brusc, şuierîndu-i în ureche :

— Du-te acasă, beţiv scîrbos ! Îţi dai seama ce vorbeşti ? !

Kramskov întinse mîna cu degetele larg răsfirate şi galbene de fumul mahorcii, mormăind :

— Iartă-mă, dacă am vorbit ceea ce nu trebuie. Iartă-mă, te rog, dar ţi-o spun, că-mi eşti comandant... Ca unui comandant şi tată drag : trebuie să-i înfruntăm !

Fără să-i răspundă, Grigori se întoarse şi o luă prin piaţă acasă. Pînă seara, rămase mereu cu gîndul la această întîlnire tîmpă ; îşi amintea strigătele beţivului, tăcerea şi zîmbetele cazacilor, şi se gîndea : „Nu, trebuie să plec cît mai de grabă ! N-are să iasă nimic bun..."

Ar fi urmat să meargă la Vioşenskaia sîmbătă ; peste trei zile, trebuia să părăsească satul în care se născuse. Dar soarta hotărîse altfel. Joi noaptea, cînd Grigori se pregătea de culcare, cineva bătu tare în uşă. Axinia ieşi în tindă, şi Grigori o auzi întrebînd : „Cine-i ?" Nu auzi răspunsul, dar, împins de simţul nelămurit al neliniştii, se sculă din pat şi se apropie de fereastră. În tindă se auzi zăvorul zăngănind. Intră Duniaşka. Grigori îi zări chipul palid, şi, fără s-o mai întrebe, îşi luă căciula şi mantaua de pe laviţă.

— Frăţioare...

— Ce e ? şopti el, vîrîndu-şi mîinile în mîneci.

Înăbuşindu-se de emoţie, Duniaşka istorisi grăbit :

— Frăţioare, pleacă numaidecît ! La noi au venit patru oameni călări de la staniţă. Stau în odaie... Au vorbit în şoaptă, dar am auzit... Am stat la uşă şi am auzit totul... Mihail zice că trebuie să te aresteze... Le povesteşte despre tine... Pleacă !

Grigori făcu un pas spre ea, o îmbrăţişă şi o sărută apăsat pe obraz.

— Mulţumesc, soro ! Acum, du-te : altfel au să prindă de veste că ai plecat. Rămîi cu bine. Şi se întoarse spre Axinia : Ceva pîine ! Repede ! Nu toată, numai o bucată !

Şi iată cum se isprăvise cu viaţa lui paşnică, atît de scurtă... Le săvîrşea toate în grabă, ca în luptă, dar cu mişcări sigure ; trecu în odaie, îşi sărută încetişor copiii adormiţi, apoi o îmbrăţişă pe Axinia.

— Rămîi cu bine ! O să-ţi dau curînd de veste, prin Prohor. Ai grijă de copii. Închide uşa. Dacă te întreabă cineva, spune că am plecat la Vioşki. Ei, rămîi cu bine, Xiuşa, nu plînge ! Sărutînd-o, simţi pe buzele lui umezeala caldă şi sărată a lacrimilor.

N-avea răgaz să asculte vorbele fără şir ale Axiniei şi s-o mîngîie. Desfăcu încetişor braţele care îl cuprindeau, ieşi în tindă, trase cu urechea şi dintr-o smucitură deschise uşa. Vîntul rece dinspre Don îl izbi în faţă. Închise o clipă ochii pentru a se obişnui cu întunericul.

Axinia asculta cum scîrţîia zăpada sub paşii lui Grigori şi, la fiecare pas, o durere ascuţită îi străpungea inima. Încetul cu încetul, sunetul de paşi pieri în depărtare, se mai auzi un pîrîit de gard. Apoi nimic, în afară de vuietul vîntului din pădurea de peste Don. Axinia în zadar încercă să mai desprindă ceva printre depărtatele răbufniri. Simţi cum o învăluie frigul. Intră în bucătărie şi stinse lumina.

10

Toamna tîrziu, în 1920, cînd în urma faptului că grînele datorate prin sistemul de predare obligatorie se strîngeau anevoie, au fost înfiinţate detaşamentele de aprovizionare, se iscaseră frămîntări surde în sînul populaţiei căzăceşti din ţinutul Donului. În staniţele aşezate pe Donul de sus — Şumiinskaia, Kazanskaia, Migulinskaia, Meşkov-

skaia, Vioşenskaia, Elanskaia, Slaşciovskaia şi altele — se iviră răzleţe şi mici bande înarmate. Era răspunsul dat de elementele chiaburești şi mai înavuţite ale căzăcimii la înfiinţarea detaşamentelor de aprovizionare şi la înăsprirea măsurilor luate de Puterea sovietică pentru realizarea sistemului de predare obligatorie a surplusului de produse agricole.

De cele mai multe ori, bandele, cu tăria între cinci şi douăzeci baionete, erau alcătuite din cazacii localnici, foşti gardişti albi activi. Printre ei se aflau acei care slujiseră în anii 1918—1919 în detaşamentele de represiune, uriadnici, vagmiştri şi ofiţeri inferiori din fosta Armată a Donului, nesupuşi la ordinul de mobilizare din septembrie, răsculaţi vestiţi prin isprăvile lor de arme şi prin împuşcarea prizonierilor roşii, cu prilejul răscoalei din anul trecut din districtul Donului de sus — într-un cuvînt, nişte oameni care n-aveau acelaşi drum cu Puterea sovietică.

Atacau prin sate detaşamentele de aprovizionare, întorceau convoaiele cu grîne, care se îndreptau spre centrele de predare, omorau comuniştii şi pe cazacii fără de partid, dar credincioşi Puterii sovietice.

Sarcina de a lichida aceste bande fusese încredinţată batalionului de pază al districtului Donului de sus, cantonat la Vioşenskaia şi în satul Bazki. Dar toate încercările de a nimici bandele împrăştiate pe teritoriul întins al districtului erau zadarnice. Mai întîi, fiindcă populaţia locală îi simpatiza pe banditi, îi aproviziona cu alimente, îi informa despre mişcările unităţilor roşii şi-i adăpostea la nevoie ; iar în al doilea rînd, deoarece Kaparin, comandantul batalionului, fost căpitan în armata ţaristă şi socialist-revoluţionar, nu voia nimicirea forţelor contrarevoluţionare, care luaseră fiinţă de curînd pe Donul de sus, zădărnicind-o în toate chipurile. Din cînd în cînd, sub presiunea preşedintelui comitetului de partid al districtului, întreprindea scurte ieşiri şi se întorcea repede la Vioşenskaia, sub cuvînt că nu-şi poate împrăştia forţele şi că ar însemna un nechibzuit risc să lase fără cuvenita

pază Vioșenskaia, cu instituțiile ei districtuale și cu toate depozitele sale. Batalionul, cu efectivul de circa patru sute de baionete și cu patrusprezece mitraliere, făcea serviciul în garnizoană : ostașii roșii păzeau deținuți, cărau apă, tăiau copaci în pădure și strîngeau, în cadrul prestației de muncă, gogoși de ristic de pe frunzele de stejar pentru fabricarea cernelii. Batalionul aproviziona astfel destul de vrednic cu lemnele și cu cerneala lui numeroasele instituții și birouri districtuale, iar între timp numărul bandelor mărunte în district sporea amenințător. Abia în decembrie, cînd izbucnise o răscoală dîrz înjghebată pe teritoriul județului Bogucear din gubernia Voronej, învecinat cu districtul Donului de sus, atît lemnele cît și gogoșile de ristic fură părăsite. Printr-un ordin al comandamentului trupelor din regiunea Donului, batalionul — alcătuit din trei companii și un pluton de mitraliere — fu trimis pentru înăbușirea acestei răscoale, împreună cu escadronul de pază, batalionul 1 al Regimentului 12 de provizionare și două detașamente mici de baraj [1].

În lupta din apropierea satului Suhoi Doneț, escadronul din Vioșenskaia, aflat sub comanda lui Iakov Fomin, atacase din flanc lanțurile de trăgători ale răzvrătiților, le dădu peste cap, le puse pe fugă și măcelări în urmărire vreo sută șaptezeci de oameni, pierzînd cu acest prilej numai trei ostași. Cu puține excepții, escadronul era alcătuit din cazaci băștinași ai staniților de pe Donul de sus. Nici de astă dată nu-și trădaseră obiceiurile lor căzăcești de veacuri : cu toate protestările celor doi comuniști din escadron, aproape jumătate din luptători își schimbară după luptă mantalele ponosite și hainele vătuite cu cojoacele bune și argăsite, scoase de pe răsculații uciși.

După cîteva zile de la înăbușirea răscoalei, escadronul fu rechemat în stanița Kazanskaia. Odihnindu-se după

[1] Aceste subunități aveau drept misiune lupta împotriva celor care transportau pe ascuns grîne și alte alimente, precum și combaterea speculei.

poverile vieții de război, Fomin petrecea în Kazanskaia așa cum îl ajutau puterile. Muieratic nevoie mare, vesel, chefliu și dornic de lume, dispărea fără veste nopțile întregi și se întorcea în cantonament numai în zori de zi. Zărind pe uliță pe comandantul lor cu cizmele făcute oglindă, ostașii, cu care Fomin păstra relații de familiaritate, clipeau cu înțeles din ochi și ziceau :

— Ehei, iar a plecat armăsarul nostru la muieri ! Acum numai soarele îl scoate din culcuș.

Ferindu-se de comisarul și de instructorul politic al escadronului, Fomin trecea și în cantonament pe la unii cunoscuți din escadron, ori de cîte ori adulmeca el că s-a făcut rost de ceva rachiu și că se pune la cale vreo beție. Acest lucru se întîmpla destul de des. Dar nu trecu multă vreme și bravul comandant începu să se plictisească, se întunecă la față și uită aproape cu totul de petrecerile lui obișnuite. Seara nu-și mai lustruia cu același zel cizmele chipeșe, înalte pînă la genunchi, nu se mai rădea în fiecare zi ; mai trecea, e adevărat, din cînd în cînd prin sat, pe la oamenii din escadronul său, ca să stea cu dînșii și să bea, dar rămînea mereu tot atît de zgîrcit la vorbă.

Această schimbare în firea lui Fomin începuse a se vădi din ceasul în care comandantul detașamentului primise o comunicare din Vioșenskaia : biroul politic al Comisiei extraordinare a ținutului Donului îl informa în puține cuvinte că la Mihailovka, în districtul vecin Ust-Medveditki, se răsculase batalionul de pază, în frunte cu comandantul său, Vakulin.

Vakulin făcuse serviciul împreună cu Fomin și-i era prieten. Fuseseră împreună în corpul lui Mironov, plecaseră tot împreună din Saransk în ținutul Donului ca să-și depună pînă la urmă armele în grămada comună, atunci cînd corpul rebel al lui Mironov fusese încercuit de cavaleria lui Budionnîi. Legăturile de prietenie dintre Fomin și Vakulin se păstraseră pînă în ultimul timp. Nu demult, la începutul lui septembrie, Vakulin sosise la Vioșenskaia și chiar de pe atunci scrîșnea din dinți și se

plîngea vechiului său prieten de „samavolnicia comisarilor, care nenorocesc pe plugari cu predarea obligatorie şi duc ţara de rîpă". În adîncul sufletului, Fomin era de acord cu vorbele lui Vakulin, dar se păzea s-o spună, cu multă băgare de seamă şi cu acea şiretenie, care îi ţinea adeseori loc de deşteptăciune firească. Era în general un om prudent, nu se grăbea niciodată şi nu spunea în pripă nici da, nici ba. Dar după ce aflase despre răscoala batalionului lui Vakulin, îşi pierdu prudenţa de totdeauna. Într-o seară, în ajunul plecării la Vioşenskaia, o parte din escadron se afla adunată la comandantul de pluton Alferov. O ditamai căldare pentru adăpat cai era plină de rachiu. La masă, vorba se înteţi foarte aprinsă. Fiind de faţă, Fomin tăcea, trăgînd cu rechea la cele ce se rosteau în jurul său, luînd tot atît de tăcut rachiu din căldare. Dar în clipa cînd unul din ostaşi începu să-şi povestească amintirile despre atacul de la Suhoi Donet, Fomin întrerupse povestitorul şi rosti, răsucindu-şi gînditor mustaţa :

— Pe hoholi, băieţi, i-am căsăpit pe cinste ! Dar teamă mi-este să nu ne găsim curînd beleaua... Ce o să se întîmple, dacă venim la Vioşenskaia şi ne găsim familiile fără bucate, toate luate de detaşamentele de aprovizionare ? Cei din Kakanskaia sînt foc şi pară din pricina acestor detaşamente : cară totul din hambare, mătură toate fără urmă...

Glasurile celorlalţi amuţiseră. Fomin îşi privi oamenii şi zise cu un zîmbet silit :

— Glumesc !... Băgaţi de seamă, să nu trăncăniţi, că dintr-o glumă poate să iasă cine ştie ce !

După înapoierea lui în Vioşenskaia, însoţit de două grupe de ostaşi roşii, Fomin plecă acasă, în satul Rubejnîi. Ajuns acolo, descălecă lîngă poartă, fără să-şi bage calul în ogradă, aruncă dîrlogii unui ostaş şi intră în casă.

Dădu bineţe nevestei, înclinînd capul din treacăt, făcu o mai adîncă plecăciune în faţa bătrînei sale mame şi-i strînse cuviincios mîna ; îşi îmbrăţişă copiii.

— Dar unde-i tata ? întrebă el, așezîndu-se pe un scăunel și ținîndu-și sabia între genunchi.

— S-a dus la moară, răspunse bătrîna și, uitîndu-se la fiu, porunci aspru : Scoate-ți șapca, păgîne ! Cine stă sub icoane cu șapca-n cap ? Vai, Iakov, rău de tot ai să-ți sfîrșești zilele...

Fomin zîmbi în silă, își scoase căciulița de Kuban, dar nu se dezbrăcă.

— Dar de ce nu te dezbraci ?

— Am trecut numai așa, pentru o clipă, ca să vă văd. Mai mult n-am timp, din pricina slujbei.

— Las' că știm noi ce slujbă faci tu... zise cu asprime bătrîna, făcînd aluzie la purtarea lui destrăbălată și la legăturile cu femeile din Vioșenskaia, despre care de mult vuia tot satul Rubejnii.

Îmbătrînită înainte de vreme, palidă și speriată la chip, soția lui Fomin se uită cu spaimă la soacră și se trase spre cuptor. În dorința de a face ceva pe placul bărbatului, ca să-i cîștige bunăvoia și măcar o privire duioasă din partea lui, luă de pe jos o cîrpă, se puse în genunchi și; aplecîndu-se, începu să curețe noroiul cleios, lipit de cizmele lui Fomin.

— Ce cizme bune ai, Iașa... Și ce rău le-ai mai murdărit... Stai să ți le șterg, că într-o clipeală ți le fac oglindă ! șoptea ea cu un glas abia auzit, fără să-și ridice privirile și tîrîndu-se în genunchi la picioarele bărbatului.

De mult nu mai trăia cu dînsa și, pentru această femeie pe care o iubise cîndva, în tinerețe, nu mai avea nimic în afară de un simțămînt de ușoară milă disprețuitoare. În schimb, ea îl iubise totdeauna și nădăjduia în taină că într-o zi are să se întoarcă la dînsa — și-i ierta totul. De ani îndelungați ea robotea la gospodărie, ea creștea copiii, căutînd din răsputeri să fie la toate pe placul soacrei năzuroase. Iar toată greutatea muncilor de pe cîmp tot pe umerii ei slabi apăsa. Munca peste puterile sale și o betejeală rămasă după ce a născut al doilea copil îi surpau necruțător sănătatea. Slăbise. Chipul

ei era veșted. Bătrînețea pretimpurie așternuse pe obrajii ei un păienjeniș de zbîrcituri. În ochii ei se citea acea expresie de supunere speriată din ochii animalelor inteligente și bolnave. Nici nu lua aminte cît de repede îmbătrînise și cum i se topea sănătatea cu fiecare zi ; dimpotrivă, mai nutrea nădejdi și, cu prilejul rarelor întîlniri, își privea chipeșul bărbat cu o dragoste sfioasă și cu nesfîrșită încîntare...

Fomin se uita de sus la spinarea umil încovoiată a femeii, cu omoplații osoși ce ieșeau prin bluză, privea la mîinile ei mari și tremurătoare, care îi curățau cu grijă cizmele de noroi, și se gîndea : „Frumoasă mi te-ai făcut, n-am ce zice ! Și mă culcam cîndva cu scîrba asta ! Rău a mai îmbătrînit !... Vai, cît de rău a îmbătrînit !"

— Ei, destul ! Tot am să le murdăresc, zise el cu ciudă, eliberîndu-și picioarele din mîinile nevestei.

Cu o dureroasă opinteală, ea se îndreptă din șale și se sculă. O roșeață ușoară i se ivi pe obrajii galbeni. În ochii umeziți, care îl priveau țintă, era atîta iubire și atîta credință de cîine, încît el își întoarse privirile și întrebă pe bătrînă :

— Ei, cum vă împăcați cu viața ?

— Ca și mai înainte, răspunse posomorît bătrîna.

— Detașamentul de aprovizionare a fost prin sat ?

— Abia ieri au plecat la Nijne-Krivskoi.

— De la noi au luat grîne ?

— Au luat. Cît au scos, Davîduška ?

Băiatul de patrusprezece ani, care semăna leit cu tatîne-său, cu aceiași ochi albaștri larg așezați, răspunse :

— Bunicul a fost cu dînșii, el știe. Mi se pare că zece saci.

— Așa-a... Fomin se sculă în picioare, se uită scurt la băiat și-și potrivi diagonala. Se îngălbenise. Întrebă : Le-ați spus ale cui sînt grînele ?

Bătrîna dădu din mînă și zîmbi, fără să-și ascundă răutatea.

— Ei nu prea te bagă-n seamă ! Şeful lor zicea : „Toată lumea, pînă la unul, trebuie să predea tot prisosul de grîu. Fie el Fomin, fie el chiar preşedintele de district, tot îi luăm prisosul de grîu !“ Şi cu aceasta, au început să scotocească prin hambare.

— Bine, mamă, am să mă răfuiesc eu cu dînşii. Mă răfuiesc ! rosti surd Fomin şi, luîndu-şi în pripă rămas bun de la neamuri, ieşi afară.

După ce s-a întors de acasă, începu să se informeze despre starea de spirit a oamenilor din escadronul său, şi se convinse fără multă trudă că, în majoritate, erau nemulţumiţi de predarea obligatorie a surplusului de produse agricole. Nevestele, neamurile şi rubedeniile mai îndepărtate veneau la ei din sat şi din staniţe, aducîndu-le veşti despre percheziţiile ce se fac de către oamenii din detaşamentele de aprovizionare, care ridică tot grîul, nelăsînd decît atîta cît este neapărat trebuincios pentru însămînţări şi pentru hrană. Toate acestea avuseseră drept rezultat o ieşire făţişă a oamenilor din escadron, în ianuarie, cu prilejul cuvîntării lui Şahaev, comisarul militar al districtului, la adunarea garnizoanei din Bazki. Din rîndurile lor se auziră strigăte :

— Să retrageţi detaşamentele de aprovizionare !

— Isprăviţi povestea cu bucatele !

— Joc cu comisarii pentru aprovizionare !

Iar ostaşii roşii din compania de pază le răspundeau tot prin strigăte :

— Sînteţi nişte contrarevoluţionari !

— Să se desfiinţeze tot escadronul ! Leprelor !

Adunarea ţinu mult şi a fost furtunoasă. Unul dintre puţinii comunişti din garnizoană îi spuse agitat lui Fomin :

— Trebuie să iei cuvîntul, tovarăşe Fomin ! Uite ce porcărie fac oamenii tăi !

Fomin zîmbi tainic, pe sub mustăţi.

— Nu sînt în partid. Parcă pe mine au să mă asculte ?

Ferindu-se astfel să ia parte la discuţie, plecă împreună cu Kaparin, comandantul batalionului, cu mult

mainte de încheierea adunării. În drum spre Vioşenskaia, vorbiră între ei despre starea de lucruri şi găsiră foarte repede o limbă comună să se înţeleagă. O săptămînă mai tîrziu, stînd între patru ochi de vorbă cu Fomin, la locuinţa acestuia, Kaparin rosti :

— Ne răsculăm ori acum, ori niciodată ! Să ştii, Iakov Efimovici ! Trebuie să folosim momentul. Acum, momentul este foarte potrivit. Cazacii au să ne sprijine. Te bucuri de o mare autoritate în district. Starea de spirit a locuitorilor este cum nu se poate mai prielnică. De ce taci ? Hotărăşte-te !

— Ce să mă hotărăsc ? întrebă Fomin încet, cu glas tărăgănat şi privind pe sub sprîncene. Este o treabă hotărîtă. Numai că trebuie să se facă un plan, pentru ca toate să iasă fără greş, fără nici o trăsnaie. Tocmai despre asta avem de vorbit.

Prietenia suspectă dintre Fomin şi Kaparin nu rămase neobservată. Mai mulţi comunişti din batalion organizară urmărirea lor, comunicîndu-şi bănuielile lui Artemiev, şeful biroului politic al Comisiei extraordinare a ţinutului Donului, şi comisarului militar Şahaev.

— Vă speriaţi şi de umbra voastră ! zise rîzînd Artemiev. Acest Kaparin e un fricos şi jumătate ! La ce poate să se hotărască un om ca el ? Pe Fomin o să-l ţinem sub observaţie, am pus de mult ochii pe el. Dar nu prea cred nici că Fomin va îndrăzni să încerce o răzmeriţă. Toate astea sînt fleacuri ! încheiase el cu hotărîre.

Dar măsurile de supraveghere au fost depăşite de evenimente : conspiratorii avuseseră timp să cadă la învoială. Răscoala avea să izbucnească la 12 martie, orele 8 dimineaţa. Se prevedea că în ziua fixată Fomin va scoate escadronul complet înarmat la exerciţiul de călărie, iar după aceea va ataca pe neaşteptate plutonul de mitraliere cantonat la marginea satului, va pune mîna pe mitraliere şi pe urmă va ajuta companiei de pază să facă „curăţenie“ prin instituţiile de district.

Kaparin avea bănuieli că nu tot batalionul are să-l susţină. Le împărtăşi într-o zi lui Fomin ; acesta îl ascultă cu atenţie şi zise :

— Numai să putem pune mîna pe mitraliere, şi atunci o să-ţi potolim îndată batalionul...

Minuţioasa supraveghere nu adusese nimic împotriva lui Fomin şi Kaparin. Nu se întîlneau decît rareori şi numai pentru chestiuni de serviciu, şi abia pe la sfîrşitul lui februarie fură văzuţi într-o noapte de o patrulă mergînd pe stradă. Fomin ducea de dîrlogi un cal înşeuat : Kaparin mergea alături de el. La somaţia patrulei, Kaparin răspunse : „Oameni buni". Trecură pe la Kaparin acasă. Fomin îşi legă calul de scara casei. În cameră nu se aprinse nici un foc. Pe la orele patru dimineaţa Fomin ieşi, îşi încălecă calul şi plecă la el acasă. Asta era tot ce se putuse stabili.

Comisarul militar al districtului, Şahaev, trimise o telegramă cifrată către comandantul trupelor din regiunea Donului, împărtăşindu-i bănuielile cu privire la Fomin şi Kaparin. Peste cîteva zile sosi răspunsul prin care se aproba destituirea şi arestarea lor.

La consfătuirea biroului comitetului de district al partidului fu luată hotărîrea de a-i pune în vedere lui Fomin, prin ordinul comisarului militar al districtului, că el este rechemat la Novocercassk, la dispoziţia comandantului trupelor, şi urmează a preda comanda escadronul lui Ovcinnikov, ajutorul său ; în aceeaşi zi, escadronul trebuia să fie trimis la Kazanskaia, sub pretextul ivirii unei bande, iar după aceea conspiratorii urmau să fie arestaţi în cursul nopţii. Hotărîrea de a scoate escadronul din staniţă fu luată de teama rebeliunii care s-ar fi putut dezlănţui la vestea despre arestarea lui Fomin. Comunistul Tkacenko, comandantul companiei a doua din batalionul de pază, primi ordin să prevină comuniştii din batalion şi pe comandanţii de plutoane despre posibilitatea unei rebeliuni şi să pregătească pentru luptă compania şi plutonul de mitraliere cantonate în staniţă.

A doua zi dimineaţa, Fomin primi ordinul.

— Ei bine, Ovcinnikov, ia în primire escadronul. Mă duc la Novocercask, zise el calm. Vrei să vezi cancelaria ?

Comandantul de pluton Ovcinnikov, care nu era în partid, nu fusese prevenit de nimeni și nu bănuia nimic. Se cufundă în cercetarea hîrtiilor.

Prinzînd o clipă prielnică, Fomin scrise un bilet către Kaparin : „Ne răsculăm astăzi. Pe mine mă ridică. Fii gata !“ În tindă dădu hîrtia curierului său și-i șopti :

— Bagă biletul în gură ! Du-te la pas la Kaparin. La pas, m-ai înțeles ? Dacă cineva te oprește, ai să înghiți biletul. Dă-i țidula și întoarce-te îndată aici.

Primind ordinul de plecare la Kazanskaia, Ovcinnikov înșirui escadronul în piața bisericii, gata de pornire. Fomin se apropie călare de Ovcinnikov.

— Îmi dai voie să-mi iau rămas bun de la escadron ?

— Poftim, dar scurt ! Să nu ne ții pe loc.

Oprindu-se în fața escadronului și stăpînindu-și calul, care juca neastîmpărat sub el, Fomin se adresă ostașilor :

— Tovarăși, mă cunoașteți pe mine ! Știți pentru ce am luptat totdeauna. Am fost mereu cu voi. Dar acum, nu pot privi cu nepăsare cum sînt jefuiți cazacii și toți plugarii. Iată de ce m-au destituit. Știu ce au să-mi facă. De aceea vreau să-mi iau rămas bun de la voi...

Dezlănțuirea de strigăte îi întrerupse o clipă cuvîntarea. Se înălță în scări și-și ridică glasul :

— Dacă vreți să scăpați de jaf, goniți de-aici detașamentele de aprovizionare, omoriți pe comisarii pentru aprovizionare, ca Murzov, și pe comisarii militari, ca Șahaev ! Ei au venit la noi, la Don...

Gălăgia îi înăbuși sfîrșitul frazei. Prinzînd momentul, el răcni :

— Prin flanc cîte trei, ocolirea la dreapta — marș !

Escadronul execută ascultător comanda. Uluit de toate, Ovcinnikov veni în galop la Fomin.

— Încotro, tovarășe Fomin ?

Fără să se întoarcă la el, Fomin răspunse batjocoritor :

— O să ocolim numai biserica...

Abia atunci conștiința lui Ovcinnikov fu în stare să cuprindă cele petrecute în atît de puține clipe. Ieși din

front ; instructorul politic, ajutorul de comisar şi numai un singur ostaş roşu îl urmară. Fomin le observă lipsa abia atunci cînd ei se aflau la vreo două sute de paşi. Întorcîndu-şi calul, strigă :

— Ovcinnikov, stai !...

Cei patru călăreţi trecură din trap încet în galop. Bulgări de zăpadă udă zburau în toate părţile de sub copitele cailor. Fomin porunci :

— La ochi ! Prinde-l pe Ovcinnikov !... Plutonul întîi ! Apropierea !...

Împuşcăturile trosniră dezordonat. Vreo şaisprezece oameni din plutonul întîi se avîntară în urmărire. Între timp, Fomin împărţi pe cei rămaşi în două grupuri, din care unul, condus de comandantul plutonului trei, fu trimis să dezarmeze plutonul de mitraliere, iar pe al doilea îl conduse singur spre cantonamentul companiei de pază, care se afla la marginea de miazănoapte a staniţei, în fostele grajduri de armăsari.

Trăgînd în aer şi agitîndu-şi săbiile, primul grup o luă în galop pe uliţa principală. După ce ciopîrţiră pe cei patru comunişti prinşi în drum, rebelii se aliniară în pripă la marginea staniţei şi porniră în tăcere, fără strigăte, la atacul împotriva ostaşilor din plutonul de mitraliere, ieşiţi cu grabă din casă.

Clădirea în care era cantonat plutonul de mitraliere se afla la o oarecare depărtare de sat. De la ea pînă la casele mărginaşe erau cel mult trei sute de stînjeni. Fiind întîmpinaţi cu focuri de mitralieră trase în plin, rebelii făcură brusc calea întoarsă. Înainte de a ajunge la cea dintîi cotitură, trei din ei au fost doborîţi de gloanţe. Încercarea de a-i lua pe mitraliori prin surprindere dăduse greş. Rebelii n-au mai repetat-o. Comandantul plutonului trei, Ciumakov, îşi retrase grupul într-un loc ferit de gloanţe ; fără să se dea jos din şa, privi cu băgare de seamă de după colţul magaziei de zid, apoi zise :

— Au mai scos încă două mitraliere *maxim*. Îşi şterse cu căciula fruntea asudată şi se întoarse la ostaşi : Hai

înapoi, băieți !... Lasă-l pe Fomin să-i ia singur pe mitraliori. Cîți inși am lăsat acolo pe zăpadă ? Trei ? Bine, lasă-l să încerce singur.

În clipa cînd se auziră împușcături în partea de răsărit a staniței, comandantul companiei, Tkacenko, sări afară din casă, îmbrăcîndu-se în fugă, și alergă spre cazarmă. Vreo treizeci de ostași roșii stăteau gata în fața ei, adunați în linie. Comandantul de companie fu întîmpinat de întrebările lor pline de nedumerire :

— Cine trage ?

— Ce s-a întîmplat ?

Fără să le răspundă, el trimitea în front alți ostași, care veneau în fugă din cazarmă. Mai mulți comuniști, funcționari ai organelor de district, alergară la cazarmă aproape o dată cu dînsul și intraă în front.

Prin staniță trosneau împușcături răzlețe. Undeva, la marginea dinspre apus, bubui o grenadă. Zărind vreo cincizeci de călăreți cu săbiile în mîini, galopînd în direcția cazărmii, Tkacenko își scoase fără grabă revolverul din toc. N-avu timp să dea comanda ; toate vorbele din front amuțiră și ostașii ridicară armele gata de tragere.

— Dar ăștia sînt ai noștri, și fug ! Uite, tovarășul Kaparin, comandantul nostru de batalion ! strigă un ostaș.

Țîșnind din uliță, toți călăreții se aplecară ca la comandă pe gîtul calului și se avîntară spre cazarmă.

— Nu-i lăsați ! strigă tare Tkacenko.

O salvă detună, acoperindu-i glasul. La o sută de pași de șirul strîns al ostașilor roșii, patru călăreți căzură de pe cai, iar ceilalți se împrăștiară în dezordine și făcură calea întoarsă, urmăriți de trosnetul focurilor dese. Un călăreț, care era pesemne ușor rănit, căzu din șa, dar nu scăpă dîrlogii din mînă. Fu tîrît vreo zece stînjeni alături de calul care gonea nebunește, iar apoi sări în picioare, se apucă de scară, de oblîncul șeii și peste o clipă era din nou călare. Smucind cu furie de dîrlogi, făcu în plină goană o întoarcere și dispăru în cea mai apropiată ulicioară.

Oamenii din plutonul întîi se întoarseră în staniță, după ce urmăriră fără rezultat pe Ovcinnikov. Încercările de a-l găsi pe comisarul Șahaev rămaseră de asemenea zadarnice. Nu se afla nici la comisariatul militar, golit de lume, și nici la el acasă : auzind împușcăturile, el se repezi la Don, trecu pe gheață în pădure, iar de acolo, în satul Bazki, și a doua zi era în staniţa Ust-Hopiorskaia, la cincizeci de verste de Vioșenskaia.

Cei mai mulți slujbași de seamă avuseseră timp să se ascundă. Căutarea lor ar fi fost plină de primejdie, deoarece ostașii din plutonul de mitraliere veniră cu puști-mitraliere pînă la centrul staniței, de unde puteau bate toate străzile din preajma pieței centrale.

Oamenii din escadron încetară căutarea, coborîră la Don și sosiră în goana mare în piața bisericii, acolo de unde începuseră urmărirea lui Ovcinnikov. Curînd, toți oamenii lui Fomin se aflau adunați acolo. Se rînduiră din nou în front. Fomin ordonă să se pună santinele, restul oamenilor urmînd să stea în case, fără să scoată șeile de pe cai.

Fomin, Kaparin și comandanții de plutoane se adunară într-o căsuță de la marginea staniței.

— Totul e pierdut ! strigă cu deznădejde Kaparin, lăsîndu-se neputincios pe laviță.

— Da, n-am luat staniţa. Înseamnă că n-o să ne putem ține aici, rosti încet Fomin.

— Acum, Iakov Efimovici, trebuie să dăm o raită prin tot districtul. De ce să ne fie teamă ? Tot n-o să murim, pînă ce nu ne va suna ceasul morții ! O să-i răsculăm pe cazaci, și atunci staniţa tot a noastră va fi ! își dădu cu părerea Ciumakov.

Fomin îl privi, fără să-i răspundă, apoi se întoarse către Kaparin :

— Ei, te-ai muiat, blagorodnicia ta ? Șterge-ți nasul de muci ! Ai intrat în horă, trebuie să joci. Odată ce am început însă împreună, trebuie s-o scoatem la capăt tot împreună... Ce părere ai tu : să plecăm din staniță, sau să mai încercăm o dată ?

Ciumakov zise răstit :

— Să mai încerce şi alţii ! Nu atac mitralierele frontal. E degeaba.

— Nu te-am întrebat. Tacă-ţi gura ! Fomin se uită la Ciumakov şi acesta îşi plecă privirile în jos.

După o scurtă tăcere, Kaparin zise :

— Da, desigur, acuma n-ar avea nici un rost să începem totul din nou. Ei au superioritatea în armament. Au paisprezece mitraliere, şi noi nici una. Au şi oameni mai mulţi... Trebuie să plecăm şi să organizăm pe cazaci pentru răscoală. Pînă cînd dînşii vor primi întăriri, tot districtul va fi cuprins de răscoală. Numai în asta stă nădejdea noastră. Numai în asta !

După o tăcere mai îndelungată, Fomin hotărî :

— Da ! Va trebui să ne oprim la asta. Altă cale nu avem !... Comandanţii de plutoane ! Controlaţi imediat armamentul şi număraţi cîte cartuşe are fiecare om. Ordin sever : să nu se tragă degeaba nici un cartuş. Pe cel dintîi, care nu va da ascultare, îl voi ciopîrţi cu mîna mea ! Chiar aşa să le spuneţi oamenilor. Tăcu o clipă, izbi înciudat cu pumnul uriaş în masă. S-au dus în... mitralierele ! Tot tu, Ciumakov, numai tu eşti de vină ! Dacă ai fi luat măcar patru bucăţi ! Acum e sigur că au să ne arunce afară din staniţă... Ei, rupeţi rîndurile ! Vom înnopta în staniţă, dacă n-au să ne arunce afară, iar în zori, plecarea : o să dăm o raită prin district...

Noaptea trecu în linişte. La o margine a staniţei se afla escadronul răsculat, iar la cea opusă — compania de pază, cu comuniştii şi comsomoliştii care intraseră în ea. Adversarii nu erau despărţiţi decît prin două uliţe, dar nici unii, nici alţii nu îndrăzniră să înceapă un atac de noapte.

Dimineaţa, escadronul de rebeli părăsi fără luptă staniţa şi plecă în direcţia sud-est.

11

Primele trei săptămîni de după plecarea de-acasă, Grigori le petrecu în satul Verhne-Krivskoi din staniţa Elanskaia, găzduind la un cazac, camarad de regiment.

După aceea, porni în satul Gorbatovski, la un neam îndepărtat al Axiniei, și rămase acolo o lună și mai bine.

Stătea zile întregi culcat în odaie și nu ieșea în ogradă decît noaptea. Acum viața lui semăna aidoma cu traiul de pușcărie. Murea de dor și de plictiseală, ca și de chinuitoarea trîndăvie. Gîndul îl chema neogoit acasă, la copii și la Axinia. Adeseori, în nopți fără somn, își punea mantaua, cu hotărîre să plece neapărat la Tatarski, dar de fiecare dată se răzgîndea, scotea mantaua, și cu un geamăt se prăvălea pe pat, cu fața în jos. În cele din urmă, această viață ajunse de neîndurat. Gazda, unchi de-al doilea al Axiniei, lua parte din toată inima la suferințele lui Grigori, dar nu putea să țină la nesfîrșit un asemenea musafir. Într-o seară, după cină, strecurîndu-se în odaia lui, Grigori auzi cum nevasta gazdei întreabă cu o voce subțire, plină de ură :

— Dar cînd se va isprăvi cu asta ?

— Cu ce ? Despre ce vorbești ? se auzi vocea de bas a gazdei.

— Cînd ai să scapi de trîntorul ăsta ?

— Taci !

— Nu mai tac ! Abia ne-a mai rămas puțintel grîu, și tu îl îndopi pe afurisitul ăsta, îi dai de mîncare în fiecare zi ! Te întreb, pînă cînd ? Și dacă află sovietul ? O să ne pierdem viața, ne rămîn copiii orfani !

— Taci, Avdotia !

— Nu, n-am să tac ! Avem copii ! Cel mult dacă am izbuti să scăpăm douăzeci de puduri de grîu, și tu oploșești în casă pe acest trîntor ! Ce, e neam cu tine ? Fratele tău ? Cuscru ? Cumătru ? Nici pe departe ! Om străin, un pripășit, și tu îl ții, strici mîncarea pe dînsul ! Vai de capul tău, drac chel ce ești ! Taci, nu mai deschide gura, că uite, zău, mă duc chiar mîine la soviet și spun ce fel de floare crește în casa ta !

A doua zi, gazda a intrat la Grigori în odaie și, cu ochii în pămînt, îngăimă :

— Grigori Panteleevici ! Poți să mă judeci cum vrei, dar nu mai e chip să stai la mine... Te cinstesc, am cunoscut

și am respectat pe răposatul tău părinte, dar acum îmi vine peste seamă de greu să te mai țiu... Și mi-e teamă ca să nu afle autoritățile. Du-te unde vrei. Am familie. Nu-i drept să-mi pierd capul din pricina ta. Iartă-mă, pentru dumnezeu, dar pleacă de la noi...

— Bine, zise scurt Grigori. Îți mulțumesc și pentru hrană, și pentru bunătatea ta. Îți mulțumesc pentru toate. Văd și eu că-ți vine greu, dar unde să mă duc ? Toate drumurile mi-s tăiate.

— Unde știi.

— Bine. Plec chiar azi, Artamon Vasilievici. Mulțumesc pentru toate.

— Nu-mi mulțumi, n-ai pentru ce.

— N-am să uit bunătatea ta. Poate că am să-ți fiu și eu de folos.

Mișcat, omul îl bătu pe Grigori pe umăr.

— Pentru ce vorbești așa ? După mine, ai putea sta și două luni, dar uite că muiera nu vrea, mă cicălește în fiecare zi, fir-ar afurisită să fie ! Sînt cazac, și tu, Grigori Panteleevici, ești tot cazac, și sîntem amîndoi împotriva Puterii sovietice ; am să-ți ajut. Du-te chiar acum în satul Iagodnîi — acolo stă un cuscru al meu, și are să te primească. Să-i spui de la mine : „Artamon îți spune să mă primești ca pe un fiu, să mă hrănești și să mă ții cît ai să poți..." O să ne socotim noi. Dar pleacă de la mine chiar astăzi. Nu te mai pot ține, că, întîi, mă mănîncă de viu muierea, și apoi, mă tem să nu afle sovietul... Ai stat cît s-a putut sta, Grigori Panteleevici, ajunge. Am și eu un singur cap pe umeri...

Noaptea tîrziu, Grigori ieși din sat și n-avu timp să ajungă nici măcar la moara de vînt de pe movilă, cînd trei călăreți răsăriți parcă din pămînt îl opriră :

— Stai, neam de cățea ! Cine ești ?

Lui Grigori îi zvîcni inima. Fără să răspundă, se opri. Orice încercare de fugă ar fi fost prostească ; lîngă drum nu era nici o rîpă, nici un tufiș — peste tot, numai stepa pustie și goală. N-ar fi izbutit să facă nici doi pași.

— Ești comunist ? Marș îndărăt, mormîntul mă-ti ! Haide, mișcă-te mai iute !

Un alt călăreț, mînîndu-și calul drept asupra lui Grigori, porunci :

— Mîinile ! Scoate mîinile din buzunare că-ți tai capul !

Fără nici un cuvînt, Grigori își scoase mîinile din buzunarele mantalei și, fără să-și dea seama lămurit de cele întîmplate și de felul oamenilor, care îl opriseră, întrebă :

— Unde să mă duc ?

— În sat. Ia-o îndărăt !

Fu escortat pînă la sat de un singur călăreț, iar cei-lalți doi se despărțiră de ei pe izlaz și se îndreptară în trap spre drumul mare. Grigori mergea tăcut. Cînd ajunse la drum, încetini pasul și întrebă :

— Ascultă, mă frate, ce sînteți voi ?

— Hai, hai, dă-i drumul ! Ține mîinile la spate, n-auzi ?

Grigori se supuse. Peste cîteva minute, întrebă din nou :

— Bine, dar cine și ce sînteți ?

— Pravoslavnici.

— Nici eu nu-s de altă lege.

— Ei, să fii sănătos.

— Unde mă duci ?

— La comandant. Dă drumul la pas, scîrnăvie, că o să-ți arăt eu...

Omul împunse ușor pe Grigori cu vîrful săbiei, subțire și ascuțit, atingîndu-i gîtul între gulerul mantalei și căciulă — și el simți o clipă un tremur de spaimă, după care urmă o mînie neputincioasă. Ridicîndu-și gulerul și întorcîndu-se spre călăreț, el zise printre dinți :

— Fără prostii, auzi ? Vezi, să nu-ți iau jucăria...

— Lasă gura, lepră, și dă-i drumul ! Îți arăt eu ție ! Ține mîinile la spate !

Grigori făcu doi pași și zise :

— Și așa tac, n-ai de ce să mă-njuri. Mare rahat ești...

— Nu te uita îndărăt !

— Nici nu mă uit.

— Taci ! Calcă mai iute !

— Poate că vrei s-o iau la trap ? întrebă Grigori, măturînd fulgi de zăpadă de pe sprîncene.

Fără nici un cuvînt, omul dădu drumul calului. Pieptul animalului, jilav de sudoare și de umezeala nopții, îl împinse din spate pe Grigori, și copita calului intră zgomotos în zăpada udă lîngă picioarele lui.

— Mai încet ! strigă Grigori, punînd mîna pe coama calului.

Călărețul ridică sabia în dreptul capului și zise încet :

— Calcă mai iute, lepădătura dracului, și leagă-ți căţeaua că n-ai să ajungi viu în sat. Sînt iute la mînie ! Lasă gura ! Nici o vorbă !

Pînă în sat, nu mai ziseră nici un cuvînt. Lîngă o curte de la margine, călărețul struni calul și porunci :

— Treci pe poarta aceea.

Grigori intră pe porțile larg deschise. În fundul ogrăzii se vedea o casă mare cu acoperișul de tablă. Sub șopron stăteau caii, sforăind și mestecînd zgomotos. Lîngă scară erau vreo șase oameni înarmați. Călărețul își vîrî sabia în teacă și zise dîndu-se jos din șa :

— Treci în casă, drept înainte pe trepte, prima ușă la stînga. Mergi, nu te uita îndărăt, de cîte ori să-ți mai spun, gura, buricul și inima mă-ti !

Grigori urcă încet treptele scării. Un om cu budionovcă [1] de postav și cu manta lungă de cavalerist întrebă din cerdac :

— L-ați prins ?

— L-am prins, răspunse în silă glasul răgușit al omului, care îl adusese pe Grigori. L-am întîlnit lîngă moară.

— E secretarul de celulă, sau cine e ?

— Dracu să-l știe ! O lepră — aflăm noi îndată ce-i cu el.

---

[1] Un fel de capelă de postav gros, cu vîrful ascuțit, purtată inițial de trupele lui S. M. Budionnîi.

„Ori e o bandă, ori sînt cekiștii din Vioșenskaia și fac pe deștepții, se prefac. Gata, am căzut pe mîna lor, ca un prost", se gîndea Grigori, zăbovind dinadins în tindă și încercînd să-și adune gîndurile.

Cel dintîi om pe care-l zări în odaie fu Fomin. Ședea lîngă masă, înconjurat de o mulțime de oameni necunoscuți lui Grigori, toți în haine militare. Pe pat zăcea un morman de mantale și de cojoace, un șir de carabine se afla lîngă lavița pe care se înălța o grămadă de săbii, de cartușiere, de coburi și de saci de campanie. O duhoare grea de sudoare de cal se ridica de la oameni, de la mantale și de la echipament.

Grigori își scoase căciula și zise încet :

— Noroc !

— Melehov ! Adevărat se spune : stepa-i lată, drumu-i strîmt ! Ne-am întîlnit din nou ! De unde ne cazi ? Dezbracă-te, șezi. Fomin se sculă și se apropie de Grigori, întinzîndu-i mîna. Pentru ce rătăceai pe aici ?

— Am avut o treabă.

— Ce fel de treabă ? Ai nimerit cam depărtișor... zise Fomin, privindu-l iscoditor. Spune drept, te ascundeai, așa e ?

— Așa e. Atîta tot, răspunse Grigori, zîmbind în silă.

— Dar unde te-au prins băieții mei ?

— Lîngă sat.

— Unde te duceai ?

— Drept înainte...

Fomin privi încă o dată încordat în ochii lui Grigori și zîmbi.

— Văd că-ți închipui că te-am prins și că o să te ducem la Vioșki ! Nu, frate, n-avem de ce să mergem acolo... Fii fără teamă ! Nu mai slujim Puterea sovietică. Nu ne-am împăcat cu ea...

— Ne-am desvorțat, adăugă cu voce de bas un cazac mai în vîrstă, care ședea lîngă cuptor și fuma.

Cineva de lîngă masă rîse zgomotos.

— Despre mine n-ai mai auzit nimic ? întrebă Fomin.

— Nu.

— Ei, ia loc la masă, să stăm de vorbă. Aduceţi-i musafirului nostru ciorbă şi carne !

Grigori nu crezu nici un cuvînt din tot ce spunea Fomin. Palid şi rezervat, îşi scoase mantaua şi se aşeză la masă. Avea poftă de fumat, dar îşi aminti că de două zile nu mai avea tutun.

— Ai ceva de fumat ? se adresă el lui Fomin.

Celălalt se grăbi să-i întindă o tabacheră de piele. Nu se putea să nu vadă că degetele lui Melehov tremurau uşor, scoţînd ţigara. Zîmbi din nou pe sub mustăţile roşcovane, stufoase.

— Ne-am răsculat împotriva Puterii sovietice ! Sîntem pentru popor, împotriva sistemului de predare obligatorie şi împotriva comisarilor. Destul ne-au prostit, e rîndul nostru să-i prostim. Ai înţeles, Melehov ?

Grigori nu răspunse. Îşi aprinse ţigara şi trase grăbit de cîteva ori în piept. Simţea o uşoară ameţeală şi greaţă. Toată luna din urmă se hrănise pe sponci şi îşi dădu seama abia acum cît de mult slăbise. Stinse ţigara şi începu să mănînce cu lăcomie. Fomin povesti pe scurt despre răscoală şi despre primele zile de pribegire prin ţinut, numindu-şi cu fală raitele cu vorba „raid". Grigori îl asculta în tăcere şi înghiţea aproape pe nemestecate pîinea şi carnea de berbec, grasă şi pe jumătate crudă.

— Dar ai cam slăbit în ospeţie, zise Fomin, cu un zîmbet blajin.

Sughiţînd de prea multă mîncare, Grigori mormăi :

— N-am stat la mama acasă...

— Se cunoaşte ! Mai ia, mănîncă cît ai poftă. Nu sîntem zgîrciţi.

— Bogdaproste. Acum aş mai fuma... Grigori luă ţigara dăruită, se apropie de un cazan de tuci de pe laviţă şi, dînd la o parte capacul de lemn, luă apă. Era foarte rece şi puţin cam sărată. Ameţit de mîncare, Grigori

goli cu lăcomie două căni mari și după aceea își aprinse țigara, simțind o nespusă plăcere.

— Cazacii nu prea ne au în cinste, urmă Fomin, așezîndu-se lîngă Grigori. Au pățit-o rău de tot anul trecut, pe vremea răscoalei... Totuși, se găsesc voluntari. Ne-au venit vreo patruzeci de oameni. Dar nu de asta avem nevoie. Trebuie să ridicăm tot districtul, și să ne ajute și cele vecine, Hopiorski și Ust-Medveditki. Uite, numai atunci și numai așa o să ne răfuim în lege cu Puterea sovietică !

În jurul mesei se încinsese o gălăgioasă dezbatere. Grigori îl asculta pe Fomin, privind pe ascuns la tovarășii săi. Nici un chip cunoscut ! Tot nu-l credea încă pe Fomin, bănuindu-l de șiretenie, și tăcea din înțelepciune. Dar nu putea să stea așa, fără să spună ceva.

— Dacă vorbești serios, tovarășe Fomin, atunci spune-mi ce vreți ? Să începeți un alt război ? întrebă el, silindu-se să gonească somnul, care-l biruia.

— Doar ți-am mai spus o dată.

— Să schimbați cîrmuirea ?

— Da.

— Și pe care s-o puneți în loc ?

— Pe-a noastră, căzăcească !

— Pe atamani ?

— Ei, deocamdată să nu vorbim de atamani. O să punem puterea pe care o va alege poporul. Dar asta n-are să fie curînd, și nici nu mă pricep la politică. Sînt militar, treaba mea este să stîrpesc comisarii și comuniștii. Iar în ce privește puterea, are să-ți povestească șeful meu de stat-major, Kaparin. În privința asta, e deștept ca nimeni altul. Om cu carte și cu multă pricepere. Fomin se aplecă spre Grigori și-i șopti : E fost căpitan din armata țaristă. Băiat deștept ! Doarme în odaie, e cam bolnav ; poate că din neobișnuință, facem marșuri lungi.

Din tindă se auzi un zgomot, tropăit de picioare într-o luptă scurtă, un geamăt și un strigăt surd : „Arde-i una la lingurică !“ Vorbele de la masă amuțiră. Fomin privi

cu atenție ușa. Cineva o smuci și o deschise larg. Aburi albi năvăliră pe jos în odaie. Un om înalt, fără șapcă, cu haina kaki, vătuită, și cu pîslari albi, făcu cîțiva pași iuți, aplecîndu-se, împins din spate printr-o lovitură răsunătoare, și se izbi cu putere de colțul cuptorului. Cineva strigă vesel din tindă, înainte de a închide ușa :

— Încă unul ! Luați-l în primire !

Fomin se sculă și-și potrivi centironul.

— Cine ești ? întrebă cu glas poruncitor.

Înăbușindu-se, omul cu haina vătuită își trecu mîna prin păr, încercă să spună ceva, strînse din umeri și se strîmbă de durere. Fusese izbit în șira spinării cu ceva greu — cu patul armei, pesemne.

— Ei, de ce taci ? Ți-ai pierdut limba ? Cine ești, te-ntreb ?

— Ostaș roșu.

— Ce unitate ?

— Regimentul 12 de aprovizionare.

— A-a, bun vînat ! rosti zîmbind unul de la masă.

Fomin își continuă interogatoriul :

— Ce-ai căutat aici ?

— Cu detașamentul de baraj... ne-au trimis...

— E limpede. Cîți inși ați fost în sat ?

— Paisprezece.

— Unde-s ceilalți ?

Ostașul nu răspunse și cu o sforțare deschise buzele. În gîtlejul lui clocoti ceva, și o șuviță subțire de sînge i se prelinse din colțul stîng al gurii pe bărbie. Își șterse buzele cu palma, o privi și o curăți de pantaloni.

— O bestie... de la voi... mi-a stricat plămînii... zise el cu glas gîlgîitor, înghițindu-și sîngele.

— Fii fără teamă ! O să te vindecăm ! zise batjocoritor un cazac scund, sculîndu-se de lîngă masă și făcînd cu ochiul celorlalți.

— Ceilalți unde sînt ? întrebă din nou Fomin.

— Au plecat cu căruțele la Elanskaia.

— De unde eşti ? În ce meleaguri eşti născut ?

Ostaşul roşu se uită la Fomin cu ochii albaştri sclipind febril, scuipă sub picioarele sale sîngele închegat şi răspunse mai limpede, cu voce curată de bas :

— Din gubernia Pskov...

— Aha, din Pskov, din Moscova.. am mai auzit noi... rînji batjocoritor Fomin. Dar cam departe mi te-ai băgat, flăcăule, după pîinea altuia... Ei, am vorbit destul ! Ce vrei să facem cu tine, hai ?

— Trebuie să-mi daţi drumul.

— Ageamiu mai eşti... Sau, băieţi, poate că într-adevăr să-i dăm drumul ? Voi ce ziceţi ? se întoarse Fomin către cei din jurul mesei şi zîmbi pe sub mustăţi.

Grigori, care urmărea atent tot ce se petrecea, văzu zîmbete stăpînite şi pline de înţeles pe chipurile arămii şi arse de vînt.

— Să slujească vreo două luni la noi şi pe urmă o să-l lăsăm să plece acasă, la nevastă, îşi dădu unul cu părerea.

— Auzi ? Poate că eşti gata să slujeşti într-adevăr la noi ? întrebă Fomin, încercînd în zadar să-şi ascundă zîmbetul. O să-ţi dăm un cal, o şa, cizme noi cu turetci late, în loc de pîslari... Dar prost vă echipează comandanţii voştri ! Păi asta se cheamă încălţăminte ? E dezgheţ afară, şi tu umbli cu pîslarii. Treci la noi, ce zici ?

— Ăsta e ţăran, n-a mers călare de cînd e pe lume, bodogăni în bătaie de joc, cu un glas subţire şi prefăcut, unul dintre cazaci.

Ostaşul roşu tăcea. Se rezemă cu spatele de cuptor, cercetîndu-i pe toţi cu privirea ochilor săi senini, acum mai limpezi. Din cînd în cînd, se strîmba de durere şi deschidea puţin gura, cînd îi venea greu să răsufle.

— Ei, rămîi la noi ori ba ? întrebă din nou Fomin.

— Dar ce sînteţi voi ?

— Noi ? Fomin ridică mult sprîncenele şi-şi netezi mustăţile cu palma. Noi sîntem luptători pentru poporul muncitor. Sîntem împotriva jugului comisarilor şi comuniştior, iată cine sîntem.

Şi deodată Grigori zări un zîmbet pe chipul ostaşului roşu :

— Aha, iată cine sînteţi voi... Şi eu mă-ntrebam ce-o fi cu voi ? Prizonierul zîmbea, arătîndu-şi dinţii roşii de sînge şi vorbind ca şi cum l-ar fi surprins plăcut noutatea auzită, dar în glasul lui răsuna ceva, care îi făcu pe toţi să asculte cu atenţie. După voi, sînteţi luptători pentru popor ? A-şaa... Iar după noi sînteţi nişte bandiţi, şi atît ! Cum să vă slujesc ? Vă place să glumiţi, zău !

— Eşti şi tu un flăcău vesel, după cum te văd... Fomin îl privi cu ochii mijiţi şi-l întrebă scurt : Eşti comunist ?

— Nu, ce vorbeşti ! Nu-s în partid.

— Nu seamănă.

— Pe cinstea mea că nu-s în partid !

Fomin tuşi şi se întoarse la masă.

— Ciumakov ! Isprăveşte cu el !

— Nu trebuie să mă omorîţi. N-aveţi pentru ce, zise încetişor ostaşul.

Nimeni nu-i răspunse. Ciumakov, un cazac zdravăn şi chipeş, cu o vestă englezească de piele, se sculă în silă de la masă şi-şi netezi părul blond, pieptănat cu grijă îndărăt.

— M-am săturat de meseria asta, zise el cu vioiciune, scoţîndu-şi sabia din grămada de pe laviţă şi încercîndu-i tăişul cu degetul mare.

— Nu trebuie neapărat s-o faci tu. Spune băieţilor din ogradă, îl sfătui Fomin.

Ciumakov cercetă cu o privire rece pe ostaş, din cap pînă-n picioare, şi zise :

— Treci înainte, drăguţule.

Ostaşul roşu se dădu la o parte de la cuptor, se zgribuli şi se îndreptă spre ieşire, lăsînd pe jos urmele umede de pîslari.

— Nici nu ţi-ai şters picioarele cînd ai intrat ! Ai lăsat urme de noroi... Murdar mai eşti, frate ! zise cu o nemulţumire prefăcută Ciumakov, luînd-o după prizonier.

— Spune să-l scoată în ulicioară sau pe arie. Nu lîngă casă că au să se supere gazdele ! îi strigă Fomin.

Se apropie de Grigori și se așeză alături de el.

— Ei, ce zici de judecata noastră ? E scurtă ?

— Scurtă, răspunse Grigori, ferindu-se să-l privească în ochi.

Fomin oftă.

— N-ai încotro. Așa trebuie acum. Părea că vrea să mai spună ceva, dar de pe scară se auzi tropăit de pași, un strigăt, și o împușcătură trosni zgomotos.

— Ce dracu i-a apucat ! strigă înciudat Fomin.

Un cazac sări de lîngă masă și, cu o izbitură de picior, deschise larg ușa.

— Ce s-a întîmplat ? strigă el în întuneric.

Intră Ciumakov și spuse cu vioiciune :

— Era sprinten, nu glumă, afurisitul ! A sărit de pe treapta de sus și a luat-o la fugă. A trebuit să stricăm un cartuș pe el. Acum, îl dau gata băieții, afară, în curte...

— Spune-le să-l scoată în ulicioară.

— Le-am și spus, Iakov Efimovici.

Trecu o clipă. Nimeni nu vorbea ; apoi cineva întrebă cu un căscat înăbușit :

— Cum e afară, Ciumakov ? Nu plouă ?

— Ttț !... E înnorat.

— Dacă plouă, se duce dracului toată zăpada.

— Și ce nevoie ai de ea ?

— Eu n-am nevoie de ea. Dar n-am poftă să mă bălăcesc în noroaie.

Grigori se apropie de pat și-și luă căciula.

— Unde te duci ? întrebă Fomin.

— Să-mi fac nevoile.

Grigori ieși în cerdac. Luna ivită de după un nor își revărsa lumina palidă. Curtea întinsă, acoperișurile magaziilor, vîrfurile golașe ale plopilor țîșnite spre cer, caii de la conovețe, acoperiți cu cergi — totul se scălda în lumina albastră, fantomatică, de la miezul nopții. La cîțiva stînjeni de scară zăcea ostașul roșu doborît, cu capul într-o bălțoacă

de zăpadă topită sclipind tulbure. Aplecați asupra lui, trei cazaci vorbeau încet între ei. Moșmondeau ceva pe lîngă mort.

— Mai răsuflă, zău ! zise cu ciudă unul. Cum l-ai lovit, diavole nepriceput ? Ți-am spus : arde-l la cap ! Al dracului nătărău !

Cazacul cu glas răgușit — același care îl escortase pe Grigori — răspunse :

— Se duce ! Mai dă nițel din picioare și se duce... Dar ridică-i capul ! Nu pot să scot... Apucă-l de păr, așa ! Acum ține-l bine.

Apa clipoci. Unul din cazacii aplecați deasupra ostașului roșu se îndreptă din șale. Cel răgușit ședea pe vine și-l dezbrăca de haina vătuită. Zise :

— Am o mînă ușoară, de aceea nu și-a dat încă sufletul. Acasă mi se-ntîmpla să tai un porc... Ține-l bine, nu-i da drumul ! Drăcia dracului !... Așa ; mă apuc să tai un porc și-i tai tot gîtul, pînă la os, iar el, afurisitul, se scoală și începe a umbla prin ogradă. Umblă și nu mai isprăvește ! Curge sîngele din el gîrlă ; dar tot umblă și horcăie. Nu mai are cu ce să răsufle, și tot trăiește... Va să zică, am o mînă ușoară, n-ai ce face. Ei, lasă-l... Tot răsuflă ? Ia, uite... Doar i-am despicat gîtul aproape pînă la os...

Al treilea cazac întinse în mîini haina vătuită, scoasă de pe ostaș, boscorodind :

— Ați murdărit de sînge toată partea stîngă... Se lipește de mîini, dă-o dracului !

— Nu-i nimic, se usucă. Nu-i untură, îl liniști cel cu glasul răgușit și se lăsă din nou pe vine. Ori se usucă, ori se spală. Nu-i mare lucru.

— Dar ce, vrei să-i scoți nădragii ? întrebă morocănos cel dintîi.

Cel răgușit se răsti :

— Dacă ești grăbit, pleacă la cai, facem treaba și fără tine ! Vrei să se prăpădească lucrurile ?

Grigori se întoarse pe loc și intră în casă.

Fomin îl întîmpină cu o privire scurtă, cercetătoare, și se sculă.

— Hai în odaie, să stăm de vorbă, că aici e prea mare gălăgie.

În odaia spațioasă și bine încălzită, mirosea a șoareci și a sămînță de cînepă. Tolănit pe pat, dormea un om scund, îmbrăcat în veston kaki. Părul rar și zbîrlit îi era plin de puf și de fulgi. Își lipise obrazul de perna murdară, fără față. O lampă atîrnată de perete îi lumina chipul palid, de mult neras.

Fomin îl trezi și-i zise :

— Scoală-te, Kaparin. Uite, avem un musafir. Află că e de-al nostru, Grigori Melehov, fost sotnic, precum ca să știi...

Kaparin își lăsă picioarele să-i atîrne de pe marginea patului, își frecă fața cu palmele și se ridică. Se înclină apoi ușor de mijloc și întinse mîna lui Grigori.

— Îmi pare bine ! Căpitan Kaparin.

Fomin se grăbi să împingă un scaun spre Grigori, apoi se așeză pe un cufăr. Înțelesese, pesemne, după chipul lui Grigori, că uciderea bestială a ostașului roșu îl impresionase urît, încît se socoti dator să lămurească :

— Să nu-ți închipui că ne purtăm tot așa de crud cu toată lumea. Dar caraghiosul ăla a fost dintr-o unitate de aprovizionare. Pe unii ca dînsul și pe comisari nu-i cruțăm ; pe ceilalți îi iertăm. Uite, ieri am prins trei milițieni ; le-am luat caii, armele și șeile, și le-am dat drumul. N-avem nevoie de ei ; la ce naiba să-i omorîm ?

Grigori tăcea. Cu mîinile pe genunchi, se gîndea la ale lui și auzea ca prin vis glasul lui Fomin.

— ...Și deocamdată așa luptăm noi, urmă Fomin. Totuși, avem nădejdea să-i răsculăm pe cazaci. Puterea sovietică tot n-are multe zile de trăit. A ajuns pînă la noi zvonul că pretutindeni e război. Răscoale, peste tot : și în Siberia, și în Ucraina, și chiar la Petrograd. Toată flota s-a răsculat la fortăreața aia... cum îi zice ?

— Kronstadt, suflă Kaparin.

Grigori își ridică privirile și se uită cu ochii goi, ca un orb, mai întîi la Fomin, apoi la Kaparin.

— Ia și fumează, îl îmbie Fomin și-i întinse tabachera. Așadar, au luat Petrogradul și se apropie de Moscova. Tămbălău mare peste tot ! Nu trebuie să ne culcăm pe-o ureche. O să-i ridicăm pe cazaci, o să scuturăm Puterea sovietică și apoi, dacă ne-or ajuta cadeții, toate au să ne meargă strună. Lasă-i pe oamenii lor învățați să facă o putere nouă, noi o să-i ajutăm. Tăcu o clipă, apoi întrebă : Cum crezi tu, Melehov: dacă au să năvălească cadeții dinspre Marea Neagră și dacă noi o să ne unim cu dînșii, au să țină oare socoteală, sau nu, că noi ne-am răsculat cei dintîi în spatele roșilor ? Kaparin spune : neapărat ! Dar dacă, bunăoară, au să-mi facă mizerii, pentru că am scos de pe front în 1918 Regimentul 28 și fiindcă am slujit vreo doi ani Puterii sovietice ?

„A, iată unde vrei să ajungi ! Prost, prost, dar șiret...", gîndi Grigori zîmbind fără să vrea. Fomin aștepta răspunsul. Se vedea limpede că gîndul acesta îl frămînta adînc. Grigori răspunse în silă :

— E o poveste cam lungă.

— Sigur, sigur că da, încuviință repede Fomin. Am vorbit numai așa, fiindcă veni vorba. O să vedem noi pe urmă, deocamdată trebuie să ne ținem de treabă și să-i zdrobim pe comuniști din spate. N-o să-i lăsăm să trăiască în liniște ! Și-au cocoțat pifanii în căruțe și vor să ne ajungă din urmă... Lasă-i să încerce. Pînă cînd o să mai capete vreo unitate de cavalerie, noi le întoarcem tot districtul cu gaibele în sus !

Grigori privi din nou undeva jos, la picioarele lui. Kaparin se scuză și se culcă pe pat.

— Sînt foarte obosit. Facem marșuri nebunești, dormim puțin, zise el cu un zîmbet palid.

— E vremea să mergem și noi la culcare. Fomin se sculă și-și puse mîna grea pe umărul lui Grigori. Ce deștept ai fost, Melehov, că mi-ai ascultat sfatul pe care ți l-am dat atunci, la Vioșki ! Dacă nu te-ai fi ascuns, s-ar fi isprăvit cu tine. Ai zăcea acum în nisipurile de la Vioșenskaia și ți-ar putrezi ciolănașele... Nu, mie mi se arată totul limpede ca lumina zilei. Ei, ce-ai hotărît ? Spune și hai la culcare.

— Despre ce să-ţi spun ?

— Mergi cu noi, ori nu ? N-ai să te ascunzi toată viaţa prin grajduri străine.

Grigori se aştepta la această întrebare. Trebuia să aleagă : ori să rătăcească mai departe prin sate, să ducă o viaţă de lipsuri, fără căpătîi, şi să se prăpădească de amar, pînă cînd vreo gazdă îl va preda autorităţilor ; ori să se prezinte suspus la biroul politic ; ori, în sfîrşit, să meargă cu Fomin. Iar el îşi făcuse alegerea. Pentru întiia oară în toată seara, se uită drept în ochii lui Fomin şi, strîmbîndu-şi buzele într-un zîmbet, zise :

— Am de ales, ca în basmul celor trei viteji la răspîntie : dacă mergi la stînga, pierzi calul ; dacă mergi la dreapta, pierzi viaţa... Sînt trei drumuri şi nici unul nu duce la nimic bun...

— Alege fără basme. Basmele ai să le povesteşti altă dată.

— N-am încotro. Mi-am făcut alegerea.

— Da ?

— Intru în banda ta !

Vădit nemulţumit, Fomin se schimonosi şi-şi muşcă mustaţa.

— Lasă porecla asta ! De ce „banda“ ? Aşa ne-au botezat comuniştii, dar tu nu trebuie să spui la fel cu dînşii. Sîntem numai nişte răsculaţi. Atîta tot !

Nemulţumirea sa cu totul trecătoare nu lăsă însă urme. Era bucuros de hotărîrea lui Grigori şi nici nu putea s-o ascundă ; înviorîndu-se şi frecîndu-şi mîinile, zise :

— Rîndurile noastre cresc ! Auzi, căpitane ? O să-ţi dăm, Melehov, un pluton ; iar dacă nu vrei să fii comandant de pluton, ai să stai la statul-major, să învîrţi treburile împreună cu Kaparin. Îţi dau calul meu. Am unul de rezervă.

12

Spre dimineaţă se lăsă un pui de ger. Băltoacele fură prinse de o pojghiţă de gheaţă vînătă. Zăpada se făcu aspră şi scîrţîia sonor. Pe cîmpia albă, zgrunţuroasă, copitele

cailor lăsau urme rotunde și cu margini surpate, nelămurite, iar acolo unde dezgheţul din ajun mîncase zăpada, pămîntul gol, cu iarba moartă, ceda puţintel sub copite şi suna stins.

Detaşamentul lui Fomin se aduna lîngă sat în coloană de marş. Departe, pe drum, se zăreau şase călăreţi din patrula trimisă înainte.

— Iat-o, armata mea ! zise Fomin, zîmbind şi apropiindu-se de Grigori. Cu flăcăi d-ăştia, poţi să rupi şi coarnele dracului !

Grigori cercetă coloana cu ochii şi se gîndi trist : „De-ai fi căzut cu oastea asta a ta pe mîna escadronului meu, cînd eram la Budionnii, praf te-am fi făcut într-o jumătate de ceas !“

Arătîndu-şi oamenii cu biciuşca, Fomin întrebă :

— Ei, ce zici de dînşii ?

— Pe prizonieri îi omoară binişor şi se pricep să dezbrace morţii. Dar cum se poartă în luptă, asta încă n-o ştiu, răspunse cu răceală Grigori.

Întorcîndu-se cu spatele în vînt, Fomin îşi aprinse ţigara şi zise :

— Ai să-i vezi şi în luptă ! Am, mai ales, tot oamenii căliţi la oaste, n-au să mă facă de rîs.

Şase căruţe mari cu cartuşe şi cu merinde fură încolonate la mijloc. Fomin o luă călare înainte şi dădu comanda de pornire.

Ajuns în vîrful dealului, se apropie din nou de Grigori şi-l întrebă :

— Ei, ce zici de calul meu ? Ţi-a plăcut ?

— Bun cal.

Merseră îndelung în tăcere, cot la cot ; apoi Grigori întrebă :

— N-ai de gînd să treci pe la Tatarski ?

— Ţi-e dor de cei de-acasă ?

— Aş avea poftă să-i văd.

— Poate că o să ne abatem şi pe-acolo. Mă gîndesc

acum s-o iau spre Cir, să-i împing niţel pe cazaci, să-i trezesc din somn.

Dar cazacii nu prea aveau poftă să se lase „treziţi"... Grigori se lămuri deplin în cîteva zile. Ocupînd un sat sau o staniţă, Fomin poruncea să se adune locuitorii. De obicei, vorbea tot el, iar uneori era înlocuit de Kaparin. Chemau pe cazaci la arme, vorbeau despre „greutăţile pe care Puterea sovietică le-a pus pe spinarea plugarilor", despre „paragina cumplită, care va să vie neapărat, dacă n-o să răsturnăm Puterea sovietică". Fomin vorbea mai puţin curgător şi fără pretenţii de discurs, dar mai amănunţit şi mai pe înţelesul cazacilor, decît Kaparin. Îşi încheia de obicei cuvîntările cu aceleaşi rostiri învăţate pe din afară : „De azi înainte, vă scutim de predarea obligatorie ! Să nu mai duceţi bucatele la centrele de predare. E timpul să nu mai hrăniţi pe trîntorii de comunişti. Ei şi-au făcut osînza din sudoarea voastră, dar s-a isprăvit cu praznicul lor ! Sînteţi oameni liberi ! Puneţi mîna pe arme, sprijiniţi puterea noastră ! Ura, cazaci !"

Cazacii priveau în jos, posomoriţi, şi tăceau. În schimb, femeile nu-şi stăpîneau gurile. Din rîndurile lor îngrămădite zburau strigăte şi întrebări pline de venin :

— E bună puterea ta, dar ceva săpun ne-ai adus ?

— Şi unde o ţii, puterea ta ? În coburi ?

— Dar voi, din a cui pîine mîncaţi ?

— Te pomeneşti că o să cutreieraţi casele, să cereţi pomană ?

— Doar de ce au săbii ? Nici n-au să-ţi mai ceară voie, cînd or purcede să taie capetele la găini !

— Cum poţi să spui una ca asta, să nu predăm grînele ? Azi sînteţi aici, şi mîine nu vă mai găsim nici cu felinarul ! Iar noi rămînem locului să pătimim din pricina voastră !

— N-o să vă dăm bărbaţii noştri ! Bateţi-vă singuri !

Şi multe asemenea vorbe strigau cu o mare îndîrjire femeile, care pierduseră toată încrederea după atîţia ani de război, temîndu-se de alte urgii şi agăţîndu-se cu deznădejde de bărbaţii lor.

Fomin asculta cu nepăsare țipetele lor bezmetice : știa cîte parale prețuiesc. Aștepta să se facă liniște și se adresa cazacilor, care îi răspundeau scurt și cu chibzuială :

— Să nu ne împingi cu sila, tovarășe Fomin ! Destul război am făcut.

— Am mai încercat și noi o dată, ne-am mai răsculat în anul nouăsprezece.

— N-avem cu ce să ne răsculăm, și n-avem de ce ! Deocamdată nu-i nevoie.

— Vine vremea de semănat și tu strigi : la război !

Într-o zi, cineva răcni din rîndurile mai depărtate :

— Bine mai cînți acum ! Dar unde mi-ai fost în anul nouăsprezece, cînd ne-am răsculat ? Prea tîrziu ți-ai băgat mințile în cap, Fomin !

Grigori îl zări pe Fomin cum se schimbă la față. Dar Fomin se stăpîni și nu răspunse nimic.

În prima săptămînă asculta destul de liniștit întîmplările cazacilor în adunări, împotrivirile lor hotărîte de a-i sprijini mișcarea ; și nici strigătele, nici ocările muierilor nu izbuteau să-l scoată din sărite. „Lasă, nu-i nimic, tot găsim noi ac de cojocul lor !“, zicea el, cu glas sigur, zîmbind pe sub mustăți. Dar, căpătînd încredințarea că cea mai mare parte din căzăcime îi este împotrivă, își schimbă dintr-o dată purtarea cu cei care luau cuvîntul la adunări. Le vorbea fără să se dea jos din șa, și nu mai căuta să-i înduplece, ci-i amenința. Rezultatele însă rămîneau la fel : cazacii, pe care nădăjduise să se bizuie, îi ascultau cuvîntarea, fără să-i răspundă măcar o singură vorbă, și se împrăștiau tot în tăcere.

Într-un sat, după rostirea lui, luă cuvîntul o cazacă văduvă — înaltă, voinică și lată în umeri, cu glas de bas aproape bărbătesc, dînd bărbătește din mîini, cu mișcări largi și aprige. Pe chipul ei lat și ciupit de vărsat, se citea o hotărîre răutăcioasă, iar buzele ei groase se strîmbau mereu într-un zîmbet disprețuitor. Arătînd cu mîna roșie și grasă spre Fomin, care ședea nemișcat în șa, ea scuipa vorbe una mai usturătoare decît cealaltă :

— Iar răscoală ? Pentru ce ? Unde vrei tu să ne împingi bărbații, în care groapă ? Cîte femei n-a văduvit

blestematul vostru de război ? Cîți copii n-a lăsat orfani ?...: Chemi o nouă urgie pe capetele noastre ? Uite-l, împăratul liberator, din satul Rubejnii ! Mai bine ai sta la tine acasă, să te ții de treabă, să pui capăt pacostei și numai atunci să vii și să ne înveți de care putere avem nevoie, și care nu ne trebuie ! Știm și noi că la tine femeia nici nu iese din jug ! Și tu ți-ai bîrligat mustața, te fudulești călare și zăpăcești lumea. Casa ta, de n-ar sprijini-o vîntul, s-ar fi surpat de mult ! Halal dascăl ! Ei, de ce taci, mutră roșcată, e adevărat, ori nu ce spun eu ?

Rîsete ușoare trecură prin mulțime, asemenea unei adieri de vînt, și amuțiră. Mîna stîngă a lui Fomin, care se odihnea pe oblîncul șeii, desfăcea încet dîrlogii, chipul i se întunecă de mînie abia stăpînită, dar el tăcea înainte, căutînd în gînd cum să iasă cu fața curată din asemenea dandana.

— Și care e puterea asta a ta pentru care chemi lumea ? urmă văduva ajunsă la culmea mîniei.

Își propti mîinile în șoldurile late și porni încet spre Fomin, legănîndu-se în mers. Ascunzîndu-și zîmbetul și privind în jos cu ochii înveseliți, cazacii își făcură loc în cerc, ca la horă, dîndu-se la o parte și împingîndu-se cu coatele...

— Puterea ta nici nu rămîne în urma ta, stărui văduva cu același glas de bas. Se tîrăște după tine și nu ține nicăieri mai mult de un ceas ! „Azi călare, mîine cu botul în noroi !" Iată cine ești tu, și puterea ta e la fel !

Fomin strînse cu îndîrjire coastele calului și-l împinse spre mulțime. Oamenii săriră speriați care încotro. În cercul larg rămase numai văduva. Văzuse prea multe în viața ei și de aceea privea liniștită la botul calului, cu dinții rînjiți, și la chipul alb de turbare al călărețului.

Venind drept asupra ei, Fomin ridică biciușca.

— Taci, lepră ciupită !... Faci agitație ? !

Deasupra capului aprigei cazace se ridica botul calului, cu dinții rînjiți, încordat cu putere în sus. Un clăbuc de spumă verzuie se desprinse de pe zăbale, căzu pe broboada neagră a văduvei și se prelinse pe obrazul ei. Cu o

mișcare scurtă din mînă, văduva îl scutură jos și făcu un pas înapoi.

— Tu adică ai voie să te rățoiești, cît te ține gura, și noi nu ? strigă ea, uitîndu-se țintă la Fomin, cu ochii rotunzi, scînteind de mînie.

Fomin n-o lovi. Vînturîndu-și biciușca, răcni :

— Lepră bolșevică ! Am să scot eu prostia din tine ! Așteaptă, să vezi, cînd voi da ordin să-ți ridice fusta și să-ți tragă o scuturătură bună cu vergile, atunci îndată are să-ți vie mintea la cap !

Văduva mai făcu doi pași îndărăt și, deodată, întorcîndu-se cu spatele la Fomin, se aplecă și ridică poala fustei.

— Dar asta ai mai văzut, viteazule ? strigă ea și, îndreptîndu-se cu o sprinteneală uimitoare, se întoarse din nou cu fața la Fomin. Să mă bați ? Pe mine ? ! Prăpăditule !...

Fomin scuipă furios, trase de dîrlogi și smuci calul, care făcu cîțiva pași înapoi.

— Acoperă-te, iapă nerușinată ! Te fudulești că ai atîta carne pe tine ! zise el tare și-și întoarse calul, silindu-se să păstreze o înfățișare aspră.

Mulțimea izbucni într-un rîs prelung și înăbușit. Unul dintre oamenii lui Fomin sări la văduvă, cu gîndul de a salva cinstea terfelită a comandantului său, și răsuci în vînt patul carabinei, dar un cazac zdravăn și mai înalt cu două capete o acoperi pe femeie cu umărul său lat și rosti încet, dar apăsat :

— Să nu te atingi !

Alți trei săteni veniră în grabă și o împinseră pe văduvă îndărăt. Unul din ei, mai tînăr, moțat, șopti către omul lui Fomin :

— De ce ridici mîna ? Nu-i mare lucru să bați o muiere, mai bine să-ți arăți vitejia colea, pe deal, că aici, prin sat, toți sîntem viteji...

Fomin trecu în pas la gard și se ridică în scări.

— Cazaci ! ! Gîndiți-vă bine ! strigă el către mulțimea care se împrăștia încet. Deocamdată vă rugăm omenește,

dar peste o săptămînă, cînd o să ne întoarcem, n-are să vă fie moale !

Era voios, fără să știe de ce, și, strunindu-și calul, care juca pe loc, strigă rîzînd :

— Nu sîntem d-ăia sperioși ! N-o să ne speriați cu... astea de muieri... (Urmară mai multe rostiri la fel cu proba de ardeiate.) Am văzut de toate : și ciupite, și de-altele ! O să mai venim pe aici și, dacă nici unul de la voi nu se-nscrie în detașamentul nostru, să știți că o să mobilizăm cu sila pe toți cazacii mai tineri ! N-avem cînd să ne jucăm cu voi și să vă întrebăm ce vă place și ce nu !

În mulțimea, care se opri o clipă, se auziră vorbe și rîsete. Zîmbind mereu, Fomin dădu comanda :

— Încălecarea !...

Cu fața stacojie de sforțările pe care le făcuse să-și stăpînească rîsul, Grigori se grăbi să-și ajungă plutonul.

Răsfirat pe drumul noroios, detașamentul lui Fomin urcă dealul, pierzînd din ochi satul cu lumea neprimitoare, iar Grigori, tot zîmbind din cînd în cînd, se gîndea : „Ce noroc e că noi, cazacii, sîntem un neam vesel ! Gluma poposește la noi mai adesea decît amărăciunea ; de n-ar fi așa și, doamne ferește, de le-am face toate în serios, ne-ar veni să ne spînzurăm de o asemenea viață !“ Această pornire voioasă nu-l părăsi multă vreme, și abia la popas se gîndi cu îngrijorare și cu amărăciune că ridicarea cazacilor n-are să izbutească și că toate planurile lui Fomin sînt sortite prăbușirii.

13

Venea primăvara. Soarele dogorea tot mai puternic. Zăpada de pe povîrnișurile dinspre miazăzi se topi, și pămîntul roșcat, căptușit cu iarba moartă de anul trecut, se învăluia la amiază în ceața liliachie, străvezie, a umezelii răsfirată în aburi. Pe locurile însorite și pe movile, se iviră de sub pietrele intrate adînc în țărînă cele dintîi săgeți verzi de troscot. Semănăturile s-au dezvelit. Ciorile părăsiră

drumurile de iarnă neumblate de nimeni, luînd calea ariilor și a cîmpului mustind de apa zăpezilor. În văgăuni și în ripe mai era încă zăpadă albăstrie plină de apă ; o adiere aspră de răcoare mai venea dinspre ele, dar pîrîiașele de primăvară susurau sonor și subțire, nevăzute sub nămeți, și înverzeau prin lunci trunchiurile de plopi, cu o sfioasă gingășie primăvăratică.

Se apropia vremea muncilor și banda lui Fomin se topea cu fiecare zi ce trecea. În fiecare dimineață, după popas, se descoperea lipsa a încă doi-trei cazaci, ba într-o zi se făcură nevăzuți deodată opt oameni — aproape o jumătate de pluton — plecați cu caii și cu armele lor la Vioșenskaia, ca să se predea. Venea vremea aratului, a semănăturilor ; pămîntul chema la muncă, și mulți oameni din banda lui Fomin o părăseau pe ascuns. Dîndu-și seama de zădărnicia luptei, se duceau pe la casele lor. Rămîneau numai cei care nu aveau încotro, cei care nu se puteau întoarce : prea mare era vina lor față de Puterea sovietică, pentru ca să se mai poată aștepta la iertare.

Pe la începutul lui aprilie, banda lui Fomin nu mai avea decît optzeci și șase de săbii. Grigori rămăsese în bandă. Nu avu curajul să plece acasă. Era deplin încredințat că totul este pierdut și că, mai devreme ori mai tîrziu, banda va fi zdrobită ; știa că la cea dintîi ciocnire cu vreo unitate de cavalerie regulată din Armata Roșie vor fi nimiciți pe loc. Și, cu toate acestea, rămăsese la Fomin, cu gîndul ascuns de a ajunge pînă în vară, iar atunci să pună mîna pe doi cai, cei mai buni dintre toți caii bandei, și s-o șteargă noaptea la Tatarski, iar de acolo spre miazăzi, împreună cu Axinia. Stepa Donului e largă și întinsă, cu nenumărate drumuri neumblate ; vara toate căile sînt slobode și peste tot se găsește adăpost... Mai plănuia să lase apoi caii undeva și să se strecoare pe jos, împreună cu Axinia, în Kuban, în ținutul deluros, cît mai departe de locurile de baștină — și să petreacă acolo vremea urgiei. I se părea că nu mai avea nici o altă ieșire.

Urmînd sfatul lui Kaparin, Fomin se hotărî să treacă în stînga Donului, înainte de pornirea sloiurilor. La marginea

districtului Hopior, cu păduri întinse, nădăjduia să se adăpostească de urmărire, la caz de nevoie.

Banda trecu Donul ceva mai sus de satul Ribnîi. Pe alocuri, unde sforul apei era mai iute, gheața se măcinase, apa își sclipea solzii argintii în razele soarelui de aprilie ; dar acolo unde trecea drumul de iarnă, ridicîndu-se cu doi coți deasupra gheții, Donul era neclintit. Peste golurile fără gheață fură puse garduri împletite ; caii au fost trecuți unul cîte unul ; ajunși pe malul opus, oamenii se adunară și, trimițînd înainte cercetași, porniră spre staniţa Elanskaia.

A doua zi, Grigori avu prilej să vadă pe un consătean, bătrînul Ciumakov cel cu un singur ochi. Fusese pe la rudele lui din Greaznovski și se întîlni cu banda în apropiere de sat. Grigori îl trase la o parte din drum și-l întrebă :

— Spune, moșulică, copiii mei mai trăiesc ? Sînt sănătoși ?

— Dumnezeu îi păzește, Grigori Panteleevici, sînt în viață, teferi.

— Am o mare rugăminte la tine ! Du-le o vorbă din partea mea, și lor, și surorii Evdokia Panteleevna, și lui Prohor Zîkov ; și spune Axiniei Astahova să mă aștepte pe curînd. Dar să nu afle nimeni că m-ai văzut, în afară de ei, ne-am înțeles ? Faci asta pentru mine ?

— O fac, dragul meu, o fac ! Fii fără grijă, am să spun totul, așa cum se cuvine.

— Ce mai e nou prin sat ?

— Nimic nou, toate-s vechi.

— Koșevoi e tot președinte ?

— Tot.

— Pe cei din familia mea nu-i asuprește nimeni ?

— N-am auzit nimic ! Care va să zică, nimeni nu le face nici un rău, dacă nu s-aude nimic. Și pentru ce să le facă rău ? Doar nu răspund pentru tine...

— Ce spune lumea despre mine ?

Bătrînul își suflă nasul și rămase tăcut, ștergîndu-și îndelung mustățile și barba cu o legătoare roșie, apoi răspunse, fără tragere de inimă :

— Dumnezeu să-i știe... Fiecare vorbește cum îl taie capul. Dar cînd aveți de gînd să vă împăcați cu Puterea sovietică ?

Ce putea să-i răspundă Grigori ? Strunindu-și calul, care se grăbea să alerge după detașamentul plecat înainte, zîmbi și zise :

— Nu știu, moșule. Deocamdată nu se vede nimic limpede.

— Cum asta, nu se vede ? Am luptat cu cerchezii, am luptat cu turcii, și tot s-a făcut pace ; și acum, oameni de o făptură și de un sînge și tot nu vă puteți înțelege... Rău, Grigori Panteleevici, e urît, zău ! Dumnezeu e mare, el le vede toate și n-are să vă ierte, ține minte vorba mea ! Păi, se poate : oameni ruși, pravoslavnici, v-ați încăierat și tot nu vă puteți dezmetici s-o încheiați cu zurba ? Ei, că v-ați bătut nițel, înțeleg, dar uite că de trei ani și mai bine nu vă mai săturați de harță. Eu, cu mintea mea de om bătrîn, așa cred : ar trebui să isprăviți odată !

Grigori își luă rămas bun de la moșneag și se repezi în urma plutonului său. Ciumakov stătu îndelung, rezemat într-un băț, ștergîndu-și cu mîneca orbita goală și înlăcrimată. Cu singurul său ochi, care păstrase agerimea tinerească, privea în urma lui Grigori, admirîndu-i ținuta voinicească, și șoptea încet :

— Bun cazac ! Bun în toate și viteaz, dar ce nechibzuit !... A apucat pe drumuri strîmbe ! Ar fi trebuit să se bată cu cerchezii, și el uite ce a născocit ! Și la ce dracu le trebuie puterea lor ? La ce gîndesc ei, tinerii cazaci ? De altfel, ce să-i mai ceri lui Grișka ? Așa e tot neamul lor, niște împușcă-n-lună !... Și răposatul Pantelei era un om sucit ; îl țin minte și pe moș Prokofi. Altă poamă bună și ăla, iute om ! Dar, să mă bată dumnezeu, lăsîndu-l pe Grișka în toanele lui, nu pricep la ce se gîndesc ceilalți cazaci !

Cînd ocupa un sat, Fomin nu mai stringea oamenii la adunare. Se încredințase de zădărnicia agitației. Trebuia să se gîndească mai mult cum să păstreze oamenii vechi, nu se mai aștepta să-i vină alții. Se făcu mai posomorît și

mai puțin vorbăreț. Începu să-și caute mîngîierea în rachiu. Pretutindeni, la toate popasurile, se dezlănțuiau bairamuri cumplite. Privindu-și atamanul, oamenii îi urmau pilda la beție. Disciplina scăzuse. Jafurile se țineau lanț. Din casele slujbașilor sovietici, care fugeau la apropierea bandei, ridicau tot ce putea fi încărcat pe spinarea unui cal. Coburii și plasele se umflau la unii, ajungînd la mărimi de necrezut. Într-o zi, Grigori văzu la un om din plutonul lui o mașină de cusut. Lăsînd dîrlogii pe oblînc, el ținea mașina cu mîna stîngă. Numai cu ajutorul biciuștii Grigori izbuti să-l facă să se despartă de pradă. În aceeași seară, Grigori avu o aprinsă gîlceavă cu Fomin. Erau singuri în odaie. Cu fața buhăită de beție, Fomin ședea la masă. Grigori măsura camera cu pași mari.

— Stai jos, nu te mai plimba prin fața mea, bombăni furios Fomin.

Fără să-i bage în seamă bodogăneala, Grigori mai umblă încă îndelung prin odăița strîmtă, apoi rosti :

— M-am săturat, Fomin ! Isprăvește odată cu jafurile și cu chefurile !

— Dar ce, ai visat urît ?

— Lasă glumele ! Lumea începe să vorbească de rău despre noi !

— Doar vezi și tu că n-am ce le face băieților, mărturisi oțărît Fomin.

— Dar nici nu încerci !

— Ei, nu mă învăța ! Iar lumea ta, despre care îmi pomeneai, nu-i vrednică măcar de-o vorbă bună. Din pricina lor, fire-ar afurisiți să fie, ne chinuim noi, iar dînșii... Mă gîndesc numai la mine și-mi ajunge.

— Nici la tine nu te gîndești bine. N-ai cînd, din pricina beției. De trei zile ești beat mort, și toți ceilalți nu se lasă de chef. Se bea pînă și în pichete, noaptea. Unde vrei să ajungi ? Să ne prindă undeva pe toți, beți turtă, și să ne căsăpească pe loc ?

— Crezi tu că o să scăpăm de asta ? zîmbi Fomin. Tot trebuie să murim o dată. Ulciorul nu merge de multe ori la apă... Știi ?...

— Atunci hai să mergem chiar mîine la Vioşenskaia şi să ridicăm mîinile în sus : luaţi-ne, ne predăm.

— Nu, o să mai petrecem...

Grigori se opri în faţa mesei, cu picioarele larg răşchirate :

— Dacă nu faci ordine, dacă nu isprăveşti cu jaful şi cu beţia, am să plec de la tine şi am să iau cu mine jumătate din oameni, zise el încet.

— Încearcă, rosti tărăgănat şi ameninţător Fomin.

— Are să iasă şi fără încercare !

— Tu... să nu mă ameninţi ! Şi Fomin puse mîna pe tocul revolverului.

— Nu pune mîna că te pălesc mai repede, peste masă ! zise repede Grigori, înălbindu-se şi trăgînd pe jumătate sabia din teacă.

Fomin puse amîndouă mîinile pe masă şi zîmbi.

— De ce te legi de mine ? Şi fără vorbele tale capul mi-e ca o moară, şi tu îi dai înainte cu vorbe nătînge. Bagă-ţi sabia în teacă ! Ce, nu înţelegi de glumă ? Grozav te-ai mai făcut ! Leit o fetiţă de şaisprezece ani...

— Ţi-am mai spus o dată ce vreau, şi bagă-ţi-o bine în cap. La noi, nu toţi sînt de o teapă cu tine.

— Ştiu.

— Să ştii şi să nu uiţi ! Chiar mîine să le dai ordin să golească sacii. Avem o unitate călare şi nu un convoi de samare. Să le spui asta, verde şi răspicat ! Halal luptători pentru popor ! S-au umplut cu lucruri de jaf şi le vînd prin sate, ca negustorii de altădată... Îmi crapă obrazul de ruşine ! La ce dracu m-am legat eu cu voi ? Grigori scuipă şi, galben de supărare şi de mînie, se întoarse la fereastră.

Fomin răspunse zîmbind :

— Nu ne-a încolţit niciodată cavaleria... Lupul sătul, cînd îl gonesc călăreţii, varsă în fugă tot ce a mîncat. Tot aşa şi ticăloşii mei : ar lepăda totul, dacă ne-ar strîmtora cineva mai de zor. Nu-i nimic, Melehov, nu te necăji ! O să fac tot ce trebuie ! M-am cam lăsat pe tînjală şi am scăpat hăţurile, dar lasă că le strîng eu ! Dar nu ne putem despărţi ; trebuie să rămînem tovarăşi de nenorocire.

Au curmat vorba : gazda intră, aducînd o oală cu ciorbă fierbinte, iar în urma ei, cazacii, cu Ciumakov în frunte, năvăliră în odaie.

Totuşi acest schimb de păreri nu rămase fără urmare : a doua zi, Fomin porunci să se golească samarele şi verifică singur executarea. Pe un tîlhar nărăvit, care se împotrivi la cercetarea samarelor şi nu voia să se despartă de pradă, Fomin îl impuşcă pe loc, în front.

— Luaţi hoitul de-aici ! zise el liniştit, împingînd cadavrul cu piciorul, apoi îşi privi oamenii şi ridică glasul : Destul aţi umblat prin cuferele oamenilor, feciori de tîrfe ! Nu d-aia v-am ridicat împotriva Puterii sovietice ! De la un duşman ucis puteţi lua orice, pînă şi izmenele murdare, dacă nu vă e scîrbă, dar lăsaţi-le familiile în pace ! Nu ne batem cu muierile ! Şi dacă cineva va face nazuri, o să păţească la fel !

Un murmur uşor se învălură prin mulţime şi pieri...

Se părea că ordinea fusese restabilită. Timp de trei zile, banda cutreieră ţinutul din stînga Donului, nimicind în ciocniri detaşamente mici de apărare locală.

Ajuns în staniţa Şumilinskaia, Kaparin propuse să se treacă pe teritoriul guberniei Voronej, arătînd că acolo ei vor primi cu siguranţă un larg sprijin din partea localnicilor răsculaţi nu demult împotriva Puterii sovietice. Dar cînd Fomin aduse hotărîrea la cunoştinţa cazacilor, toţi ca unul strigară : „Nu plecăm din ţinutul nostru !“ Începură să ţină adunări. Fomin se văzu silit să-şi schimbe gîndul. Timp de patru zile, banda se retrăgea necontenit spre răsărit, evitînd lupta pe care voia să i-o impună grupul de cavalerie, care îl urmărea de aproape pe Fomin, începînd de la staniţa Kazanskaia.

Era greu să faci să ţi se piardă urma : pe cîmp, pretutindeni, muncile de primăvară se aflau în toi şi în toate colţurile stepei se zăreau oameni muncind de zor. Banda se retrăgea folosind întunericul nopţilor de primăvară, dar cînd se oprea dimineaţa undeva pentru a-şi hrăni caii, o patrulă călare a inamicului se ivea în apropiere, o puşcă-mitralieră începea să bată în rafale scurte, şi oamenii lui

Fomin se grăbeau să-şi încalece caii. Dincolo de satul Melnikov din staniţa Vioşenskaia, Fomin izbuti printr-o manevră dibace să-şi înşele adversarii şi să se desprindă de ei. De la patrulele lui de cercetare, ştia că grupul de cavalerie se află sub comanda lui Egor Juravliov, un cazac energic şi priceput în ale milităriei, de fel din staniţa Bukanovskaia ; mai ştia că grupul de cavalerie este aproape de două ori mai numeros decît banda lui şi că are şase puşti-mitraliere şi cai odihniţi, nevlăguiţi de marşuri lungi. Toate acestea îl sileau pe Fomin să evite lupta, cu gînd de a-şi lăsa oamenii şi caii să se odihnească, pentru ca, la întîiul prilej, să zdrobească grupul printr-un atac vijelios, prin surprindere, fără luptă deschisă, şi să scape aşa de urmărirea-i necruţătoare. Se mai gîndea că astfel va putea face rost de puşti-mitraliere şi de cartuşe, capturîndu-le de la inamic. Socotelile lui însă nu s-au adeverit. Cele de care se temea Grigori se întîmplară la 18 aprilie, la marginea pădurii Slaşciovskaia. În ajun, Fomin împreună cu grosul oamenilor săi se îmbătară în satul Sevastianovski, părăsindu-l în zori. Aproape nimeni nu dormise noaptea şi mulţi moţăiau acum, legănîndu-se în şa. Pe la nouă dimineaţa, făcură popas nu departe de satul Ojoghin. Fomin instală pichete de pază şi dădu ordin să se împartă ovăz la cai.

Un vînt aspru sufla vijelios dinspre răsărit. Un nor sur de colb astupa zarea. Stepa se mistuise într-o negură deasă, care se înălţa pînă la cer, şi soarele abia se mai zărea prin perdeaua ei. Vîntul se juca cu poalele mantalelor, cu cozile şi coamele cailor. Caii se întorceau cu spatele la vînt, căutînd adăpost printre tufele rare de păducel de la marginea pădurii. Ochii lăcrimau, spuziţi de pulberea nisipului, şi greu era să se mai zărească ceva, chiar la cîţiva paşi.

Grigori şterse cu grijă botul calului şi gropiţele umede de deasupra ochilor, îi atîrnă traista la gît şi se apropie de Kaparin, care îşi hrănea calul din poala mantalei.

— Ce mai loc pentru popas au ales ! zise Grigori, arătînd cu biciuşca spre pădure.

Kaparin dădu din umeri.

— I-am spus prostului ăluia, dar poţi să-i bagi ceva în cap ?

— Trebuia să poposim în stepă sau la marginea satului.

— Crezi cumva că trebuie să ne aşteptăm la un atac din pădure ?

— Da.

— Inamicul e departe.

— Inamicul poate să fie şi aproape ; nu e infanterie.

— Pădurea e desfrunzită, îi observăm îndată.

— N-are cine să observe. Aproape toată lumea doarme... Mă tem că dorm şi în pichete.

— Adevărat ! Cad din picioare, după beţia lor de ieri ! Nici n-ai cum să-i trezeşti ! Kaparin se strîmbă ca de o durere, apoi rosti cu glas scăzut : Cu un astfel de comandant, ne aşteaptă pieirea. E zevzec şi prost de calcă-n strâchini ! De ce nu vrei să iei comanda ? Cazacii te respectă. Te-ar urma din toată inima.

— Nu mă ispiteşte. Sînt numai musafir la voi, răspunse scurt Grigori şi se duse la calul său, gîndind cu părere de rău că vorbise prea deschis şi nechibzuit.

Kaparin aruncă jos rămăşiţa grăunţelor din poală şi-l urmă.

— Ştii, Melehov, zise el, rupînd din mers o creangă de păducel şi ciupind mugurii umflaţi şi tari, sînt de părere că nu vom ţine mult timp, dacă nu vom intra într-o unitate antisovietică mai mare, de pildă în brigada lui Maslak ; ea rătăceşte undeva în sudul regiunii. Trebuie să răzbim pînă acolo, iar dacă n-o facem, vom fi nimiciţi.

— Acum nu ne mai lasă Donul. S-a revărsat.

— Nu acum. Dar cînd vor scădea apele, trebuie să plecăm. Eşti de altă părere ?

După cîteva clipe de chibzuială, Grigori răspunse :

— Adevărat. Trebuie să plecăm. Nu mai avem ce căuta aici...

Kaparin se învioră. Începu să arate pe larg că toate nădejdile în sprijinul cazacilor dăduseră greş şi că acum trebuia să-l înduplece pe Fomin să nu mai umble fără rost prin district, ci să se hotărască a se uni cu o grupare mai puternică.

Plictisit de flecăreala lui, Grigori își urmărea atent calul și, cînd acesta goli traista, i-o scoase, îi puse frîul și strînse chingile.

— Mai avem pînă la plecare. N-ai de ce să te grăbești, zise Kaparin.

— Mai bine du-te și pregătește-ți calul, că n-o să mai ai timp nici să pui șaua pe el, răspunse Grigori.

Kaparin îl privi atent și plecă la calul său, care stătea lîngă grupul de căruțe.

Cu calul de dîrlogi, Grigori se apropie de Fomin. Acesta stătea culcat, cu picioarele larg desfăcute, pe o manta întinsă, și rodea alene o aripă de găină fiartă. Se dădu la o parte și făcu o mișcare, poftindu-l pe Grigori să ia loc alături de el.

— Stai jos, să mănînci cu mine.

— Trebuie să plecăm de-aici, n-avem timp de mîncare, răspunse Grigori.

— Numai să dăm grăunțe cailor, și pe urmă ne vedem de drum.

— Îi putem hrăni și mai tîrziu.

— Ce vorbești aiureli ? Fomin aruncă jos osul și-și șterse mîinile de manta.

— Au să ne găbuiască aici. E un loc foarte prielnic pentru așa ceva.

— Cine dracu o să ne prindă ? Uite, chiar acum s-a întors patrula ; spun că dealul e gol. Înseamnă că Juravliov ne-a pierdut ! Dacă n-ar fi așa, s-ar ține acum de coada noastră. Dinspre Bukanovskaia, nici o teamă. Comisarul militar de-acolo, Mihei Pavlov, e bun ostaș, dar are putere puțină și nu cred eu că umblă să ne caute. O să ne hodinim ca lumea, o să așteptăm nițel pînă se va potoli vîntul, și atunci — la Slașciovskaia ! Șezi, îmbucă un hartan, ce-mi ștai în cap ? Te-ai făcut cam fricos, Melehov, în curînd ai să ocolești toate tufișurile, uite așa ai să le dai roată ! Fomin schiță cu mîna un cerc larg și izbucni în rîs.

Înjurînd de necaz, Grigori plecă, își legă calul de o tufă și se culcă în apropiere, acoperindu-și fața cu poala mantalei, să se ferească de vînt. Adormi în șuieratul vîn-

tului, în foșnetul subțire al ierbii înalte, uscate, aplecate deasupra lui.

O lungă rafală de mitralieră îl făcu să sară în picioare. Rafala nici n-avu timp să înceteze, cînd Grigori își și dezlegase calul. Acoperind larma de voci, Fomin răcni : „La cai !" Alte două sau trei mitraliere răpăiră din dreapta, din pădure. Înfipt în șa, Grigori chibzui pe loc capcana în care nimeriseră. La dreapta, lîngă lizieră — vreo cincizeci de ostași roșii, abia zărindu-se prin praf, porneau la atac, tăind drumul de retragere spre deal. Deasupra capetelor sclipeau rece tăișurile atît de cunoscute ale săbiilor, parcă albastre în lumina tulbure a soarelui. De pe un colnic căptușit cu tufișiri dese, băteau puștile-mitraliere de la marginea pădurii, golind disc după disc, cu o grabă înfrigurată. La stînga, un alt grup de ostași roșii, tot de vreo cincizeci de călăreți, se avînta fără strigăte, agitîndu-și săbiile și desfășurîndu-se pentru a închide cercul. Nu mai rămînea decît o singură ieșire : să străpungă șirurile mai rare ale celor care atăcau din stînga și să se retragă spre Don.

Grigori îi strigă lui Fomin : „Urmează-mă !" și-și trase sabia din teacă.

După ce străbătu vreo douăzeci de stînjeni, privi îndărăt. Fomin, Kaparin, Ciumakov și alți cîțiva oameni alergau într-un galop nebunesc la zece stînjeni în urma lui. Puștile-mitraliere din pădure amuțiră, și numai cea din dreapta mai trimetea rafale scurte și furioase, bătînd oamenii lui Fomin, îngrămădiți pe lîngă căruțele lor. Dar și aceste rafale amuțiră, iar Grigori înțelese că ostașii roșii ajunseseră la locul popasului și că au început lupta cu sabia. O ghicea după țipetele deznădăjduite și surde, după focurile rare și învălmășite trase de cei atacați. Nu mai avea timp să se uite îndărăt. Ajungînd tot mai aproape de mulțimea care galopa drept asupra lui, își alegea omul. Un ostaș roșu, cu cojocelul galben, scurt, venea în întîmpinarea lui. Călărea un cal sur, nu din cei mai sprinteni. Ca la lumina unui fulger, Grigori zări deodată și calul, cu steaua albă a pieptarului acoperită cu clăbuci de spumă, și călărețul cu chipul tînăr, roșu, înfierbîntat, și luminișul lat și cenușiu al stepei din spatele lui, coborînd spre Don... În

clipa următoare, avea să se ferească de lovitură și să lovească el. La cinci stînjeni de călăreț, Grigori se aplecă brusc în stînga, auzi șuieratul tăios al săbiei deasupra capului său și, îndreptîndu-se în șa, atinse numai cu vîrful săbiei la cap pe ostașul roșu, care trecu înainte. Mîna lui Grigori aproape nu simți izbitura, dar, uitîndu-se îndărăt, zări călărețul aplecat fără putere, lunecînd încet jos din șa, și un larg șuvoi de sînge pe spinarea cojocului galben. Calul său sur nu mai mergea în galop și trecu în trap întins, cu capul mult ridicat și strîmbîndu-și trupul, ca și cum s-ar fi speriat de propria-i umbră...

Grigori se aplecă pe gîtul calului și, cu o veche mișcare obișnuită, lăsă sabia în jos. Gloanțele țiuiau subțire și scurt deasupra capului. Urechile calului, strîns lipite de țeastă, tremurau cu picături de sudoare ivite în vîrfuri. În răsuflarea scurtă și zgomotoasă a calului, Grigori auzea numai vuietul șuierător al gloanțelor trimise în urmă-i. Se mai uită o dată îndărăt și îi zări pe Fomin și Ciumakov; Kaparin galopa la vreo cincizeci de stînjeni în urma lor, iar ceva mai încolo, un singur om din plutonul doi, șchiopul Sterleadnikov, se apăra de doi ostași roșii, care se țineau după el. Toți ceilalți, opt sau nouă oameni, care se avîntaseră în urma lui Fomin, zăceau ciopîrțiți. Cu cozile zbîrlite de vînt, caii fără călăreți se împrăștiau în toate părțile, iar ostașii roșii îi urmăreau și-i prindeau. Numai calul murg, înalt, al lui Pribîtkov, alerga alături de calul lui Kaparin, sforăind și tîrînd în urmă stăpînul mort, cu piciorul prins în scară.

După ce trecură în goană colnicul de nisip, Grigori își opri calul, sări jos din șa și-și vîrî sabia în teacă. Avu nevoie de cîteva secunde pentru a face calul să se culce; îi trebuiseră vreo șapte zile ca să-l învețe această manevră. Culcat în dosul calului, Grigori goli un încărcător, dar era grăbit și puțin stăpîn pe sine, încît numai cel din urmă glonț al său doborî calul unui ostaș roșu, îngăduind astfel unui al cincilea fominist să scape de urmărire.

— Încalecă! Te omoară! strigă Fomin, ajungînd în dreptul lui Grigori.

Prăpădul era deplin. Din toată banda nu mai rămăseseră decît cinci oameni. Fură urmăriți pînă la satul Antonovski ; urmărirea luă sfîrșit abia după ce cei cinci fugari se mistuiră în pădurea din jurul satului.

Toată vremea cît durase goana, nici unul din ei nu suflase o vorbă.

Lîngă rîu, calul lui Kaparin căzu și nu mai putu fu ridicat. Ceilalți, sleiți de puteri, se clătinau, abia mișcîndu-și picioarele, lăsînd să picure clăbuci de spumă albă și deasă.

— Ești un văcar, nu un comandant de detașament ! zise Grigori descălecînd, fără să se uite la Fomin.

Acesta coborî din scări tăcut, începu să scoată șaua de pe cal, apoi renunță și plecă la o parte, așezîndu-se pe o moviliță acoperită de ferigă.

— Ei, va trebui să lăsăm caii, zise privind speriat în jurul său.

— Și pe urmă ? întrebă Ciumakov.

— Trebuie să trecem cu piciorul pe malul celălalt.

— Unde ?

— Stăm în pădure pînă se va întuneca, și atunci trecem peste Don ; ne vom ascunde deocamdată în Rubejnîi. Am acolo o sumedenie de neamuri.

— O nouă tîmpenie ! izbucni mînios Kaparin. Crezi tu că n-au să te caute acolo ? Tocmai acolo au să te aștepte, chiar în satul tău ! Unde ți-e capul ?

— Dar încotro s-o luăm ? întrebă încurcat Fomin.

Grigori scoase din coburi cartușele și o bucată de pîine, apoi întrebă :

— Mult mai aveți să vă tocmiți ? Dați-i drumul ! Legați-vă caii, scoateți șeile de pe ei și dați drumul la pas, că de nu, au să ne prindă și aici.

Ciumakov își aruncă biciușca jos și o călcă în picioare, băgînd-o în noroi, apoi rosti cu vocea plină de tremur :

— Iată-ne și pe jos !... Și flăcăii noștri au pierit cu toții... Maica domnului, cum ne-au mai hăcuit ! Nici nu mai credeam să scap cu viață.. Am văzut moartea cu ochii..

Tăcuți, scoaseră șeile de pe cai, îi legară pe toți patru de același arin și porniră ca lupii, unul după altul, spre Don, purtînd șeile în brațe și căutînd să meargă prin locurile cu pădurea mai deasă.

14

Primăvara, cînd se revarsă Donul și cînd apa slobodă acoperă pășunile și izlazurile de-a lungul malurilor, în dreptul satului Rudejnîi rămîne deasupra apelor petic de pămînt uscat, dinspre malul sting, cel ripos și înalt.

De pe deal, se zărește de departe ostrovul în mijlocul apelor revărsate, acoperit de tinere sălcii dese, de stejăriș și de tufe late de cătină neagră.

Vara, hameiul sălbatic se suie acolo pînă în vîrful copacilor ; jos, pe pămînt, se așternmure țepoase într-un desiș nepătruns, și iarba deasă, hrănită de pămîntul gras, se ridică în poieni rare mai sus de capul omului.

Vara, pădurea e tăcută, întunecoasă și răcoroasă, chiar la amiază. Numai grangurii sfîșie tăcerea cu strigătele lor, și cucul numără cine mai știe cui anii cîți îi mai are de trăit. Iarna, pădurea rămîne pustie, goală, ferecată în tăcerea morții. Crestetele ei negre și zimțate se zugrăvesc mohorîte pe pînza albicioasă a cerului de iarnă. Atunci lupoaicele cu puii lor își găsesc în desiș un adăpost sigur, ascunzîndu-se zile întregi în mijlocul buruienilor acoperite de zăpadă.

Pe această insulă se opriseră Fomin, Grigori Melehov și ceilalți rămași în viață după ce banda le-a fost nimicită. Trăiau de azi pe mîine, hrănindu-se cu mîncarea sărăcăcioasă pe care le-o aducea cu barca vărul lui Fomin, și deseori răbdau de foame, dar în schimb dormeau pe săturate, cu perînele de șa sub căpătîi. Noaptea făceau de strajă cu rîndul. Nu aprindeau foc, de teamă să nu le descopere cineva ascunzișul din ostrov.

Spălînd malurile, apele se repezeau spre miazăzi, vuiau amenințător, năpustindu-se într-un pîlc de plopi bătrîni,

și apoi susurau încetișor, melodios și pașnic, legănînd vîrfurile unor tufe înecate în apă.

Grigori se obișnuise repede cu necurmatul vuiet al apei din apropiere. Rămînea îndelung culcat lîngă malul tăiat de ape, privind oglinda lor întinsă, crestele de cretă ale dealurilor de la Don, care se topeau în boarea viorie și însorită. Dincolo de această boare, în depărtare, era satul lui de baștină, era Axinia, erau copiii... Către dînșii zburau gîndurile lui fără bucurii. Pentru o clipă, durerea se aprindea în inima lui și îl ardea fierbinte, cînd își amintea de cei dragi ; o ură surdă împotriva lui Mihail clocotea în sufletul său, dar își înăbușea aceste simțăminte și se silea să nu se uite la dealuri, ca să nu-și mai amintească toate din nou. N-avea nici un rost să lase frîu slobod chinuitoarelor amintiri. Chiar și fără ele, îi venea destul de greu : inima îl durea cu atita încrîncenare, încît uneori i se părea că toată e numai o rană și că nu mai bate, ci sîngerează neîncetat. Rănile, greutățile războiului și tifosul nu trecuseră pesemne fără să lase urme : Grigori începu să-și audă bătăile inimii, amintindu-i în fiecare clipă de ea. Uneori durerea tăioasă din piept, sub sînul stîng, era atît de nesuferită, atît de chinuitoare, încît buzele i se uscau îndată și cu greu se stăpînea să nu geamă. Dar găsise un bun leac împotriva durerii : se culca cu partea stîngă a pieptului lipită de pămîntul umed sau își uda cămașa cu apă rece, iar durerea îi părăsea trupul, încet, parcă în silă.

Zilele erau frumoase și fără vînt. Numai rareori treceau pe cerul senin nourași albi, zbîrliți de vîntul care-i gonea pe sus, oglindindu-se ca un stol de lebede în largul apei, și pierind cînd luciul apei se fărîma de malul îndepărtat.

Era plăcut să privești clocotul valurilor vuind mînios lîngă mal, să-i asculți glasul schimbător și să nu cugeți la nimic, silindu-te să nu te gîndești la nici un prilej de durere. Grigori petrecea ceasuri întregi, uitîndu-se la jocul nesfîrșit de capricios al nenumăratelor șuvoaie de apă. Își schimbau necontenit formele : acolo unde curgea un șuvoi drept, purtînd tulpini turtite de stuf, frunze mototolite și rădăcini de ierburi, se năștea peste o clipă o pîlnie ciudată, aplecată, înghițînd lacom toate ce treceau pe lîngă

ea, iar în celelalte clipe, în locul pîlniei, apa fierbea și se rostogolea în clocot tulbure, aruncînd la suprafață o rădăcină înnegrită de rogoz, o frunză lată de stejar sau un șomoiog de paie, adus din cine știe ce depărtări.

Seara, apusul se aprindea în vălăi roșii-vișinii. Luna se ridica de după un plop înalt. Lumina ei se scurgea în flacără albă, rece, pe luciul Donului, jucînd în argintoase sclipiri și în negre oglindiri, acolo unde vîntul zbîrlea ușurel apa. Noaptea, contopindu-se cu vuietul apei, răsunau tot așa de necontenit deasupra ostrovului glasurile nenumăratelor cîrduri de gîște, zburînd spre miazănoapte. Cum nu le speria nimeni, păsările se lăsau deseori în ostrov, în partea dinspre răsărit. Pe apele domoale din pădurea inundată, răsunau strigăte de lișițe, măcăit de rațe și gîgîit surd de gîște negre și cenușii. Iar o dată, apropiindu-se fără zgomot de mal, Grigori zări nu prea departe de ostrov un mare stol de lebede. Soarele nu răsărise încă. Zarea ardea de purpură în spatele pădurii îndepărtate. Oglindindu-i lumina, apa părea trandafirie, ca și păsările mari, maiestuoase, plutind pe apa nemișcată, cu capetele mîndre întoarse spre zori. Auzind un foșnet pe mal, își luară zborul scoțînd țipete tari de goarnă și, cînd se înălțară deasupra pădurii, Grigori fu izbit de culoarea minunată și strălucitoare a penelor albe ca zăpada.

Fomin și tovarășii lui își alungau urîtul, fiecare în chipul său : Sterleadnikov, om cu apucături de gospodar, ședea, întinzîndu-și în tihnă piciorul șchiop, și-și dregea toată ziua hainele și încălțămintea sau își curăța cu îngrijire armele. Kaparin, căruia nu-i pria somnul pe pămîntul umed, zăcea toată ziua la soare, învelindu-se cu cojocul și tușind surd ; Fomin și Ciumakov jucau fără istov cărți, făcute din dreptunghiuri de hîrtie ; Grigori rătăcea prin ostrov și ședea îndelung pe malul apei. Vorbeau puțin își spuseseră tot ce aveau de spus — și se adunau numai în timpul mesei și seara, cînd trebuia să vină vărul lui Fomin. Mureau de plictiseală, și numai o dată, în tot timpul petrecut în ostrov, Grigori îi văzu pe Ciumakov și Sterleadnikov, bine dispuși fără nici o pricină, luîndu-se la trîntă. Țopăind îndelung pe loc, fornăind și aruncîndu-și provocări scurte și șugubețe.

Picioarele le intrau pînă la glezne în nisipul alb și zgrunțuros. Sterleadnikov, șchiopul, era fără îndoială mai puternic, dar Ciumakov îl întrecea în agerime. Se apucară de brîu, calmucește, cu umerii înainte, fiecare urmărind cu băgare de seamă picioarele adversarului. Chipurile le erau încordate și palide, răsuflau scurt și zgomotos. Grigori urmărea cu interes mersul luptei. Îl zări pe Ciumakov, care, alegînd o clipă potrivită, se răsturnă deodată pe spate, trăgîndu-și adversarul după el și aruncîndu-l peste cap cu o mișcare a picioarelor încovoiate. Peste o clipă Ciumakov, mlădios și iute ca un dihor, ședea culcat pe Sterleadnikov, apăsîndu-l cu umerii pe nisip, iar Sterleadnikov gîfîia, rîdea și urla : „Ce pușlama ești ! Nu era vorba... să ne aruncăm peste cap !"

— V-ați încăierat ca niște cocoșei ageamii ! Ajunge ! Să nu dați pe urmă în bătaie curată, zise Fomin.

Dar ei nici gînd n-aveau să se bată. Se așezară în pace pe nisip, braț la braț, și Ciumakov dădu tonul unui cîntec de joc, cîntînd cu glasul său de bas cam surd, dar plăcut, într-un tempo vioi :

O, ger năpraznic, ger cumplit,
Ca-n bobotează te-ai pornit !
Lupul sur prin tufe a-nghețat,
Fetița-ntr-o colibă-a degerat...

Sterleandnikov îl susținu cu un tenor subțirel, și amîndoi cîntară neașteptat de frumos :

În cerdac ieșea fetița
Și-aducea cu ea blănița
Pe uriadnic să-l îmbrace...

Sterleadnikov nu se mai putu stăpîni : sări în picioare, și, pocnind din degete, scormonind nisipul cu piciorul său se avîntă în joc. Fără să-și întrerupă cîntecul, Ciumakov luă sabia, săpă o gropiță în nisip și apoi zise :

— Stai, diavole șchiop ! Ai un picior mai scurt, nu-ți stă bine să joci pe un loc neted... Tu trebuie să joci fie pe un colnic, fie în așa fel ca piciorul ăla, care e mai lung,

să stea în groapă, iar celălalt, afară. Hai, bagă-ţi piciorul lung în groapă, şi dă-i drumul ! Ai să vezi ce frumos iese... Haide !...

Sterleadnikov îşi şterse sudoarea de pe frunte şi, ascultător, îşi puse piciorul în gropiţa săpată de Ciumakov.

— Ca să vezi, aşa într-adevăr îmi vine mai uşor, zise el.

Înecîndu-se de rîs, Ciumakov pocni din palme şi cîntă cu glas iute :

Cum vii, te-oi săruta cu foc, să ştii...
De pleci, la mine, dragule, să vii,

Şi păstrînd înfăţişarea serioasă de datină a tuturor dansatorilor, Sterleadnikov începu să joace sprinten şi încercă chiar să facă giumbuşlucuri grele, lăsîndu-se pe vine...

Zilele treceau, una la fel cu cealaltă. O dată cu întunericul, aşteptau cu nerăbdare să se ivească vărul lui Fomin. Toţi cinci se adunau pe mal, vorbind încet, şi fumau, acoperindu-şi ţigările cu poalele mantalelor. Hotărîseră să mai petreacă vreo săptămînă pe ostrov, apoi să treacă în dreapta Donului, să-şi facă rost de cai şi s-o ia spre miazăzi. Se zvonea că undeva, în sudul districtului, rătăcea banda lui Maslak.

Fomin îşi însărcină rudele să afle în ce sat din apropiere se găsesc cai de şa şi să-i dea de ştire zilnic despre tot ce se petrecea în împrejurimi. Noutăţile erau îmbucurătoare : Fomin era căutat în stînga Donului, iar ostaşii roşii trecuseră pe la el pe acasă, la Rubejnîi, dar plecaseră îndată după ce-au sfîrşit cu percheziţia.

— Trebuie să ne cărăbănim cît mai repede. Ce dracu să mai păzim aici ? Vreţi s-o ştergem chiar mîine ? propuse o dată Ciumakov în timp ce mîncau.

— Mai întîi, trebuie să vedem cum stăm cu caii, răspunse Fomin. Unde să ne grăbim ? Dacă ne-ar hrăni ceva mai bine, nu m-aş lăsa de traiul ăsta nici pînă la iarnă ! Priviţi, ce frumuseţe împrejur ! Ne hodinim bine, şi din nou la treabă ! Lasă-i să mai alerge după noi, că nu ne lăsăm prinşi de vii. Ne-au bătut, e drept, din pricina prostiei mele, şi mi-e necaz, dar nu s-a isprăvit cu noi ! O să

mai strîngem lumea în jurul nostru ! Cînd vom fi din nou călări, o să trecem prin satele din jur şi, peste o săptămînă, iar o să avem cincizeci de oameni, apoi şi o sută. Facem noi rost de lume, zău !

— Mofturi ! Prostii de om cu fumuri la cap ! bombăni înciudat Kaparin. Cazacii ne-au trădat, n-au mers după noi şi n-au să ne urmeze. Trebuie să avem curaj şi să privim adevărul în faţă ; să nu ne amăgim cu nădejdi tîmpite.

— Adică, cum n-au să meargă ?

— Uite cum ! Aşa cum n-au mers data trecută, n-au să meargă nici acum.

— Lasă că mai vedem noi ! rosti cu aţîţare Fomin. N-o să las armele !

— Vorbe goale, zise obosit Kaparin.

— Fir-ai al dracului ! strigă Fomin înfuriat. De ce vrei să semeni panică ? M-am săturat de tine mai rău ca de mere acre, cu bocetele tale ! Păi, atunci, la ce dracu am mai început ? La ce bun a fost răscoala ? De ce te-ai băgat, dacă eşti aşa slab din fire ? Tu m-ai asmuţit la răscoală şi acum vrei să speli putina ? De ce taci ?

— N-am ce discuta cu tine, idiotule ! Du-te dracului ! exclamă isteric Kaparin şi se îndepărtă scuturat de friguri, înfăşurîndu-se în cojocul cu gulerul ridicat.

— Aşa sînt ăştia de neam nobil : blegi. De scîrţîie ceva, gata, s-au muiat... bombăni Fomin, scoţînd un oftat.

Stătură cîtva timp în tăcere, ascultînd vîjîitul necurmat şi puternic al apei ; peste capetele lor trecu, cu un măcăit răguşit, o raţă urmărită de doi răţoi. Un mic stol de grauri se lăsă din zbor, ciripind vioi, mai aproape de poiană, dar zărind oameni o luă brusc în sus, întinzîndu-se într-un lanţ negru zburător.

Peste cîteva minute, Kaparin veni iarăşi.

— Vreau să mă duc astăzi în sat, vesti el, uitîndu-se la Fomin şi clipind des din ochi.

— Pentru ?

— Ciudată întrebare ! Nu vezi că sînt complet răcit şi că abia mă ţin pe picioare ?

— Ei şi ? Crezi tu că în sat o să-ţi treacă răceala ? întrebă Fomin cu o linişte de gheaţă.

— Trebuie să stau măcar cîteva nopţi la căldură.

— N-ai să te duci nicăieri, zise hotărît Fomin.

— Cum, vrei să pier aici ?

— Te priveşte.

— Dar de ce nu pot să mă duc ? Aceste nopţi, cu dormitul în umezeală, au să mă omoare !

— Şi dacă te prinde în sat ? La asta te-ai gîndit ? Atunci au să ne omoare pe toţi. Crezi că nu ştiu cine-mi eşti ? Ai să ne vinzi, chiar la prima cercetare ! Şi chiar înainte de cercetare, în drum spre Vioşki.

Ciumakov rîse şi dădu a încuviinţare din cap. Era cu totul de aceeaşi părere cu vorbele lui Fomin. Dar Kaparin zise cu încăpăţînare :

— Trebuie să mă duc ! Puţin îmi pasă de înţeleptele tale presupuneri.

— Şi eu ţi-am spus : stai pe loc !

— Dar înţelege odată, Iakov Efimovici, că nu mai pot duce această viaţă de fiară ! Am pleurezie şi poate chiar pneumonie !

— Las' că-ţi trece ! Mai stai la soare şi ai să te faci bine.

Kaparin declară răstit :

— Tot am să plec. N-ai dreptul să mă ţii. Voi pleca cu orice preţ !

Fomin îl privi cam ciudat, îngustînd ochii, şi apoi, clipind către Ciumakov, se ridică de la pămînt.

— Dar să ştii, Kaparin, că arăţi chiar bolnav cu adevărat... Mi se pare că ai călduri... Ia să văd şi eu cum ţi-e capul, o fi fierbinte ? Făcu cîţiva paşi spre Kaparin şi întinse mîna.

Kaparin fără îndoială că va fi observat ceva ameninţător pe faţa lui Fomin ; se dădu înapoi şi strigă din răsputeri :

— Lasă-mă ! Nu te apropia !

— Şi tu nu striga ! De ce strigi ? Vreau numai să încerc. De ce ţipi ? Fomin mai făcu un pas şi-l apucă pe Ka-

parin de gît. A-a, lichea, vrei să te predai ?! mormăi el răspicat şi se opinti, silindu-se să-l răstoarne pe Kaparin.

Grigori izbuti cu greu să-i departă, încordîndu-şi toate puterile.

...După masă, Kaparin veni la Grigori, care-şi întindea pe o tufă rufele sărcăcioase spălate, şi-i zise :

— Vreau să-ţi vorbesc între patru ochi... Hai să stăm jos.

Se aşezară pe un trunchi de plop înnegrit, doborît de furtună. Tuşind surd, Kaparin întrebă :

— Cum îţi place ieşirea acestui idiot ? Îţi mulţumesc din inimă pentru intervenţia dumitale. Ai procedat nobil, ca un adevărat ofiţer. Dar este îngrozitor ! Nu mai pot. Ne-am făcut ca nişte fiare... Cîte zile sînt de cînd n-am mîncat hrană caldă ? Şi apoi, dormitul acesta pe pămîntul umed... Sînt răcit, mă doare pieptul. Probabil, am pneumonie. Ar fi pentru mine o supremă fericire să stau la foc, să dorm într-o cameră caldă, să-mi schimb rufele... Visez o cămaşă curată, proaspătă, un cearşaf.. Nu, nu mai pot !...

Grigori zîmbi.

— Aveai de gînd să faci război cu tot dichisul ?

— Ascultă, despre ce fel de război poate fi vorba ? răspunse înviorat Kaparin. Nici nu-i război, e un vagabondaj fără sfîrşit, omoruri de activişti sovietici izolaţi, urmate de fugă. Ar fi fost război, dacă ne-ar fi susţinut poporul, dacă ar fi izbucnit răscoala, dar acesta nu-i război, nu, nu-i război !

— N-avem nici o altă ieşire. Doar n-ăi fi vrînd să ne predăm ?

— Da, dar ce-i de făcut ?

Grigori strînse din umeri şi rosti ceea ce îi trecuse de atîtea ori prin gînd, pe cînd stătea culcat aci, pe ostrov :

— Cea mai proastă libertate tot e mai bună decît cea mai bună puşcărie. Ştii, vorba poporului : e bună închisoarea, dar numai dracului îi pare bine de ea.

Kaparin desena ceva cu băţul pe nisip, apoi zise după o lungă tăcere :

— Nu este neapărată nevoie să ne predăm. Dar trebuie să se caute alte forme, noi, de luptă împotriva bolşevicilor. Trebuie să ne despărţim de această gloată ticăloasă. Eşti un intelectual...

— Chiar ! Ce mai intelectual, zîmbi Grigori. Abia pot rosti acest cuvînt fără să-l pocesc.

— Eşti ofiţer.

— Aşa, din întîmplare.

— Nu, fără glume. Eşti ofiţer, ai stat în societatea ofiţerilor, ai văzut oameni cumsecade, nu eşti un arivist sovietic ca acest Fomin, şi trebuie să înţelegi că pentru noi e absurd să rămînem aci. Ar fi egal cu sinuciderea. Acolo, în pădure, ne-a expus la o lovitură, şi o va mai face de cîte ori va avea ocazie, dacă ne vom lega soarta de a lui. E pur şi simplu un mitocan şi un idiot turbat ! Cu el, o să pierim !

— Adică să nu ne predăm, ci să plecăm de la Fomin ? Unde ? Să ne ducem la Maslak ? întrebă Grigori.

— Nu. Este tot o aventură, numai pe o scară mai mare. Acum privesc lucrurile altfel. Nu la Maslak trebuie să plecăm...

— Dar unde ?

— La Vioşenskaia.

Grigori dădu îndîrjit din umeri.

— Asta se cheamă : poftiţi la răfuială ! Nu-i de mine.

Kaparin îl privi cu ochi în care scînteiau sclipiri tăioase.

— Nu m-ai înţeles, Melehov. Pot să mă bizui pe dumneata ?

— Pe deplin.

— Pe cuvîntul de ofiţer ?

— Pe cuvîntul de cazac.

Kaparin aruncă o privire către Fomin şi Ciumakov, care trebăluiau ceva, şi vorbi mai încet, cu toate că depărtarea pînă la ei era destul de mare şi nu le-ar fi îngăduit nicidecum să audă convorbirea :

— Cunosc relaţiile dumitale cu Fomin şi cu ceilalţi. În mijlocul lor, eşti un element tot aşa de străin ca şi mine. Pe mine nu mă interesează motivele care te-au îndemnat să

mergi împotriva Puterii sovietice. Dacă te-am înțeles bine, este vorba de trecutul dumitale și de teama arestării. E adevărat ?

— Ai spus că motivele nu te interesează.

— Da, da ! Numai fiindcă a venit vorba. Acum, să spun cîteva cuvinte și despre mine, despre trecutul meu. Am fost ofițer și membru în partidul socialist-revoluționar. În cele din urmă, mi-am revizuit cu hotărîre convingerile politice... Numai prin monarhie poate să se salveze Rusia. Numai prin monarhie ! Însăși providența ne arată calea patriei noastre. Kaparin scrise cu un bețișor pe nisip cuvintele „molot", „serp", și-și pironi privirea, sclipind febril, asupra chipului lui Grigori : Citește de la dreapta la stînga ! [1] Ai citit ? Ai înțeles ? Numai tronul va pune capăt și revoluției, și puterii bolșevicilor ! Știi, m-a cuprins o groază mistică în clipa cînd am aflat aceasta ! Am tremurat, fiindcă dacă pot să spun așa, este mîna celui de sus care arată capătul frămîntărilor noastre...

Kaparin se înecă de emoție și tăcu.

Ochii săi ageri, în care lucea o nebunie potolită, erau ațintiți asupra lui Grigori.

Dar Grigori nu tremura și nu simțea nici o groază mistică, ascultînd revelația lui. Privea totdeauna lucrurile într-un chip logic și practic, de aceea rosti :

— Nici un fel de mînă ! În timpul războiului cu Germania, ai fost pe front ?

Încurcat de această întrebare, Kaparin întîrzie cu răspunsul.

— Spune drept, de ce întrebi despre asta ? Nu, n-am fost chiar pe front.

— Dar unde ai stat în timpul războiului ? În spatele frontului ?

— Da.

— Tot timpul ?

— Da... adică nu, dar aproape tot timpul. Și de ce mă întrebi despre asta ?

[1] Citite în felul acesta, cuvintele dau *„prestolom"*, adică „prin tron".

— Sînt pe front din o mie nouă sute paisprezece și pînă astăzi, cu mici întreruperi. Uite, cu privire la mîna cerească... Ce fel de mînă o fi, dacă dumnezeu nici nu este ? Am încetat de mult să cred în această bazaconie. Din o mie nouă sute cincisprezece, de cînd am privit mai îndeaproape războiul, am priceput că nu există dumnezeu. Nici un fel ! Dacă ar fi vreunul, n-ar avea dreptul să lase oamenii într-un asemenea vălmășag. Noi, combatanții, l-am desființat pe dumnezeu și l-am lăsat numai muierilor și moșnegilor. Treaba lor ! Lasă-le jucăria lor ! Nu este nici o mînă, și nu poate fi nici o monarhie. Poporul a isprăvit cu ea, odată pentru totdeauna. Iar ceea ce-mi arăți mie, cu slovele întoarse și altele, sînt, iartă-mă, un joc copilăresc și atîta tot. Și nu prea înțeleg unde vrei să ajungi. Mie să-mi vorbești mai simplu și mai scurt. Cu toate că am fost ofițer, n-am făcut școală și n-am prea multă carte. Dacă aș fi avut ceva mai multă școală, poate că n-aș sta acum pe ostrov cu voi, ca un lup încercuit de apă, sfîrși el cu vădită învăluire de mîhnire în glas.

— N-are nici o importanță, zise grăbit Kaparin. Nu importă dacă crezi în dumnezeu sau nu. Convingerile dumitale, chestiunile de conștiință te privesc. Tot așa n-are nici o importanță dacă ești monarhist, dacă ești pentru Adunarea Constituantă sau dacă ești numai un cazac autonomist. Lucrul cel mai important este că ne leagă atitudinea noastră comună față de Puterea sovietică. Ești de acord ?

— Mai departe...

— Am mizat pe o răscoală generală a cazacilor, nu-i așa ? Și am pierdut. Acum trebuie să ne descurcăm din această situație... Cu bolșevicii putem să luptăm și mai pe urmă, și nu numai sub șefia unui Fomin. Pentru moment, este important să ne păstrăm viața, și iată de ce îți propun o alianță.

— Ce alianță ? Împotriva cui ?

— Împotriva lui Fomin.

— Nu pricep.

— Dar totul e simplu. Te invit să-mi fii complice. Kaparin era vădit emoționat și vorbea cu răsuflarea tăiată :

Să omorîm această treime și să mergem la Vioșenskaia. E limpede ? Aceasta are să ne salveze. Meritul acesta față de Puterea sovietică are să ne scape de pedeapsă. O să trăim ! O să ne păstrăm viața ! Înțelegi : o să ne salvăm viața ! Bineînțeles că în viitor ne vom ridica la prima ocazie împotriva bolșevicilor, dar numai atunci cînd va fi ceva serios, și nu o aventură ca acum, cu un prăpădit ca Fomin. Ești de acord ? Bagă de seamă : este singura ieșire din situația disperată în care ne aflăm și chiar o ieșire strălucită.

— Dar cum se poate face asta ? întrebă Grigori, tresărind de mînie, dar silindu-se din răsputeri să-și ascundă simțămintele.

— M-am gîndit la toate : o vom face noaptea, cu armele albe ; în noaptea următoare sosește cu barca omul, care ne aprovizionează cu alimente : trecem Donul și gata. E genial de simplu, fără nici un fel de mașinații complicate !

Zîmbind cu o înfățișare prefăcut încîntată, Grigori zise :

— Strașnic ! Dar spune-mi, Kaparin, azi-dimineață, cînd voiai să pleci în sat, la căldură... aveai de gînd să te duci la Vioșki ? Fomin ți-a ghicit gîndul ?

Kaparin se uită atent la Grigori, care zîmbea blajin, apoi zîmbi și el și răspunse încurcat și cam în silă :

— Drept vorbind, da. Știi, cînd e vorba de pielea ta, nu te prea sinchisești de mijloace.

— Ne-ai fi trădat ?

— Da, mărturisi pe față Kaparin. Pe dumneata personal însă aș fi căutat să te ocrotesc de toate neplăcerile, în cazul dacă v-ar fi înhățat pe insulă.

— Dar de ce nu ne-ai omorît singur ? Era ușor să faci asta noaptea.

— De teama riscului. Chiar după cel dintîi foc, ceilalți...

— Scoate armele ! zise Grigori, punînd mîna pe revolver... Scoate armele, că te omor pe loc ! O să mă scol și o să mă pun între tine și Fomin, ca să nu te vadă, și tu ai să-ți arunci revolverul la picioarele mele. Hai ! Să nu încerci să tragi ! La prima mișcare, te omor.

Kaparin ședea pe loc, galben ca un cadavru.

— Nu mă omorî ! șopti el, abia mișcindu-și buzele albe.

— N-o să te omor. Dar armele ți le iau.

— Ai să mă trădezi...

— Pe obrajii nerași ai lui Kaparin se rostogoleau lacrimi. Grigori se strîmbă de scîrbă și de milă, ridicînd glasul :

— Aruncă-ți revolverul ! N-o să te spun, deși ar trebui s-o fac ! Ce ticălos mai ești ! Ce ticălos !

Kaparin își aruncă revolverul la picioarele lui Grigori.

— Dar *browningul* ? Adu-l încoace. Îl ai în buzunarul vestonului.

Kaparin scoase și aruncă jos *browningul*, scîlpind de nichel, și-și ascunse fața în palme. Se zguduia în hohote de plîns.

— Taci, lepră ! se răsti tăios Grigori, abia stăpînindu-și pofta de a lovi omul din fața lui.

— Ai să mă spui... Sînt pierdut.

— Ți-am spus că nu. Dar atunci cînd vom pleca din ostrov, o să te cari la toți dracii. Nimeni n-are nevoie de tine. Caută-ți singur adăpost.

Kaparin își luă palmele de pe obraji. Ud, stacojiu, chipul lui cu ochii umflați și cu falca de jos tremurătoare era sinistru.

— Dar atunci... pentru ce m-ai dezarmat ? întrebă el bîlbîind.

Grigori răspunse în silă :

— Pentru ca să nu mă împuști pe la spate. De la voi, oameni cu școală, te poți aștepta la orice. Și ai mai trăncănit despre „mînă", despre țar, despre dumnezeu... Măi, ce javră mai ești !...

Fără să se mai uite la Kaparin, Grigori se îndreptă încet spre locul micii tabere, scuipînd din cînd în cînd îngrețoșat și lat.

Sterleadnikov ședea și cosea cu ață trăgătoarea de la șa, fluierînd încetișor. Culcați pe cergă, Fomin și Ciumakov jucau ca de obicei cărți.

Fomin se uită scurt la Grigori și-l întrebă :

— Ce ți-a spus ? Despre ce-ați vorbit ?

— Se plîngea de viața lui... A trăncănit, a trăncănit...

Grigori se ținu de cuvînt și nu-l pîrî pe Kaparin. Totuși, seara, scoase pe furiș închizătorul de la arma lui Kaparin și-l ascunse. „Dracu știe la ce se poate hotărî noaptea", se gîndea el, pregătindu-se de somn.

Dimineața, Fomin îl trezi. Aplecîndu-se, îl întrebă încetișor :

— Tu ai luat armele lui Kaparin ?

— Cum ? Ce arme ? se ridică Grigori ușor, îndreptîndu-și umerii amorțiți.

Adormise abia înainte de zori și frigul îl pătrunsese pînă la oase. Mantaua lui, căciula, cizmele — toate erau umede de ceața căzută la răsăritul soarelui.

— Nu-i găsim armele. Le-ai luat tu ? Dar trezește-te odată, Melehov !

— Da, eu. Dar de ce ?

Fomin se îndepărtă, fără să-i răspundă. Grigori se sculă și-și scutură mantaua. În apropiere, Ciumakov pregătea mîncarea ; clăti singura lor strachină și, stringînd pîinea la piept, tăie patru bucăți egale, turnă dintr-o cană lapte în strachină și, spărgînd un bulgăre de mei fiert, se uită la Grigori.

— Dar cam tîrziu dormi astăzi, mă Melehov ! Uite, soarele e sus de tot...

— Cine n-are nimic pe suflet doarme totdeauna bine, zise Sterleadnikov, ștergînd cu poala mantalei lingurile de lemn bine spălate. Dar Kaparin n-a putut dormi toată noaptea, s-a tot zvîrcolit...

Tăcut, Fomin îl privea zîmbind pe Grigori.

— Hai să mîncăm, hoțomanilor ! propuse Ciumakov.

Începu cel dintîi să ia lapte cu lingura și mîncă dintr-o dată jumătate din bucata lui de pîine. Grigori își luă lingura și, privind stăruitor la toți, întrebă :

— Dar unde-i Kaparin ?

Fomin și Sterleadnikov mîncau înainte, fără să-i răspundă. Ciumakov se uita țintă la Grigori și tăcea și el.

— Ce-ați făcut cu Kaparin ? întrebă din nou Grigori, începînd să-și dea seama de cele petrecute noaptea.

— Kaparin e departe, răspunse Ciumakov și zîmbi senin... A plecat la Rostov. Cred că se leagănă pe apă, undeva lîngă Ust-Hopior... Uite și cojocelul lui !

— L-ați omorît, e adevărat ? întrebă Grigori, aruncînd o privire spre cojocelul lui Kaparin.

De fapt, ar fi putut nici să nu mai întrebe. Totul era limpede. Totuși, întrebase, fără să știe de ce. Nu i se răspunse îndată, iar el își repetă întrebarea.

— Da, sigur, e limpede : l-am omorît, zise Ciumakov, lăsîndu-și genele peste ochii cenușii și frumoși ca de femeie. Eu l-am omorît. Așa mi-e meseria, să omor oamenii...

Grigori se uită la el cu încordare. Chipul smead, rumen și curat al lui Ciumakov era calm și chiar vesel. Mustățile albicioase, bătînd în auriu, se zugrăveau pronunțat pe fața lui arsă de soare, scoțînd în evidență culoarea mai închisă a sprîncenelor și a părului pieptănat îndărăt. Era într-adevăr frumos și modest călăul din banda lui Fomin, care avea atîtea merite față de această bandă... Își puse lingura pe foaia de cort întinsă, își șterse mustățile cu dosul palmei și zise :

— Să-i mulțumești lui Iacov, Efimîci Melehov ! El ți-a salvat viața, că dacă nu era dînsul, ai pluti acuma pe Don, ținîndu-i tovărășie lui Kaparin...

— Dar pentru ce ?

Ciumakov răspunse încet și răspicat :

— Se pare că păcătosul de Kaparin avea de gînd să se predea, drept care a stat de vorbă cu tine aseară și a vorbit cam mult... Ei bine, atunci eu și cu Iakov Efimîci ne-am gîndit să-l ferim de păcat. Pot să-i povestesc totul ? Ciumakov privi întrebător la Fomin.

Fomin încuviință din cap și celălalt urmă, zdrobind zgomotos cu dinții meiul mai mult crud decît fiert :

— Am făcut rost de cu seară de o bită de stejar și-i zic lui Iakov Efimîci : „Astă-noapte, le fac seama la amîndoi, lui Kaparin și lui Melehov". Dar el : „Să-l omori pe Kaparin, dar să nu te atingi de Melehov". Și așa ne-am în-

țeles. Am așteptat pînă cînd a adormit Kaparin și aud : dormi și tu, sforăi în somn. Ei bine, m-am tîrît pînă la el și i-am ars una cu bîta în cap. Nici n-a mai dat din picioare căpitanul nostru ! S-a mai întins, uite-așa, dulce, și s-a isprăvit cu dînsul... I-am cotrobăit în lucruri, l-am apucat de mîini și de picioare, l-am dus pînă la mal, i-am scos cizmele, vestonul, cojocelul — și în apă cu el ! Iar tu dormeai și habar n-aveai de nimic... Astă-noapte, Mehehov, a stat moartea aproape de tine, chiar la căpătîiul tău ! A zis Iakov Efimici să nu-ți fac nimic, dar eu mă gîndeam : „Oare despre ce-au putut să vorbească ? Nu-i a bine cînd doi din cinci încep să se țină la o parte și tăinuiesc ceva..." M-am apropiat de tine pe furiș și voiam să-ți croiesc una cu sabia, fiindcă știi, m-am cugetat și eu : dacă îl izbesc cu bîta, sare în picioare, că e zdravăn al dracului, și trage cu pistolul, dacă nu l-am dat gata dintr-o lovitură... Dar Fomin mi-a stricat toată socoteata : „Lasă-l, zice, e de-al nostru ! Putem avea încredere în el !" Și pe urmă nu ne puteam dumeri ce s-a făcut cu armele lui Kaparin. Și iac-așa am plecat de lîngă tine. Dar strașnic mai dormi, habar n-ai ce te paște !

Grigori răspunse liniștit :

— M-ai fi omorît degeaba, prostule ! N-am nici o înțelegere cu Kaparin.

— Atunci cum de se aflau la tine armele lui ?

Grigori zîmbi :

— I-am luat pistoalele chiar de cu ziuă, iar închizătorul l-am scos seara și l-am băgat sub cergă.

Le povesti apoi despre cele spuse de Kaparin și despre propunerea lui.

Fomin întrebă cu nemulțumire :

— Dar de ce n-ai spus-o aseară ?

— Mi-a fost milă de el, tîmpitul bălos, mărturisi sincer Grigori.

— Vai, Melehov, Melehov ! strigă Ciumakov, nespus de uimit. Mai bine pune-ți și mila tot sub cergă, acolo unde ai băgat închizătorul de la arma lui Kaparin, și ascunde-o cît poți, că n-are să-ți aducă nici un folos !

— Să nu mă-nveți tu pe mine. Știu și eu cît te duce capul, răspunse rece Grigori.

— Păi, de ce să mai te-nvăț ? Dacă astă-noapte te-aș fi trimis pe lumea cealaltă, așa, degeaba, din pricina milei ăsteia, ce-ar fi fost ?

— M-aș fi dus pe apa sîmbetei, răspunse încet Grigori și adăugă mai mult pentru sine, decît pentru ceilalți : Mare grozăvie e să mori cînd ești treaz, dar cînd dormi, trebuie să fie ușor de tot...

15

Pe la sfîrșitul lui aprilie au trecut Donul, noaptea, cu o barcă. La Rubejnii, lîngă mal, îi aștepta Alexandr Koșeliov, un tînăr cazac din satul Nijne-Krivskoi.

— Merg cu voi, Iakov Efimîci ! Mi s-a urît să stau acasă, vesti el, după ce-i dădu bună seara lui Fomin.

Fomin împinse cu cotul pe Grigori, șoptindu-i :

— Ai văzut ? Ți-am spus eu... Nici n-am apucat să plecăm din ostrov, și lumea vine la noi, uite ! E prietenul meu, un flăcău inimos. Semn bun ! Înseamnă că o să ne meargă bine !

Judecînd după glas, Fomin zîmbea mulțumit. Era bucuros din cale-afară că-i venise un nou tovarăș. Faptul că izbutise să treacă cu bine Donul și că un om se grăbise să se alăture la ceata lor îl încuraja și-l înaripa cu noi nădejdi.

— Hehei, văd că ai nu numai arma și revolverul, ai și binoclul și sabia ! zise el cu încîntarea în creștere, cercetînd și pipăind în întuneric armele lui Koșeliov. Iată ce se cheamă un cazac de mîna întîi ! Se cunoaște îndată că ești un cazac adevărat, nu o corcitură !

Vărul lui Fomin se apropie de mal, cu o căruță trasă de un căluț pitic.

— Puneți-vă șeile în căruță, îi îndemnă el încet. Dar, pentru dumnezeu, grăbiți-vă, că și așa e tîrziu și mai avem o bună bucată de drum înainte...

Era cuprins de emoție și-l zorea pe Fomin, dar acesta, părăsind ostrovul și simțind sub picioare pămîntul tare al satului său de baștină, abia își stăpînea ispita ce-l împingea să treacă barem pentru un ceas pe la el pe-acasă, să mai vadă niscai prieteni...

Puțin înainte de revărsatul zorilor, au ales dintr-o herghelie de lîngă satul Iagodnîi cei mai buni cai, pe care îi înșeuară. Ciumakov zise moșneagului, care păzea herghelia :

— Moșulică, să nu-ți pară rău de cai că nu-s cine știe ce ! Și-apoi nici n-o să-i călărim prea mult. Cînd o să ne facem rost de alții, pe ăștia îi vom înapoia îndată stăpînilor. Dacă te întreabă careva cine i-a luat, spune : milițienii din stanița Krasnokutskaia. Acolo să meargă stăpînii lor... Noi urmărim o bandă, așa să le spui !

Își luară rămas bun de la vărul lui Fomin cînd au ajuns la drumul cel mare, apoi cotiră la stînga și toți se îndreptară în trap spre sud-vest. După zvonuri, banda lui Maslak se ivise, zilele trecute, undeva în apropiere de stanița Meșkovskaia. Acolo se îndrepta Fomin, care hotărîse să se unească cu ea.

Rătăciră trei zile și trei nopți în căutarea bandei lui Maslak, cutreierînd drumurile de stepă din dreapta Donului, ocolind satele mari și stanițele. În sloboziile ucrainene învecinate cu hotarul staniței Karghinskaia, își schimbară căluții slăbuți cu cai ucraineni, bine hrăniți și mai iuți.

În a patra zi, dimineața, în apropiere de satul Veji, Grigori fu cel dintîi care zări o coloană de cavalerie în marș, trecînd peste un deal în depărtare. Cel puțin două escadroane mergeau pe drum, dar înaintea lor și pe flancuri se mișcau patrule mici.

— Poate că e Maslak, poate că... Fomin puse binoclul la ochi.

— Poate că, poate că... îl strîmbă în batjocură Ciumakov. Uită-te mai bine, Iakov Efimîci, că dacă-s roșii, atunci trebuie să spălăm putina, și cît mai iute !

— Dar cine dracu poate să-i vadă de aici ? mormăi cu ciudă Fomin.

— Uite ! Ne-au și zărit ! O patrulă vine încoace ! strigă Sterleadnikov.

Într-adevăr, fuseseră văzuți. O patrulă, care înainta în dreapta detașamentului, coti brusc și se îndreptă în trap spre dînșii. Fomin băgă iute binoclul în cutie, dar Grigori zîmbi, se aplecă și apucă de căpăstru calul lui Fomin.

— Nu te pripi ! Lasă-i să vie mai aproape. Sînt numai doisprezece. O să-i vedem mai bine cine sînt, iar de va fi nevoie, vom lua-o la fugă. Avem cai odihniți, de ce te-ai speriat ? Uită-te prin binoclu !

Cei doisprezece călăreți veneau tot mai aproape, mărindu-se din ce în ce. Pe fundalul verde al dealului, acoperit de iarbă tînără, se zugrăveau acum limpede.

Grigori și ceilalți priveau cu nerăbdare la Fomin. Mîinile lui, care țineau binoclul, tremurau ușor. Privea cu atîta încordare, încît o lacrimă se ivi și i se prelinse pe obrazul întors spre soare.

— Roșii ! Au stele roșii pe șepci !... strigă surd Fomin și-și întoarse calul.

Goana începu. În urma lor, trosniră mai multe împușcături răzlețe și rare. Grigori galopă vreo patru verste alături de Fomin, uitîndu-se din cînd în cînd îndărăt.

— Strașnic ne-am unit !... zise el cu ironie.

Fomin tăcea. Era deprimat. Strunindu-și puțin calul, Ciumakov strigă :

— Trebuie să ocolim satele ! Hai s-o luăm spre hotarul staniței Vioșenskaia, acolo nu umblă atîta lume.

Încă vreo cîteva verste de asemenea goană nebună și caii ar fi căzut istoviți. Pe gîturile lor întinse se iviră spume de sudoare și zbîrcituri adînci.

— Să mergem mai încet ! Mai încet ! porunci Grigori.

Din cei doisprezece călăreți, numai nouă continuară urmărirea : ceilalți rămaseră mult în urmă. Grigori măsură cu ochii pînă la ei și strigă :

— Stai ! Trageți în el !...

Toţi cinci îşi trecură caii în trap, descălecară din mers şi-şi scoaseră armele.

— Ţine-ţi dîrlogii ! Asupra omului din stînga, înălţătorul culcat... foc !

Traseră cîte un încărcător, omorîră un cal şi-şi continuară fuga, scăpînd de urmărire. Călăreţii s-au mai ţinut de dînşii o bucată de vreme, fără vlagă. Din cînd în cînd, trăgeau asupra lor de la o mare depărtare, apoi încetară urmărirea.

— Să adăpăm caii : uite colea un iaz, zise Sterleadnikov, arătînd cu biciuşca dunga albastră a unui iaz de stepă din depărtare.

Mergeau la pas, cercetînd încordat toate văgăunile şi rîpele, căutînd să se stercoare în aşa fel ca să fie acoperiţi de cutele terenului.

Îşi adăpară caii în iaz, luîndu-şi drumul mai întîi la pas, apoi la trap. La amiază, se opriră ca să-i hrănească pe povîrnişul unei văgăuni adînci, care străbătea pieziş stepa. Fomin porunci lui Koşeliov să urce pe jos o movilă din apropiere, să stea culcat şi să observe. Dacă se iveau cumva călăreţi, el era dator să dea un semnal şi să alerge imediat la cai.

Grigori îşi legă calul şi-l lăsă să pască, apoi se culcă pe o moviliţă, alegîndu-şi un locşor mai uscat.

În partea asta însorită a văgăunii, iarba tînără era mai înaltă şi mai deasă. Răsuflarea reavănă a pămîntului negru, încins de soare, n-avea putere să înăbuşe mireasma gingaşă a viorelelor de stepă, care începeau a se veşteji. Creşteau într-un loc neumblat, strecurîndu-se printre tulpinile uscate ale sulfinei, se aşterneau într-un covor vesel pe marginea răzoarelor de altădată, şi ochişorii lor albaştri, senini ca de copil, priveau chiar din iarba veştedă de anul trecut, rămasă pe pămîntul tare cum e cremenea. Viorelele îşi trăiau cele din urmă zile în această stepă sălbatică şi nemărginită, iar în locul lor se şi înălţau pe povîrnişurile văgăunii şi din sărături lalele de culori vii ca în basme, întinzîndu-şi spre soare cupele lor purpurii, galbene şi albe —

și vîntul ducea departe, prin stepă, felurite miresme de flori, amestecîndu-le.

La umbra malului, pe surpătura întoarsă spre miază-noapte, mai zăceau straturi de zăpadă tare, din care se scurgea apă. O adiere răcoroasă se răsfira dintr-acolo, dar această răcoare întărea și mai mult mireasma nelămurită a viorelelor, gingașă și tristă ca o amintire a unui trecut drag...

Grigori stătea culcat, cu picioarele larg răschirate, proptindu-se în coate și privind cu ochi lacomi stepa învăluită în boarea însorită, gorganele de strajă albăstrii de pe o creastă îndepărtată și văzduhul curgător, tremurător, de pe muchia dealului. Rămînea o clipă cu ochii închiși și asculta ciocîrliile, cîntînd în apropiere, iar mai departe — pașii ușori și sforăitul cailor, care pășteau iarba, zăngănitul zăbalelor și foșnetul vîntului în ierburile tinere... Încercă un ciudat simțămînt de singurătate și de potolire, lipindu-se cu tot trupul de pămîntul aspru. Era un simțămînt de mult cunoscut. Îi venea totdeauna după clipele de spaimă, și atunci Grigori le vedea parcă pe toate pentru întîia oară. Văzul și auzul i se ascuțeau, iar tot ce trecea înainte oarecum nebăgat în seamă îi atrăgea altfel luarea-aminte. Urmărea acum cu același interes și zborul pieziș, șuierător, al uliului-prepelicar, repezindu-se după o păsărică, și umbletul dibuielnic al unui gîndac negru, care străbătea încet-încet depărtarea dintre coatele lui Grigori, și legănarea ușoară a unei lalele roșii ca sîngele închegat, abia clătinată de vînt, strălucind de o feciorelnică frumusețe. Laleaua crescuse aproape de tot, pe marginea unei movilițe de hîrciog surpată. N-ar fi avut decît să întindă mîna ca s-o ia, dar Grigori stătea nemișcat, desfătîndu-se într-o tăcută minunare de înfățișarea florii și a foilor tari, care păstrau cu zgîrcenie în cutele lor picături de rouă, sclipind în toate culorile curcubeului. Își mută privirea și urmări îndelung, fără nici un gînd, zborul unui vultur, care plutea pe cer, deasupra nenumăratelor movilițe de hîrciog părăsite...

După două ceasuri, încălecară din nou, grăbindu-se să ajungă pînă la căderea nopții în satele cunoscute din staniția Elanskaia.

Patrula de călăreți roșii însă comunicase pesemne ceva la telefon despre calea urmată de dînșii. Cînd au intrat în slobozia Kamenska, mai multe împușcături trosniră de undeva, de peste rîu. Țipătul șuierător al gloanțelor îl sili pe Fomin să se abată într-o parte. Trecură în galop, pe sub gloanțe, pe marginea sloboziei și ieșiră repede pe pajiștile hergheliilor staniței Vioșenskaia. După ce au lăsat în urmă cătunul Topkaia Balka, un mic detașament de milițieni încercă să-i prindă.

— Hai să-i ocolim pe la stînga, propuse Fomin.

— Să trecem la atac, zise hotărît Grigori. Ei sînt nouă oameni, noi sîntem cinci. O să-i răzbim !

Fu susținut de Sterleadnikov și de Ciumakov. Scoțîndu-și săbiile, își lăsară caii obosiți în galop ușor. Fără să descalece, milițienii deschiseră un foc viu, apoi o luară într-o parte, nevoind să primească lupta.

— Ăștia-s un pluton de neputincioși. Se pricep la procese-verbale, dar sînt slabi la luptă ! strigă batjocoritor Koșeliov.

Răspunzînd cu arare focuri, atunci cînd milițienii care-i urmăreau încercau să se apropie prea mult, Fomin și ceilalți s-au depărtat spre răsărit, ca lupii goniți de ogari, trăgînd din cînd în cînd, aproape fără să se oprească. Cu prilejul unui asemenea schimb de focuri, fu rănit Sterleadnikov. Glonțul îi străbătu pulpa stîngă, atingînd și osul. Sterleadnikov gemu de durere și zise pălind :

— M-au nimerit în picior... Și tot la cel șchiop... Afurisiții naibii !

Lăsîndu-se pe spate, Ciumakov rîse zgomotos cu atîta poftă, încît îi țîșniră lacrimile în ochi. Ajutîndu-l pe Sterleadnikov să încalece și sprijinindu-l cu brațul, flecări cu icnete de rîs :

— Dar cum de-au nimerit așa de bine ? Să știi că au ochit dinadins... Văd un șchiop călare : hai să-i rupem piciorul cu totul... O-of, Sterdeadnikov ! Nu mai pot !... Ți se scurtează piciorul cu încă un cot... De-acum, cum naiba ai să mai joci ? Va trebui să-ți sapi o groapă pentru picior, de un arșin adîncime...

— Tacă-ţi fleanca, gură spartă ! De neroziile tale mi-arde acum ? Taci, pentru dumnezeu ! îl rugă Sterleadnikov, strîmbîndu-se de durere.

După o jumătate de ceas, cînd toţi începură să urce povîrnişul uneia din nenumăratele rîpe, îi rugă :

— Hai să ne oprim, să stăm o clipă... Trebuie să-mi leg rana, curge grozav de mult sînge, e plină cizma...

Se opriră. Grigori ţinea caii, Fomin şi Koşeliov susţineau un foc rar asupra miliţienilor, care se zăreau mişcîndu-se în depărtare. Ciumakov îl ajută pe Sterleadnikov să se descalţe.

— Adevărat este, ai pierdut cam mult sînge... rosti Ciumakov, încruntîndu-se şi vărsînd pe jos gîrla roşie din cizmă.

Voia să taie cu sabia cracul pantalonului ud şi aburind de sînge, dar Sterleadnikov nu-i îngădui.

— Am pantaloni buni, nu face să-i tai pentru atîta, zise el, şi se propti cu mîinile de pămînt, ridicînd încetişor piciorul rănit. Trage pantalonul, dar mai încet !

— Ai pansament ? întrebă Ciumakov, pipăindu-şi buzunarele..

— Dar ce dracu să fac şi cu pansamentul tău ? Mă descurc şi fără.

Sterleadnikov cercetă cu atenţie gaura făcută de glonţ la ieşire, apoi scoase cu dinţii glonţul dintr-un cartuş, vărsă puţină pulbere în palmă şi o amestecă grijuliu cu pămîntul pe care-l umezi cu scuipat. Unse cu acest noroi amîndouă găurile rănii şi rosti cu deplină mulţumire :

— E lucru încercat şi dovedit ! Usucă rana şi, peste două zile, mă vedeţi zdravăn ca popa !

Nu se mai opriră pînă la Cir. Miliţienii se ţineau la o depărtare respectabilă în urma lor, şi numai din cînd în cînd răsunau împuşcăturile lor răzleţe. Fomin se tot uita îndărăt, zicînd :

— Ne petrec şi ne urmăresc... Sau poate că aşteaptă ajutoare de undeva ? Nu degeaba se vor fi ţinînd ei aşa de departe...

Ajunși la satul Visloguzovski, trecură prin vad rîul Cir și urcară dealul la pas. Caii erau cum nici nu se poate mai istoviți. Au mai coborît la vale în trap mărunt ; la deal, însă, caii fură duși de frîu și oamenii luau cu mîna clăbuci tremurători de spumă de pe coastele și de pe șoldurile lor leoarcă.

Prepusurile lui Fomin se adeveriră : la vreo cinci verste de Visloguzovski, se luară după ei șapte oameni călări pe cai odihniți și iuți.

— Dacă ne vor trece tot așa, de la unii la alții, s-a isprăvit cu noi ! zise posomorît Koșeliov.

Mergeau prin stepa fără drum, răspunzînd la focuri ; în vreme ce doi dintre dînșii, culcați în iarbă, trăgeau, ceilalți se îndepărtau la vreo două sute de stînjeni, descălecau și țineau pe inamic sub focurile lor, lăsînd pe primii doi să facă un salt călare de vreo patru sute de stînjeni înainte, să descalece și să deschidă dînșii focul. Au omorît sau au rănit rău un milițian și au mai ucis calul altuia. Curînd, fu ucis însă și calul lui Ciumakov. Acum alerga alături de calul lui Koșeliov, ținîndu-se de scară.

Umbrele se făceau tot mai lungi. Soarele se apropia de apus. Grigori propuse să nu se mai despartă, și toți porniră împreună la pas. Ciumakov pășea alături de ei. Zăriră pe creasta dealului o căruță trasă de doi cai și o luară spre drum. Căruțașul, un cazac bărbos și în vîrstă, își goni caii la galop, dar focurile de armă îl siliră să se oprească.

— Îl tai pe ticălos ! Să se învețe minte altă dată și să mai fugă... zise Koșeliov printre dinți, pornind înainte și plesnindu-și îndîrjit calul cu biciușca.

— Nu te atinge de el, Sașka ! Nu-ți dau voie ! îl amenință Fomin și strigă din depărtare : Deshamă, moșule, auzi ? Deshamă, cît mai ești în viață !

Fără să asculte rugămințile fierbinți ale moșneagului, desprinseră singuri streangurile, scoaseră chingile și hamurile și puseră îndată șeile.

— Lăsați-mi măcar unul de-ai voștri în schimb ! îi rugă bătrînul plîngînd.

— Poate că mai vrei ceva, gura mă-ti de caiafă bătrînă ? întrebă Koșeliov. Avem și noi nevoie de cai. Zi bogdaproste că ai rămas cu viața...

Fomin și Ciumakov încălecară caii odihniți. La cei șase călăreți, care îi urmăreau de aproape, se adăugară încă alți trei.

— Trebuie să gonim mai iute ! Dați-i drumul, băieți ! strigă Fomin. Dacă ajungem pînă seara la văgăunile de la Krivskoi, sîntem scăpați...

Dădu bici calului și se repezi înainte. În stînga lui, mergea al doilea cal, cu dîrlogii legați din scurt. Florii purpurii de lalea zburau în toate părțile, retezate de copitele cailor, ca stropi mari de sînge. Grigori, care galopa în urma lui Fomin, privi la acești stropi roșii și închise ochii. Simți o amețeală, fără să știe de ce, și cunoscuta durere tăioasă îl săgetă în inimă...

Caii alergau cu cele din urmă puteri. Oamenii erau și dînșii obosiți de atîta călărie neîntreruptă și de foame. Sterleadnikov se clătina în șa, alb ca varul. Pierduse mult sînge. Setea și greața îl chinuiau. Încercă să rontăie puțină pîine uscată, dar o vărsă îndată.

În amurg, intrară în mijlocul unei herghelii, care se întorcea din stepă, în apropiere de satul Krivskoi ; mai traseră cîteva focuri asupra urmăritorilor și văzură cu bucurie că aceștia rămîneau în urmă. Cei nouă călăreți se adunară în depărtare, se sfătuiră între dînșii și au luat calea întoarsă.

Petrecură două zile și două nopți în Krivskoi, la un cazac prieten cu Fomin. Era un gospodar înstărit și-i primi bine. Caii fură duși într-o magazie întunecoasă și mîncau ovăz pe îndopate, odihnindu-se după goana lor nebunească. Oamenii făceau cu rîndul de pază la cai, dormeau tolăniți în șura răcoroasă și plină de păienjeniș ; se îndopau și dînșii pe săturate, pentru toate zilele cît flămînziseră în ostrov.

Ar fi putut părăsi satul chiar a doua zi, dar îi ținea pe loc Sterleadnikov ; rana îl durea rău ; dimineața, marginile ei deveniră roșii, iar spre seară piciorul se umflă, și rănitul căzu în nesimțire. Era mereu chinuit de sete. Toată noaptea, cînd își venea în fire, cerea apă, bînd mult și cu lăcomie. Într-o noapte, goli aproape o căldare de apă, dar

nu se mai putea scula, nici ajutat ; orice mișcare îi pricinuia cumplite dureri. Urina culcat și gemea mereu. Fu dus într-un colț al șurii, pentru ca să nu i se audă gemetele, dar aceasta nu ajută la nimic. Gemea din ce în ce mai tare, iar cînd își pierdea cunoștința, răcnea în delir, năprasnic și nelămurit.

Au trebuit să stea de veghe fără întrerupere și lîngă el. Îi dădeau de băut, îi udau fruntea fierbinte și-i acopereau gura cu mîinile sau cu șapca, atunci cînd începea să strige sau să aiureze prea tare.

Spre sfîrșitul zilei a doua, își veni în fire și zise că se simte mai bine.

— Cînd plecați de-aici ? întrebă el pe Ciumakov, făcîndu-i semn cu degetul să se apropie.

— În noaptea asta.

— Merg și eu. Să nu mă părăsiți aici, pentru numele lui dumnezeu !

— Dar cum ? rosti cu jumătate de glas Fomin. Nici nu te poți urni din loc.

— Nu pot ? Uite Sterleadnikov făcu o sforțare, se ridică puțin, dar se prăvăli îndată.

Chipul îi ardea, sudoarea i se ivi pe frunte în broboane mici.

— Te luăm ! îl încredință cu hotărîre Fomin. O să te luăm, n-avea nici o teamă, rogu-te. Și șterge-ți lacrimile că nu ești muiere.

— E sudoare... zise încet Sterleadnikov, trăgîndu-și șapca peste ochi.

— Am fi poate bucuroși să te lăsăm aici, pînă te vindeci, dar nu vrea gazda. Nu te lăsa doborît de deznădejde, Vasili ! Piciorul are să ți se îndrepte și o să ne mai luăm noi la trîntă cu tine, o să-i mai tragem noi un cazacioc ! De ce te-ai muiat, ia spune ! Înțeleg dacă ar fi o rană grea — dar ai un fleac !

Totdeauna aspru și cam bădăran cu toată lumea, Ciumakov rosti aceste cuvinte cu atîta duioșie și cu învăluiri atît de blînde și de convingătoare, încît Grigori se uită la el cu uimire.

Plecară din sat puțin înainte de răsăritul soarelui. Pe Sterleadnikov îl așezară cu greu în șa, dar el nu se putea ține singur și se prăvălea cînd într-o parte, cînd în cealaltă. Ciumakov mergea alături de dînsul, cuprinzîndu-i mijlocul cu o mînă.

— Ce povară !... Va trebui să-l lăsăm... șopti Fomin, ajungînd alături de Grigori și dînd necăjit din cap.

— Să-l omorîm ?

— Dar ce ? Vrei să-l cătăm la dinți ? Ce să ne facem cu el ?

Merseră îndelung la pas și tăceau. Ciumakov fu înlocuit de Grigori, apoi de Koșeliov.

Soarele răsări. În vale, deasupra Donului, mai pluteau rotocoale de ceață, dar sus, pe deal, zarea stepei era senină și străvezie și, cu fiecare clipă, cerul se adîncea tot mai albastru, cu nourași albi și pufoși, neclintiți, drept deasupra capului. Roua deasă se așternea pe iarbă în brocart argintiu și, acolo pe unde treceau caii, rămînea o urmă întunecată și umedă. Numai ciocîrliile rupeau măreața și blînda tăcere întinsă peste stepă.

Bălăngănind fără putere din cap, după mersul calului, Sterleadnikov gemu încet :

— Of, că tare mi-e greu !

— Taci ! îl întrerupse grosolan Fomin. Nici nouă nu ni-i ușor să ne scoatem sufletul cu tine !

În apropiere de Șleaul Hatmanilor o dropie își luă zborul drept în sus, sărind de sub copitele cailor. Șuieratul subțire și tremurător al aripilor îl făcu pe Sterleadnikov să se dezmeticească din toropeală.

— Fraților, dați-mă jos de pe cal... se rugă el.

Koșevoi și Ciumakov l-au coborît cu băgare de seamă de pe cal și-l puseră pe iarba umedă.

— Lasă-ne să vedem măcar cum stai cu piciorul, zise Ciumakov, lăsîndu-se pe vine. Hai, descheie-te la pantaloni !

Piciorul lui Sterleadnikov se umflase în chip groaznic, umplînd în întregime, fără cute, cracul larg al pantalonilor. Pielea, de culoare vînătă-închisă, lucea pînă la șold și

era acoperită de pete negre, catifelate la pipăit. Aceleași pete, însă de o culoare mai puțin închisă, i se iviră și pe burta negricioasă, suptă. Din rană și de la sîngele cafeniu, uscat pe pantaloni, venea de pe acum un miros greu de descompunere, și Ciumakov cerceta piciorul prietenului său, astupîndu-și nasul cu degetele, strîmbîndu-se și abia biruindu-și o icnire de greață. După aceea, privi atent pleoapele lui Sterleadnikov, vinete și lăsate în jos, se uită la Fomin și zise :

— Pare-se că a obrintit... Mda-a-a... Proastă afacere, Vasili Sterleadnikov... Prost de tot, ce să mai zic ?... Oi, Vasea, Vasea, cum naiba de-ai pățit-o ?...

Sterleadnikov răsufla scurt și repede, fără să rostească nici un cuvînt. Ca la o comandă, Fomin și Grigori descăiecară și veniră lîngă rănit dinspre bătaia vîntului. Rănitul mai stătu puțin culcat, apoi, sprijinindu-se în mîini, se așeză în capul oaselor și îi cercetă pe toți cu privirea ochilor tulburi și aspri — privire care și începuse a fi a unei alte lumi.

— Fraților ! Luați-mi viața... Tot n-am să mă trăiesc... M-am chinuit destul, nu mai pot...

Se culcă din nou pe spate și închise ochii. Fomin și toți ceilalți se așteptau la o asemenea dorință. Clipind din ochi către Koșeliov, Fomin se întoarse cu spatele, și Koșeliov, fără să se codească, își smulse arma de la umăr. „Trage !", înțelese el mai curînd decît auzi cuvîntul, privind buzele lui Ciumakov, care se îndepărtă. Dar Sterleadnikov deschise din nou ochii și zise cu tărie :

— Trage aici ! Și, cu aceste cuvinte, ridică mîna și-și arătă cu degetul partea dintre ochi. Ca să-mi stingi dintr-o dată lumina... Cînd o să ajungeți în satul meu, spuneți nevestei : așa și așa... Să nu mai aștepte.

Mișcările lui Koșeliov, care făcea ceva cu închizătorul armei, erau ciudat de încete și lungi, iar Sterleadnikov, închizînd ochii, mai avu timp să isprăvească :

— Am numai nevastă... iar copii nu... A făcut unul mort... Alții n-au mai fost...

De două ori puse Koșeliov arma la ochi, dar o lăsă în jos, din ce în ce mai palid... Ciumakov îl împinse furios cu umărul și-i smulse arma din mîini.

— Dacă nu poţi, nu te apuca, neam de căţea... strigă el răguşit ; îşi scoase şapca din cap şi-şi netezi părul.

— Mai iute ! ceru Fomin, vîrîndu-şi piciorul în scară.

Alegîndu-şi cuvintele potrivite, Ciumakov rosti încet şi cu glas abia auzit :

— Vasili ! Iartă-mă pe mine şi pe noi toţi, pentru dumnezeu ! O să ne mai întîlnim pe lumea cealaltă şi o să ne judece acolo... O să-i spunem nevestei tale tot ce-ai cerut.

Stătu puţin, crezînd că Sterleadnikov va spune ceva, dar acesta tăcea, aşteptînd moartea, tot mai palid. Numai genele arse de soare îi tresăreau ca de vînt, şi degetele mîinii stîngi i se mişcau încetişor, încercînd fără rost să încheie un nasture crăpat de la bluză...

Cîţi oameni murind n-a văzut Grigori în viaţa lui ? Dar n-avu tăria s-o mai vadă şi pe asta ! O luă grăbit înainte, trăgînd cu putere de dîrlogi şi ducîndu-şi calul după el. Aştepta trosnitura focului de armă, ca şi cum cineva s-ar fi pregătit să-i bage lui un glonţ între umeri... Inima îi număra clipele, în aşteptare, dar cînd se auzi detunătura în spatele lui, i se tăiară picioarele, şi abia putu să-şi stăpînească calul, care se ridică pe picioarele de dinapoi...

Timp de vreo două ceasuri merseră tăcuţi. Numai la popas, Ciumakov rupse tăcerea. Acoperindu-şi ochii cu palma, zise surd :

— Dar ce naiba m-a împins să-l împuşc ? Trebuia să-l lăsăm în stepă şi n-aş avea încă un păcat pe suflet. Parcă-mi tot stă înaintea ochilor...

— Tot nu te obişnuieşti ? îl întrerupse Fomin. Cîtă lume ai omorît tu şi încă tot nu te-ai putut obişnui ? Că doar în loc de inimă ai o bucată de fier ruginit...

Ciumakov păli şi se uită fioros la Fomin.

— Pe mine să mă laşi acum în pace, Iakov Efimovici ! rosti el încet. Nu-mi răscoli sufletul că te pot achita şi pe tine... Uite-aşa...

— Parcă eu am vrut să mă leg de tine ? Numai de asta îmi arde mie acum, că n-am alte griji ! răspunse Fomin pe un ton împăciuitor şi se lungi pe spate, mijindu-şi ochii din pricina soarelui şi întinzîndu-se cu o nespusă plăcere.

16

În ciuda aşteptărilor lui Grigori, în aceste zece zile rîndurile lor crescură cu vreo patruzeci de cazaci. Erau rămăşiţele diferitelor bande mici, zdrobite în lupte. După ce-şi pierduseră căpeniile, rătăceau prin ţinut şi se alăturau bucuroşi lui Fomin. Le era pe deplin egal cui să slujească şi pe cine să omoare ; nu voiau decît să ducă o viaţă slobodă, rătăcitoare, şi să jefuiască pe cine le ieşea în cale. Erau oameni pierduţi, şi, privindu-i, Fomin zicea dispreţuitor lui Grigori : „Numai pleavă, Melehov !... Aştia nu-s oameni... toţi ca unul, buni de spînzurătoare !" În adîncul sufletului său, Fomin tot se socotea „luptător pentru poporul truditor" şi tot mai spunea, deşi mai rar ca înainte : „Sîntem eliberatorii căzăcimii..." Rămînea stăpînit de cele mai timpe nădejdi... Începu din nou să privească printre degete jafurile la care se deda ceata lui, socotind că toate astea sînt lucruri de neînlăturat, cu care trebuie să se împace, că va scăpa cu timpul de tîlhari şi că, mai devreme ori mai tîrziu, tot va ajunge un adevărat comandant al forţelor de răsculaţi, nu o căpetenie de măruntă şi becisnică bandă...

Dar Ciumakov, care nu se sinchisea de nimeni, le zicea tuturor „hoţomani" şi se avînta în certuri aprinse cu Fomin, dovedindu-i că amîndoi nu erau decît nişte tîlhari de drumul mare.

Rămaşi singuri, se certau adeseori cu înverşunată înfocare.

— Sînt luptător neînduplecat împotriva Puterii sovietice ! striga Fomin, roşu de mînie. Şi tu, dacă mă numeşti tîlhar, să te ia dracu ! Mă, prostule, nu înţelegi că eu lupt pentru o idee ?

— Nu mă năuci la cap ! răspundea Ciumakov. Unde-i dealul şi unde-i valea ?... Nu-s copil ! Uită-te la dînsul ! Luptă pentru o idee ! Cel mai tîlhar între tîlhari, şi atîta tot. Şi de ce ţi-e frică de acest cuvînt ? Nu te pricep !

— De ce mă faci de ocară ? De ce, gura mă-ti, răspunde ? ! M-am răsculat împotriva puterii şi lupt cu arma-n mînă. Ce fel de tîlhar sînt atunci ?...

— Păi, tocmai d-aia. Eşti tîlhar, pentru că te ridici împotriva puterii. Tîlharii merg totdeauna împotriva puterii, aşa a fost de cînd e lumea. Oricum ar fi, Puterea sovietică e tot putere, se ţine din anul şaptesprezece, şi cine se ridică împotriva ei e un hoţoman.

— Dovleacul tău de nătărău ! Dar generalul Krasnov, sau Denikin, tot tîlhari erau ?

— Dar ce să fie ? Numai că aveau epoleţi... Epoleţii sînt însă un fleac. Îi putem pune şi noi...

Fomin izbea cu pumnul în masă, scuipa şi, în lipsă de alte dovezi, punea astfel capăt vorbelor fără noimă. Era într-adevăr cu neputinţă să-l convingă pe Ciumakov...

Cei mai mulţi dintre proaspeţii intraţi în bandă erau foarte bine înarmaţi şi îmbrăcaţi. Aproape toţi aveau cai buni, obişnuiţi cu marşuri fără sfîrşit, făcînd fără osteneală o sută de verste pe zi. Unii aveau chiar cîte doi cai ; unul îşi purta stăpînul în şa, iar celălalt aşa-numit de rezervă, mergea alături. La nevoie, schimbau calul şi îl uşurau pe celălalt să se odihnească. Cine avea doi cai putea să străbată pînă la două sute de verste pe zi.

Într-o zi, Fomin îi spuse lui Grigori :

— Dacă am fi avut de la început cîte doi cai de om, nu ne-ar fi ajuns nici dracul din urmă ! Miliţienii şi trupele roşii n-au voie să ia cai de la locuitori şi ca atare nu cutează s-o facă, dar noi ne putem îngădui tot ce vrem ! Fiecare trebuie să-şi facă rost de încă un cal, şi atunci n-au să ne mai prindă cît or fi şi-or mai trăi ! Povesteau bătrînii că, şi în vremurile străvechi, aşa mergeau şi tătarii în cambururi, fiecare cu cîte doi cai sau chiar cu trei. Cine putea să-i mai ajungă ? Trebuie să facem la fel. Îmi place foarte născocirea asta tătărească !

Au făcut, aşadar, curînd rost de cai şi într-adevăr rămaseră multă vreme cu neputinţă de prins. Un grup de miliţie călare, alcătuit la Vioşenskaia, încerca în zadar să-i ajungă. Caii de schimb îngăduiau bandei lui Fomin, care nu era prea mare, să se desprindă uşor de urmăritori şi s-o ia înaintea lor cu cîteva etape de marş, ferindu-se de ciocnirile cu primejdie.

Totuși, pe la mijlocul lui mai, grupul, care era aproape de patru ori mai numeros decît banda, izbuti să-l strîmtoreze pe Fomin pe cursul Donului, aproape de satul Bobrovski, staniţa Ust-Hopiorskaia. Dar, după o scurtă luptă, banda străpunse încercuirea și se retrase pe malul Donului, pierzînd opt oameni morţi și răniţi. Curînd după aceea, Fomin îi propuse lui Grigori să primească postul de șef al statului-major.

— Avem nevoie de un om cu carte ca să umblăm după plan, după hartă, că altfel tot o să ne prindă cindva și tot au să ne răpună. Apucă-te de asta, Grigori Panteleevici.

— Ca să prinzi milițieni și să le tai capetele n-ai nevoie de stat-major, răspunse posomorit Grigori.

— Fiecare detașament trebuie să aibă un stat-major. Nu mai vorbi prostii.

— Bagă-l pe Ciumakov, dacă nu mai poţi trăi fără stat-major.

— Dar tu de ce nu vrei ?

— Habar n-am de meseria asta.

— Dar Ciumakov are ?

— N-are nici Ciumakov.

— Păi atunci, ce dracu să fac cu el ? Tu eşti ofiţer și eşti dator să te pricepi și la tactică, și la alte drăcovenii.

— Ca ofiţer, am fost așa cum eşti tu acum, comandant de detașament ! Iar tactica noastră e aceeași : hoinărește prin stepă și uită-te cît mai des îndărăt... zise batjocoritor Grigori.

Fomin făcu cu ochiul și-l amenință cu degetul.

— Te văd, te văd ! Te tot ascunzi după deget ? Vrei să nu te știe nimeni ? Lasă, frate, că tot n-are să-ţi ajute la nimic ! Comandant de pluton, șef de stat-major — aceeași plată ! Crezi tu că, dacă te prinde, o să ieși mai ieftin ? Vezi să nu !

— Nici nu mă gîndesc, degeaba umbli cu presupusuri, zise Grigori, cercetîndu-și încordat dragonul de la sabie. Dar n-am năravul să mă apuc de ceea ce nu știu să fac...

— Ei, nu vrei — nu vrei ! Nu te silesc ! O s-o scoatem la capăt și fără tine ! bodogăni supărat Fomin.

Situaţia din district se schimbă pe neaşteptate : pe la casele cazacilor înstăriţi, acolo unde Fomin era primit înainte cu cea mai însufleţită voioşie, porţile erau acum închise cu zăvorul, la ivirea bandei, iar gospodarii îşi luau tălpăşiţa din sat, toţi ca unul, ascunzîndu-se prin grădini şi prin livezi. Secţia specială a tribunalului revoluţionar, trimisă la Vioşenskaia, pedepsi cu asprime numeroşi cazaci, care făcuseră o primire frumoasă lui Fomin ; vestea se răspîndi ca fulgerul prin staniţe şi dădu roade fără greş asupra celor care-şi arătaseră pe faţă înclinarea pentru bandiţi.

În două săptămîni, Fomin cutreieră un ţinut întins, străbătînd toate staniţele de la Donul de sus. Banda număra acum vreo sută treizeci de săbii, şi nu mai era urmărită de un grup de călăreţi, format în pripă, ci de mai multe escadroane din Regimentul 13 cavalerie, trimis in mod special din sud.

Printre bandiţii care trecuseră în ultimul timp la Fomin, erau mulţi băştinaşi din părţile mai îndepărtate. Toţi ajunseseră la Don pe felurite căi : care izbutise să scape dintr-un arest, care din închisori, şi care din lagăre, dar grosul era alcătuit dintr-un grup de cîteva zeci de săbii ce se răzleţiseră de banda lui Maslak şi din resturile bandei zdrobite a lui Kurocikin. Maslakoviştii se despărţiră de bunăvoie şi se aflau în fiecare pluton, în schimb oamenii lui Kurocikin ţineau să fie cu toţii împreună. Formară un pluton aparte, bine închegat şi care se ţinea cam răzleţ de celelalte. În lupte şi în odihnă erau uniţi, se ajutau din răsputeri între dînşii şi, dacă li se întîmpla să jefuiască vreo cooperativă sau un depozit, toată prada era adunată într-un loc şi împărţită frăţeşte, toţi fiind socotiţi egali.

Mai mulţi cazaci din ţinuturile Terek şi Kuban, cu hainele lor cercheze, lungi şi ponosite, doi calmuci din staniţa Velikokneajeskaia, un leton cu cizmele de vînătoare lungi, care-i ajungeau pînă la şolduri, şi cinci marinari anarhişti cu tricourile vărgate şi cu scurtele ieşite de soare — făceau banda lui Fomin să apară şi mai pestriţă, cu hainele ei de toate felurile şi cu oamenii de toate soiurile.

— Ei, poți să mai spui și acum că n-ai tîlhari, ci niște... cum le zici tu ?... niște „luptători pentru idee" ? îl întrebă o dată Ciumakov pe Fomin, arătîndu-i din ochi coloana înșiruită. Numai un popă răspopit și un porc încălțat, iată ce ne mai lipsește ca să fim cu tot soborul în păr...

Fomin nu răspunse. N-avea decît o singură dorință : să strîngă în jurul său cît mai mulți oameni. Nu se mai uita la nimic alt, cînd primea voluntarii. Pe fiecare nou-venit, care-și arăta dorința de a sluji la el, îl cerceta scurt, apoi îi spunea :

— Bun pentru serviciu ! Te primesc. Du-te la Ciumakov, șeful meu de stat-major ; el o să-ți spuie în ce pluton ai să fii și are să-ți dea și arme.

Într-un sat din staniţa Migulinskaia, oamenii i-au adus un flăcău oacheș, cu părul creț și bine îmbrăcat. Zicea că vrea să intre în bandă. Cercetîndu-l, Fomin află că flăcăul era de fel din Rostov și că fusese de curînd condamnat pentru tîlhărie, că fugise din închisoare și că, aflînd despre Fomin, se strecurase în districtul Donului de sus.

— De ce neam ești ? Armean sau bulgar ? îl întrebă Fomin.

— Nu, sînt evreu, răspunse flăcăul, cam încurcat.

Fomin se zăpăci și tăcu mult timp. Nici el nu știa ce să facă într-o asemenea împrejurare neprevăzută. După ce chibzui bine, oftă din adîncul bojocilor și zise :

— Ei, fie, ovrei, neovrei... pentru noi și ovreiul e om... Un om mai mult. Știi să mergi călare ? Nu ? Ai să înveți ! Pentru început, o să-ți dăm un căluț mai liniștit și pe urmă te-i face și mare călăreț. Du-te la Ciumakov, el are să ți le rînduiască toate cum se cuvine.

După cîteva minute, Ciumakov sosi în galop la Fomin. Era turbat de furie.

— Ai înnebunit, sau îți arde de glume ? strigă el, oprindu-și calul. La ce dracu mi-ai trimis pe jidan ? Nu-l primesc ! Să se care la naiba !

— Primește-l, primește-l, ca să fie mai multă lume, zise liniștit Fomin.

Cu spumă la gură, Ciumakov răcni :

— Nu-l iau ! Îl omor, dar nu-l primesc ! Cazacii murmură și zbiară — du-te de te-nțelege singur cu dînșii !

În timp ce se certau, oamenii de lîngă căruțe l-au dezbrăcat pe evreul cel tînăr de cămașa lui brodată și de pantalonii de postav, largi la glezne. Încercînd cămașa, unul din cazaci zise :

— Uite, vezi colea, dincolo de sat, niște buruieni uscate ? Trap pînă acolo, culcă-te și rămîi pe loc pînă vom pleca d-aici, iar după asta, scoală-te și cară-te unde vrei ! De noi să nu te mai apropii, că te omorîm ; mai bine du-te la mă-ta, la Rostov. Războiul nu e treabă de evreu. Dumnezeu v-a învățat să fiți negustori, nu să vă bateți. Ne lipsim de voi, o s-o scoatem la capăt și singuri !

Evreul fu gonit, dar în schimb, în aceeași zi, plutonul doi primi pe nebunul Pașa, cunoscut prin toate satele din stanița Vioșenskaia. În rîsetele tuturor, care glumeau pe seama lui, fu prins în stepă, adus în sat și îmbrăcat solemn în hainele scoase de pe un ostaș roșu omorît ; după aceea îi arătară cum se mînuiește o armă și cîțiva se siliră îndelung să-l învețe cum se taie cu sabia.

Grigori mergea spre caii lui, care stăteau la conovăț, dar, zărind la o parte o mulțime îmbulzită, se îndreptă într-acolo. Auzind hohote de rîs, își iuți pașii ; urmă o clipă de tăcere, în care răsună o voce domoală, povățuitoare :

— Nu așa, Pașa ! Cine taie așa ? Așa poți să despici lemne, nu un om. Uite, așa se face treaba, pricepi ? Cum îl prinzi, poruncește-i îndată să se pună în genunchi, că ție n-are să-ți vină la îndemînă să-l lovești cînd stă în picioare... S-a pus în genunchi, și tu, uite așa, lovește-l din spate, în gît. Dar nu lovi drept, ci pieziș, și trage sabia spre tine, ca să taie mai bine...

Înconjurat de bandiți, nebunul stătea smirnă, strîngînd mînerul săbiei scoase din teacă. Asculta povețele cazacului, zîmbind blajin și mijindu-și cu fericire ochii bulbucați și cenușii. În colțurile gurii i se vedeau urme de spumă, ca la cai, și balele îi curgeau din belșug pe

barba roșcat-arămie, prelingîndu-se pe piept... Lingîndu-și buzele murdare, zise, gîngăvind și bîlbîindu-se :

— Am priceput totul, drăguțule.... Chiar așa am să și fac... O să-l pun în genunchi pe robul lui dumnezeu și o să-i tai gîtlejul... curat așa o să-l tai ! Mi-ați dat și nădragii, și cămașa, și cizmele... Dar uite, numai balton n-am ! Dacă mi-ați face rost și de un baltonaș... am să vă slujesc din toate puterile mele !

— Ai să omori un comisar și ai să te-nvîrți și de un palton, iar acum, povestește-ne cum te-au însurat anul trecut, îl îndemnă unul din cazaci.

În ochii nebunului, lărgiți și tulburi, se ivi o holbare de groază animalică. Trase o înjurătură lungă și începu să povestească ceva, aţiţat de rîsul tuturor. Toate acestea erau atît de scîrboase, încît Grigori tresări și se grăbi să plece. „Iată de ce oameni mi-am legat soarta...", se gîndi el, cuprins de durere, de mînie și de ciudă pe el și pe toată această scîrbavnică viață...

Se culcă lîngă conovăț, silindu-se să nu audă strigătele nebunului și hohotele de rîs detunate ale cazacilor. „Plec chiar mîine ! E timpul", se hotărî el, privindu-și caii grași, bine rotunjiți.

Se pregătea să părăsească banda, și o făcea chibzuit și cu grijă. Luase de la un miliţian omorît actele, pe numele de Ușakov, și le cususe sub căptușeala mantalei. Cu două săptămîni înainte, începu să-și pregătească caii pentru un drum scurt, care trebuia însă străbătut cu cea mai mare iuțeală : îi adăpa la timp, îi țesăla mai cu îngrijire ca oricînd, așa cum n-o făcea nici în timpul serviciului activ, încerca tot ce putea ca să facă rost de grăunțe pentru dînșii, iar caii lui arătau mai ageri decît ai celorlalți, mai ales un cal ucrainean, sur și cu pete albe. Avea părul lucios, sclipind la soare ca argintul înnegrit, caucazian. Cu astfel de cai putea fugi fără grijă de orice urmărire.

Grigori se sculă și intră în curtea cea mai apropiată. Adresîndu-se unei bătrîne, care ședea pe treptele hambarului, o întrebă cu multă cuviință :

— N-aveți cumva o coasă, bunico ?

— Am avut una, naiba s-o știe unde o fi acum ! Dar ce vrei să faci cu ea ?

— Voiam să cosesc puțină iarbă în livada voastră. E voie ?

Bătrîna stătu pe gînduri, apoi zise :

— Dar cînd o să plecați odată de pe capul nostru ? Tot să vă dăm, ba una, ba alta... Vin unii, cer grăunțe ; vin alții, apucă și ridică tot ce se vede. Nu-ți dau coasa ! Nici nu mă mai ruga, că nu dau !

— Cum, îți pare rău pentru puțină iarbă, bătrînico ?

— Dar ce, crezi tu că iarba crește peste tot ? Și eu cu ce să-mi hrănesc vaca ?

— Nu-ți ajunge iarba din stepă ?

— Du-te și tu acolo, în stepă, puiule. Acolo e destulă.

Grigori zise cu ciudă :

— Mai bine, băbuco, tot dă-mi coasa. O să cosesc puțin, o să-ți rămînă și ție. Altfel, dacă lăsăm caii să pască singuri, au să strice totul !

Bătrîna privi oțărîtă la Grigori și-și întoarse fața.

— Du-te singur și ia-o ! E atîrnată, colo, sub șopron !

Grigori găsi sub șopron coasa veche și crăpată, iar pe cînd trecea pe lîngă bătrînă, o auzi limpede spunînd : „Dare-ar ciuma în voi, afurisiților !"

Era însă obișnuit cu asemenea vorbe. Își dăduse mai demult seama de chipul în care erau întîmpinați de localnicii satelor. „Au dreptate, se gîndea el, mînuind coasa și silindu-se să cosească curat. Ce nevoie au ei de noi ? Nimeni n-are nevoie de noi, nu lăsăm pe nimeni să-și vadă de treabă și să trăiască în pace. Trebuie să isprăvesc odată cu asta, ajunge !"

Cufundat în asemenea gînduri, stătu mai tîrziu lîngă cai, privind cum apucă lacom cu buzele lor negre și catifelate șomoioagele de iarbă tînără, subțire. Un glas tînăresc de bas, nu tocmai sigur, îl scoase din această scufundare :

— Ah, ce cal minunat ! Ai zice că-i o lebădă !

Grigori se uită la acela care vorbise. Un cazac tinerel din stanița Alexeevskaia, proaspăt intrat în bandă, privea calul sur și clătina cu admirație din cap. Fără să-și ia de

barba roșcat-arămie, prelingîndu-se pe piept... Lingîndu-și buzele murdare, zise, gîngăvind și bîlbîindu-se :

— Am priceput totul, drăguțule.... Chiar așa am să și fac... O să-l pun în genunchi pe robul lui dumnezeu și o să-i tai gîtlejul... curat așa o să-l tai ! Mi-ați dat și nădragii, și cămașa, și cizmele... Dar uite, numai balton n-am ! Dacă mi-ați face rost și de un baltonaș... am să vă slujesc din toate puterile mele !

— Ai să omori un comisar și ai să te-nvîrți și de un palton, iar acum, povestește-ne cum te-au însurat anul trecut, îl îndemnă unul din cazaci.

În ochii nebunului, lărgiți și tulburi, se ivi o holbare de groază animalică. Trase o înjurătură lungă și începu să povestească ceva, ațițat de rîsul tuturor. Toate acestea erau atît de scîrboase, încît Grigori tresări și se grăbi să plece. „Iată de ce oameni mi-am legat soarta...", se gîndi el, cuprins de durere, de mînie și de ciudă pe el și pe toată această scîrbavnică viață...

Se culcă lîngă conovăț, silindu-se să nu audă strigătele nebunului și hohotele de rîs detunate ale cazacilor. „Plec chiar mîine ! E timpul", se hotărî el, privindu-și caii grași, bine rotunjiți.

Se pregătea să părăsească banda, și o făcea chibzuit și cu grijă. Luase de la un milițian omorît actele, pe numele de Ușakov, și le cususe sub căptușeala mantalei. Cu două săptămîni înainte, începu să-și pregătească caii pentru un drum scurt, care trebuia însă străbătut cu cea mai mare iuțeală : îi adăpa la timp, îi țesăla mai cu îngrijire ca oricînd, așa cum n-o făcea nici în timpul serviciului activ, încerca tot ce putea ca să facă rost de grăunțe pentru dînșii, iar caii lui arătau mai ageri decît ai celorlalți, mai ales un cal ucrainean, sur și cu pete albe. Avea părul lucios, sclipind la soare ca argintul înnegrit, caucazian. Cu asifel de cai putea fugi fără grijă de orice urmărire.

Grigori se sculă și intră în curtea cea mai apropiată. Adresîndu-se unei bătrîne, care ședea pe treptele hambarului, o întrebă cu multă cuviință :

— N-aveți cumva o coasă, bunico ?

— Am avut una, naiba s-o știe unde o fi acum ! Dar ce vrei să faci cu ea ?

— Voiam să cosesc puțină iarbă în livada voastră. E voie ?

Bătrîna stătu pe gînduri, apoi zise :

— Dar cînd o să plecați odată de pe capul nostru ? Tot să vă dăm, ba una, ba alta... Vin unii, cer grăunțe ; vin alții, apucă și ridică tot ce se vede. Nu-ți dau coasa ! Nici nu mă mai ruga, că nu dau !

— Cum, îți pare rău pentru puțină iarbă, bătrînico ?

— Dar ce, crezi tu că iarba crește peste tot ? Și eu cu ce să-mi hrănesc vaca ?

— Nu-ți ajunge iarba din stepă ?

— Du-te și tu acolo, în stepă, puiule. Acolo e destulă.

Grigori zise cu ciudă :

— Mai bine, băbuco, tot dă-mi coasa. O să cosesc puțin, o să-ți rămînă și ție. Altfel, dacă lăsăm caii să pască singuri, au să strice totul !

Bătrîna privi oțărîtă la Grigori și-și întoarse fața.

— Du-te singur și ia-o ! E atîrnată, colo, sub șopron !

Grigori găsi sub șopron coasa veche și crăpată, iar pe cînd trecea pe lîngă bătrînă, o auzi limpede spunînd : „Dare-ar ciuma în voi, afurisiților !“

Era însă obișnuit cu asemenea vorbe. Își dăduse mai demult seama de chipul în care erau întîmpinați de localnicii satelor. „Au dreptate, se gîndea el, mînuind coasa și silindu-se să cosească curat. Ce nevoie au ei de noi ? Nimeni n-are nevoie de noi, nu lăsăm pe nimeni să-și vadă de treabă și să trăiască în pace. Trebuie să isprăvesc odată cu asta, ajunge !“

Cufundat în asemenea gînduri, stătu mai tîrziu lîngă cai, privind cum apucă lacom cu buzele lor negre și catifelate șomoioagele de iarbă tînără, subțire. Un glas tînăresc de bas, nu tocmai sigur, îl scoase din această scufundare :

— Ah, ce cal minunat ! Ai zice că-i o lebădă !

Grigori se uită la acela care vorbise. Un cazac tinerel din stanița Alexeevskaia, proaspăt intrat în bandă, privea calul sur și clătina cu admirație din cap. Fără să-și ia de

la dînsul privirile încîntate, îl înconjură de mai multe ori și plescăi din limbă.

— Chiar al tău e ?

— Dar ție ce-ți pasă ? întrebă Grigori, fără prea multă bunăvoință în glas.

— Hai să facem schimb ! Am un murg — soi curat, de Don ! Sare peste orice obstacol, și ce iute e, ce iute ! Ca fulgerul !

— Dă-te la naiba, rosti rece Grigori.

Flăcăul tăcu o clipă, oftă necăjit și se așeză în apropiere. Cercetă îndelung calul cel sur și zise :

— Dar a avut tignafes. Și nu răsuflă bine.

Grigori stătea tăcut, scobindu-se în dinți ca un pai. Flăcăul prostuț începea să-i placă.

— Nu vrei să facem schimb, nenicule ? întrebă încet băietanul, privindu-l cu ochi rugători.

— Nu, chiar dacă te-ai da și pe tine, pe deasupra !

— Dar de unde îl ai ?

— L-am făcut singur !

— Nu, zău !

— Tot de-acolo : mi l-a fătat o iapă !

— Poftim, iată ce-auzi, dacă vorbești cu un nărod, pufni cu necaz flăcăul și se îndepărtă.

Satul se întindea în fața lui Grigori ; era pustiu, fără nici o țipenie de om, parcă toată lumea murise. Nu se zărea nimeni, afară de oamenii lui Fomin. O haraba părăsită într-o ulicioară, un butuc într-o curte, cu barda înfiptă în grabă și cu o scîndură neisprăvită lăsată alături, o pereche de boi în jug, păscînd alene iarba măruntă în mijlocul uliței, o găleată răsturnată lîngă fîntînă — toate arătau că vadul pașnic al vieții din sat fusese întrerupt pe neașteptate, și că gospodarii se ascunseseră undeva, lăsîndu-și treburile neisprăvite.

Aceeași pustietate și aceleași urme de fugă pripită le mai văzuse Grigori atunci cînd regimentele căzăcești călcau pămîntul Prusiei Orientale. De astă dată, avu prilej să le vadă în ținutul său de baștină... Era întîmpinat de

aceleași priviri mohorîte, în care mocnea ura — odinioară însă erau ale nemților, iar acum ale cazacilor din districtul Donului de sus. Grigori își aminti convorbirea de adineauri cu bătrîna și privi amărît în jur, desfăcîndu-și gulerul cămășii. Aceeași afurisită durere se ridica spre inima lui...

Soarele dogorea pămîntul. În ulicioară mirosea a pulbere de țărînă, a lobodă și a sudoare de cal. Prin livezi, în vîrful sălciilor înalte, în cuiburile zbîrlite, ciorile cîrîiau întruna. Un rîușor de stepă, hrănit de cine știe ce izvoare, țîșnind undeva, la capătul de sus al văgăunii, curgea încet prin sat, tăindu-l în două. De pe amîndouă malurile coborau întinse gospodării căzăcești, înconjurate de desișul grădinilor, cu vișinii astupînd ferestrele și pilcurile de meri, cu crengi lăbărțate, care-și întindeau spre soare frunzele verzi și micile lor fructe încă necoapte.

Grigori privea cu ochii tulburați ograda năpădită de păpădie pufoasă, casa cu obloanele galbene, acoperită cu paie, cumpăna înaltă de la fîntînă... Într-un par din gardul vechi de la arie atîrna o teastă de cal, înălbită de ploi, cu orbitele goale și negre. Un vrej verde de dovleac se înălța pe același par, încolăcindu-se în sus, spre lumină. Ajunsese la vîrful parului, agățîndu-se de oasele craniului, de dinții lui, și capătul vrejului atîrnînd în jos, în căutare de reazem, atingea o creangă dintr-un tufiș vecin de călin.

Dar cînd mai văzuse oare aceeași, întocmai aceeași priveliște ? În vis, sau în frageda-i copilărie ? Năpădit pe neașteptate de un dor arzător, se culcă sub gard, acoperindu-și fața cu palmele, și nu se sculă decît în clipa cînd auzi comanda prelungă : „Înșeuați caii !“

În timpul marșului de noapte, ieși din rînduri, se opri ca pentru a trece șaua de pe un cal pe altul, apoi trase cu urechea la tropotul de copite, care slăbea încet, îndepărtîndu-se, și, sărind, în șa, o luă în galop cît mai departe de drum.

Goni vreo cinci verste, fără oprire, apoi trecu la pas, trase cu urechea : nu cumva era urmărit ? Dar tăcea totul în stepă. Numai culicii strigau jalnic de pe colinele de nisip și un lătrat de cîine se auzea undeva, departe de tot, departe.

Un roi auriu de stele se risipise pe cer. În stepă, numai tăcere și adiere de vînt cu miros amar și drag de pelin... Grigori se ridică în scări și răsuflă ușurat, cu tot pieptul...

17

Cu mult înainte de revărsatul zorilor, sosi în galop pe izlazul din fața satului Tatarski. Alese un loc mai jos de sat, acolo unde Donul era mai puțin adînc, se dezbrăcă la piele, legă de capetele cailor haina, cizmele, armele — și, ținînd în dinți sacul cu cartușe, o luă înot, alături de cai. Apa îl tăia cu răceala-i ghețoasă. Ca să se încălzească, vîslea de zor cu mîna dreaptă, fără să scape din cea stîngă dîrlogii legați împreună și îndemnînd cu glas încet caii, care gemeau și sforăiau în apă.

Ajuns la mal, se îmbrăcă repede, strînse chingile și o luă la galop iute spre sat, ca să se încălzească caii. Mantaua udă, aripile ude ale șeii și cămașa umedă îi zgribuleau trupul. Dinții îi clănțăneau în gură, un fior îi străbătu spinarea, dar zvîcul galopului îl încălzi grabnic și, în apropiere de sat, o luă la pas, cercetînd cu încordare în jurul lui și trăgînd cu urechea. Hotărî să lase caii într-o rîpă și coborî pe un povîrniș pietros. Pietrele țăcăneau sec sub copitele cailor, scăpărînd scîntei roșietice.

Grigori legă caii de un ulm cunoscut din copilărie și porni spre sat.

Iată și vechea casă a Melehovilor, și coroanele negre ale merilor, și fîntîna cu cumpănă de sub Ursa-Mare... Cu răsuflarea înăbușită de emoție, Grigori coborî la Don, trecu încet peste zăplazul curții lui Astahov și se apropie de fereastra cu obloanele în lături... Nu auzea decît bătaia zvîcnită a inimii sale și vîjîitul surd al sîngelui, năvălindu-i în tîmple. Bătu încetișor în pervaz — atît de încet, încît aproape că nici n-auzi sunetul de sub propriile-i degete. Axinia se apropie înlăuntru de fereastră și se uită cu ochii lărgiți. O văzu cum își strînse mîinile la piept și-i auzi geamătul surd. Îi făcu semn să deschidă fereastra și-și scoase arma de la spate. Axinia împinse geamul în lături.

— Încet ! Bine te-am găsit ! Nu deschide ușa, am să intru pe fereastră, zise Grigori în șoaptă.

Se urcă pe prispă. Brațele goale ale Axiniei îi cuprinseră gîtul. Tremurau pe umerii lui aceste mîini dragi, îl pipăiau cu atîta putere, încît tremurul lor trecu și în trupul lui Grigori.

— Xiușa... stai o clipă... ține arma, șopti el cu vocea surdă și întretăiată.

Susținîndu-și sabia, făcu un pas în odaie și închise fereastra în urma lui.

Voia s-o îmbrățișeze pe Axinia, dar ea căzu în genunchi, îi cuprinse picioarele și, lipindu-și chipul de mantaua lui udă, izbucni într-un hohot de plîns abia stăpînit, care-i zguduia tot trupul. Grigori o ridică și o așeză pe laviță. Aplecîndu-se spre el, ascunzîndu-și fața la pieptul lui, Axinia tăcea, tresărea mereu și strîngea între dinți reverul mantalei pentru a-și înăbuși plînsul și a nu trezi copiii.

Se vedea lămurit că suferințele o frînseseră și pe ea, cea atît de tare întotdeauna. Se vedea că lunile din urmă fuseseră luni de trai amar pentru dînsa... Grigori îi mîngîia părul răvășit, căzut pe spate, și fruntea fierbinte și udă de sudoare. O lăsă să plîngă pînă se liniști, apoi o întrebă :

— Sînt sănătoși copiii ?

— Da.

— Dar Duniașka ?

— Și Duniașka... vie, sănătoasă...

— Mihail e acasă ? Stai o clipă ! Ajunge, mi-e udă cămașa de lacrimile tale... Xiușa dragă, potolește-te... ajunge ! N-vem timp pentru plîns, trebuie să ne grăbim... E acasă Mihail ?

Axinia își șterse fața și strînse între palmele ude obrajii lui Grigori. Zîmbind printre lacrimi, fără să-și ia ochii de la iubitul ei, zise încetișor :

— N-am să mai plîng... Uite, nu mai plîng... Mihail nu mai stă aici, e a doua lună de cînd e la Vioșki : face slujbă la nu știu ce unitate. Vino să vezi copiii ! Vai, nu te mai așteptam, nu mai aveam nădejdea să te mai vedem !...

Mișatka și Poliușka dormeau tolăniți în pat. Grigori se aplecă asupra lor, stătu așa o clipă, se îndepărtă în vîrful picioarelor și fără nici o vorbă se așeză lîngă Axinia.

— Dar cum ? întrebă ea, într-o șoaptă plină de foc. Cum ai venit ? Unde ai stat atîta timp ? Și dacă te prind ?

— Am venit după tine. N-avea grijă, n-au să mă prindă ! Mergi ?

— Unde ?

— Cu mine. Am plecat din bandă. Am fost la Fomin. Ai auzit despre asta ?

— Da. Și unde să merg cu tine ?

— Spre miazăzi. În Kuban, sau mai departe. N-o să ne prăpădim, ne găsim noi o bucată de pîine, ce zici ? Nu mă sperii de nici o muncă. Mîinile mele trebuie acum să muncească — nu să mai omoare oamenii. În lunile din urmă, m-a durut înfricoșător inima din pricina asta... Despre asta, o să mai stăm de vorbă.

— Dar copiii ?

— Îi lăsăm la Duniașka. O să vedem mai pe urmă. Mai tîrziu îi luăm cu noi. Ei, mergi ?

— Grișa... Grișenka...

— Nu așa ! Fără lacrimi. Ajunge ! O să mai plîngem împreună, o să tot fie vreme... Pregătește-te de drum, ne așteaptă caii în rîpă. Ei, mergi ?

— Dar cum ai crezut că n-aș merge ? zise deodată tare Axinia și-și acoperi speriată buzele cu mîna, aruncînd o privire spre copii. Cum ai crezut ? repetă ea mai încet. Dulce trai am eu aici ? Merg, Grișenka, iubitul meu ! Merg pe jos, mă tîrăsc după tine, dar singură nu mai rămîn ! Fără tine, viața nu-i viață... Mai bine omoară-mă, dar nu mă părăsi din nou !...

Îl strînse cu putere în brațe. Grigori o sărută, privind pieziș spre fereastră : grozav de scurte îs nopțile de vară ! Trebuiau să se grăbească.

— Poate că vrei să te culci nițel ? întrebă Axinia.

— Cum îți vine a vorbi ? strigă el speriat. Acuși se luminează de ziuă ; trebuie să plecăm. Îmbracă-te și du-te

de-o cheamă pe Duniașka. O să ne înțelegem cu ea. Trebuie să ajungem pînă dimineața la Suhoi Log. Acolo în pădure vom sta toată ziua, iar noaptea, pornim mai departe. Poți să te ții în șa ?

— Doamne, aș merge oricum nu numai în șa. Mă gîndesc dacă nu cumva visez ! Te văd adeseori în vis... și în felurite chipuri...

Axinia își pieptăna în grabă părul, ținînd acele în dinți, și vorbea încet și nedeslușit. Se îmbrăcă repede, făcu un pas spre ușă.

— Să trezesc copiii ? Să te mai uiți măcar o dată la ei.

— Nu, nu trebuie, zise hotărît Grigori.

Scoase din șapcă punga cu tutun și începu să-și răsucească o țigară, dar după ce Axinia ieși afară, se apropie grăbit de pat și rămase îndelung, sărutîndu-și copiii ; apoi și-o aminti pe Natalia și multe alte întîmplări din viața lui plină de amărăciune — și plînse.

Duniașka trecu pragul și vorbi cu înfrigurare :

— Ah ! Bine-ai venit, frățioare ! Tot ai ajuns, în sfîrșit, acasă ? Oricît ai rătăci prin stepă... Glasul ei tremurător începu să bocească. În sfîrșit, a venit tatăl copilașilor... Erau orfâni, cu tată viu...

Grigori o îmbrățișă și o dojeni aspru :

— Mai încet, că trezești copiii ! Lasă, surioară ! Am mai auzit eu cîntecul ăsta ! Am avut parte tot de lacrimi și de dureri... Nu pentru asta te-am chemat. Vrei să iei copiii la tine, ca să-i crești ?

— Dar unde te duci ?

— Plec și o iau pe Axinia cu mine. Primești copiii la tine ? Cînd o să-mi găsesc de lucru, îi iau.

— Dar s-ar putea altfel ? Ce mai întrebi ? Dacă plecați amîndoi, firește că-i iau. Doar n-au să rămînă fără căpătîi, și nici nu poți să-i lași pe seama străinilor...

Grigori o sărută în tăcere și apoi zise :

— Îți mulțumesc din toată inima, surioară ! Știam eu că așa ai să faci !

Duniașka se așeză pe cufăr și întrebă :

— Cînd plecați ? Chiar acum ?

— Da.

— Dar casa cum rămîne ? Și gospodăria ?

Axinia răspunse cu nehotărire :

— Fă cum vrei. Primește chiriași, sau fă cum te pricepi mai bine. Tot ce rămîne din haine, din lucruri, le iei la tine...

— Dar ce spun oamenilor ? Dacă mă întreabă de voi, ce să le răspund ? întrebă Duniașka.

— Ai să le spui că habar n-ai, și atît ! Grigori se întoarse către Axinia : Grăbește-te, Xiușa ! Să nu iei prea multe lucruri. Ia o bluză mai groasă, două-trei fuste, ceva rufărie, cîtă ai, ceva mîncare de drum, altceva nimic.

Începea să mijească de ziuă, cînd, după ce-și luară rămas bun de la Duniașka și sărutară copiii, care tot nu s-au trezit din somn, Grigori și Axinia ieșiră în cerdac. Au coborît la Don și ajunseră pe mal pînă la rîpă.

— Plecam tot așa, odată, la Iagodnoe, eu și cu tine, zise Grigori. Numai că aveai o bocceluță ceva mai mare și noi eram ceva mai tineri...

Copleșită de emoție și bucurie, Axinia se uită la Grigori.

— Și eu care încă tot mă tem : oare nu cumva e un vis ? Dă-mi mîna, s-o pipăi, că tot nu-mi vine să cred. Rîse încetișor și se strînse în mers de umărul lui Grigori.

El îi vedea ochii umflați de lacrimi, dar strălucind de fericire, obrajii palizi în lumina vînătă a zorilor — și, zîmbindu-i cu duioșie, se gîndi : „Și-a strîns lucrurile și a plecat, ca la ospeție... Nimic n-o sperie, ce femeie inimoasă !“

Și, răspunzînd parcă gîndurilor lui, Axinia rosti :

— Vezi, cum sînt eu ? M-ai fluierat ca pe un ciine și am și alergat după tine. Iubirea și dorul meu m-au făcut așa, Grișenka... Numai de copii mi-e milă, cît despre mine n-am să zic nici „of“ ! O să te urmez pretutindeni, chiar pînă la moarte !

Auzindu-le pașii, caii nechezară încetișor. Noaptea fugea iute ; la marginea de răsărit a cerului, se ivi, abia

mijind, o fișie trandafirie. Ceața se ridica peste ape, deasupra Donului.

Grigori dezlegă caii, o ajută pe Axinia să încalece. Scările erau cam prea lungi pentru picioarele ei. Necăjit pe lipsa lui de grijă, Grigori le scurtă, apoi încălecă pe al doilea cal.

— Ia-o după mine, Xiușa ! Cînd ieșim din ripă, o luăm în galop. Are să te scuture mai puțin. Nu slăbi dîrlogii. Căluțului tău nu-i place asta. Și ferește-ți genunchii. Cîteodată se joacă, încearcă să te apuce de genunchi. Ei, dă-i drumul !

Pînă la Suhoi Log erau vreo opt verste. Le străbătură repede și la răsăritul soarelui erau lîngă pădure. La margine, Grigori se dădu jos din șa și o ajută pe Axinia să descalece.

— Ei, cum a mers ? E greu să călărești, cînd nu ești obișnuită ? o întrebă el, zîmbind.

Îmbujorată de goană, Axinia sclipi din ochii ei negri.

— E bine ! Mai bine decît pe jos. Numai picioarele... zîmbi cu sfială. Întoarce-te, Grișa, să văd ce-i cu picioarele mele. Mă cam ustură pielea... mi se pare că m-am cam ros.

— Fleacuri ! Are să-ți treacă, o liniști Grigori. Plimbă-te puțin, că uite cum îți tremură picioarele... Își micșoră ochii și adăugă glumeț, cu duioșie : Halal cazacă !

La poalele movilei, alese o poieniță și zise :

— Chiar aici o să ne fie popasul ; odihnește-te, Xiușa !

Grigori scoase șeile de pe cai, le împiedică picioarele pentru păscut și puse șeile și armele sub o tufă. Roua deasă și îmbelșugată acoperea iarba, făcînd-o să pară cenușie, iar pe povîrniș — acolo se mai ascundea încă noaptea, cu adîncimi de un albastru-mat. Bondarii portocalii dormeau între petalele deschise ale florilor. Ciocîrliile umpleau văzduhul cu ciripitul lor, iar pitpalacii ciocăneau în grîu și în desișul aromitor de ierburi de stepă : „Pit-palac ! Pit-palac !" Grigori călcă iarba lîngă un tufiș de stejar și se culcă, punîndu-și capul pe șa. Și glasul necontenit al pitpalacilor, și fluieratul ciocîrliilor, și vîntul cald, ce adia dinspre Don, de pe movilele de nisip, care nu se răceau nici noaptea — totul îl ispitea să aţipească. Orice-ar fi, după atîtea nopți de nesomn, avea nevoie

să doarmă. Glasurile pitpalacilor îl toropeau și, biruit de somn, închise ochii. Axinia ședea alături, tăcută, îngîndurată, rupînd cu buzele petalele violete ale unei floricele înmiresmate.

— Grișa, dar nu ne prinde nimeni ? întrebă ea în șoaptă, atingînd ușor obrazul lui neras, cu cotorul florii.

Se trezi cu greu din toropeală și răspunse răgușit :

— Nu-i nimeni în stepă. Așa sînt vremurile acum. Am să dorm, Xiușa, iar tu să vezi de cai. Pe urmă ai să dormi și tu. Mă doboară somnul... dorm... E e patra zi... Pe urmă, o să stăm de vorbă...

— Dormi, iubitule, dormi cît vrei !

Axinia se aplecă, feri la o parte o șuviță de păr de pe fruntea lui Grigori și-i atinse încetișor obrazul cu buzele.

— Dragul meu Grișenka, ce de peri albi ai... zise ea în șoaptă. Îmbătrînești, adică ? Dar cită vreme a trecut de cînd erai flăcău ?... Și, cu umbră de zîmbet trist, se uită la chipul lui Grigori.

El dormea cu buzele întredeschise, răsuflînd liniștit. Genele lui negre, cu capetele arse de soare, tremurau ușor ; buza de sus i se mișca, descoperind dinții albi, strînși. Axinia îl privi mai atent și abia atunci își dădu seama cît se schimbase în cele cîteva luni de la despărțire. Ceva aspru, aproape brutal, pîndea în zbîrciturile adînci dintre sprîncenele iubitului, în cutele de la colțurile gurii, în umerii obrajilor, care se desenau mai osoși... Se gîndi, pentru întîia oară, cît de cumplit trebuie să fie el în luptă, călare, cu sabia în mînă. Lăsîndu-și ochii în jos, se uită o clipă la mîinile lui mari, noduroase — și suspină, fără să știe de ce.

Puțin mai tîrziu, Axinia se sculă încetișor, trecu poienița, ridicîndu-și poala fustei și căutînd să n-o ude în iarba înrourată. Undeva în apropiere se auzea susurul și clipotul unui izvoraș, strecurîndu-se printre pietre. Coborî la fundul rîpei, pardosit cu lespezi înverzite de mușchi, bău apă rece de la izvor, se spălă și-și șterse cu grijă fața îmbujorată, cu basmaua. Un zîmbet senin îi stăruia mereu pe buze, și în ochi îi sclipea bucuria. Grigori era din nou cu ea ! Necunoscutul o chema iarăși spre o tulbure

fericire... Cîte lacrimi a vărsat Axinia în nopțile fără somn, cîtă suferință a încercat ea în lunile din urmă ! Chiar ieri, în grădină, cînd femeile care prășeau cartofii îngînau un cîntec de muieri, inima i se strîngea dureros și, fără să vrea, trăgea cu urechea.

Tega-tega, gîște sure, hai acas',
Nu e de ajuns de cînd vă tot scăldați ?
Nu e de ajuns de cînd vă tot scăldați,
Iar mie să am ochii-nclăcrimați ?...

cînta un glas subțire de femeie, jeluindu-și soarta — și Axinia nu se mai putu stăpîni atunci, au podidit-o lacrimile ! Ar fi vrut să uite totul în muncă, să-și sugrume durerea ce-i apăsa inima, dar lacrimile îi tulburau ochii, cădeau pe frunzele verzi de cartof, pe mîinile ei neputincioase ; nu mai putea vedea înaintea ochilor, nu mai era în stare să facă nimic. Își aruncase sapa jos, se culcase pe pămînt, își ascunsese fața în palme și dăduse drumul lacrimilor...

Chiar aseară își blestema viața, și toate se arătau înainte-i cenușii și lipsite de bucurii, ca o zi posomorîtă ; iar astăzi toată lumea îi părea plină de fericire și de lumină, ca după o ploaie binefăcătoare de vară. „O să ne aflăm și noi norocul !“, gîndea ea, privind în neștire la frunzele crestate de stejar, aprinse de razele piezișe ale soarelui care răsărea.

Lîngă tufe și în poiana largă creșteau flori înmiresmate, de toate culorile. Axinia culese un braț întreg, se așeză încetișor în apropiere de Grigori și, amintindu-și anii de tinerețe, începu să facă o cunună. Cununa ieși mare și frumoasă. Axinia o admiră îndelung, apoi înfipse în ea mai multe flori roze de măceș și o puse la căpătîiul lui Grigori.

Pe la ceasurile nouă, Grigori fu trezit de nechezatul zgomotos al cailor ; se înălță în capul oaselor, speriat, dibuind în jurul său și căutîndu-și armele.

— Nu-i nimeni, zise încet Axinia. De ce te-ai speriat ?

Grigori se frecă la ochi și zîmbi somnoros.

— M-am obișnuit să trăiesc iepurește. Dorm, dar tot privesc cu un ochi, tresar la orice zgomot... Asta, fetițo, nu se uită cu una, cu două. Mult am dormit ?

— Nu. Poate ai vrea să mai dormi ?

— Trebuie să dorm o zi și o noapte în șir, ca să mă odihnesc ca lumea. Mai bine, să mîncăm. Pîinea și cuțitul sînt la mine, în coburi ; scoală-te tu, eu mă duc să adăp caii.

Se sculă în picioare, scoase mantaua și scuturâ din umeri. Soarele începea să se încingă. Vîntul se juca cu frunzele copacilor, acoperind cu foșnetul lor susurul melodios al izvorașului.

Grigorî coborî la apă și făcu un mic zăgaz din crengi și din pietre, mai săpă cu sabia ceva pămînt și umplu golurile rămase. Cînd apa se strînse în acel zăgaz, aduse caii și-i lăsă să se adape, apoi le scoase căpestrele și-i lăsă din nou să pască.

În timpul mîncării, Axinia întrebă :

— Și încotro plecăm de aici ?

— La Morozovskaia. Vom merge pînă la Platov, iar de-acolo o luăm pe jos.

— Dar caii ?

— Îi lăsăm.

— Păcat, Grișa ! Ce cai minunați, mai cu seamă surul — nu te poți sătura privindu-l, și noi să-l lăsăm ? De unde ți l-ai luat ?

— L-am doborît... Grigori zîmbi în silă. Prin jaf, de la un ucrainean.

După o clipă de tăcere, zise :

— Păcat sau nu, dar va trebui să-i părăsim... Doar n-o să ne facem geambași de cai.

— Dar de ce umbli cu arme ? La ce mai trebuie ? Dacă, doamne ferește, ne zărește cineva, ne găsim beleaua din pricina lor.

— Dar cine să ne vadă noaptea ? Le-am păstrat, așa, pentru curaj. Fără ele, nu mă simt la îndemînă... Cînd vom părăsi caii, vom lepăda și armele. N-o să mai avem trebuință de ele.

După ce mîncară, se culcară pe mantaua întinsă. Grigori se luptă în zadar cu somnul ; rezemîndu-se în cot, Axinia îi povestea cum trăise fără el şi prin cîte suferinţe trecuse. Doborît de toropeala de neînvins, Grigori îi auzea vocea măsurată şi nu era în stare să-şi ridice pleoapele grele. Din cînd în cînd, nici nu-i mai auzea glasul. Vorbele ei se îndepărtau, răsunau mai surd şi amuţeau pe deplin. Grigori tresărea şi se trezea, dar după cîteva minute închidea din nou ochii. Oboseala era mai puternică decît voinţa şi dorinţa lui.

— ...se necăjeau, mă tot întrebau : „Unde-i tăticu ?“ Făceam ce puteam pentru ei, îi mîngîiam. S-au obişnuit cu mine şi nu se mai duceau aşa des la Duniaşka. Poliuşka e cuminte, liniştită. Îi făceam păpuşi din cîrpe şi ea şedea sub masă, se juca cu ele. Iar Mişatka numai ce vine într-o zi în goană de pe uliţă, stă şi tremură din tot trupul. „Ce-i cu tine ?“ zic. A plîns, dar ştii — a plîns amar de tot. „Copiii nu se joacă cu mine, zice. Îmi spun : «Tat-tău e un bandit !» Mamă, e adevărat că el e bandit ? Dar cum sînt banditii ?“ Îi zic : „Da' de unde ! Tatăl tău nu e bandit. E numai aşa... un om nenorocit !“ El tot nu mă slăbeşte, mă tot întreabă de ce e nenorocit şi ce este un om nenorocit ? Iar eu tot nu pot să-l lămuresc... Dînşii, Grişa, dînşii singuri au început să-mi zică mamă, să nu crezi că eu i-am învăţat. Şi Mihail se purta bine cu dînşii, n-am ce zice. Mie nici nu-mi dădea bună ziua, întorcea spatele şi trecea pe alături, dar lor le-a adus de două ori zahăr din staniţă. Iar Prohor mereu a plîns de jalea ta. „S-a prăpădit omul“, zice. Săptămîna trecută, a venit la mine să stea de vorbă despre tine, şi a plîns cu lacrimi... La mine s-au căutat arme, sub acoperiş şi în pivniţă, peste tot...

Grigori adormi, fără să mai audă sfîrşitul povestirii. Deasupra capului său şuşoteau şi foşneau în vînt frunzele unui ulm tînăr. Dîre galbene de lumină alunecau pe chipul lui. Axinia îi sărută îndelung ochii închişi, apoi adormi şi ea, lipindu-şi obrazul de mîna lui Grigori şi zîmbind prin somn.

Noaptea tîrziu, cînd a apus luna, părăsiră Suhoi Log. După două ceasuri de călărie, au coborît dealul spre Cir. Cristeii strigau pe izlaz, broaştele orăcăiau pe întrecute în

apele rîușorului împînzit pe păpuriș și un buhai-de-baltă gemea surd, undeva, în depărtare.

De-a lungul rîului se întindea un șir neîntrerupt de livezi, arătîndu-se fioroase în ceață.

În apropiere de podișcă, Grigori se opri. Tăcerea de la miezul nopții stăpînea satul. Grigori atinse ușor calul cu tocurile cizmelor și coti la o parte. Nu voia să treacă podișca. Nu avea încredere în această tăcere și se temea de ea. La marginea satului, trecură rîuleţul prin vad și, în clipa cînd cotiră într-o ulicioară strîmtă, un om răsări dintr-un șanț, apoi alți trei.

— Stai ! Cine-i ?

Grigori tresări ca de o lovitură și trase de dîrlogi. Îndată, stăpînindu-se, răspunse tare : „Oameni buni !“ și, întorcîndu-și brusc calul, mai avu timp să-i șoptească Axiniei : „Înapoi ! După mine !“

Cei patru din pichetul instalat de detașamentul de aprovizionare, proaspăt cantonat în sat, se apropiau de ei în tăcere și fără grabă. Unul se opri și scăpără un chibrit, aprinzîndu-și țigara. Grigori croi aprig cu biciușca calul Axiniei. Calul făcu o săritură și se avîntă în galop. Aplecîndu-se pe gîtul calului său, Grigori îl urmă. O tăcere chinuitoare mai ținu cîteva secunde, apoi o salvă răsună, ca un tunet prelungit, și limbile de flacără străfulgerară bezna nopții. Grigori auzi șuierul ascuțit al gloanțelor și strigătul prelung :

— La ar-me !...

La vreo sută de stînjeni de rîu, Grigori ajunse din urmă calul sur, care alerga în galop larg, și, venind alături de el, strigă :

— Apleacă-te, Xiușa ! Apleacă-te mai jos !

Axinia trase de dîrlogi și, aplecîndu-se, alunecă într-o parte. Grigori abia avu timp s-o sprijine ; altfel ar fi căzut.

— Te-au rănit ? ! Unde te-au lovit ? ! Spune !... întrebă răgușit Grigori.

Ea tăcea și se lăsa tot mai greu pe brațul lui. Strîngînd-o din mers lîngă el, Grigori șopti, înăbușindu-se :

— Pentru dumnezeu, spune măcar o vorbă ! Rogu-te, ce ai ?

Dar nu mai auzi nici un cuvînt, nici un geamăt de la Axinia. Tăcea.

La vreo două verste de sat, Grigori coti brusc din drum, coborî spre rîpă, descălecă și, luînd-o cu grijă pe Axinia în brațe, o așeză încetinel pe pămînt.

Îi scoase jacheta groasă, îi rupse la piept bluza de stambă ușoară și cămașa și-i descoperi rana, pipăind. Glonțul o izbise pe Axinia în omoplatul stîng, îl zdrobise, și-i străbătuse pieptul, ieșind pieziș dedesubtul claviculei drepte. Cu mîinile însîngerate, scuturate de tremur, Grigori scoase din desagi o cămașă curată și pachetul cu pansament. O ridică ușor pe Axinia, susținînd-o cu genunchiul sub spinare, și începu să-i panseze rana, încercînd să oprească sîngele, care țîșnea de sub claviculă. Bucățile de pînză și pansamentul se înnegreau repede, ude de sînge. Sîngele curgea și din gura întredeschisă a Axiniei, gîlgîind și clipocindu-i în gîtlej. Și, buimac de groază, Grigori înțelese că totul este sfîrșit, că lucrul cel mai cumplit, ce i s-ar mai fi putut întîmpla, se întîmplase...

Călcînd încet pe povîrnișul abrupt al rîpei, pe o potecă bătătorită de oi în iarbă și acoperită cu gunoiul lor rotund, coborî jos, purtînd-o în brațe pe Axinia. Capul ei fără putere se odihnea pe umărul lui. Îi auzea răsuflarea șuierătoare și chinuită, îi simțea sîngele ei cald părăsindu-i trupul și curgîndu-i printre buze pe pieptul lui. Amîndoi caii îl urmară, sforăind și zăngănind din zăbale, coborîră în rîpă și începură să mestece iarba grasă.

Axinia muri în brațele lui Grigori, puțin înainte de revărsatul zorilor. Nici o clipă nu-și mai reveni în fire. O sărută pe buzele reci și sărate de sînge, o puse încetișor pe iarbă și se sculă în picioare. O putere necunoscută îl izbi parcă în piept, și el se dădu îndărăt, căzu pe spate, dar sări îndată în picioare speriat, și căzu din nou, izbindu-se dureros cu capul fără șapcă de o piatră. După un timp, fără să se scoale din genunchi, își scoase sabia și începu să sape mormîntul. Pămîntul era umed și se săpa lesne. Grigori era foarte grăbit, dar îl sugruma un spasm și-și rupse cămașa la gît ca să poată răsufla mai ușor. Răcoarea ceasurilor de noapte, care se duceau, îi mîngîia pieptul ud de sudoare și astfel înfricoșata lui muncă i-a fost mai înlesnită. Scotea pămîntul cu mîinile și cu șapca,

fără nici o clipă de răgaz, dar mult timp trecu pînă cînd izbuti să sape o groapă adîncă pînă la briu.

Își îngropă pe Axinia la lumina vie a dimineții. Punînd-o în mormînt, îi așeză în cruce mîinile arămii, acum înălbite de moarte, îi acoperi chipul cu broboada, pentru ca pămîntul să nu-i intre în ochii pe jumătate deschiși, privind nemișcați cerul și începînd să se tulbure. Își luă rămas bun de la ea, adînc încredințat că nu se desparte de dînsa pentru multă vreme...

Bătu cu palmele lutul galben și jilav de pe movilița rotunjită deasupra mormîntului și rămase îndelung în genunchi lîngă el, legănîndu-se ușor, cu capul aplecat.

Acum, nu mai avea unde să se grăbească. Totul luase sfîrșit.

Soarele se ridica în ceața fumurie deasupra rîpei. Razele lui argintau părul cărunt de pe capul descoperit al lui Grigori, alunecînd pe chipul său palid în groaznica-i nemișcare. Trezindu-se parcă dintr-un vis urît și greu, își ridică ochii și zări deasupra lui un cer negru în care strălucea orbitor discul negru al soarelui.

La început de primăvară, după ce s-a topit zăpada și s-a uscat iarba culcată la pămînt în timpul iernii, în stepă se aprinde focul, care curăță pămîntul de buruieni. Flacăra gonită de vînt curge în puhoaie, mistuie cu lăcomie pirul uscat, se înalță în zbor pe tulpinile înalte de scai, alunecă pe măturicile cafenii de pelinariță, se tîrăște prin văgăuni... Și multă vreme după aceasta, stepa miroase a pămînt ars, amar și crăpat. Pretutindeni în jur, înverzește vesel iarba nouă, ciocîrlii fără număr joacă deasupră-i în cerul albastru, gîște călătoare pasc tinerele vlăstare grase, și dropiile poposite pentru vară își fac ale lor cuiburi. Dar acolo pe unde a curs torentul de foc, se întinde, înfiorător, numai pămîntul mort și negru — fără cuiburi de păsări, ocolit de fiare, și numai vîntul înaripat și sprinten trece în zbor deasupra lui, luînd cu el și ducînd departe cenușa sură și pulberea neagră, usturătoare.

Viața lui Grigori se făcuse neagră, asemenea stepei pustiite de foc. Pierduse tot ce avea mai drag pe lume. Moartea nemiloasă îi răpise totul, îi dărîmase totul. Nu-i rămîneau decît copiii. Și totuși continua să se agațe disperat de viață, ca și cum viața lui sfărîmată ar mai fi avut vreun preț pentru el și pentru alții...

După ce o încredințase pămîntului pe Axinia, rătăcise fără nici o țintă trei zile și trei nopți prin stepă, dar nu se dusese nici acasă, nici la Vioșenskaia să se predea. În a patra zi, părăsindu-și caii într-un sat din stanița Ust-Hopiorskaia, trecu Donul și plecă pe jos la pădurea Slașciovskaia, lîngă care, în aprilie, banda lui Fomin fusese zdrobită pentru întîia oară. Încă de atunci, tot în aprilie, auzise că în pădure se cuibăriseră de nădejde dezertorii. Se ducea acum la ei, nedorind să se mai întoarcă la Fomin.

Rătăci cîteva zile prin pădurea uriașă. Foamea îl chinuia, dar nu îndrăznea să iasă la vreo așezare omenească. După moartea Axiniei, își pierduse și chibzuiala, și îndrăzneala din trecut. Un trosnet de creangă, un foșnet în dumbravă, un țipăt de pasăre a nopții, toate îl înfiorau și-l umpleau de spaimă. Se hrănea cu fragi cruzi, cu ciupercuțe mici, cu frunze de alun și slăbise înfricoșător. Spre sfîrșitul zilei a cincea, se întîlni cu dezertorii, care-l aduseră în bordeiul lor.

Erau șapte la număr, toți din satele dimprejur. Se statorniciseră în dumbravă din toamna trecută, odată cu începutul mobilizării. Trăiau în bordeiul lor încăpător ca niște gospodari, neavînd nevoie aproape de nimic. Noaptea se duceau adesea să-și vadă familiile și se întorceau cu provizii de pîine, de pesmeți de mei, de făină și de cartofi, iar carnea pentru mîncare o găseau fără prea multă trudă, furînd din cînd în cînd prin satele străine.

Un dezertor, care fusese cîndva în Regimentul 12 de cazaci, îl recunoscuse pe Grigori și astfel fu primit fără prea multă vorbă în rîndurile lor.

Grigori pierduse numărătoarea zilelor, care se tîrau cu o încetineală chinuitoare. Pînă în octombrie, mai stătu în pădure, oarecum liniștit, dar cînd începură ploile de

toamnă și vremea friguroasă dorul de copii și de sat se trezi în el cu o nouă și neașteptată putere...

Pentru ca timpul să treacă mai repede, ședea zile întregi pe pat, cioplind linguri și strâchini și tăind cu măiestrie chipuri de oameni și de animale din bucăți de lemn. Se silea să nu se gîndească la nimic și să nu îngăduie veninul dorului să pătrundă în inima lui. Ziua izbutea, dar, în schimb, în lungile nopți de iarnă îl năpădea chinul amintirilor. Se zvîrcolea îndelung în pat, fără somn. Ziua, nici un suflet de om din bordei nu auzea de la el vreo tînguire, dar adesea se trezea noaptea și, tremurînd, își trecea mîna peste față ; obrajii și barba deasă, care-i crescuse într-o jumătate de an, erau lac de lacrimi.

Își visa de multe ori copiii, pe Axinia, pe maică-sa, pe toți cei dragi, care nu se mai aflau printre cei vii. Toată viața îi rămăsese undeva în trecut, și acest trecut i se părea un vis nu prea lung, dar înfricoșat de greu... „De-aș mai putea trece măcar o dată prin părțile noastre să-mi mai văd copilașii — și după aceea pot să mor", își zicea mereu.

La începutul primăverii, se ivise pe neașteptate Ciumakov. Era ud pînă la brîu, dar vioi și gălăgios ca întotdeauna. După ce își uscase haina lîngă sobiță, încălzindu-se, se așeză pe pat, lîngă Grigori.

— Ce-am mai hălăduit noi, Melehov, după ce-ai plecat ! Am fost și la Astrahan, și în stepele calmuce... Am văzut și noi cum e lumea ! Și cît sînge am vărsat, nici nu-l poți măsura ! Pe nevasta lui Iakov Efimîci i-au luat-o zălog și i-au luat toată averea, hei, și dînsul s-a miniat rău și a poruncit să ciopîrțim pe toți cei ce slujesc Puterea sovietică. Și am început să-i tăiem la rînd : și pe învățători, și pe felceri, și pe agronomi... Dracu știe pe cine n-am mai tăiat ! Dar acum, s-a isprăvit și cu noi, zise el cu un suspin, tremurînd de frig. Întîia oară, ne-au bătut la Tișanskaia și, acum o săptămînă, la Solomnîi. Noaptea, ne-au înconjurat din trei părți ; ne-au lăsat un singur drum, spre deal, dar acolo era zăpadă pînă la burta calului... În zori de zi, au dat drumul la mitralierele lor și a început răfuiala... Au secerat pe toți cu mitralierele. Eu și cu băiatul lui Fomin, numai noi doi am scăpat. El, Fomin,

ținea cu dînsul pe Davidka al său, încă din toamna trecută. A pierit și Iakov Efimici... Am văzut cu ochii mei cum i-a fost moartea. Cel dintîi glonț l-a nimerit în genunchi, iar altul l-a atins la cap, dar numai l-a zgîriat. De trei ori a căzut de pe cal. Ne opream, îl puneam în șa și el mai fugea puțin cu noi și iarăși cădea. Al treilea glonț l-a găsit bine, l-a izbit în coastă... Atunci l-am lăsat pe loc. Ca la vreo sută de stînjeni, mă uit înapoi : doi inși călări îl isprăveau cu săbiile...

— Asta trebuia să se-ntîmple odată, zise Grigori cu nepăsare.

Ciumakov petrecu o noapte în bordeiul lor, iar dimineața începu să-și ia rămas bun.

— Încotro ? îl întrebă Grigori.

Ciumakov răspunse zîmbind :

— Să-mi caut alt trai, mai ușor. Poate că mergi și tu cu mine ?

— Nu, du-te singur.

— Da, nu pot trăi cu voi... Meseria ta, Melehov, lingurile și străchinile tale de lemn nu-s de mine, zise batjocoritor Ciumakov și-și scoase șapca cu o plecăciune. Hristos să vă răsplătească, dragii mei hoțomani pașnici, pentru pîinea, pentru sarea voastră și pentru adăpost. Să vă dea dumnezeu o viață mai veselă, că tare-i urît pe la voi. Vorba ceea : în pădure stați, la roata ruptă vă închinați — viață e asta ?

După plecarea lui, Grigori mai stătu în dumbravă încă o săptămînă, apoi se pregăti și el de plecare.

— Acasă ? îl întrebă unul din dezertori.

Și Grigori zîmbi slab, pentru întîia oară de cînd venise în pădure.

— Acasă.

— Poate că ar fi mai cuminte să stai pînă la primăvară. La Întîi Mai, au să ne dea amnistie și atunci plecăm cu toții.

— Nu, nu pot să mai aștept, zise Grigori și-și luă rămas bun.

A doua zi dimineaţa ajunse la Don, în dreptul satului Tatarski. Stătu mult timp, privindu-şi mereu casa, palid de o dureroasă şi plăcută tulburare. Apoi scoase arma de la umăr şi cartuşiera, în care ţinea aţă şi ace, un fuior de cînepă şi o sticluţă cu ulei de armă. Fără să ştie de ce, numără cartuşele : erau douăsprezece încărcătoare pline şi încă douăzeci şi şase bucăţi fără încărcătoare.

Într-un loc, gheaţa se desprinsese de mal. Apa limpede, verzuie, plescăia izbindu-se de gheaţa zimţată şi o rupea. Grigori aruncă în apă arma, revolverul, apoi cartuşele — şi-şi şterse cu grijă mîinile de poala mantalei.

Trecu Donul ceva mai jos de sat, pe gheaţa de martie, vînătă, roasă de dezgheţ, şi o luă cu paşi mari spre casă. Văzu încă de departe pe Mişatka, stînd pe poteca ce cobora spre podişcă, şi cu greu se stăpîni ca să nu alerge spre dînsul.

Mişatka rupea ţurţurii de gheaţă, care atîrnau sub o piatră, îi arunca jos şi privea atent cum cioburile albăstrii se rostogoleau la vale.

Grigori se apropie de potecă şi, înăbuşindu-se, strigă cu glas răguşit :

— Mişenka !... Copilaşul meu !...

Mişatka îi aruncă o privire înfricoşată şi-şi lăsă ochii în jos. Îl recunoscuse pe tatăl său în acest om bărbos şi grozav la vedere...

Toate vorbele dulci şi duioase pe care le şoptea Grigori în nopţile petrecute acolo, în dumbravă, cînd se gîndea la copiii lui, îi zburaseră acum din cuget. Lăsîndu-se în genunchi şi sărutînd minuţele trandafirii, reci, ale băiatului, rostea mereu, cu acelaşi glas înăbuşit, mereu aceleaşi două cuvinte.

— Copilaşul meu... Copilaşul meu...

După aceea, Grigori îşi luă fiul în braţe. Privind nesăţios cu ochii aprinşi şi exaltaţi faţa lui, întrebă :

— Dar voi cum o duceţi ?... Mătuşa, Poliuşka, vii, sănătoase ?

Ferindu-se întruna să-şi privească părintele în ochi, Mişatka răspunse încetişor :

— Mătușa Dunia e sănătoasă, da' Poliuşka a murit astă-toamnă... De o boală de gît... Iar unchiul Mihail este la slujbă...

Şi iată că s-a împlinit puținul visat de Grigori în atîtea şi atîtea nopți de nesomn. Stătea la poarta casei lui, ținîndu-şi fiul în brațe...

Era tot ce-i mai rămînea în viață, tot ce-l mai lega de pămînt şi de toată lumea uriaşă ce străluceşte sub soarele rece.

Donul liniştit este cel mai frumos roman din cite s-au scris in ultimii patruzeci de ani... Mihail Aleksandrovici Şolohov e un mare scriitor... El ne imbogăţeşte viaţa intr-un mod cu totul neobişnuit.

Ch. P. SNOW

Donul liniştit este, şi aceasta trebuie repetat neintrerupt, una din marile epopei moderne, despre care nu s-ar putea vorbi cuviincios decit in ample şi stăruitoare analize. Atît de vastă e aria intimplărilor, [...] atit de cuceritoare poezia naturii şi atit de magistrală arta cu care scriitorul pătrunde in tainele inimii şi ale stepei şi le imbracă in cele mai aurite [illegible] loabe. ...cuplul Axinia-Grigori se inscrie print[illegible] marile cupluri erotice ale literaturii universale.

PE[illegible]SSICIUS

Lei 29